Giriş

Bakara suresi, hicretten sonra Medine'de nazil olan ilk surelerdendir. Kur'an-ı Kerimin en uzun süresidir ve iki yüz seksen altı âyettir. Resulullah (s.av.) bu sureye "Kur'an'ın otağı" yanı: "Kur'an'ın çadırı" adını vermiştir.
Bu sure-i celilede "Bakara" hadisesi zikredilmektedir. Olay şöyle cereyan etmiştir; İsrailoğullanndan birisi bi r adam öldürmüş ve cinayeti işleyen kişi bulunamamıştı. Durum Hz. Musaya arzedilmiş o da "Bir bakara" yani "Bir sığır kesin, kestiğiniz bu hayvanın bir parçasıyla ölüye vurun, O ölü dirilip kendisini kimin öldürdüğünü haber verecektir." demişti.[1]
Âyet-i kerimede olay şöyle açıklanmaktadır: "Musa, kavmine "Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor." demiş, onlar da: "Bizimle alay mı ediyorsun?" demişlerdi. Musad da: "Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım"
"Kesilen sığırın bir parçasıyla öiüyc vurun" dedik. İşte Allah, ölüleri böyle diriltir ve düşünesiniz dîye delillerini size gösterir."
İsrailoğulian, Hz. Musadan, hem katili nasıl bulabileceklerini öğrenmek istemişler, hem de katilin gerçekten ortaya çıkmasını samimi olarak istemediklerinden, kesecekleri sığırın evsafını sormuşlar. Hz. Musa, sığırın evsafını açıkladıkça onlar daha geniş açıklamalar istemişler ve sonunda, vasıfları ayrıntılı olarak açıklanan sığırı güçlükle bulmuş ve çok pahalı bir bedelle satın alıp kesmek zorunda kalmışlar ve kestikleri sığırın bir parçasıyla ölüye vurmuşlar ölü de dirilerek kendisini kimin öldürdüğünü heber vermiştir.
İşte bu olayın anlatıldığı bu sureye bakara suresi adı verilmiştir. Bu sure-i celile birçok konulan ihtiva eder. Bunlar, ana hatlarınya şöylece özetlenebilir:
a- Medine'de hicretten sonra meydana gelen İslan cemaatinin durumu: Yerlerini yurtlarını, mallarını mülklerini lerkederek imanlarının sesine uyup Medine'ye göç eden İslam cemaatinin durumunu Kur'an-ı Kerim şöyle tavsif ediyor: "O, Allah'tan korkanlar, gnyha iman ederler, nama/j kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıkiardan Allah yolunda harcarlar. [2]Onlar, sana indirilene ve senden önce indirilenlere iman ederler. Âhirctc de kesinlikle onlar iman ederler." "İşte rablcrinin doğru yolunda olanlar bunlardır. Kurtuluşa erenler de bunlardır. [3]

b- Kâfirlerin durumu: Müminlerin vasıflarından bahseden âyetlerden hemen sonra, kâfirleri vasıflandıran âyetler geliyor. Aslında bu sıfatlar, genelde inkarcıların ortak sıfatlandır. Fakat aynı zamanda, gerek Mekke'de gerekse Medine'de İslam davetine karşı çıkan kâfirlerin de vasıflandır. Âyet-i kerimeler onları da şöyle anlatıyor: "Ey Muhammed, şüphe yok ki, kâfirleri uyarsan da uyarmasan da birdir. Onlar iman etmezler." "Allah onların kalblcrini ve kulaklarını mühürlcmiştir. Gözlerinin üzerinde de perde vardır. Ve onlar için büyük bir azap vardır." [4]
c- Münafıkların durumu: Kâfirlerin umumi sıfatlarına işaret edildikten sonra, İslam toplumu için son derece tehlikeli olan münafıklar anlatılıyor: Mekke döneminde, iman eden, imanını açıklıyor, inkarcılar da açıkça İslama karşı çıkıyorlardı. Fakat İslamın, Medine'de güçlenip üstün duruma gelmesi üzerine, gerçekten iman etmediği hakle, iman etmiş gibi görünen bir başka gurup insan daha türedi ki bunlar da münafıklardı. Çeşitli sebeplerle inanmış gibi görünen fakat aslında iman etmeyen bu insanlann durumîan uzun uzun anlatılıyor: "Bir kısım insanlar vardır ki, "Biz, Allah'a ve âhiret gününe iman ettik." derler. Halbuki onlar, mümin değillerdir." "Allah'ı ve iman edenleri aldatmaya çalışırlar. Oysa sadece kendilerini aldatırlar. Fakat bunun farkında değillerdir." "Onların kalblcrinde hastalık vardır. Allah, bu hastalıklarını daha da artırmıştır. Yalan söylediklerinden dolayı, onlar için can yakıcı bir azap vardır.
d- Yahudilerin durumları: İslam dininin gelmesinden evvel Medine'de bulunan Yahudiler, ehl-i kitap olmaları sebebiyle, müşrik Araplardan, dini, ticari, içtimai vb. bakımlardan üstün durumdaydılar. Fakat Allah'ın son dini İslamiyet gelip te onları Müslüman olmaya çağırınca, bu üstünlüklerinin ellerinden gitmesi sebebiyle, geien dinin gerçek din olduğunu, bile bile, inatla inkâr ettiler Onların bu inatçı ve mânâsız tutumları âyet-i kerimelerde şöyle anlatılıyor: "Ey İsrailoğulları, size verdiğim nimetimi hatırlayın. Benim ahdimi yerine gelirin ki, ben de sizin ahdinizi yerine getireyim. Ve ancak benden korkun." "Elinizidcki Tcvratı tasdik edici olarak indirdiğim Kur'an'a iman edin. Onu ilk inkâr edenlerden olmayın. Âyetlerimi basit bir değere değîşmeyin. Ve yalnız benden korsun. [5]
Bir kaç madde halinde özetlemeye çalıştığımız bu konulardan başka, ce-nab-t hak, bu sure-i celilede, bütün insanlan, Hz. Muhammed (s.a.v.)e nazil olan Kur'ana inanmaya davet ediyor

ve bu Kur'an hakkında şüphe edenleri, aynı kitabın bir benzerini yapmaya davet ediyor.
Surede, Hz. Âdemle Şeytan arasında cereyan eden çetin mücadele anlatılıyor. Ve mevzu, Hz. Âdemin, yeryüzünde Halife olduğu beyan edilerek bitiriliyor.
Allah yolunda savaşarak öldürülenlere "Ölüler" denemeyeceği, onların gerçekte diri oldukları bildiriliyor.
Sure-i celile, yenilecek ve içilecek şeylerin haram ve helal olanlarını açıklıyor. Haksız yere adam öldürmenin ve vasiyetin hükülerini beyan ediyor.
Sure-i celile Oruç, cihat ve Hac hükümlerini, aile hukuku meselelerini açıklıyor, sadaka, borç alıp verme ve ticari meselelerin prensiplerini beyan ediyor. Faizin haram olduğunu açıklıyor.
Sure-i celilenin sonunda, rabbimizden nasıl istek ve duada bulunacağımız beyan edilerek buyuruluyor ki: "Rabbimiz, eğer unutacak veya yanılacak olursak bizi sorumlu tutma. Rabbimiz, bizden önccklilcrc yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme. Rabbimiz bize gücümüzün yetmediğini de taşıtma. Bizi affet, bizi bağışla, bize merhamet et. Sen, bizim mcvlamızsın. Kâfir topluluğa karşı bize yardım et. [6]

Surenin Fazileti

Bu surenin fazileti hakkında muhtelif hadis-i şerifler rivayet edilmiştir. Peygamberimiz bü hadis-i şeriflerinde buyuruyor ki:
"Evlerinizi kabirlere çevrimeyin. İçinde Bakar suresi okunan bir cv'e şeytan girmez. [7]
"Her şeyin bir zirvesi vardır. Kur'an-ı kerimin zirvesi de Bakara süresidir. Onun içinde, Kur'anın âyetlerinin efendisi olan bir âyet bulunmaktadır ki o da âyete! Kürsidir. [8]
"Kim Bakara suresinin son iki âyetini geceleyin okursa o âyetler o kişi için kâfidir." [9]
"Bakara suresi Kur'anın zirvesi ve nişanesidir. Onun her âyctiyle birlikte gökten seksen melek inmiştir. Âyctcl Kürsi, arş'ın altından alınıp Bakara suresine katılmıştır. Yasin ise, Kur'anın kalbidir. Her kini Allah rızasını ve âhiret yurdunu dileyerek Yasin'i okursa günahları muhakkak bağışlanır. Siz, Yasini ölüleriniz üzerine okuyan." [10]
Üseyd b. Huday'nn şöyle dediği rivayet edilir:
O, bir gece bakara suresini okurken yanında bağlı bulunan atı ürkmüş, bunun üzerine Üseyd susmuş, atı da sakinleşmiş.

Tekrar sureyi okumaya başlamış, at tekrar ürkmüş yine susmuş ve at sakinleşmiş, tekrar okumaya başlamış at yine ürkmüş hatta atın, yakınında bulunan oğlu Yahya'ya zarar vermesinden korkarak kalkıp oğlunu beri çekmiş ve göğe doğru baktığında ilaha önce gördüğü şeyi göremez olmuş. Sabah olunca olayı Peygamber efendimize anlatmış, Rcsulullah ona "Ey Hudayr oğlu oku, Hudayr oğlu oku, devam et," demiştir, üsyed "Ey Allah'ın Resulü, atın yakınında bulunan oğlum Yahya'yı çiğneyeceğinden korkmuştum. Bunun için okumayı kesip başımı kaldırdım. Oğluma doğru gittim. Göğe doğru baktım. Bir de ne göreyim, içinde lamba gibi şeyler bulunan bir gölgelik. Sonra oradan ayrıldım ve bir daha göremez oldum." Resulullah: "Onun ne olduğunu biliyor musun?" diye sordu. Üseyd: "Hayır." dedi. Resulullah: "Onlar meleklerdi. Senin okuma sesine gelmişlerdi. Şayet okumaya devam edecek olsaydın, insanlar onları görecekler ve onların gözlerinden de kaybolmayacaklardı." dedi. [11]
Ebu Ümameel-Bâhili diyor ki;
"Resulullah'm şöyle buyurduğunu işittim: "Kur'aıı okuyun. Çünkü o kıyamet gününde okuyana şefaatçi olacaktır. Özellikle, iki çiçek olan Bakara ve Al-i Imran suresini okuyun. Çünkü onlar kıyamet gününde âdeta iki bulut veya iki gölgelik yahut havada gurup halinde uçan iki bölük kuş gibi gelecekler ve kendilerini okuyanları müdafaa edeceklerdir. (Yani, cehennem ateşine karşı engel meydana getireceklerdir.) Bakara suresini okuyun. Onu almak bereket, bırakmak ise hüsrandır. Onu okumaya, bâtıl ile meşgul olanların (Yani sihirbazların) gücü [12]

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

1- Elif, Lâm, Mîm.

Bu harflere, "Huruf-ı Mukatta'a" denir. Bunların herhangi bir mânâ ifade edip etmediği, ediyorlarsa ne mânâya geldikleri hususunda çeşitli görüşler iler sürülmüştür. Bunlan şöylece özetlemek mümkündür.:
a- Katade, Mücahid ve İbn-i Cüreyc'den, bu harflerin Kur'an-ı kerimin isimlerinden biri olduğu rivayet edilmiştir.
b- Mücahidden nakledilen diğer bir görüşe göre ise bu harfler, Kur'an-ı kerimin bazı surelerinin girişi mahiyetindedir, Allah teala bazı surelere bu harflerle başlamaktadır.

c-Abdurrahman b. Zeyd'den nakledilen bir görüşe göre ise bu harfler, başında bulundukları surelerin isimleridir.
d- Süddi ve Şa'bî'den nakledilen bir görüşe göre de bu harfler, Allah tea-lanm ism-i A'zamıdırlar.
e- Abdullah b. Abbas ve İkrimeden nakledilen bir görüşe göre ise bu harfler Allah tealanın, kendileriyle yemin ettiği isimlerindendir. Allah teala bunlarla yemin ederek sureyi başlatmaktadır.
f- Bu harfler, isim ve fiillerden kısaltılmış mukatta'a harfleridir. Herbiri-nin kendine göre mânâsı vardır. Birinin mânâsı, diğerine benzememektedir. Mesela: "Elif, Lam, mim'in mânâsı, "Ben her şeyi en iyi bilen Allah'ım" demektir. Burada Elif "Ben", Lam "Allah", Mim "İyi bilirim.," mânâlarına gelmektedir. Bu görüş, Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr ve Abdullah b. Mes'uddan nakledilmektedir.
g- Bu harfler, lisanda kullanılan normal hece harfleridir. Bu görüş te mücahidden nakledilmektedir.
h- Bu harflerin herbiri bir çok mânâya gelmektedir. Rebi' b. Enesten "Elif, Lam, Mim" harfleri hakkında şunlar rivayet edilmektedir: "Bu harflerden her biri, Allah tealanın isimlerinden birinin baş harfidir. Mesela Elif, "Allah", isminin. Lam, "Latif isminin, Mim "Mecid" isminin baş harfleridir. Bu harfler Allah'ın nimetlerini, musibetlerini, bir toplumun ne kadar yaşayacağını ve ecelinin ne zaman geleceğini gösterir. Hz. İsa'dan şunlar rivayet edilmektedir: Şaşarım İnsanlara ki onlar, Allah'ın isimlerini konuşurlar, nimetlerinin içinde yaşar-lar, buna rağmen ona nasıl nankörlük ederler?"
Elif, "Allah" isminin baş harfidir. Lam, "Latif isminin baş harfidir. Mim de "Mecid" isminin baş harfidir.
Elif, "Allah'ın nimetleri", Lam "Lütfü", Mim, "Yüceliği" anlamına gelmektedir.
Hesaplamada Elif "bir sene"yi, Lam "Otuz sene"yi, mim de "Kırk se-ne"yi ifade etmektedir. Bu harflerin, kısaltılmış bir hesabı ifade ettiğini söyleyenler de vardır.
I- Bir kısım âlimler ise bu harfler için şunu böylemişlerdir: "Her kitabın bir sırrı vardır. Kur'an-ı kerimin sırrı da, bazı surelerin basında zikredilen bu harflerdir. Yine de en iyi ve doğrusunu bilen Allah'tır.[13]

Surelerin Başinda Bulunan Bu Harfler Hakkında Lügat Âlim Leri İse Şunları Söylemiştir:

a- Bazıları, bu harflerin, yirmi sekiz hece harfinden bir kısmını teşkil ettiklerini, bu harflerden bazılarının, bir kısım surelerin başında zikredilerek diğerlerine gerek kalmadığını söylemişlerdir. Nitekim bir insan, hece harflerini anlatmak isterken, baştan bazılarını saymakla yetinerek hepsini söylemez. Bu durum da buna benzemektedir.
b- Diğer bazıları ise bu haillerin, müşriklerin, Kur'an-ı Kerimi dinlemeye kulaklarını açmaları için zikredildiklerini söylemişlerdir. Zira müşrikler b irbir-lerine, Kur'an-ı kerimi dinlememeyi tavsiye ediyor ve diyorlardı ki: "Bu Kur'anı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın belki bu yolla galip gelirsiniz.., [14]
c- Bir kısım âlimler ise bu harflerin, surelerin başladığını ve butiğini gösteren birer işaret olduklarını söylemişlerdir.
Taberi diyor ki: "Anlatılan bu görüşlerden her birinin bilinen bir yönü vardır. "Elif, Lam, Mim"in, Kur'anın isimlerinden biri olduğunu söyleyenlerin sözlerinin iki anlamı vardır.
1- Bunlar, "Elif, Lam, Mim, Kur'anın isimlerinden biridir," "Furkan" ismi gibidir." demek istemişlerdir. Bu izaha göre "Elif, Lam, Mim" yemin ifade eder. Allah teala: "Kur'ana yemin olsun ki bu kitapta hiçbir şüphe yoktur." demek istemiştir.
2- Bu âlimler: "Bu harfler, Kur'an-ı kerimin surelerinin isimleridir. Mesela: "Ben, Elif, Lam, Mim suresini okudum" diyen kimse o surenin ismini zikretmiş olur. Böylece dinleyici de o kimsenin, hangi sureyi okuduğunu anlamış olur. Her ne kadar "Elif, Lam, Mim" gibi harflerle başlayan sureler bir'den çok olsa da bu gibi harflerin yanında başka şeyleri de zikrederek bu harflerle sureleri birbirinden ayırdetmek ve o surelerin ismi olarak zikretmek mümkündür. Mesela: Bir kimse, Ben, Elif, Lam, mim, Bakarayı veya "Elif, lam, mim, Âl-i İmra-nı okudum." der. Böylece anlatmak istediği sureyi tanıtmış olur. Nitekim, "Ahmet" veya "Muhammed" gibi isimlerle adlandırılan insanlar, bir'den çok olabilirler. Bu gibi insanları da birbirlerinden ayırdetmek için bir kısım sıfatlar zikredilir.
Bu mukatta'a harflerinin birer giriş olduklarını, Allah tealanın, kelamını bunlarla açtığını söyleyenlerin görüşlerinin izahı ise şöyledir: "Bu harfler, bir surenin başlayıp bittiğini ve başında bulunduğu diğer surenin başladığını gösterirler. Böylece Arap dilinde Bel kelimesi bir kasidenin başlayıp diğerinin bittiğini gösterdiği gibi bu harfler de sureleri bu şekilde birbirlerinden ayırdet-miş olurlar." Bu hafrlerin bazılarının, Allah tealanın

isimlerinin, diğer bazılarının da, Allah tealanın sıfatlarının kısaltılmış şekilleri olduklarını ve her bir harfin, kendisine göre bir mânâsı olduğunu söyleyenler ise şu şekilde izahlarda bulunmuşlardır. "Elif harfi "Ene" yani "Ben" zamirinin kısaltılmışıdır. Lam harfi "Allah" isminin kısaltılmışıdır. Mim harfi A'lemu yani "Ben bilirim." kelimesinin kısaltılmışıdır. Böylece Elif, Lam Mim'in mânâsı: "Ben Ali ahım, bilirim." demek olur. Bu şekilde izahta bulunanlar, Arapçada konuşan kimsenin Yâ Nuh, yerine Yâ Nu, Yâ Mâlik, yerine Yâ Mâl, dediği yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. İşte bu hafrler de bunlara benzer bir takım kısaltmaları ifade ederler.
Bu harfler bir kısım kelimeleierin kısaltmalarıdır. Ancak "bu harflerden her birinin bir'den çok mânâsı vardır." diyenler şunu kastetmişlerdir. Elif, Lam, mim deki Elif harfi sadece bir kelimeden değil bir çok kelimeden kısaltılmış bir harftir. Yani Allah.keiimesinin birinci harfi, Âlâ, nimetler kelimesinin birinci harfi, Ebced hesabındaki (1) sayısının karşılığı olan ve ömürlerinden bir yıl kalanları gösteren kelimesinin birinci harfidir. Lam harfi, Allah tealanın Latîf, isminin birinci harfi, Lütuf sıfatının birinci harfi, yine Ebced hesabında 30 rakamını gösteren ve ömürlerinden otuz yıl kalanları gösteren bir harftir. Mim harfi Allah tealanın Mecid, isminin birinci harfi, Mecd, sıfatının birinci harfi, Ebced hesabında (40) rakamını gösteren ve ömürlerinden kırk yıl kalanları ifade den bir harftir. Allah leaîa, bu harfleri tek başına zikredip bunların kısaltıldığı kelime ve cümleleri zikretmemiştir ki, bir harfle bir çok mânâ ifade edilmiş olsun. Böylece Allah teala, kelamına başlamadan önce, kendisinin her şeyden haberdar olan ezeli bir ilim sahibi olüuğnu bildirmiş olmaktadır. Kullarına da konuşmalarının, mektuplarının ve önemli işlerinin başlarında bu yolu tutmalarını öğretmiştir. Nitekim diğer bir kısım surelere de kendisine hamd'i zikrederek, diğer bazılarına da kendisini tesbih'i beyan ederek başlamıştır. Böylece Kur'an-i kerimin bazı surelerinin grisini de kendisine hamd ile başlatmış, bazılarım teşbih ile başlatmış, bazılarını da ta'zim ile başlatmıştır. Başlarında mukatta'a harfleri bulunan surelerin bazılarında kendisini ilimle, diğerlerinde adaletle diğer bazılarında lütufla Överek veciz bir şekilde başlatmıştır.
Bu harflerin,, kısaltılmış bir hesabı ifade ettiğini söyleyenler ise şunu diyorlar: Biz, Mukatta'a harflerin, kısaltılmış bir hesabı ifade etme dışında bir mânâ taşıdıklarını bilmiyoruz. Allah tealanm, kullarına, anlayamadıkları ve düşünemedikleri

şeylerle hitap etmesi caiz değildir. Bunlar, bu görüşlerine delil olarak, Abdullah b. Abbas'ın, Cabir b. Abdullah'tan naklettiği şu hadisi de delil olarak göstermişlerdir. Cabir diyor ki: "Resulullah Bakara suresinin girişi olan Zalikelkitabü Lareybe fin" âyetlerini okurken Ebu Ya-sir b. Ahtab onun yanından geçti ve Yahudilerle beraber bulunan kardeşi Huyey b. Ahtab'ın yanma vardı ve onlara "Biliyormusunuz, vallahi Muhammed'in, Aziz ve Celil olan Allah'ın, ona indirdiklerinden zali-kel kitabü âyetlerini okuduğunu işittim. Onlar, "Bizzat işittin mi?" diye sordular, Ebu Yasir "Evet" dedi. Bunun üzerine Huyey b. Ahtab, oradaki Yahudilerle birlikte Resulullah'a gitti ve ona: "Ey Muhammed, sana indirilenler içinde zalikel kitabü, okuduğun anlatılıyor doğru mu?" diye sordular. Resulullah: . "Evet." dedi. Onlar: "Bunu sana Allah katından Cebrail mi getirdi?" dediler. Resulullah: "Evet." dedi. Onlar: "Allah, senden önce de Peygamberler gönderdi. Allah, onlardan herhangi bir Peygambere, iktidarının ve ümmetinin ecelinin ne kadar olacağını beyan ettiğini bilmiyoruz. Bunu ancak sana bildir-miş." dediler. Huyey b. Ahtab, arkadaşlarına yönelerek: "Elif (1) Lam (30) Mim ise (40) demektir. Bunlann hepsi (71) senedir. Şimdi sizler kendi iktidarı ve ümmetinin eceli yetmiş bir yıl sürecek olan bir Peygambaerin dinine mi gireceksiniz?" diye sordu. Sonra da Resulullah'a dönerek: "Ey Muhammed, bu zamana ilave olarak başka bir şey var mı?" diye sordu. Resuluilah: "Evet." diye cevap verdi. Huyey: "O nedir?" dedi. Resulullah: Elif, Lam, Mim, sa'dir" dedi. Huvey: "Bu daha uzun." dedi. Elif (1) Lam (30) Mim (40) Sa'd (90)'dır. Hepsi (161) senedir. Bunun dışında başka bir şey var mıdır?" dedi. Resulullah: "Evet" dedi. Huyey: "Bu daha uzundur. Elif (1) Lam (30) Râ (200)dür. Bunlann hepsi, (231) senedir. "Ey Muhammed, bundan başka bir şey yar mıdır?" dedi. Resulullah: "Evet" (,jı) Elif, Lam, mim, Râ'dır." dedi. Huyey :" Bu daha uzundur. Elif (1) Lam (30) Mim (40) Ra (200) dür. Bunların hepsi (271) yıldır." dedi. Sonra şunları söyIedi:"Ey Muhammed, senin işin bize karışık geldi. Öyle ki, sana çok şey mi yoksa az şey mi verildi bilemiyoruz." Bundan sonra Huyey kalkıp gitti. Ebu Yasir, kardeşi Huyey b. Ahtab ve onunla birlikte olan Yahudi hahamlarına şöyle dedi: "Ne biliyorsunuz, belki de Muhammed'e, bunlann toplamı verilmiştir. Bunlar: 71 + 161+231+271= 734 yıl eder." Onlar da şu cevabı verdiler: "Onun durumu bize karışık geldi."

Mukatta'a harflerinin, kısaltılmış bir hesabı ifade ettiklerini zikreden âlimler şu âyetlerin, yukarıda rivayet edilen Huyey b. Ahtab ve benzerleri hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. "Sana kitabı indiren o'dur. Onun bir kısım âyetleri muhkemdir. Mânâsı açıktır. Bu âyetler, kitabın esasıdır. Diğer bir kısım âyetleri de müteşabihtir. Anlaşılması güçtür. Kablerinde eğrilik bulunnalar, fitne çıkarmak ve arzularına göre açıklamak niyetiyle müteşabih olanlarına uyarlar. Oysa bunlann açıklamasını sadece Allah bilir. İlimde ileri gitmiş olanlar ise "Biz bunlara iman ettik. Hepsi rabbimizin katındandır." derler. Ancak akıl sahipleri düşünür." [15]
Evet, bu görüşte olanlar, yukarıda zikredilen hadisin, söylediklerinin doğruluğunu ve bunlann dışındaki sözlerin fasit olduğunu gösterdiğini söylemişlerdir.
Taberi diyor ki: Bu görüşlerin doğru olanı" Bu harfler mukatta'a harfleridir, her birinin çeşitli mânâları vardır diyen görüştür. Öyle ki müfessirlerin zikrettikleri bütün izah şekillerini kapsamaktadırlar "Bu harfler yirmi sekiz alfabe harfinden birer harftir. Allah teala bu hailleri zikrederek surelerin bu gibi harflerinden oluştuğunu bildirmek istemiştir." şeklindeki görüşü ihtiva etmemektedirler. Zira bu görüş, bütün sahabe ve tabiinin görüşlerinin dışında bir görüş olduğu için ve müfessirlerin görüşüne muhalif okluğu için fasit bir görüştür . Mevcut kesin delillerin bu görüşün aleyhine şehadet etmesi, bunun yanlışlığım ispatlamaya kâfidir. Aynca bu son görüşü ileri sürenlerin Zali-keMatabü', ifadesinin sonunun ötreli (merfu) okunması hususunda tereddüt etmeleri bazen Zalike'nin mübteda Kitabü'nün haber olduğunu söylemeleri bazan da Zalikel kitabü, mübteda "Lareybe fılV'in haber olduğunu bazan da "zalikel kitabü'nün mübteda Hüden Lilmüttakîn'in haber olduğunu söylemeleri gösteriyor ki bunlar Elif-Lam, Mim harflerinin mübteda Zalikel Kitabü'nün de haber olduğu görüşlerinden vaz geçmişler ve "Bu harfler şu kitabın harfleridir" şeklindeki tevillerini bırakmışlardır.
Eğer denilcek olursa ki: "Mukatta'a harflerinden her birinin, değişik çeşitli mânâları kapsaması nasıl caiz olabilir?" Ona cevaben denir ki: "Nasıl ki Arap-çada, bir kelimenin birden çok mânâsı olabilir, îek bir harfin de birden çok mânâsı olması mümkündür. Mesela Arapçada Ümmetün kelimesi, insanlardan oluşan bir cemaat" "Bir zaman dilimi" AUalıa itaat eden abıd kul anlamına gelmekte, "Din" kelimesi. "Karşılık" "Kısas" İktidar" "itaat" ' Boyun eğme" "Hesap" vb, manalara

gelmektedir. İşte, Allah tealanm zikrettiği gibi mukatta'a harflerinin her birinin de, bütün müfessirlerin söyledikleri görüşleri ihtiva edecek kadar mânaları olduğunu söylemek mümkündür. Bu harfler aynı zamanda surelerin başlangıcıdır. Bu harflerin, Allah tealanm isim ve sıfatlarından kısaltılmış harfler olduklarını söylemek, bu haillerin, surelerin başlangıcı olmalarına engel değildir. Zira Allah teala, Kur'an-ı kerimin bir çok surelerini, kendisine hamd ederek, kendisini överek, kendisini teşbih ve ta'zim ederek başlatmıştır. Bu harflerin de, Allah tealanm sıfatlarının ve isimlerinin kısaltılmış şekilleri olarak surelerin başlarında bulundukları ve Allah tealanm bu sıfatlarına ve isimlerine yemin ederek sureleri başlattığını söylemek isabetlidir.
Aynı zamanda bu harfler, kısaltılmış birer hesabı ifade ederler, ve başlarında bulundukları surelerin birer alamet ve isimleridirler, evet bu harfler bütün bu mânâları kapsamaktadırlar. Şayet bu harfler, bir çok mânâyı değil de tek bir mânâyı ifade etmiş olsalardı, ResuluUah (s.a.v.) o tek mânâyı, herhangi bir karışıklığa sebep olmayacak bir şekilde insanlara açıklardı. Çünkü Allah teala, Peygamberini, insanlara, ihtilaf ettikleri konulan açıklığa kavuşturması için göndermiştir. Resululiahın, bunlann mânâlarını açıklamaması gösteriyor ki, bu harfler, yukarıda verilen mânâların sadece bir kısmını değil tümünü kapsamaktadırlar.
Taberi diyor ki: "Bu izah şeklini kabul etmeyenlere şunu sormak mümkündür: "Bir kelimenin bir çok mânâya gelmesini kabul ediyorsun da bir harfin bir'den çok mânâya gelmesini nasıl kabul etmezsin?" Veya "Bu harfleri sadece mânâlardan birine tahsis edip diğerine tahsis etmemenin sebebi nedir? Senin ileri sürdüğün gerekçelerle diğerlerinin ileri sürdükleri gerekçeleri birbirinden üstün kılan delil nedir? Bu sorular karşısında teslim olmaktan başka çare yoktur.
Bu harfleri Arap şiirindeki Bel, harfine benzeterek bunlann surelerin başlangıç ve bitişlerini bildirme işaretleri olduklarını, bunlann başka bir mânâları bulunmadığını, sadece sözü uzatan harfler olduklarını söyleyen lügat âlimlerinin görüşlerine gelince: Bu görüş te bir kaç yönden yanlıştır.
Birinci olarak, bu görüş, Allah tealayı, Araplara kendi dillerinde bulunmayan, hatta hiçbir dilde bulunmayan bir ifade ile hitabetmekle sıfatlandırmaktadır. Zira Arapların, şiirlerinin başım Bel, harfiyle başlatmalan, kendilerince bilinen bir husustu. Fakat bunların, herhangi bir sözlerini gibi harflerle

başlattıkları, bilinmeyen ve görülmeyen bir husustur. Allah teala-nın, Araplara, bilmedikleri harflerle hiîabetttiğini söylemek, Kur'anın "Açıklayıcı" sıfatına ters düşer. Halbuki Allah teala, Kur'an-ı kerimi açık bir Arap diliyle indirdiğini beyan ederek şöyle buyurmaktadır: "Ey Muhnmmcd, uyarıcılar-dan olasın diye bu Kur'am açık bir Arapça lisanı ile senin kalbine, ruhu! Emin olan Cebrail indirmiştir, [16]
Allah tealanm. Kur'anı, açık bir Arapça lisanıyla indirdiğini beyan etmesi, yukarıda zikredilen görüşü çürütmeye yeterlidir ve Arapların, bu harflerin mânâlarını bildiklerine delildir.
İkinci olarak Allah tealanm, kullarına, faydasız ve anlamsız şeylerle hita-bettiğini söylemek, onu boş bir şeyle meşgul olmak şeklinde sıfatlandırmak olur ki bütün muvahhitler, Alîaha böyle bir şeyin isnad edilmesini reddederler.
Üçüncü olarak, Arapların, şiirlerinin başında zikrettikleri Bel, harfinin, Arapçada bilinen bir mânâsı vardır. O da "Daha doğrusu, bilakis" demektir. Bu itibarla, mukatta'a harflerinin Bel, harfine benzeterek herhangi bir mânâ ifade etmediklerini söylemek doğru değildir. Zira Bel'in, bir mânâsı olduğu gibi bunlann da bir mânâsı vardır. Bu sebeple bunları Bel'e, benzetmek doğru değildir. [17]

2- İşte o kitap, kendisinde hiç şüphe olmayan ve takva sahiplerine doğru yolu gösteren bir kitaptır.
Ey Muhammed, sana anlatıp açıkladığım bu Kur'anın, Allah katından geldiği hususunda hiçbir şüphe yoktur. Bu Kur'an, rablerinin, kendilerine emrettiği şeylerde ona tiaat ederek ve yasakladığı günahlardan da kaçınarak, Allah'tan korkan insanlar için, doğru yolu gösteren bir rehberdir.
Burada Kur'an-ı Kerimin rehberliğinin, sadece AHahtan korkanlara yani takva sahiplerine ait olduğu zikredilmektedir. Çünkü Kur'an, müminlerin kalb-leri için bir şifa, inkarcılar için de, onlann gözlerini kör eden bir perdedir.
Nitekim diğer âyet-i kerimelerde de Allah teala şöyle buyurmaktadır: "... Ey Mıhammcd, sen onlara şöyle de: "Kur'an, iman edenlere bir hidayet rehberi ve şifadır. İman etmeyenlerin ise kulaklarında bîr ağırlık vardır. Onların gözleri Kur'ana karşı kördür. [18] "Biz, Kur'anı iman edenler için bir şifa ve rahmet kaynağı olarak indiriyoruz. Kur'an, zalimlerin ise ancak zararını artırır." [19]

Evet bu Kur'an, Allanın, kâfirlere karşı en mükemmel bir delilidir. Mümin bu Kur'ania doğru yolu bulur. Bu Kur'an kâfirin ise aleyhine bir delildir.
Ayet-i kerimede geçen "İşte o kitap" ifadesinden maksat, Mücahid, İkri-me, Suddî, İbr.-i Cüreyc ve İbn-i Abbas'a göre "Bu kitap" demektir.
Taberi diyor ki: "Nasıl olur da görünmeyen bir şeyi işaret eden ve "O" aniamına gelen Zalike zamirinin, görünene işaret eden ve "Bu" anlamına gelen Hazâ yerine kullanıldığı söylenir?" diye sorulacak olursa ona cevaben denir ki: "Geçmiş olan ve geçmesi yakın olan bütün şeyler, görünür gibi kabul edilir ve ona göre cümleler kullanılır. Mesela bir adam diğer bir kimse-ye hitabettiğinde, dinleyen kimse ona: "Vallahi o şey söylediğin gibidir. Vallahi bu şey söylediğin gibidir." diye cevap verir. Böylece geçmiş şeyler hakkında bazan Zalike, yani "O" bazan da Hazâ, yani "Bu" zamiri kullanılır. Durum bu âyet-i kerimede de böyledir. Buradaki "O" zamiri mukatta'a harflere işaret etmektedir. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: "Ey Muhammetl, şimdi sana zikrettiğim ve açıkladığım bu harflerin kapsadığı mânâlar, kendisinde şüphe olmayan bir kitaptır."
Burada, harfler biraz önce zikredildiğinden bunlara, görünmeyene işaret eden zalike, ile işaret edilmesi caiz olmuştur. Zira zalike, yeni geçen haberler için işaret olarak kullanılmaktadır. Bu haberlere, gözönünde bulunan haberler gibi muamele yapılır.
Bazı müfessirlere göre buradaki "O" zamiri. Bakara suresinden önce Mekke ve Medinede inen surelere işaret etmektedir. Buna göre mânâ şöyledir: "Ey Muhammet), sana indirmiş olduğum surelerin kapsadığı âyetler, kendisinde şüphe olmayan bir kitaptır." Buna göre, her ne kadar âyette "O sureler" derime-mişse de, sureler de Kur'anın birer parçası olduklarından "O" zamirini "Bu" zamiri diye izah etmek uygun olmuş zalikel kitabü, ifadesinden maksadın hazel kitab, olduğu söylenmiştir.
Bazı âlimlere göre, buradaki "O" zamirinden maksat, Tevrat ve İncite işarettir. Bu izaha göre zalike'nin hazâ, mânâsına olduğunu söylemeye ihtiyaç yoktur. Zira zalike, tam kendi mânâsında, göz ile görünmeyene işaret etmiş olur.
Ayette geçen ve "Kendisinde hiç şüphe olmayan" diye tercüme edilen "La reybe fıh" ifadesi, Mücahid, Atâ, Süddî, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud ve Rebi b. Enes tarafından "kendisinde şek olmayan." diye izah edilmiştir.

Yine âyette geçen ve "Doğru yolu gösteren." diye tercüme edilen huden, kelimesi, Şa'bî tarafından "Sapıklıktan kurtaran" şeklinde. Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Mes'ud tarafından "Nur olan" şeklinde izah edilmiştir. Birinci izaha göre âyetin mânâsı "Takva sahiplerini sapıklıktan kurtaran" ikinci görüşe göre ise "Takva sahipleri için bir nur ve bir aydınlık olan" demektir.
Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki "Allah tealanın kitabı, sadece takva sahipleri için mi bir nurdur ve sadece müminlere mi doğru yoiu gösterir?" Ona cevaben denilir ki: "Evet, Allah tealanın kitabı, onun vasıflandırdığı gibidir. Şayet o, takva sahibi olmayanlar için de bir nur olsa ve mümin olmayanlara da doğru yolu gösterecek olsaydı, Allah teala onu, "Takva sahiplerine doğru yolu göstermeye tahsis etmiş olmazdı. Tüm uyarılanlar için böyle olduğunu beyan ederdi. Doğrusu Kur'an, takva sahiplerine doğru yolu gösteren, müminlerin kalblerinde olan hastalıkları tedavi eden bir kitaptır. Kendisini yalanlayanların kulaklarında bir ağırlık, inkâr edenlerin gözlerini örten bir körlük, kâfirlere karşı Allanın kesin delilidir. Mümin, onunla doğru yolu bulur. Kâfir de onunla susturulur.
Âyette zikredilen ve "Takva sahipleri" diye tercüme edilen (lil müttakin, ifadesi, Hasan-ı Basri tarafından "Kendilerine haram kılınanlardan kaçman ve kendilerine farz kılananları eda edenler." diye izah edilmiştir. Abdullah b. Abbas tarafından da "Bildikleri hidayeti terketmeleri halinde, Allanın, kendilerini cezalandırmasından korkanlar ve Allanın gönderdiklerini tasdik ettikleri takdirde, onun merhametini umanlar." şeklinde izah edilmiştir. Ebu Mâlik, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Mes'uddan nakledilen başka bir izaha göre de onlar bu ifadeyi "Müminler" diye izah eünişlerdir. Kelbî tarafından ise, "Büyük günahlardan kaçınanlar." şeklinde izah edilmiş, Dehhak'ın Abdullah b. Abbastan rivayetine göre o da bu ifadeyi: "Allaha ortak koşmaktan kaçınan ve ona itaat eden müminler." şeklinde izah etmiştir. Katade ise "Müttakiler"den maksadın, daha sonra gelen âyetlerde, "Gayba iman etme, namazı kılma, kendilerine verilen nzıklan intak etme,, sıfatları zikredilen kişiler." olduğunu söylemiştir.
Taberi, bu izahlardan, en tercihe şayan olanın, "Takva sahiplerinden maksat. Allanın yasakladığı şeylerden kaçınan ve Allanın emrettiği şeyleri yerine getirerek ona itaat eden kimselerdir." diyen görüş olduğunu söylemiş, âyetin genel ifadesinin bunu gerektirdiğini, âyeti takvanın herhangi bir

dalına tahsis etmeye dair herhangi bir delil bulunmadığını beyan etmiş ve buradaki "Tak-va"dan maksadın, "Allaha ortak koşmaktan kaçınmak ve nifaktan beri olmak" diyenlerin görüşlerinin doğru olmadığını söylemiştir. Bu görüşte olanların "nifakı" "Allanın haram kıldığı şeyleri işleme ve farz kıldığı şeyleri yapmama." mânâsına aldıkları takdirde, takvayı izahlarının doğru olabileceğini beyan etmiştir. [20]

3- 0 takva sahipleri ki gayba iman ederler, namazı dosdorğu kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan, Allah yolunda harcarlar.
Onlar, gayba iman ederler. Yani, gözleriyle görmedikleri, cennete, cehenneme, sevaba, günaha, cezaya, mükâfaata içten inanırlar. Ve Allaha meleklere, kitaplara ve Peygamberlere de iman ederler/Namazı dosdoğru kılarlar. Yani, İbn-i Abbas'in da dediği gibi, o namazı, rükuunu, secdesini, kıraatini ve hu-şuunu tam yaparak, kendilerine farz kılındığı şekilde hakkıyla edea ederler.
İçinde haram bulunmayan helal malların zekâtlarını vermeleri ve övgüye layık, olan diğer harcamalarda bulunmaları gibi, kendilerine nzık olarak verilen şeylerin temiz ve helal olanlarından Allah yolunda harcarlar.
Âyet-i kerimede geçen "İman ederler" ifadesinden maksat, Abdullah h. Abbas'a göre "Tasdik ederler" demek, Rebi' b. Enes'e göre ise "Korkanlar" Züh-riye göre de "Amel İşleyenler" demektir.
Taberi diyor ki: "Araplara göre "İman etme"nin mânâsı "ikrar etmek ve doğrulamak" demektir. Bir şeyi sözüyle ikrar edene de "Mümin" denir. Bir sözü ameliyle doğrulayana da "Mümin" denir. Allah için herhangi bir şeyden korkmak ta, sözle ve amelle tasdik eüne anlamına gelen "İman" kavramının içine gi-rer. "İman" kelimesi, AİIahı, kitaplarını ve Peygamberlerini dil ile ikrar ve bu ikrarı amel ile doğrulamayı birlikte kapsamaktadır. Bu itibarla âyet-i kerimeyi, "Gayba iman ettiklerini kalbleriyle tasdik ve dilleriyle ikrar eden ve amelleriyle doğrulayanlar." şeklinde izah etmek daha evladır. Zira Allah teala. burada "İman" kelimesini özel bir kavramla sınırlamayıp genel bir şekilde zikretmiştir.
Âyet-i kerimede geçen Gayb, kelimesinden maksat, Said b. Cü-beyr'in, Abdullah b. Abbastan rivayet ettiğine göre "Allah kalından gelenler" demektir.

Ebu Salih'in, İbn-i Abbastan, Süddinin Ebu Mâlikten, Mürre'nin İbn-i Mes'uddan rivayet ettiklerine göre "öayb" kelimesinden maksat, "Cennet ve cehennem gibi, kulların gözleriyle göremedikleri şeyler." demektir. Katade de bu görüştedir. Âsım'ın, Zir b. Hubeyş'ten naklettiğine göre "Ğayb"den maksat, Kur'an demektir. Rebi' b. Enes'e göre ise "Gaybe iman etme" Allaha, meleklerine. Peygamberlerine, âhiret gününe, cennete, cehenneme, Allahın huzuruna çıkmaya ve Öldükten sonra dirilmeye iman etme" demektir.
Müfessirler, bu ve bundan önceki âyetlerin, sıfatlarını zikrettiği kişilerden kimleri kastettiği hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir.
Süddinin Ebu Mâlikten, Ebu Salibin İbn-i Abbastan, Mürrenin İbn-i Me-suddan rivayet ettiklerine göre bu âyetlerde sıfatlan zikredilen müminlerden maksat, ehl-i kitap olmayan müminlerdir. Bundan sonra gelen "Onlar, sana indirilene ve senden önce indirilenlere iman ederler. Âhirete de kesinlikle onlar inanırlar." âyeti ise eh!-i kitabın iman edenlerini vasıflandırmaktadır. Zira. Allah teala. Hz. Muhammedi Peygamber olarak göndermeden önce ehl-i kitap olmayan Araplara kitap göndermemiştir. Onların dışındaki Yahudilere ve Hıristiyan-lara kitap göndermiştir. Bu sebeple Allah teala müminleri iki kısım olarak zikretmiştir. Birinci kısımda olanlar daha önce kendilerine kitap gelmeyen ve ima-ni meselelerden haberdar olmayan müminlerdir ki onları "Gayba iman edenler" şeklinde vasiflandırmıştır. İkinci kısmı ise, daha önce kendilerine kitap verilen ehl-i kitaptır ki onlan da "Sana ve senden önce indirilenlere iman edenler." şeklinde vasıflandırmıştır. Diğer bir kısım âlimlere göre bu surede zikredilen dört âyette sıfatlan anlatılan "Mümin"lerden maksat, sadece ehl-i kitaptır. Zira bunlar, kendilerinin gözledikleri gaybla ilgili meseleleri, Kur'anın zikretmesi üzerine, Kur'ana da iman etmişler bu sebeple "Gayba iman edenler" diye vasıflandı-rılmışlardır. Daha Önce indirilen İncil ve Tevrat'a iman ettiklerinden dolayı da "Senden önce indirilenlere iman edenler." diye vasıflandırılmışlardır.
Başka bir kısım âlimler ise bu surenin baş tarafındaki tört âyette zikredilen "Müminler" ifadesine ehl-i kitap olsun veya olmasın bütün müminlerin girdiğini söylemişlerdir. Bunlar, cennet, cehennem, öldükten sonra dirilme gibi "öaybi hususlara iman etme" ifadesine, Resulullaha bütün indirilenler ve ondan öncekilere indirilenler" girmediğinden dolayı bunları

beyan eden âyetin ayrıca zikredilmesine ihtiyaç olduğunu, bu nedenle zikredildiğini, yoksa müminleri iki sınıfa ayırma maksadıyla zikredilrnediğini söylemişlerdir. Müminler rablertni razı edecekleri bütün ful ve davranışları bilmelidirler ki onların hepsini yaparak rablerini razı etsinler. Bu nedenle "Gayba iman etme" yanında Resulullaha İndirilenlere ve ondan öncekilere indirilenlere iman etme ve diğer sıfatların hepsi zikredilmiştir. Bu görüş, Mücahid ve Rebi' b. Enes'ten rivayet edilmektedir. Mücahidin şöyle dediği nakledilmektedir: "Bakara suresinin başındaki dört âyet müminlerin sıfatlan hakkında, iki âyet kâfirlerin sıfatları hakkında, on üç âyet ise münafıkların sıfatlan hakkındadır." Rebi' b. Enes'ten de buna benzer bir rivayet nakledilmektedir.
Taberi, bu görüşlerden, dört âyetin iki sınıf mümini beyan ettiğini söyleyen Örüşün daha doğru olduğunu söylemiştir. Zira bu görüşte olanların beyan ettikleri deliller kuvvetlidir. Ayrıca bunlardan sonra gelen âyetlerde kâfirlerin de, kalbleri mühürlenen açıkça kâfir olanlar, iman ettiklerini söyledikleri halde iman etmeyen münafıklar." şeklinde iki kısma ayrılmaları, müminlerin de iki kısım olduklarını gösteren bir delildir." demiştir.
Ayette zikredilen ve "Dosdoğru kılarlar" tliye tercüme edilen yukîmûne, ifadesinden maksat, "Namazı, bütün erkânıyla, mükemmel bir şekilde kılanlar." demektir. Abdullah b. Abbas "Bu ifadeden maksat, rükuu, secdesi, kıraati ve huşuu tam olarak yerine getinnek ve namazda kişinin kendisini tamamen namaza venniş olması" demektir." dye izah etmiştir.
Burada zikredilen "Namaz"dan maksat, farz namazlardır. Bu kelimenin lügat mânâsı ise "Dua etmek" demektir. Taberi diyor ki: "Kanaatimce namazın, "dua" anlamına gelen salat. kelimesiyle ifade edilmesinin sebebi, dua edenin, duasıyla rabbînden, dileklerinin karşılanmasını istediği gibi, namaz kılanın da ibadetiyle rabbinden dilediklerini kabul etmesini istemesidir.
Âyette geçen: "Kendilerine verdiğimiz nziktan Allah yolunda harcarlar." ifadesinden maksat, Abdullah b. Abbas'a göre, Allanın kendilerine farz kıldığı zekâtı vermeleri ve bunun sevabını Allahtan beklemeleridir. Ebu Mâlik, Abdullah b. Mes'ud ve Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre bu ifadeden maksat, zekât âyeti inmeden önce, kişinin aile fertlerine harcadığı nafakalardır.

Taberi, âyeti umumi mânâda anlamanın ve buradaki "Harcama"dan maksadın, insanların, mallarında gerekli olan bütün harcamalar olduğunu söylemenin daha doğru olacağım, bu ifadeye, zekât ve nafaka gibi bütün mâli yükümlülüklerin de gireceğini söylemiştir. [21]

4- Onlar, sana indirilene ve senden önce indirilenlere iman ederler. Âhirctc de kesinlikle onlar inanırlar.
Onlar, senin, Allahtan getirdiğini ve senden önceki Peygamberlerin Allahtan getirdiklerini tasdik ederler. O Peygamberler arasında fark gözetmezler. Ve Allahtan etirdiklerini tasdik ederler. Onları inkâr etmezler. Onlar, bu dünya hayatından sonra gelen âhirete ve âhirette gerçekleşecek olan tekrar dirilme ve ortaya çıkmaya, sevaba ve cezaya, hesaba çekilmeye, amellerin Ölçülüp tartılmasına kesin olarak iman ederler. Bunları inkâr eden müşrikler gibi olmazlar.
Allah teala bu âyeti kerime ile, dolaylı yolla, ehl-i kitabın, Resulullaha ve Kur'ana iman etmeyen kâfirlerini kınamaktadır. Çünkü onlar Resulullaha ve Kur'ana iman etmedikleri halde Resulullahtan önce indirilen kitaplara iman etmekle kurtulmuş olabileceklerini, kendilerinin hidayette olduklarını ve cennete ancak Yahudi ve Hıristiyan olanların girebileceklerini iddia etmişlerdir. Allah teala. Bakara suresinin başında, onların iddialarını yalanlamış ve kullarına bildirmiştir ki, bu Kur'an, hem Muhammede ve onun getirdiklerine hem de ondan önce gelen Peygamberlerin getirdiklerine iman edenlere rehberdir. Sadece, geçmiş dinlere iman edenlere rehber değildir.
Kıyamet gününe "Âhiret günü" denmesinin sebebi, onun, dünya hayatından sonra gelmesidir. Veya âhiretin,.varlıklar yaratıldıktan sonra gerçekleşecek olmasıdır. [22]

5- İşte rablcrinin doğru yolunda olanlar bunlardır. Kurtuluşa erenler de bunlardır.
Gayba iman edenler ve Muhammede indirilene ve ondan önceki Peygamberlere indirilenlere iman edenler, işte onlar, rablerinden verilen bir nur, bir istikamet ve açık bir delil üzeredirler. Kurtuluşa erenler de bunlardandır. Bunlar, yaptıkları ameller karşılığında, diledikleri kurtuluşun ve cennette ebedi olarak kalışın şuuru içinde olanlardır.
Âyette zikredilen "Rablerinin gösterdiği doğru yokla olanlar"dan maksat, Ebu Mâlik, İbn-i Abbas ve İbn-i Mes'ud'a

göre gayba iman eden takva sahibi müminler ve Resulullaha ve ondan Önceki Peygamberlere iman eden müminlerdir. Bunların hepsi hidayet üzere olmakla ve kurtuluşa erecek olmakla sıfatlandınlmışlardır.
Diğer bir kısım müfessirlere göre "Doğru yolda olanlar"dan maksat, "Gayba iman etmek, Resulullaha ve ondan önceki Peygamberlere indirilenlere iman etmekle sıfatlandırılan takva sahipleridir."
Başka bir kısım âlimlere göre ise "Doğru yolda olanlar"den maksat, hem Resulullaha bindirilenlere hem de ondan önceki Peygamberlere indirilenlere iman eden ehl-i kitaptır. Bunlar, hidayet üzere olmakla ve kurtuluşa ermekle sıfatlandırılmışlardır.
Taberi, bu görüşlerden birinci görüşün daha tercihe şayan olduğunu, zira âyet-i kerimede, hidayet üzere olma sıfatının, müminlerden ehl-i kitap olan veya olmayan herhangi birine tahsis edildiğine dair bir işaret bulunmadığını, ayrıca amelleriyle elde edecekleri mükâfatlarda eşit olan müminlerden bir sınıfın özel bir mükâfatla Ödüllendirilmelerinin, Allanın adaletine ters düşeceğini söylemiştir.
Âyette zikredilen "Kurtuluşa erenler de bunlardır." ifadesi Abdullah b. Abbas tarafından şöyle izah edilmiştir: "İşte istediklerine kavuşanlar ve şerrinden korkarak kaçtıkları şeylerden kurtulanlar bunlardır." Yani, işledikleri amelleriyle ve iman etmeleriyle Allahtan istedikleri sevaplara ve cennetlerde ebedi kalmaya ulaşanlar bunlardır. Ve Allanın, düşmanları için hazırladığı cezalardan kurtulanlar da bunlardır. [23]

6- Şüphe yok ki, kâfirleri uyarsan da uyarmasan da birdir. Onlar iman etmezler.
Ey Muhammed, o kâfirler, Kur'an. ve senin Peygamberliğini inkâr edenlerdir. Onlara göre senin onları uyarıp uyarmaman eşittir. Çunku onlar, ne ya parsan yap, imana gelmezler.
Bu hususta diğer âyetlerde de şöyle buyuruluyor: "Üzerlerine rabbinin hükmü hak olanlar, iman-etmezler." "Onlara her türlü delil gelse de, can yakıcı azabı, görmedikçe, iman etmezler." [24]
Âyette zikredilen "Kâfirler"den kimlerin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikredilmiştir. İkrime ve Said b. Cübeyr'in Abdullah b. Abbastan naklettiklerine göre, burada zikredilen "Kâfirler"den maksat, Resulullahın döneminde Medine

çevresinde yaşayan Yahudilerdir. Allah teala, Hz. Muhammedi tanımaları ve onun, Peygamber olacağını bilmelerine rağmen onu inkâr eden Yahudileri kınamış, kalblerinin mühürlü olduğunu zikretmiştir.
Ali b. Ebi Talha'nın, Abdullah b. Abbastan naklettiğine göre ise, Abdullah b. Abbas bu âyeti şöyle izah etmiştir. "Resulullah (s.a.v.) bütün insanların iman etmelerini ve doğru yolda kendisine tabi olmalarını çok arzuluyoalı. Onun bu şiddetli arzusunu bilen Allah teala, daha önce iman edecekleri yazılı olanlardan başkasının iman etmeyeceğini ve daha önce iman etmeyecekleri yazılı olanlardan başkasının da sapıklığa düşmeyeceğini bildirdi.
Rebi' b. Enes ise bu âyette zikredilen "Kâfırler"den maksadın. Bedir savaşında öldürülen küfrün elebaşıları olduklarını ve bunların şu âyette de zikre-dildiklerini söylemiştir. "Kâfirlerin, AUahın nimetlerine şükredecekleri yerde, Aîlahı inkâr ettiklerini, kavimlerini helak yurduna sürüklediklerini görmez misiniz?" "Helak yurdu cehennemdir. Onlar oraya gireceklerdir. O, ne kötü bir yerdir. [25] Rebi' b. Enes'in bu görüşünün dayanağı şudur: Allah teala bu âyette, kötüleri uyarıp uyarmamanın, onlara hiçbir fayda vermeyeceğini, onların kalblerinin mühürlendiğini beyan etmiştir. Halbuki kâfirlerden bir kısmı, daha sonra, Resulullahın uyarısından faydalanarak iman etmişlerdir. Bundan anlaşılmıştır ki, âyette zikredilen kâfirlerden maksat, iman etmeden. Bedirde öldürülen küfrün elebaşılarıdır.
Taberi, Abdullah b. Abbastan nakledilen birinci görüşün tercihe şayan olduğunu zikretmiş ve gerekçe olarak şunları özetle söylemiştir. "Allah teala bundan önceki âyetlerde ehl-i kitabın iman edenlerini övmüştür. Bu âyetlerde de yine ehl-i kitabin iman etmeyenlerinden haber vermesi ve onlan kınaması uygun-dur. Zira onların sıfatları farklı olsa da hepsi de ehl-i kitaptır. Böylece Allah teala, ehl-i kitabın iman edenleriyle iman etmeyenlerini karşılaştırarak birlikte zikretmiştir.
Allah teala bu âyetlerle, Resulullahın hak peygamber olduğunu gizleyen Yahudi hahamlarına karşı onu desteklemiştir. Bunu böylece bilmiş olsunlar ki, Tcvratı Hz. Musaya gönderen Allah teala Hz. Muhammenle ele bunları öğretmiştir. Zira, ne Muhammed ne de kavmi, Kur'an inmeden önce bu gibi şeyleri biliyorlardı. Bu hal de, Yahudilerin, Hz. Muhammedin Peygamberliği hakkında şüpheye düşmelerini bertaraf eder, Onun, Allah tarafından getirdiklerinin hak olduğunu ortaya

koyar. Zira onlar, okur yazarlığı olmayan bir millet içerisinde ortaya çıkan ve okur yazarlığı olmayan bir kişinin onların gizlemiş oldukları haberleri ortaya çıkarması durumunda onun peygamberliği hakkında nasıl şüpheye düşebilirler ki?
Resulullahın okur yazarlığı yoktu. O bir takım hesaplan da bilmiyordu. Bu itibarla ona, "Kitapları okudu da öğrendi." Yahut: "Hesap yaparak kâhinlik yaptı." Veya "Resulullah ile ilgili bir kısım haberleri gizleyen Hahamlardan okuyarak bu tür bilgilere sahip oldu." şeklinde iddialar onun hakkında hiç yakı-şık almayan iddialardır.
Taberi diyor ki: "Bu âyette zikredilen kâfirlerden maksadın ehl-i kitap olan kâfirler olduğunun diğer bir delili de şudur ki: "Allah teala, bundan sonra gelen âyetlerele, münafıklara ve Hz. Âdem ve Havva kıssasına değindikten sonra tekrar ehl-i kitap'tan bahsetmiştir. Madem ki önce ehl-i kitabın müminleri söz konusu edilmiş ve yine ehl-i kitaba dönülmüştür. O halde bunların arasında zikredilen kâfirlerden maksat ta, ehl-i kitap olan kâfirlerdir.
"Küfür" kelimesinin lügat mânâsı "Örtmek" demektir. Bundan dolayıdir-ki, karanlığı ile bütün eşyayı örten geceye de "Kâfir" denmiştir, Yahudiler de Resulullahın hak Peygamber olduğunu bildikleri halde o gerçeği gizlemeleri sebebiyle kendilerine "Gerçeği örten" anlamına "Kâfir" denmiştir. Nitekim Allah teala bunlar hakkında başka bir âyette şöyle buyurmuştur: "İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayeti, biz, insanlara kitapta açıkladıktan sonra onları gizleyenlere, işte onlara Allah lanet eder. Hem de bütün lanet edenler lanet cdcr. [26]Bu âyeti kerimede de: "Şüphe yok ki kâfirleri uyarsan da uyar-masan da birdir. Onlar iman etmezler" buyurulmaktadır.
- Taberi diyor ki "Âyet-i kerimenin mânâsı şöyledir: "Ey Muhammed. Medinede yaşayan Yrnudi hahamlarından, senin peygamberliğini bildikleri halde ve ben de kendiler nden, gönderdiğim şeyleri gizlemeyeceklerine dair ahit aldığım halde, senin hak Peygamber olduğunu gizleyen ve seni inkâr eden bu ; Kâfirleri uyarsan da uyarmasan da aynıdır. Çünkü onlar iman etmezler. Hakka dönnîezler. Seni ve senin getirdiğin şeyleri doğrulamazlar.
Abdullah b. Abbas ta bu âyeti şöyle izah etmiştir: "Onlar, kendilerinde bulunan ilmi ve Allanın, kendilerinden aldığı ahdi inkâr ederek hem kendi bilgilerini hem de senin getirdiklerimi inkâr etmişlerdir. Artık onlar senin uyarmanı ve korkutmanı nasıl dinleyeceklerdir?-.. [27]

7- Allah onların kalblerini ve kulaklarını mühürlcmiştir. Gözlerinin üzerinde de perde bulunmaktadır. Ve onlar için büyük bir azap vardır.
Allah onların kalblerini ve işitme duyularını kapatmıştır. Bunlar o mühürlü kalbleri ve kulaklarıyla iman etmeye bir yol bulamazlar. İnkarcılıktan da kurtulamazlar. Onların gözleri üzerinde de bir perde vardır ki bu halleriyle artık doğru yolu göremeler. İşte bunlar Allaha itaati terketmeleri ve farzları yerine getirmemeleri sebebiyle büyük bir azaba düşeceklerdir.
* Eğer denilecek olursa ki: "Kalbler nasıl mühürlenir? "Çünkü mühürlemek, bir kısım kaplan, zarflan ve kılıfları kapatıp mühürlemektir? Cevaben denilir ki: "Kalbler de içlerinde bulunan ilimlerin kaplan, kulaklar da işitilen şeylerin kutlarıdır. Bu itibarla onların da mühürlendiklerini söylemek yerinde bir deyimdir. Ancak bunların mühürlenmelerinin nasıl olacağı çeşitli şekillerde izah edilmiştir.
A'meş diyor ki: "Mücahid bize elini göstererek şöyle dedi: "Kaiblerin bu yumruk gibi olduğunu söylüyorlardı. O, bir günah işlediğinde bunlardan biri (parmaklardan biri) kapanır. Mücahid bunu söylerken serçe parmağını gösterdi. Sonra diğer bir parmağım göstererek: "Kul, bir günah işlediğinde o da böyle kapanır." Başka bir parmağını göstererek yine: "Kul, günah işlediğinde bu da böyle kapanır." dedi ve böylece bütün parmaklanın kapattı ve devamla şöyle dedi: "Sonra bu kalbin üzeri bir mühürle mühürlenir." Hayır doğrusu onlann yaptikla-n kalblerini paslandımıştır.[28]âyetinde zikredilen "Paslandirrmştır" ifadesinin, bu mühürlenmeyi beyan ettiği söylenmiştir.
Abdullah b. Kesir, yine Mücahidin şunları söylediğini rivayet etmiştir: "Paslanma, mühürlenmeden daha hafif, mühürlenme de kilitlenmeden daha hafiftir. Bunların en dehşetlisi kilitlenmedir.
Diğer bir kısım âlimler, kaiblerin mühürlenmesini şöyle izah etmişlerdir: "Allah teala, bu âyet-i kerimesinde bildirmiştir ki bir Önceki âyette zikredilen kâfirler, davet edildikleri hakkı dinlemekten yüzçevirmişjer ve hurra gururlarına yedirememişlerdir. Nitekim kendisine bir söz söylendiğinde onu dinlemekten imtina edene ve gururlanarak onu anlamak istemeyene "Bu adam bu söze karşı sağır kesildi." denir. Bu şekilde izahta bulunanlara göre mühüdenmekten maksat,

mecazi bir ifadedir. Kâfirlerin, hakkı dinlemediklerini beyan eder.
Taberi diyor ki: "Bana göre bu mühürlenmenin izahı hususunda doğru plan yorum, bu gibi şeyleri izah eden tefsir, Resulullahm şu sahih hadisidir.
"Şüphesiz ki kul, bir hata işlediğinde kalbinde siyah bir nokta meydana gelir. Eğer o, bu hatadan el çeker, af diler ve tevbe edecek olursa kalbi parlatılır. Şayet tekrar o hataya dönecek olursa kalbindeki siyah noktalar artırılır. Öyle ki bütün kalbini kaplar. Allah tcalanın şu âyetinde zikrettiği pas işte budur. "Hayır, doğrusu onların yaptıktan kalblerini paslandırmıştır, [29] [30]
Resulullah bu hadis-i şerifiyle, beyan ediyor ki: Günahlar peşpeşe kalbin üzerine gelirse onu perdeler. Ve perdeleyince de Allah tarafından bir mühür onu mühürler. Artık iman böyle bir kalbe yol bulamaz. İnkâr da oradan çıkamaz.
İşte âyet-i kerimenin beyan ettiği "Allah onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemiştir." ifadesi de bu hususu beyan etmektedir. Gözle görülen kaplann içlerine bir şeyler konduktan sonra, açılmamaları için mühürlendikleri gibi âyette zikredilen kâfirlerin kalbleri de kapatılmış ve Allah tarafından mühürlenmiştir. Artık onlara dışandan iman girmez, içeriden de inkâr çıkmaz. Anc?'; mühürün açılmasından sonra bir değişiklik olabilir.
Ayette zikredilen "Mühürlenme"yi davet edildikleri haktan böbürlenmeleri sebebiyle yüz çevirmek olarak anlayanlara şunu sormak lazımdır: "Bu yüz çevirme işini, kibirlenk olarak mı yapmışlardır yoksa Allah mı onlara yüz çe-virtmiştir?" Eğer derlerse ki: "Yüz çevirme işini onlar yapmıştır." Onlara cevaben denilir ki: "Allah teala, âyet-i kerimede, kâfirlerin kalblerinin ve kulaklarının bizzat kendisi tarafından mühürlendiğini bildirmektedir. Allanın onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemesini, onlann imandan yüz çevirmeleri ve onlann, tevhid inancını kabullenmeye karşı böbürlenmeleri şeklinde izah etmek nasıl caiz olabilir? Zira bu. Allanın yaptığı bir iştir. Kâfirlerin yaptığı bir iş değildir. Eğer derlerse ki: "Onlann yüz çevinTieleri ve böbürlenmeleri, Allanın,
onların, kalblerini ve kulaklarını mühürlemesi sebebiyledir. Burada sebebin yerine, sebebin meydana getirdiği sonuç zikredilmiştir." Onlara denilir ki: "Siz, bu izahınızla görüşünüzü terketmiş oluyorsunuz." Âyet-i kerimeyi, birinci görüşte olan âlimler gibi tefsir ediyor ve Allanın, kâfirlerin kalb ve

kulaklarını mühür-Ieüğini söylüyorsunuz. Ayeti doğrudan doğaıya kâfirlerin İnkâr etmeleri ve imandan yüz çevirmeleri şeklinde izah etmiyorsunuz.
Âyet-i kerimede geçen "Gözlerinin üzerinde de perde vardır," ifadesi, kâfirlerin kalblerinin ve kulaklarının mühürlenmelerinden sonra zikredilmiş ve onların inkârlarında ısrarlı olduklarım beyan etmiştir. Böylece Allah teala bu âyet-i kerime ile Muhammed (s.a.v.)'e Yahudilerin hahamlarının halini tasvir etmiş, onların kalblerini mühürlediğini, böylece Allah tarafından gelen herhangi biröğütü dinlemeyeceklerini, Muhammede indirdiği kitabı düşünmeyeceklerini beyan etmiştir. Ayrıca onların kulaklarını da mühürlediğini böylece, Allanın Peygamberi olan Muhammed (s.a.v.)'in uyanlarını, öğütlerini de Peygamber olduğunu gösteren delillerini dinlemediklerini, düşünmediklerini, onun hak Peygamber olduğunu bildikleri halde onu yalanlayarak Allanın azabına uğrayacaklarından korkmadıklarını beyan ediyor ve yine Resuluİlaha bildiriyor ki. onların gözlerinin.üzerinde perde vardır. Hakkı göremezlerki kendilerinin sapıklıklarını ve adîliklerini anlamış olsunlar.
Allah teala, âyet-i kerimenin sonunda Resuluİlaha karşı çıkan bu Yahudi hahamları için büyük bir azap olduğunu, onun, Allah tarafından getirdiklerinin doğru olduğunu bildikleri halde, yalanlamalarının cezası olarak böyle bir azabı hak ettiklerini beyan etmektedir. [31]

8- Bir kısım insanlar vardır ki: "Biz, AHaha ve âhiret gününe iman ettik.11 derler. Halbuki onlar mümin değillerdir.
Bazı insanlar vardır ki: "Allahı ve kıyamet gününde tekrar dirilmeyi tasdik ettik" derler. Halbuki onlar mümin değilierdir. Çünkü onlar, kalblerinde olanın aksini açıklıyorlar.
Bu âyette zikredilen "!nsanlar"den maksat, müfessirlerin ittifakıyla belirttikleri görüşe göre "Münafıklardır. Nitekim, Abdullah b. Abbas, Katade.
Mücahid, Abdullah b. Mes'ud, Rebi' b. Enes ve İbn-i Cüreyc bu insanlardan maksadın Medinede, Müslümanlardan korkarak mümin okluklarını söyleyen münafıklar olduklarını söylemişlerdir.
Taberi diyor ki: "Aziz ve Celil olan Allah, hicret yurdu olan Medine-i münevverede, Resuiullahı yerleştirip muzaffer kılınca ve onun davetini yayıp müslümanlan çoğaltınca müslümanlar, putlara tapan müşrikleri ve ehl-i kitap olan kâfirleri mağlup

edince Yahudi hahamları, sırf kıskançlıklarından ve azgınlıklarından dolayı Resuluİlaha kin ve düşmanlık beslediler. Allah, bunlar hakkında başka bir âyet-i kerimede şöyle buyurdu; "Kitap ehlinden bir çoğu, hak kendileri için apaçık belli olduktan sonra, içlerindeki çekememezlikten dolayı, iman etmenizden sonra sizi tekrar kâfirliğe çevirmek isterler[32] Ehl-i kitap olan bu Yahudiler yanında Resuiullahı yurtlarında barındıran, onu destekleyen ve yardımına koşan Ensar'in içinden bir kısım insanlar, şirklerinde ve cehaletlerinde devam ettiler. Açıkça kâfir olduklarını söylemeleri halinde müslümanlar tarafından öldürüleceklerinden veya esir edileceklerinden korktuktan için iman ettiklerini söyleyen fakat aslında iman etmeyen münafıklar ortaya çıkmışlardır. Bunlar da ehl-i kitabın kâfirleriyle işbirliği yaparak müminler aleyhine çeşitli tuzaklar kurmaya girişmişlerdir. Bunlar, Resuiullahı ve sahabilcri gördüklerinde "Biz, AHaha, Peygamberine ve âhiret gününe iman edenleriz." demişler, Yahudilerle başbaşa kaldıklarında da "Biz, sizinle beraberiz. "Biz iman ettik" diyerek müminlerle alay ediyoruz." demişlerdir. İşte Allah teala bu âyet-i kerimede bu tür insanları zikretmekte ve onların gerçekte iman etmediklerini açığa vurmakta ve "Halbuki onlar mümin değillerdir." buyurmaktadır. Âyet-i kerimenin bu son bölümü, imanı sadece "Dil ile ikrar" diye tanımlayan "Cehmiye" fırkasının görüşlerini çürütmektedir. Zira Allah teala, kalben iman etmeyip, dilleriyle iman ettiklerini söyleyenlerin mümin olmadıklarını beyan etmiştir. [33]

9- onlar, Allahı ve iman edenleri aldatmaya çalışırlar. Oysa sadece kendilerini aldatırlar. Fakat bunun farkında değildirler.

Bunlar, inanmadıkları halde, öldürülmekten kurtulmak için. dilleriyle, kalblerindeki şüphe ve inkârın aksini söylerler. Ve bu sözleriyle Allahı ve müminleri kandınnaya çalışırlar. "İman ettik" derler. Oysa onlar, gerçekte başkasıni değil ancak kendilerini aldatmaktadırlar. Fakat bunun farkında değildirler.

Eğer denilecek olursaki: "Münafıklar, öldürülme ve esir edilme korkusuyla, inandıklarının aksine, müminlere karşı iman ettiklerini söylüyorlar böylece kendilerini savunuyorlardı. Onların bu davranışlarına âyetin "Allahı ve müminleri aldatmaya çalışırlar." demesinin mânâsı nedir?" Buna cevaben denilir ki: "Araplar, kendisini savunmak için yalan söyleyip başkalarını kandırana da "Aldatan" derler. Burada münafıklar her ne kadar geçici dünyada müminleri aldatmaya girişmişi

erse de aslında onlar, kendilerini aldatmışlardır. Zira bunlar, kendilerini çeşitli ümit ve emellerle savsaklarlar. Halbuki kendilerini elleriyle tehlikeye atar, zehir kâsesinden zehir içerler. Bizzat kendilerini Allanın azabına ve gazabına uğratırlar. Bu sebeple Allah teala onlar hakkında "Oysa sadece kendilerini aldatırlar." buyurmuştur.
Bu âyet-i kerimenin "Fakat bunun farkında değildirler." bölümü, "Allah teala ancak bilinçli bir şekilde kâfir olan, Allanın varlığını, birliğini ve Peygamberlerinin ve kitaplarının hak olduğunu bildiği halde inkâr edenlere azap eder." diyenlerin görüşlerinin, Allah tarafından yalanlandığını gösterir. Zira, Allah teala bu âyet-i kerimede, münafıkları, Allahı ve Peygamberini aldattıklarım zannetmekle vasıflandırmakta ve onların, Allah ve müminleri gerçekte aldatmadıklarının farkında olmadıklarını, bununla beraber cezalandırılacaklarını beyan etmektedir. Böylece inkarcıların kasıtlı olup olmadıklarının farketmediğini ortaya koymaktadır.
Taberi diyor ki: "Onlar, Allahı ve iman edenleri aldatmaya çalışırlar." ifadesinde Yuhadiûne, fiili, müşareket (İşteşlik) ifade eden bir fiildir. Buna göre, aldatmaların karşılıklı olması icabeder, yani, münafıklar, Allahı ve iman edenleri aldatmaya kalkışırken Allah ve müminler de onları aldatmaya kalkışmış olacaklardır.
Bir kısım lügat âlimleri buna cevaben demişlerdir ki Müfâale babından gelen fiiller Arapçada bazan "Müşareket" (İşteşlik)" ifade etmezler. Nitekim Katelehumullah[34] âyetinin mânâsı "Allah onlarla savaştı." şeklinde değil "Allah onlan kahretsin" demektir. Bu âyet te bu kabildendir.
Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Ben bu lügat âlimlerinin izah tarzına katılmıyorum. Âyette zikredilen Yuhaddiûne fiili müşareket ifade etmektedir. Zira, münafıklar, kalblerinde olanların tersini dilleriyle söyleyerek Allah tealayı aldatmaya kalkışırken, Allah teala da onları derhal cezalandırma-yıp mühlet vererek aldatmış ve onlan hak yoldaymış gibi göstermiştir. Bu hususta şu âyet-i kerimede şöyle buyuru I m aktadır. "Kâfirler, kendilerine mühlet vermemizin sakın kendileri için hayırlı olduğunu zannetmesinler. Biz onlara mühleti ancak günahlarını artırsınlar diye veriyoruz. Onlar için alçallıct bir azap vardır[35]
Daha sonraki âyetlerin izahında da görüleceği gibi, Taberinin bu görüşü bir çok müfessir tarafından tasvip edilmemiş, "aldatma" sıfatı Allah tealaya izafe edilmemiştir.

Âyet-i kerimede zikredilen "Oysa sadece kendilerini aklatırlar." ifadesi gösteriyor ki, münafıklar aslında ne Allahı aldatabilmişlerdir ne de müminleri. Zira Allah, onların münafık olduklarını biliyor ve onlara mühlet veriyordu. Onlar Allah tealayı aldatmış olsalardı Allah tealanın, onları cezalandırmaması ica-bederdi. Münafıklar, aslında müminleri de alüatamamışlardır. Zira onlar, mii-ninlere karşı iki yüzlü görünmeleriyle onlardan herhangi bir menfaat elde ede-memişlerdir. Sadece kendi ellerinde bulunan mal ve evlatlarım muhafaza edebilmişlerdir.
Âyet-i kerimenin "Fakat bunun farkında değildirler." ifadesinden maksat, "Allahı aklattıklarını zanneden münafıklar, Allanın bunlardan haberdar okluğunun ve bunları derhal eezalandırmayıp, kendilerine mühlet verdiğinin farkında değillerdir." demektir."
Bu hususta diğer âyetlerde de şöyle buyurulmaktadır: "Ey Muhammed, münafıklar sana geldikleri zaman "Biz, şehadet ederiz ki, sen mutlaka Allanın Resulüsün." derler. Allah da bilir ki elbette sen onun Peygamberisin. Ve Allah, şehadet eder ki, münafıklar muhakkak yalancıdırlar." "Onlar, yeminlerini kendi-lerine siper edindiler. İnsanları Allanın yolundan alıkoydular. Onların yaptıkları ne kötü bir şeydi[36]

10- Onların kalblerinde hastalık vardır. Allah, bu hastalıklarını daha da artırmıştır. Yalan söylediklerinden dolayı, onlar için can yakıcı bir azap vardır.
Onların kalblerinde. inançsızlık hastalığı vardır. O hastalık, Muhammedin Peygamberliğinden şüphe etmeleridir. Allah, müminlerin imanlarını artırdığı gibi onların da şüphe ve şaşkınlıklarını artırmıştır. Onlar için, acı veren, perişan eden bir azap vardır. Bu azap, inandıklarını iddia ederek yalan söylemeleri ve bunu, Allahı, Resulünü ve müminleri kandırmak için yapmalarından dolayıdır.
Âyet-i kerimede "Onların kalblerinde hastalık vardır." buyurulnıakta-dır. Buradaki hastalık, maddi bir hastalık olmayıp, mânevi bir hastalıktır. Yani itikad ve inanç hastalığıdır. Bu hastalığın mahiyeti de Hz. Muhammedin Pey-gamberliği ve Allah katından getirdiklerinin hak olduğu hususunda şüpheye düşmeleri ve şaşkınlık içinde olmalarıdır. Nitekim, Abdullah b. Abbas, Abdur-rahman b. Zeyd, Katade ve Rebi' b. Enes, âyetin bu bölümünü bu şekilde izah etmişlerdir.

Âyet-i kerimenin devamında "Allah, bu hastalıklarını daha da artırmıştır." buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat, "Allah teala, daha sonra farz kıldığı emirleri ve yasakladığı haramlarıyla münafıkların islam hakkında kalblerinde taşıdıkları şek ve şüphe hastalıklarını daha tla artırmıştır." demektir. Bu hususta başka bir âyet-i kerimede "Kur'andan bir sure indiği vakit, kâfirlerden bazıları birbirlerine şöyle derler: "Bu sure hanginizin imanını artırdı?" Doğrusu inen sure iman edenlerin imanını kuvvetlendirir. Onlar bundan sevinç duyarlar." "Kalblerinde hastalık olanlara gelince: "Bu sure, onların murdarlıklarına murdarlık katar ve kâfir olarak ölür! er. [37] buyurulmaktadır.
Abdullah b. Abbas. Abdullah b. îvîes'ud, Kalade, Ahdurrahiîian b. Zeyd, ve Rcbi' b. Enes de, burada artırıldığı zikredilen hastalıktan maksadın, kalble-rindeki şüphe olduğunu ve onun artırıldığını söylemişlerdir.
Ayet-i kerimenin sonumla: "Onlar için can yakıcı bir azap vardır." buyurulmaktadır. Burada zikredilen Elîm kelimesi "Can yakıcı" diye tercüme edilmiştir. Taberi, bu kelimenin Mu'iimun yani acı veren" mânâsına geldiğini söylemiştir.
Ayet-i kerimede geçen ve "Yalan söylediklerinden dolayı" diye ierdimc edilen "Bima kânü yekzibün, ifadsi. Küfe âlimlerinin kıraati şeklidir. Taberi de bu kıfaaiı tercih etmiştir. Medine, Hicaz ve Basralı âlimlerin çoğunluğu ise bu cümleyi "Bima kâmı Yükezzibıın" yani, "Yalanlamaları sebebiyle" şeklinde okumuşlardır. Buna göre ayetin mânâsı şöyledir: "Münafıkların, can yakıcı bir azaba uğratılmalannın sebebi, onların, Muhammedin Peygamberliğini ve onun Allah tarafından getirdiklerinin hak olduğunu yalanlamaları sebebiyledir." Bu kıraati tercih eden âlimler
"Münafıkların sadece yalan söylemekle can yakıcı bir azabı hak etmeyeceklerini, bu azabı ancak Allanın Peygamberini ve kitabını yalanlayarak inkâra düşmekle hak edeceklerini söylemişlerdir. Taberi bu son görüşe katılmadığını, birinci kıraatin daha sahih olduğunu ve âyete, ona göre mânâ vermenin daha doğru olacağını söylemiş, buna delil olarak ta diğer âyetlerde münafıkların yalan söylemeleriyle azaba uğratılacaklarının beyan edildiğini zikretmiştir. Nitekim, münafikûn suresinde şöyle buyurulmaktadır: "Ey Muhammed, münafıklar sana geldikleri zaman "Biz şahadet ederiz ki, sen mutlaka Allanın Resulüsün." derler. Allah da bilir ki, elbette sen. onun Peygamberisin. Ve Allah şehadet eder ki, münafıklar

muhakkak yalancıdırlar." "Onlar yeminlerini kendilerine siper edindiler. İnsanları Allanın yolundan alıkoydular. Onların yaptıkları ne kötü bir şeydir. [38]"Onlar yeminlerini kendilerine siper yaptılar. İnsanları Allanın yolundan uzaklaştırdılar. Onlar için alçaltici bir azap vardır." [39]
Görüldüğü gibi Allah teala, burada zikredilen birinci âyette, münafıkların yalancı olduklarını zikretaıiş, ikinci âyette ise, yeminlerini kendilerine siper edinerek yalan söylemeleri ve böylece insanları Allanın yolundan alıkoymaları yüzünden, onlar için alçaltıcı bir azap olduğunu beyan etmiştir. Bu surede de, münafıkların yalan yere "İman ettik" deyip müminleri aklatarak yalan söylemeleri sebebiyle can yakıcı bir azabı hak ettiklerini söylemek diğer âyetlerin ifadesine uygun bir ifadedir. Bu itibarla, bu mânâyı ifade eden kıraati tercih etmek yerindedir. [40]

11- Onlara, "yeryüzünde bozgunculuk yapmayın" denildiği zaman onlar "Biz, ancak ıslah edicileriz." derler.
Onlara "İnkâr ve isyan ederek, Allahın dininden şüphe ederek ve Allah düşmanı Yahudileri dost edinerek yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayın" denildiği zaman onlar: "Biz, müminler ile ehl-i kitabın arasını düzeltmek isteyenleriz. Bu sebeple bizler, bozgunculuk yapanlar değil, ıslah edicileriz." derler.
Âyette zikredilen "Onlar"dan maksat, Abdullah b. Abbas. Abdullah b. Mes'ud ve diğer bir kısım sahabilere göre "Münafıklardır. Yapmamaları istenen "Bozgunculuk" ise "İnkarcılıkları ve günah işlemeleridir."
Selman-ı Fârisî'den nakledilen başka bir rivayete göre ise "Onlar"dan maksat.-o döneme kadar henüz dünyaya gelmemiş olan insanlardır.
Taberi, "Onlar"dan maksadın. Resulullahm döneminde bulunan münafıklar ve onlardan sonra gelip aynı sıfatı taşıyan bütün münafıklar olduğunu söylemenin daha evla olacağını zikretmiş ve özetle şunları söylemiştir. "Selman-ı Farisî, bu görüşüyle Resulullah döneminde bulunan daha sonra da ölüp giden münafıkları değil Selmanm yaşadığı dönemlerde henüz ortaya çıkmamış olan ve çıkmaları beklenen kimseleri kastetmiş olabilir. Bizim, diğer görüşü tercih etmemizin sebebi, bu hususta müfessirlerin ittifak etmeleridir."
Taberi diyor ki: "Yeryüzünde bozgunculuk yapmak"tîan maksat, orada Allanın yasakladığı şeyleri yapmak ve emrettiği şeyleri

yapmamaktır. Nitekim melekler, Allah teaianın kendilerine yeryüzünde bir insan yaratacağını bildirmesi üzerine şöyle demişlerdir: "Bir zaman rabbin, meleklere: Ben yeryüzünde bir Halife yaratacağım." demişti. Melekler de "Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın? Halbuki biz seni, överek teşbih ediyoruz ve tenzih ediyoruz." dediler. Allah da onlara: "Şüphesiz ki ben, sizin bilmediklerinizi bilirim." dedi. [41]
Münafıklar, yeryüzünde rablerine isyan ederek ve onun yasakladıklarını işleyip farz kddığı şeyleri yapmayarak ve Allanın dininden şüphe ederek yeryüzünde fesat çıkarırlar. İman ettiklerini söyleyerek müminleri aldatmaya çalışırlar. Al I ahi, kitaplarını ve Peygamberlerini yalanlayanlara yardım etmek için bir yol bulduklarında Allanın dostlarına karşı onlara yardım ederler. İşte böylece bozgunculuk çıkarırlar. Bu halleriyle de müminlerle kâfirlerin arasını bulmaya ' çalıştıklarını zannederek ıslah edici okluklarını iddia ederler. Fakat bu niyetlerine rağmen Allah onların azabını hiç de hafifletmez. Bilakis onlar için cehennemin en alt katını vaadeder. Allah teala onlar hakkında "İyi bilin ki asıl bozgun-cular onlardır. Fakat farkında değillerdir.11[42]buyumıuştur. Bu âyet te gösteriyor ki, kişinin inkâr veya günahında iyi niyetli oluşu onu kurtaramaz. Allanın azabı, sadece bilinçli bir şekilde inkâr edenleri değil, şuursuzca inkâr edenleri de kuşatır. Ayet-i kerimenin sonunda "Biz ancak ıslah edicileriz." dediler" Duyurulmaktadır. Abdullah b. Abbas bu âyeti şöyle izah etmiştir. "Münafıklar dediler ki, biz ancak müminlerle ehl-i kitabın arasını bulmak istiyoruz."
Mücahid ise şu şekilde izah etmiştir: "Münafıklar, Allaha isyan etmeye giriştiklerinde onlara, "Şöyle şöyle yapmayın." denilince onlar, "Biz ancak hidayet üzere olanlar ve durumu düzeltenleriz." demişlerdir.
Taberi diyor ki: "Münafıklar gerek Yahudilere iyi davranarak onlarla müminlerin arasını bulup, ara bulucu olduklarını iddia etmiş olsunlar, gerekse Alla-hın yasak kıldığı şeyleri işledikleri halde onların kötü şeyler olmadığını söyleyerek hidayet üzere olduklarını söylemiş olsunlar. Her iki halde de onlar, yaptıklan şeyde ıslah ediciler olduklarını zannediyorlardı. Fakat Allah teala, münafıkların bu iddialarını yalanlayarak buyurdu ki: [43]

12- İyi bilin ki asıl bozguncular onlardır. Fakat farkında değillerdir.

Ey müminler iyi bilin ki, Ali ahin koymuş olduğu sınırlan aşarak, kötülükleri işleyerek ve emredilen farzları terkederek bozgunculuk çıkaranlar aslında o münafıklardır. Fakat onlar, bozguncu olduklarının farkında değillerdir. Onlar ıslah ettiklerini zannederek bozguenculuk yapıyorlar. Zira onlar, Allanın emrine karşı geliyorlar. Onun koyduğu sınırlan aşıyorlar. Onun farzlarını bırakıp haram kıldıklarını işliyorlar. Buna rağmen durumlarının farkında değildirler. [44]

13-. Onlara "İnsanların iman ettiği gibi siz de iman edin." denildiği zaman: "Beyinsizlerin iman ettiği gibi mi iman edelim?" derler, iyi bilin ki asıl beyinsizler onlardır. Fakat bilmezler.
Bu münafıklara: "Müminlerin tasdik ettikleri gibi siz de Muhammedi ve onun, Allah tarafından getinniş olduğu Kur'anı tasdik edin." dendiği zaman: "Beyinsizlerin iman ettiği gibi mi iman edelim?" Aklı ve idraki olmayan şu insanlar gibi mi Muhammedi tasdik edelim?" derler. İyi bilinki, asıl cahil ve idraki olmayan beyinsizler onlardır. Zira onlar kendi kendilerine kötülük etmişlerdir. Aslında dinleri konusunda cahil olan, itikatlan ve görüşleri zayıf olanlar on-lardır,.Yoksa Allahı ve kitabını tasdik eden, cezayı ve mükâfaatı bilen müminler değil. Çünkü müminler rablerinin emirlerini tutup yasaklanndan kaçınarak kendilerini azaba sürüklenmekten kurtarmışlardır. Böylece fayda ve zararlarını bilmişlerdir. Bu nedenle beyinsiz değillerdir. Fakat münafıklar bu durumun farkında değildirler.
* Âyette zikredilen "İnsanlardan maksat, Resulullaha ve onun getirdiklerine iman eden "Sahabüerdir" Münafıklara: "Siz de Muhammedin ashabı gibi ona ve onun Allahtan getirdiklerine iman edin." denildiği zaman onlar müminleri, akılsızlık ve beyinsizlikle itham ediyor ve dış görünüşleriyle inanmış gibi görünseler de kalben iman etmiyorlardı.
Âyette zikredilen ve "Beyinsizler" diye tercüme edilen "Süfe-ha" kelimesi "Sefih" kelimesinin çoğuludur. "Sefıh"in asıl mânası ise
"Cahil" "Kıt görüşlü" ve "Fayda ve zararını düşünemeyen" kimse demektir. Münafıkların burada, beyinsizlikle itham ettikleri kimselerden maksat. Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud, Rebi' b. Enes ve Abdurrahman b. Zeyd'in de izah ettikleri gibi, Resulullahın sahabileridir.

Allah teala, münafıkların bu ithamlarına cevaben, aslında beyinsizlerin kendileri olduklarını, zira kalbleriyle iman ederek Allanın emir ve yasaklarına uymadıkları için, kendilerini Allanın azabına sürüklediklerini, böylece fayda ve zararlarını bilmeyen beyinsiz ve cahil kimseler olduklarını ortaya koymuştur. Ne var ki bunlar bunu düşünmezler. [45]

14- İman edenlerle karşılaştıkları zaman "İman ettik" derler. Şey-tanlariyla başbaşa kalınca da "Şüphesiz biz sizinle beraberiz, onlarla sadece alay ediyoruz." derler.

Münafıklar, müminlerle karşılaştıkları zaman "Muhammede ve'onun, Allah tarafından gteirdiklerina iman ettik." derler. Ve bu sözü, canlarını ve mallarını kurtarmak ve kendilerince kurnazlık etmek için söylerler. Diğer münafık ve müşriklerden, devamlı temasta olduklarının yanına gelip te, inkâr ve şirkte elebaşı olanlarla başbaşa kalınca da "Biz sizinle beraberiz, sizin izinizdeyiz ve aynen sizin gibiyiz. "Allaha ve âhiret gününe iman ettik" diyerek Muhammedin arkadaşlarıyla sadece eğleniyoruz." derler.

Abdullah b. Abbas bu âyeti şöyle izah etmiştir: "Yahudilerden bazı kimseler, Resulullahın sahabileri ile karşılaştıkları zaman "Şüphesiz ki biz sizin dininiz üzereyiz." diyorlardı. Kendilerini yoldan çıkaran arkadaşlarıyla başbaşa kaldıkları zaman da "Şüphesiz ki biz sizinle beraberiz, sizin dininiz üzereyiz. Biz, Muhammedin arkadaşlarıyla sadece alay ediyoruz." diyorlardı.

Ayet-i kerimede zikredilen "Onların şeytanlarTndan maksat, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Mes'ud'a göre, münafıkların inkârda elebaşılarıdır. Kata-de ve Rebi' b. Enes'e göre bunlar, müşriklerdir. Mücahide göre bu şeytanlar, münafıkların, kâfirlerden, müşriklerden ve diğer münafıklardan olan arkadaşlarıdır. Katadeden nakledilen diğer bir görüşe göre bu şeytanlardan maksat, münafıkların elebaşıları ve şer işlerde önderleridir. [46]

15- Allah da onların alaylarının cezasını verir. Azgınlıkları içerisinde bırakır, bocalar dururlar.

Allah da onlara, alay etmelerinin cezasını verir. Görünüşte mallarını ve canlarını korumak suretiyle dünyada onların hoşlarına gidecek hükümleri icra eder. Halbuki müminlerle alay etmelerinin cezası olarak âhirette onlara elem verici azaplar ve can yakıcı cezalar hazırlamıştır. Allah onların inkâr

ve sapıklıklarını artırır. Şaşkınlık içerisinde bocalayıp dururlar. Kurtuluş için bir yol bulamazlar.
Âyet-i kerimede geçen ve "Allah da onlann alaylarının cezasını verir." diye tercüme edilen ifadesinin lügat mânâsı "Allah da onlarla aley eder." demektir. Müfessirler, Allanın münafıklarla alay etmesinin ne mânâya geldiği hakkında farklı İzahlarda bulunmuşlardır. Bazı müfessirlere göre, Allah tealanın münafıklarla aley etmesinden maksat, Allanın onları derhal cezalandırmayıp kendilerine bir mühlet vermesi ve kıyamet gününde şu âyetlerde beyan buyurduğu şekilde davranmasıdır. "O gün mümin erkeklerin ve kadınların nurlarının, önlerinde ve sağlarında koştuğunu görürsün. (Melekler onlara) "Bugün sizin müjdeniz, altından ırmaklar akan cennetlerdir. Orada ebediyyen kalacaksınız. İşte büyük kurtuluş budur." (derler.) "O gün, münafık erkek ve kadınlar, müminlere "Bize bakın da nurunuzdan istifade edelim." derler. Onlara: "Arkanıza dönün de nur isteyin" denilir. Müminlerle münafıklar arasına, kapısı olan bir sur çekilir. Onun içinde rahmet, dış tarafında da azap vardır." "Münafıklar müminlere (Dünyada): "Biz sizinle beraber değil miydik?" diye çağırırlar. Müminler de: "Evet, fakat siz kendinizi fitneye kaptırdınız (müminlerin bir belaya uğramasını) beklediniz, (din hususunda) şüpheye düştünüz. Allanın emri gelinceye kadar boş emeller sizi aldattı. Sizi, Allaha karşı, aldatıcı (şeytan) aldattı." derler. [47]"Kâfirler, kendilerine mühlet vermemizin, sakın kendileri için hayırlı olduğunu zannetmesinler. Biz onlara mühleti ancak günahlarını artırsınlar diye veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır. [48]
Diğer bir kısım müfessirler, Allanın, münafıklarla alay etmesinden maksadın, onlan inkârlarından ve isyanlarından dolayı kınaması ve ayıplaması yahut da onlan helak etmesi ve yok etmesi olduğunu söylemişlerdir.
Başka bir kısım müfessirlere göre ise, Allanın onlarla alay etmesi, veya onlan aldatması yahut onlara hile yapmasından maksat, onları cezalandırmak istediğinde "Siz beni aldatamadınız ben sizi aldattım." şeklinde cevap vermesidir. Yani hile ve tuzaklarının kendi aleyhlerine dönmesi demektir.
Yine diğer bir kısım âlimlere göre: "Onlar Allahı aldatmaya çalışırlar.
Halbuki Allah da onlan aldatır. [49] Onlar müminleri alaya alıyorlar. Allah da onları alaya aldı[50]"Onlar Allahı unuttu. Allah da onlara kendilerini unutturdu[51]gibi âyetlerin mânâsı, Allanın, bu gibi işleri yapanları, layık oldukları ceza ile

cezalandıracağını bildirmesidir. İşlenilen suçun gerektirdiği cezaya da, o suçun işlendiğini belirten fiil ile isim verilmiştir. Yani aldatmanın cezasına aldatma, alaya almanın cezasına alaya alma, hile yapmanın cezasına da hile yapma ismi verilmiştir. Kur'an-ı kerimde bu şekilde ifadeler mevcuttur. Nitekim bir âyet-i kerimede: "Kötülüğün cezası onun gibi bir kötülüktür.. [52] "Kİm tecavüz ederse siz de ona karşı size yaptığı tecavüzün aynısıyla mukabele cdin.. [53]buyurulmaktadır. Görüldüğü gibi birinci âyette, işlenilen günaha da "Kötülük" ismi verilmiş günahın cezasına da "Kötülük" ismi verilmiştir. Halbuki bu ceza bir adalettir. Yine ikinci âyette saldırıya da "Tecavüz" ismi verilmiş saldırının cezasına da "Tecavüz" ismi verilmiştir. Halbuki ikincisi aslında bir tecavüz değil, zalimi zulmünden alıkoymadır ve bir adalettir.
Başka bir kısım âlimlere göre, Allanın, münafıklarla alay etmesinin mânâsı, onlara dünyada iken âhirette varacakları akıbetin tersine bir durum göstermesidir. Nasıl ki onlar ResuluUaha ve müminlere, kalbi erindeki inançsızlığın tersini göstererek iman ettiklerini söylemişlerdir Allah teala da onlara dünyadaki hallerini âhiretteki hallerinin aksine bir şekilde göstermektedir. Öyle ki dünyada onlara, evlenme, boşanma, miras vb. Hukuki muamemelercle müslüman muamelesi yaptırmakta âhirette ise onları cehennemin en alt tabakasına atmakla cezalandırmaktadır,
Taberi diyor ki: "Bize göre izahların doğrusu şudur: "Arapçada alaya almanın mânâsı, alaya alan kimsenin, alaya alınana karşı görünüşte memnun edici ve davranışlarına uygun sözler söylemesi ve işler yapmasıdır. Böylece ,alaya alan kişi söz ve davranışlarıyla aslında alaya alınana kötülük yapmaktadır. "Aldatma" "Tuzak kurma" vb. kelimelerin mânâsı budur.
Madem ki alaya alma, aldatma, tuzak kunna gibi kelimelerin Arapçada anlamı budur, âyet-i kerimelerde de aynı anlamlara yorumlanınalıdır. Alaya almanın, kendi anlamında kullanıldığının kabul edilmesi halinde ise âyetin izahı şöyle olur: "Münafıklar, görünüşte müminlere, razı olacakları sözleri söylüyor ve davranışlarda bulunuyorlar. Halbuki aslında söyledikleri sözlerin ve yaptıkları amellerin aksine inanıyorlar. Bu yolla müminleri aldatıyorlar. Allah teala daaynen o münafıkların yaptıkları amellerin karşılığı olarak onlan ayın şekilde cezalandırmaktadır. Yani dünyada iken onlan müslümanlar olarak kabul ettiriyor böylece onlann davranışlarına ve arzularına göre muamele yapıyor, âhirette ise

onlan cehennem azabına sokarak kâfirler gibi muamele yapacak ve onlan asıl inançlanna göre cezalandıracaktır. Allah tealanm, münafıkları bu şekilde cezalandırması onlar için bir haksızlık değil, yaptıklarının tam karşılığını vererek onlara adaletini tatbik etmesidir. Abdullah b. Abbas da bu âyeti izah edeiken: "Allah onlardan intikam almak için onlan alaya alır." şeklinde açıklamıştır.
Taberi diyor ki: "Âyet-i kerimeyi "Biz, müminlerle ancak alay ediyoruz." diyen münafıklara Allah tealanın bir cevabıdır." şeklinde izah eden ve "Alaya alma" "Tuzak kurma" ve "Aldatma" gibi sıfatların Allaha yakışmayacağını söyleyen görüşleri isabetli değildir. Zira onlar Allah tealanın, kendisi için ispat ettiği şeyleri ondan uzaklaştım! ay a çalışıyorlar. Bu gibi kimselere denir ki: "Bir kimsenin, "Allah falan kimselerle alay eder." Veya "Falan kimseleri aklatır." Yahut "Onlara tuzak kurar" şeklindeki haberleri kabul etmemesi, "Allah falan kimseyi yerin dibine geçirdi." "Falan kavmi suda boğdu" şeklindeki haberleri de kabul etmemesini gerektirir. Şimdi. Allah teala bizlere, bizden önce geçen ve kendilerini görmediğimiz bir kavme tuzak kurduğunu, başka bir kavmi yerin dibine geçirdiğini, diğer bir kavmi suda boğduğunu bildirmiştir. Biz bu haberler arasında herhangi bir ayınm yapmadan hepsini tasdik ettik ve onlara iman ettik. Sizlerin, bildirilen bu haberleri birbirinden farklı görmenize dair deliliniz nedir de Allahm bazı kavimleri yere geçirip diğer bazılarını suda boğduğunu kabul ediyorsunuz da başka bir kavme tuzak kurduğunu kabul etmiyorsunuz?
Eğer denecek olursa ki: "Alay etmek abes bir iştir ve eğlenmektir. Aîlah teala ise bu tür şeylerden beridir." Ona cevaben denir ki: "Peki, Allanın alaya almasını kabul etmiyorsan: "Allah onlan alaya alır." "Allah onlarla eğlendi." "Allah onlara tuzak kurdu." âyetlerini okumuyor musun? Şayet "Hayır" diyecek oîufsa Kur'anı yalanlamış olur ve İslam dininden çıkar. Eğer "Evet o âyetleri . okuyorum" diyecek olursa ona denir ki: "Sen, "Allah onlan alay alır." "Allah onlarla eğlendi." derken "Allah onlarla oynar ve eğlenir fakat Allahm ne oynaması vardır ne de eğlenmesi." demek mi istiyorsun? Eğer "Evet" diyecek olursa Allahı, müslümanlann ittifakla kendisinden uzaklaştırdığı bir sıfatla sıfatlandırmış olur ve Allaha, sapıkların izafe ettiği sıfatlan izafe etmiş olur. Eğer diyecek olursa ki: "Ben, Allah onlarla oynuyor ve eğleniyor." demiyorum, fakat ben, "Allah onları alaya alıyor ve onlarla

istihza ediyor." diyorum." Ona denir ki: "Sen, oynama, eğlenme, alaya alma, istihza etme, tuzak kurma ve aldatma gibi kavramları birbirinden ayırıyorsun, herbirinin ayrı ayn yerlerde kullanılacaklarım kabul ediyorsun. Bundan da anlaşılıyor ki, bu kelimelerden herbirinin mânâsı diğerinden farklıdır. O halde "Allah onlan alaya alıyor." ifadesini "Allah onlarla oynuyor ve eğleniyor." anlamında kabul ederek bunların ikisinin aynı şeyler olduklarını, bu itibarla "Allah onları alaya alıyor." demlemeyeceğini iddia etmek doğru değildir. Zira alaya almak başka şeydir, oynama ve eğlenme başka şeydir.

Âyette geçen "Azgınlıkları içerisinde bırakır." ifadesindeki "Bırakır" diye tercüme edilen kelimesinin mânâsı, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud ve diğer bir kısım sahabilere göre "Mühlet verir." demektir. Yani, Aliah, münafıklara mühlet verir." anlamındadır. Mücahid ise kelimenin mânâsının "Artırır" demek olduğunu söylemiştir. Buna göre âyetin mânâsı: "Allah onların azgınlıklarını artırır." demek olur.

Taberi, doğru olan izah tarzının: "Allah onlara mühlet vererek ve onları isyan ve inatlarında serbest bırakarak azgınlıklarım artırır." şeklinde olduğunu söylemiş ve benzen âyetlerde de Allah tealanın bu gibi insanlara aynı şeyleri yaptığım beyan ettiğini bildirmiştir. Bu mevzuda diğer bir âyette de şöyle Duyurulmaktadır: "Biz onların kainlerini ve gözlerini ters çeviririz de ilk defa ona iman etmedikleri gibi şimdi de iman etmezler. Onları, azgınlıkları içerisinde bırakırız, bocalayıp dururlar. [54]

Âyette zikredilen "Azgınlık" ifadesinden maksat, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud ve diğer bazı sahabilere göre "Kâfirlik" demektir. Katade ve Rebi1 b. Enes'e göre "Sapıklık" demektir. İbn-i Zeyd'e göre ise "Kâfirlik ve sapıklık" demektir. Aslında "Azgınlık" "Sının aşmak, herhangi bir hususta haddi tecavüz etmek"tir.

Taberi, âyette geçen ve "Bocalar durur" diye tercüme edilen kelimesini şöyle izah şdiyor: "Allah, münafıkları, sapıklıkları içinde ve kendilerini, pislikleriyle kaplayan inkarcılıkları içinde bırakır. Onlar, şaşkın ve sapık bir halde bocalayıp dururlar. Bu halden kurtulmak için herhangi bir yol bulamazlar. Çünkü Allah, kalblerini mühürlemiş ve gözlerini kör etmiştir. Artık doğru yolu göremezler ve hakka erişemezler.

Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud ve diğer bazı sahabiler kelimesini "İnkarlarında ısrar ederler" diye izah etmişler,

Mücahid, Rebi' b. Enes ve diğer bir rivayete göre de Abdullah b. Abbas "Bocalayıp dururlar" diye izah etmişlerdir. [55]

16- İşte onlar doğruluğa karşılık sapıklığı satın aldılar. Böylece ticaretleri kâr getirmedi. Doğru yolu da bulamadılar.
İşte onlar, sapıklığı satın alıp hidayeti bıraktılar. İman ile inkârı değiştirdiler. Böylece ticaretleri kâr etmedi, zarar ettiler. Bunlar, doğru yolu bulan kimseler değillerdir. Sapıklığı hidayete tercihlerinde, imanla inkârı değiştirmelerinde akıllılık yapmadılar.
Âyet-i kerimede geçen ve "Doğruluğa karşı sapıklığı satın aldılar." diye tercüme edilen ifadsi müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.
Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud ve diğer bir kısım sahabiler, bu ifadeyi "Sapıklığı alıp hidayeti bıraktılar" şeklinde izah etmişlerdir.
Katade ise "Sapıklığı hidayete tercih ettiler" şeklinde izah etmiş Mücahid de; "Önce iman edip sonra kâfir oldular." diye izah etmiştir.
Taberi diyor ki: "Âyet-i kerimeyi: "Sapıklığı hidayete tercih ettiler? şeklinde izah edenler, Arapların, "Satın alma" kelimesini "Tercih etme" mânâsına kullandıklarını dikkate alarak ve şu âyet-i kerimeyi de gözönünde bulundurarak âyeti bu şekilde izah etmişlerdir. Âyette Duyuruluyor ki: "Semud'a gelince, biz onlara doğru yolu gösterdik. Fakat onlar, körlüğü hidayete tercih ettiler. Bunun üzerine onları, kazandıkları günahlar yüzünden o zelil edici azabın yıldırımı [56]
Taberi diyor ki: "Her ne kadar bu izah tarzı yorumlardan biri ise de ben bu izah tarzını tercih etmiyorum. Zira Allah teala, âyetin devamında "Ticaretleri kâr getirmedi" buyurmaktadır. Bu da âyette zikredilen "Satın alma'-kelimesinin, "Bir şeyi verip karşılığında bir şeyi alma "mânâsında kullanıldığını gösterir ki, "Bir şeyi diğerine tercih etme" şeklinde yorumlanmasına müsait değildir.
... Âyet-i kerimeyi, "Önce iman edip sonra inkâra düştüler" şeklinde yorumlamak ise kabule şayan bir yorum şekli değildir. Zira bu âyetten önce ve sonra zikredilen âyetlerden herhangi birinde, münafıkların, gerçekten iman ettiklerini gösteren hiçbir işaret yoktur. İşte bütün bu nedenlerdir ki, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Mes'uddan rivayet edilen "Sapıklığı alıp hidayeti bıraktılar" şeklindeki izah, tercihe şayandır. Zira her kâfir, imam verip yerine inkârı almış olur. Böylece sanki bir

eşyayı verip diğer eşyayı satın almış gibi bir davranışta bulunur. Nitekim buna benzer bir ifade de şu âyet-i kerimede zikredilmiştir. "Yoksa siz de peygamberinize daha önce Musaya sorulduğu gibi sormak mı istiyorsunuz? Kim, îmanı inkâra değişirse şüphesiz doğru yoldan sapmıştır, [57]
Evet, münafıklar ve kâfirler, hidayetle sapıklığı değiştirmişlerdir. Böylece AHah onlan saptırmış, hidayet nurunu onlardan çekip almış ve onların hepsini küfrün karanlıkları içerisinde bırakmıştır.
Âyet-i kerimede, "Böylece ticaretleri kâr getirmedi" buyurulmaktathr. Çünkü kâfir ve münafıklar, körlüğü, şaşkınlığı, korkuyu ve ürkekliği basirete, istikamete ve güven içinde olmaya tercih ederek ,bu tür alış verişlerinde kâr etmeyip zarar etmişlerdir. Kendilerini âhirette şiddetli bir azaba sürüklemişlerdir.
Âyet-i kerimede, "Doğru yolu da bulamadılar" buyurulmaktadır. Yani, kâfirler, sapıklığı hidayete tercih ederek, imanı bırakıp inkârı alarak, müminliği reddedip münafık olarak akıllıca bir iş yapmamışlardır. [58]

17- Onların durumu, aydınlanmak,için ateş yakan kimsenin durumuna benzer. Ateş çevresini aydınlatınca, AHah onların ışıklarını giderdi ve onları karanlıklar içerisinde bıraktı. Göremez oldular.
Bu münafıkların, iman nuruyla kalblerini aydınlatma durumu, ateş yakarak kendisini aydınlatmak isteyen şu kişinin durumuna benzer: Ateşi yakan, onun ışığına alışıp karanlıklara karşı onun aydınlığından istifade ederek çevresini görmeye başlar. Fakat sonra ateş söndürülür, o da şaşkın bir halde tekrar karanlıklar içerisinde kalır. İşte ateş tutuşturanin, ateşi söndükten sonra şaşkın ve aptal bir halde karanlıklar içerisinde kalması gibi Allah ta münafıkları şüphe ve iki yüzlülük karanlıkları içerisinde bocalar vaziyette bırakır. Artık gerçeği göremez olurlar.
Bu âyet-i kerime müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir:
Said b. Cübeyr, Abdullah b. Abbasın bu âyeti şöyle izah ettiğini söylemiştir: Allah teala, münafıkları bir misalle izah etmiştir. Münafıklar, hakkı görürler, ve onu kabul etlilerini dilleriyle söylerler. Fakai inkarcılığın karanlığından çıkmak üzere iken, kalbierinden yani içlerinden inkâr ederek hakkın nurunu söndürürler. Böylece de Allah onları inkârın karanlıkları

içerisinde bırakır da onlar hidayeti göremezler ve doğru yolu bulamazlar.
Ali b. Ebu Talha da Abdullah b. Abbasın. bu âyeti şu şekilde izah ettiğini söylemiştir. O Allah teala bu âyet-i kerimeyi, münafıkların halini beyan etlen bir misal olarak zikretmiştir. Onlar dünyada iken İslamın izzet ve şerefinden faydalanırlar, müslümanlarla evlenirler. Onlara mirasçı olurlar, onlarla ganimetleri paylaşırlar, fakat öldüklerinde Allah onlardan İslamın lütuflanndau faydalanmalarım keser. Aydınlanmak için ateşi yakan kimsenin ateşinin sönmesi halinde karanlıklar içinde kaklığı gibi, münafıklar da öldükten sonra azap içinde kalırlar.
Ebu Malik ve Ebu Salibin Abdullah b. Abbastan, Mürrenin de Abdullah b. Mes'uddan ve diğer bir kısım sahabilerden rivayet ettiklerine göre ise onlar bu âyeti izah ederken özelle şunları söylemişlerdir: Bir kısım insanlar, Resulul-lah'ın Medine'ye gelmesiyle müslüman olmuşlar daha sonra ise münafık olmuş-lardır. Böylece bu insanların durumu, aydınlanmak için karanlıkta ateş yakan, böylece çevresinde bulunan zararlı şeyleri gören daha sonra ise ateşi sönerek çevresindeki zarar veren şeyleri göremeyen kişinin durumuna benzetilmiştir. Evet, münafık kimse ateş yakan bu kimseye benzer. Daha önce inkarcılığın karanlıkları içerisinde bulunur, görünüşte Müslüman olarak helali haramıjıayın ve şerri öğrenerek aydınlanmış olur. Fakat bunları kalben inkâr ederek helal haranı tanımaz, hayır ve şer bilmez. Böylece inkarcılığın karanlıkları içerisinde kalır.
. Katade de bu âyeti şöyle izah etmiştir: "Münafık, kelime-i şehadet getirir. Bu onun dünyasını aydınlatır. Zira o, bu sözüyle Müslümanlarla evlenir, onlara mirasçı olur. Onlara karşı kanını ve malını korumuş olur. Fakat ölünce müminlerin erişecekleri nimetlerden malınım kalır. Böylece Allah onun, dünyadaki nurunu söndürmüş olur. Ve onu, karanlıklar içerisinde bırakır o artık göremez olur.
Dehhak diyor ki: "Âyette zikredilen ve "Işık" diye tercüme edilen oy) kelimesinden maksat, onların, dilleriyle iman etmelerini söylemeleridir. O söz onlar için dünyada bir aydınlık ve bir ışıktır. "Karanlıklar" diye tercüme edilen kelimesinden maksat, onların sapıklıkları ve inkarcılıklarıdır.
Mücahid: "Ateşin aydınlatmasından maksat, münafıkların müminlere ve hidayete yönelmeleridir. Işıkların

giderilmesinden maksat ise inkarcılığa ve sapıklığa yönelmeleridir." demiştir.
Rebi' b. Enes ise bu âyeti izah ederken şöyle demiştir: "ateşin aydınlatması ve ışığı, yandığı sürece mevcuttur. Sönünce ışığı ve aydınlatması sona erer. Münafık ta kelime-i şehadeti söyledikçe o kelime onu aydınlatır. Fakat inancı hakkında her şüphe ettiğinde de aydınlatan o kelimenin tesiri söner ve münafık kişi karanlıklar içerisinde kalır.
Abılurrahman b. Zeyd ise şöyle demiştir: "Bu, önceleri iman edip sonra da inkâra düşen münafıkları vasıflandıran bir âyettir. Onlar iman ettikleri zaman ateşin, çevresini aydınlattığı gibi iman da onları aydınlatıyordu. İnkâra düşünce de, ateşin sönmesiyle ışığının kesilmesi gibi onların da iman nurları kesildi, karanlıklar içerisinde kaldılar ve hakkı göremez oldular."
Taberi bu izahlardan, Katade ve Dehhaktan nakledilen ve Ali b. Ebi Tal-hanını, Abdullah b. Abbastan naklettiği izahın tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Yani âyet-i kerime, görünüşte iman ettiklerini söyleyip te İslamın dünyadaki nimetlerinden faydalanan ve gerçekte iman etmeyerek âhirette Allah'ın müminlere vereceği nimetlerden mahrum edilecek olan münafıkları tasvir etmekte, onları, çevresini aydınlatmak için ateş yakan, daha sonra da ateşi sönerek karanlıklar içerisinde kalan kimselere benzetmiştir.
Taberiye göre âyet-i kerimenin, önce hakiki bir şekilde iman edip te daha sonra inkâra düşenleri tasvir ettiğini söylemek doğru değildir. Zira bu âyetten önceki ve sonraki âyetler, "İman ettik" diyerek açıkça Allahı ve müminleri kandırmaya çalışan münafıkları anlatmaktadır.
Taberi (özetle) diyor ki: "Tercih edilen bu görüşe göre âyetin mânâsı şöyledir: "Münafıklar, diUIcriylc Rcsulullahi kabul ediklerini söyleyerek müminlere: "Biz, Allah'a, kitaplarına, Peygamberlerine ve âhiret gününe iman ettik" diyerek geçici dünyada mallarını ve canlarını koruma yönünden, güven içinde yaşama, müminlere mirasçı olma ve onlarla evlenme bakımından, haklarında İslamın hükümlerinin tatbik edilmesini sağlamaları ve İslamdan istifade etmeleri, Öyle bir kimsenin haline benzetilmiştir ki o kişi, çevresindeki kötü şeylerden korunmak için ateş yakıp onunla etrafını aydınlatır. Fakat ateş devam etmez söner. Böylece tekrar karanlığa düşer. Münafık ta ölünce danyada istifade ettiği İslami nimetler sona erer. Âhirette de müminlerin istifade edeceği nimetlerden mahrum

kalır. Halbuki o, âhirette de, diğer müminler gibi ilahi nimetlerden istifade edeceğini sanardı. Dünyadaki aldatmasının âhirette de geçerli olacağını zannederdi. Bu husus şu âyette de beyan edilmektedir: "Allah onların hepsini dirilttiği gün dünyada size yemin ettikleri gibi ona da yemin edecekler ve kendilerine bir fayda getireceğini sanacaklardır. İyi bilinmelidir ki onlar, yalancıların ta kendileridir." [59]Münafıklar, dünyada iken mümin okluklarını söyleyerek canlarını mallarını kurtardıkları gibi âhirette de aynı şeyi söyleyerek kendilerini ilahi azaptan kurtaracaklarını sanırlar. Fakat bu tah-minerinin boş olduğu ortaya çıkacak, Allah onların nurlarını söndürecek karanlıklar içinde kalacaklar, müminlerden, kendilerini aydınlatmalarını isteyecekler fakat hiçbir fayda elde edemeyeceklerdir. Bu hususta diğer âyet-i kerimelerde de şöyle buyurulmaktadır: "O gün münafık erkek ve kadınlar, müminlere: "Bize bakın da nurunuzdan istifade edelim." derler. Onlara: "Arkanıza dönün de nur isteyin." denilir. Müminlerle münafıklar arasına, kapısı olan bir sur çekilir. Onun içinde rahmet, dış tarafında da azap vardır." Münafıklar müminlere: "Dünyada biz sizinle beraber değil miydik?" diye çağırırlar. Müminler de: "Evet fakat siz kendinizi fitneye kaptırdınız, müminlerin bir belaya uğramasını beklediniz. Din hususunda şüpheye düştünüz. Allah'ın emri gelinceye kadar boş emeller sizi aldattı. Sizi, Allah'a karşı, aldatıcı şeytan aldattı." derler. "Bu-,gün ne sizden ne de kâfirlerden, kurtulmanız için hiçbir fidye kabul edilmeyecektir. Yeriniz cehennemdir. Dostunuz da o'dur. O ne kötü bir yerdir. [60]
Görüldüğü gibi Taberi, münafıkların, âhirette karanlıklar içerisinde kalacaklarını zikretmektedir. [61]

18- Onlar sağırdırlar dilsizdirler, kördürler. Bu yüzden de (Sapıklıktan) dönmezler.
O münafıklar hakkı işitmezler, hidayeti gönnezler ve bunları düşünmezler. Çünkü Allah, iki yüzlülükleri sebebiyle kalblerini mühürlemiştir. Doğru yolu bulamazlar. Onlar, azgınlıklarından, sapıklıklarından dönmez, iki yüzlülüklerinden de vaz geçmezler.
Âyet-i kerimeden anlaşılıyor ki, ne kadar uğraşılırsa uğraşılsın, münafıkların bir kısmı neticede iman etmeyeceklerdir.Bu sebeple onları hakka davet edenlerin, iman etmiyorlar diye üzülmeleri ve tebliğ çalışmalarından ümitsizliğe düşmeleri

gerekmez. Zira onların inat etmeleri başkalarının itaat etmelerini engellemez.
Abdullah b. Abbastan, âyet-i kerimenin son cümlesinin izahı: "Münafıklar, üzerinde bulundukları hali devam ettirdikleri müddetçe hidayete ve hayra dönmezler." şeklinde nakledilmişse de Taberi bu izaha katılmadığını, âyet-i kerimenin genel olarak zikredildiğini, münafıkların herhangi bir haline işaret etmediğini söylemiştir. [62]

19- Yahut onların durumu, gökten boşanan bir yağmura (yakalanmış kimselerin durumuna) benzer. O yağmurla beraber karanlıkar, gök gürültüsü ve şimşek vardır. Onlar, yıldırımlardan dolayı, ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatandır.
O münafıkların hali, gökten yağan sağanak yağmura tutulanın haline benzer. O yağmuru, karanlık bir gecede siyah bir bulut taşır. Bu sebeple o yağmurla beraber karanlıklar,g ök gürültüsü, ve şimşek vardır. Geceleyin yağan bu yağmur, o karanlık gecedeki siyah bulutun içinden iner. Böyle bir ortamda yürüyen " kişinin çevresini gök gürültüleri kuşatır. Etrafında, neredeyse gözleri alacak güçte bulunan ışıklarıyla çok parlak şimşekler çakar. Bu halde yürüyen kişi, yıldırımlardan dolayı ölüm korkusuyla parmaklarına kulaklarına tıkar. Sanki bu haliyle ölümden kurtulacağını zanneder.
Ey münafıklar, düyadayken, ölüm korkusuyla parmaklarınızı kulaklarınıza tıkayıp gök gürültülerini duymamaya çalışıyorsunuz. Peki âhirette ne yapacaksınız? Zira Allah, bütün inkarcıları çepeçevre kuşalacaktir ve ondan kurtuluşun imkânı yoktur.
Ayet-i kerimenin başında zikredilen ve "Yahut" diye tercüme edilen kelimesi Taberiye göre "Ve" mânâsındadir. Zira bu ve bundan önceki âyetler, münafıkların durumlarını misallerle İzah etmektedir. Münafıklar bu misallerden sadece birine değil ikisine de benzemektedirler. Bu itibarla kelimesini "Yahut" mânâsına almak yerine "Ve" mânâsına almak daha uygundur. Nitekim Araplar kelimesini "Ve" mânâsına da kullanmışlardır.
Ayet-i kerimede geçen ve "Karanlıklar" diye tercüme edilen kelimesinden maksat, gecenin karanlığı, siyah bulutun karanlığı ve sağanak yağmurun karanlığıdır.
Yine âyet-i kerimede geçen ve "Gök gürültüsü11 diye tercüme edilen kelimesinin asıl mânâsı, Mücahid, Ebu Salih, Şehr b. Havşeb, İkrime, Katade, Ali b. Ebi Talib ve Abdullah b. Abbas'a

göre bulutları yürüten melektir. "Gök gürültüsü" ise bulutlan yürüten bu meleğin, Allahi teşbih ederken çıkardığı sestir.
Ebul Hulde göre kelimesinden maksat, bulutların altında sıkışmış olan ve yol buldukça yukarı doğnı çıkan havadır. Ebu Kesir diyorki: "Ben, Ebul Huld'un yanında bulunuyordum. Abdullah b. Abbas'ın gönderdiği bir elçi ona bir mektup getirdi. Ebul Huld, mektuba cevap olarak şöyle yazdı; "sen bana in ne olduğunu soruyorsun, o rüzgârdır."
Yine âyet-i kerimede zikredilen ve "Şimşek" diye tercüme edilen kelimesinin asıl mânâsı, Hz.Ali ve Abdullah b. Abbastan nakledilen bir görüşe göre, bulutlan sevkeden meleklerin ellerinde bulunan kamçılardır.
Dehhak'm Abdullah b. Abbastan naklettiği diğer bir görüşe göre kelimesinden maksat, meieğin, kendisiyle bulutlan yürüttüğü nur'dan bir kamçıdır.
Ebul Huld'dan nakledilen başka bir görüşe göre, kelimesinden maksat "Su" demektir.
Mücahide göre ise kelimesinden maksat, "Meleğin vuruşu"dur. Muhammed b. Müslim et-Taifı diyor ki: "Bana ulaşan bilgiye göre dört tane yüzü bulunan bir melektir. Bir yüzü insan., diğeri boğa, bir diğeri kartal biri de arslan yüzüdür. Bu melek, kanatlarını birbirine vurunca işte şimşek ondan meydana gelir ve buna denir.
Taberi diyor ki: kelimesini "Bulutlan süren meleklerin ellerindeki nurdan kamçılar" şeklinde izah ederek bu görüşleri birleştirmek mümkündür.
Taberi diyor ki: "Bu âyet-i kerime çeşitli şekillerde izah edilmiştir nitekim Abdullah b. Abbasın bu âyeti şu şekillerde izah ettiği rivayet edilmektedir. Said b. Cübeyr'in Abdullah b. Abbastan naklettiğine göre o bu âyeti şöyie izahe tmiştir: "Münafıklar, içinde bulundukları inkarcılık, öldürülme korkusu, müminlerden çekinme duygusu yönünden karanlık gecede kara buluttan yağan sağanak halindeki yağmura yakalanan bir kişiye benzerler. Öyle ki bu kişi, yıldırım çarpması korkusuyla, gök gürültülerini duymamak için kulaklarını parmak uçlarıyla kapatır. Aydınlığı güçlü olan hakkın karşısında münafıkların durumu, neredeyse gözleri alacak olan şimşeğin karşısındaki adamın durumun benzemektedir. Bu kişi nasıl ki şimşeğin aydınlatmasından istifade ederek belli bir mesafe yürür sonra karanlık olunca da yerinde kalır. Münafıklar da hakkı öğrenerek dilleriyle söyler belli bir mesafe aldıktan sonra

kalblerindeki inkarcılık ortaya çıkınca şaşkın bir vazıyette ortada kalırlar.
Ebu Malik ve Ebu Salih'in, Abdullah b. Abbastan, Mürrenin de Abdullah b. Mes'uddan ve diğer sahabilerden rivayet ettiğine göre ise onlar bu âyeti şöyle izah etmişlerdir: "Aliah teala bu âyet-i kerime ile, Medinede, (inco münafık olan ve daha sonra İslama dönen iki münafıkı diğer münafıklara ömek göstermiş, on-lanti da bu iki münafık gibi gerçekten iman etmelerini istemiştir. Şöyle ki: Medine halkından ve isminde iki münafık bulunuyordu. Bunlar Resulullah'tan kaçıp müşriklere sığınmak istemişlerdi. Kaçmaları esnasında kendilerine, Allah tealanm bu âyette zikrettiği yağmur isabet etti. Bu yağmur, şiddetli gök gürültüleri, yıldırımlar ve şimşeklerle doluydu. Yıldırım onların yolunu her aydınlattığında, kulaklarından girer de kendilerini öldürür korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkıyorlar, şimşek çaktığında onun aydınlığında yürüyor, şimşek çakmayınca da olduktan yerde beklemek zorunda kalıyorlardı. Bu halde olan bu iki kişi şöyle demeye başlamışlardı: Keşke sabaha erişebilsek te Muhammed'e varsak ve ellerimizi onun ellerine versek (Ona biat ederek müslü-man olsak) Bu adamlar sabahladılar, Resulullaha varıp Müslüman oldular ve ona biat ettiler, gerçek birer mümin oldular. İşte Allah teala, diğer münafıklara bu iki kişiyi misal vermektedir. Onların da böyle olmalarım islemektedir. Zira münafıklar, Resulullah'ın meclisinde bulunduklarnıda, aleyhlerinde bir vahiy geleceğinden veya aleyhlerine bir şey anlatılarak öldürüleceklerinden korkarak parmaklarıyla kulaklarını tıkıyor ve onu dinlemek istemiyorlardı. Tıpkı Resulul-lahtan ayrılıp giden bu iki münafıkın, yolda yıldırım korkusundan kulaklarını tıkamaları gibi. Yine Medine'de yaşayan bu münafıkların malları çoğaldığı, erkek çocukları olduğu ve ganimetten pay aimalan durumunda İslamdan hoşlanıyor "Muhammed'in dini doğru bir din" diyorlar ve doğru yolda devam ediyorlardı. Tıpkı bu iki münafıkın şimşeğin aydınlatmasıyla yürümeleri gibi. Medine-deki münafıkların mallan helak olduğu, çocuklarının kız doğduğu ve başlarına bir felaket geldiğinde ise "Bu, Muhammed'in dininin yüzünden oldu" diyorlar ve kalblerindeki inkar üzerinde karar kılıyorlardı. Tıpkı bu iki münafıkın, şimşek çakmadığı durumda, bulundukları yerde kalmaları gibi.
Abdullah b. Abbas'tan nakledilen başka bir görüşe göre o, bu âyeti şöyle izah etmiştir: Bu âyet bir münafıkı misal olarak zikretmektedir. Öyle ki münafık, Allah'ın kitabını konuştuğunda

ve insanlara gösteriş olarak ameller işlediğinde aydınlık içerisinde bulunur. Tekbaşına kaldığında ise bunların aksine amel işler ve böylece karanlığa saplanmış olur. Bu âyette zikredilen "Karanlıklar" "Sapıklık" demek Şimşek te "Aydınlık" demektir,

Ali b. Ebi Talha'nın, Abdullah b. Abbas'tan naklettiğine göre, Abdullah b. Abbas bu âyeti şöyle izah etmiştir: Bu âyet-i kerime, münafıkları değil Kur'an-ı Kerimi misalle açıklamaktadır. Öyle ki Kur'an-ı Kerim, şimşek çakışları, gök gürültüleri ve karanlıklar içerisinde, gökten boşanan bir yağmura benzetilmiştir. Kur'an'daki, insana zor gelen hükümler karanlıklara, ondaki tehdit âyetleri gök gürültülerine, muhkem âyetler, gözleri kapıp alacak olan şimşeklere benzetilmiştir. Zira muhkem olan âyetler, münafıkların ayıplarını ortaya koymaktadır. Münafıklar İslamdan faydalandıkça müsterih olurlar. İslam yolunda bir sıkıntıya düştüklerinde ise inkârlarına döner, orada karar kılarlardı.

Taberi diyor ki: "Abdullah b. Abbas'tan nakledilen bu görüşler ve ondan başkalarından da nakledilen benzer görüşler, kelimeleri farklı olsa da mânâları birbirine yakın olan görüşlerdir.Zira bu görüşlerin hepsi de ifade ediyorlar ki, Allah teala, münafıkın imanını, gökten inen yağmura, sapıklığını karanlıklara, geçici imanının aydınlatmasını, şimşeğin geçici aydınlatmasına, imanının zayıflığını ve Allah'ın azabına çarptırılma korkusuyla şaşkınlığa düşmesini, ölüm korkusuyla, şimşeğin çarpması anında parmaklarını kulaklarına tıkamasına, iman içerisinde bulunduğu süreyi, şimşeğin ışığında yürümesine, sapıklık içinde bocalayıp durmasını ise karanlıklar içerisinde kalmasına benzetmiştir. Bu izaha göre âyetlerin mânâsı şöyledir: "Münafıkların, Resulullah'a ve müminlere, dilleriyle "Allah'a, âhiret gününe, Muhammed'e ve Muhammed'in getirdiği dine iman ettik." demeleri kendilerine, dünyada müminlere uygulanan hükümlerin uygulanmasını sağlar. Aslında ise onların kalblerinde Muhammed'i ve onun getirdiklerini yalanlamaları, onların bir cehalet ve bir kargaşa içinde olduklarını gösterir. İçinde bulundukları inkarcılığın mı yoksa iman etmenin mi kendileri için daha faydalı olacağını kestiremez bir halde bulurar. Onların, hem Hz. Muhammed'in kendilerini tehdit ettiği azaplardan korkmaları hem de o azabın gerçekleşeceğinde şüphe etmeleri, işte bu halleri, karanlık gecede kara buluttan yağan sağanak halindeki yağmura

tutulmuş kişinin haline benzemektedir. Öyleki bu yağmura, gök gürültüleri, şimşek çakmaları eşlik etmekte, kendisine yakalananları şaşkınlığa ve dehşete düşürmektedir. [63]

20- Şimşeğin çakması neredeyse gözlerini alır. Şimşek onları aydınlattıkça ışığında yürürler. Üzerlerine karanlık çökünce de dikilip kalırlar. Eğer Allah dikseydi, onların işitme ve görmelerini giderirdi. Şüphesiz ki Allah, her şeye kadirdir.
Şimşeğin ışığının şiddeti ve parıltısı neredeyse gözlerini alır. Şimşek onları aydınlatınca ışığında yürürler. Şimşeğin aydınlığı üzerlerinden çekilip karanlık çökünce de yürüyemez olur, bulundukları yerde kalakalırlar. Eğer Allah diieseydi onların işitme ve görme duyulanın yok ederdi. Şüphesiz ki Allah, herşeye gücü yetendir
Âyet-i kerimede iman, çevreyi aydınlatan bir nur'a, inkâr, nifak ve şüphe ise karanlığa benzetilmiştir. Münafıklar imana yaklaştıklarında onun nurundan faydalanmakta, ondan uzaklaştıkça da münafıklığın zifiri karanlıklarına gömü Irn ektedirler.
Bunların, iman ışığından istifade etmeleri, pek az ve kısa süreli olduğu için bu istifadeleri, gecenin karanlığında şimşeğin, ortalığı bir anlık aydınlatmasından faydalanan kişinin edindiği faydaya benzetilmiştir. Aynca iman ışığı çok güçlü olduğu için, şimşeğin kuvvetli ışığına benzetilmiştir. Münafıkların iman nunından faydalanmaları, dünyada ekle ettikleri menfaatlerdir. Düşmanlara karşı zafer ganimetlerinden faydalanma, mal ve soylarının çoğalması ve mallarım emniyete aimalan bu tür menfaatlerdendir. Bu menfaatleri elde ettikçe razı olurlar. Aksi halde İslama kızarlardı.
Âyet-i kerimede "Eğer Allah diyeseydi onların işitme ve görmelerini giderirdi." buyurutmakta ve kâfirler, göz ve kulaklarının yok edilecekleriyle tehdit edilmektedirler. Diğer orgnalanmn yok edilecekleriyle tehdit edilmemişlerdir. Bunun sebebi, göz ve kulakların bu ve daha önce geçen "Şimşeğin çakması neredeyse gözlerini alır." "Ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar." âyetlerinde bu organlar zikredikliği için münafıklar bu organlarının yok edilmeleriyle tehdit edilmişlerdir. Nitekim bundan önceki âyette de "Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır." ifadesiyle tehdit edilmişlerdir. Böylece, Allah tealanın, güç ve kudret sahibi olduğunu hissetsinler, kendilerini cezalandırmasından kaçınsınlar ve yaptıklarından vaz geçip Allah'a tevbe etmeye koşsunlar.

Âyet-i kerimenin sonunda, Allah teala kendisini her şeye gücü yetmekle sifatlandırmıştir. Böylece münafıkları yakalamasından ve cezalandırmasından sakındırmıştır. Onlara "Ey münafıklar, benim, Peygamberimin ve bana iman eden müminlerin, sizi, aniden yakalamamızdan korkun. Zira ben, bunları yapmaya kadirim." buyurmuştur.
Bakara suresinin buraya kadar zikredilen yirmi âyetinde insanlar dört kısma ayrılmışlardır. Bunlardan birincisi gerçek müminlerdir. İlk dört âyet, bunları ve âhirette görecekleri mükâfaatı beyan etmektedir.
İkincisi ise açıkça kâfir olanlardır. Müminleri vasıflandıran âyetlerden sonra gelen iki âyet te bunları anlatmaktadır.
Üçüncüsü ise tam münafık olanlardır. Etrafı aydınlatmak için ateş yakan kimseler bunlara misaldir.
Dördüncü ise, imanla münafıklık arasında bocalayan kimselerdir. Yağmurlu karanlık gecede, gök gürültüsünden kurtulmak için parmaklarını kulaklarına tıkayan ve etrafı aydınlatan şimşekten istifade etmeye çalışan kimseler de bunlara misaldir.
Peygamber efendimiz bir hadis-i şerifinde şöyle buyuruyor:
"Kalbler dört kısımdır. Birincisi, içinde kandil gibi bir şey yanan ve parlayan arınmış kalb, ikincisi perdelenmiş perdesinin ağzı bağlanmış kalb. Üçüncüsü ters dönmküş kalb. Dördüncüsü ise teneke gibi olan kalb-dir.Arınmış olan kalb, müminin kalbidir. İçindeki kandil ise nurudur. Perdelenmiş kalb ise kâfirin kalbidir. Ters dönmüş olan kalb de münafıkın kalbidir. Bu kimse önce İslam'ı kabul etmiş daha sonra dönmüştür. Teneke gibi olan kalb ise içinde hem imanı hem de münafıklığı barındırmaya çalışan kalbdir. Ondaki iman, temiz suların beslediği bir baklaya benzer. Münafıklık ise, kan ve irinin toplandığı bir yaraya benzer. Onların hangisi galip gelirse kalb o tarafa yönelir. [64]
Peygamber efendimiz bir diğer hadis-i şerifinde de münafık! tanıtarak şöyle buyuruyor:
"Kim de şu dört özellik bulunursa o kimse tam bir münafıktır. Bu özelliklerden sâdece bir tanesi kendisinde bulunan kimse ise bunu terke-dînceye kadar münafıklıktan bir özellik taşımaktadır. Bu özellikler şunlardır: Ona bir şey emanet edildiğinde emanete ihanet eder. Konuştuğunda yalan söyler. Söz verdiğinde sözünden döner. Birisiyle tartıştığında fâcîrlcşir. (Haktan ayrılır, edepsizleşir) [65] Diğer bir Hadis-i Şerifte de şöyle buyurulmaktadır:

"Münafıkın alâmeti üçtür. Konuştuğunda yalan söyler. VaadcUiğın-dc vaadinden döner. Kendisine bir şey emanet edildiğinde emanete hıyanet." [66]

21- Ey insanlar sizi ve sizden öncekileri yaratan rabbinizc ibadet edin ki ona karşı gelmekten okrunmuş olasınız.
Ey insanlar, itaat ve ibadetinizi sadece rabbinize tahsis edin. Ondan başka, yaratıklarından birine değil. O, sizi, sizden önceki babalarınızı, ecdadınızı ve sizin dışınızdaki bütün mahlukatı yaratandır. Size zarar ve fayda vermeye gücü yeten o'dur. umulur ki kızgınlığının ve gazabının size isabetinden korunursunuz da, rablerinin kendilerinden razı olduğu takva sahiplerinden olursunuz.
* Allah Teala bu âyeti-i kerimede, kalbjeri kendisi tarafından mühürlendiği için uyanlip uyanlmamalan eşit olan kâfirlere iman etmedikleri halde mümin olduklarını söyleyerek Allah'ı ve müminleri aldatmaya çalışan münafıklara ve diğer insanlara hitabetmekte, onların Allaha boyun eğmelerini, ona itaat etmelerini, sadece onu rab kabul edip ona kullak etmelerini, diğer put ve heykelleri bırakmalarını em re ün ektedir. Zira bu insanların da onlardan önce geçen atalarının da yaratıcısı o, putlarının ve heykellerinin yaratıcısı da o'dur.
Âyette geçen ve "İbadet edin" diye tercüme edilen emri Abdullah b. Abbas tarafından "Allah'ı birleyin" şeklinde izah edilmiş, Taberi ise bu "İbadef'in asıl mânâsının "Allah'a itaatla boyun eğmek ve ona teslimiyetle zelil olduğunu göstermek" olduğunu söylemiştir.
Âyette zikredilen "Ey insanlar" ifadesinden maksat, Abdullah b. Abba-sa göre "Kâfir ve münafik"lardır. Bu nedenle ifadesini "Birleyin" şeklinde izah etmiştir.
Ayeti kerimenin sonunda "Rabbinizc ibadet edin ki ona karşı gelmekten korunmuş olasınız." buyurulmaktadır. Bu ifadede "Umulur ki" mânâsına da kullanılan kelimesi zikredilmektedir. Ancak burada "Umulur ki" anlamına olmayıp "İçin" manasınadır. Bu nedenle âyet-i kerime bu son mânâya göre izah edilmiştir. [67]

22- Yeryüzünü size bir döşek, göğü de bir bina kılan, gökten su indirip onunla size rızık olarak mahsuller çıkaran O'dur. O halde bile bfle Allah'a benzerler nisbet etmeyin.
Yeryüzünü sizin için, üzerinde yatılıp oturulmaya müsait bir yer ve istikrar kılınabilecek bir karargâh yapan, gökyüzünü de

âdeta kubbeye benzer bir bina yapan o'dur. Yağmuru yağdıran ve onunla size gıda ve iaşe olmak üzere ekinler, ağaçlar ve meyveler bitiren de o'dur. O halde Allah'a denk ve benzerler tanımayın. Zira size, ondan başka rızık verecek rabbiniz yoktur. Her şeyi, daha önce bir benzeri olmadığı halde var eden ve nzıklandıran o'dur.
Âyet-i kerimede "Yeryüzünü size bir döşek kılan o'dur." Duyurulmaktadır. Bundan maksat, yeryüzünün, insanların yaşamasına müsait hale getirilmesidir. Allah teala bu âyetiyle, kâfirlere, münafıklara ve diğer insanlara, dünyada verdiği nimetleri hatırlatmktadır, ki ona itaata dönsünler. Bu da, Allah'ın, onların kulluk ve itaatlarına ihtiyacı olduğundan dolayı değil, onlara olan şefkat ve merhametindendir. Ta ki doğru yolu bulsunlar ve Allah'ın, dünya ve âhirette, kullarına verdiği nimetlerin hepsinden faydalansınlar.
Yine âyet-i kerimede: "Göğü de bir bina kılan o'dur." buyurulmaktadır. Abdullah b. Abbas, abdullah b. Mes'urd ve diğer bir kısım sahabiler, göğün bina kılınmasından maksadın, onun, yeryüzünün üzerinde bir kubbe gibi yaratılması ve yeryüzünün tavanı gibi durması olduğunu söylemişlerdir.
Taberi diyor ki: "Allah teala kullarına verdiği nimetleri sayarken özellikle gökleri ve yeri de saymıştır. Zira kulların nzıklan, yaşantıları göklerde ve yerde bulunmakta ve dünyaları bu iki âlemle var olmaktadır. Böylece Allah teala kullarına bildirmektedir ki, gökleri ve yeri, onlarda bulunan bütün yaratık ve nimetleri var eden o'dur. Bu nedenle kulların ona itaat etmeleri, onun nimetlerine karşı kendisine şükretmeleri ve ona ibadet etmeleri gerekir. Herhangi bir fayda veya zarar sağlamayan put ve heykellere değil.
Âyeti kerimede "Gökten su indirip onunla size rızık olarak mahsuller çıkaran o'dur." buyurulmaktadır. Allah teala bu ifade ile de kullarını, kud relinin ve saltanatının yüceliği hususunda uyarmakta, onlara verdiği nimetleri hatırlatmakta, kendilerini yaratan, nzıklandıran ve tekefful edenin, Allah'a denk tutulan put ve heykeller olmayıp bizzat kendisinin okluğunu bildimnektedir.
Allah teaia. âyetin devamında ise "Kullarının kendisine herhangi bir şeyi denk tutmamalarını emretmektedir. Zira, Allah'ın ne bir dengi ne de bir benzeri vardır. Allah'tan başka hiçbir şey kullarına ne zarar verebilir ne de fayda sağlayabilir. Ne bir şeyi yaratabilir ne de rızıklandırabilir.

Âyet-i kerimede zikredilen ve "Benzer" diye tercüme edilen kelimesi, Katade ve Mücahid tarafından "Denkler" şekünde izah edilmiştir.
Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud ve diğer bir kısım sahabiler ise "Allah'a benzerler nisbet etmeyin" ifadesini "Bir kısım insanları Allah'a denk tutarak Allah'a isyanda olanlara itaat etmeyin" şeklinde izah etmişlerdir. İbn-i Zeyd, burada Allah'a denk tutulan şeylerden maksadın, Allah'a yaptıkları herşe-yin aynısını kendilerine de yaptıkları putlar olduğunu söylemiştir. İkrime ise âyet-i kerimenin bu bölümünü şöyle izah etmiştir. "Köpeğimiz olmasaydı hırsız eve girerdi." gibi sözleri söyleyerek Allah'a denkler tutmayın."
Allah teala, insanların, kendisine bir şeyi ortak koşmalarını, onun dışında herhangi bir şeye ibadet etmelerini, ona itaatte herhangi bir şeyi ona denk tutmalarını yasakladı. Ve buyurdu ki:"Madem ki sizi yaratmamda, rızıklandır-mam da ve sizin malikiniz olmamda ye size nimetler vermemde benim hiçbir ortağım yoktur. O halde sadce bana itaat edin. İbadeti sadece bana yapın. Yaratıklarımdan herhangi bir şeyi bana denk tutmayın. sizler biliyorsunuz ki, üzerinizde bulunan her nimet bendendir."
Âyet-i kerimede "O halde bile bile Allah'a benzerler isnad etmeyin."
Duyurulmaktadır. Burada "Allah'a bile bile benzerler isnad edenlerden kimlerin kastedildiği hususunda iki görüş-zikredilmiştir:
Abdullah b. Abbas, bu insanlardan maksadın, bütün müşrikler olduğunu, Arap müşriklerinin de ehl-i kitap müşriklerinin de bu ifadenin içinde bulunduklarını zikretmiştir.
Mücahid ise bu ifadeden maksadın, Yahudi ve Hıristiyanlardan iki gurup ehl-i kitap olduğunu, zira bunların, Tevrat ve incil'den Allah'ın birliğini öğrendiklerini bu nedenle Allah'a bile bile denkler tutmaya çalıştıklarını söylemiştir.
Taberi birinci görüşü tercih ediyor ve özetle diyor ki: "Mücahidi bu görüşe sevkeden sebep, Arapların, rablerinin birliğini inkâr ederek onun kendilerinin yaratıcısı ve nzık vereni olduğunu bilmedikleri ve ibadette bir kısım pullan ona ortak koştukları kanaatinde olmasıdır. Halbuki Allah teala, âyet-i kerimede, Arap müşriklerinin, yaratıcı olarak Allah'ın birliğini ikrar ettiklerini ancak Allah'a ibadette bir takım putları ona şefaatçi yaparak ortak koştuklarını bildirmektedir. Nitekim âyet-i kerimelerde şöyle Duyurulmaktadır: "Ey Muhammcd,

yemin olsun ki, eğer onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan, şüphesiz ki "Allah" derler. Öyleyse nasıl oluyor da döndürülüyorlar[68]Ey Muhammcd, de ki: "Size gökten ve yerden nzık veren kimdir? Size kulak ve gözleri bahşeden kimdir? Ölüden diriyi çıkaran, diriden de ölüyü çıkaran kimdir? Bütün işleri düzene koyan kimdir?" "Allahtır" diyeceklerdir De ki »O halde Allah'tan korkmaz mıs.nız? [69] Görüldüğü gibi Arap muşnkle-ri de ehl-i kitap gibi, Allah'ın tek yaratıcı ve nzıklandmcı olduğuna iman ediyorlardı. Bu nedenle âyette geçen "O halde bile bile Allah'a benzerler msbet etmeyin." ifadesindeki muhatapların sadece ehl-i kitap olmayıp, Arap, Acem, Ehl-i kitap olan veya olmayan bütün müşrikler olduklannı söylemek daha isabetlidir. [70]

23- Kulumuz (Muhammcd'c) indirdiğimizden şüphe ediyorsanız, onun benzeri bir sure meydana getirin. Eğer iddianızda samimi iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi de çağırın.

Ey müşrikler, eğer kulumuz Muhammed'e indirdiğimiz nurdan, apaçık delilden ve hakkı batıldan ayırdeden Kur'anın âyetlerinden şüphe ediyorsanız, bu Kur'an'ın surelerinden brine benzer bir sure meydana getirin. Çünkü sizler, belagat ve fesahat sahibi, edebiyatta ilerlemiş insanlarsınız. AUahtan başka size yardım edecek kimseleri ve size yön verenleri de yardıma çağırın da bu Kur'anın surelerine benzer bir sure meydana getirin görelim.

Taberi diyor ki: "Allah teala bu âyet-i kerimeyi, kavminin müşrik ve münafıktan ve ehl-i kitabın kâfir ve sapıklarına karşı Resulullah'a bir delil ve bir hüccet olarak zikretmiştir. Bunlara demiştir ki: "Ey Arap müşrikleri ve kitap kâfirleri, eğer sizler, kulumuz Muhammcd'c indirdiğimiz MCur'an âyetleri, aydınlatan nurlar ve ikna eden delillerin benim tarafımdan gönderildiği hakkında şüphe ediyor da Muhammcd'c iman etmiyorsanız vr. söylediklerinde ona iman etmiyorsanız, onun delilini çürütecek başka bir dcîii getirin de görelim. Çünkü sizler biliyorsunuz ki her Peygamberin, doğruluğunu ortaya koyan delili, bütün yaratıkların, benzerini getirmekten âciz oldukları bir delili getirmesidir. Muhammcd'in doğru söylediğini ve Peygamberliğinin hak olduğunu ortaya koyan delil de, sizlerin ve yardimlaşacağınız herkesin, benzerini getirmekten âciz olduğunuz bu Kur'andır. Sizler, belagat, fesahat ve diyanet ehli olduğunuz halde bunun benzerini getirmekten âciz

olduğunuza göre sizin dışınızdaki insanların, bunun benzerini getirmekten daha âciz olduklarını çok iyi bilmiş oldunuz. Böylece sîzin için kesin oldu ki Muhammcd'in bu Kur'anı gcfirnıeyc gücü yetmez. O bunu uydurmuş da değildir. Zira böyle olmuş olsaydı bütün yaratıklarının onun bir ben/crini getirmekten âciz olmaları söz. konusu olmazdı. Çünkü Muhammcd de sizin gibi bir beşerdir. O, sizden tamamen farklı bir vücut yapısına ve bir konuşma kabiliyetine sahip değil ki, sizin âciz kaldığınız şeye onun güç yclirıniş olabileceği tahmin edilsin.
Bu hususta diğer âyetlerde de şöyle buyurulmaktadir: "Ey Muhammcd, de ki:"Yçmin olsun ki, insanlar ve cinler, Kur'ana benzer bir kitap uydurmak için bir araya gelseler de hiçbir zaman onun bir benzerini meydana getiremeyeceklerdir. Hatta birbirlerine yardımcı olsalar bile. [71] "Yoksa o müşrikler, "Kur'anı Muhammcd uydurdu" diye mi iddiada bulunuyorlar? Onlara de ki: "İddianızda samimi iseniz, Allah'tan Başka gücünüzün yettiği herkesi yardımınıza çağırın da onun surelerinden bir benzerini meydana getirsin. [72]Yoksa onlar "Kur'anı Muhammcd uydurdu" mu diyorlar? Ey Muhammcd de ki: Siz de, Kur'anın benzeri, on uydurma sure meydana getirin bakalım. Eğer iddianızda doğru iseniz, Ajlah'tan başka yardımını isteyebileceklerinizi de çağırın. [73]

24 - Eğer bunu yapamazsanız- Ki elbette yapamayacaksınız- o halde, kâfirler İçin hazırlanmış, yakıtı insanlar ve taşlar olan, cehennem ateşinden sakının.
O Kur'an'ın surelerine benzer.bir süre meydana getiremezseniz -ki böyle bir sureyi zaten ebediyyen meydana getiremeyeceksiniz- o halde, yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden sakının. O ateş, Allah'ı ve Peygamberini inkâr edenler için hazırlanmıştır.
Âyette zikredilen "Taşlar"daıı maksat, abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Mes'ud'a göre, siyah kibrit taşlandır. Bunlar, cehennem ateşinde, cehennemliklerle birlikte yakıt olarak yanacaklardır.
Âyet-i kerimede, cehennem ateşinin, kâfirler için hazırlandığı zikredilmektedir. Kâfir kelimesinin lügat mânâsı; "Herhangi bir şeyi, bir örtü ile örten" demektir. Allah tealanın, inkarcıları "Kâfir" olarak isimlendirmesinin sebebi, onların Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük edip onlan örtmeleridir. Buna göre cehennem ateşinin, kâfırier için hazırlanmış olmasının mânâsı,

bu ateşin, kendilerini ve kendilerinden önceki insanları yaratan, yeryüzünü onlara bir döşek, göğü de bir bina haline getiren ve gökten yağmur indirip onunla kendilerine çeşitli nzıklar çıkaran rablerini inkâr edenlere, ona ibadette bir takım putları ortak koşanlara hazırlanmış olan bir ateşte yanma cezasıdır.
Cehennem ateşinin pek şiddetli olduğu muhakkaktır.Yakıtı insan ve taşlar olan cehennem ateşi hakkında Peygamber efendimiz şöyle buyurmaktadır:
"Cehennem ateşi rabbinc şikâyetçi oldu ve "Ey rabbim, kendi kendimi yeyip bitirdim. Nefes almam için bana izin ver." dedi. Bunun üzerine Allah teala, cehenneme yılda iki kere nefes alma izni verdi. Bunlardan biri kışın, diğeri de yazın meydana gelmektedir. Sizin hissettiğiniz en şiddetli soğuklar cehennemin nefesindendir. "Sizin gördüğünüz en şiddetli sıcaklar da yine cehennemin nefesindendir. [74]

25- Ey Muhammed, iman edip iyi ameller işleyenleri, altlarından ırmaklar akan cennetlerle müjdele. Cennetlerden kendilerine rızık olarak her meyve verildiğinde "Bu, daha önce rızıklandığımız şeydir." derler. Onlara, birbirine benzeyen rızıklar verilmiştir. Onlara cennette tertemiz eşler vardır. Ve orada ebedi olarak kalacaklardır.
Ey Muhammed, senin Peygamberliğini tasdik eden ve tasdik ettiğini sa-lih amelier işleyerek ispat edenleri, ağaçlanmn altından ırmaklar akan cennetlerle müjdele. Onlara cennette, cennet meyvelerinden verildiğinde "Bunlar daha önce, dünyada bize verilen meyve nzıklardandır." derler. Onlara orada renk ve şekilleri birbirine benzeyen fakat tat ve zevkleri farklı olan nzıklar verilecektir. Aynca onlara cennette, maddi ve manevi her türlü tiksindirici şeylerden arındırılmış olan tertemiz eşler vardır. Bunlar, hayız, nifas gibi tiksindirici ve eziyet verici halleri bulunan dünyadaki kadınlara benzememektedirler. Bu müminler cennette, devamlı nimetler içinde, sevinçli olarak, ebediyyen kalacaklardır.
Âyette zikredilen "cennet"ten maksat, orada bulunan ağaçlar, meyveler ve diğer nimetlerdir. Yoksa Cennetin toprağı değildir. Zira, nehirlerin cennetin altından aktığı zikredilmektedir. Nehirler cennetin toprağının altından değil, herhangi bir su arkı olmaksızın, cnnetin ağaçlarının altından akacaktır. Zira toprağın altından akacak suların, göz için bir zevk meydana getirdiği söylenemez. Bu hususta Mesruk'un şöyle dediği

rivayet edilmektedir: "Cennetin hurma ağaçlan, kökünden başına kadar üst üste yığılmış hurma salkımlanyla doludur. Meyveleri, testiler gibidir. Her bir meyve, yerinden kopan 1 ılığında aynen bir benzeri onun yerine gelir. Cennetin suyu ise, arklan olmaksızın akar.
Allah teala, bundan önceki âyette, kendisine ortak koşanlara ve isyan edenlere cehennem azabını hazırladığını bildirerek onları inkârianndan vazg eç-meye teşvik ettiği gibi bu âyet-i kerimesinde de mümin ve itaatkâr kullarına cenneti ve içindeki nimetlerini hazırladığını bildirerek onları ibadet ve itaata teşvik etmiştir.
Âyet-i kerimede "Bu, daha önce rızıklandırıldığımız şeydir." ifadesi zikredilmektedir. Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud, Katade, Mücahid ve İbn-i Zeyd'e göre "Daha Önce" ifadesinden maksat, dünyada iken nzıklandınl-dıklan nimetlerdir. Cennetliklere, cennette meyveler getirildiğinde o meyvelere bakarlar ve "Bu, daha önce dünyada nzıklandırıldığımız şeylerdir." derler.
Ebu Ubeyde ve Yahya b. Ebi Kesir gibi diğer bir kısım âlimler ise "daha önce rızıklandınldiğımiz" ifadesinden maksadın, cennette daha Önce nzıklandi-nimalan olduğunu söylemişlerdir. Yani, cennetliklere cennet meyveleri getiril-diğinde o meyveler daha önce cennette kendilerine getirilen meyvelere, renk ve tat bakımından benzediği için "Bu, daha önce nzikîandınldığımiz şeydir." derler.
Taberi birinci izah tarzını tercih etmekte ve cennetliklere ilk nzık verildiğinde bunu söyleyeceklerine göre, "Daha önce ki rıziklandırılma"dan maksatlın, dünyada iken kendilerine verilen rızıklar olduğunu söylemek daha isabetli olur." demektedir.
Âyet-i kerimede: "Onlara, birbirine benzeyen rızıklar verilmiştir."
ifadesi zikredilmektedir. Müfessirler, nzıklann hangi yönlerden birbirlerine benzedikleri hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.
Hasan-ı Basri, Katade ve İbn-i Güreye, cennet meyvelerinin, üstünlükleri bakımından birbirlerine benzediklerini, dünya meyveleri gibi onların da aralarında kötüleri bulunmadığını söylemişlerdir.
Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud, Mücahid ve Rebi' b. Enes ise, cennette nzık olarak verilen meyvelerin, renk yönünden birbirlerine benzediklerini, tatlarının ise farklı

olduğunu söylemişlerdir. Mesela dünyadaki salatalık ile acurun birbirlerine benzemeleri gibi.
Diğer bir kısım âlimler, bu meyvelerin hem renk hem de tat bakımından birbirlerine benzediklerini söylemişlerdir.
Katade, İkrime, İbn-i Zeyd ve diğer bir kısım âlimler ise cennette nzık olarak verilecek olan meyvelerin, dünyadaki meyvelere renk yönünden benzeyeceklerini fakat tatlarının farklı olacağını söylemişlerdir. Bazı âlimler ise cennetteki meyvelerin, sadece isimleri bakımından dünyadaki meyvelere benzeyeceklerini, diğer bakımlardan benzemeyeceklerini söylemişlerdir.
Taberi buradaki, birbirine benzeyen meyvelerin, dünya meyveleri İle cennet meyveleri olduğunu ve bunların renklerinin ve görünümlerinin birbirlerine benzemelerine rağmen tatlarının farklı olduklarını söyleyen görüşün ilaha tercihe şayan olduğunu söylemiştir.
Âyet-i kerimede: "Onlara cennette tertemiz eşler vardır." buyurul-maktadır.Burada ifade edilen "Eşler"den maksat, hanımlardır. Eşlerin "Tertemiz ölmalan"ndan maksat ise dünyadaki hanımlarda görülen hayız nifas dışkı, idrar, sümük, balgam, meni vb. şeylerden temiz olmaları, tiksindirici, eziyet verici ve kuşkuya düşürücü her türlü şeyden uzak olmalarıdır.
Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud ve diğer sahabiler, cennetteki eşlerin tertemiz olmalarını şöyle izah etmişlerdir: "Onlar âdet gönnezler, abdest-sizlik haline düşmezler ve sümkünnezler."
Mücahdi ise: "Onlar, hayızdan, dışkıdan, idrardan, sümükten, balgamdan, meniden ve çocuk yapmaktan uzaktırlar." şeklinde izah etmiş Katade ise: "Günahlardan ve maddi pisliklerden uzaktırlar." şeklinde açıklamıştır. Ata da Mücahide yakın izahlarda bulunmuş, Hasan-ı Basri ve İbn-i Zeyd ise "Onlar âdet görinekten arınmış olacaklardır." demişlerdir. [75]

26- Şüphesiz ki Allah, sivrisineği ve ondan daha üstününü misal vermekten çekinmez. İman edenler, onun, rablcri tarafından bir gerçek olduğunu bilirler. Kâfirler ise: "Allah bu misalle ne kastetti?" derler. Allah bu misalle bir çoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir. Allah bununla sadece yoldan çıkanları saptırır.
Şüphesiz ki Allah, sivrisineği ve daha üstününü misal vermekten çekinmez. O, iman ve itikad sahibi kişileri, inkarcı sapıklardan ayırüetmek için bu misalleri verir. Allah ve

Resulü'nü tasdik edenler Allah'ın verdiği bu ve benzeri misalerin, kendi kelamı olduğunu, kendi katından gönderildiğini ve gerçeğin ta kendisi olduğunu bilir ve kabul ederler. Allah'ın âyetlerini inkâr eden münafıklar, müşrikler ve benzerleri ise "Allah bu misalle neyi diledi ve niçin bu misali verdi? derler. Allah, vermiş oduğu bu misalleriyle münafık ve kâfir olan birçoklarını saptırır. Buna mukabil yine bu ve benzeri misallerle, iman ve itikad sahibi olan birçoklarını da doğru yola iletir. Mümin ve muvahhitler ise bu misalleri tasdik ettikleri için hidayetleri artar. Allah bu türmisallaerle. sadece itaatinden ayrılan münafıkları saptırır.
Müşrikler, inkarcılar, Kur'un-ı kerimin, çeşitli vesilelerle, örümcek, sinek gibi yaratıkları misal vermesini alay konusu yapmışlar ve "İlahi kitapta hiç misal olur mu?" gibi inkarcı itirazlarına devam etmişler, işte bu âyet-i kerime de onlara bu cevabı vermiştir.
Ayette zikredilen "Fâsıklar"dan maksat, münafıklardır. kelimearıp çıkan hurma Fareye deyani "Fâsıkçık" yani "Yuvasından dışarı çıkan" denir. Münafık ve kâfirlere "Fâsık" denmesinin sebebi, onların, rablerine ilaattan ayrılmaları ve doğru yoldan çıkmalarıdır. Nitekim Allah teala. başka bir âyette, rabbinin emsinin asıl mânâsı, "Bir şeyden dışarı çıkmaktır" Kapçığını yaı İçin "Yaş hurma kapçığını yarıp çıktı." denir. Fa
rinden çıkanlar için Rabbinin emrinden çıktı[76] buyurmuştur.
Müfessirler bu âyet-i kerimenin, kimlere cevap olarak nazil olduğu hakkında çeşitli izahlarda bulunmuşlardır:
Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud ve diğer bir kısım sahabilere göre bu âyet-i kerime, bundan önceki iki âyette misalleri zikredilen münafıklara cevaptır. Şöyle ki: Allah teala münafıkları, ateş yakıp ta sonra ateşi sönen ve karanlık bir gecede yağmura yakalanan kimseye benzetince münafıklar: "Allah bu gibi misalleri vermekten beridir. O, bu seviyelere inmekten yüce ve büyüktür." dediler. Allah teala da bu âyeti indirerek en zayıf yaratıklarından olan sivrisineği dahi misal vermekten çekinmeyeceğini beyan etmiş ve onları sustur-muştur.
Rebi' b. Enes ise: "Allah teala bu âyet-i kerimeyi dünya için ve ondan bol pay alan yaratıklar için misal vermiştir." demiştir. Şöyle ki, sivrisinek aç olduğu sürece yaşar, yeyip doyunca da ölür. Allah tealanın, Kur'an-ı kerimde, kendilerini misal vermek istediği kavimler de böyledir. Onlar dünyadan tam paylarını

alınca, Allah onları yakalayıverir." Rebi' b. Enes bu sözlerden sonra şu âyeti okumuştur: "Kendilerine hatırlatılanları unuttuklarında onlara her şeyin kapısını açtık. Nihayet kendilerine verilen o nimetlerle sevinip zevke dalınca onları azabımızla ansızın yakalayıvcrdik. Hemen ümitsizliğe kapılıp şaşkına döndüler. [77]

Katade ise bu âyetin, Kur'anda zikredilen sinek ve örümcek misallerine karşı çıkan sapıklara ve müşriklere cevap olduğunu, kendisinden başkalarını dost edinenlerin, ağını kendisine ev yapmaya kalkışan örümceğe benzedikleri-ni[78]Allah'tan başka kendilerine tapınılan putların, bir sineği bile yaratamayacaklarım, sineğin kendilerinden bir şeyi kapıp kaçırması halinde, onu yakalayıp kaçırdığı şeyi almaktan bile âciz olduklarını[79] zikredince sapıklar ve müşrikler "Örümcek ve sinek nasıl olur da burada zikredilir? Allah bunları zikretmekle neyi kastetmiş olabilir?" dediler. Bunun üzerine Allah teala onlara cevaben: Bu âyeti indirdi ve Allah'ın, en zayıf varlıklarından sivri sineği dahi misal vermekten çekinmeyeceğini beyan etti.

Taberi bu izahlardan, birinci görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiş ve bundan önce gelen âyetlerin de münafıkların halini, belli olaylara benzettiğini, bu nedenle münafıkların, bu benzetmelere karşı çıktıklarını, Allah tealanın da bu âyeti indirerek, en zayıf varlıklarından biri olan sivrisineği dahi misal verinekten çekinmeyeceğini beyan etmiş ve böylece âyetin münafıklara cevap vermiş olduğunu açıklamıştır. Taberi diyor ki: "Bu surede zikredilen bir âyet-i kerimenin, diğer surelerde zikredilen âyetlere karşı çıkanlara cevap olduğunu söy-lemektense bu surede zikredilen âyetlere karşı çıkanlara cevap olduğunu söylemek daha evladır." [80]

27- Onlar, ahitleştiktcn sonra, Allah'a verdikleri sözlerini bozarlar. Allah'ın, birleştirilmesini emrettiği bağı koparırlar ve yeryüzünde fesat çıkarırlar. Hüsrana uğrayanlar işte bunlardır.

Bu fâsıklar, Allah'ın, Tevratta Muhammed'in Peygamberliğini kabul etmelerine, onu insanlara açıklamalarına ve Allah'ın âyetlerini gizlememelerine dair kendilerinden almış olduğu ahdi bozanlardır.

Bunlar, Allah'ın, akbaya karşı iyi davranıp, münasebetleri kesmemeyi emretmesine rağmen, akrabalık bağını koparırlar ve inkâr ederek, günah işleyerek, haramları irtikâb ederek ve Allah'ın Resulünü yalanlayarak yeryüzünde bozgunculuk

yaparlar. Bunlar, Allah'ın rahmetinden alacaktan pay hakkını kaybederek zarara uğramış olanlardır.
Âyet-i kerimede, haktan ayrılan münafıkların allah'a verdikleri ahdi bozdukları zikredilmektedir. Burada zikredilen "Ahit" ve ahit verenlerin kimler oldukları hususunda müfessirler çeşitli izahlarda bulunmuşlardır:
Bir kısım âlimlere göre, bu âyette zikredilen "Allah'ın ahdi"nden maksat, Allah tealanın.kullanna Peygamberi Hz. Muhammedin diliyle kitabında gönderdiği emir ve yasaklardır. "Ahdi bozma"dan maksat ise, bu emir ve yasaklara uymaktır. Bu izaha göre ahdi bozanlar, Allah'ın itaatinden ayrılan ve fâsık olarak sıfatlandırılan münafıklardır.
Diğer bir kısım âlimlere göre ise, bu âyette zikredilen "Allah'ın ah-di"nden maksat, Allah tealanın, Tevraîi göndererek İsrailoğullarından, onunla amel edeceklerine, Hz. Muhammed gönderildiğinde de ona uyup, getirdiklerini tasdik edeceklerine dair aldığı sözdür. "Ahdi bozma'dan maksat ise Hz. Muhammed (s.a.v.) gledikten sonra onun hak Peygamber olduğunu bildikleri halde onu inkâr etmeleri ve Tevratta onunla ilgili olan bilgileri gizlemeleridir. Halbuki Allah teala onlardan bu gibi bilgileri gizlememelerine dair söz almıştır. Bu izaha göre burara "Ahdi bozanlar"dan maksat, ehl-i kitabın kâfirleri ve münafıklarıdır.
Başka bir kısım âlimlere göre bu âyette zikredilen "Allah'ın ahdi"nden maksat, Allah'ın birliği hakkında ortaya koyduğu delilleri, emir ve yasaklan hakkında Peygamberlerine verdiği mucizeleridir. Allah teala, varlığını ve birliğini gösteren delilleri ortaya koyarak ve emir ve yasaklarını beyan eden Peygamberlerine mucizeler vererek insanlardan, iman etmelerine dair söz almış gibidir. Zira bu deliller ve mucizeler karşısında iman etmeleri ve Allah'ın emirlerine boyun eğmeleri gerekir. Allah'ın ahdini bozmalarından maksat ise Allah'ın birliğini gösteren delillere rağmen onun bir olduğuna inanmamaları ve Peygamberlere verilen mucizelere rağmen onları ve onlara gönderilen kitapları ya-anlamalandır. Bu izaha göre "Ahdi bozanlar"dan maksat, bütün müşriklerin, kâfirlerin ve münafıkların hepsidir.
Başka bir kısım âlimlere göre bu âyette zikredilen "Allah'ın ahdi"nden maksat, insanlar Hz. Âdemin sulbünde iken onları zerreler halinde çıkarıp rab-leri olduğuna, dair, kendilerinden söz almasıdır. "Ahdi bozmaları"ndan maksat ise, o sırada verdikleri sözü daha sonra yerine getirmemeleridir. Nitekim bu

husus, şu âyet-i kerimede beyan edilmektedir. "Rabbin, Âdcınoğullarının sılb-İcrindcn zürriyctlerini çıkarmış» onları kendi nefislerine şahit tutarak: "Ben sizin rabbiniz değil miyim?" demiş. Onlar da "Evet şahidiz, sen bizim rabbimizsin" diye cevap vermişlerdi. Bu, kıyamet gününde "Bizim bundan haberimiz yoktu" dememeniz içindir." [81]
Taberi bu görüşlerden ikinci görüşün daha doğru olduğunu, âyet-i kerimenin, Resulullahın hicret ettiği Medine'nin çevresinde yaşayan İsrailoğullan-nın nesillerinden olan kâfir Yahudi hahamları hakkında ve müşrik olan münafıklar hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Ancak âyetin, kâfir olan Yahudi hahamları gibi herkesi ve münafık olan müşrikler gibi her ferdi de kapsar mahiyette okluğunu da bildirmiştir. Ve bu görüşü tercih etmesinin sebebinin. Bakara suresinin beşinci âyetinden sonraki âyetlerin, Tevratîa verdikleri sözü bozan Ya-. hudi hahamlarını anlatmış olmaları ve şu âyetin de bunu açıklamış olması olduğunu söylemiştir. Âyet-i kerimede şöyle Duyurulmaktadır: "Bir zaman Allah, kcndilcrine-kitap verilenlerden, onu insanlara açıklayacaklarına, onda olanları gizlemeyeceklerine dair ahit alınıştı. Onîar ise bunu arkalarına atarak az bir değere değiştiler. Bu alış verişleri ne ki>tüdür." [82]Ayrıca şu âyet-i kerimede de ehl-i kitabın, ahdi nasıl bozdukları beyan edilmekledir: "Nihayet onların ardından yerlerine kötüler gelip kitaba vâris oldular. Onlar, şu dünyanın geçici menfaatlerini alırlar ve: "İlerde affolunuruz." derler. Aynı men-faatla karşılaştıktan zaman onu yine alırlar. "Allah hakkında gerçekten başka bi-rşey söylemeyin" diye Tevratta kentlilerinden söz alınmamış mıydı? Ve orada olanları okumamış mıydılar? Allah'tan korkanlar için âhiret yurdu daha hayırlıdır. Hiç aklınızı kullanmaz [83]Katade bu âyei-i kerimeyi açıklarken şöyle demiştir: "Sakın bu âyetin beyan ettiği ahdi bozmayın. Zira Allah bunu bozmayı çirkin görmekte ve bunu bozma hususunda tehditte bulunmaktadır." Allah teala Kur'an-ı kerimin çeşitli âyetlerinde, aldığı bu ahit hususunda Öğüt ve nasihatlarda bulunmuş, buna dair deliller beyan etmiştir. Biz, Allah tealanın verdiği ahdi bozan hakkındaki tehdidi kadar herhangi bir günah hakkında tehdit ettiğini bilmiyoruz. Kim Allah'a samimiyetle ahd verecek olursa Allah içini bunu yerine getirsin.
Rebi' b. Enes de bu âyeti izah ederken şöyle demiştir: "Münafıklarda altı özellik bulunmaktadır. Ortaya çıkma imkânı bulduklarında bu özelliklerini açığa vururlar. Konuştuklarında

yalan söylerler, vaadettiklerinde vaadlerini bozarlar. Kendilerine bir şey emanet edildiğinde ona hıyanet ederler. Pekiştirdikten sonra Allah'a verdikleri ahdi bozarlar. Allah'ın, birleştirilmesini emrettiği bağı kapanrlar ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarırlar.
Âyet-i kerimede: "Allah'ın, birleştirilmesini emrettiği bağı koparırlar." buyurulmaktadır. Allah tealanın, birleştirilmesini emrettiği ve koparılmasını kınadığı bağ'dan maksat, şu âyet-i kerimede beyan edilen akrabalık bağıdır. "Demek idareyi elinize geçirdiğinizde yeryüzünde fesat çıkarmayı ve akrabalık bağlarım parçalamayı arzu ediyorsunuz? [84]
Akrabalık bağını koparmak ise Allah tealanın, akrabalarına karşı yükümlü kıldığ vecibeleri kişinin yerine getirmemesiyle ve akrabalarına karşı gereken ilgi ve şefkati göstermemesi yle gerçekleşmiş olur.
Taberi diyor ki: Bir kısım âlimler, bu âyette zikredilen, AHahın birleştirilmesini emrettiği bağdan maksadın, Resulullah ve müminlerle olan bağı birleştirmek olduğunu söylemişlerdir. Allah teaia birçok âyetinde, münafıkları zikrederken onların, akrabalık bağını kopardıklarını beyan etmiştir. Bu âyet de onlardan biridir. Taberi, "Buna rağmen Allah tealanın, birleştirilmesini emrettiği her bağı koparanı kınadığını söylemek mümkündür. Bu bağ, ister akrabalık bağı olsun isterse din bağı olsun yahut başka bir bağ olsun." demiştir.
Ayet-i kerimede, yoldan çıkan münafıkların, yeryüzünde fesat çıkardıkları zikredilmektedir.Bu fesattan maksat, onların, rablerine karşı gelmeleri, onu inkâr etmeleri, Peygamberini yalanlamaları ve Peygamberinin, kendi katından getirdikleri şeyleri inkâr etmeleridir.
Ayette zikredilen "Hüsrana uğramak"tan maksat, Allah'a isyan edereonun rahmetinden olan paylarını kaybetmeleri ve eksiltmeleri demektir. Bazı âlimler burada, hüsrana uğramayı "Helak olma" şeklinde izah etmişlerdir.
Dehhak, Abdullah b. Abbas'in şöyle dediğini rivayet etmektedir. "Allah teala, müslüman olmayanları "Hüsrana uğrama" gibi herhangi bir sıfatla sıfat-landırırsa bununla onların kâfir olduklarını beyan etmek istemiştir. Müminleri sıfatlandınrsa, onlann günahkâr olduklarını beyan etmek istemiştir. Bu izaha göre âyette geçen hüsrana uğrayanlar sıfatı kâfirler için zikredikii-ğine "Onlar kâfirlerdir." şeklinde izah etmek mümkündür. Şayet bu sıfat müminler için zikredilecek olsaydı" Onlar günahkârlardır." şeklinde izah edilirdi. [85]

28- Allah'ı nasıl inkâr edersiniz? Halbuki siz ölüler idiniz sizi o diriltti. Sonra öldürecek sonra tekrar diriUccektir. Nihayet ona döndürüleceksiniz.
Allah'ın, sizi öldürdükten sonra tekrar diriltme gücünde olduğunu nasıl inkâr ederseniz? Halbuki sizler, atalarınızın sulbünde cansız bir damlacık su idiniz. Sizleri, bütün organları yerli yerinde ve güzel bir varlık olarak o yarattı. Sizleri, en güzel bir vücuda sahip olan canlılar yaptı. O sizi yoktan var ettikten sonra öldürecek ve yok ettikten sonra da aynen diriltecektir. Kudretiyle bunu yapan Allah, amellerinizin karşılığını vermek için, sizleri huzurunda toplamaktan elbette ki âciz değildir. Nihayet ona döndürüleceksiniz. Âhirette sizi mükâfaatlandırmak ve cezalandırmak için hesap verme alanında toplayacaktır.
Bu âyet-i kerimede zikredilen "iki defa öldürülme" ve "iki defa dirilt-me"den neyin kastedildiği hakkında çeşitli izahlar yapılmıştır.
Abdullah-b.-Abbas, Abdullah b. Mes'ud, Ebııl Âliye ve diğer bir kısım şarabilere göre bu âyetin izahı şöyledir: "Sizler, dünyaya gelmeden önce adı sanı ulmayan bir şey idiniz.Ölü gibi idiniz. Sonra Allah size hayat verip dünyaya getirdi. Eceliniz gelince sizi öldürecek, kabir âlemine gönderecek sonra kıyamet kopunca sizleri lekrar diriltecek ve huzurunda toplayarak hesap soracaktır.
Abdulah b. Mes'ud, Ebu Mâlik ve Mücahid Bakara süresindeki bu âyetle mümin süresindeki şu âyetin birbirlerini izah ettiklerini söylemişlerdir. Mümin suresinde şöyle buyuruluyor:"Kıyamct günü kâfirler şöyle derler: "Ey rab-bimiz, bizi iki defa öldürdün, iki defa da dirilttin. Biz de günahlarınım itiraf ettik. Şimdi bir kurtuluş yolu var mıdır? [86] Yani: Biz, yaratılmadan önce herhangi bir şey değilken sen bizi, ölüler gibi kılmıştın. Birinci öldürmen bu idi. Bizi yarattıktan sonra hayatımıza son verip öldürdün. Böylece bizi iki kere öldürmüş oldun. Bizi, ilk dünyaya geldiğimizde hayat vererek dirilttin. Öldürüp kabre göndermenden sonra kıyamet gününde tekrar dirilteceksin. Böylece bizi, iki defa da diriltmiş olacakasın." demektir.
Ebu Salih ise bu âyeti şöyle izah etmiştir: "Sizler ölüp kabre girdikten sonra Allah orada, sorguya çekilmeniz için sizi diriltti. Kabirde iken tekrar öldürdü. Kıyamet gününde de tekrar d iri İtecektir."

Katade ise bu âyeti şöyle izah etmiştir: Siz, babalarınızın sulbünde iken ölüler idiniz Allah sizi dünyaya getirip diriltti. Sonra sizi öidünip kabre gönderdi. Daha sonra da kıyamet gününde sizi diriltip huzurunda toplayacaktır. Böylece iki ölüm iki de hayat gerçekleşmiş olacaktır.
İbn-i Zeyd ise bu âyeti şöyle izah etmiştir: "Siz, atanız Âdemin sulbünde iken Allah sizi diriltip, sizin rabbiniz olduğuna dair sizden söz aldı. Söz aldıktan sonra sizleri öldürdü. Sizleri tekrar annenizin rahminde diriltti. Eceliniz gelince de öldürdü. Kıyamet günü gelince de tekrar çürütecektir." İbn-i Zeyd bu görüşlerini anlatırken şu âyetleri okumuştur: "Rabbin, Âdemoğullannın sulblerinden zürriyetlerini çıkarmış, onları kendi nefislerine şahit tutarak "Ben sizin rabbiniz değil miyim?" demiş onlar da "Evet şahidiz sen bizim rabbimizsin" diye cevap vermişlerdi. Bu, kıyamet gününde "Bizim bundan haberimiz yoktu." dememeniz içindir." "Yahut da daha önce babalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı. Biz de onların arkalarından gelen zürriyetleriyiz. Şimdi o, hakkı batıl gösterenlerin yaptıkları yüzünden bizi helak mi edeceksin?" dememeniz içindir"[87]
Diğer bir kısım âlimer ise bu âyette zikredilen birinci ölümden maksadın, erkeğin nutfesinin. vücudundan ayrılarak kadının rahmine dökülme anı olduğu söylenmiştir. Zira bu anda nutfe, kendisine ruh üfleninceye kadar ölüdür.' Sonra Allah ona ruh'u üfleyerek sapa sğlam bir insan meydana getirir. Vadesi yettiğinde onun ruhunu alarak tekrar öldürür. Kul, kabirde kıyamet kopıncaya kadar ölü olarak devam eder. Nihayet İsrafil sur'a üfürünce kıyamet kopar. Böylece insanlar bir daha diriltilmiş olur. İşte iki kere ölümden ve iki kere di silmeden maksat budur.
Tabari, bu görüşlerden birincisinin tercihe şayan olduğunu, diğerlerinin ise tenkid edilebilir olduklarını beyan etmiş ve özetle şunları söylemiştir: Bu görüşlerden tercihe şayan olanı, Abdullah b. Mes'ud ve Abdullah b. Abbastan nakledilen şu görüştür: "Sizler, atalarınızın sulbünde nutfe halindeyken, tanınmayan ve adı anılmayan şeylerdiniz. Bu bakımdan adı sanı olmayan ölüler gibiydiniz. Sonra Allah sizi tam bir insan olarak yarattı. Tanındınız ve adınız anılır oldu. Sonra sizin ruhunuzu alarak sizi öldürdü. Dirilinceye kadar berzah âleminde yani kabirde bekletti. Adınız sanınız anılmaz oldu. Sonra Allah'ın huzuruna varıp hesap veresiniz diye ruhlarınızı tekrar cesetlerinize iade edip sizleri diriltecektir.

Bu hususta diğer âyetlerde de şöyle Duyurulmaktadır: "O gün insanlar, gözleri baygın bir halde kabirlerinden çıkarlar. Tıpkı etrafa yayılmış çekirgeler[88]"Sur-a üfürülünce bir de bakarsın ki, onlar kabirlerinden kalkmışlar rabîerine koşuyorlar[89]
"Sizler ölüler idiniz o sizi dirilti." âyeti kerimesi, dilleriyle "Allah'a ve âhiret gününe iman ettik." deyip te kalbleriyle iman etmeyen münafıkları kınamakta ve ayıplamaktadır. Âyet-i kerime onlara: "Siz, Allah'ı ve ölümünüzden sonra sizi diriltme ve hesaba çekme kurderitini nasıl inkâra kalkışırsınız? Halbuki o sizi yoktan var etti, sonra öldürecek daha sonra da tekrar diriltip hesaba çekecektir." buyurmaktadır. [90]

29- Yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yaratan o'dur. Sora göğe yönclip onları yedi gök olarak düzenleyen de O'dur. O, herşeyi çok iyi bilendir.
Kendinden bir lütuf ve ikram olarak, yeryüzündeki bütün gıda maddelerini ve diğer eşyayı sizin için yaratan Allah'tır. Sonra göğe yönelip oraları yedi gök şeklinde düzenleyen de o'dur. Allah, onları kudretiyle tanzim etti ve yedi gök olarak yarattı. Allah, işlerinizi, haillerinizi, gizlediğiniz ve açıkladığınız herşeyi eksiksiz ilmiyle bilendir.
Allah teala, bu âyet-i kerimesinde fâsıklara ve onların dostları olan Yahudi hahamlarına ve atalarına lütfettiği daha sonra da Allalıa isyan etmeleri sebebiyle kendilerinden aldığı nimetlerini zikretmektedir. Böylece onları, geçmişteki atalarım uğrattığı gibi azaba uğratacağı tehdidiyle uyarmakta, derhal tevbe ederek kendisine yönelmelerini ve ancak bu şekilde kurtulabileceklerini beyanetmektedir.
Evet, Allah teala bu âyet-i kerimede yeryüzünde mevcut olan her şeyin insanoğlu için yaratıldığını zikretmiştir. Gerçek şudur ki, yeryüzünde bulunan herşey hem dini bakımdan hem de dünyevi yöden insanoğlunun faydasınadır. Dini yönden, yeryüzünde bulunan bütün varlıklar Allah'ın birliğini gösteren birer delildirler. Bunlar, kul'un, tevhid inancını kabullenmesini sağlarlar. Dünyevi yönden ise, yeryüzünde bulunan varlıklar, insanın yaşamasını, rabbine itaat etmesini ve emirlerini yerine getirmesini sağlarlar. Bu bakımdan, yeryüzünde ne varsa din ve dünya yönünden, insanın faydası için yaratılmıştır.
Âyet-i kerimede "Sonra göğe yöneldi" şeklinde tercüme edilen ifadesi zikredilmektedir. Taberi bu ifadenin, müfessirler tarafından şu şekillerde izah edildiğini söylemiştir.

Bir kısmı alimlere göre cümlesinin mânâsı "Göğe doğru yöneldi." demektir. Diğer bir'kisım âlimlere göre ise bu cümlenin mânâsı "Allah teala zatiyla değil, yapacağı işlerle göğe yöneldi." demektir. Başka bir kısım âlimlere göre de bu cümlenin mânâsı "Daha önceki işleri bitirip göğü yaratmaya girişti." demektir. Diğer bir kısım âlimlere göre ise "Allah, göğe çıktı." demektir. Yine başka bir kısım âlimlere göre "Allah'ın, yeryüzü için bir sema halinde kıldığı duman, göğe yükseldi.." demektir.

Taberi, Arap dilinde kelimesinin şu mânalara geldiğini zikretmiştir. "Erkeğin gençlik ve gücü sona erdi" "Kişinin zor olan işleri düzeldi." "Kişi bir şeyi yapmak üzere ona yöneldi." "Bir şeyi elde etti ve kuşattı." "Yükseldi, yukarıya çıktı." Taberi âyet-i kerimedeki kelimesinin "Yükselme ve yukarıya çıkma" anlamında izah edilmesinin daha evla olduğunu, âyet-i kerimenin mânâsının, "Allah teala göklere yükselerek onları yedi gök olarak yarattı ve kudretiyle onlan düzene koydu." demek olduğunu söylemiştir.

Taberi diyor ki: "Âyette zikredilen kelimesini, "Yükselme" mânâsına yorumlamaktan kaçınanlar buna gerekçe olarak Allah'a "yükselme" sıfatını isnat etmemeyi göstermişlerdir. Böyle yorumladıkları takdirde. Allanın, daha önce göğün altındayken daha sonra göğün üstüne çıktığını söylemiş olacaklarını, bunun ise Allah'a yakışmayacağını söylemişlerdir. Fakat onlar, kelimesini "Daha sonra göğe yöneldi" şeklinde izah ederlerken "Kaçınmak istedikleri şeye düşmüşlerdir. Allah daha önce göğe sırt mı çevirmişti de şimdi yönelmiş oldu? sorusuna muhatap olmuşlardır. Şayet onlar derlerse ki "Buradaki yönelmeden maksat, birşey yapmak için yönelmek" değil "Sevk ve idareye yönelme"dir. Onlara denilir ki: "Yükselme ve çikma"da bir yerden çıkıp diğer yere yükselme mânâsına değil "Mülkü ve egemenliği ile yükselme ve çıkma" demektir. Taberi bu hususta zikredilecek her sözü zikredip fasit olduğunu ispatlamanın mümkün olduğunu, ancak bu kadar açıklama yapmasının diğer itirazlar için de yeterli olacağını ve bu konuyu daha fazla uzatmak istemediğini zikretmiştir.

Taberi diyor ki: "Allah tealamn göğe yükselmesi, onlan duman halinde yaratmasından sonra ve yedi kat gök haline getirmesinden öncedir. Nitekim bu hususta başka bir âyette şöyle bu vurulmaktadır. "Sonra Allah'ın iradesi duman halinde

bulunna semaya yöneldi.Semaya ve yere" isteyerek veya istemeyerek geİin" dedi. Onlar da "İsteyerek geldik." dediler[91]
Âyet-i kerimede "Düzenledi" diye tercüme edilen ifadesi zik-redilmektedir. kelimesinin asıl mânâsı "Hazırlama" "yaratma" "Düzene koyma" ve "Düzeltme" dir, "Gök" kelimesi "Cins" ismi olduğundan dolayı bazen tekil, bazen de çoğul olarak kullanılmaktadır zamiri kelimesinin sonunda bulunmakta ve buradaki "Gök" kelimesinin "Çoğul" anlamında kullanıldığını göstermektedir.
Muhammed b. İshak, yerin ve göklerin yaratılma safhaları hakkında şunları söylemiştir: "Allah teala önce aydınlığı ve karanlığı yaratmıştır. Sonra onlan birbirlerinden ayırmış, karanlığı, her şeyi bürüyen karanlık bir gece, aydınlığı da her şeyi aydınlatan aydınlık bir gündüz yapmıştır. Sonra yedi kat göğü, dumandan var etmiştir. Allah daha iyi bilir ya, zannederiz ki bu duman, sudan yükselmiştir. Böylece gökler müstakil bir hale gelmişler fakat Allah onları henüz muhkem bir hale getirmemişti. Dünya semasında, karanlık geceyi ve aydınlık gündüzü var etti. Henüz, güneş, ay ve yıldızlar yokken gökte gece ve gündüz vardı. Sonra Allah, yeryüzünü düzene koydu. Onu dağlarla sağlamlaştırdı. Orada çeşitli gıda ve nziklan yarattı ve yeryüzüne dilediği yaratıklarını yaydı. Böylece yeryüzünü ve onun üzerinde bulunan nzık ve gıdaları dört günde yaratmış . i oldu. Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi. Onu sağlamlaştırdı. Dünya semasında güneşi, ay'i ve yıldızları yarattı. Her göğe de emrini vahyetti. Onlan da iki günde yarattı. Böylece gökleri ve yeri altı günde yaratmış oldu. Daha sonra, göklerin üzerine yükselerek göklere ve yere "Sizin için dilediğim şeylere, isteyerek veya istemeyerek gelin." dedi. Onlar tla "İsteyerek geldik" dediler,
Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Abbas ve bir kısım sahabiler özetle şunları söylemiş, kâinatın yaratılması safhalarını şöyle zikretmişlerdir: "Allah'ın arşı suyun üzerinde bulunmakta kli. Suyu yaratmadan önce, yaratıldığı beyan edilenlerden başka birşey yaratmamıştı. Yaratıklan var etmeyi dileyince sudan du-man (buhar) çıkarttı. Buhar suyun üzerine yükseldi. Allah ona "Yükselen" anlamına gelen "Sema" ismini verdi. Sonra suyu kuruttu. Onu bir tek kütle haline getirdi. Sonra onu parçaladı. Onu, pazar ve pazartesi günlerinde yedi yer haline getirdi. Yeryüzü sarsıldı. Bunun üzerine dağlan var ederek sarsıntıyı durdurdu. Yeryüzünün dağlarını ve orada yaşayacak olanların nzıklarını, salı ve Çarşamba olmak üzere iki günde yarattı.

Böylece yeryüzünün yaratılması dört günde tamamlanmış oldu. Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi. Bu duman, suyun buharlaşmasından meydana gelmişti. Allah onu bir tek sema yapmıştı. Sonra onu yayarak Perşembe ve Cuma günlerinde yedi gök haline getirdi. "Bir-l eştirme" anlamına gelen Cuma gününe bu ismin verilmesi: O günde göklerle yerin yaratılmasının birleştirilmesinden ve dumanlanmasındandır. Allah, her göğe emrini vahyetti. Yani her gökte Melekler ve diğer yaratıktan var etti. Sonra yeryüzü semasını yıldızlarla süsledi. Yıldızlan hem bir süs aracı hem de gökyüzünü şeytanlardan koruyucular olarak var elti. Allah, dilediği şeyleri yarattıktan sonra, arşına yükseldi.
Bu görüşü zikreden sahabilcr şu âyetleri okumuşlardır: "Allah, yeryüzü sizi sarsmasın diye oraya sahif dağlar yerleştirdi. Orada ırmaklar ve istediğiniz yere şaşırmadan gidebilmeni/, için yollar yarattı. [92] ("ey Muham-med onlara de ki: "Siz, yeri iki günde yaratanı inkâr edip ona eşler mi koşuyorsunuz? İşte o, âlemlerin rabbi olan Allahtır." "O, yeryüzünün üzerine sabit dağlar yerleştirdi ve oraya bereket verdi. Orada yaşayanların rı-zıklarını takdir etti. Bütün bunları tam dört günde yarattı. Bu, soranlar için bir açıklamadır" "Sonra Allanın iradesi, duman halinde bulunan ese-maya yöneldi. Semaya ve yere" İsteyerek veya istemeyerek gelin" dedi. Onlar da "İsteyerek geldik" dediler. [93]"Gökleri ve yeri allı günde yaratan, sonra "Arş"a hükmeden O'dur, O, yere gireni ve çıkanı, gökten İneni ve göğe çıkanı bilir. Nerede olursanız olun, o sizinle bereberdir. Allah, yaptıklarınızı çok iyi görendir[94]"Kâfirler, gökler ve yer birbirine bitişikken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı bilmezler mi? hâlâ iman etmiyorlar mı? [95]
"Yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yaratan o'dur..." âyetinin sonunda "O, herşeyi çok iyi bilendir." Duyurulmaktadır. Bunun mânâsı "lCy münafıklar ve ey chl-i kitaptan, inkâra düşen kâfirler, dillerinizle söylediğinize kalben inanmamanız gökleri, yeri ve orada bulunanları yaratan Allah'a gizli değildir. Bilakis o, sizin de dışınızda olanların da her halini çok iyi bilendir.
"Semanın yedi gök düzenlenmesi" ifadesini müfessirler çeşitli şekillerde izah etmişlerdir:
Günümüz Astronomi biliminin verilerine göre, kâinatın genişliği, "Eksi sonsuz, artı sonsuz" olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyle bu âleme bir hudut çizilememektedir. Durum böyle

olunca insanoğlu aczini itiraf etmekte ve cenab-i hakkın var ettiği kâinat nizamının boyutları hakkında bir şey soy ley em emektedir. İşte böyle umumi bir acz halinin yaşandığı bir mevzuda söylenecek şeyler de o nisbette az oluyor ve kesinlik ifade etmiyor. Bu durum muvacehesinde mü-fessirlerin söylediklerini çok kısa olarak şöylece arzedelim:
"Dünyanın dışında bulunan bütün yıldızların süslediği maddi âlemin hepsi bir semadır, bir göktür. Bunun ötesinde daha altı sema vardır. Fakat bunların keyfiyetini şimdilik bilememekleyiz. Allah, her şeyin en iyisini bilendir." [96]

30- Bir zaman rabbin meleklere: "Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım/' demişti. Melekler de: "Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın? Halbuki biz seni överek teşbih ediyoruz ve tenzih ediyoruz." dediler. Allah da onlara: "Şüphesiz ki ben, sizin bilmediklerinizi bilirim." dedi.
Bir zaman rabbin. meleklere, yaratacağı Âdemi kastederek "Yeryüzünde yaratıklarım arasında hükmetmekte beni temsil edecek bir halife yaratacağım." demişti. Melekler de: "Ey rabbi m iz, bildir bize, sen, yeryüzünde fesat çıkaracak ve kan dökecek birini yaratıp ta Halifeni bizden yapmayacak mısın? Halbuki biz seni Överek teşbih ediyoruz ve tenzih ediyoruz" dediler. Allah da onlara: "Şüphesiz ki ben Âdem ve İblis hususunda sizin bilmediğniz şeyleri bilirim." dedi.
Allah teala, bundan önceki âyette yeryüzünü, gökleri ve onlarda bulunanları yaratıp insanoğlunun hizmetine tahsis ederek ona lütfettiği nimetlerini zikretmiş bu âyet-i kerimede ise, bizim de o fâsıkların da atası olan Hz. Ademi yaratacağını, onu yeryüzünde Halife kıldığını beyan etmiştir? Bundan sonra gelen âyet-i kerimelerde de Hz. Âdemin, İblisin vesveselerine uyarak rabbinin yasağını ihlal ettiğini, böylece cezalandırıldığını daha sonra ise yaptığı hatadan dolayı tevbe edip o hatadan vaz geçmesi üzerine onu affettiğini fakat, Allah'a isyan eden İblis'in isyanında direttiği için onu dünyada lanete uğrattığını âhirette ise ebedi olarak devam edecek cehennem azabına sokacağını beyan etmiştir. Böylece Allah teala, insanlardan fâsık ve kâfir olanlardan, tevbe edip kendisine yönelenler hakkındaki hükmüne ve isyanında ısrar eden mağrurlar hakkındaki yargısına dair uyarsın. Onlar da düşünüp ibret alsınlar, Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğunu idrak etsinler, onun, Allah katından getirdiklerinin doğru olduğuna inansınlar. Zira Hz. Muhammed'in, Allah

katından getirdiği şeyler, ehl-i kitabın kitaplarında da mevcut olan hükümlerdir. Onlar bu tür şeylere yabancı değillerdir. O halde Hz. Muhammed'e diğer insanlardan daha önce onlar iman etmelidirler.
Âyet-i kerimede geçen ve "Bir zaman" diye tercüme edilen kelimesi, Basra âlimlerinin bir kısmı tarafından, "Anlam ifade etmeyen zaid bir harftir" şeklinde izah edilmeye kalkışılmış ise de Taberi bunun yanlış olduğunu kelimesinin, belli olmayan bir zamanı ifade ettiğini ve kendisinden Önce "Hatirlayın" anlamında bir kelimenin takdir edildiğini ve âyetin mânâsının "Hatırlayın bir zaman rabbin meleklere..." şeklinde olduğunu söylemiştir. "Melekler" anlamına gelen kelimesi ise kelimesinin çoğuludur. kelimesinin asli da dür. Hemze düşürülmüş ve harekesi Lam'a verilmiştir. Bu kelime "Göndemıek" mânâsına gelen kökünden türetilmiştir. Meleklere bu adın verilmesi, Allah'ın Peygamberine ve kullarına gönderdiği elçileri olmalarındandır.
Ayet-i kerimede zikredilen "Yeryüzü" kelimesinden maksat, bir kısım âlimlere göre "Mekke-i Mükerremedir" Âyette geçen "Halife" kelimesinin mânâsı ise, "Gidenin yerine gelen" demektir. Bu hususta başka bir âyette şöyle Duyurulmaktadır. "Sonra da sizi o nesillerin ardından, ne yapacağınızı görmemiz için yeryüzünde Halifeler kildık."(10/4)
Eğer denilecek olursa ki: "Yeryüzünü Hz. Âdemden önce imar eden kim vardı ki Allah teala meleklere, onların yerine yeryüzünü imar edecek olan Hz. Ademi yaratacağını bildirdi? "Ona cevaben denilir ki: "Bu hususta müfessirler çeşitli izahlarda bulunmuşlardır:
Abdullah b. Abbastan nakledilen bir görüşe göre, Hz Âdem daha önce yeryüzünde yaşayan ve orada bozgunculuk çıkardıkları için yok edilen cinlerin yerine yeryüzünde Halife olarak yaratılmıştır. Dehhak, Abdullah b. Abbas'm şunları söylediğini rivayet etmiştir: Yeryüzünde ilk yaşayan Cinlerdi, onlar orada bozfunculuk çıkardılar, kan döktüler ve birbirlerini öldürdüler. Bunun üzerine Allah onlara, meleklerden meydana gelen bir ordusuyla birlikte İblisi gönderdi. İblis, beraberinde bulunanlarla birlikte cinlere karşı savaştı. Onları adalara ve dağların başlarına kaçmaya zorladı. Sonra Allah teala Âdemi yarattı. Onu yeryüzünde Cinlerin yerine getirdi.
Hasan-ı Basri ise, bu,âyette zikredilen "Halifeliği" şöyle izah etmiştir: "Ben, yeryüzünde soyu birbirlerine Halife olacak Âdemi göndereceğim, "buna göre Hz. Âdemin soyundan

gelenler hem Âdemin hem de birbirlerinin halifeleri olacaklarından Âdem'e "Yeryüzüne gönderilecek Halife" diye ad verilmiştir.
Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Mes'uddan nakledilen başka bir görüşe göre âyette zikredilen "Ben, yeryüzünde bir Halife yaratacağım." ifadesinden maksat, Allah tealanın yeryüzüne, Hz. Âdemi, kulları arasında hüküm verme bakımından Halifesi olarak göndermesidir. Bu sahabiler, âyeti izah ederlerken şöyle demişlerdir: "Allah teala meleklere: "Ben, yeryüzünde bir Halife yaratacağım." deyince Melekler: "Ey rabbimiz, bu halife nasıl bir şey olacak?., dediler. Allah teala: "O, yeryüzünde bozgunculuk çıkaran, birbirlerini kıskanan ve birbirlerini öldüren soyların atası olan bir kişi olacaktır." buyurmuştur.
Müfessirler, bu âyet-i kerimeye dayanarak, insanlar arasında çıkacak anlaşmazlıkları çözüme kavuşturması, zalimden mazlumun hakkını alması, cezalan tatbik etmesi, hayasızlığı önlemesi ve devlet idaresiyle ilgili bütün vazifeleri yerine getirmesi için Halife seçmenin vacip olduğunu söylemişlerdir. İşte Halife olacak bu kişide şu vasıfların bulunması da şarttır:
a- Halifenin erkek olması: Kadından Halife olmaz. İran Kisrasmm kızının İranlılar tarafından kendilerine Kraliçe seçildiğini duyan Resulullah (s.a.v.) buyurmuştur ki:
"İdarelerini kadına teslim eden bir topluluk asla kurtuluşa eremez. [97]
b- Hür olması: Halife hür bir kişiden olur. Köleden Halife olmaz. Zira köle efendisine tabidir, müstakil hareket edemez.
c- Buluğa ermiş olması: Henüz buluğa ermemiş çocuklar mükellef değildirler. Halifelik gibi ağır bir vazife böyle birisine verilemez.
d- Müslüman olması: Kâfirlerin Müslümanlar üzerine otorite kurmaları kabul edilemez. Bu hususta Allah teala diğer bir âyette şöyle buyuruyor:"... Allah, aranızda hükmedecek ve Müslümanlara karşı, kâfirlere asla yol vermeye-cektir.ıl[98]
c- Halifenin adaletli olması
f- Müctchîd olması
g- İleriyi gören bir kimse olması
h- Vücutça sağlam olması
ı- Savaş idare etmesini bilmesi
i- Kurcyştcn olması (Bu şart ihtilaflıdır[99]
Âyet-i kerimede, meleklerin, "Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratcaksın?" dedikleri zikredilmektedir.

Taberi diyor ki: ''Eğer denilecek olursa ki "Allah tealanın meleklere, yeryüzünde bir halife yaratacağını bildirmesi üzerine melekler ona nasıl "Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın?" diyebilmişlerdir? Çünkü o anda ne Âdem ne de soyu yaratılmıştır ve onların ne yapacaklarını da bilemezlerdi. Melekler bu sözü gaybi bilerek mi söylediler yoksa tahmin yürüterek mi? Elbette ki bu iki ihtimal de meleklereyakışan bir şey değildir. O halde melekler, Allah tealaya bu soruyu nasıl sormuşlardır? Müfessirler bu soruya farklı şekillede cevap vennişlerdir.
a- Dahhakın Abdullah b. Abbastan naklettiği bir rivayete göre Abdullah b. abbas, meleklerin bu sorularını şöyle izah etmiştir: Allah teala Hz. Âdemden önce cinleri yaratmıştı. Onlar yeryüzünde bozgunculuk çıkarmış ve kan dökmüşlerdi. Allah teala da, İblisin başkanlığında özel bir kısım melekleri göndererek onlarla savaş yaptımış ve onları mağlup ettirmiştir. Allah teala bu özel meleklere, yeryüzünde bir halife yaratacağını beyan edince onlar da önceki bilgilerine dayanarak: "Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratcaksın? diye sormuşlardı. Dehhak, Abdullah b. Abbastan nakledilen bu rivayeti şöyle anlatıyor: "İblis" vücudun gözeneklerinden geçebilen çok sıcak bir ateşten yaratılmış ve kendilerine "Cin" adı verilmiş, melekler sınıfından biri idi. Adı "Haris" idi ve cennetin bekçilerinden biri idi. Bu sınıfın dışındaki bütün melekler ise nur'dan yaratılmışlardır. Kur'an-ı kerimede zikredilen diğer cinler ise dumansız saf alevden yaratılmıştır.
Yeryüzünde ilk olarak cinlen yaşamıştır. Onlar orada bozgunculuk çıkarmışlar, kan dökmüler ve birbirlerini öldürmüşlerdi. Bunun üzerine Allah onların üzerine, meleklerden bir sınıf olan cinlerle birlikte İblisi göndermişti. İblis ve beraberinde bulunan melekler, yeryüzünde yaşayan cinlerle savaşmışlar, onların, denizlerdeki adalara ve dağların başlarına kaçıp sığınmalarını sağlamışlardır. İblis bunu yapınca gururlanmış ve "Ben, şimdiye kadar hiç kimseninyap-madığı bir şeyi yaptım." demiştir. Allah teala, tabii ki İblisin kalbine gelen bu gunıru bilmiş fakat onunla birlikte savaşan diğer melekler bilememişlerdir. Allah tealanın bu meleklere; "Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım." demesi üzerine bu melekler: "Orada, daha önce cinlerin çıkardığı gibi fesat çıkaracak ve onların kan döktükleri gibi kan dökecek varlıklar mı yaratacaksın?" Halbuki biz oraya, onların bu hallerinden dolayı gönderilmiştik." dediler. Allah teala da meleklere; "Şüphesiz ki

ben, sizin bilmediklerinizi bilirim." dedi. Yani sizin, şeytanın kalbindeki gurur ve kibiri bilmediğinizi bilirim." diye cevap verdi. Sonra Allah teala, Âdemin toprağının gel i ilmesini emretti. Onnu toprağı getirildi. Allah teala Âdemi, yapışkan ve kokuşmuş bir çamurdan bizzat kendi elleriyle yarattı. Âdem, kırk gece sırtüstü yatan bir ceset halinde bırakıldı. İblis gelip ona ayağıyla vuruyor, Âdemin vücudu ses çıkarıyordu. Allah teala bu hususu beyan eden âyetinde şöyle buyuruyor: "Allah insanı, vurulduğunda testi gibi ses çıkaran kuru bir balçıktan yarattı. [100]

İblis, Âdemin ağzından girip arkasından çıkıyor ve arkasından girip ağzından çıkıyordu ve diyordu ki: "Sen, sırf ses çıkarmak için yaratılmadın. Elbette ki bir şey için yaratıldın. Yemin olsun ki eğer ben sana musallat olursam mutlaka seni helak ederim. Şeyat sen bana musallat olursan mutlaka sana isyan ederim."

Allah, âdeme kendi ruhundan üfleyinee ruh âdemin baş tarafından girdi. Vücudun ulaştığı her yerini et ve kan'a dönüştürdü. Ruh, göbeğine kadar ulaşınca Âdem vücuduna baktı ve onun güzelliğini beğendi. Hemen ayağa kalkmak istedi. Fakat kalkamadı. Allah teala bu hususta da şöyle buyuruyor: "... İnsan çok acelecidir. [101]

Ruh, Âdemin vücudunun her tarafına ulaşınca Âdem aksırdı ve Allah'ın kendisine ilham etmesiyle "Âlemlerin rabbi olan Alla-ha hamdolsun." dedi. Allah, da ona: "Ey Âdem, Allah da sana merhamet etti." dedi. Sonra Allah, gökteki bütün meleklere değil, sadece iblisle beraber bulunan ve Özel bir sınıf olan meleklere: "Âdeme secde edin." dedi. O meleklerin hepsi Âdeme secde ettiler. Sadece İblis diretti ve kibirlendi. İblis: "Ben ona secde etmem. Çünkü ben ondan daha hayırlıyım. Yaşça daha büyüğüm, yaratılış bakımından daha güçlüyüm. Çünkü beni ateşten onu ise çamurdan yarattın. Ateş çamurdan daha kuvvetlidir." dedi. İblis secde etmemekte diretince Allah onu susturdu, bütün hayırlardan mahrum etli ve onun isyanına bir ceza olmak üzere kavulmuş şeytan yaptı.

Sonra Allah teala Âdeme, bugün insanların bildiği bütün eşyanın isimlerini öğretti. Bu isimler, insanlara, canlı varlıklara, yeryüzüne, denizlere, dağlara ve benzeri şeylere ait olan isimlerdi. Sonra Allah bu isimleri, vücudun gözenek-lerinden geçecek nitelikteki ateşten yaratılan ve "Cin" diye anlandınlan özel melekler sınıfına sordu. Onlara: "Eğer sizler benim, yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak bir halife yaratacağıma dair bilginizin doğru olduğunu iddia ediyorsanız

şu eşyanın isimlerini bana söyleyin bakayım." dedi. Melekler, Allah'ın kendilerini, gaybia ilgili bilgiler konuşmalarından dolayı hesaba çektiğini anlayınca: "Biz seni, gaybı senin dışında herhangi bir kimsenin bilmesinden tenzih ederiz. Biz sana tevbe ettik. Senin bize öğrettiğinin dışında bizim herhangi bir bilgimiz yoktur." dediler.
Allah Ademe: "Bu eşyanın isimlerini sen söyle." dedi. Âdem eşyanın isimlerini söyleyince Allah meleklere: "Ey Melekler ben size dememiş miydim ki, göklerin ve yerin gaybını ancak ben bilirim. Benim dışımda kimse bilemez. Sizin, açığa vurduklarınızı da gizlediklerinizi de bilirim. Yani sizin açıktan söylediğiniz şeyleri de, İblisin içinde sakladığı kibir ve gururu da bilirim." dedi.
Görüldüğü gibi bu rivayete göre Allah teala, meleklerden, İblisin sınıfından olan özel bir sınıfa, yeryüzünde halife yaratacağını beyan etmiştir. Bu sınıf ta daha önce yeryüzünde yaşayan ve fesat çıkaran cinlere karşı savaştıkları için, yeni yaratılacak olan halifenin de bozgunculuk çıkaracağını ve kan dökeceğini sanmışlar, böylece bilemeyecekleri gayba dair fikir yürütmüşlerdir. Allah teala da onları, gaybı bilemeyecekerini beyan ederek uyannış, onların, bu tahminle-riyle hataya düştüklerini bildirmiştir. Bunun üzerine melekler de hatalarım anlayıp Allah'a tevbe etmişler, ondan başka herhangi bir varlığın gaybı bilemeyeceğini ifade etmişlerdir.
b- Ebu Mâlik ve Ebu Salih'in, Abdullah b. Abbastan, Mürrenin Abdullah b. Mes'uddan ve diğer sahabiierden naklettikleri başka bir görüşe göre Meleklerin Allah tealaya "Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yarat-caksın?" şeklindeki sorulan şu şekilde izah edilmiştir:"Aliah teala meleklere. yeryüzünde bir halife yaratacağını, o halifenin soyundan gelenlerin yeryüzünde bozgunculuk çikaracaklanın, birbirlerini kıskanacaklarını ve birbirlerini öldüreceklerini bildinniş bunun üzerine melekler de: "Ey rabbimiz, orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın? Halbuki biz seni överek teşbih ediyoruz ve tenzih ediyoruz" dediler. Allah da: "Şüphesiz sizin bilmediklerinizi ben bilirim." dedi. Yani İblisin kalbinde taşıdığı gururu bilirim." veya "Yeryüzüne göndereceğim halifenin soyundan gelen insanların bir kısmının Peygamberler ve itaatkâr kuüar olacaklarını bilirim. Siz bunu bilmiyorsunuz.
Halifenin soyundan gelen bütün insanların fesat çıkaracaklarını ve kan akıtacaklarını zannediyorsunuz." demek istedi.

Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Mes'uddan nakledilen bu rivayet, özetle şöyle nakledilmektedir: Allah teala, dilediği şeyleri yarattıktan sonra Arş1 a yöneldi. İblisi de dünya semasına hükümran kıldı. İblis, cennetin bekçileri oldukları için "Cin" diye adlandırılan özel melekler sınıfmdandı. İblis, hükümranlığı ile birlikte cennetin bekçiliğini de yapıyordu. Onun kalbine bu sebeple gurur geldi ve kendi kendine şöyle dedi: "Allah, meleklerden üstün olan bu rütbeyi bendeki bir meziyetten dolayı bana verdi." Allah telaa, İblisin kalbinde bulunan bu gururu biliyordu. Bu sebeple Allah teala meleklere "Muhakkak ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım." dedi. Melekler "Bu halife nasıl bir şey olacaktır?" dediler. Allah, »onun, yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak, birbirlerini kıs-kanıp ve birbirlerini öldürecek olan soyu meydana gelecektir." dedi. Melekler de: "Ey rabbimiz, sen orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın? Halbuki biz seni överek teşbih ediyoruz ve seni tenzili ediyoruz." dediler. Allah da onlara: "Şüphesiz ki ben, sizin bilmediklerinizi bilirim." dedi. Yani, "İblisin kalbindeki gururu ve kibiri bilirim, demek istedi.

Allah, yeryüzünden çamur getirmesi için Cebrail gönderdi. Yeryüzü "Senden birşeyi eksiltmen veya beni kusurlu yapmandan Allah'a sığınırım." dedi. Cebrail bir şey almadan geri döndü. Ve dedi ki: "Ey rabbim, yeryüzü sana sığındı. Ben de onun bu sığınmasını kabul ettim." Bunun üzerine Allah. MikaiLi gönderdi. Yeryüzü ondan da Allah'a sığındı. Mikail de onun sığınmasını kabul ederek bir şey almadan geri döndü ve Cebrail'in söylediklerini söyledi. Bundan sonra ölüm meleği olan Azrail'i gönderdi. Yeryüzü ondan da Allah'a sığındı. Azrail de ona: "Ben de Allah'ın emrini uygulamayıp boş geri dönmekten Allah'a sığınırım." dedi. Yeryüzünün çeşitli yerlerinden toprak alıp birbirine karıştırdı. Topraklardan bir kısmı kırmızı, bir kısmı beyaz diğer bir kısmı ise siyahtı. Bu sebeple Âdemin soyundan gelen insanlar. çeşitli renklerde oldular. Azrail toprağı alıp yukan götürdü. Onu ıslattı. Toprak yapışkan bir çamur haline geldi. Onu kokuşmuş bir hale gelinceye kadar bekletti.

Âyet-i kerime bu hususu şöyle beyan ediyor: "Şüphesiz biz insanı, vurulduğu zaman ses çıkaran işlenebilir kara topraktan oluşmuş kuru bir balçıktan yarattık. [102]

Allah teala, daha sonra meleklere şöyle buyurdu: "Hani bir zaman rab-bin, meleklere "Ben balçıktan bir insan

yaratacağım, şeklini tamamlayıp ruhumdan üflediğin zaman hemen ona secde cdin. [103]
Allah teala. Âdemi bizzat kendi eliyle yarattı ki İblis ona karşı böbürlenmesin ve ona "Benim, elimle yaratmaktan kibirlenmediğim bir varlığa karşı sen mi kibirleneceksin?" demiş olsun. Allah, Âdemi bir beşer olarak yarattı. Âdem kırk yıl, çamurdan bir ceset olarak kaldı. Bu müddet. Âdemin yaratıldığı Cuma gününün müddetidir.
Âdemin yanından geçen Melekler onu görünce korktular. Ondan en çok rahatsız olan da İblisti. İblis, Âdemin yanından geçerken ona vuruyor ve Âdemin vücudu, testinin çıkardığı gibi bir ses çıkarıyordu. İblis ona "Sen, bir şey için yaratıldın amma bilemiyorum niçin." diyordu. Onun ağzından girip arkasından çıkıyordu. Meleklere: "Bundan korkmayın, zira sizin rabbiniz, samcd-dir, ihtiyaçlar için kendisine başvurulandır. Bu ise içi boş bir şey. Yemin olsun ki eğer ben ona musallat edilirsem onu mutlaka helak ederim." dedi.
Âdeme ruh üfleme zamanı gelince Allah meleklere "Ben ona ruhumdan üflediğim zaman si/ ona secde edin." dedi. Ona ruh lifleyince ruh baş ta-rafdan içine girdi. Âdem aksırdı. Melekler ona "Elhamdülillah de" dediler. "Âdem de "Elhamdülillah" dedi. Allah da Âdeme "Ycrhamükcllah" Allah da sana merhamet etsin." dedi. Ruh, Âdemin gözlerine varınca o, cennetin mey-velerine bakmaya başladı. Ruh, içine doğru ilerleyince Âdem yemek yeme ihtiyacı hissetti. Ruh, henüz ayaklarına ulaşmadan cennetin meyvelerini toplamakta cele etmek için ayağa kalkmak istedi. Bu hususla Allah teala: "İnsan aceleci bir tabiatta yaratılmıştır. [104] buyurmuştur.
Bütün Melekler Âdeme secde ettiler. İblis diretti. Secde edenlerle birlikte secde etmedi. Böbürlendi ve kâfirlerden oldu. Bu hususta Allah teala şöyle buyurdu: "Sana emrettiğimde seni secde etmekten alıkoyan neydi?" İblis "Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten onu ise çamurdan yarattın." dedi. Allah teala da "Öyleyse in oradan. Orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık çünkü sen, âdilerdensin." [105] buyurdu.
Allah, Âdeme bütün eşyanın ismini öğretti. Sonra meleklere "Eğer sizlerin, Adcmoğlunun bütün soyunun, yeryüzünde bo/.guncnluk çıkaracaklarına ve kan akıtacaklarına dair gayb ilminiz doğru ise şu eşyanın isimlerini bana bildirin" dedi. Meleklerde "Seni teşbih ederiz. Bize öğrettiklerinin dışında hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz ki sen, herşeyi çok iyi bilensin, hüküm ve hikmet sahibisin" dediler. Allah: "Ey Âdem, eşyanın

isimlerini onlara bildir." dedi. Âdem de onlara eşyanın isimlerini söyleyince Allah "Ben size, göklerin ve yerin gaybini bilirim ve sizin açıkladıklarınızı da gizlediklerinizi de bilirim." demedim mi?" [106]

Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Mes'ud burada, meleklerin açıkladıkları şeylerden maksadın, meleklerin "Yeryüzünde bozgunculuk yapacak olan birisini mi yaratacaksın?" şeklindeki sözleri, gizledikleri şeylerden maksadın ise İblisin, içinde gizlediği böbürlenme duygusu olduğunu söylemişlerdir.

Taberi "Bu ikinci rivayetin baştarafı birinci rivayete muhalif sonu ise mutabıktır." demiş ve bu ikinci rivayeti te'vil yoluyla birinci rivayete mutabık hale getirmeye çalışmıştır.

c- Katadeden nakledilen bir görüşe göre o, meleklerin, tahminlerine dayanarak Allah tealaya: "Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın?" dediklerini söylemiştir.

Katadeden ve Hasan-i Basri'den nakledilen başka bir görüşe göre, Allah meleklere, yeryüzünde yaratılan herhangi bir varlık bulunduğu takdirde orada fesat çıkaracaklarını ve kan dökeceklerini bildirmiştir. Âdemi yaratacağını beyan edince de melekler bu görüşlerine dayanarak Allah tealaya: "Nasıl, yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak ve kan dökecek birisini yaratacaksın" demek istemişlerdir.

Bu hususta Hasan-ı Basri ve Katadeden şunlar nakledilmektedir: "Allah meleklere "Muhakkak ben yeryüzünde bir halife yaratacağım." dedi. Onlar görüşlerini beyan ettiler. Allah da onlara bir kısım ilimler öğretti, bir kısmını da öğretmedi. Melekler, Allanın kendilerine öğretmiş olduğu ilme dayanarak "Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın?" dediler. Zira melekler. Allanın kendilerine öğrettiği ilimle biliyorlardı ki, Allah katında kan akıtmaktan daha büyük bir günah yoktur. İşte bu sebeple bu soruyu sordular. Ve "Halbuki biz seni överek teşbih ediyoruz ve tenzih ediyoruz." dediler. Allah da onlara: "Ben sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum." dedi. Allah, Ademi yaratmaya başlayınca melekler kendi aralarında şöyle fısıklaştılar "Rabbimiz yaratmayı dilediği şeyi yaratsın. Elbette ki o bizden daha bilgili ve daha üstün bir varlık yaratmayacaktır." Allah, Âdemi yaratıp ona ruhundan lifleyince, Meleklere, Âdeme secde etmelerini emretti ve Âdemi onlardan üstün kıldı. Böylece,melekler de Âdemden üstün olmadıklarını anlamış oldular. Fakat bu defa: "Biz, Âdemden daha hayırlı değilsek te

ondan daha bilgiliyiz ya. Zira biz ondan daha önce var idik. Ondan önce başka ümmetler de yaratıldı." dediler. Melekler bilgileriyle övününce Allah onları bu hususta imtihan etti. Âdeme eşyanın isimlerini öğretti, sonra onları meleklere gösterdi ve onlara "Eğer sizler, benim sizden daha bilgili bir yaratık var edemeyeceğim kanaatinizde doğru iseniz şu eşyanın isimlerini bana söyleyin bakayım." dedi. Bunun üzerine her müminin yapacağı gibi onlar da tevbeye sarıldılar ve "Seni teşbih ederiz. Bize öğrettiklerinin dışında hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz ki sen her şeyi çok iyi bilensin, hüküm ve hikmet sahibisin." dediler. Allah da: "Ey Âdem, eşyanın isimlerini onlara bildir." dedi. Âdem de onlara eşyanın isimlerini söyleyince Allah: "Ben size, göklerin ve yerin gaybını bilirim ve sizin açıkladıklarınızı da gizlediklerinizi de bilirim." demedim mi? dedi.[107] Burada zikredilen ve meleklerin açığa vurdukları bildirilen şeyden maksat: "Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın?" sözleridir. Meleklerin gizledikleri şeylerden maksat ise, birbirlerine: "Biz o halifeden daha hayırlı ve daha bilgiliyiz." demeleridir.

d- Rebi' b. Enes bu âyetin izahında şöyle demiştir: "Allah, melekleri çarşamba, Cinleri perşembe, Âdemi de Cuma günü yaratmıştır. Cinlerden bir topluluk inkâra düşmüşlerdir. Bu yüzden melekler yeryüzüne iniyor ve Cinlerle savaşıyorlardı. Yeryüzünde kan dökülüyor ve fesat kaynıyordu. Allah teaîa, yeryüzünde halife yaratacağını beyan edince, bu durumu bilen melekler: "Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın?" dediler. Allah tealanın, bu halifeyi mutlaka yaratacağını anlayınca da birbirlerine: "Allah hiçbir varlık yaratmaz ki, biz ondan daha bilgili ve daha üstün olmayalım." dediler. Allah teala da meleklere, Âdemi daha üstün kıldığını bildirmek için ona eşyanın ismini öğretti ve meleklere: "Üstün olduğunuz iddianızda doğru iseniz şu eşyanın ismini bana söyleyin." dedi. Melekler, kanaatlarının yanlış olduğunu idrak ederek Allaha tevbe ettiler. Allah da onlara: "Ben sizin açığa vurduğunuz şeyleri de bilirim, gizlediğiniz şeyleri de bilirim." buyurdu. Burada meleklerin açığa vurdukları şeylerden maksat: "Orada bozgunculuk çıkaracak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın?" demeleridir. Gizledikleri şeylerden maksat ise: "Allah hiçbir varlık yaratmaz ki1, biz ondan daha üstün ve daha bilgili olmayalım." sözleridir. Melekler sonunda Allanın, Âdemi hem bilgi hem de rütbede kendilerinden daha üstün kıldığını anlamışlardır.

e- İbn-i Zeyd bu âyetin izahında şöyle demiştir: "Allah, cehennem ateşini yaratınca melekler ondan çok korktular ve "Ey rabbimiz, bu ateşi ne için yarattın?" dediler. Allah teala: "Yaratiklarftndan bana karşı gelenler için." dedi. O zaman da Allah tealanın, meleklerin dışında herhangi bir yaratığı yoktu. Yeryüzünde kimse bulunmuyordu. Âdem daha sonra yaratıldı. Nitekim şu âyet bunu ifade etmektedir: "Gerçekten insanın üzerinden öyle bir zaman geçti ki o vakit insan, adı zikredilen bir şey dcğildi. [108]
Melekler, "Ey rabbimiz, bizim sana isyan edeceğimiz bir zaman da mı gelecek?" dediler. Çünkü onlar, kendilerinin dışında varlıklar yaratılacağım sanmıyorlardı. Allah teala onlara: "Hayır, öyle bir zaman olmayacak. Fakat ben yeryüzünde varlıklar yaratacağım. Onların içinde bir de halife var edeceğim. O yaratıklar kan akıtacaklar ve yeryüzünde bozgunculuk çıkaracaklar." buyurdu. Bunun üzerine melekler: "Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın?" Sen bizi seçkin varlıklar yaptın. Bizi oraya gönder. Biz seni överek teşbih ederiz ve tenzih ederiz. Orada sana itaatta bulunuruz." dediler. Melekler, Allah tealanın, yeryüzünde kendisine isyan edecek varlıklar yaratmasını büyük bir olay olarak gördüler. Allah teala onlara: "Ben sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum. Ey Adem, sen bunlara isimlerini bildir." dedi. Âdem de onların isimlerini söyledi. Melekler, Allah tealanın, Hz. Ademe verdiği ilmi anlayınca onun üstünlüğünü kabullendiler. Sadece İblis bunu kabullenmedi, diretti ve: "Ben ondan daha hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın onu ise çamurdan." dedi. Allah teala da ona: "İn buradan aşağı. Senin burada kibirlenmeye hakkın yoktur." dedi.
İbn-i Cüreyc, meleklerin: "Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın?" şeklindeki sorularının, Allah tealanın, daha Önce kendilerine, yaratacağı halife ve onun soyu hakkında verdiği bilgiden kaynaklandığını söylemiştir.
Diğer bir kısım âlimler ise, meleklerin bu sorularının, Allah tealanın ken- ^ dilerine, yaratacağı halife ve onun soyu hakkında bilgi vennesinden sonra meleklere bu hususta soru sorma yetkisi vennesinden kaynaklandığını söylemişlerdir. Yani melekler, yaratılacak halifenin ve soyunun, yeryüzünde bozgunculuk çıkaracaklarını ve kan dökeceklerini öğrendikten sonra Allah tealadan, soru sorma izni almışlar ve hayretlerini belirterek: "Ey rabbimiz, bunlar sana nasıl isyan edebilirler? Halbuki sen onlann yaratıcısısm" demişler. Allah teala da

onlara: "Ben sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim." demiştir. Yani, bu tür itaatsizlikler, o yaratacağım varlıklardan da meydana gelecek, sizin, bana itaat eder gördüğünüz bazı varlıklardan da zuhur edecektir." demek istemiştir. Bu son cümle İblise işaret etmektedir. Böylece Allah teala, meleklerin bilgilerinin, kendi bilgisine göre eksik olduğunu beyan etmiştir.
Başka bir kısım âlimler de demişlerdir ki: "Melekler" Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın?" şeklindeki sorulanın, rableri-nin yaptığı bir işe itiraz için değil meselenin mahiyetini öğrenmek için sormuşlar, bir de kendilerinin, Allahi teşbih ettiklerini bildirmek için sormuşlardır."
Diğer bir bir kısım âlimler de, meleklerin, bu sorularını, bilmedikleri bir şey hakkında, kendilerine yol gösterilmesi için sorduklarını söylemişlerdir.
Taberi, Meleklerin Allah tealaya: "Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın?" şeklindeki sorulannın hikmetinin, verilen haberin mahiyetini öğrenme olduğunu söylemenin daha evla olduğunu açıklamıştır. Yani melekler şunu demek istemişlerdir: "Ey rabbimiz, sen bize bildir, sen yeryüzünde sıfatı bu olan birini halife yapıp ta halifeni seni haınd ile teşbih ve tenzih eden bizlerden yapmayacak mısın?"
Taberi diyor ki: "Burada melekler her ne kadar. Allanın, kendisine karşı gelecek birisini yeryüzünde halife yapmasını garip karşılamtşlarsa da. Allanın bildirmiş olduğu bu habere karşı çıkmamışlardır."
Diğer görüşlere gelince, Allah teala meleklere, sıfatını beyan ettiği halifeyi yaratacağını bildirdikten sonra bu hususta meleklere soru sorma izni verdiğini, meleklerin de böyle bir halifenin yaratılacağına hayret ederek Allah tealaya soru sorduklarını beyan eden görüş açık bir delili olmadığı için kabule şayan değildir. Zira Allah tealanın kitabını izah etmekte herhangi bir delile dayanmayan bir görüşü ortaya koymak caiz değildir.
Meleklerin, yeryüzüne gönderilecek halifeyi, fesat çıkarmak ve kan dökmekle vasıflandırmalarının sebebi Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud ve Katadeden nakledildiği gibi. daha önce Allah tealanın meleklere halifenin böyle olacağını bildirmiş olmasından kaynaklanmış olabilir. Veya Dehhakın. Abdullah b. Abbastan naklettiği ve Rebİ1 b. Enesten de nakledildiği gibi meleklerin, halifeyi bu şekilde sıfatlandırmalarının sebebinin, yeryüzünde daha önce yaşadığı söylenen cinlerin

davranışlarından elde edilen bilgiler okluğu da söylenebilir. Yani melekler rablerine: "Yeryüzünde daha önce yaşayan cinler gibi bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yapatacaksın?" diye sormuşlardır. Böylece melekler, geçmişteki bilgilerine dayanarak konuşmuşlar, gayba dair bir tahminde bulunmamışlardır.
Yine İbn-i Zeyd'den nakledildiği gibi, meleklerin bu soruyu, Allah leala-nm var ettiği bir yaratığın. Allah tealaya nasıl isyan edebileceğine şaşarak sormuş olmaları da muhtemeldir. Fakat biz, Dehhakın, Abdullah b. Abbaslan naklettiği rivayeti ve İbn-i Zeyd'den nakledilen rivayeti makbul görmedik. Çünkü elimizde, bunların güvenilir olduğunu beyan eden kesin bir delil yoktur. Bu kundan âyetin en güzel te'vil şekli, Allah tealanın, meleklere, halifesinin ve onun soyundan gelecek olanların, yeryüzünde bozgunculuk yapacaklarını ve kan dökeceklerini bildirmesi üzerine, meleklerin de, Allah tealaya: "Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın?" diye sormuş olmaları şeklindeki te'vildir.
Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: "Allah tealanın meleklere, yeryüzünde yaratacağı halifenin ve onun soyundan gelecek insanların bozgunculuk çıkaracaklarını ve kan dökeceklerini önceden bildirdiği nerede zikredilmekte ve nasıl anlaşılmaktadır?" Buna cevaben denilir ki: "Meleklere bu hususların bildirildiği âyetin: "... Bir zaman rabbîn meleklere "Muhakkak ben yeryüzünde bir halife yaratacağım." Kısmı ile "Orada bozgnuculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın?" kısmı arasında, Allah tealanın, bu halife ve onun soyundan gelenler, yeryüzünde bozgunculuk yapacak ve kan dökecekler." şeklinde gizli bir beyanının bulunmasından anlaşılmaktadır. Kur'an-ı Kerimde ve Arap dilimle bu gibi kısaltmalar pek çoktur. Biz bunu gözönünde bulundurarak bu te'vil şeklini tercih ettik."
Âyet-i kerimenin devamında: "Halbuki biz seni överek teşbih ediyoruz." Duyurulmaktadır. Arapçada AHahı teşbih etmenin asıl mânâsı, Allahı, kendisine yakışmayan sıfatlardan arındı nn ak ve o sıfatlardan beri olduğunu zikretmektir. Bu âyette zikredilen "Teşbih etmek"ten neyin kastedildiği hakkında çeşitli açıklamalarda bulunulmuştur.
Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud ve diğer bir kısım sahabilerden nakledilen bir görüşe göre buradaki: "Seni överek teşbih ediyoruz." ifadesinden maksat, "Senin için namaz kılıyoruz." demektir. Buna göre melekler Allah için namaz

kıldıklarını bu ifade ile zikretmişlerdir. Bu hususta Said b. Cübyr'den mürsel bir hadis rivayet edilmiştir.
Katadeye göre ise bu âyette zikredilen "Tesbih"ten maksat demek ve Allahı teşbih etmektir.
Taberi: "Halbuki biz seni överek teşbih ediyoruz." ifadesinden naksadın. "Biz seni överek ve sana şükrederek seni yüceltiyoruz." demek okluğunu söylemiştir.
Âyet-i kerimede "Seni tenzih ediyoruz." diye tercüme edilen ifadesi zikredilmektedir. Takdis'in asıl mânâsı, "Arındırmak ve yüceltmek"tir. Bu âyette zikredilen, meleklerin takdis etmelerinden maksat, "Biz seni, sana yakışan temiz sıfatlarla sıfatlandırır ve sana yakışmayan, kâfirlerin sıfatlandırdığı temiz olmayan sıfatlardan da arındırırız." demektir,
Katade, meleklerin, rablerini takdis etmelerinden maksadın, Allah için namaz kılmaları olduğunu, Ebu Salih ve Mücahid ise Allahı ululamak ve yüceltmek olduğunu, İbn-i İshak da. Allaha karşı gelmemek ve Allahm sevmediği bir şeyi yapmamak." demek okluğunu söylemişler, Dehhak is, "Allahı arındırmak" demek olduğunu zikretmiştir.
Taberi diyor ki: "Allahı takdis etmenin mânâsının, onun için namaz kıl-' mak ve onu yüceltmektir." diyenlerin görüşü Allahı, kâfirlerin isnad ettikleri temiz olmayan sıfatlardan arındırmaktır." diyenlerin görüşünün içinde bulunmaktadır. Zira Allah için namaz kılmak ve Allahı ululamak, onu, kendisine, layık olmayan sıfatlardan arındı mı ak demektir.
Âyet-i kerimenin sonunda: "Allah da onlara "Şüphesiz ki ben sizin bilmediklerinizi bilrim." dedi. Buyurulmaktadır. Burada, Allah tealanın bildiğini, meleklerin ise bilmediklerini beyan ettiği hususun ne olduğu hakkında farklı görüşler zikredilmiştir.
Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud, diğer bir kısım sahabiler ve Mücahide göre burada zikredilen ve Allah tealanın bildiği, meleklerin ise bilmedikleri husustan maksat, İblisin durumu ve içinde AUaha isyan etme duygusunu taşıması ve gizlediği kibirdir. Allah bunu biliyordu melekler ise bilmiyorlardı.
Katadeye göre ise, Allah tealanın bildiğini, meleklerin ise bilmediğini zikrettiği husustan maksat, yeryüzüne gönderilecek halifenin soyundan Peygamberlerin, velilerin ve salih kulların gelmesidir. Melekler, yeryüzünde yaratılacak olan halifenin ve onun soyundan gelecek olan bütün insanların, orada bozgunculuk yapacaklarını ve kan dökeceklerini zannetmişler,

Allah teala da onları uyarmış, yaratacağı halifenin soyundan itaatkâr kulların da çıkacağını, meleklerin ise bunu idrak edemeyeceklerini bildirmek istemiştir.
Taberi, âyetin bu bölümünün her iki görüşü de kapsar şekilde olduğunu izah etmiştir. Buna göre Allah teala meleklere: "Ben sizin bilmediğiniz, İblisin durumunu ve halifenin soyundan gelecek olanların hepsinin aynı olmadığını bilirim." demiştir. [109]

31- Allah Âdeme bütün isimleri öğrettikten sonra onları meleklere göstererek şöyle dedi: "Eğer doğru söylüyorsanız şunîarın isimlerini bana bildirin."
Allah Âdeme insan soyunun, meleklerin ve her şeyin ismini öğretti. Sonra bu isimleri meleklere göstererek şöyle dedi: "Ey meiekler, yeryüzünde sizi halife yaparsam beni teşbih sedeceği.niz ve beni yücelteceğiniz, sizin dışınizda-kilerden halife seçersem, onların soylarının bana isyan edecekleri, yeryüzünde bozgunculuk çıkarıp kan dökecekleri iddianızda doğru iseniz şunlann isimlerini bana söyleyin."
Aslında melekler de, Allah'ın ilminin her şeyi kuşattığını ve yaptığı her işte hüküm ve hikmet sahibi olduğunu çok iyi bilmekteydiler. Fakat Allah teaîa, onların da bilmedikleri şeyleri Uz. Âdemin bildiğnini onlara göstererek, Hz. Ademin, yeryüzünde halife olmaya onlardan daha layık olduğuna işaret buyurdu.
"Âdem" ismi, Said b. Cübeyr, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud. Ebu Musa el-eş'arî ve diğer bir kısım sahabilere göre kökünden türemiş bir kelime olup aslında "Yüz" veya "Deri" anlamına gelmektedir. Hz. Âdeme bu ismin verilmesinin sebebi, onun toprağının, yerin yüzünden alınma-smdandır.
Abdullah b. Abbas, Abüulah b. Mes'ud ve diğer bir k ısım sahabiierden, bu hususta şunları söyledikleri rivayet edilmiştir: "Ölüm meleği olan Azrail, Âdemin toprağını almak için yeryüzüne gönderilince O Âdemin toprağım, yemi yüzünden çeşitli yerlerden aldı. Birbirine karıştırdı. Aldığı toprak, kırmızı, beyaz ve siyah gibi renklerdeydi. Bu nedenle Âdemin soyundan gelen insanlar çeşitli renklerde oldular. Âdeme de "Deri" ve "Yüz" mânâsına gelen "Adem" adı verildi. Çünkü onun toprağı, yerin yüzü ve derisi durumunda olan bir topraktı.
Ebu Musa el-Eş'ari , bu hususta Resulullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir.

"Şüphesiz ki Allah Âdemi, yeryüzünün bütününden aldığı, bir avuç topraktan yarattı. Bu sebeple Âdemin soyundan gelen evlatları, yeryüzünün şeklinde oldu. Onlardan bazıları kırmızı, bazıları beyaz, bazıları siyah bazıları da bunlann arası bir renkte oldu. Bazıları ovalar gibi yumuşak bazıları kayalar gibi sert, bazıları kötü bazıları iyidir. [110]
Müfessirler, Allah tealanın, önce Hz. Âdeme öğretip daha sonra da meleklere sorduğu isimlerden neyi kastettiği hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir.
a- Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr, Katade ve Hasan-ı Basriden nakledilen bir görüşe göre burada, öğretildiği zikredilen isimlerden maksat, bütün eşyanın ismidir. Bu huusta Dehhak, Abdullah b. Abbasın şöyle dediğini rivayet etmektedir. "Allah Âdeme bütün isimleri öğretti. Bu isimler bugün insanların, varlıkları tanımak için kullandığı isimlerdir. Mesela: "İnsan, hayvan yeryüzü, ova, deniz, dağ, merkep vb. şeylerin adları gibi isimlerdir." Mücahid de: "Allah Ademe her şeyin ismini öğretmiştir. Hatta, karganın, güvercinin ismini bile." Said b. Cübeyr: "Allah Âdeme her şeyin ismini öğretmiştir, hatta devenin, sığırın, koyunun ismini bile." demiştir. Said b. Mabed, Abdullah b. Abbasın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah Âdeme bütün eşyanın ismini öğretti. Çanak ve çömleğin adını, hatta yellenmeyi bile öğretti." demiştir.
b- Rebi' b. Enes ise, burada Âdeme öğretilen isimlerden maksadın, meleklerin isimleri olduğunu söylemiştir.
c- İbn-i Zeyd de, Allah tealanın, Hz. Âdeme öğrettiği isimlerden maksadın. Âdemin zürriyetinin isimleri olduğunu söylemiştir.
Taberi, âyet-i kerimede geçen ve "Onlar" anlamına gelen zamiri kullanıldığından ve bu zamirin de sadece insanlar ve melekler için kullanıldığından, buradaki isimlerden maksadın, meleklerin ve Âdem soyunun isimleri olduğunu söylemenin daha doğru olacağını ifade etmiştir.
Taberi, insan ve melekler yanında, diğer varlıklar da kastedildiği zaman zamiri Kur'an-ı kerimde kullanılmış ise de aslında bu zamirin insan ve melekler için kullanılması daha doğru olduğundan, buradaki isimlerden maksadın meleklerin isimleri olduğunu söylemenin de daha evla olacağını beyan etmiştir.
Taberi, Abdullah b. Abbasın, "Buradaki isimlerden maksat, bütün eşyanın ismidir." derken, Übey b. Kâ'b'ın bu âyeti şeklindeki kıraat a dayanarak söylemiş olabileceğini beyan

etmiştir. Buna göre zamiri zikredilmiştir. Bu zamir de canlı ve cansız bütün varlıklar için kullanılan bir zamirdir.
Âyeti kerimede: "Sonra onları meleklere göstererek şöyle dedi." Duyurulmaktadır. Burada geçen "Onlar" ifadesinden maksat, daha önce de belirtildiği gibi, Abdullah b. Abbas Abdullah b. Mes'ud, Katade ve Mücahide göre. bütün eşyanın ismidir. İbn-i Zeyd'e göre. Âdemin soyundan gelen bütün insanların ismidir.
Ayet-i kerimede: "Eğer doğru söylüyorsanız." ifadesi zikredilmektedir. Müfessirler, melekerin hangi hususta doğru söyledikleri meselesinde farklı görüşler zikretmişlerdir.
Dehhakın Abdullah b. Abbastan rivayet ettiğine göre İbn-i Abbas, âyetin bu bölümünü şöyle izah etmiştir: "Eğer sizler benim yeryüzünde halife yaratmayacağım sözünüzde doğru söylüyorsanız şunlann isimlerini bana bildirin."
Ebu Mâlik ve Ebu Salih'in İbn-i Abbastan, Mürrenin de İbn-i Mes'ud dan ve diğer bir kısım sahabilerden naklettiğine göre, onlar âyetin bu bölümünü şu şekilde izah etmişlerdir: "Sizler, ÂdemoğuÎlannın, yeryüzünde bozgunculuk yapacakları ve kan dökecekleri iddianızda doğru iseniz şunların isimlerini bana bildirin."
Hasan-i Basri ve katade ise âyetin bu bölümünü şu şekilde izah etmişlerdir: "Eğer sizler benim yaratacağım her mahluktan daha bilgili olacağınız iddiamzda doğru iseniz şunlann isimlerini bana bildirin."
Taberi bu izahlardan ikinci izah tarzının daha isabetli olduğunu söylemiş ve bu izaha göre âyetin mânâsının şöyle olduğunu izkretmiştir;"Ey, "Sen bizi bırakıp ta yeryüzünde bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yarat-caksın? Halbuki biz seni överek teşbih edeyor ve tenzih ediyoruz." diyen melekler, eğer sizler." Bizim dışımızda birini yeryüzünde halife yaparsan, onun soyu sana isyan eder, yeryüzünde bozgunculuk yapar ve kan döker. Halifeyi bizden yapacak olursan o halife sana itaat eder, emirlerine uyar ve seni teşbih ve tenzih eder" iddianızda doğru iseniz, şunlann isimlerini bana söyleyin bakayım." Eğer sizler, bunlar gözününüzn önünde mevcut oldukları halde isimlerini bilemezseniz ve sizin dışınızda birisi de benim kendisine öğretmemle bunları bilecek olursa, sizler gözünüzün görmediği ve henüz meydana gelmeyen şeyleri nereden bileceksiniz? O hakle bilmediğiniz bir şeyi bana sormayın. Çünkü ben sizin için de diğer yaratıklarım için de neyin daha uygun olduğunu çok iyi bilmekteyim.

Taberi diyor ki: "Allah tealanın bu âyet-i kerimede meleklere sitem etmesi, oğlunun niçin suda boğulduğunu soran Nuh'a, şu âyetlerde sitem etmesi gibidir. ""Nuh rabbinc nidc ederek "Ey rabbim, şüphesiz ki oğlum ailemden-di. Senin, ailemi helak etmeme vaadin haktır. Sen de hükmedenlerin en adilisin." dedi." "Allah şöyle dedi: "Ey Nuh, o senin ailenden değildir. Çünkü o, iyi olmayan bir amel sahibidir. O halde bilmediğin bîr şeyi benden isteme. Cahillerden olınayasın diye sana öğüt veriyorum." "Nuh dedi ki: "Ey rabbim, bundan sonra gerçek yüzünü bilmediğim bir şeyi senden istemekten sana sığınırım. Eğer beni affetmez, rahmetinle esirgemezsen hüsrana uğrayanlardan olurum. [111]Melekler de hata ettiklerini anlayınca Allah'a tevbe etmişler ve şöyle demişlerdir: [112]

32- Melekler ise şöyle dediler: Seni teşbih ederiz. Bize öğrettiklerinin dışında hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz ki sen, her şeyi çok iyi bilensin, hüküm ve hikmet sahibisin.

Ey rabbimiz, seni, sana yakışmayan sıfatlardan arındırır, bize Öğrettiklerinin dışında hiçbir şey bilmediğimize dair aczimizi beyan ederiz. Ey rabbimiz, gaybı ancak sen bilirsin.Senin dışında hiçbir varlık bilemez. Sen, hüküm ve hikmet sahibisin.

Taberi diyor ki: "Bu üç âyette, ibret almak isteyen kimse için ibretler, öğüt almak isteyen kimse için öğütler vardır. Böyle olan insanlar, Allah teala-nm,Kur'an-ı kerimin bu âyetlerinde, dillerin vasıflandırmaktan âciz kalacağı ince hikmetlerin bulunduğunu görür. Zira Allah teala bu âyetleri, Yahudilerin içinde yaşayan Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hak Peygamber olduğunu ispatlayan deliller olarak zikretmiştir. Çünkü Resulullah, ancak Allah'ın bildinnesiyle bilinebilecek gaybla ilgili haberler zikretmiştir. Böylece Yahudiler, Resulullah'ın Peygamberliğinin doğru olduğunu itiraf etmiş olsunlar. Yine bu âyetler göstermektedir ki bir kimse gerek geçmişe gerekse geleceğe ait herhangi bir haberi, Allah kendisine bildirmeden ve habere dair elinde bir delil bulunmadan anlatacak olursa o kimse kendi tahminlerine göre haber vermiştir ve rabbinin cezasını hak etmiştir. Nitekim meleklerin, Hz. Ademin soyundan gelecek olan insanların, dünyada bozgunculuk yapacaklarını ve kan dökeceklerini bildirmeleri üzerine Allah teala onları kınamış, onlar da hatalarını anlayarak affedilmelerini dilemişlerdir. Bütün bunlar gösteriyor ki, gaybe ait bilgileri bildiğini iddia eden kâhinlerin, müneccimlerin,

falcıların ve insanın şekline bakarak birtakım tahminlerde bulunan kişilerin sözleri asılsızdır, yalandır. [113]

33- Allah: "Ey Âdem, eşyanın İsimlerini onlara bildir." dedi. Âdem de onlara eşyanın isimlerini söyleyince Allah: "Ben size, göklerin ve yerin gaybını bilirim ve sizin açıkladıklarınızı da gizlediklerinizi de bilirim." demedim mi? dedi.
Allah: "Ey Âdem, kendilerine gösterdiğim halde, isimlerini bilmedikleri şu eşyanın isimlerini o meleklere bildir." dedi Âdem de o eşyanın isimlerini meleklere söyleyince Allah onlara dedi ki: "Ey Melekler, ben size demedim mi ki, bütün göklerin ve yerin gaybını ben bilirim. Onu benden başkası bilemez? Ben, sizin dilinizle açıkça söylediklerinizi de bilirim, içinizde gizleyip söylemediklerinizi de. Bana hiçbir şry gizli kalmaz.
* Âyet-i kerimeden anlaşılmaktadır ki Allah teala meleklere, kaza ve kaderi bilemeyeceklerini, gayba ait bilgiler kendilerine biklirümedikçe onu kavra-yamayacaklannı beyan etmektedir.
Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud ve Said b. Cübeyr'e göre, onların dilleriyle açıkladıkları sözleri: "Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın?" demeleriydi. Gizledikleri şey ise, özellikle İblisin içinde sakladığı şey, kibirinden dolayı Allah'ın emirlerine boyun eğmeme duygusuydu.
Katade ve Hasan-ı Basriye göre ise, meleklerin içlerinde gizledikleri şey, Hz. Âdemin yaratılışını görünce: "Allah bizden daha üstün bir yaratık var etmeyecektir." demeleridir.
Rebi' b. Enesten rivayet edildiğine göre, onların gizledikleri şey, "Rabbi-miz bizden daha bilgili ve daha üstün bir varlığı katiyyen yaratmayacaktır." şekîindeki düşünceleridir.
Fakat onlar sonunda, Allah'ın, Hz. Âdemi, ilimde ve değerde onlardan üstün kildığnı anladılar.
Taberi, birinci görüşün tercihe şayan olduğunu, zira İblisin böbürlendiğinin daha sonraki âyetlerde beyan edildiğini söylemiş, ikinci ve üçüncü görüşün ise güvenilir delillere dayanmadığından tercihe şayan olmadığım bildirmiştir. [114]

34- Yine bir zamanlar meleklere: "Âdeme secde edin." demiştik, bunun üzerine onlar Âdeme secde ettiler. İblis hariç, O diretti, büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu.
Yine bir zaman meleklerimin, Âdeme secde etmelerini istedim. Melekle-nn hepsi Ademe secde ettiler. Fakat İblis ona secde

etmekten çekindi. Bana itaat etmekten kibirlendi ve nimetime nankörlük edenlerden oldu.
Taberi bu âyet-i kerimenin önceki âyetlerle irtibatını şöyle izah etmiştir: Allah teala, Resulullah'ın hicret ettiği Medine'nin çevresinde yaşayan Yahudilere ve onların atalarına verdiği nimetleri hatırlatmakta, onlara demektedir ki: "Yeryüzünde yars.tığım bütün şeyleri sizin faydalanmanıza tahsis ederek, atanız Âdemi yen üzündc halife yapıp onu üstün kılarak ve bütün melekleri ona sccüc ettirip onu yücelterek size ve atanıza lütfettiğim nimetleri hatırlayın. Böylece azgınlık ve sapıklıkta inat etmekten vaz geçin, kurtuluş yoluna yönelin. Aksi takdirde sizler de İblis gibi, Allah'ın cezasına çarptırılırsınız
Meleklerin âdeme secde etmeleri, ona ibadet için değil saygı göstermeleri ve Allah'ın emrine itaat etmeleri içindir.
Buradaki "İblis" kelimesi "İblas" kelimesinden türetilliş bir kelimedir. "Hayırdan., pişmanlıktan ve üznütüden kesilmiş, hayırı olmayan" anlamına gelir. İblisin meleklerden olup olmadıağı hususunda ihtilaf edilmiştir. İhtilaf edilen çeşitli görüşleri şöylece özetlemek mümkündür.
a- Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud, diğer bazı sahabiler, Said b. el-Müseyyeb, Katade ve Muhammed b. İshak, İblisin, meleklerden birisi olduğunu söylemişlerdir. Bu hususta Dehhak, Abdullah b. Abbasın şunları söylediğini rivayet etmiştir: İblis, meleklerin kabilelerinden biri olan "Cin" kabilesin-dendir. Meleklerin bu kabilesi, vücudun gözeneklerinden nüfuz edebilecek bir ateşten yaratılmıştır. Bu kabileden olan İblis'in adı "Haris" idi. O, cennetin bekçilerinden birisi idi. Bu kabilenin haricindeki melekler ise nur'dan yaratılmışlardır. Kuran-ı kerimde zikredilen cin'ler ise, dumansız alevden yaratılmışlardır.
Tavus da Abdullah b. Abbastan şunları rivayet etmiştir: "İblis, isyan etmesinden önce meleklerdendi. İsmi "Azazil" idi. O, yeryüzü sakinierindendi. Meleklerin en çalışkan ve en bilgili idi. Onu, kibirlenmeye bu durumu sürüklemişti. Ve o, "Cin" diye adlandırılan bir kabiledendi. Ebu Mâlik ve Ebu Salih'in, Abdullah b. Abbastan, Mürrenin de Abdullah b. Mes'ud ve diğer bazı sahabiler-den naklettiklerine göre, onlar, İblis hakkında şunları söylemişlerdir: İblise dün-. ya semasının mülkü verilmişti. O, meleklerin, "Cin" diye adlandırılan bir kabi-lesindendi. Çin'lere bu adın verilmesinin sebebi de onların, cennetin bekçileri olmalanndandı. İblis, hem dünya

semasının idarecisi hem de cennetin bekçile-rindendi. Muhammed b. İshak da cinlere bu adın verilmesinin sebebinin, insanların gözüne görünmemeleri olduğunu söylemiştir. Bir âyet-i kerimede"... İblis hariç, O, cinlerdendi. [115]buyurulmaktadır. Bunun mânâsı, "O meleklerdendi." demektir. Zira melekler, görülmedikleri için onlara "Cin" denmiştir.

Bir âyet-i kerimede: "Onlar, Allah ile cinler arasında bir soy bağı kur-•dular. Şüphesiz ki cinler de o müşriklerin, Allah'ın huzuruna çıkarılacaklarını bilirlcr.. [116] buyurulmaktadır. Burada "Cinler" ifadesinden de meleklerin kastedildiği muhakkaktır. Zira Kureyşliler, meleklerin, Allah'ın kızları olduklarını iddia ediyorlardı.

b- Hasan-i Basri, Şehr b. Havşeb ve İbn-i Zeyd, İblisin, meleklerden olmadığını söylemişlerdir. Bu hususta Hasan-ı Basrinin şöyle söylediği rivayet edilmektedir. " İblis, hiçbir an meleklerden olmamıştır. Âdem insanların atası okluğ gibi o da cinlerin atasıdır. Onlar da Âdemoğullan gibi doğum yoluyla çoğalırlar. Şehr b. Havşeb ise şöyle demiştir: "İblis, meleklerin kovaladığı cinlerdendir. Bazı melekler İblisi esir edip onu göğe götürmüşlerdir. Bu hususta Abdullah b. Mes'udun şöyle dediği rivayet edilmiştir: Melekler cinlerle savaşıyorlardı. İblis, küçükken'esir alındı. O, meleklerle beraber bulunuyor ve onlarla birlikte Allah'a ibadet ediyordu. Meleklere, Âdeme secde etmeleri emredilince hepsi secde etti. İblis ise diretti. Bu nedenle Allah, "İblis hariç. Çünkü o, cinlerdendi. [117]buyurdu.

İblisin meleklerden olmayıp Cinlerden olduğunu söyleyenler de delil olarak şunları zikretmişlerdir:

a- İblis, melkelerden olsaydı Allah tealaya isyan etmezdi. Çünkü Allah teala melekler hakkında "Allah'ın emrine karşı gelmeyen, verilen emirleri olduğu gibi yerine getiren melekler vardır. [118] buyurmaktadır.

b- Melekler evlenmezler ve çocuk sahibi olmazlar. İblisin ise soyu vardı. Bu hususta Allah teala şöyle buyurmaktadır: "Beni bırakıp ta İblisi ve soyunu mu ortaklar ediniyorsunuz? [119]

c- Meleklerle cinlerin yaratılış özellikleri farklıdır. Melekler nurdan yaratılmışlardır. Cinler ise ateşten yaratılmışlardır. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır:

"Melekler nurdan yaratılmış, cinler de saf ateşten yaratılmışlardır. Âdem is size vasfedildiği şekilde yaratılmıştır. [120] Âyet-i kerimede de: "Allah, cinleri de dumansız saf ateşten yarattı. [121] buyurulmaktadır. İblisin

kendisi de Kur'an-ı kerimin beyanına göre, Hz. Âdeme secde etme emrine itiraz ederek" şöyle demiştir: "Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten onu ire çamurdan yarattm. [122] İblis kendisini bizden daha iyi bilmektedir. Kur'an da bunun böyle olduğunu şöyle açıklamaktadır. "Cinleri de daha önce, insan vücudunun gözeneklerinden geçebilen bir ateşten yarattık. [123]

d- Kur'an-ı Kerim, Kehf suresinde, İblisin, Cinlerden biri olduğunu açıkça beyan etmektedir. "Hani bir zaman biz meleklere: "Âdeme secde edin." demiştik de İblisin dışında bütün melekler secde etmişlerdi. Cinlerden olan İblis ise rabbinin emrinden çıkmıştı. [124] Bu ifade, İblisin meleklerden olmadığını açıkça göstermektedir.

Taberi, Allah tealanm, meleklerin bir kısmını nurdan, diğer bir kısmını ateşten yarattığının söylenemeyeceğini, ayrıca meleklerin nurdan yaratıldığına dair açık bir nass bulunmadığını beyan etmiş, meleklerin bir kısmının evlenip çoğalacaklarını söylemenin de onları melek olmaktan çıkarmayacağını, bu nedenle birinci görüşü tercih etmenin daha uygun olacağını söylemiştir.

Âyet-i kerimenin sonunda: "İblis hariç o diretti." buyurulmaktadır. Bu-. un mânâsı: "İblis, Ademe secde etmemekte diretti. Allahın emrine boyun eğmeye karşı böbürlendi ve büyüklük tasladı." demektir.

Taberi diyor ki: "Her ne kadar bu âyet-i kerime, özellikle İblisi zikrediyorsa da, Allah'ın emir ve yasaklarına, böbürlenerek boyun eğmeyen ve Allahın. birbirlerine karşı, yerine getirmelerini emrettiği vazifeleri yerine getirmeyen herkesi de kapsamına almaktadır.

Allahın emirlerine boyun eğmeyen ve ona itaate teslim olmayan ve başkalarına karşı olan vazifelerini yerine getirme hükmüne razı olmayan kavimlerden biri de Yahudilerdir. Yahudiler, Resulullah'ın hicret ettiği topraklarda yaşamalarına, hahamlarının. Resulullah'ın sıfatlarını daha önceden bildirdikleri için onun hak peygamber olduğunu anlamalarına rağmen, onun Peygamberliğini kabul etmeye karşı böbürlenmişler ve sırf kıskançlıklarından dolayı Allah'ın emirlerine boyun eğmemişlerdir. İşte Allah teala, kıskanması ve kibiri yüzünden Ademe secde etmeyen İblisi bu Yahudilere örnek göstererek onların da kıskanma ve böbürlenmelerinden dolayı, Hz. Muhammedin (s.a.v.) hak Peygamber olduğunu

itiraf etmediklerini bildimnekte, onları da, İblis gibi cezalandırılmakla tehdit etmektedir.
iblis, Allah'ın kendisine verdiği, nimetlere karşı nankörlük etmiş, rabbinin emrine boyun eğmemiş, Yahudiler de kendilerine ve önceki atalarına verilen kudret helvası ve bıldırcın eti gibi çeşitli nimetlere karşı nankörlük etmişler. Hzf Muhamed'in hak Peygamber olduğunu kabulienmemişlerdir. [125]

35- Ve şöyle demiştik: "Ey Âdem, sen ve eşin cennette kalın. Orada istediğiniz yerden hol boy yeyin. Yalnız şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz.
Biz, Âdemi yarattıktan sonra ona şöyle demiştik: "Ey Âdem, eşinle birlikte cennette yaşayın. Oradaki nimetlerden bol bol yeyin. Orada ne güçlük vardır ne de yorgunluk. Cennetin neresinden dilerseniz oradan yeyin. Yalnız oradaki ağaçlardan belli bir ağaca yaklaşmaym.Yoksa Allah'ın koymuş olduğu hudutları aşan, zalim kimselerden olursunuz.
Taberi diyor ki: "Bu âyet-i kerime gösteriyor ki, İblis, Âdeme secde etmeye karşı kibirlenmesinden sonra cennetten çıkarıldı. Fakat o, yeryüzüne inmeden önce Âdem cennete yerleştirildi." diyen görüş isabetlidir. Bu hususta Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud ve diğer bir kısım sahabilerin şöyle dedikleri rivayet edilmektedir: "Allah düşmanı İblis, Allahın lanete uğratmasından ve onu cennetten çıkarmasından sonra ve yeryüzüne inmeden Önce, Allahın yüceliğine yemin ederek, Allahın ihlaslı kullan hariç, onun soyundan gelenleri ve eşini mutlaka azdıracağını ve yoldan çıkaracağını söylemiştir. Allah da Âdeme bütün isimleri öğretmiştir.
Taberi diyor ki: "Müfessirler, Hz. Âdemin zevcesinin ne zaman yaratıldığı hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir:
Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud ve diğer bir kısım sahabilerden nakledildiğine göre İblis, lanete uğratıldıktan sonra cennetten çıkarıldı. Buna mukabil Âdem cennete yerleştirildi. Âdem cennette, kendisiyle beraber olacak bir eşi olmaksızın yalnız başına dolaşıyordu... Bir zaman uykuya daldı. Sonra uyandı. Bir de ne görsün, başucunda bir kadın oturuyor. Allah o kadını Ademin kaburgasından yaratmıştı. Âdem kadına: "Sen kimsin?" dedi. O, "Ben bir kadınım." dedi. Âdem: "Niçin yaratıldın?" diye sordu. Kadın: "Sen benimle birlikte yaşayasın diye" dedi.

Melekler, Âdemin ilminin derecesini ölçmek için "Ey Adem bu kadının ismi ne?" dediler. Âdem: "Havva" dedi. Melekler: "Niçin Havva diye adlandırıldı?" dediler. Âdem: Çünkü o, diri bir varlıktan yaratıldı." dedi. Allah teala Âdeme: "Ey Âdem, sen ve eşin cennette kalın. Orada istediğiniz yerden bol bol yeyin." dedi. Bu rivayetten anlaşıldığı gibi Hz. Havva, Hz. Âdem cennete yerleştirildikten sonra yaratılmış ve Hz. Âdemin onunla birlikte yaşaması için var edilmiştir.
İbn-i îshak ise Hz. Havvanm. Âdemin cennete yerleştirilmesinden önce yaratıldığını söylemiştir. Seleme, İbn-i İshakın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah, İblisi kınadıktan sonra Âdeme yönlendi. Ona bütün isimleri öğretmişti ve ona: "Ey Âdem, şunların isimlerini onlara bildir." dedi. Adem de onlara o şeylerin isimlerini söyleyince Allah: "Ben size, göklerin ve yerin gaybını bilirim ve sizin açıkladıklarınızı da gizlediklerinizi de bilirim." demedim mi? Dedi. [126]
Sonra Allah Âdemi uyuttu. Âdemin sol kaburgalarından birini aldı. Yerine et doldurdu. Âdem uykusuna devam ediyordu ve uyanmamıştı. Nihayet Allah, Âdemin o kaburga kemiğinden eşi Havvayi yarattı ve Âdem onunla yaşasın diye tam bir kadın haline getirdi. Allah Âdemden uykuyu kaldırınca Âdem uyandı. Havyayı yanında gördü ve ona şöyle dediği rivayet edildi: "Benim etim ve benim kanımdan benim eşim." Böyle dedi ve onunla sükunete kavuştu. (En doğrusunu Allah bilir).
Allah teala Âdemin bizzat kendi vücudundan, onunla birlikte yaşayacak birini yarattıktan sonra ona: "Ey Âdcm,sen ve eşin cennette kalın. Orada istediğiniz yerden bol bol yeyin, yalnız şu ağacva yaklaşmayın yoksa zalimlcrr-den olursunuz." dedi.
Âyet-i kerimerde zikredilen ve "bol bol" diye tercüme edilen kelimesinin mânâsı "Bol yaşantı ve sahibini yormayan rahat geçim." demektir,
Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud kelimesini "Rahat yaşantı" anlamında izah etmişler, Mücahid "Hesap sorulmayan bir hayat" şeklinde açıklamşıtır.
Âyet-i kerimede" Şu ağaca yaklaşmayın" Duyurulmaktadır. Taberi diyor ki: "Arapçada "Ağaç" diye tercüme ediilen kelimesi, sapı üzerinde dikili duran her ağaç için kullanılır.
Müfessirler, Hz. Âdemin, meyvesini yemesi yasaklanan bu ağacın hangi ağaç olduğu hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir:
Abdullah b. Abbas, Ebu Mâlik, Atıyye, Katade, Muharip b. Dinar ve Hasanı Basriye göre bu âyette zikredilen "Ağaç"tan

maksat, "Başak" demektir. Bu sebeple Allah Teala, başağı, dünyada Âdemin soyundan gelen insanlara rızık kılmıştır.
Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud, diğer bir kısım sahabiler, Süddi, Câde b. Hubeyre, Said b. Cübeyr ve Muhammed b. Kays'a göre bu ağaçtan maksat, "Üzüm ağacı" demektir.
İbn-i Cüreyc ise, bir kısım sahabilerin, bu ağacın "İncir ağacı" olduğunu söylediklerini rivayet etmiştir.
Taberi diyor ki: "Bu ağacın hangi ağaç olduğunu gösteren açık bir deil yoktur. Allah tealanın, bu ağacın hangi ağaç olduğunu bize biidirmemesinden anlaşılıyor ki bunu bilmek zaruri bir şey değildir. Eğer böyle bir zaruret olsaydı Allah teala onu bize mutlaka bildirirdi. Bu sebeple bu ağacın şu veya bu ağaç olduğunu söylemek yerine, Allah'ın, meyvesinin yenmesini Âdeme yasakladığı herhangi bir ağaç olduğunu söylemek daha doğrudur.
Âyet-i kerimenin sonunda: "Yoksa zalimlerden olursunuz" Duyurulmaktadır. Bunun mânâsı, "Eğer ağaca yaklaşacak olursanız, sizler, kendisine izin verilmeyen şeye saldıranlardan ve sının aşanlardan olursunuz." demektir. Arapçada "Zulüm" kelimesinin asıl mânâsı "Bir şeyi yerine koymamaktır. [127]

36- Şeytan oradan her ikisinin de ayağını kaydırdı ve onları, içinde bulundukları nimetten çıkardı. Biz de: "Birbirinize düşman olarak (yeryüzüne) inin. Sizin için orada belirli bir zamana kadar kalma ve geçim İmkânı vardır." dedik.
Şeytan onları hataya düşürerek, oradan her ikisinin <le ayağını kaydırdı ve Allah'a itaattan alıkoymaya çalıştı. Böylece Âdemi ve eşini, içinde bulundukları bol ve rahat yaşayıştan ve cennetin geniş nimetlerinden çıkarıp ayırdı. Biz de: "Birbirinize düşman olarak yeryüzüne inin. Size yeryüzünde, içinde istikrar bulup kalacağınız meskenler ve dünyanın sonu gelinceye kadar, lezzetler, ziynetler, yeyip içme ve faydalanma imkânı da vardır." dedik.
Müfessirler, İblisin, Hz Âdem ve Havvanm ayaklarını nasıl kaydırdığı, onlan hataya nasıl sürüklediği, cennetten kovulduktan sonra tekrar oraya nasıl girip Hz. Âdem ve Hz Havva ile nasıl muhatap olduğu ve onlara vesvese verdiği hususnda özetle şunları zikretmişlerdir:
a- Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Mes'ud gibi sahabiler, Vehb b. Mü-nebbih ve Rebi' b. Enes gibi Müfessirler, İblisin cennetten kovulmasından sonra, yılanın ağzına veya kamına

girerek tekrar cennete girdiğini ve orada önce Hz. Havvayı sonra da Hz. Âdemi aldatarak, kendilerine yasaklanan ağaçtan yemelerine ve dolayısıyle cennetten çıkarılmalarına sebep olduğunu söylemişlerdir.

b- İbn-i İshak ise, İblisin cennete, Allah'ın ona verdiği özel bir güçle girdiğini söylemiştir. İbn-i İshak demiştir ki: "İblis, Âdemin soyundan gelen insanlara, görünmeden nasıl yaklaşıyor ve vesvese veriyorsa Âdeme de o şekilde yaklaşmış ve görünmeden vesvese vermiştir."

Taberi, İblisin cennetten kovulmasından sonra tekrar Hz. Adem ve Hav-vaya ulaşma yolunun, müfessirlerin rivayet ettikleri yılan vasıtasıyla olabileceğini söylemiş, İbn-i İshakın zikrettiği izahın bir çok ilim adamı tarafından rivayet edilen nakilleri bertaraf edemediğini söylemiştir.-

Bu konu hakkında Vehb b. Münebbih'in şunlan söylediği rivayet edilmektedir: "Allah teala Âdemi ve zevcevsini cennette yerleştirip Âdeme, belli bir ağacın meyvesinden yemesini yasakladı. Bu ağaç, dallan birbirine girmiş bir ağaçtı. Melekler bunun meyvesini, ebedi olarak yaşamak için yerlerdi. Ailah te-ala işte bu ağacın meyvesini Hz. Âdeme yasaklamıştı. İblis, Hz. Âdem ile Hz. Havvanm ayaklarım kaydırmak isteyince yılanın karnına girdi. Yılan, dört ayaklı bir hayvandı. O, Allahıın yarattığı en güzel bir hayvandı, sanki o, Horasan develeri gibi idi. Cennete girince İblis karnından çıktı. Allah tealanm, Hz. Âdem ve Havvaya yasakladığı ağaçtan ahp Havvaya götürdü ve ona: "Bak bu ağaca kokusu ne hoş, tadı ne kadar iyi ve rengi ne güzel," dedi. Âdem de ondan yedi. Bunun üzerine her ikisinin de avret yerleri birbirlerine göründü. Âdem ağacın içine girdi. Rabbi ona: "Ey Âdem nerdesin? dedi. Âdem : "burdayım ey rabbim." dedi. Allah teala: "Çıkmıyor musun?" dedi. Âdem: "Ey rabbim senden utanıyorum." dedi. Allah teala: "Senin, kendisinden yaratıldığın toprağa lanet edilmiştir. Öyle ki o toprağın meyveleri dikene dönüşecektir." dedi.

Allah teala sonra Hz. Havvaya şöyie dedi: "Benim kulumu sen aldattın. Sen her gebe kaldığında istemeyerek ve zahmetle gebe kalacaksın. Karnında bulunanı doğurmak istediğinde de bir kaç defa, ölümden döner gibi doğuracaksın." Yılana ise şöyle dedi: "Mel'un şeytan, senin karnında içeri girdi ve kulumu aldattı. Sen de lanete uğratıldın? Öycl lanetlendin kî, ayakların karnına girdi. Senin rızkın sadrecc toprak oldu. Sen Âdemoğlunun düşmanısın. Onlar da senin düşmanındır.

Onlardan biriyle karşılaştığında onu kovalarsın. Onlardan biri seninle karşılaştığında ise senin başını ezer."
Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud ve diğer bir kısım sahabilerin ise bu hususta özetle şunlan söyledikleri rivayet edilmektedir: "Allah teala Hz, Ademe: "Ey Âdem, sen ve eşin cennette kalın. Orada istediğiniz yerden bol bol yeyin, yalnız şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz." deyince İblis cennette Âdem ile Havvanın yanma gitmek istedi. Cennetin bekçileri ona engel oldular. Bu defa İblis, yılana gitti. Yılan, deveye benzeyen dört ayaklı bir hayvandı. O, en güzel hayvanlardan biriydi. İblis yılana, ağzına girerek cennete gitmesini ve Âdeme ulaşmasını teklif etti. Yılan onu ağzına aldı cennete girerken bekçiler, İblisin, yılanın ağzında olduğunun farkına varamac ı-lar. İblis yılanın ağzında iken Âdeme konuştu. Âdem onun sözlerine aklınr etmedi. İblis bu defa dışarı çıktı ve "Ey Âdem sana, ebedilik ağacını ve yok olmayan bir mülkü göstereyim mi?" dedi. [128]Ayrıca İblis, Âdem ve Havvya
"Ben, ikinize de nasihat edenlerdenim." diye yemin etti. İblis bunu yaparken Âdem ve Havvaya, örtülü olan edep yerlerini göstennek istiyordu. Bu da onların elbiselerini yok etmesiyle gerçekleşecekti. İblis, Âdem ve Havvanın avret mahalleri bulunduğunu, meleklerin kitaplarından okumuş ve öğrenmişti. Âdem bunu bilmiyordu. Ademle Havvanın elbiseleri tırnak'tandı. Âdem, o ağaçtan yemedi. Havva ise ileri atılıp yedi ve Âdeme "Ey Âdem sen de ye. Çünkü ben yedim bana zarar vermedi." dedi. Âdem de yeyince her ikisinin de avret mahalleri birbirlerine göründü. Bu sefer cennet yapraklanyla üzerlerini örtmeye başladılar.
Bu mesele ile ilgili olarak İbn-i İshak da özetle şunlan söylemiştir: "İblis Âdeme ve eşine, Allah'ın Âdemi ve onun soyundan gelenleri imtihan etmek için ona verdiği bir güçle ulaşmıştır, öyleki, İblis kendisine verilen bu güçle Âdemoğluna uykusunda da gelebilir, uyanık ikende. Dilediği zaman ona yaklaşır ve onu günah işlemeye davet eder, nefsini şehevani şeylere çeker. Halbuki Âdemoğlu onu gönnez. Nitekim Allah teala, âyetlerinde şöyle buyunnuştur: "Şeytan onlara, kendilerine görünmeyen avret yerlerini göstermek için vesvese verdi ve şöyie dedi: "Rabbiniz size bu ağacı, sadece ikiniz de melek olmayasınız veya cennette ebedi olarak kalmayasınız diye yasakladı." "Ey Adcmoğulları, Şeytan, atalarınızı avret yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak

cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın. Çünkü şeytan ve taraftarları, sizin onları göremediğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz ki biz, şeytanları, inanmayanların dostları yaptık. [129]Yine Allah teala Hz. Muhammed (s.a.v.)e: "Ey Muhammcd, de ki: "Cin ve insanlardan olan ve insanların kalblcrînc vesvese veren, o sinsi vcrvcsccinin şerrinden, in-sanların rabbi, insanların maliki ve insanların mabudu olan Allah'a sığını[130] buyurmuştur. Resulullah da:
"Şüphesiz ki şeytan, Âdcmoğlunda kanın dolaşımı gibi dolaşır." buy-rumuştur. [131]İbn-i İshak sözlerine devamla şöyle demiştir: "Âdemoğlunun, Allah düşmanı İblis ile durumian ne ise, Hz Âdemin de İblis ile dununu öyle olmuştur. Öyle ki, İblis, Âdemin soyuna görünmeyerek nasıl yaklaşıyorsa Ademe de cennette öyle yaklaşmıştır."
Daha önce de belirtildiği gibi Taberi, îbn-i İshak in bu izahını benimsememekte, sahabi ve tabiinden rivayet edilen Önceki grüşleri daha evla görmekte ve İblisin cennete belli bir vasıta ile girdiğini söylemenin daha isabetli olacağı kanaatindedir.
Âyeti kerimede "İblis onları içinde bulundukları nimetten çıkardı.buyurulmaktadır. Aslında Hz. Âdem ile Havvayı, içinde bulundukları nimetlerden çıkaran Allah tealadır. Fakat onların çıkmalarına İblis sebep oîduğ için çı-kama işi, mecazi olarak ona insad edilmiştir.
Âyet-i kerimede "yeryüzüne inin" buyurulmaktadir. Bu emrin Âdem ve Havvaya verildiği hususunda ittifak edilmekle beraber bunların dışında daha başka nelere ve kimlere verildiği hususunda farklı görüşler zikredilmiştir.
Abdullah b. Abbas, Siiddi ve Ebu Salih, âyette geçen "İnin" emrinin, Âdeme, Havvaya, İblise ve ayaklan kesilen yılana verildiğini söylemişlerdir.
Mücahid, Ebuî Âliye ve İbn-i Zeyd ise bu emrin Âdme, İblise ve onların soylarından gelecek olanlara verildiğini söylemişlerdir.
Âyet-i kerimede "Birbirinize düşman olarak" ifadesi zikredilmektedir. Taberi diyor ki: "Âdem ve zevcesi ile İblis ve yılanın, aralarındaki düşmanlığın nasıl olduğu ve nereden kaynaklandığı sorulacak olursa cevaben denilir ki: "İblisin, Âdeme ve zürriyetine düşmanlığı. Âdemi kıskanmısımlan ve Allanın ona "Secde et" emrine isyan etmesinden ve böbürlenmesindendir. Âdemin ve zürri-yetinin, İblise karşı düşmanlığı ise, İblisin, Allanın emrine karşı gelerek ona isyan etmesindendir. Âdem ve onun soyu ile yılan arasındaki düşmanlık ise, yılanın şeytanı cennete sokarak Âdemin

ayağının kaymasına sebep olmasındandır. Yılanın insanoğluna düşman olduğu ve onunla ilk' savaşı başlattıktan sonra bir daha barış yapılmadığını beyan eden şu hadisi şeriflerde Peygamber efendimiz buyurmuştur ki:
"Biz, onlarla savaştığımı?, zamandan beri bir daha banşmadsk. Kim onlardan birini korkarak bırakacak olursa o bizden değildir, [132]
"Bütün yılanları öldürün. Kim onların intikam alacağından korkar-sa o benden değildir. [133]
"Kim yılanların takibcdeccklerindcn korkarak onları bırakacak olursa o bizden değildir. Biz, onlarla savaştığımız andan beri bir daha ba-rışmamışızdır. [134]
Âyet-i kerimede: "sizin için yeryüzünde kalma vardır." buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat, Ebul Âliye ve Rebi' b. Enes'e göre, yeryüzünde insanların karar kılıp yaşamalarıdır.
Abdullah b, Abbas ve Süddiye göre ise, kabirde kalmalarıdır.
Taberi, "Kalma" diye tercüme edilen keHmesinin Arapçada "Karar kılma yeri" mânâsına geldiğini âyet-i kerimenin de. Âdemin ve soyunun cennetteki ve semadaki yerlerine ilaveten dünyada da karar kılacak yerleri ve evleri olacağını bildirdiğini söylemiştir.
"Belli bir zamana kadar" ifadesinden maksat ise, Süddiye göre "Ölünceye kadar" demek. Mücahide göre "Kıyamet kopuncaya kadar" demek, Rebi1 b. Enes'e göre ise "Belli bir vadeye kadar" demektir.
Taberi "Kıyamete kadar" şeklinde izah etmenin, âyetin genel ifadesine daha uygun düştüğünü söylemiştir. [135]

37- Âdem, rabbinden kelimeler aldı. (günahının bağışlanmasını istedi) Allah da tevbesini kabul etti. Şüphesiz ki Allah, tevbeleri çokça kabul edendir, merhamet sahibidir.
Allah Âdeme bir kısım kelimeler telkin etti. Âdem de onları rabbinden alıp kabul etti ve o kelimelerin gerektirdiği gibi amel etti. O kelimeleri söyleyerek ve ifade ettiği hükümleri yerine getirerek rabbine tevbe etti. Allah da Âdemin kabul edip söylediği o kelimelerle pişmanlığını ve tevbesini kabul etti. Allah, tevbeleri çokça kabul eden ve çokça merhamet edendir.
Hz Âdemin, Aİlah tealadan alarak tevbe etmek için söylediği kelimelerin neler oldukları hakkında çeşitli görüşler zikredilmiştir.
a- Hasan-ı Basri, Mücahid, Katade ve İbn-i Zeyd'den nakledilen bir görüşe göre Hz. Âdemin rabbinden aldığı kelimeler, Allah

tealanm, âyette zikrettiği şu kelimelerdir: "Âdem ve zevcesi,, rablerine şöyle yalvardılar" Ey rabbimiz, biz kendimize zulmetik. eğer sen bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, şüphesiz hüsrana uğrayanlardan oluruz. [136] Taberi bu görüşün, âyete dayandığından dolayı tercihe şayan olduğunu, bunun dışında zikredilenlerin güvenilen delillere dayanmadıkları için tercih edilemeyceklerini söylemiştir.

b- Said b. Cübeyr, Abdullah b. Abbasın, Hz. Âdemin rabbinden aldığ bu sözlerin şunlar olduklarını söylediğini beyan etmiştir: "Âdem, ey rabbim, beni sen kendi elinle yaratmadın mı?" demiş Allah da: "Evet" demiştir. Âdem: "Ey rabim, sen bana ruhundan liflemedin mi." demiş Allah da: "Evet" demiştir. Âdem: "Sen beni cennetine yerleştirmedin mi? " demiş Allah da: "Evet" demiştir. Âdem: "Ey rabbim, rahmetin gazabını geçmiş değil midir?" demiş, Allah: "Evet" demiştir. Âdem: "Eğer ben tevbe eder kendimi düzeltirsem sen beni tekrar cennete döndürür müsün?" demiş Allah: "Evet" demiştir. Bu görüş, Katade, Ebuİ Âliye ve Süddiden nakledilmektedir.

Ubeyd b. Umeyr ise, Hz. Âdemin, Allah'tan aldığı sözlerin şunlar oldu-ğunğunu söylemiştir: Âdem: "Ey rabbim, benim işlemiş olduğum bu hatayı, benim alnıma beni yaratmadan önce sen mi yazdın, yosak bunu ben kendim mi icadettim?" dedi. Allah: "bunu, seni yaratmadan önce ben yazdım." dedi. Adem: "Bunu bana yazdığın gibi tevbemi kabul et ve beni affet." dedi.

Abdurrahman b. Yezid ise Hz Âdemin, rabbinden aldığı kelimelerin ve tevbe ediş şeklinin şöyle olduğunu söylemiştir: Âdem "Ey Allahım, senden başka hiçbir ilah yoktur. Ben seni hamd ile teşbih ederim. Senden af diler ve sana tevbe ederim. Sen benim tevbemi kabul et. Zira sen, tevebeleri çokça kabul edensin ve çok merhamet sahibisin." demiştir.

Ayet-i kerimede Allah talanın, Hz Âdemin tevbesini kabul ettiği zikredilmektedir. Kul'un, rabbine tevbe etmesi, Allah'ı gazaplandıran davranışlardan vazgeçip rabbine itaate yönelmesi ve onu razı etmeye çalışmasıdır. Allah teala-nın, kulun tevbesini kabul etmesi ise, kul'a tevbe etmeyi asibetmesi, ona gazap etmekten vaz geçip ondan razı olması, cezalandırmayı bırakıp onu affetmesidir. [137]

38- Biz onlara "Hepiniz oradan yeryüzüne inin. Tarafımdan sîze hidayet geldiğinde kim hidayetime uyarsa, onlara bir korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir de." dedik.

Biz, Âdem, Havva ve İblis'e "Hepiniz gökten yere inin." dedik. Ey Âdemoğullan, tarafımdan size bir açıklama ve hidayet geldiğinde kim, Peygamberlerimin diliyle gönderdiğime ve açıkladığım hükümlere uyarsa, onlara gelecekte kıyamet korkusu yoktur. Onlar, dünyada yapmadıkları şeylerden dolayı da üzülmeyeceklerdir.
Âyet-i kerimede, kendilerine hep birlikte inmeleri emredilenler, Ebu Salihin rivayetine göre, Hz. Âdem, Havva, Yılan ve İblis'tir.
Âyet-i kerimede zikredilen "Hidayet"den maksat, Ebul Âliyeye göre, Peygamberler ve Allah'ın onlara gönderdiği vahiylerdir. Bu izaha göre Allah tela bu âyet-i kerimede, Hz. Âdem ve Havvamn yanında, onların soyundan gelen insanlara da hitabetmiştir. Hitap sadece Hz. Âdem ve Havvaya değildir. Çünkü Hz. Âdem zaten Peygamberdir. Ona "Peygamber geldiğnde ona uy" şeklinde bir emir gönderilmesi mümkün değildir. Bu itibarla Hz. Âdemin soyundan gelen insanlar söz konusudur.
Taberi diyor ki: Âyette zikredilen "Hidayet"ten maksat, Allah'ın göndereceği emirler, göstereceği doğru yollardır.Buna göre hitap, Hz. Âdeme, Havvaya ve onlarla birlikte yeryüzüne inenleredir. Ancak hitap bunlara ise de dolaylı yolla bütün mükellef olan kullaradır. Bu itibarla kim Allanın beyan ettiği emirlere uyar, yasaklardan kaçınır ve gösterdiği doğru yolda gidecek olursa, artık onun için âhiret azabından korkma yoktur. Dünyadayken yapamadığı şeylerden dolayı da üzülmeyecektir. [138]

39- İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte onlar, cehennemliktirler. Orada ebedi olarak kalacaklardır.
İnkâr edip âyetlerimizi ve Peygamberimizi yalanlayanlara gelince, işte onlar cehennemliktirler, ve orada ebedi olarak kalacaklardır. Oradan hiçbir zaman çıkmayacaklardır.
Allah tealanın âyetlerinden maksat, onun birliğini ve rablığını gösteren delilleri ve peygamberlerine verdiği âyetleri ve mucizeleridir.
İmansız olarak ölenlerin, ebedi olarak cehennemde kalacakları ve oradan
hiç çıkmayacakları hususu, Kur'an-ı kerimin çeşitli âyetlerinde beyan edilmektedir. İşte o âyetlerde şöyle buyurulmaktadır.:
"Allah, inkâr edenlere ancak cehennemin yolunu göterir. Orada ebedi olarak kalacaklardır. Bu Allah'a göre çok kolaydır. [139]"Şüphesiz ki Allah, kâfirleri lanetlemiş ve onlar için

alev alev yanan bir ateş hazırlamıştır. Onlar orada ebediyyen kalacaklardır. Kendilerine ne bir dost ne de bir yardımcı bulabileceklerdir. [140] "Ben ancak Allah'ın emirlerini tebliğ et-meye ve Peygamberlikle ilgili hususları bildirmeye kadirim. Kim, Allaha ve Peygamberine karşı gelirse şüphesiz ki ona, içinde ebedi olarak kalacağı cehennem ateşi vardır. [141]
Diğer taraftan, imansız olarak ölenlerin, cehennemde normal bir yaşantıları olmayacağı gibi ölmeyecekleri de çeşitli âyetlerde beyan edilmektedir: işte o âyetlerde de şöyle buyurulmaktadır:
"Şüphesiz rabbinin huzuruna suçlu olarak çıkanın cezası cehennemdir. O, orada ne ölür ne de yaşar. [142]"Pek azgın olan ise, öğütten kaçınacaktır.O, en büyük ateşe girecektir." "Sonra orada ne ölecek ne de diri kalacaktır. [143]İnkâr edenlere ise cehennem ateşi vardır. Onların ölüm-Icrnc hükmedilmez ki ölsünler. Onlardan cehennem azabı da hafifletilmez. Biz, her kâfiri, işte böyle cezalandırırız[144]
Peygamber efendimiz de bu hususta bir hadis-i şerifinde şöyle buyuruyor:
"Cehennemlikler cehennemin halkıdır. Çünkü onlar orada ne ölecekler ne de normal bir hayat süreceklerdir. (İmanla öldükleri halde günahlarından dolayı) cehenneme atılanar ise, Allah onları geçici oır sure içki öldürecek, yanıp kömür haline geldikten sonra, kendilerine şefaat olunma-sına izin verilecek, onlar, bölük bölük getirilip cennetin ırmaklarına dağıtı-lacaklardır. Sonra cennetliklere "Bunlara su bırakın" - denilecektir. Onlar, sel yatağında biten dere otları gibi yeniden biteceklerdir." [145]

40- Ey İsrailoğulları, size verdiğim nimetimi hatırlayın. Benim ahdimi yerine getirin ki ben de sizin ahdinizi yerine getireyim. Ve ancak benden korkun.
Ey İsraüoğüiîarı, ey İbrahimin oğlu Yakubun çocukları, sizi, Firavunun şer ve zararından kurtarma, sizden Peygamberler seçme ve onlara kitaplar verme nimetlerimi hatırlayın. Siz, benim, "Muhammede iman etme ve onun dâvasını insanlara açıklama gibi emirlerime uyun ki, ben de sizi cennete koya-cağıma dair olan vaadimi yerine getireyim. Ve Sadece benden korkun, başkasından değil.
Âyette zikredilen "İsrailoğulları" ifadesinden maksat; Üz. Yakubun oğullandır. Zira Yakubun diğer bir adı da "İsrail'dir. İsrailin mânâsı da "AİÎahıîî kulu" demektir. Allalvteala burada

İsrailoğullanmlan Yahudi âlimlerine hitabet-inektedir. Çünkü Resulullahı onlar yalanlamışlardı. Cenab-ı Hak bu âyette, Peygamberi Hz. Muhammen (s.a.v.)in lisanı ile, İsrailoğullarına verdiği nimeti hatırlatmaktadır. Nitekim Hz. Musa da kendi Peygamberliği döneminde bunlara, ataianna verilen nimetleri hatırlatmıştır.
Allah teala, İsrailoğullarına çeşitli nimetler vermiştir. Onları, kendisine taptıran Firavunun zulmünden kurtarmış, denizi yarıp içinden geçirmiş, çölde taştan sular fışkırtmış, gökten kudret helvası ve bıldırcın eti indirmiş, soylarından bir çok Peygamberler göndermiş ve kendilerine, dört büyük kitaptan biri olan Tevratı indirmiştir. Ayrıca İslam dini, Allah'ın en büyük nimeti olarak bütün insanlıkla beraber onlara da gönderilmiş fakat onların çoğu bu nimeti inkâr etmişlerdir.
Hz. Musanın, İsrailoğullanna bu nimetlerin bazılarını hatırlattığını şu âyet-i kerime beyan ediyor: "Musa kavmine şöyle demişti "Ey kavmim, Al-lahın, üzerinizdeki nimetini hatırlayın. O, içinizden Peygamberler çıkardı. Sizi, hükümdarlar yaptı ve âlemlerden hiçbir kimseye vermediğini size verdi. [146]
Âyete-i kerimede "Benim ahdimi yerine getirin ki ben de sizin ahdinizi yerine getireyim." buyurulmaktadır. Allah tealanın, İsrailoğullanndan aldığı ahit, Tevratta Hz. Muhammedin geleceğini ve Hak Peygamber olduğuna bildirmesi, geldiğinde de ona iman etmelerine dair kendilerinden söz almasıdır. Bu hususta şu âyet-i kerimede buyunıluyor ki: "Şüphesiz ki Allah, İsraiİoğulla-nndan söz aimsşî». Biz, onlara, içlerinden on iki başkan göndermiştik. Allah onlara şöyle dedi "Şüphesiz ben, sizinle beraberim. Yemi olsun ki, eğer namazı kdar zekâtı verirseniz, peygamberlerime iman edip onlara yardım ederseniz ve Allah için güzel bir ödünç takdim ederseniz, muhakkak ki kötülüklerinizi örterim. Vç sizi, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyarım. Bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, şüphesiz doğru yoldan sapmış olur. [147]
İbn-i Cüreyc bu âyeti zikrettikten sonra şöyie demiştir: "İşte Allah'ın, îs-railoğullarından aldığı ahit ve onlara verdiği emir budur. Bize de Allanın ahdi ve emri budur. Kim Allahın emrini yerine getirirse Allah da ona verdiği vaadi yerine getirir."
Said b. Cübeyr, Abdullah b. Abbasın, Allah tealanın ve İsrailoğullarının ahdini şöyle rivayet ettiğini zikretmiştir: "Muhammed size geldiği zaman ona iman etmenize dair.sizden aldığım ahdimi yerine getirin ki ben de Muhammedi tasdik edip

ona uymanızla daha önce işlediğiniz günahları affedeceğime dair olan vaadimi yerine getireyim."
Rebi' b. Enes, Ebul Âliye'nin bu âyeti şöyle izah ettiğini rivayet etmiştir: "islam dinine uyacağınıza dair sizden aklığım ahdi yerine getirin'ki ben de size vaadettiğim cenneti vereyim."
Süddi ise şöyle izah etmiştir: "Benim size, kitapta emrettiğim hükümleri yerine getirin ki ben de size itaat etmeniz halinde cennete koyacağıma dair olan vaadimi yerine getireyim."
Dahhak ise, Abdullah b. Abbasın bu âyetin şöyle izah ettiğini rivayet etmiştir. Size emrettiğim hususlarda bana itaat edip, yasakladığım hususlardan kaçınarak emirlerimi yerine getirin ki ben de sizden razı olayım ve sizi, vaadettiğim cennete koyayım."
îbn-i Zeyd ise: Allahın ahdinden maksadın, Allahın emirleri, vaadinden maksadın ise, Allahın, kullarına vaadettiği nimetler olduğunu söylemiş ve şu âyeti okumuştur: "Şüphesiz ki Allah, cihad eden müminlerin canlarım ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar, Allah yolunda savaşırlar. Öldürürler ve öldürülürler. Bu, Allahın Tevratta, İncil'de ve Kur'anda olan gerçek vaadidir. Allahtan daha fazla kim ahdine vefa gösterir? Öyleyse yaptığınız bu alış verişe sevinin.İşte büyük kurtuluş budur. [148]
Âyet-i kerimenin sonunda "Ancak benden korkun" Duyurulmaktadır. Yani, "Ey, kendilerine kitap indirerek göndereceğim Peygamberlere iman edeceğine dair söz aldığım İsrailoğulları, siz, bu ahdinizi bozdunuz. Peygamberim Muhammedi yalanladınız. Eğer inadınızdan vazgeçip Peygamberime ve ona indirdiklerime iman edip, günahlarınızdan dolayı da bana tevbe etmezseniz, Peygamberimi yalanlayan atalarınız gibi, sizin de başınıza azabımın inmesinden korkun." [149]

41- Elinizdeki Tcvratı tasdik edici olarak indirdiğim Kur'ana iman edin. Onu ilk inkâr edenlerden olmayın. Âyetlerimi basit bir değere değişmeyin ve yalnız benden korkun.
Elinizdeki Tevratta yazılı olanları tasdik edici olarak, Muhammede indirdiğim Kur'ana iman edin. O Kur'am ilk yalanlayanlardan olmayın. Âyetlerimi, az bir ücret karşılığında, basit bir dünya metaı için satmayın ve yalnız benden korkun. Daha önce geçmişlerinizce verdiğim ceza ve felaketlerin sizin de başınıza geleceğinden sakının.
* Âyet-i kerimede, "Âyetlerimi basit bir değere değişmeyin" buyurul-maktadır. Ebul Âliye, âyetin bu bölümünü şöyle izah

etmiştir: "Âyetlerimi öğretmeye karşılık ücret almayın. Muhammedin hak Peygamber olduğunu insanlara açıklayın." Ebul Âliye sözlerine devamla diyor ki: "Yahudilerin kitaplarının birinci bölümünde "Ey Âdemoğlu, şana ücretsiz öğretildiği gibi sen de ücretsiz öğret." ifadesi yazılıdır.
Süddi ise "Âyetlerimi basit bir değere değişmeyin" ifadesini şöyle izahetmiştir: "Ayetlerimi, idarecilik gibi tamah ettiğiniz basit değerler karşılığında satmayın."
Yahudilerin, Allahin âyetlerini satmaları, kendi dinlerinde olan insanların liderleri olma karşılığında kitaplarında yazılı olan Hz. Muhammedi ve sıfatlarını gizlemeleridir. Halbuki,, onlann kitaplannda, Hz. Muhammedin, ümmi bir Peygamber olacağı yazılıdır. [150]

42- Hakkı batıla karıştırıp bile bile hakkı gizlemeyin.
Muhammed'in size değil de başkalarına Peygamber gönderildiği şeklindeki zannınızla, doğruyu yalana, hakkı bâtıla karıştırmayın. Onun, benim Peygamberim, Kur'amn da benim sözüm olduğunu bildiğiniz halde, kitabınız Tev-ratta mevcut bulunan, Muhammed'in sıfatlarına dair olan şeyleri gizlemeyin.
"Hakkı bâtıla kanştırmak"tan maksat, Abdullah b. Abbas'a göre, doğruyu yalana karıştırmaktır. İbn-i Zeyd' göre, Hz. Musaya inen asıl Tevratı, uydurdukları Tevrata kanştırmaktır. Mücahide göre ise, uydurulmuş Yahudilik ve Hıristiyanlığı İslama karıştırmaktır.
Taeri diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki "Âyetin hitabettiği insanlar kâfirlerdir. Bunlar, hakkkı bâtıla nasıl kanştımış olacaklar ve bunlar hangi hak üzeredirler? "Cevaben denilir ki: "Bunların içinde münafıklar bulunuyordu. Görünüşte Hz. Muhammed (s.a.v.)in peygamberliğini tasdik ediyorlar, gizli olarak ta onu inkâr ediyorlardı. İleri gelenleri de diyorlardı ki:"O, gönderilen biridir, fakat bizim dışımızdakilere gönderilmiştir." Böylece münafık olanlar, Hz. Muhammedin Peygamber olduğnu açıktan söyleyip gizli olarak da inkâr etmek suretiyle hakkı bâtıla karıştırıyorlardı. İleri gelenleri ise, hem Peygamber olarak' gönderildiğini itiraf ediyorlar hem de kendilerine değil başkalarına gönderildiğini iddia ederek hakkı bâtıla karıştırıyorlardı.
Âyet-i kerimenin sonunda "Bile bile hakkı gizlemeyin" ifadesi zikredilmiştir. Abdullah b. Abbas, bu ifadeyi mealde zikredildiği gibi izah etmiştir. Ebul Âliye ve Mücahid ise âyetin bu

bölümünü şöyle izah etmişlerdir: "Sizler bildiğiniz halde hakkı gizliyorsunuz"
"Bildikleri halde gizledikleri Hak'tan maksat, Hz. Muhammedin Peygamberliği ve ona gelenlerin Allah tarafından gönderilmiş olmasıdır. Kitap ehli, bunların hak oldğunu bildikleri halde, insanlardan gizlemişlerdir. Âyet-i kerime, onlann bu hallerini dile getirmektedir. [151]

43- Namazı kılın, zekatı verin. Rüku edenlerle birlikte rüku edin.
Müslümanlarla birlikte namazı kılın. Mallarınızın zekatını, onu almaya layık olanlara verin. Boyun eğenlerle birlikte siz de Allah'a boyun eğin.
Taberi diyor ki: "Bu âyetler, Allah tarafından, İsrailoğullan âlimlerine ve münafıklarına, tevbe edip Allah'a yönelmeleri, Müslümanlarla birlikte İslama girmeleri, itaat ederek Allah'a boyun eğmeleri için bir emirdir. Yine bu âyetler, onlara, deliller ortaya çıktığı ve uyarıldıkları hakle, Muhammcd(s.a.v.yin Peygamberliğini bile bile gizlemelerini yasaklamakladır.
Ayrıca bu âyetler. İsraİloğuIlanna ve onlann geçmiş kavimlerine, Allah'ın bir lütuf olarak vermiş okluğu nimetleri hatırlatmakta ve arlık bu konuda herhangi bir bahane bulamayacaklarını ilan etmektedir.
Taberi diyor ki: "Yahudi hahamları ve münafıklar, insanların namaz kılmalarını ve zekat vermelerini emrettikleri hakle kendilerinin bunları yapmadıkları bu sebeple de Allah tealamn,onları bu âyetle ikaz ettiği zikredilmektedir. Ta ki Müslümanlarla birlikte namaz kılsınlar, onlar gibi mallarının zekatını versinler ve yine onlar gibi, Allaha boyun eğsinler.
Taberi diyor ki: "zekat vcnnek"ten maksat, farz kılman zekatı vermektir. "zekat" kelimesinin lügat mânâsı, "Malın artması ve temizlenmesi"u*ir. Zekata bu adın verilmesinin sebebi, Allah Tealamn, malının zekatının veren mal sahibinin, zekat vermesinden soma malını artırmasmdandır. Yahulta zekat veren kişinin, malında bulunna fakirlerin hakkını vererek malım haksız kazançtan temizlemesi ve armdırmasındandır. Taberi, zekata bu adın, bu ikinci sebepten dolayı verildiğini söylemenin daha uygun olacağını zikretmiştir.
"RükıTdan maksat, Allaha itaat ederek boyun eğmektir. [152]

44- İnsanlara iyiliği emrediyor da kendi nefsinizi unutuyor musunuz? Oysa siz, kitabı da okuyorsunuz. Hiç düşünmez misiniz?
Siz, insanlara, Allah'a itaati emrediyor da kendiniz ona isyan mı ediyorsunuz. Allaha itaat hususunda kendinizi bırakıyor musunuz? İnsanlara emrettiğiniz şeyleri kendi nefislerinize de emretseniz ya. Oysa siz, Tevratı da okuyup duruyorsunuz. Hiç düşünmez misiniz? Bu şekilde davranışınızın çirkinliğini anlamıyor musunuz?
Başkalarına tebliğ edip söyledikleri hakle, tebliğ ettikleri emirleri bizzat yerine getirmeyenler için diğer bir âyette de şöyle buyuruluyor: "Ey iman edenler, yapmayacağınız şeyi niye söylüyorsunuz? [153]
Bu hususta Peygamber efendimiz (s.a.v.) de bir hadis-i şerifinde şöyle buyuruyor:
"Bana İsra ve Miraç yaptırıldığı gece, bir kısım insanların yanından geçtim, onların dudakları, ateşten makaslarla kesiliyordu. Dedim ki: Bunlar kimdir?" Dediler ki: "Bunlar, dünyadaki hatiplerdir. İnsanlara iyiliği emreder kendilerini ise unuturlardı. Halbuki onlar, kitabı okurlardı. Hiç bunu düşünmezler mi? [154]
Âyet-i kerimenin hitabettiği kimselerin, başkalarına yapmalarını emredip te kendileri için unuttukları iyilikten maksadın ne olduğu, müfessirler tarafından farklı şekillerde izah edilmiştir.
Said b. Cübeyr, Abdullah b. Abbasın bu âyeti şöyle izah ettiğini söylemiştir: "Ey Yahudiler, sizler, insanların, elinizde bulunan Tevratı ve onun beyan ettiği Peygamberliği yalanlamalarına karşı çıkıyorsunuz*: Halbuki kendiniz onda bulunan, Peygamberimi tasdik etme ahdimi inkâr ediyor, bana verdiğiniz sözü bozuyorsunuz. Ve kitabımdan, bildiğiniz şeyleri inkâr ediyorsunuz."
• Dehhak is Abdullah b. Abbasın, bu âyeti şöyle izah ettiğini söylemiştir. "Siz, insanlara, Muhammedin dinine girmelerini, namaz kılmalarını ve benzeri şeyleri emrediyor fakat kendinizi unutuyorsunuz"
Süddi, Katade ve İbn-i Cüreyc ise bu âyeti şöyle izah etmişlerdir: " "Ey kitap ehli olanlar ve münafıklar, siz, insanlara, Allaha itaat etmelerini, ondan korkmalarını ve oruç tutup namaz kılmalarını emrediyor fakat kendiniz bunları yapmıyorsunuz."

Taberi diyor ki: "Bu görüşler, birbirlerine yakın görüşlerdir. Hepsi de âyetin hitabettiği insanların,Allahın razı olacağı şeyleri, diğerlerine emredip kendilerinin bunlara uymadıklarını ifade etmişlerdir.
Allah teala, bu âyette böyle davranan insanları kınamış ve bunun, kendilerine yakışmayacağını beyan etmiştir. [155]

45- Sabırla ve namazla yardım isteyin. Şüphesiz ki namaz, Allaha boyun eğenlerden başkasına ağır gelir.
Sabırla ve namazla yardım isteyin. Bana verdiğiniz sözü tutabilmek ve bana itaat edebilmek için, hayasızlık ve kötülüklerden alıkoyn ve benim rızama yaklaştıran, namazı kılarak yardım dileyin. Şüphesiz ki namaz, bana boyun eğip azabımdan korkan, yaad ve cezamı tasdik edenlerden başkasına ağır ve zor gelir.
Ayet-i kerimede, insanlara, sabırla ve namazla, yardımmaşmaları emre-dilmektedir. Taberi, bu iki şeyle, neye karşı yardımlaşılacağı hususumla şunları zikretmiştir: "Allah tealanın gönderdiği kitaplarda, emirlerine uyulup yasaklarından kaçınılmasına dair, kullarından aklığı ahdi yerine getirme hususunda, bu iki şeyle yardımlaşmasının emredildiği beyan edilmektedir."
"Sabır"m asıl mânâsı, nefsi, sevdiği şeylerden alıkoymak ve heva ve hevesinden el çektirmektir. Bu bakımdan, felaketler karşısında kendisini frenleyene "Sabreden" denilmiş. Ramazan ayına da, yeme ve içmeye karşı sabredildi-ğinden dolayı "Sabır" ayı" denilmiştir. Bir kısım âlimler, buradaki "sabır" kelimesinden maksadın, oruç tutmak olduğunu ve bu âyet-i kerimenin "Oruç tutarak namaz kılarak sabredin" demek istediğini söylemişlerdir. Taberi ise, Allah tealanın, bu âyet-i kerimede insanları Allah'ın emir ve yasaklarından, nefislerine ağır gelenlere karşı sabretmelerini ist&liğini söylemiştir.
Burada, Allah'tan yardım dilerken yapılacak şeylerden özellikle namaz zikredilmektedir. Çünkü onda. Allah'ın kitabını okuma, dünya zevklerini terket-me, âhireti ve orada Allanın insanlar için hazırlamış olduğu şeyleri hatırlatma vardır.
Resulullah (s.a.v.) herhangi bir sıkıntı ile karşılaştığında hemen namaz kılmaya başlardı. [156]Abdurrahman diyor ki: "Abdullah b. Abbas, bir yolculuk yaparken kendisine kardeşi Kussem'in ölüm heberi ulşatı. Abdullah b. Abbas, "Şüphesiz biz, Allah içiniz ve mutlaka ona döneceğiz. [157]"(dedikten sonra yolun kenarına çekildi, devesini çöktürdü, iki reka namaz kıldı ve namazı

uzattı. Bitirdikten sonra kalkıp bineğine doğru yürüdü ve "Sabırla ve namazla yardım isteyin. Şüphesiz ki namaz, Allaha boyun eğenlerden başkasına ağır gelir." âyetini okudu.
Ebul Âliye diyor ki: "Allahın razı olacağı şeyleri başarmak için sabır ve namazla yardımlasın ve bilin ki bu ikisi de Allaha itaattendir."
İbn-i Cüreyc diyor ki: "Sabırla ve namazla yardımlasın. Çünkü bunlar Allah'ın rahmetine kavuşturan iki yardımdır."
Âyette zikredilen "Allaha boyun eğenler" ifadesinden maksat. Abdullah b. Abbas'a göre, Allahın indirdiklerini tasdik edenler, Ebul Âliye ye göre"Allah-tan korkanlar" Mücahide göre "Hakkıyla imanedenler"dir. [158]

46- Onlar, rablerinc kavuşacaklarını ve tekrar ona döndürüleceklerini idrak edenlerdir.
O boyun eğenler, namazı gönül hoşluğu ile ve isteyerek kılanlar, Allah'a kavuşacaklarına kesin olarak inananlardır.
Âyet-i kerimede geçen ve "İdrak ederler" diye izah edilen ke-limesinin asıl mânâsı, "Zannederler" demektir.
Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: "Nasıl olur da, Allah teala, namaz kendilerine ağır gelmeyen, itaatkar kullan, "Huzuruna çıkmayı zannederler" şeklinde "sıfatlandırır? Zira " "zannetmek" şüphe taşıyan bir ifadedir. Allahın huzuruna çıkacağından şüphe eden kimse ise kâfirdir. "Buna cevaben denilir ki: "Araplar, bazan, kesin bilgiyi "Zan" ile ifade ederler. Bu âyetteki ifade de o kabildendir. Nitekim ebul Âliye, Mücahid, Sü-idi, İbn-i Cüreyc ve İbn-i Zeyd, âyetteki "/.an" kelimesinin,kesin bilgi ifade elliğini söylemişlerdir, mücahid, Kıır'anda geçen her /.an keliesiniıı "Kesin bilgi" anlamına geldiğini söylemiştir. Nitekim şu âyetlerde de "Zan" kelimeleri zikredilmiş, bunlardan da "Kesinlik" kastedilmiştir. "Günahkârlar ateşi görürler ve oraya düşeceklerini zannederler (anlarlar). Fakat ondan kaçıp sığınacak bir yer bulamazlar. [159]O gün amel defteri sağından verilen, etrafındakilere şöyle der" İşte kitabım, alın okuyun. licn, dünyadayken hesaba çekileceğimi zannediyordum. (Çok iyi biliyordum.) [160]

47- Ey İsrailoğulları, size verdiğim nimetimi ve sizi (bir zaman) âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın.

Ey İsrailoğullan, ey Yahudi topluluğu, ey Yakubun torunları, geçmişlerinize, ecdadınıza verdiğim nimetlerimi ve sizi bir zaman âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın.
Allah teala, İsrailoğullannı, Firavunun zulmünden kurtarmış, denizi yarıp onları karşıya geçinniş, çöllerde onlar için taşlardan sular fışkırtmış, gökten yemekler indirmiş, soylarından bir çok Peygamberler getirmiş ve böylece onları, kendi zamanlarında yaşayan insanlardan üstün kılmıştır. Yoksa bu ifadede, onların, gelmiş geçmiş bütün insanlardan üstün oldukları kastedilmemekteüir.
Resulullah (s.a.v.) İsrailoğullarımn bütün âlemlerden üstün olmadıklarını, bu şerefe ancak ümmet-i Muhaınmedin nail okluğunu beyan eden bir hadis-i şerifinde buyuruyor ki:
"Sizler, yetmiş ümmeti tamamlıyorsunuz. .Sizler, Allah katında o ümmetlerin en hayırlısı ve en üstünüsünüz. [161]

48- Kimsenin kimseye bir fayda sağlayamayacağı, kimseden şefaat kabul olunmayacağı, kimseden karşılık alınmayacağı ve onların yardım görmeyeceği günden sakının.
* Âyet-i kerime, kıyamet gününün bazı özelliklerini şöylece beyan et-mekterdir:
a- "O gün hiçbir kimse diğer bir kimseye fayda vcrcmcycck, kimse diğer bir kimsenin ihtiyacını göremeyecektir." Bir kimsenin diğer bir kimseye herhangi bir şey vermesi, ancak borucunu ödemesi şeklinde olacaktır. Zira, âhirette yargılanmanın konusu günah ve sevaptır. Nitekim hadisi Şerifte şöyle bu vurulmuştur:
"Allah o kula merhamet etsin ki (Ne mutlu o kul'a ki) ırz veya mal hususunda başka bir din kardeşine haksızlık der de, kendisinden bu hak alınmadan önce (kıyamette hesaplaşmaya bırakmadan) hak sahibiyle hclal-laşır. Çünkü orada ne dinar geçerlidir ne de dirhem. Haksızlık yapanın sevabı varsa, yapılan haksızlık kadarı alınıp haklıya verilir. Şayet sevabı yoksa hak sahibinin günahlarından alınarak haksıza yüklenir. [162]
b- "O gün Allah, hiçbir şefaatçinin şefaatini kabul etmeyecektir. Ancak, kendilerine şefaat etme izni verilenler hariç." Bu hususta Allah teala diğer bir âyette şöyle buyuruyor:"O gün, rahman olan Allahın izin verdiği ve konuşmasına rıza gösterdiği kimseden başkasının şefaati fayda vermeyecektir. [163] "Onun nezdinde, izin verdiğinden başka kimsenin şefaati fayda vermez. Nihayet kalblerindcki korku

giderilince, şefaat olunanlar, şefaat edenlere "rabbiniz ne buyurdu?" derler. Şefaat edecek olanlar da: "Hakkı söyledi, layık olanlara şefaat olunma izni verdi. O, her şeyden yüecdir, her şeyden büyüktür" dcrlcr. [164]
Haklarında şefaatin kabul edilmeyeceği kişiler ise Allah'a tevbe etmeden önce kâfir olarak ölenlerdir. Bu hususta Resuluilah (s.a.v.) efendimiz şöyle buyuruyor:
"Her Peygamberin kahu! etliler, bir duası vardır. Her Peygamber bu duasında acele etmiştir. Ben ise duamı kıyamet gününde ümmetime şefaat için sakladım. İnşallah ümmetimden, Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmayarak ölene bu^şefaatim erişecektir. [165]
Peygamber efendimiz diğer bir hadis-i şerifinde de şöyle buyurmaktadır:
"Her Peygamberin kabul edilecek bir duası vardır. Onlar dualarını yapmışlar duaları kabul edilmiştir. Ben ise duamı âhirette ümmetime şefaat için sakladım. [166]
c- "O gün kimseden karşılık alınmayacaktı." Yani, orada kimseden fidye kabul edilmeyecektir. Bu hususta diğer bir âyet-i kerimede de şöyle buyu-rulmaktadir: "Şüphesiz ki inkâr edip kâfir olarak ölenlerin hiçbirinden, yeryüzünü dolduracak kadar altın fidye verseler bile kabul olunmaycaktır. Onlar için can yakıcı bir azap vardır. Onların hiçbir yardımcıları da yoktunn[167]
d- "O gün onlar yardım da görmeyeceklerdir." O gün onlara hiçbir yardımcı yardım etmeyecektir. Artık orada taraf tutma yoktur. Aracılıklar sona ermiştir. Yardımlaşmalar kalkmıştır. O gün hüküm vermek, katında şefaatçi ve yardımcıların fayda sağlayamayacakları, âdil ve Cebbar olan Allaha aittir. Evet. kıyamet gününde zalimlerin ne şefaatçisi vardır ne de bir yardımcısı.
Bu hususta şu âyetlerde de şöyle buyurulmaktadır: "Onları durdurun. Çünkü onlar sorguya çekileceklerdir." "Ey müşrikler, size ne oldu ki birbi-rinizlc yardımlaşmıyorsunuz? Hayır, onlar bugün teslim olmuşlardır[168]

49- Hani bir zaman sizi, Firavun ailesinden kurtarmıştık. Onlar, size a/abın kötüsünü tattırıyorlardı. Oğullarınızı boğazlıyor, kadınlarınızı sağ harıkıyorlardı. Bunda, rabbiniz tarafından sîzin için büyük bir imtihan vardı.
Ey İsraiioğullan. sizi. Firavun ailesi ve yandaşlarının zulmünden kurtardığımızı hatırlayın, onlar, doğar doğmaz

erkek çocuklarınızı kesiyor ve kız çocuklarınızı Öldürmeyip sağ bırakıyorlardı. Sizi, içinde bulunduğunuz, Firavunun bu işkencelerinden kurtarmamızda sizin için bir nimet vardı.
* Taberi özetle diyor ki: "Firavunun, İsrailoğullannın erkek çocuklarını kesme sebebi, rivayet edilen şu olaydır: Bir gün Firavun rüyasında, Kudüsfen Mısıra doğnı bir ateşin gelip Kıpti ırkından olanları yaktığını ve İsruüoğulları-na dokunmadığını görmüştü. Bunun üzerine sihirbaz ve kâhinleri toplayıp onlardan bu rüyanın yom m unu sormuştu. Onlarda şu cevabı vermişlerdi: "İsraifo-ğullanndan bir çocuk doğacak, sen onun eliyle mülkünü kaybedip helak olacaksın." İşte bundan sonra Firavun, İsrailoğullannın doğan her erkek çocuğunu öldürmeyi emretmişti.
Abrdullah b. Abbas diyor ki: "Bir zaman Firavun ve ileri gelenleri, Alia-hın, Hz. İbrahime, soyundan peygamberler ve Krallar göndereceğini vaadettiği hususunu görüştüler ve bu konuda şu karara vardılar. "Bir kısım insanları ellerinde usturalarla göndererek İsrailoğullarmdan yeni doğacak olan erkek çocukları keseceklerdi. "Bu kararı uyguladılar. Firavun ve taraftarları, İsrailoğullan-nm yaşlılarının ölerek, çocuklarının da kesilerek tükenmekte olduklarını görünce. Firavun onlara dedi ki: "İsrailoğullan neredeyse tükenecekler. Sizler, onların, sizin için yaptıkan hizmetleri bizzat kendiniz yapmak zorumla kalacaksınız. Bunun için bir yıl, doğan erkek çocukların hepsini öldürün. Ertesi yıl sağbırakın."
Hz. Musanın annesi, oğlu Hanımı, işte çocukların sağ bırakıldığı bir yılda doğurdu. Musayi ise, çocukların kesildiği yılda doğurdu.
Ebul Âliye diyor ki: "Firavun, idaresindeki insanlara dört yüz ene hükmetti. Bir gün kâhinleri "Bu sene Mısırda, İsrailoğullarmdan bir erkek çocuk doğacak sen onun eliyle helak olacaksın." dediler. Bunun üzerine Firavun, Mısırın her bir tarafına ebe kadınlar gönderdi. Kadınlar çocuk doğurduğunda ebeler onu alıp Firavuna götürüyorlardı. Firavun, erkek çocukları öldürüyor, kız çocuklarını sağ bırakıyordu.
İbn-i Cüreyc, "kadınları sağ bırakıyordu" ifadesini. "Kadınları köleleştiri-yordu" şeklinde izeh etmişse de, Taberi, bu izah şeklinin sahabi ve Tabiinin izahlarına ters düştüğünden kabul edilemeyeceğini söylemiştir.
Âyet-i kerimede zikredilen ve "İmtihan" diye tercüme edilen kelimesi, Abdullah b. Abbas, Süddi, Mücahid ve İbn-i Cüreyc

tarafından "Nimet" olarak izah edilmiştir. Aslında imtihan kelimesi hayır için de şer için de kullanıldığından burada hayır anlamına geldiği söylenmiştir. Buna göre âyetin sonunun izahı şöyledir: "Allah'ın, sizi, Firavunun yaptığı azaptan kurtarması, sizin için büyük bir nimettir.
"Firavun" lakabı.Mısıra hakim olan Âmâlika Krallarına verilen bir lakaptır. Allah tealanın, Hz. Musayı takibederken suda boğduğu Firavunun adı ise, Muhammed b. İshak'm rivayetine göre, Velid b. Musab. b. Reyyaıı'dır. "Firavunun ailesi"nden maksat, onun dinini kabul eden, kavminden olan ve ona tabi olanlardır. Burada hitap aslında Firavunu görmeyen İsrailoğullannadır. Allah teala onların atalarını Firavunun zulmünden kurtardığı için onların nesillerine, atalarına olan lütuflannı hatırlatmaktadır.
İbn-i îshak. Firavunun, İsrailoğullarına yaptığı kötülükler hakkında şunları söylemiştir. "Firavun, İsrailoğullaarını hizmetçiler olarak kullanıyordu. Onların sanatkârlarını çeşitli sanat dallarında işçi olarak çalıştırıyordu. Bazıları onun için ekin ekiyorlardı. Sanatı olmayanlardan ise cizye alıyordu.
Taberi diyor ki: "İsrailoğuilarının erkek çocuklarını kesip kadınlarını sağ bırakan Firavunun emrini uygulayanlar onun memurlarıydı. Emri Firavunun vermesine rağmen iş onun memurlarına İsnad edilmektedir. Bu da zorba idarecilerin emirlerine uyarak kötü işler yapanların sorumluluktan kurtulamayacaklarını göstermektedir. [169]

50- Yine bir zaman sizin için denizi yarıp sizi kurtarmıştık. Firavun ailesini suda boğmuştuk. Siz de bakıp duruyordunuz.
Ey İsrailoğulları, sizden, her torunun geçebileceği biryol olması için denizi yanp on iki yol açtığımızda size olan nimetimi hatırlayın. Sizi helak olmaktan kurtarmış, Firavun ve yandaşlarını suda boğmuştuk. Siz de Firavunun boğulmasına, deniz dalgalanılın, Firavun ailesini yutmasına bakıp duruyordunuz.
"Firavun" Mısır hükümdarlarına verilen bir unvan idi. Bu Firavunların, rivayete göre sonuncusu, yukarıdaki âyetin izahında anlatıldığı gibi bir rüya görmüş ve bunun üzerine de İsrailoğullarmi yeni doğan bütün erkek çocuklarını boğazlatarak öldürtüyordu.
İsrailoğullarından, "İmran" adında bir şahsın da bir erkek çocuğu doğdu. Bu çocuk, büyüyüp ilerde Peygamber olacak olan Hz. Musa idi. Annesi, onun da öldürül memesi için onu bir

sandığın içine koyup Nil nehrine bıraktı. Firavunun karısı Asiye, nehirde bu sandığı gördü ve onu nehirden çıkarttırdı. Sandığın içinde çok güzel bir çocuk bulunuyordu. Onun öldürülmesine mani oklu ve kendi sarayında alıkoymaya karar verdi.
O sırada Firavunun sarayında hizmetçi olan Musanın kizkaıdeşi, durumu takibediyordu. Çocuğun hiçbir kadını emmediğini görence, ona bakacak ve em-zirecek bir kadın tavsiye edebileceğini söyledi. Teklifi kabul edildi. O da doğruca gidip durumu annesine haber verdi. Ve annesini, çocuğun bakıcısı olarak saraya getirdi.
Böylece Hz. Musa, öldürülmekten kurtulduğu gibi Firavunun sarayında ve kendi öz annesinin sütüyle ve bakımıyla büyüdü.
Hz. Musa, Allah tarafından Peygamber olarak seçildi. Firavuna ve Mısır halkına Allanın emirlerini tebliğ etti. Onlara bir çok mucizeler göstererek, Allanın emir ve yasaklarını kabul etmeleri için çok mücadele etti. Fakat Firavun iman etmedi.
Hz. Musa, Mısırda çok kötü bir muamele gören israiloğullarını alıp Ken'an iline gitmek için Firavundan defalarca izin istedi. Önceleri buna izin vermeyen Firavun, sonra razı oldu. Fakat Hz. Musa İsrailoğullannı alıp Mısırdan çıkarken, izin verdiğine pişman oldu. Ve onlar gittikten sonra arkalarından onlan takibe başladı.
Hz. Musa ve İsrailoğulları, Kızıldenizin kenarına varmışlardı ki, geriden, Firavun ve ordusunun geldiğini gördüler. Heyecanlanıp korktular. Önde deniz arkada düşman bulunuyordu. İşte bu zor durumda Hz.Musa, kendisine Allah tarafından verilen bir mucize daha gösterdi. Kızıkİenize âsâsıyla vurdu ve denizde, İsrailoğullanndan on iki kabilenin geçeceği on iki yo! açıldı. Deniz yarılmış yol olmuştu. İsrailoğulları, Hz. Musanın komutasında bu yollardan karşıya geçmeye başladı I ar. Firavun ve ordusu da yetişmiş bu açılan yollardan onları takibediyordu. Fakat Hz. Musa ve İsrailoğullan karşıya geçer geçmez, yarılıp; yol olan deniz kapanarak Firavun ve ordusu sulara kanştı. Herkesin gözleri önünde Firavun ve ordusunun tamamı boğulup yok oldu.
İşte âyet-i kerime bu olaya işaret ediyor. Diğer âyetlerde de bu olay açıkça anlatılmaktadır. Bu âyetlerde şöyle buyuruluyor:
"Firavun ve adamları, güneş doğarken onların ardına düştüler." "İki topluluk yaklaşıp birbirini görünce, Musanın tarftarları "İşte yakalandık" dediler." "Musa" Hayır, şüphesiz rabbim bcnimledir. Bana mutlaka kurtuluş yolunu gösterecektir."

dedi." Bunun üzerine biz Musaya" Âsânı denize vur" diye vahyettik. Bir anda deniz yarılıvcrdi. Her bir kısmı kocaman bir dağ gibiydi." "Geriden gelen Firavun ve adamlarını da oraya yaklaştırdık." "Musa ve beraberindekilerin hepsini sağ salım kurtardık." "Sonra diğerlerini de suda boğuverdik." "Şüphesiz ki bunda büyük ir İbret vardır. Fakat çokları yine de iman etmediler. [170]

Bakara suresinin, izahını yaptığınız bu âyeti, Allah tealanın. İsrailoğulla-nna nimetlerini hatırlatıyor. Hz. Musayı yalanlamaları yüzünden Firavun ve ailesinin başına gelen azabın, Hz. Muhammed (s.a.v.)'i yalanlamaları halinde onu yal ani ay ani arın da başına gelebileceğine dikkatleri çekiyor.

Denizin nasıl yanldığı hususunda Süddi diyor ki: "Musa denize varınca onu "Ebu Halid" diye adlandırdı Âsâsıyla ona vurdu. Deniz yarıldı. Her bir parçası büyük bir dağ gibiydi. İsrailoğullan, denizde açılan yollara daldı. Denizde, her toruna bir yol olmak üzere on iki yol açılmıştı.

Taberi, Allah tealanın Firavunu suda ne şekilde boğduğu hakkında özetle şu rivayetleri zikretmektedir: Abdullah b. Şeddad diyor ki: "Bana anlatıldığına göre Firavun,ordusundı\ki alaca atlara ilaveten yetmiş bin yağız atla Musayı takibe çıkmıştı. Musa ise daha önce çıkıp denize varmıştı. Denizden geçeceği bir-yer yoktu. Arkadan Firavun ve ordusu göründü. Musanın arkadaşları onlan görünce "Eyvah yakalandık" dediler. Musa ise "Hayır, hayır olmaz.Zira rabbim benimle beraberdir. O bana kurtuluş yolunu gösterecektir. O bana bunu vaadetti. O, vaadinden dönmez." dedi.

Abdullah b. Şeddad, başka bir rivayetinde şöyle demektedir: "Firavunun atı denize girmemekte diretince Cebrail bir kısrakla ona göründü. Cebrail denize daldı. Arkasından da Firavun daldı. Firavunun ordusu onlan görüp kedileri de denize daldılar. Böylece Cebrail Önden, Firavun ve ordusu da onun arkasından gidiyordu. En geride de İsrafil bulunuyor ve onları, Cebrail takibetmeye teşvik ediyordu. Deniz, Firavun ve ordusunun üzerine kapanmaya başlayınca Firavun. Allah'ın kudretim gördü, kendisinin acizliğini anladı ve orada "İsrailoğullannın
iman ettiğinden başka ilah olmadığına iman etlim ve ben Müslümanlardanım" dedi. [171]

Allah teala da buyurdu ki: "Şimdi mi iman ediyorsun? Halbuki bundan önce isyan ettin ve fesat çıkaranlardandın."

İkrime ise, Firavunun denizde nasıl boğulduğu hakkında Abdullah b. Ab-bastan, şunları söylediğini rivayet etmiştir: "Allah teala ımısaya: "... Kullarımı geceleyin al götür. Mutlaka takibcdilcccksiniz." diye vahyctlik. [172]buyurunca Musa, İsrailoğullanyla birlikte geceleyin yola çıktı. Musa ile birlikte altı yüz bin kişi bulunuyordu. Firavun onları görünce şöyle dedi: "Bunlar, basit ve sayısı az bir topluluktur. Ne var ki bizi öfkelendiriyorlar. Biz ise gerçekten ihtiyatlı ve uyanık bir kitleyiz. [173]
Musa, İsrailoğullarıyla bilikte yürümeye devam etti. Denize doğru koştular. Dönüp geri baktılar bir de ne görsünler, Firavunun ordusunun havaya kaldırdığı toz ve gürültü ufku kaplamış. Bunun üzerine şöyle dediler: "Ey Musa, sen bize gelmeden önce de bize işkence edildi, geldikten sonra da. İşte önümüzde deniz arkamızda ise bizi ezen Firavun." "Musa da onlara:"... Umulur ki rab-biniz düşmanlarınızı yok eder de sizi yeryüzünde onların yerine geçirir. Sonra da ne yapacağınıza bakar." dedi. [174]Bunun üzerine Allah teala Musaya: "Asanı denize vur." diye vahyettİ. Denize de "Musayı dinle ve sana vurduğunda ona itaat et." diye vahyetti. Bunun üzerine deniz heyecanlandı. Musanın, kendisine neresinden vuracağını bilemiyordu. Bu sırada Yıışâ, Musaya: "Sana ne emredildi." diye sordu. Musa da: "Denize vurmam emredildi." diye cevap verdi. Yûşâ: "O hakle vur." dedi. Musa da denize âsâsıyia vurdu. Deniz yarıldı orada on iki yol açıklı. Her bir yol büyük bir dağ gibiydi. İsrailoğullannın on iki torunundan her biri bir yolu takibediyordu. İsrailoğuilan yola girince birbirlerine şöyle dediler: "Diğer arkadaşlarımızı ncĞen göremiyoruz?" Musaya da: "Arkadaşlarımız nerede onlan niçin göremiyoruz?" diye sordular. Musa da: "Yürüyün. Onlar da sizin gibi bir yoldan yürüyorlar." dedi. Onlar: "Biz, arkadaşlarımızı görmedikçe rahat edemeyiz." dediler. Musa da: "Ey Allahım, sen bunların kötü huylarına karşı bana yardım et," dedi. Allah teala.Musaya: "Âsâna, denize şöyle yapmasını söyle." dedi. Musa da asasını, denizde açılan yolların sudan duvarlarına vurdu. Duvarlardan, İsrailoğuflannın birbirlerini görecekleri pencereler açıldı. İsraİloğullan yürüyüp denizden çıktılar. Bunun üzerine Firavun ve ordusu, denize doğru hücuma geçti. Cebrailin, atı ile gelip teşvik etmesiyle Firavunu ve ordusunu denize çekti. Musanın kavmi, denizden tamamen çıktıktan sonra Firavun ve ordusu orada boğuldu.

Firavunun Musayı yakalamakta geç kalması hususunda Süddi diyor ki: "K.ptilerden çok kişi ölmüştü. Firavun ve adamları onlan defnetme e meşguldüler. Bu sebeple gün doğuncaya kadar Musay. takibe çıkamamışlardı. Israılogul-lannm önünde Harun yürüyor arkalarından da Musa gidiyordu.
Taberi Firavun ve Musanın denize dalmaları hususunda bu bilgilerin dışında başka rivayetler de zikretmektedir. Konuyu uzatmamak için bu rivayetler zikredilmemiştir. [175]

51- Bir zaman da Musa île kırk gece için vaadleşmiştik, Onun arkasından siz buzağıyı ilah edindiniz ve zalimler oldunuz.
Bir zaman da Tevratı Musaya indirmek için. onunla tam kırk gece için vaadleşmiştik. Musa, verdiği vaad için sizin yanınızdan ayrıldıktan sonra, buzağıyı ilah edinip ona taptınız. Ve bu davranışınızla zalimler oldunuz. Çünkü sizler, ibadeti, layık olmayan bir şeye yaptınız.
* İsrailoğullannın bu hallerini anlatan diğer âyet-i kerimelerde de şöyle buyurulmaktadir:
"Musa, kavminden önce Tur dağına koşunca: "Seni, kavminden önce davranmaya sevkeden nedir ey Musa?" dedik."
"Musa: "İşte onlar peşjmdeler. Razı olman için acele ettim ey rabbim, dedi."
"Allah: "Şüphesiz ki biz senden sonra kavmini imtihan ettik, Samiri onları saptırdı." dedi."
"Musa büyük bir öfke ve üzüntüyle kavmine döndü. "Ey kavmim, rabbi-niz size güzel bir vaadde bulunmadı mı? Aradan çok mu zaman geçti? Yoksa rabbinizin gazabına uğramayı mı istediniz de bana verdiğiniz sözden caydınız?" dedi."
"Şöyle cevap verdiler: "Biz, sana verdiğimiz sözden kendi irademizle caymadık. Fakat Mısırdan çıkarken, o kavmin mücavherlerinden yükler dolusu alıp götümıüştük. Biz onlan ateşe attık. Samiri de yanındaki mücevherleri oraya attı."
"Nihayet S amiri onlara, içinden rüzgâr geçtikçe böğürür gibi ses çıkaran bir buzağı heykeli yaptı. Samiri ve taraftarları: "Sizin de ilahınız, Musanın da ilahı budur. Fakat Musa bunu unuttu." dediler."
"Onlar bu heykelin kendilerine sözle hiçbir mukabelede bulunmadığını, kendilerine ne bir zarar ne de bir fayda vermediğini görmüyorlar mıydı?"
"Doğrusu daha önce Harun onlara şöyle demişti: "Ey kavmim, siz bununla imtihan edildiniz. Muhakkak ki sizin rabbiniz,

rahman olan Allahtır. Sapık yolu bırakıp bana uyun, emrime itaat edin."
"Kavmi: "Musa bize dönünceye kadar buna tapmaktan vaz geçmeyeceğiz," dediler."
"Musa dönünce: "Ey Harun, bunların saptıklarını gördüğünde bana uymana mani neydi? Emrime karşı mı geldin?" dedi."
"Harun: "Ey anamın oğlu sakalımı ve başımı tutma. Doğrusu ben, "İsrai-loğuları arasında ayrılık çıkardın, sözümü dinlemedin." demenden korktum." dedi."
"Musa Samiriye: "Ey Samiri, ya senin yaptığın nedir?" dedi."
"Samiri: "Ben, îsrailoğuilarının görmediklerini gördüm." Ben, elçinin izinden bir avuç toprak alıp onu, erimiş mücevherin içine attım. İşte böylece bunu bana nefsim hoş gösterdi." dedi,"
"Musa Samiriye şöyle dedi: "Haydi git sen hayatın boyunca "Bana dokunmayın" diyeceksin. Âhİrette de sana.kaçıp kurtulamayacağın, vâadedilmiş bir azap vardır. Tapıp durduğun ilahına şimdi ne yapacağız bir bak. Onu muhakkak yakacağız. Sonra onu denize savuracağiz."
"Sizin ilahınız ancak, kendisinden baka hiçbir ilah olmayan Allahtır. Onun ilmi herşeyi çepeçevre kuşatmıştır. [176]
Ayette geçen ve "Vaadleşmiştik" diye tercüme edilen fiili, diğer bir kiraatta şeklinde okunmuştur. Bu kiraata göre âyetin mânâsı: "Hani bir zaman Musaya vaadctmiştik" şeklindedir. Taberi her iki kıraatin da sahih olduğunu, iki kıraatin da mânâda önemli bir değişiklik yapmadığını söylemiştir.
Taberi, "Musa"isminin, Kıpti dilinde iki kelimeden meydana geldiğini bunların da anlamına gelen "Mu" ve "Ağaç" anlamına gelen "Sa" kelimeleri olduğunu söylemiştir.
Taberi diyor ki: "Musaya "Su" ve "Ağaç" anlamına gelen bu iki kelimenin ad olarak verilişinin sebebi, Hz.Musanm, Nil nehrinin kenarında ağaçlı bir yerde bulunup sandıktan çıkanlmasındandir. Bu sandığı, o sırada, Firavunun karısı Âsiyenin, nehir kenarında yıkanmakta olan cariyelerinin bulduğu rivayet edilmektedir.
Âyet-i kerimede, Allah teala ile Hz. Musanın kırk giin için vaadleştikleri zikredilmektedir. Ebul Âliye bu ifadeyi şöyle izah etmektedir: Bu kırk gün, Zilkade ayı ile Zilhicce ayının on günüdür. Hz. Musa, kardeşi Harunu, İsrailoğulla-nnın başına Halife tayin ettikten sonra Tur dağına gidip orada rabbi ile kır kgün konuşmuştur. Allah teala, zebercedden yapılmış levhalar üzerine yazılı olan Tevratı Hz. Musaya vermiş Hz. Musa da

orada kalemlerin sesini duymuş ve rabbiyle sessiz bir şekilde konuşmuştur.
îbn-i İshak diyor ki: "Allah teala, Firavunu ve kavmini helak edip Hz. Masayı ve kavmini kurtardıktan sonra, Hz. Musaya, kendisiyle görüşmek için kırk gün vaadetti. Musa, Harunu, İsrafloğullannın başına bıraktı ve ona: "Ben acele rabbime gidiyorum. Kavmimin başına benim yerime geç. Bozguncuların yoluna uyma." dedi. Musa, rabbinin huzuruna çıkmayı çok arzuladığından acele olarak çıkıp gitti. İsrailoğullannın başında Hz. Harun kaldı. Onun yanında Samiri de bulunuyordu. Harun, İsrailoğullarını Musanın peşinden götürüp ona kavuşmaya çalışıyordu.
Ayet-i kerimenin sonunda: "Musanın arkasından siz buzağıyı ilah edindiniz." Duyurulmaktadır. Taberi, İsrailoğullannın buzağıyı ilah edinmelerinin sebebi hakkında çeşitli rivayetler zikretmiştir. Bunlardan bazılarını şu şekilde özetlemek mümkündür:
îkrime bu hususta Abdullah b. Abbastan şunları rivayet etmektedir. Firavun ve ordusu, Musayı ve İsrailoğullarını takibederken denize varınca Firavunun atı denize girmekte diretmiş, bunun üzerine Cebrail bir kısrakla gelerek Firavunun atının denize girmesine sebep olmuştur. Bu arada Samiri de Cebrailin atının ayağınm izinden bir avuç toprak alıp saklamıştır. İsrailoğullan Mısırdan ayrılırken komşularının altın vb. süs eşyalarını bir merasim dolayısiyle emanet almışlardı. Bu emanetleri geri vennedikleri için kendilerini suçlu hissetmeye başlamışlardı. Hz. Musa, Allah teaîa ile konuşmaya gittiği zaman o süs eşyalarını ateşe attılar ki yansın tükensinler. Bü arada Samiri, Cebrailin atının izinden aldığı bir avuç toprağı, yanan o eşyanın içine Mtı. O eşyalar da, arkasından hava girip önünden çıktığında böğüren bir buzağı şeklini aidi. S amirinin teşviki ile İsrailoğullan bu buzağıya tapmaya başladılar. Hz. Hanımın uyanlarını dinlemediler. İşte âyet-i kerime onlann bu halini beyan etmektedir. [177]

52-Bu hareketinizden sonra, şükredesiniz diye sizi affettik.
Affımıza karşılık bize şükredesiniz diye, buzağıyı ilah edinmenizden sonra sizi affettik, ceza vermedik. [178]

53- Yine bir zaman, hidayete eresiniz diye, Musaya kitabı ve hak ile bâtılı ayıranı vermiştik.

Doğru yolu bulup hakka uyasımz diye, Musaya Tevratı verdiğimiz zamanı hatırlayın. Ona, hak ile bâtılı ayıran bir kitap vermiştik.
* Taberi diyor ki: Âyette ifade edilen "Hak ile bâtılı ayıran şey" Tevrattır. Tevratın Hz. Musaya verildiği zikredildikten sonra onun en belirgin sıfatı olan "Hak ile bâtılı ayırma " sıfatı da zikredilmiştir. [179]

54- Bîr zaman Musa kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim, buzağıyı ilah edinmekle şüphesiz kendinize zulmettiniz. O halde yaratanınıza tevbe edin ve birbirinizi öldürün. Yaratanınız katında bu, sîzin için daha hayırlıdır. Allah, tevbenizi kabul etmiştir. Çünkü o, tcvbcîcri çokça kabui eden ve çok merhametli olandır.
Yine hatırlayın o zamanı ki, îvlusa, İsrailoğullanna: "Ey kavmim, sizler buzağıyı ilah edinmekle kendinize zulmettiniz." demişti. Bu günahlardan, sizi yaratana tevbe edin. Bir kısmınız diğer bir kısmınızı, yani, buzağıya tapmayan-lar tapanları öldürsün. Allanın emrine tıyarak birbirinizi Öldürmeniz, yaratanınız katında sizin, için daha hayırlıdır. Çünkü sizler bu sebeple Allanın, âhiretteki azabından kurtulmuş olursunuz. Allah sizi bağışlayarak ve suçlarınızı cezalandırmayarak tevbenizi kabul etmiştir. Çünkü o, kendisine yönelenlerin tevbesini kabul eden ve kullarına merhametli davranandır.
* Hz. Musa, buzağıya tapmayanlara, ona tapanları öldürmelerini emretti. Onlar da öldürmeye başladılar. Ölenlerin sayısı yetmiş bin'e ulaştı. Bunun üzerine Hz. Musa ağlamaya başladı. Allah teala da onların tevbelerini kabil etti.
Âyet-i kerimede geçen ve "birbirinizi Öldürün" diye tercüme edüen ifadesi, Ebul Âliye, Ebu Abdurrahman, Said b. Cübeyr, Müca-hid, Abdullah b. Abbas, Süddi, Zühri, Katade, Ubeyd b. Umeyr, İbn-i İshak ve İbn-i Zeyd tarafından bu şekilde izah edilmiştir.
İsrailoğull arının, buzağıya taparak dinden çıkmalarının cezası olarak birbirlerini öldürmeleri emredikliği söylenmiştir.
Taberi, adı geçen bu müfessirlerden Özetle şunları nakletmektedir: İkri-me, Abdullah b. Abbasın bu âyetin izahında şunları söylediğini rivayet etmiştir: Musa, kavmine, rabbinin, birbirlerini öldürmelerine dair emrini bildirmiştir. Bu-nun üzerine buzağıya tapanlar saklanmışlar ve bulundukları yerlerde oturup kalmışlardır. Buzağıya tapmayanlar ise hançerleri ellerine alıp diğerlerini öldürmek istemişlerdir. Tam

o sırada kendilerini şiddetli bir karanlık kaplamış onlar da karanlıkta birbirlerini öldürmeye girişmişlerdir. Karanlık kalktığında yetmiş bin kişinin öldüğü görülmüştür. Bu olay, öldüren için de, öldürülen için de bir tevbe idi.
Said b. Cübeyr ve Mücahid ise şöyle demişlerdir: "İnsanlar birbirlerine karşı hançerleri çekmişler ve birbirlerini öldürüyorlardı. Akrabası olsun olmasın kimse kimseye acımıyordu. Nihayet Hz. Musa elbiseseini ters çevirdi. Bunun üzerine ellerinde bulunan hançerleri bıraktılar. Yetmiş bin kişinin öldüğü görüldü. Allah teala Hz. Musaya: "Bu kadarıyla yetindim" diye vahyetti.
Süddi bu olayı izah ederken şu âyetleri okumuş ve izahlarda bulunmuştur: "Musa, büyük bir öfke ve üzüntüyle kavmine döndü "Ey kavmim, rabbiniz size güzel bir vaadde bulunmadı mı. aradan çok mu geçti, Yoksa rabbinizin gazabına uğramayı mı istediniz de bana verdiğiniz sözden caydınız?" dedi." "Şöyle cevap verdiler: "Biz, sana verdiğimiz sözden kendi irademizle caymadık. Fakat Mısırdan çıkarken, o kavmin mücevherlerinden yükler dolusu alıp götürmüştük. Biz onları ateşe attık. Samiri de yanındaki mücevherleri ortaya attı. [180]
Hz. Musa gelip bu durumu görünce elinde bulunan Levhaları yere attı ve kardeşi Harunun başından tutarak kendine doğru çekti. Harun ise ona: "... Ey anamın oğlu, sakalımı ve başımı tutma. Doğrusu ben, "İsrailoğullan arasında ayrılık çıkardın, sözümü dinlemedin" demenden korktum." dedi. [181]Bunun üzerine Hz. Musa Harunu bırakıp Samiriye yöneldi. Ona: "Ey Samiri, ya senin yaptığın nedir?" dedi." "Samiri: "Ben, İsrailoğullamun görmediklerini gördüm. Ben, elçinin izinden bir avuç toprak alıp onu erimiş mücevharatın içine attım. İşte boyle,bunu bana nefsim hoş gösterdi." dedi." "Musa Samiriye şöyle dedi: "Haydi git, sen, hayatın boyunca "Bana dokunmayın" diyeceksin. Âhirette de sana, kaçıp kurtulamayacağın, vadedilmiş bir azap vardır. Tapıp durduğn ilahına şimdi ne yapacağız bir bak. Onu muhakkak yakacağız. Sonra onu denize sa-vuracağız. [182] Sonra Musa tutup o buzağıyı parçaladı, yaktı ve denize savurdu. Sonra onlara: "Bu sudan için." dedi. Onlar da içtiler Buzağıyı çok sevenlerin bıyıklarında altın kalıntıları görüldü. İşte Allah teala bunlar hakkında:" ... İnkârlaından dolayı buzağı kendilerine içirildi. [183] buyurdu. Musa geri döndüğünde, pişman olan İsrailoğullan, kendi kendilerine şöyle demişlerdi: "Yemin olsun ki eğer rabbimiz bize merhamet etmez ve bizim günahlarımızı

bağışlamazsa şüphesiz ki bizler hüsrana uğFayanlardan oluruz."
Allah teala, İsrailoğullannin tevbesini kabul etmedi. Ancak buzağıya taparak mürted olanlarla, buzağıya tapmadıkları halde tapanlara mani olmayanların savaşmaları halinde tevbelerini kabul edeceğini beyan etti. Bunun üzerine Hz. Musa onlara: "Ey kavmim, buzağıyı ilah edinmekle şüphesiz kendinize zulmettiniz. O halde yaratanınıza tevbe edin ve birbirinizi öldürün." dedi. Onlar da iki saf yaptılar, kılıçlarla savaştılar. Buzağıya tapanlar da tapmayanlar da kılıçlarla savaşıyorlardı. Her iki taraftan ölenler de şehit sayılıyordu. Öldürülenler çoğaldı. Neredeyse İsrailoğullan yok olacaktı. Öyleki onlardan yetmiş bin kişi öldürülmüştü. Nihayet Musa ve Harun: "Rabbimiz, sen İsrailoğullarını helak ettin. Rabbimiz, geri kalanlarını bırak." diye dua ettiler. Allah da onlara, silahlarını bırakmalarını emretti ve tevbelerini kabul etti.
Mücahid diyor ki: "İsrailoğullan bu hadisede babalarım ve oğullarını bile öldürüyorlardı. İşte Allah teala onların tevbelerini böyle kabul etmişti."
Buna benzer rivayetler, Ebul Âliye, Zühri, Katade, Ubeyd b. Umeyr, İbn-i İshak ve İbn-i Zeyd'den de nakledilmiştir. [184]

55- Hani: "Ey Musa, biz, AHahi açıkça görmedikçe sana asla iman etmeyeceğiz." demiştiniz de gözünüz göre göre sizi bir çığlık yakalayıvcr-mişti.
Ey İsraiîoğullan, hani siz Musaya: "Biz, Allahı, apaçık görüp gözlerimizle ona bakmadıkça seni tasdik edip bize getirdiğini kabul etmeyiz." demiştiniz. Bu sebeple sizi, bir çığlıkla helak etmiştik. Sizi helak eden bu çığılği bizzat gözlerinizle görüyor, onu müşahade ediyordunuz.
Allah teala, bu ve bundan önceki âyetlerle, Resulullahın hicret ettiği Medinenin çevresinde bulunan ve Resulullahın hak Peygamber olduğuna inanmayan Yahudileri kınamakta, onların, Resulullaha yaptıklarının, atalarının Hz. Musaya yaptıklarına benzediğini bildirmektedir. Öyle ki, ataları, Allah tealanin çeşitli nimetlerine erişmelerine ve onun Peygamberinin doğru olduğunu gösteren mucizelerini bizzat gözleriyle görmelerine rağmen yine ele teslim olmamışlar, kendilerini dinden çıkaran çeşitli davranış ve tekliflerde bulunmuşlardır. Ba-zan Hz. Musadan, Allanın dışında kendileri için ilahlar tayin etmesini istemişler, bazan, Allahı bırakıp buzağıya tapmışlar, bazan, "Biz, Allahı bizzat gözlerimizle görmedikçe sana inanmayız."

demişler, savaşa davet edildiklerinde Hz. Musaya: "Git, sen ve rabbin savaşın. Bizler burada oturacağız." demişler, "Kutsal şehirin kapısından secde ederek girin ve "Affet" deyin ki kusurlarınızı bağışlayalım." denilmiş, onlar ise sözü tersine çevirerek "Kutsal hamur içinde buğday" şeklinde söylemişler ve o şehire, kıçları üzerinde sürünerek girmişlerdir. Bu gibi davranışlarıyla Hz. Musaya çok eziyet etmişlerdir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'e inanmayan Yahudiler de bunlar gibi, Allanın Peygamberini üzecek şeyler yapmaktadırlar.
Âyette zikredilen "Çığhk"tan maksat, Rebi' b. Enes'e göre "Bir gürültü", Süddiye göre "Bir ateş", İbn-i İshak'a göre ise "Bir sarsıntı"dır. Aslında "Çığlık" diye tercüme edilen insanın gördüğü veya yakalandığı, dehşetinden dolayı aklının gittiği veya bazı duyu organlarını kaybettiği yahut helak olduğu her şey'e denir. Bu şey, ses de olabilir ateş de, deprem de olabilir sarsıntı da,
Hz. Musa'ya: "Biz, Allahı açıkça gönnedikçe sana iman etmeyiz" diyenler. Hz. Musanın, buzağıya tapmalarından dolayı özür dilemeleri için İsrailoğullan arasından seçip Tur dağına götürdüğü yetmiş kişidir. Bunlar, Tur dağına vardıklarında Hz. Musa onlan biraz geride bırakmış, kendisi, Allah teala ile konuşmak üzere dağın tepesine çıkmış. O sırada dağın tepesini bir duman kaplamış, Allah tealanın, Hz. Musa ile konuşmasını duyan bu yetmiş kişi bu sefer de: "Biz, Allahı açıkça görmedikçe iman etmeyiz." demeye başlamışlardı. İşte onların bu, hadlerini aşan talepleri sonunda kendilerini şiddetli bir sarsıntı yakalamış ve hepsi birden ölmüşlerdi.
Taberi diyor ki: "İsrailoğullarının Hz. Musaya: "Biz, Allahı açıkça görmeciikçe sana asla iman etmeyeceğiz." demelerinin sebebi olarak İbn-i İshak, Süddi, Reb'i' b. Enes, İbn-i Zeyd ve Katadeden nakledilen bu gibi rivayetlerin sıhhati hakkında kesin bir delil bulunmamaktadır. Nakledilenlerin belki bir kısmı doğru olabilir. Bununla birlikte İsraÜoğullannın, Hz. Musaya böyle bir teklifte bulunmalarının asıl sebebini ancak Allah tealanin bildiğini söylemek daha isabetli olacaktır. Allah tealanın bu âyette İsrailoğullanm, Hz. Muhammedi kabul etmelerinden dolayı kınadığı muhakkaktır.
Bu hususta diğer bir âyet-i kerimede de şöyle buyurul m aktadır: "Musa, tayin ettiğimiz o vakit için kavminden yetmiş kişi seçti. Onları kuvvetli bir sarsıntı yakalayınca Musa şöyle dedi: "Ey Rabbim, eğer dileseydin bunları ve beni daha önce helak ederdin. İçimizdeki beyinsizlerin yaptıkları yüzünden bizi

helak mi edeceksin? Bu olanlar ancak senin bir imtihanındır. Sen bu imtihanla dilediğini saptırır, dilediğini de hidayete erdirirsin. Sen bizim velimizsin. Artık bizi bağışla, bize merhamet et. Sen, bağışlayanların en ha-yırlısısın. [185]
Hz. Musanın bu dua ve taleplerinden sonra Allah teala, helak oan bu yetmiş kişiyi tevbe eder ve şükrederler diye tekrar diriltmiştir. Bundan sonra gelen âyet-i kerime bu hususa işaret etmektedir. [186]

56- Sonra şükredesiniz diye, ölmüşken size tekrar hayat verdik.
Sizi çığlıkla Öldürdükten sonra, size olan nimetimize karşılık şükredesiniz diye sizi yeniden dirilttik.
Bundan sonra Allah teala, İsrailoğullanna, şükretme vazifelerini hatırlatarak onlara vermiş olduğu nimetleri saymaya başlamış ve şöyie buyurmuştur: [187]

57- Bulutları üzerinize gölgelik yaptık. Size, kudret hcvlası ve bıldırcın indirdik "Size rızık olarak verdiklerimizin temizlerinden yy in." dedik. onlar bize zulmetmediler fakat kendi kendilerine zulmediyorlardı.
Ey İsrailoğullan, Tin sahrasında bulunduğunuz sırada bulutlan üzerinize gölgelik yaptık. Orada size bir lütuf olarak, ağacın üzerine inen, baldan daha tatlı ve güzel olan kudret nevası ve bıldırcın indirdik" Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin leziz ve temiz olanlarından yeyin" dedik. Fakat siz bu nimetlere karşı nankörlük ettiniz. Emrimize isyan ettiniz. Ancak, bizim emrimize isyan etmelke bize zulmetmediniz. İsyanlarınızla azabı hak ettiğiniz için kendi kendinize zulmettiniz.
* Âyet-i kerimede zikredilen ve "Bulutlar" diye tercüme edilen kelimesi aslında gökyüzünü bürüyen her şeye denir. Bu şey bulut ta olabilir duman da, olabilir başka bir şey de. Mücahid, âyet-i kerimede zikredilen ve İsrai-loğullarının üzerine gönderildiği beyan edilen in, bildiğmiz bulut olmadığını söylemiş Abdullah b. Abbas da bu bulutun normal bulutlardan daha soğuk ve daha güzel bir bulut olduğunu ve kıyamet gününde Allanın emrinin içinde geleceği* ve Bedir savaşında meleklerin içinde geldiği bulut olduğunu söylemiş ve İsrailoğullarının Tih çölünde bu özel bulutla gölgelendiklerini beyan etmiştir.
Taberi diyor ki: Âyette zikredilen (fâ.) kelimesi, göğü kaplayan herhangi bir şey olarak izah edildiği takdirde, İsrailoğullanm

gölgelendiren (fuî) in da bulut vb. herhangi bir şey olması mümkündür. Allah teala buna: "Göğü kaplayıp örten" mânâsına gelen (r'ui) ismini vermiştir. Buna "Bulut" mânâsına gelen ismini vermesi uygun düşmezdi. Zira, o takdirde o kaplayanın, buluttan başka bir şey olduğunu söylemek mümkün olmazdı.
Âyette zikredilen ve "Kudret helvası" diye tercüme edilen kelimesi, Mücahide göre bazı meyve ağaçlannm gövdesinden akan ve bal'a benzeyen bir maddedir. Katadeye göre kar gibi beyaz olan bir maddedir. Rebi' b. Enes'e göre bal gibi bir içecektir. İbn-i Zeyd ve Âmir'e göre bal'dir. Vehb'e göre zerrecikler ve un'lar gibi ufanmış ekmeklerdir. Süddi'ye göre bu, Turrencebin ağacı üzerine inen bir nimet, Abdullah b. Abbas ve Âmir'e göre, ağaçların üzerine gökten düşen ve yenilen bir maddeddir. Bazılarına göre ise bal gibi tatlı olan Sümam ve Uşer bitkilerinin üzerine düşen bir maddedir. Peygamber efendimiz ir hadis-i şerifinde:
"Mantar den yani kudret hclvasıhdandır. Suyu da göz için şifadır. [188] buyurmuştur.
"Bıldırcın kuşu" diye tercüme edilen kelimesi, Abdullah b. Abbas, Dehhak ve Âmir tarafından bu şekilde izah edilmiş, Süddi ve Rebi1 b. Enes tarafından "Bıldırcından daha büyük bir kuş" şeklinde, Vehb tarafından "Güvercin gibi semiz bir kuş" şeklinde, Abdullah b. Mes'ud ve Abdullah b. Abbas tarafından "Bıldtrcın'a benzeyen bir kış" şeklinde izah edilmiş, Katade de bu kuş'u, güneyden esen rüzgârların getirdiğini söylemiştir.
Tuberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: "Allah tealanın, bu kavmi bulutlarla gölgelendirmesinin ve bunlara kudret helvası ve bıldırcın eti indindesinin sebebi nedir?" Cevaben denir ki: "Bu hususta çeşitli rivayetler vardır:
Taberi bu hususta özetle şunları zikretmektedir: Süddi diyor ki "Allah te-ala Hz. Musanın kavminin tevbelerini kabul ettikten ve Musanın seçtiği yetmiş kişiyi öldürüp tekrar dirilttikten sonra İsrailoğullanna, Kudüs'e gitmelerini emretmiştir. Onlar oraya yaklaşınca Musa onlardan on iki önder seçip orada bulunan zorba kavme gönderdi. Bu gidenlerle o kavim arasında cereyan eden olayları Allah teala bizlere haber vermiştir. Kavmi Musaya: "Ey Musa, onlar orada oldukça biz oraya ebediyyen girmeyiz. Sen ve rabbin gidin savaşın biz burada oturacağız." dediler. [189]Bunun üzerine Musa hiddetlendi ve onlara beddua etti ve şöyle dedi: "Ey rabbim, ben, kendimden ve kardeşimden başkasına söz ge-çiremiyonim. Sen, bizimle bu fasık kavmin arasını ayır[190] Hz. Musanın bu duası, aceleye

getirdiği bir duadır. Bu duanın üzerine Allah teala şöyle buyurdu: "Kırk sene o mukaddes yer onlara haram kılınmıştır. Yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklardır.[191]Allah teala, İsrailoğullannı çölde dolaşmaya mecbur edince Hz. Musa, yaptığı duadan dolayı pişman oldu. Kavminden, kendisiyle beraber olan ve kendisine itaat eden insanların yanına vardı. Onlar ona: "Ey Musa, bize ne yaptın?" dediler.Allah teala, Hz. Musanın bu pişmanlığı üzerine ona şunu vahyetti: "O fâsık kavim için üzülmc.[192]Bunun üzerine Hz. Musanın üzüntüsü gitti. Yine kavmi ona: "Ey Musa, biz burada suyu nerede bulacağız?" yemek nerede? dediler. Allah teala da onlara, Turrencebin ağacım üzerine indirdiği kudret helvasını, bıldırcın'a benzeyen Selva'yı gönderdi. İsrailoğullanndan herhangi birisi gelip kuş'a bakıyordu. Eğer semiz ise onu kesiyor yoksa bırakıyordu. O zayıf kuş da semizleştikten sonra geliyordu. İsrailoğulları: "Yemek olarak bu var. Fakat içecek nerede?" dediler, Musa, âsâsıyla taş/a vurdu. Taştan on iki pınar fışkirdı. On iki toruna ayrılan her bir torun, bunlardan birinden su içmeye başladı. İsrailoğulları: "Yemek ve su olarak bunlar var. Fakat gölgelik hani?" dediler. Bunun üzerine onlar, bulutlarla gölgelendirildiler. İsrailoğulları tekrar: "Bu, gölgelik. Ya giyecek elbise nerede?" dediler. Allah teala da onlann elbiselerini hiç eskimeyecek bir şekle getirdi. Boylan büyüdükçe elbiseleri de büyüyordu. Allah teala şu âyetlerde bu hususları beyan etmektedir: "Bulutlan Üzerinize gölgelik yaptık. Size kudret hevası ve bıldırcın indirdik. "Size rızık olarak verdiklerimizin temizlerimden yeyin." dedik. Onlar bize zulmetmediler, fakat kendi kendilerine zulmediyorlardı." "Bir zaman Musa, kavmi için su aramıştı. Biz de ona "Âsâsı taşa vur." dedik. Bunun üzerine taştan on iki göze fış-kirdı. Her cemaat su içeceği yeri bildi (ve dedik ki) "Allahın rızkından yeyin için, yeryüzünde bozgunculuk yaparak fitne çıkarmayın.[193]

Rebi' b. Enes diyor ki: "İsrailoğulları Tih çölünde beş veya altı fersahlık bir alanda şaşkın bir vaziyette dönüp duruyorlardı. Sabahtan akşama kadar dolaşıp aynı noktaya geliyorlardı. Kırk yıl bu şekilde devam ettiler. İşte burada onlara kudret helvası ve bıldırcın kuşu gönderiliyor, elbiseleri de eskimiyordu. Yan-larında, Tur dağından alıp götürdükleri bir taş bulunuyordu. Konakladıkları yerde Hz. Musa, âsâsiyla o taşa vuruyor ve ondan on iki pınar fışkırıyordu."

Abdullah b. Abbas diyor ki: "Onların çölde giydikleri elbise ne eskiyor ne de kirleniyordu."
İbn-i Cüreyc diyor ki: "Onların, kudret helvası ve bıldırcın etinden, bir günlük yiyeceklerinden fazla almaları halinde bu yiyecekler bozuluyordu. Ancak Cumartesi gününün yiyeceğini Cuma gününden alıyorlardı. O günün yiyeceği bozulmuyordu. [194]

58- O vakit onlara şöyle demiştik: "Şu şehre girin ve oranın mahsullerinden dilediğiniz gibi bol bol ycyin.Kapıdan secde ederek girin ve "Affet" deyin ki kusurlarınızı bağşlayalım. İyilikte bulunanlara daha fazlasını vereceğiz.
O vakit onlara şöyle demiştik: "beytül Makdise yani Kudüse girin. Orada bulunan mahsullerden afiyetle, rahatlıkla ve hesapsız olarak yeyin. Kudüs şehrinin kapısından, Allah'a şükür secdesi ederek girin ve "Ey rabbimiz, günahlarımızı affet" deyin ki günahlarınızı örtelim ve onların yükünü üzerinizden atalım.İçinizden, iyilikte bulunanların iyiliklerini artıracağız.
Âyet-i kerimede zikredilen şehirden maksat, Katade, Süddi ve Rebi' b. Enes'e göre Kudüs, İbn-i Zeyd'e göre ise Kudüsün yakınında bulunan Eriha ka-sabasıdır. Adı geçen kapıdan maksat ise, Kudüste "Hıtta kapısı" diye adlandırılan kapıdır.
Abdullah b.Abbas "Secde ederek girin" ifadesini "Rüku ederek girin" şeklinde izah etmiştir. Zira rüku da secde de eğilmeyi gerektirdiğinden boyun eğerek girmelerine "Rüku ederek girin" deme yerine "Secde ederek girin" denmiştir.
Burada "Affet" diye tercüme edilen kelimesinin mânâsı Hasan-ı Basri, Katade, İbn-i Zeyd, Rebi' b. Enes ve Ata'ya göre "Günahlarımızı düşür" demektir. İkrimeye göre ise Allah'tan başka hiç bir ilah yoktur" demektir. Abdullah b. Abbas'a göre ise "Allah'ım senden af dileriz deyin" demektir. Veya "Bu iş size söylendiği gibi haktır deyin" anlamına gelmektedir.
Âyette zikredilen ve "Bağışlayalım" diye tercüme edilen keli-mesi kökünden gelmektedir. Asıl anlamı ise bir şeyi kapatmak ve örtmektir. Baş'a giyilen "Miğfer" e bu adın verilmesi, başı kapatmasındandır.
Allah telaa, bundan sonra glene âyette, İsrailoğullanna olan büyük lütfü-nu ve onlara gösterdiği birçok mucizelere rağmen onların büyük bir cehalet içinde okluklarını, rablerine itaatta gerekeni yapmadıklarını, Peygamberleriyle alay edip onlara karşı çıktıklarını beyan ediyor ve onları kınıyor. Böylece onların soyundan gelen ve bu âyetteki ifadelere muhatap olan

torunlarını da, Resu-lullah'a iman etmemeleri yüzünden kınamış oluyor. O hallerinden vazgeçmemeleri halinde de atalarının durumuna düşeceklerini beyan ediyor. [195]

59- Fakat zalimler, kendilerine söylenen sözü değiştirip başka şekle koydular. Biz de, fâsik.olmaları sebebiyle üzerlerine gökten azap indirdik.
Fakat zalimler, kendilerine söylenen bu sözü değiştirdiler, başka bir şekle soktular. Yani o kelimeyi başka bir kelime ile değiştirdiler. Biz de, emrimize aykırı hareket etmeleri üzerine, işledikleri günahlar ve itaattan ayrılmaları sebebiyle, gökten, Taun ve diğer hastalıklar gibi azap indirdik.
Bu hususta Ebu Hureyre (r.a.) Rasulullah'ın şöyle buyurduğnu rivayet
"İsrailoğullanna, "Kapıdan secde ederek girin" dendiğinde onlar, kıçları üzerine sürünerek içeri girdiler. Zalimler kendilerine söylenen sözü değiştirip başka şekle koydular. Onlar, diyorlardı. [196]
Diğer bir rivayette
İbn-i Abbas da diyor ki: "Secde ederek girmeleri emredilen kapıdan, kıçları üzerine gerisin geri sürünerek girdiler. Bu sırada bir işaret olmak üzere diyorlardı. Bunlar "Hıtta" kelimesi yerine Hınta fi şa'rah" diğer bir rivayette de "Habbe Fi Şa'rah" diyorlardı. Bu sözlerinin ne mânâya geldiği bilinmiyordu. Bir kısım âlimler: "Bu anlamsız sözleri söyleyerek, Allah'ın kendilerinden af dilemeleri isteğini reddettiklerini ve bunun üzerine, Allah'ın, kendilerini cezalandırarak yetmiş bin kişinin Taun hastalığından öldüğünü" söylemişlerdir/[197]
Diğer bir kısım [198]âlimler ise bu sözün "Kızıl buğday" demek olduğunu, İs-railoğullan bunu söyleyerek, Allah'ın kendilerine emrettiğine karşı çıkma amacı taşıdıklarını ve bu şekilde alaycı bir davranışta bulnmalanndan dolayı cezalandırıldıklarını söylemişlerdir. [199]
Âyette, îsrailoğullannın uğratıldığı azap, mutlak olarak zikredilmiştir. Bu azap Taun hastalığı da olabilir başka bir şey de. Bunun Taun hastalığı olduğuna dair kesin bir delil yoktur. Ancak İbn-i Zeyd'in bunu Taun olarak yorumlaması akla daha yatkın görünmektedir. Zira Resulullah (s.a.v.) bir hadis-i şerifinde Taun hakkında şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki bu, sizden önceki bazı ümmetlerin uğratıldığı bir azaptır. [200]

60- Bir zaman Musa kavmi için su aramıştı. Biz de ona: "Âsânı taşa vur." dedik. Bunun üzerine taştan on iki göze fışkırdi. Her cemaat su içeceği yeri bildi. (Ve dedik ki): Allah'ın rızkından yeyin, için, yeryüzünde bozgunculuk yaparak fitne çıkarmayın.
Musa Tih çölünde iken, kavmi olan İsrailoğullan için su istedi. Biz de ona: "Âsânı taşa vur." dedik. O da vurdu. Bunun üzerine on ikiye ayrılan herbir torun cemaatına, taştan fışkıran bir göze meydana geldi. Herbirİ kendine mahsus olan gözeden içiyordu. Başkalan oradan içmiyordu.
* Allah teala diğer yaratıklar için suyu dağlardan ve benzeri yerlerden çıkardığı halde çöldeki İsrailoğullan için taşı yararak çıkarmış ve onlara şöyle buyurmuştu: "Allah'ın rızkı olan kudret helvası ve bıldırcın etinden yeyin, azamet ve ikram sahibi oian Allah'ın kudretiyle sizin için taştan fıkşkırtmiş olduğu soğuk ve tatlı sudan için. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak fitne çıkarmayın." dedik."
Abdullah b. Abbas diyor ki: "Hz. Musa'nın, kavmi için su istemesi Tih çölünde olmuştur. Allah teala İsrailoğullarını bu çölde bulutlarla gölgelendirmiş, onlara gökten kudret hevası ve bıldırcın eti göndermiş, elbiselerini eskimez ve kirlenmez elbiseler kılmıştı. Bunlara dört köşeli bir de taş vermişti. Onlar susadıklarında su isteyince Allah teala Hz. Musaya emretti o da asasını taşa vurdu. Taşın her kenarından üç pınar fişkırdı. Bu pınarlardan herbiri on iki torundan birine aitti. Onlar nereye vanp konaklarlarsa o taşı orada buluyorlardı.
İbn-i Zeyd ise bu taşın, koyun kellesine benzeyen bir taş olduğunu İsrailoğullan gezerlerken yüklerinde taşıdıklarım söylemiştir. [201]

61- O zaman siz, şöyle demiştiniz: "Ey Musa, bir çeşit yemeğe dayanamayacağız. Rabbine dua et de bize, yerin bitirdiği sebze, hıyar, sarmı-sak, mercimek ve soğandan versin." Musa da: "İyi olanı daha basit bir şeyle mi değiştirmek istiyorsunuz? O halde bir şehre inin. Şüphesiz orada istediğiniz vardır." demişti. Onlara, zillet ve yoksulluk damgası vurulmuştur. Allahı'n gazabına uğramışlardır. Bu onların, Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri ve haksız eyer Peygamberleri öldürmelerindendir. Bu, isyan etmelerinden ve haddi aşmalarından ileri gelmektedir.
Ey İsrailoğullan, Peygamberiniz Musaya: "Nefsimizi bir çeşit yemeğe mahkum etmeye artık dayanamıyoruz." dediğinizi hatırlayın. Diyordunuz ki: "Rabbinden iste de bize, yerin bitirdiği sebze, hıyar, sarmısak, mercimek, soğan ve benzeri

şeyler versin." Musa da size dedi ki: "Değer ve kıymet yönünden daha hayırlı olan şeyi daha düşük ve basit bir şeyle mi değiştirmek istiyorsunuz? Şüphe yok ki kim, kudret helvası ve bıldırcın etini, buğday, hıyar, soğan ve sar-mısakla değiştirirse o kimse, daha yüksek değerde olan bir şeyi daha düşük değerli ile değiştirmiş olur. Öyleyse bir şehre inin. Şüphesiz orada istediğiniz vardır. "Yahudilere aşağılık ve sefillik hak olmuştur. Onlar, Allah'ın gazap ve öfkesini yüklenmişlerdir. Bu zillet, aşağılık ve gazap, onlann, Allah'ın birliğini gösteren delilleri inkâr etmeleri ve yarattıklarının, doğru yolu bulmaları için gönderdiği Peygamberleri, Allah'ın izni ve nzası olmadığı halde Öldürmeleri yüzündendir. Yine bu ceza, Allah'a isyan etmeleri ve koyduğu hudutlan aşmaların-d andır.
Görüldüğü gibi âyet-i kerime, israiloğullannm, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve Peygamberlerini düşmanlıkla, haksız yere öldürmeleri sebebiyle Allah'ın, onîann şereflerini zilletle, nimetlerini yoklukla, nzasını da gazabıyla de-ğişürdiğni haber vermektedir.
Ayet-i kerimenin: "O halde şehre inin. Şüphesiz ki orada istediğniz vardır." bölümünde bir kısaltma söz konusudur. İfadenin tam şekli ise şöyledir: "Musa rabbine dua etti. Biz de onun duasını kabul ettik ve oniara dedik ki: "O haide şehirlerden herhangi birisine gidin. Zira siz şu anda çöldesiniz.İstediğiniz şeyler ise çölde bulunmaz. Onlar ancak köylerde ve şehirlerde bulunur. Şehirlerden birine gittiğinizde sizin için istediğiniz hıyar, sarımsak gibi besin maddeleri oralarda vardır."
Bazı müfessirlerin görüşüne göre, İsrailoğullarının: "Bir çeşit yemeğe dayanamıyoruz." dedikleri yemek, kudret helvası ve bıldırcın etiydi. Vehb b. Mü-nebbih'in görüşüne göre ise bu yemek, et ile güzel bir ekmek idi.
Taberi diyor ki: "Tahıl, sebze, mercimek, soğan, yer bitkilerinden, insanların bildiği şeylerdir. Fakat âyette"Fum" olarak geçen kelime, İbn-i Abbas, Atâ, Katade, Hasan-ı Basri, Süddi ve Ebu Malik'e göre buğday veya buğday unundan yapılmış ekmek, Mücahid ve Rebi'nin görüşüne göre ise "Sar-misak"tır. İbn-i Mes'udun da âyetteki kelimesini, "Sarmısak" mânâsına gelen şeklinde okuduğu rivayet edilmektedir. Taberi, soğanla yakınlığı sebebiyle bu görüşü tercih etmiştir.

Şüphesiz ki, kudret helvası ve bıldırcın etini, tahıl, hıyar, mercimek, soğan ve sarmısak gibi şeylerle değiştiren kimse, değerli yiyecekleri bırakıp basit şeyleri almış olur.
Ayette zikredilen ve "Bir şehir" diye tercüme edilen kelimesi Katade, Süddi, Mücahid ve İbn-i Zeyd1 tarafından "Şehirlerden bir şehir" diye izah edilmiş Rebi' b. Enes tarafından ise "Mısır şehri" şeklinde izah edilmiştir. Birinci görüşte olanlar, görüşlerinin doğru olduğuna dair özetle şunları zikretmişlerdir." Allah teala, İsrailoğullannı Mısırdan çıkardıktan sonra Şam topraklarını onlara mesken kılmıştır. Onların , Şam'a gitmeden önce tih çölünde kırk yıl dönüp dolaşmaları ise, Kudüs ve çevresindeki kutsal topraklarda bulunan zorba kavimlerle çarpışmalarına dair olan Allah'ın emrine uymamalarındandır. Bu yüzden çölde kırk yıl dönüp dolaşmışlar, Uz. Musa'nın orada vefatından sonar Yûşâ b. Nûn, kutsal topraklardaki zorbalara karşı savaşıp zafer elde etmiş ve böylece İsrailoğuIIarı, Şam topraklanılın bir bölümü olan Filistine yerleşmişlerdir. Allah teala, kitabında, İsrailoğullarının, mukaddes topraklara yerleşmelerini farz kıldığını beyan etmiş, onların, tekrar Mısıra dönmelerine dair bir beyanda bulunmamıştır. Onların Mısıra döndüklerini ifade ettiği zannedilen âyet-i kerimeler, onların, Şam topraklarına yerleştiklerine işaret etmektedir. Âyetlerde şöyle buyurulmaktadır: "(Musa kavmine şöyle dedi) Ey kavmim, Allah'ın size takdir ettiği mukaddes yere girin. Geriye dönmeyin, yoksa hüsrana uğrarsınız." "Oniar da: "Ey Musa, orada zorba bir kavim vardır. Onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla giremeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa, şühhesiz biz de gireriz." dediler[202]Kavmi ona: "Ey Musa, onlar orada oldukça biz ebediyen oraya girmeyiz.Sen ve rabbin.,gidin ve savaşın. Biz burada oturacağız.
Âyette zikredilen kelimesinden maksadın "Mısır şehri" olduğunu söyleyenlerin delili ise şu âyetlerdir: "Onlar (Firavun ve kavmi) geride nice bahçeler, akan pınarlar, çeşitli bitkiler, güzel konaklar ve zevk ve sefa île içinde yaşadıkları nimetler bıraktılar." "Böylece biz onlara verdiğimiz nimetleri başka bir kavme miras bıraktık. [203]
"Nihayet biz, Firavun ve kavmini, bahçelerden, akar sulardan, hazinelerden ve şerefli makamlardan çıkardık." "İşte böyle yaptık. Onlara îs-railoğullarım mirasçı kıldık. [204]
Taberi diyor ki: "Bu iki görüşten hangisinin daha doğru olduğunu gösteren bir âyet olmadığı gibi Resulullah'tan da bu

hususta kesin bir rivayet yoktur. Bu nedenle âyetin izahında şöyle denmektedir: "Allah teala, Hz. Musaya, kavmini alıp istedikleri bu mahsullerin yetiştiği bir beldeye götürmesini emretmiştir. Bu belde Şam'da olabilir Mısır da."
Âyet-i kerimede, Yahudilere zillet damgası vurulduğu zikredilmektedir. Bu zilletten maksat. Katade ve Hasan-1 Basriye göre şu âyet-i kerimelerde tasvir edilen zelil bir şekilde cizye vermeleridir. "Kitap ehlinden, Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyenler, Allah'ın ve Peygamberinin haram kıldığını haram saymayanlar ve hak din olan İslamı din edinmeyenlerle, boyun eğip kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın. [205]

62- Şüphesiz iman edenicr, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sâbiîlcrdcn, Allah'a, âhiret gününe iman edenler ve salih amel işleyenlerin, rablcri katında mükâfaatları vardır. Onlar için bir korku yoktur. Onlar üzülmeyecekler de.
Allah'ı ve resulünü ve onun, Allah'tan getirmiş olduğu şeyleri tasdik eden müminler, tevbe ederek hidayete kavuşan Yahudiler, İsaya yardım eden Hıristiyanlar, dinleri ve kitapları olmayan ve meleklere tapan bir kavim olan Sabitlerden kim Allah'ı tasdik eder ve Öldükten sonra dirilmeyi kabul eder ve salih amel işlerse onların, Allah katında salih amellerinin sevabı vardır. Onlar için kıyametin dehşetinden korku yoktur. Onlar devamlı nimetleri bizzat gözleriyle görünce geride bırakmış oldukları dünyaya ve ondaki yaşayışa da üzülme-yeceklerdir.
* Âyet-i kerimede geçen "İman edenler"den maksat, Allah'ın Peygamberinin, Allah tarafından getirdiklerini ve Peygamberini tasdik edenler." demektir.
"Yahudiler" diye tercüme edilen kelimesinin asıl mânâsı "Tevbe edenler" demektir. Yahudilerin "Tevbe edenler" diye sıfatlandınlmalan. on-lann, işledikleri günahlardan tevbe etmelerindendir.
İbn-i Cüreye ise, Yuhudilere "Yahudi" isminin verilmesinin sebebinin, şu âyet-i kerimede zikredildiği gibi "Biz sadece sana yöneldik. [206]demeleridir.
Hıristi yani ara "Nasrani" denilmesinin sebebi, oniann, birbirlerine yardım etmelerindendir. Abdullah b. Abbas ve Katadeden nakledilen bir görüşe göre ise, Hz. İsa'nın, "Nasıra" diye adlandırılan bir köyde doğmuş olmasındandır. Diğer bir kısım âlimlere göre ise Hz. İsa'nın, şu âyette belirtilen sorusuna cevap vermelerindendir. "Ey iman edenler, Allah'ın

dininin yardımcıları olun. Nitekim Mcryemoğlu İsa da Havarilcrilcrinc: "Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kimdir?" deyince Havariler de: "Allah'ın dininin yardımcıları biziz." demişlerdi. Bunun üzerine İsrailoğullarından bir giırup iman etmiş bir gurup ta inkâr etmişti. Ama biz, iman edenleri düşmanlarına karşı destekledik tc muzaffer oldular. [207]
Ayet-i kerimede zikredilen kelimesi kelimesinin çoğuludur. Mânâsı ise "Dinini bırakıp başka bir dine dönen" demektir. Bu âyette zikredilen "Sâbiîn"den kimlerin kastedildiği hususunrda ise farklı görüşler zikredilmiştir.
Mücahid, Katade -Hasan-î Basri, Ebu Necih ve Atâ b. Ebi Rebahîan nakledilen bir görüşe göre bunlar, dinleri olmayan bir topluluktur. Bunlar, Yahudilik, Hıristiyanlık ve Mecusilik arasında bocalayan bir topluluktur. İbn-i Zeyd'e göre ise bunlar, Musul civarında yaşayan ve "Lailahe İllallah" diyen fakat herhangi bir dine ve kitaba uymayan, hiçbir amel işlemeyen ve Resulullah'a da iman etmeyen bir topluluktur.
Hasan-ı Basri, Katade ve Ebul Âliyeden nakledilen diğer birgörüşe göre bunlar, meleklere tapan, aynı zamanda kıbleye doğru dönüp namaz kılan ve Zebur okuyan bir kavimdir.
Süddiden nakledilen diğer bir görüe göre Sabitler, kitap ehlinden bir guruptur.
Âyette zikredilen müminlerden maksat, "İmanlarında karar kılanlar" demektir. Yahudi, Hıristiyan ve Sabitlerden iman edenlerden maksat, ise Hz. Muharnmed'e ve onun Allah katından getirdiklerine iman edenler demektir. Bunlardan ehl-i kitap olan Yahudiler, Hz. İsa'ya kadar Tevrata sarıldıkları müd-detçe mümin sayılırlar. Hz. İsa geldikten sonra ona iman etmeyenler hüsrandadırlar. Hıristiyanlar da Hz. Muhammed gelinceye kadar Hz. İsa'ya uydukları takdirde mümin sayılırlar. Hz. Muhammed geldikten sonra da ona imen etmek zorundadırlar. Aksi halde onlar da hüsrandadırlar.
Bu âyet-i kerimenin, Selman-ı Fârisinin arkadaşları hakkında nazil olduğu rivayet edilmektedir. Selman-ı Fârisi, Resulullah'ı görmeyen Hıristiyan arkadaşlarının, Resullah'ı beklediklerini, onu görebilmiş olsaydılar ona iman edeceklerini söyleyince Resulullah, onların, İslam dini üzere ölmediklerini beyan etmiş, bunun üzerine Selman çokça üzülmüştür. İşte bu sırada bu âyet-i keime nazil olmuş, Hz. İsa'nın dinine tabi olup ta Resulullah'ı görmeden ölenlerin kurtulmuş olacaklarını, Resulullah'ı görüp te iman etmeyenlerin ise helak olacaklarını beyan etmiştir.

Bu hususta Süddiden özetle şunlar rivayet edilmiştir: "Bu âyet-i kerime, Selman-ı Fârisinin arkadaşları hakkında nazil olmuştur. Selman, Cündi Sâbûr şehrinin ileri gelenlerindendi. Kralın oğlu da onun arkadaşıydı. Birgün beraber av yaparlarken elinde kitap okuyan bir rahibe rastlamışlardı. O kitap, Allah tea-lanın Hz. İsaya indirdiği İncil idi. Rahip onları dine davet etti. İkisi de Müslüm oldular. Rahip onlara, kavimlerinin kestiği hayvanların kendilerine haram olduğunu ve etlerini yiyemeyeceklerini söyledi. Kral bir bayramda bütün ileri gelenleri davet etti, oğlunu da yemeğe çağırdı. Oğlu gelmedi. Kralın ısrarı üzerine oğlu: "Kestiğiniz etleri yemiyoruz. Sizler kâfirsiniz, kestiğiniz helal değildir." dedi. Kral oğluna: "bunları sana kim öğretti?" diye sordu. Oğlu da "Rahip öğretti" dedi. Kral rahibi çağırdı ve sorguya çekti. Rahip oğlunu doğruladı. Kral: "Eğer kan akıtmak bize göre büyük bir cinayet olmasaydı seni öldürürdüm. Memleketimden çık." dedi. Ve ona belli bir süre verdi. Rahip, Krahn oğlu ile Selman'a: "Eğer sizler, dâvanızda sadık iseniz, biz Musul şehrinde altmış kişiyle birlikte bir Havrada Allah'a kulluk ediyoruz. Siz de oraya gelin." dedi. Ve oradan ayrıldı. Selman, Krahn oğluna, rahibin yanına gitmeyi teklif edince Kra-1ın oğlu hazırlık yapmaya başladı. Fakat biraz ağırdan alınca Selman onu birakıp yola koyuldu ve rahibin yanına vardı. Rahip o Havra'nın sahibiydi. Orada bulunanlar da rahiplerin ileri gelenierindendi. Selman orada bütün varlığı ile rabbine ibadet ediyordu. Rahip ona, kendisini yormamasını, ibadetinin devamlı olması için itidali muhafaza etmesini tavsiye etti. Fakat Selman yine fazla ibadete devam etti. Sonra Havranın sahibi olan rahip orayı bırakıp daha az ibadet edilen başka bir Havraya gideceğini, kendi Havrasında ibadet edenler gibi iba-det etmekten âciz olduğunu, Selmamn da dilerse kendisiyle beraber gidebileceğini yahut da orada kalabileceğini söyledi. Selman, Havranın sahibine hangi Havrada kalmanın daha üstün olacağını orup da orada kalmanın daha faziletli olduğunu öğrenince orada kalmıştır. Havranın sahibi olan rahip. Havranın en büyük âlimine Selman hakkında tavsiyede bulundu. Selman oradakilerle birlikte Allah'a ibadet ediyordu. Sonra o büyük âlim, Kudüse gitmek istediğini, Selma-nın da isterse beraber gelebileceğini isterse orada kalabileceğini söyledi. Selman, hangisinin daha fazliletli okluğnu sorup Kudüse gitmesinin daha faziletli olduğunu öğrenince o âlimle birlikte yola çıktılar. Kudüse vardılar. Âlim kişi ona: "Ey Selman, sen burada ilim tahsil et. Çünkü yeryüzünün en büyük

âlimleri bu mescide gelirler." dedi. Selman orada âlimleri dinlemeye devam etti. Bir gün mescitten üzüntülü olarak döndü. O âlim kişi ona: "Neyin var ey Selman?" dedi. Selman: "Bizden önceki Peygamberlerin ve onlara tabi olanların bütün hayırlı işleri yaptıklarını, bizim ise onlara göre bîrşey yapmadığımızı zannediyorum." dedi. Âlim kişi: "Ey Selman üzülme. Geride bir Peygamber daha var. Hiçbir Peygambere tabi olan, ona tabi olandan daha üstün değildir. İşte bu zaman onun beklendiği zamandır. Ben ona kavuşacağımı sanmıyorum. Fakat sen gençsin bel ki de ona kavuşabilirsin. O, Arap topluluklarında ortaya çıkacaktır? Eğer ona yetişirsen ona iman et ve ona tabi ol." dedi. Selman: "Sen bana, onun belirtilerinden birşey öğret." dedi. Âlim kişi: "Öğreteyim.Onun sırtında Peygamberlik mühürü bulunacaktır. O, hediyelerden yiyecek, sadakadan yemi-yecektir." dedi. Selman ve rahip, Kudiisten geri dönerken rahip kayboldu. Selman onu ararken iki Arap kişiye rastladı. Onlardan, rahibi görüp görmediklerini sordu. Adamlardan biri bineğini çöktürdü ve: "Bu ne güzel bir deve çobanıdır." dedi ve onun bineğine bindirip Medine"ye götürdü.

Selman diyor ki: "O sırada üzüldüğüm kadar hiçbir zaman üzülrnemiş-tim." Selmanı, Cüheyniye kabilesinden bir kadın satın aldı. Selman, kadının diğer bir kölesryle birlikte sıra ile koyunlarını otlatıyorlardı. Selman birgün koyun otlatırken, kendisinden nöbeti devralacak olan arkadaşı geldi ve ona: "Farkında mısın bugün Medineye bir adam geldi. O, kentlisinin Peygamer olduğunu zannediyor." dedi. Selman ona: "Ben gelinceye kadar sen koyunların başında dur." dedi ve hemen Medine'ye indi, Resulullah'a baktı, etrafında dolaştı Resu-lullah onu görünce ne aradığını anladı ve elbisesini sarkıttı, Peygamberlik mühürü göründü. Selman mühürü görünce Resulullah'a yaklaştı ve onunla konuştu. Gidip bir dinara bir koyun ve biraz ekmek aldı Resullah'a getirdi. Resululiah ona: "Bu nedir?" diye sordu. Selman: "Bu bir sadakadır." dedi. Resululiah:" Benim ona ihtiyacım yok. Sen onu götür Müslümanlar yesin." dedi. Bunun üzerine Selman tekrar gidip bir dinara ekmek ve et satın aldı. Onu Resulullah'a getirdi. Resullah: "Bu nedir?" diye sordu. Selman: "Bu bir hediyedir." dedi. Resululiah ona: "Otur" dedi. Selman oturdu. Beraberce onlardan yediler. Yemek yerlerken Selman Resulullah'a arkadaşlarını anlattı. Onlann oruç tuttuklarını, namaz kıldıklarını, Resulullah'ın hak Peygamber olacağına iman

ettiklerini. Peygamber olarak gönderileceğine şahitlik ettiklerini söyledi. Selman, arkadaşlarını övmeyi bitirince Resululiah ona: "Ey Selman, onlar cehennem ehlidir." dedi. Bu, Selman'a çok ağır geldi. İşte bunun üzerine Allah teala bu âyeti indirdi. İsa Peygamber gelinceye kadar Hz. Musanın dininde olanların kurtulmuş olacaklarını, Hz. Muhammed gelinceye kadar da Hz. İsa'nın dinine tabi olanların kurtulmuş olacaklarını ancak, kendi Peygamberlerinden sonra gelen Pyeygambere, kendileri hayatta oldukları halde iman etmeyenlerin helak olacaklarını beyan etti. [208]

63- Bir zaman sizden kesin söz almıştık. Üzerinize Tur dağnı kaldırmıştık: "Size verdiğimize kuvvetle sarılın ve onda bulunanları hatırda tutun kî Allah'a karşı gelmekten korunasınız." demiştik.
Ey İsrailoğullan, sizden, yeminle pekiştirdiğimiz kuvvetli bir söz aldığımızı ve üzerinize Tur dağını kaldırdığımızı hatırlayın. Size dedik ki: "Tevratta emrettiklerimize sanlın, herhangi bir eksiltme ve tembelliğe gitmeksizin ciddiyetle ve gayretle amel edin ve o Tevratta bulunanları hatırda tutun. "Yani, vaad ve tehdidimden, teşvik ve sakındırmamdan ibret alın ki azabımdan çekine ve konmasınız.
* Allah tealanın, İsrailoğullarından, yemin ettirerek aldığ söz şu âyet-i kerimede zikredilmektedir. "Bir zaman İsrailoğuHarından" Allah'tan başkasına kulluk etmeyin, anaya, babaya, yakınlara, yetimlere ve düşkünlere iyilik yapın, insanlara güzel söz söyleyin, namazı kılıp zekatı verin." diye kesin söz almıştık. Sonra siz, pek azınız müstesna yüzçcvirdiniz. Zaten siz, yüzçcvirieilcrsiniz. [209]
Allah tealamn, İsrailoğullarmdan söz almasının sebebi ise, İbn-i Zeydin rivayet ettiğine göre şudur: Hz. Musa, Allah katından üzerlerinde Tevrat yazılı levhaları getirip, kavminin, ondaki emir ve yasaklara uymalarını isteyince, onlar, Allah'ı bizzat gözleriyle görmek istediklerini ve kitabı kendilerinin almak istediklerini söylemişlerdir.Bunun üzerine Allah teala onlara gazap ederek onların hepsini öldürmüştür. Allah teala daha sonra da onları dirilltmiştir. Yine Hz. Musa onlara: "Size ne oldu?" diye sormuş onlar da: "Öldük sonra da dirildik" demişlerdir. Hz, Musa yine onlara: "Allah'ın kitabını alıp kabulenin." demiş onlar da "Hayır" demişlerdir. Bunun üzerine Ailah teala meleklerini göndererek Tur dağını onların üzerine kaldırmış: "Kitabı alıp kabullenin, aksi halde bu dağı sizin

üzerinize bırakırız." buyurmuştur. İşte bunun üzerine İsrailoğulla-\, yukanda zikredilen ahdi vermişlerdir.
Âyette zikredilen Tur kelimesinden maksat, Mücahid, Katade, Ebul Âliye, îkrime, Süddi ve İbn-i Zeyd'e göre "Dağ" demektir ve aslı süryanice olan bir kelimedir.
Abdullah b. Abbas ve İbn-i Cüreyc'e göre ise buradaki Tur kelimesi, Allah tealamn, Hz. Musa ile üzerinde konuştuğu ve orada kendisine Tevratî indirdiği dağ'dır.
Dehhak ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen başka bir görüşe göre Tur, kendisinde bitki biten dağlara denir. Bitki bitmeyenlere Tur denmez. [210]

64- Sonra siz, bunun ardından yüzçcvirdiniz. Eğer size, Allah'ın lütfü ve merhameti olmasaydı, şüphesiz hüsrana uğrayanlardan olurdunuz.
Rabbiniz sizden, emrolunduğunuz şekilde, ciddiyet ve gayretle amel etmenize dair kuvvetli söz aldığı halde siz yüzçevirdiniz. Size emredilen şeylerle amel etmeyi bıraktınız. Eğer, hata ve günahlarınızdan tevbe ettiğiniz için, rabbiniz size lütufda bulunarak merhamet etmeseydi şüphesiz ki helak olanlardan olurdunuz. [211]

65-66- İçinizden, cumartesi yasağını çiğneyenleri elbette biliyorsunuz. Biz onlara "Hor ve zelil olarak maymunlar olun" dmiştik. Biz onların bu hallerini, o zamanada bulunanlara ve gelecek olanlara bir ibret ve müttakilcr için de bir nasihat yaptık.
Ey Yahudiler, sizden, emrime karşı gelmeye cesaret edip cumartesi yasa-ğınrçiğneyerek avlanmaya çıkanları çok iyi biliyorsunuz. Onlara ne yaptığımı da biliyorsunuz. Onlara "Maymunlar, hakir ve alçaklar, uzaklaştırılmışlar, kovulmuşlar olun" demiştik. Biz onların bu hallerini, yani onlarda yaptığımız bu şekil değişikliğini, geçmişteki günahlarına ceza olarak, onlardan sonra geleceklere de, aynı şekilde davrandıkları takdirde onlar gibi olacaklarını göstermek için yaptık. Bunu, öğüt alıp hatırlarından çıkarmamaları için, müttakilere bir uyan ve müminlere bir ibret yaptık.
* Taberi diyor ki: "Bu ve bundan sonra gelen ve Resulullah'm zamanın da Medine'nin çevresinde bulunan Yahudilere hitabeden bu âyetler Rasulul-lah'm zamanındaki Yahudileri uyarmakta, onları, Allah'ın emir ve yasaklarına uyarak Hz. Muhammed (s.a.v.) in Peygamberliğini kabul etmeye davet

etmektedir. Aksi takdirde Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gelen ataları maymunlara dönüştürülerek cezalandırıldıkları gibi onların da Allah tarafından cezalandırılacaklarını bildirmektedir.
İsrailoğullanna Allah teala tarafından konmuş olan cumartesi günü avlanma yasağı hususunda diğre âyet-i kerimelerde de şöyle buyurulmaktadır: "Ey Muhammed, onlara, deniz kenarındaki şehir halkının başına gelenleri sor. Hani onlar, cumartesi günü haddi aşıyorlardı. Tatil yaptıkları cumartesi günü balıklar akın akın kendilerine geliyor, tatil yapmadıkları diğer günlerde ise onlara yaklaşmıyorlardı. İşte biz, yoldan çıkmaları sebebiyle onları böylece imtihan ediyorduk. [212]Ey kendilerine kitap verilenler, bir kısım yüzleri silip belirsiz yaparak önünü arkasına çevirmeden veya cumartesi ehline lanet ettiğimiz gibi onlara lanet etmeden, yanınızdaki kitapları tasdik eder olduğu halde indirdiğimiz Kur'ana iman edin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelir. [213]"Söz vermeleri için Tur dağını üzerlerine kaldırdık. Onlara "O kapıdan secde ederek girin" dedik. "Cumartesi günü yasağını çiğnemeyin." dedik. Ve onlardan sağlam bir söz aîdık. [214]
İzahını yaptığımız bu Bakara suresinin altmış beşinci âyetinde, Yahudileriıı, maymunlara çevrildiği beyan edilmektedir. Bu hususta diğer âyetlerde de şöyle buyurulmaktadır: "0c ki "Allah tarafından bir eczaya çarptırılma bakımından size bunlardan daha kötüsünü haber vereyim mi? Allah, kime lanet eder ve gazabına uğratırsa ve kimlerden de maymunlar, domuzlar ve Tağuta tapanlar yaparsa, işte bunlar, makamları en kötü, yolları da en sapık olanlardır. [215]"Kendilerine yasak edilen şeylerden vaz geçmemekte ısrar edince onlara "Hor ve hakir maymunlar olun" dedik. [216]
Bu hususta Abdullah b. Mes'uddan rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle bu vuruluyor:
"Bir gün rcsulullah (s.a.v.)dcn, maymun ve domuzlar hakkında "Acaba bu hayvanlar, bunların şekline giren Yahudilerin soyundan mı gelmedir?" diye sorduk. Peygamber efendimizde şu cevabı verdi: "Allah'ın, lanetine uğratarak başka yaratıklar şekline döndürdüğü her topluluk yok olup gitmiştir, soyları kalmamıştır. Bu maymun ve domuzlar, ise daha önce var olan soylarının devamıdır. Allah, Yahudilere gazap edince onları, maymunlar ve domuzlar şekline çevirmiştir. [217]
Dehhak, Yahudilerin geçmişte maymunlara dönüştürülme hadisesini, Abdullah b. Abbastan özetle şu şekilde nakletmiştir:

Abdullah b.Abbas demiştir ki: "Allah tala hiçbir Peygamber göndermemiştir ki ona cuma gününün faziletini, göklerdeki yaratıklar ve melekler nezdindeki üsttünlüğünii ve kıyametin o günde kopacağını bildirmiş olmasın. Ümmetinin Hz. Muhammed'e tabi olması gibi, geçmiş Peygamberlerin kendilerine tabi olan ümmetleri de cuma gününün kutsallığını öğrenmişler, ona saygı göstermişler ve cuma gününü haftanın kutsal günü olarak devam ettirmişlerdir. Cuma gününü böyle kabul etmeyenler ise, âyet-i kerimede zikredildiği gibi, Allah'ın koyduğu sının aşmışlar ve neticede en aşağılatıcı cezalara uğramışlardır. Şöyle ki: Hz. Musa. Yahudilere cuma günü tatil yapmalarını emretmiş ve onun faziletli bir gün olduğunu kendilerine bildirmiştir. Fakat Yahudiler: "Ey Musa, sen bize nasıl cuma günü tatil yapmamızı emrediyor, onun diğer günlerden üstün olduğunu söylüyorsun? Halbuki günlerin en üstünü cumartesi günüdür. Zira Allah teala gökleri, yeri ve rızıklan altı günde yaratmış altı günün nihayetinde cumartesi gününde her yaratık itaat ederek Allah'a boyun eğmiştir" demişlerdir. Bunun üzerine Allah teala Hz. Musa-ya. "Bırak onları cumartesi günü tatil yapsınlar. Fakat o günde ne balık avlasınlar ne de başka bir şey. Söyledikleri gibi herhangi bir iş de yapmasınlar." buyurdu.
Cumartesi günü olunca onlara balıklar suyun üzerinde yüzerek geliyorlardı. Cumartesi gününün dışındaki günlerde ise avcılardan kendilerini sakınıyorlardı. Nitekim bu husus şu âyet-i kerimede zikredilmektedir: "... Tatil yaptıkları diğer günler de ise onlara yaklaşmıyorlardı.[218] Balıklar bu şekilde devam edince Yahudiler hem onları avlamak istiyor hem de Allah'ın kendilerini cezalandırmasından korkuyorlardı . Bazıları bu yasağı ihlal ettiler. Hz. Musanin, kendilerini sakındırdığı cezalandırma tehdidine aldırış etmediler. Balıklan kolayca yakaladılar. Allah'ın kendilerini hemen cezalandırmadığını görünce de birbirlerine, balık avladıklarını, buna rağmen cezalandırılmadıklarını söylediler. Böylece cumartesi günü balık avlayanlar gittikçe çoğaldı. Onlar, Musa'nın kendilerine bildirdiği ihtarların asılsız olduğunu zannediyorlardı. İşte böylece, âyet-i kerimenin bildirdiği gibi, isyanlarından dolayı Allah onları maymunlara çevirdi. Onlar, yeryüzünde sadece üç gün yaşayabildiler. Bu üç günde de ne yediler ne içtiler ne de cinsel temasta bulundular. Allah teala. asıl maymunları domuzlan ve diğer yaratıkları, Kur'an-ı kerimde zikrettiği gibi altı günün içinde yaratmıştır. Yahudileri ise insan şeklinden

çevirip maymun yapmıştır. Allah,dilediğine dilediğini yapar ve dilediğini dilediği şekle sokar.
Abdullah b. Abbas'ın azatlı kölesi İkrime ise bu hususta Abdullah b. Ab-has'ın özetle şunları söylediğini rivayet etmiştir: "Allah teata sizlere cuma gününde namaz kılmayı farz kıldığı ve o günde tatil yapmayı emrettiği gibi İsrai-loğullarına da o gün de ibadet etmeyi farz kılmış o günü. haftanın bayram günü yapmıştır. Fakat İsrailoğulları cuma gününü bırakıp cumartesi gününe saygı göstermişler, onu kutsallaştırmalar ve bunda ısrar etmişlerdir. Bunun üzerine Allah teala onları imtihan etti, kendileri için helal olan bazı şeyleri haram kıldı. Onlar "Eyle" ile "Tur" arasında bulunan Medyen kasabasında kalıyorlardı. Allah onlara, cumartesi gününde balık avlamayı ve onu yemeyi haranı kılmıştı. Cumartesi gününde denizin kenarına akın akın balık geliyor cumartesi bitince de büyük küçük hiçbir balık kalmayıp gidiyorlardı. Daha sonraki cumartesi gününe kadar durum böyle devam ediyor, cumartesi olunca da yine balıklar akınakın geliyorlardı. Durum uzun bir müddet böyle devam etti. Yahudiler balık yemeyi çok özlemişlerdi. Onlardan biri cumartesi günü bir balık yakalayıp ipe bağlayarak suya attı. İpin ucunu da sahile çaktığı bir kazığa bağladı. Onu bu vaziyette bırakarak ertesi gün geldi aldı ve götürüp yedi. Daha sonraki cumartesinde de aynı şeyi yaptı. İnsanlar balık kokusunu aldılar. Kasaba halkı "Vallahi biz balık kokusunu alıyoruz" dediler. Ve balık tutan adamın ne yaptığını öğrendiler. Kendileri de onun yaptığı gibi yaptılar. Uzun zaman böyle gizli bir şekilde balık yediler. Allah onlan derhal cezalandırmamiştı. Nihayet onlar açıkça balık avlayıp çarşıda satmaya başladılar. İçlerinden takva ehli olan bir gurup: "Vay halinize, Allah'tan korkun" diyor ve yapılan şeyin yasaklandığım söylüyorlardı. Diğer gurup ise ne balık yiyor ne de balık yiyenlere müdahale ediyordu. Onlar şöyle diyorlardı: Allah'ın helak edeceği yahut ta şiddetli bir azaba çarptıracağı kavme ne diye vaaz ediyorsunuz?" Vaaz edenler ise "Rabbinize bir Özür beyan edelim, ayrıca Allah'a karşı gelmekten de sakınırlar ümidiyle vaaz ediyoruz." [219]
Abdullah b. Abbas diyor ki: "Onlar böyle devam ederken diğer gurup, meclislerinde ve mescitlerinde bulunuyorlardı. Allah'ın yasağını ihlal edenleri göremez oldular ve birbirlerine: "Galiba bu adamların başına bir şey geldi, bakınız ne oldu?" dediler. Gidip evlerine baktılar, kapılar arkasından kilitliydi. Onlar geceleyin evlerine girip herkesin yaptığı gibi kapıları

arkasından kilitlemiş-lerdi. Onlar işte o evlerinde maymunlara dönüştürülmüşlerdi. Onları bakmaya gidenler, maymuna dönüşen erkekleri, kadınları ve çocukları tanıyorlardı.
Abdullah b. Abbas diyor ki: "İşte bu kasaba, Allah tealanın Hz. Muham-med'e: "Muhammcd, onlara, deniz kenarındaki şehir halkının başına gelenleri sor. [220]buyurduğu kasabadır.
Ebu Neciyh, Mücahidin: "Biz onlara hor ve zeli! maymunlar olun" de-dik." Ayet-i kerimesini şu şekilde izah ettiğini rivayet etmiştir. "Allah onların şekillerini değil, kalblerini maymunların kalbleri gibi kılmıştır. Allah teaia, Tev-ratı kabullenip sonra terkeden Yahudileri, sırtında kitap taşıyan merkeplere benzettiği gibi bu âyet-i kerimede de onları, maymunlara benzetmiştir. Onların şekli gerçekte maymuna dönüşmemiştir."
Taberi, Mücahidin bu görüşünün, Allah tealanın kitabının zahirine ters düştüğünü söylemiştir. Zira Allah teala Kur'an-ı Kerimde, Yahudilerin bir kısmını maymunlara bir kısmını domuzlara çevirdiğini ve onlardan bir kısmını Ta-ğuta tapanlar kıldığını, Yahudilerin, Hz. Musaya "Aliah'ı bize açıkça göster de onu açıkça görelim." dediklerini, buzağıya tapmalarından sonra tevbelerinin birbirlerini Öldürmek şeklinde olduğunu, Kudüse girmelerim emrettiğinde Musaya: "Git de o zorbalarla sen ve rabbin savaşın, biz burada oturup kalanlarız" dediklerini, bunun üzerine Allah'ın onları çölde şaşkın vaziyette dolaştırdığını beyan etmiştir. Yahduilerin maymuna çevirümediklerini söylemek, bunlar hakkında Kur'an-i kerimde zikredilen diğer şeylerin de meydana gelmediğini söylemek gibidir. Şayet diğer şeyler kabul edilir de sadece maymuna çevirilmedikleri söylenecek olursa buna dair delil gösterilmes gerekir. Aksi halde iddia delilsizdir, bu sebeple de reddedilir.
Âyet-i kerimede "Biz onların bu hallerini, o zamanda bulunanlara ve gelecek olanlara bir ibret ve müttakilcr için de bir nasihat yaptık." Duyurulmaktadır. Âyet-i kerimede zikredilen ve "Onların bu durumu" diye tercüme etlilen cümlesindeki (u) zamiri müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir:
Abdullah b. Abbastan nakledilen bir görüşe göre buradaki zamir "Maymuna çevirilme cezasını ifade etmektedir." Buna göre bu cümlenin mânâsı: "Biz onların maymuna çevirilme cezasını, o zamanda bulunanlara ve gelecek olanlara bir ibret ve müttakiler için de bir nasihat yaptık." demektir.
Abdullah b. Abbastan nakledilen başka bir görüşe göre burada geçen (ti) zamirinden maksat, "Balıklar"dır.

Başka, bir kısım âlimlere göre, halkı, cumartesi günü yasağını ihlal eden şehirdir. Diğer bir guruba göre "Maymuna çevirilen insanlar"thr. Başka bir görüşe göre de, cumartesi günü yasağım ihlal eden ümmettir. Bu izahlara göre âyetin mânâsı şu sekilidedir. "Biz, cumartesi günlerinde akın akın gelen o balıklan veya sakinleri, cumartesi yasağını ihlal eden ve beldeyi yahut kendilerini maymuna çevirdiğimiz o insanları ya da cumartesi yasağını ihlal eden o ümmeti, o zamanda buluna nlara bir ibret ve müttakiler için de bir nasihat yaptık."
Âyet-i kerimede geçen ve "O zamanda bulunanlar" diye tercüme edilen ifadesi de müfessirler tarafından farklı şekillerde izah edilmiştir.
Dehhak, Abdullah b. Abbasın, âyetin bu bölümünü şöyle izah ettiğini rivayet etmiştir. "Biz bu durumu, maymuna çevirilen o kavimden sonra gelenler için ve onlarla birlikte olup ta maymuna çev iril mey enler için bir ibret kıldık ki bu duruma düşmekten sakınsınlar."
Rebi' b. Enes ise âyet-i kerimenin bu bölümünü şöyle izah etmkiştir: "O kavmi maymunlara çevirme işini biz, geçmişte işledikleri günahları için bir ceza, geride kalan insanlar için de bir ibret kıldık. Takva sahipleri içni de bir nasihat yaptık."
İkrime ise, âyetin bu bölümü şu şekilde izah etmiştir: "biz bu hadiseyi, onların yaşadıkları şehirin önünde ve arkasında bulunan şehirler için bir ibret ve takva sahipleri için de bir nasihat yaptık."
Katade de âyetin bu bölümünü şöyle izah etmiştir: "Onları maymuna çevirmemiz, bizim onlan, işledikleri günahlardan ve avladıkları balıklardan dolayı cezai andı rm am ı zd andı r.''
Mücahid ise bu âyeti şöyle izah etmiştir: "Onlan maymuna çevirmemiz, daha önce işledikleri günahları ve helak olmalarına sebep olan son günahları sebebiyle cezalandimnamızdandır."
Başka bir görüşe göre Abdullah b. Abbas âyetin bu böfümünü şu şekilde izah etmiştir: "Bizim,balıklan cumartesi günü akın akın gönderip diğer günlerde gönderemememiz, onların, balıkların bu halinden önce işledikleri günahları ve ondan sonra işledikleri günahları sebebiyle cezalandırmamızdandır."
Tuberi bu görüşlerden birinci görüşü tercih etmiş ve âyet-i kerimeyi şu şekilde izah etmiştir: "Biz, cumartesi günü yasağını ihlal eden o Yahudilere "Hor ve hakir maymunlar olun" dedik. Bizim onlan cezalandınnamız, maymuna çevirilmedenönce işlemiş olduklan günahlardan dolayıdır. Bir de onların iş-

ledikleri gibi bir günahı işleyecek olanları aynı cezaya çarptıracağımızı bildirmek içindir.
Taberi, âyette zikredilen "Müttekiler" ifadesinden maksadın, muhammed ümmeti olduğunu söylemiş, İbn-i Cüreyc ise, maymuna çevirileri bu Yahudi'ler den sonra gelen bütün müttakileri kapsadığını zikretmiş Abdullah b. Abbas da buradaki "Takva sahiplerinden maksadın, kıyamet gününe kadar devam edecek olan takva sahipleri olduğunu söylemiştir. [221]

67- Musa kavmine: "Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor." demiş onlar da: "Bizimle alay mı ediyorsun?" demişlerdi. Musa da : "Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım" demişti.
Ey İsrailoğulları, Musa'nın, benim ahdimi bozan atlarınıza , içlerinden biri öldürülüp te onun hakkında tartışmaya giriştikleri zaman, "Rabbiniz bir sığır boğazlamanızı emrediyor." dediğini hatırlayın Onlar da: "Bizimle oynayıp eğleniyor musun?" demişler Musa da onlara, demişti ki: "Allah'ın emrettiklerini takdir edemeyen cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım."
* Hz.Musa'nın, kavmine, "Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor." demesinin sebebi, Ubeyde, Ebul Âliye ve Süddi tarafından özetle şu şekilde izah edilmiştir: Ubeyde diyor ki: "İsrailoğullanndan, çocuğu olmayan bir adam bulunuyordu. Akrabalarından biri bu adamı öldürerek götürüp başka bir kabilenin mahallesine attı. Bu sebeple kabileler arasında fitne çıktı. Kabileler silaha sa-nldnlar. Bunun üzerine İsrailoğullanndan, akl-ı selim sahibi olanları "İçinizde Allah'ın Peygamberi bulunduğu halde birbirinizi öldürmeye mi kalkışıyorsunuz? dediler. Anlaşmazlığa düşen bu kabileler Hz. Musaya varıp meseleyi anlattılar. O da onlara bir sığır kesip bir parçasıyla ölüye vurmalarını söyledi. Onlar da Hz. Musa'dan, sığırın vasılları hakkında uzunca bilgiler aldıktan sonar sığın, ağırlığınca altın vererek satın aldılar. Onu kesip bir parçasıyla ölüye vurunca ölü dirildi ve katilin kim olduğunu onlara söyledi. Şayet onlar herhang ibir soru yöneltmeden rastgele bir sığır kesip bu işi yapmış olsalardı onlar için yeterli olacaktı. Fakat onlar lüzumsuz sorular sordukları için Allah da onların yükümlülüklerini artırdı ve kesecekleri sığırın, vasıflan belli bir sığır olduğnu bildirdi. İşte bu olaydan sonra artık hiçbir katil mirasçı olamadı.

Ebul Âliye ise bu olayı şöyle izah etmiştir: İsrailoğullannin içinde çocuğu olmayan zengin bir adam bulunuyordu. Bu adamın, kendisine mirasçı olacak yakın bir akrabası vardı. Bu kişi, mirasını almak için o zengin adamı öldürdü ve onu götürüp bir yol kavşağına attı. Sonra da Musaya gidip "Akrabam öldürüldü. Başıma büyük bir felaket geldi. Ey Allah'ın Peygamberi, senden başka onun kim tarafından öldürüldüğünü bana bildirecek kimse bulamıyorum." dedi. Bunun üzerine Musa insanlan çağırarak "Kim bu öldürülen adam hakkında bir şey biliyorsa Allah için onu söylesin." dedi. İsrailoğulları bu adam hakkımla herhangi bir şey bilmiyorlardı. Bunun üzerine katil olan kişi Musaya yönelerek: "Sen, allah'ın Peygamberisin rabbinden sor katili o bize bildirsin." dedi. Musa sordu. Allah teala da Musaya: "Onlara de ki "Allah, bir sığır kesmenizi emrediyor." diye vahyetti. İsrailoğulları şaşırdılar ve "Sen bizimle alay mı ediyorsun?" dediler. Musa da: "Ben, cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım." dedi. İsrailoğullan "Bizim için rabbine dua et de onun ne olduğunu bize açıklasın." dediler. Musa: "Rabbim diyor ki "O ne yaşlı bir sığırdır ne de küçük, ikisinin ortası bir sığırdır." dedi. Onlar da: "Bizim için rabbine dua et de onun rengi nedir bize açıklasın." dediler. Musa da dedi ki: "O, görenlerin hoşuna giden sapsarı bir sığrdır." Onlar ise: "Bizim için rabbine dua et de onun mahiyetini bize açıklasın. Çünkü onu kanştırdık, seçemez olduk. Fakat Allah dilerse şüphesiz doğruyu buluruz." dediler. Musa da dedi ki: "Rabbim diyor ki: "O ne tarla süren yıpranmış bir sığırdır ne de ekin sulayan. Kusursuzdur. Onda alacakhk yoktur. "Bunun üzerine onlar: "İşte şimdi gerçeği bildirilin." dediler. Ve sığırı kestiler. Az kalsın bunu yapmayacaklardı.
Ebul Âliye diyor ki: "Şayet bu topluluğa sığır kesmeleri emredilidiğinde bunlar, sığırlardan herhangi birini seçip kesecek olsalardı bu yeterliydi. Fakat onlar kendi kendilerine zorluk çıkardılar. Allah da onlan zorluğa soktu. Şayet bu topluluk, "Eğer Allah dilerse şüphesiz doğruyu buluruz" demeseydiler, kesilmesi emredilen sığın hiçbir zaman bulamazlardı.
Yine Ebul Âliye diyor ki: "Bize ulaşan haberlere göre bu kavim, vasıflan belirtilen bu sığın ancak, yanında yetimler bulunan bir ihtiyar kadında buldular. O sığır bu kavim için çok kıymetliydi. Kadın, onlann bu sığırdan başkasını ke-semeyeceklerini anlayınca onlardan sığınn değerinin iki katını istedi. Onlar Musaya gidip durumu anlattıar. Musa da: "Allah bunu size zor

kılmamiştı. Siz kendi kendinize zorlaştırdınız. O halde kadına razı olacağı değeri verin." dedi. Onlarda o değeri verip sığın satın aldılar. Onu kestiler. Musa onlara sığırdan bir kemik alıp öldürülen kişiye vurmalarını emretti. Onlar bunu yaptılar. Ölen kişinin ruhu cesedine döndü. Onlara katilin kim olduğunu söyledi ve tekrar öldü. Onlar katili yakaladılar. O kimse Musaya gelip şikayette bulunan kişiydi. Allah onu, kötü amellerinin karşılığı olarak cezalandırıp Öldürttü.
Süddi ise Hz. Musa'nın, İsrailoğullanna Allah tealanın bir sığır kesmelerini emrettiğini söylemesinin sebebini şöyle izah etmiştir. "İsrailoğulları arasında serveti bol ve bir de kızı bulunan bir adam vardı. Bu adamın erkek kardeşinin fakir bir oğlu da vardı. Gelip bundan kızını istedi. Adam kızını ona vermedi. Genç adam kızdı ve "Vallahi ben amcamı öldürüeceğim, malını alacağım ve kızıyla da evleneceğim. Ayrıca diyetini de alıp yiyeceğim." dedi. Bu genç bir gün amcasına gidip" Amca taşradan tüccarlar geldi. Haydi beraber gidelim de o tüccarlardan bana mal al. Belki o mallan satar da kâr ederim. Çünkü onlar seni görünce bana kolaylıkla mal verirler." dedi. Amcasıyla beraber geceleyin yola çıktılar. Genç yeğen yolda karanlıktan istifade ederek amcasını öldürdü ve evine döndü. Sabah olunca da amcasını anyormuş gibi yaparak onun evine gitti. Halkın, amcasının cesedinin başında toplandığını gördü ve şöyle dedi: "Amcamı siz öldürdünüz bana diyetini vereceksiniz. Sonra ağlamaya başladı. Başına toprakları saçıyor ve "Vah amcacığım." diye bagınyordu. Sonra bu genç orada bulunanları Hz. Musaya şikayet etti. Hz. Musa da onların diyet ödemelerine hüküm verdi, onlar da "Ey Allah'ın Peygamberi, rabbine dua et de bu gence katilin kim olduğunu bildirsin. O da cinayeti işleyeni suçlasın. Allah'a yemin olsun ki onun diyeti bizim için kolay bir şeydir. Fakat, biz böyle bir cinayeti işlemekle itham edilmekten utanıyoruz." dediler. Hz. Musa da onlara: "Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor" dedi. Onlar da "Biz senden katilin kim olduğunu soruyo-'ruz sen ise bize sığır kesmemizi emrediyorsun. Sen bizimle alay mı ediyorsun?" dediler. Musada onlara: "Ben alay eden cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım." dedi.
Süddi devamla diyor ki: "Abdullah b. Abbas demiştir ki: "Şayet onlar herhangi bir sığın bulup kesmiş olsalardı onlar için yeterliydi. Fakat onlar kendi kendilerini zora koştular, Musaya karşı inatlaştılar. Allah da onlan zorluğa düşürdü. Sığırın bütün vasıflan belirtildikten sonra İsrailoğulları onu araştırmaya

başladılar. Fakat onu bir türlü bulamıyorlardı. İsrailoğullannın içinde, babasına çok itaat eden, çok iyilikte bulunan bir kimse vardı, bir gün bu şahsın yanından, inci satan bir adam geçiyordu. Ondan inci satın almak istedi. Fakat kasanın anahtan babasının yastığının altındaydı. O sırada babası da uyuyordu. İnci satan adam, incilerini yetmiş bine satacağını söyledi. Genç adam ona, babasını uyan-dırmamak için "Babam uyanıncaya kadar bekle onlan seksen bin'e alayım." dedi. Satışı hemen yapmak isteyen inci tüccan "Babanı uyandır altmış bin'e satayım" dedi. Genç: "Bekle uyansın doksan bin'e alayım." dedi. Böylece tüccar devamlı fiyatı indirdi genç ise artırdı. Bu şekilde tüccar otuz bine indi. Gençte yüz bine çıktı. Tüccar daha fazla ısrar edince genç "Vallahi senden hiçbir şey satın almam." dedi ve babasını uyandırmamakta direndi.
Allah teala, babasına itaatkâr olan bu gence, satın alamadığı incilere karşılık, İsrailoğullanna vasıflan anlatılan sığın nasibetmişti. Sığırı araştıran îsraî-loğullan gencin yanından geçerken o sığın gördüler. Ona, kendisine başka bir sığır vermeleri karşılığnda o sığırı kendilerine vermesini istediler. Genç bunu kabul etmedi. Ona iki sığır verdiler yine kabul etmedi. Sayıyı sürekli artırdılar. Nihayet on sığıra ulaştılar genç yine vermedi. Bunun üzerine İsrailoğulları "Vallahi biz bu sığırı sende bırakmayız. Bunu mutlaka alacağız, dediler ve o genç adamı alıp Hz. Musaya götürdüler. Hz. Musaya dediler ki: "Ey Allah'ın Peygamberi, biz sığırı bu gencin yanında bulduk. O sığın bize vennemekte direniyor. Halbuki biz ona öyle bir fiyat verdik ki o bu sığın bize vermeliydi."
Hz. Musa o gence "Sığınını onlara ver." dedi. Genç: "Ey Allah'ın peygamberi, malımda tasarrufta bulunmaya ben daha layıktm." dedi. Hz. Musa "Haklısın." dedi ve İsrailoğullanna: "Bu arkadaşınızı razı edin." dedi. İsraüoğul-lan o gence, sığınn ağırlığınca altın teklif ettiler. Genç vermemekte diretti, onlar da artırmaya devam ettiler. Nihayet sığınn ağırlanın on katı altın verdiler. Genç te sığırı vermeye razı oldu. Ve onlara sattı parasını aldı. Hz. Musa, İsrailoğullanna "Onu kesin" dedi. İsrailoğulları sığın kestiler. Hz. Musa onlara "Sığı-nn bir parçasıyla Ölüye vurun." dedi. Onlar da sığınn iki omuzu arasından aldıkları bir parçayla ölüye vurdular. Adam dirildi. Ona "Seni kim Öldürdü?" diye sordular. O da: "Beni kardeşimin oğlu öldürdü. O düşünmüş ki ben bunu öldüreyim, malını alayım, kızıyla da evleneyim." dedi. Bunun üzerine o kişiyi yakalayıp öldürdüler. [222]

68- Onlar: "bizim için rabbine dua et de onun ne olduğunu bize açıklasın" dediler Musa dedi ki: "Rabbim diyor ki "O ne çok yaşlıdır ne de çok gençtir. İkisinin ortası bir sığırdır. Emrolunduğunuzu yapın."
Onlar, eziyet verici huylan, kaba yaratılışları ve kötü anlayışlarıyla Mu-saya dediler ki: "Rabbine sor o sığırın mahiyetini bize açıklasın vasıflan nelerdir, şekli nasıldır? Onu iyice bilelim. "Musa dediki: "Rabbim diyor ki: "O sığır ne iyice yaşlanıp ihtiyarlamış bir sığırdır ne de henüz doığum yapmamış kadar küçük bir yaştadır. İkisinin ortası bir sığırdır. Yani henüz iki doğum yapmıştır. O halde emrolunduğnuzu yapın ki katili bilesiniz. [223]

69- Onlar "Bizim için rabbine dua et de onun rengi nedir bize açıklasın." dediîcr. Musa dedi ki: "O, görenlerin hoşuna giden sapsarı bir sığırdır."
Onlar, Musaya karşı inatlaşarak dediler ki: "Rabbine sor bakalım rengi nasıldır?" Siyah mı yoksa san mı? Musa onlara dedi ki: "Allah teala diyor ki: "O sapsarı bir sığırdır. Görünüşünün ve şeklinin güzelliğiyle bakanların çok hoşuna gider,
İsrailoğullarının bu isteği de, kendilerine lazım olmayan bir şeyi ikinci kez yapmaları ve kendilerini zora sokmalarıdır. Bu sebeple Allah onlan zor bir duruma düşürmüş ve sığırın belli bir renkte olduğunu beyan etmiştir.
Ayet-i kerimede zikredilen ve "San" diye tercüme edilen kelimesi, Hasan-ı Basri tarafından "Simsiyah" şeklinde izah edilmiş, Said b. Cübyer ve yine Hasan-ı Basri tarafından "Boynuzları ve tırnakları san" diye izah edilmiştir.
Taberi, san renginin pekiştirme sıfatı olarak kullaınılan ve "Net sarı" dmek olan kelimesini gözönünde bulundurarak ifadesinden maksadın "Sapsarı" demek olduğunu söylemiştir.
Âyet-i kerimede, sığırın, görenlerin hoşuna giden bir sığır olduğu zikredilmiştir. Vehb, bu ifadeyi şöyle izah etmiştir "Sığıra bakıldığında sanki güneşin ışınları derisinden çıkıyormuş gibi görünüyordu ve bakanları hayran bırakıyordu. [224]

70- Onlar: "bizim için rabbine dua et de onun mahiyetini bi/.c açıklasın, çünkü onu karıştırdık, seçemez olduk. Fakat Allah dilerse şüphesiz doğruyu buluruz." dediler.

Onlar: "Rabbinden iste de onun mahiyetini bize iyice açıklasın. Çünkü biz onu karıştırdık. Onu, benzeri sığırlardan ayıramıyoruz. Seçemediğimiz bu sığırın ne okluğunu, Allah'ın dilemesi ve emriyle bileceğiz dediler.
Taberi diyor ki: "İsrailoğullan, peygamberlerine eziyetlerini artırıp inatçı davranışlarını sürdürünce Allah da onların cezalannı şiddetlendirdi. İbn-i Abbas'm da dediği gibi İsrailoğullan alelade bir sığırı alıp ta kesseydiler onlara yetecekti. Fakat onlar işi zorlaştırınca Allah da onları iyice zora soktu.
Atâ diyor ki: "Eğer onlar." Allah dilerse şüphesiz doğruyu buluruz." de-meseydiler ve işi böylece Allah'ın dilemesine bırakmasaydılar bu işin sonu gelmeyecekti. Demek ki emredileni yapmak, hem Allah'ın emrine uymak hem de kolay olanı yapmak demektir. İlahi emirlere kayıtsız şartsız teslim olmak, kulun yapacağı en güzel iştir. Aksi takdirde kendisini zora sokanı Allah o zorlukla başbaşa bırakır.
Peygamber efendimiz bu hususa işaretle şöyle buyurmuştur:
"Ben sizi bıraktığım sürece siz de beni bırakın. /İra sizden öncekiler (çokça) soru sormaktan ve Pcygambcrlcriylc ihtilaf etmekten helak olmuşlardır. Ben size birşeyi yasakladığımda ondan kaçının. Bir şeyi emrettiğimde de gücünüzün yettiği ölçüde onu yapın. [225]
Taberi, Abdullah b. Abbas, Ubeyde es-Selmani, İkrinıe, Mücahiü, İbn-i Cüreyc, Katade ve İbn-i Zeyd'in "Şayet İsrailoğullan en basit bir sığın alıp ta kesmiş olsalardı elbetteki onlar için yeterli olacaktı. Fakat onlar işi zora soktular. Allah da onların işini zorlaştırdı. " şeklindeki ifadelerini naklettikten sonra bir usul-i Tefsir kaidesi olarak şunu zikretmiştir. "Allah tealanın kitapta zikrettiği ve Peygamberinin diliyle bildirdiği emir ve yasaklarının umumuna ve zahirine bakılır. Bunların hususiliğine ve bâtınına bakı I m az. Ancak Allah'ın kitabında ve Resulullah'ın sünnetinde, onların umumi olan zahiri hükümlerini hususileşti-recek olan bir nass bulunacak olursa o zaman umumi olan hüküm bırakılarak hususi olan hüküm alınır. Hususi durumlarda âyetin hususi hükmü geçerlidir? Onun dışındaki durumlarda ise âyetlerin genel hükümleri geçerlidir.
Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Yukarıda isimleri zikredilen sahabi ve tabiîler, İsrailoğullannı, kendilerine gelen emri genel mânâda almayıp özelleştirmek istemelerinden dolayı onları kınamışlardır. Böylece bizim "Nasslann zahirine itibar edilir

ve'onların genel hükümleri geçerlidir. Yeter ki onları husu-sileştiren bir nass bulunmasın." şeklindeki görüşümüzün, onların görüşlerine uygun düştüğü, hükümlerin husisiliğini iddia edenlein ise yanlışlığı ortaya çıkmaktadır. [226]

71- Musa dedi kî: "Rabbim diyor ki"O ne tarla süren yıpranmış bir sığırdır ne de ekin sulayan. Kusursuzdur. Onda alacaklık yoktur." Bunun üzerine onlar: "İşte şimdi gerçeği bildirdin." dediler ve sığırı kestiler.Az kalsın bunu yapmayacaklardı.
Musa dedi ki: "Rabbim diyor ki "O, çift sürerek yıpranmış bir hayvan değildir. Ekinlerin sulanmasında kullanılan bir hayvan de değildir. O, kusursuzdur. Asıl rengine kansan başka bir renk te yoktur üzerinde. "İsraiîoğulları da: "İşte şimdi gerçeği bize açıkladın. Biz de onu hakkıyla anladık." dediler. Ve özellikleri açıklanan o sığın bulup kestiler. Fakat az kalsın bunu yapmayacaklardı. Fiyatının yüksek olması ve Allah'ın, ölüyü dirilterek katilin kim olduğunu ölüye söyletip kedilerini rezil edeceği korkusuyla neredeyse o sığın temin edip kesmeyeceklerdi.
* Ayet-i kerimede, sığınn tarla sürerek yıpranmadığı ve ekinleri sulama işinde çaliştınlmadiğı zikredilmektedir. Hasan-i Basri bu sığırın, ehlî olmayan vahşi bir sığır olduğunu, bu nedenle âyette zikredilen sıfatlan taşıdığını söylemiştir.
Yine âyet-i kerimede "Kusursuzdur" diyen tercüme edilen ve lügat mânâsı "Berî"demek olan kelimesi, Mücahid tarafından "Alacalıktan beridir" şeklinde izah edilmiş, Katade, Ebul Âliye ve İbn-i Abbas tarafından da
"Kusurlardan beridir" şeklinde izah edilmiştir. Taberi de "Onda alacalık yoktur" ifadesini gözönünde bulundurarak ikinci görüşün tercihe şâyân olduğunu söylemiştir. Zira aksi takdirde, ifadede lüzumsuz bir tekrar olacaktır.
Âyet-i kerimede "Az kalsın bunu yapmayacaklardı." buyurulmaktadir. Bu ifadeden maksat "Neredeyse sığın kesmeyeceklerdi." demektir. Sığırı neredeyse kesmemelrerinin sebebi, Muhambed b. Kâ'b el-Kurezi, Mücahid ve Mu-hammed b. Kays'a göre, sığımı fiyatının yüksek olmasıdır. Zira sığırın fiyatı olarak Süddiye göre, ağırlığının on katı altın verilmiş Mücahid, Ubeyde es-Sel-mani ve İbn-i Zeyde göre, derisi dolusu altın verilmiş, İbn-i Abbas, Vehb b. Müıebbih ve Ubeyde den nakledilen başka bir görüşe göre derisi dolusu dinar verilmiştir. Halbuki İkrimenin rivayetine göre sığınn asıl değeri üç dinar idi.

Vehb b. Münebbih ise sığırı nerdeyse kesememelerinin sebebinin, Allah tealanın, katili ortaya çıkararak kendilerini rüsvay etmesinden korkmaları olduğunu söylemiştir. Taberi ise, her iki sebepten dolayı da bunu yapmadıklarını söylemenin daha isabetli olacağını beyan etmiştir. [227]

72- Hani sizi bir adam öldürmüş ve aranızda tartışmış da suçu birbirinizin üstüne atmıştınız. Halbuki Allah, gizlemekte oîduğunuzu ortaya çıkarır.
Ey İsrailoğullaff, siz bir adam öldürmüş sonra da onu öldünne suçunu birbirinizin üstüne atmıştınız. Her gurup, katilin kendisinden olmadığını savunuyordu. Halbuki Allah, öldürdüğünüz kişinin meselesini ortaya çıkarıcıdır.
* Mücahid, İbn-i Cüreyc, İbn-i Zeyd ve Katade, öldürülen kişiyi kimin öldürdüğü hakkında İsfailoğuliannın birbirleriyle ihtilafa düştüklerini, âyet-i kerimenin de onların bu ihtilafını beyan ettiğini söylemişlerdir. Daha önceki âyetlerde, öldürülenin, kim tarafından ve nasıl öldürüldüğü, zikredilen rivayetlerden nakledilmiştir.
Abdullah b.Abbas, Muhammed b. Kâ'b el-Kurezi ve Muhammed b. Kays, öldürülen kişi hakkında ihtilaf eden İsrailoğullaına dair şu rivayetleri de zikretmişlerdir.
Abdullah b. Abas diyor ki:"Hz. Musa'nın döneminde, İsrailoğullarından malı çok olan ihtiyar bir zat vardı. Bunun fakir yeğenleri vardı. İhtiyarın çocuğu yoktu. Öldükten sonra kendisine kardeşinin oğulları mirasçı olacaktı. Bunlar: "Keşke amcamız ölse de kendisine mirasçı olsak" diyorlardı. Amcaları uzun süre yaşayınca Şeytan onlara gidip şu vesveseyi verdi: "Siz amcanızı öldürüp malına mirasçı olsanız ve yabancı bir şehre götürerek te oranın halkından diyetini alsanız nasıl olur." O dönemde bir insan öldürülür de mevcut olan iki şehirden hangisinde bulunursa diyeti o şehrin halkı ödermiş. İki şehirin arasında bulunacak olursa mesafe ölçülür, ceset hangi şehre daha yakınsa diyeti o şehir ödermiş. Amcaları uzun süre yaşayınca yeğenleri, Şeytanın vesvesesine kapılmışlar ve amcalarını öldürüp diğer şehre götürmüşler ve oraya bırakmışlardır. Sabah olunca da amcalarını öldüren bu yeğenler, o şehir halkına gidip "Amcamız sizin şehirin kapısında öldürülmüş, Allah'a yemin olsun ki onun diyetini bize Ödeyeceksiniz." demişlerdir. Şehir halkı: "Allah'a yemin ederiz ki biz onu Öldürmedik, onu öldüreni de bilmiyoruz. Şehrimizin kapısını kapadıktan sonra sabaha kadar da hiç açmadık."

demişlerdir. Bunun üzerine iki taraf ta Hz. Musaya başvurmuşlardır. Öldürülen adamın yeğenleri: "Biz amcamızı bunların şehirlerinin kapısında Ölü olarak bulduk." demişler, şehir halkı ise "Allaha yemin olsun ki biz onu öldürmedik, şehirin kapısını akşamleyin kilitledikten sonra sabaha kadar hiç açmadık." demişlerdir. îşte bunun üzerine Cebrail (a.s.) herşeyi işiten ve bilen Allah tealanın Hz. Musaya "Onlara de ki "Allah size bir sığır kesmenizi ve onun bir parçasıyla ölüye vurmanızı emrediyor." âyetini getinniştir.
Muhammed b. Kâ' b el-Kurezi ve Muhammed b. Kays ise, öldürülen kişi hakkında İsrailoğullarının ihtilafa düşmelerini şöyle nakletmişlerdir: "Torunlara ayrılan İsrailoğullanndar. bir torun, insanlar arasında çokça şerrin yayıldığını görünce, kendilerine mahsus bir şehir kurmuşlar ve insanlardan uzaklaşmışlardır. Bunlar akşam olunca orada yaşayan herkesi şehirin içine topluyor kapılarını kapatıyoriarmış. Sabah olunca da reisleri şehri kontrol ediyor, herhangi bir şey görmeyince kapıyı açıyor ve insanları akşama kadar serbest bırakıyormuş. Böylece bu insanlar gidip başka yerlerdeki insanlarla alış veriş vb. münasebetlerde bulunuyorlarmış. Bu dönemde İsrailoğull arının içinde, malı çok olan ve kardeşinin oğlundan başka da mirasçı?.! bulunmayan bir kimse varmış. Adam uzun müddet yaşamış. Kardeşinin oğlu da, bir an evvel mirasını elde etmek için onu öldürmüş ve götürüp adı geçen şehirin kapısına atmıştır. Kendisi ve arkadaşları şehrin kapısına gizlenmişlerdir. Şehirin reisi, şehirin içinde herhangi bir durum olmadığını öğrendikten sonra şehirin kapısını açmıştır. Kapının Öünde bir kişinin Öldürüldüğünü görünce de kapıyı kapatmıştır. Bunun üzerine öldürülen adamın kardeşinin oğlu ve arkadaşları: "Dur bakalım onu hem öldürdünüz hem de kapıyı kapatıyorsunuz." demişlerdir.
Bu sırada çokça cinayetler işleniyor Hz. Musa da şehirlerinde cinayet işlenen insanları cezalandırıyordu. Bu yüzden öldürülen kişinin kardeşinin oğlu ile şehir halkı arasında neredeyse savaş çıkacaktı. Her iki tarafta silahlarını kuşandılar fakat sonra savsamaktan vazgeçip Hz. Musaya başvurdular. Durumu anlattılar. Öldürülen kişinin yeğenleri: "Ey Allah'ın Resulü, bunlar amcamızı öldürdüler sonra da kapıyı kapattılar." dediler.Şehir halkı ise : "Ey Allah'ın Resulü, sen bizim, insanlardan aynlıp özel bir şehir kurduğumuzu biliyorsun. Sen bizim, şerli insanlardan uzak durduğumuzu görüyorsun. Biz o kişiyi ne öldürdük ne de Öldüreni biliyoruz." dediler. Bunun

üzerine Allah teala, bir sığır kesip parçasıyla ölüye vurmalarını emretti. Hz. Musa da onlara: "Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor." dedi.
Ubeyde es-Selmani ve İbn-i Zeyd de İsrailoğullannın, öldürülen kişi hakkındaki ihtilafları hususunda benzeri görüşler zikretmişlerdir. [228]

73- Kesilen sığırın bir parçasıyla o ölüye vurun." dedik. İşic Allah ölüleri böyle diriltir ve düşünesiniz diye delillerini size gösterir.
Musanm kavmine dedik ki: "Dirilip kendini kimin öldürdüğünü söylesin diye o sığırın bir parçasıyla o ölüye vurun." Onlar da vurdular. Allah o ölüyü diriltti ve dirilen ölü, kendisini kimin öldürdüğünü söyledi. Allah bu ölüyü, dünya hayatında nasıl dirilttiyse ölümden sonra âhiret hayatında diğer ölüleri de öyle diriltecektir. o halde ey akıl sahipleri bundan ibret alın.
Ey, Muhammed'i yalanlayan kâfirler, Allah size, kendi birliğine ve Peygamberinin doğru söylediğine dair delillerini işte böyle gösterir ki, Allah'ın kudretini ve Muhammed'in doğru söylediğini düşünüp te iman edesiniz.
Müfessirler, öldürülen kişiye sığırın hangi parçasıyla vurulduğu hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.
Mücahid, İkrime ve Katade, öldürülen kişiye, kesilen sığırın bacağıyla vurulduğunu, bunun üzerine öldürüen kişi dirilerek kendisini kimin Öldürdüğünü söylediğini ve tekrar öldüğünü söylemişlerdir.
Süddi ise ölüye, sığırın iki omuzu arasındaki bir parçayla vurduklarını, bunun üzerine öldürülen kişi dirilerek kendisini kimin öldürdüğünü söylediğini ve tekrar öldüğünü söylemişlerdir.
Süddi ise ölüye, sığırın iki omuzu arasındaki bir parçayla vurduklarını, bunun üzerine ölünün dirilerek kendisini kardeşinin oğlunun öldürdüğünü söylediğini ve tekrar öldüğünü söylemiştir.
Ebul Âliye ise öldürülene, sığırın kemiklerinden biriyle vurduklarını, bunun üzerine adamın dirilerek kendisini kimin öldürdüğünü söyledikten sonra tekrar öldüğünü söylemiştir.
İbn-i Zeyd de, öldürülen kişiye sığırın organlarından herhangi biriyle vurulduğunu, bunun üzerine ölünün doğrulup oturduğunu, katili haber verdikten sonra tekrar öldüğün söylemiştir.

Taberi, sığırdan bir parça ile ölüye vurulduğunu bu parçanın hangi parça olduğna dair ise bir delil bulunmadığını, bu itibarla sığırın herhangi bir parçasıyla vurulmuş olabileceğini, özellikle bir parça ile vurulduğunu söylemenin bir delile dayanmadığım söylemiştir. Allah teala bu parçayı açıkça zikretmediğinden bunu bilmenin herhangi bir fayda sağlamayacağını beyan etmiştir. [229]

74- Bu mucizeden sonra kalblcriniz yine katılaştı. Onlar taş gibi hatta daha da katı oldu. Çünkü öyle taşlar vardırki onlardan nehirler fışkırır. Öyleleri de vardır ki yarılır, aralarından su çıkar. Taşlar vardır ki, Allah'ın korkusundan yuvarlanırlar. Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir.
Ey İsrailoğullarının kâfirleri, bu apaçık delilleri gördükten sonra yine kalbleriniz katılaşip sertleşti. Taşlar gibi sert ve kuru oldu. Hatta bazıları taştan da sert hale geldi. Öyle taşlar vardır ki onlardan ırmaklar çıkar. Öyleleri de vardır ki su ile yarılır, o sular, kaynayan göze, akan nelirler olur. Öyle taşlar da vardır ki, Allah'ın korkusundan dağların tepelerinden aşağıya doğru yuvarlanırlar.
Allah, sizin yaptığınız çirkin şeylerden habersiz değildir. Bilakis onları zaptedip muhafaza etmektedir. Âhirette onların hesabım soracaktır.
* Allah teala, onların kalbeleri için bu misali vererek şunu bildirmek istemiştir: Taşlar bile, delilleri gördükleri halde iman etmeyen bu adamların kalbinden daha yumuşaktır. Halbuki Allah teala onlara, akıllara durgunluk verecek deliller göstermiş ve onlara, taşlara vermediği selim bir kalb ve akıl vermiştir. Buna rağmen, insanlığın efendisi olan Hz. Muhammedi yalanladılar. [230]

75- Onların, size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa onlardan bîr cemaat, Allah'ın kelamını dinleyip iyice anladıktan sonra onu bile bile tahrif ediyorlardı.
Ey Müminler, Yahudilerin size ve Peygamberiniz Muhammed'in getirdiklerine inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa onlardan bir cemaat, Tevrat'ta Allah'ın kelamını okuyorlar, onu dinleyip anladıktan sonra da onu bozuyor, ne demek olduğunu anladıkları halde mânâsını değiştiriyorlardı. Bunu yaparken de Haklı olmadıklarını ve yalancı olduklarını biliyorlardı.
Bu âyet-i kerimeye göre, müminler, geçmişteki Yahudilerin devamı olan soylarının Hz. Muhammed (s.a.v.)in getirmiş

olduğu hakka, nura ve hidayete iman etmelerini beklememelidirler.
Muhammed b. İshak ve Rebi' b. Enes'e göre İsrailoğullanmn, Allah'ın kelamını dinlemeleri. Tur dağında Hz. Musa ile beraberken olmuştur, onlar bu kelamı dinledikten sonra geri dönmüş ve Musanın, Allanın emirlerini İsrailoğul-lanna tebliğ etmesi üzerine, onunla birlikte ilahi emirleri dinleyen yetmiş kişi Hz. Musayı yalanlamış ve Allah'ın emirlerini tahrif etmişlerdir. Mücahid, Süddi ve tbn-i Zeyd'e göre ise bu dinleme, Hahamların Tevratı okuyup dinlemeleridir. Onlar bu kitabı dinledikten sonra onda bulunan helali haram, haramı da helal saymışlardır. İşte âyetin sonu buna işaret etmektedir. Taberi: "İsrailoğullann-dan bir gurup, Allah'ın kelamım dinleyip, ifadesini gözönünde bulundurarak birinci görüşü tercih etmiştir. Zira, Tevratı bütün İsrailoğullarının dinlediği muhakkaktır. İsrailoğullaırndan özel bir gurup ise Hz. Musa ile birlikte, Allah tea-lanın konuşmasını dinlemişlerdir. İşte bunlar bizzat kendileri Allah tealadan duyduklan şeyleri tahrif etmeye ve Musaya karşı çıkmaya girişmişlerdir ki Allah teala bunları örnek göstererek Muhammed ümmetinin, İsrailoğullarının iman edeceklerini beklemelerinin isabetli olup olmadığını beyan etmiştir. [231]

76- İman edenlerle karşılaştıkları zaman "İman ettik" derler. Birbirleriyle başbaşa kaldıkları zaman da "Allanın size açıkladıklarını, rabbinizin katında aleyhinize delil olarak kullansınlar diye mi onlara söylüyorsunuz? Hiç düşünmüyor musunuz?" derler.
Yahudiler, müminleri gördükleri zaman, münafıkça hareket ederek "Muhammedi ve onun, Allah'tan getirdiği şeyleri tasdik ettik." derler. Birbirleriyle yalnız başlarına kaldıklarında ise bir kısmı diğer bir kısmına der ki: "Muham-med'in sıfatlarıyla ilgili olarak, Allah'ın size kitabında bildirdiği şeyleri onlara haber veriyor ve onun Peygamberliğini tasdik mi ediyorsunuz? Rabbinizin huzurunda bunları size karşı delil göstersinler diye mi konuşuyorsunuz? Ey kavim, iyice düşünüp aklınızı neden kullanmıyorsunuz?"
Âyet-i kerimede geçen ve "Allah'ın size açıkladığı" şeklinde tercüme edilen ifadesi, müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.
Dehhakm Abdullah b. Abbas'tan naklettiğine göre Allah tealanın Yahudilere açıkladığı şeylerden maksat, Allah'ın

Tevratta onlara emrettiği şeylerdir. Bazı Yahudiler, müminleri gördüklerinde "Biz, arkadaşınız Muhammed'e iman ettik." diyorlardı. Kendi aralarında başbaşa kaldıklarında ise "Allah'ın size, Muhammed'e iman etmeniz gerektiğitii bildirdiğini niçin Müslümanlara söylüyor da rabbiniz katında onların, aleyhinize şahitlik etmelerini sağlıyorsunuz? Hiç düşünmüyor musunuz?" diyorlardı. "İman ettik" diyen Yahudiler de "Biz onlarla alay ediyoruz." diyorlardı.
Ebul Âliye'ye, Kadadeye ve Abdullah b.Abbastan nakledilen başka bir görüşe göre Allah tealanın, Yahudilere açıkladığı şeylerden maksat, Tevratta zikredilen, Hz. Muhammed'in sıfatlarıdır. Bir kısım Yahudiler, Hz. Muham-med'in hak Peygamber olduğunu ve onun sıfatlarının Tevratta zikredildiğini müminlere söylüyoıriardi. Yahudilerle bir araya geldiklerinde diğer Yahudiler onları hesaba çekiyorlar ve "Allah'ın Tevratta size açıkladığı Muhammedin sıfatlarını niçin Müslümanlara anlatıyorsunuz? Böylece onlar, Allah katında bu sözlerinizi aleyhinize delil olarak kullanacaklardır. Halbuki Allah sizden, sıfatlan belirtilen böyle bir Peygambere iman etmenize dair söz almıştır.
Mücahide göre ise Allah'ın, Yahudilere açıkladığı şey onlann geçmişteki atalarının maymunlara ve domuzlara dönüştürülmeleridir. Resululiah, Kureyza oğullarının kalelerini kuşatma altına aldığında onlara "Ey, maymunların, domuzların kardeşleri, ey tağuta tapanlar," diye seslenmiş bunun üzerine Yahudiler" Bizim böyle olduğumuzu Muhammed'e kim bildirdi? Bu mutlaka içinizden biri tarafından söylendi. Siz, Allah'ın size açıkladığı şeyleri onlara açıklıyorsunuz, sizin aleyhinize onların elinde delil oluyor." dediler.
Süddiye göre ise Allah'ın Yahudilere açıkladığı şeylerden maksat, onlann geçmişte uğratıldıkları azaplardır. Yahudilerden bir kısmı Müslüman olmuş, o esnada, geçmişte uğratıldıkları azapları müminlere anlatmışlardır. Daha sonra ise münafık olmuşlar, bu sebeple diğer Yahudiler onları, müminlere anlattıkları şeylerden dolayı kınamışlardır. "Allahın sizi uğrattığı azapları müslümanlara anlatıyorsunuz ki sizin aleyhinize, onlann elinde delil olsun ha? Yapmayın bunu." demişlerdir.
İbn-i Zeyd'e göre ise Allah'ın, Yahudilere açıkladığı şeylerden maksat, Tevratta açıkladığı bir kısım hükümlerdir.. Bir kısım Yahudilere "Siz bunun, Tevratta böyle böyle olduğunu bilmiyor musunuz?" diye sorulduğunda onlar "Evet biliyoruz" diyorlardı.

Liderlerinin yanlarına vardıklannda liderleri onlara "Allahın size indirdiği şeyleri niçin onlara haber veriyorsunuz ki rabbiniz katında onlann elinde aleyhinizde bir delil olsun, hiç düşünmüyor musunuz?" diyorlardı. İbn-i Zeyd sözlerine devamla diyor ki"Resulullah mümin olmayanların, Medineye girmelerini yasaklamıştı. Yahudilerin kâfir ve münafık olan liderleri onlara "Siz gidin iman ettik" deyin içlerine girin. Döndüğünüz de ise inkâr edin." diyorlardı. Yahudiler, Resulullah'in haber ve emirlerini öğrenmek için Medineye geliyor "biz Müslüman olduk" diyerek sabahleyin şehre giriyorlar. İkindiden sonra oradan çıkıyorlar ve kâfir olduklannı belirtiyorlardı. Bu hususu Allah teala şu âyetinde açıklamaktadır "Kitap ehlinden bir cemaat şöyle dedi" İman edenlere indirilene günün başlangıcında iman edin sonunda inkâr edin. Umulur ki dinlerinden dönerler. [232]Taberi bu görüşlerden, Hz. Muhammed'in hak Peygamber olarak gönderildğini söylemenin kastedildiğini beyan eden görüşün, tercihe şâyân olduğunu zira âyetin başında Resulullah'a ve müminlere "Biz iman ettik." ifadesinin bulunduğunu âyetin devamında da aynı ifadeden dolayı, kâfir liderleri tarafından hesaba çekildiklerim söylemenin âyetin insicamı ve birliği bakımından daha doğru olacağını söylemiştir. Buna göre Yahudiler "İman ettik" diyen ve Hz. Muhammed'in sıfatlarının Tevratta zikredildiğini beyan eden diğer Yahudileri hesaba çekiyorlar. Tevratta yazılı olan bu tür şeyleri söyledikleri takdirde Allah katında aleyhlerine delil olacağını bildiriyorlardı. [233]

77- Bilmezler mi ki, Allah onların gizlediklerini de açıkladıklarını da muhakkak bilir.
Bu Yahudiler bilmiyorlar mı ki, Allah onların gizledikleri inkâr ve yalanlarını da, açıkladıktan, Allah'a, Resulüne ve müminlere karşı "İman ettik" şeklindeki münafıklık ve oyunlarını da çok iyi bilmektedir.
Müminlerle karşılaştıkları zaman "İman ettik" diyen ve liderleriyle yan yana geldiklerinde de "Biz müminlerle alay ediyoruz" diyen Yahudiler bilmezler mi ki, Allah onların gizledikleri "Muhammedi inkâr etme ve yalanlama" düşüncelerini de bilir. Açığa vurdukları "Muhammed'e iman ettik" şeklindeki yalan sözlerini de bilir. Bu itibarla müminlere söyledikleri sözün Allah katında aleyhlerine delil olacağına dair

bir düşüncenin anlamı yoktur. Zira onlar konuşsa da konuşmasa da Allah onlan bilmektedir. [234]

78- Onlardan bazılarının okuyup yazması yoktur. Bir takım kuruntular hariç, kitabı bilmezler. Onlar sadece zanda bulunurlar.
Bu Yahudilerden öyle bir halk tabakası vardır ki okuyup yazmaz, hiç bir şey bilmezler. Tevratı ve onun içindekileri bilmezler. Fakat yalan uydururlar. Bâtıl, yalan ve günah sözler söyleyip dururlar. Onlar ancak şüphe içinde bulunurlar. Gerçekçi olduklarını zannederler fakat bâtılın peşindedirler.
* Âyet-i kerime bu insanları "Zan peşinde koşmak"la vasıflandırmaktadır. Çünkü onlar, âlimlerinden ve idarecilerinden duydukları sözlerin, Allah'ın kitabından alındığını zannediyorlardı. Halbuki bunlar Allah'ın kitabından alınmış değillerdi. Böylece Allah'tan gelen şeyleri tasdik etmeyi terkettiler de büyüklerinin ve idarecilerinin haber verdiklerine tabi olduiar.
Âyet-i kerimenin anlattığı bu sınıf, haham ve ruhbanlardan olan dini liderlerin saptırdığı cahil halk tabakasıdır. Bunlar âdeta, kesilmek için mezbahaya götürülen koyunlar gibidirler. Kendilerine neler yapılacağının, nereye sürükleneceklerinin farkında değildirler.
Bu gibi insanlar, yanlış bin anlayışla, Allah'ın "Halım" sıfatına sığınırlar. "Halîm" sıfatı, Allah'ın, affetme, sert davranmama sıfatıdır. Böyleleri kendi sapıklıklarını düzeltme yerine Allah tealanın "Halim" sıfatına sarılarak günah işledikleri halde affedileceklerini umarlar. Böylece kendilerini tatmin ederler. Allah teaianın, aynı zamanda hak edenlere cezalarını veren olduğunu unuturlar. [235]

79- Kitabı elleriyle yazıp sonra onu az ir değer ile değiştirmek için "Bu, Allah katındandır" diyenlerin vay haline. Ellerinin yazdığından dolayı vay hallerine. Kazandıkları günahtan dolayı vay hallerine.
Atlanın kitabını günahkâr elleriyle yazıp sonra da "Bu, Allah katındandır" diyenlerin vay hallerine. Onu. bilgisi olmadan ve Tevratta ne bulunduğunu bilmeyen cahil bir kavme basit bir dünya malı karşılığında satmak için yaptılar. Allahın indirdiğinin aksine, elleriyle kitabı yazıp sonra onu satarak yiyenlere azap vardır. Hatalar işledikleri, günahlar kazandıkları için vay hallerine.

Bu âyet-i kerimede, Yahudilerin başka bir sınıfına işaret edilmektedir. Bunlar, haksız yere insanların mallarını yemek için Allah'a karşı yalan uyduran ve kendi elleriyle yazdıklarını Allah tarafından gönderilmiş gibi göstererek bilgisiz insanları sapıklığa sürükleyen Yahudi ilim adamlarıdır. Bunlar, Hz. Muhammed (s.a.v.) in Tevrattaki sıfatlarını siliyor onun yerine insanların hoşuna gidecek şeyler yazıyorlardı. Ayrıca kendi ictihadlannı, Allah tarafından indirilmiş âyetler gibi gösterdiyorlardı. Böylece Allah'a karşı yalan ve iftirada bulunuyorlardı. Bu yüzden veyl azabını hak etmişlerdir.
Âyet-i kerimede zikredilen ve "Vay hallerine" diye tercüme edilen kelimesi, müfessirler tarafından farklı şekillerde izah edilmiştir.
Dehhakın Abdullah b. Abbastan naklettiğine göre bu kelimeden maksat "Onlara azap olsun" demkektir.
Ebu İyad'a göre ise aslında cehennemliklerin kan ve irinlerinin aktığı bir kuyunun adıdır. Bu izaha göre bu kelimenin mânâsı "Onlar veyl kuyusuna düşsünler" demektir.
Ebu Saki el-Hudri, Resulullah (s.a.v.)in bu kelimenin izahında şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:
"Veyl cehennemde bir vadidir. Bir kâfir onun tam dibine ulaşmadan kırk sene aşağı doğru yuvarlanır. [236]
Hz. Osman (r.a.)dan da Resulullah'ın Veyİ hakkında, onun cehennemde bir dağ olduğunu rivayet ettiği nakledilmektedir.
Taberi, bu izahlara göre âyetin mânâsının, "Elleriyle kitabı yazıp sonra da onun, Allah katından olduğunu söyleyen Yahudilere, cehennemin dibindeki Veyl kuyusundan kan ve irin içme azabı olsun" demek olduğunu söylemiştir.
Âyet-i kerimede Yahudilerin bilgin zümrelerinin , maddi menfaatler elde etme karşılığında, Allah'ın kitabından olmayan şeyleri elleriyle yazarak Allah'ın ki tabı nd anmış gibi gösterdikleri zikredilmektedir. Özellikle "Elleriyle yazdıkları" ifadesinin zikredilişi, bu işi bizzat kendilerinin yaptığını, cahillerine emrederek onlar vasıtasıyla yaptırmadıklarım belirtmek içindir. Bu da, bu işi yapanların, tam olarak ve kasıtlı bir şekilde, başkalarından gizleyerek yaptıklarını göstermektedir. [237]

80- Onlar: "Ateş bize sadece sayılı günler dokunacaktır." derler. Deki: "Böyle olacağına dair Allah'tan bir söz mü aldınız -ki Allah sözünden caymaz- Yoksa Allah'a karşı bilmediğiniz bir şey mi söylüyorsunuz?

Yahudiler dediler ki: "Buzağıya taptığımız kırk günden başka biz ateşe girmeyeceğiz." Ey Muhammed, o Yahudi topluluğuna de ki: "Bu söylediğinize dair Allah'tan bir ahit, bir vaad mi aldınız? Şayet öyleyse delillerinizi gösterseniz ya. Zira Allah, vaadinden dönmez. Yoksa bilmeyerek ve haddinizi aşarak Allah'a bâtıl şeyler mi isnad ediyorsunuz?
Yahudilerin, ateşin kendilerine dokunacağını söyledikleri sayılı günler hakkında müfessirler çeşitli izahlarda bulunmuşlardır.
Dehhakın rivayetine göre, Abdullah b. Abbas, Katade, Süddi. Ebul Âliye, Ikrime, Dehhak ve ibn-i Zeyd'e göre, Yahudilerin söyledikleri bu sayılı günlerden maksat, buzağıya tapma süresi olan kırk gündür. Onların iddialarına göre Allah, onlara kırk gün azap edeceğine dair yemin etmiştir. Allah'ın bu yemini yerine geldikten sonra onları cehennemden çıkaracak yerine Muhammet! ümmetini koyacaktır. Âyet-i kerime, Yahudilerin bu iddialarını yalanlamaktadır.
Yahudilerin "Buzağıya taptığımız kırk günden başka biz ateşe girmeyeceğiz." dedikleri şeklindeki tefsir, İbn-i Abbastan rivayet edilmektedir. Said b. Cübeyr ve İkrime'nin İbn-i Abbastan naklettiklerine ve Mücahide göre ise Yahudiler şöyle demişlerdir: "Dünyanın ömrü yedi bin senedir.Biz, her sene için sadece bir gün azap göreceğiz. Böylece bütün azap göreceğimiz gün sayısı yedidir. Ondan sonra azap kesilecektir.
Âyet-i kerime, işte bu şekilde hadlerini aşarak sapık ve bâtıl bir görüşün peşine takılan Yahudilerin, Allah'a karşı bilmedikleri şeyleri isnad ettiklerini ve bu haleriyle hadlerini aşarak sonuçta cezayı hak ettiklerini beyan etmektedir.
Yahudiler, cehennemde ancak sayısı belli olan günler kadar kalacakları iddialarını devamlı olarak tekrar etmekteydiler. Hayberin fethi sırasında, Resu-lullah ile aralarında geçen şu konuşmada da bu iddialarını tekrarlamışlardır.
Ebu Hureyre (r.a.) diyor ki:
"Hayberin fethinde Resulullah'a, içine zehir konmuş bir koyun ikram edildi. Rasulullah (s.a.v.) "Çevrede bulunan Yahudileri bana getirin." buyurdu. Toplanıp getirildiler. Resulutlah (s.a.v.) onlara "Ben size bir şey soracağım. O hususta bana doğru cevap vcreccğinİ7x söz veriyor musunuz? " dedi. Onlar da "Evet ey Ebul Kasım." dediler. Resulullah onlara "Babanız kim?" diye sordu. Onlar: "Falan" diye cevap verdiler? Resulullah "Yalan söylediniz. Aslında sizin babanız filandır." dedi. Onlar: "Doğru söyledin. Haklısın." dediler. Resu-lullah: "Size bir şey daha sorsam bana doğru cevap vereceğinize söz

verir misiniz?" dedi. Onlar: "Evet ey Ebul Kasım. Doğru cevap vermek zoundayız. Şayet yalan söyleyecek olursak, babalarımız hakkında yalanımızı bildiğin gbi bunu da bilirsin." dediler. Resulullah (s.a.v.) onlara "Cehennemlikler kimlerdir?" diye sordu. Onlar :"Biz orada az bir zaman kalacağız. Sonra oraya bizim yerimize sizler gireceksiniz." dediler. Bunun üzerine Resulullah {s.a.v.) onlara "Kesin sesinizi, orada sinip kalın. Allah'a yemin olsun ki biz sizin ardınızdan oraya girmeyeceğiz." dedi. Resulullah sözlerine devamla şöyle buyurdu: "Size birşey daha sorsam, bana doğru söyleyeceğinize dair söz verir misiniz?" Onlar: "Evet ey Ebul Kasım." dediler. Resulullah: "Siz bu koyuna zehir koydunuz mu?" diye sordu. Onlar da "Evet" dediler. Resulullah: "Sizi buna sevkeden sebep nedir?" diye sordu. Onlar "Dedik ki, eğer yalancı isen senden kurtulmuş oluruz. Şayet Peygamber isen zaten zehir sana zarar vermez." dediler. [238]

81- Evet, kim bîr kötülük işler ve hataları kendisini kuşatırsa, işte onlar cehennemliktirler. Orada ebedi olarak kalacaklardır.
Kim Allah'a ortak koşar, onun Peygamberlerini yalanlar ve hatalan kendisini kuşatırsa o kimse cehenneme girecektir. Böyleleri cehennemden hiç çıkmaksızın ebedi kalacaklardır.
Yapılan hatalan küçümsememelidir. Zira birikerek çoğalan hatalar kişiyi sonunda cehenneme sürükleyebilir. Bu hususta Peygamber efendimiz bir ha-dis-i şerifinde şöyle buyuruyor:
Sizlcr, küçük günahlardan da kaçının. Çünkü onlar bir kişide birikip sonunda onu helak cdcr. [239]
Âyette zikredilen ve "Evet" diye tercüme edilen kelimesi Arapçada olumsuz cümlelerden sonra olumlu cvap mahiyetindedir? Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: "Yahudiler, "Bize sayılı günler dışında azap dokunmayacaktır." demişlerdir." Bu iddianız yanlıştır. Evet size ateş dokunacaktır." şeklindedir.
Âyette zikredilen "Kötülük" ifadesinden maksat, özel bir kötülük olan, Allah'a ortak koşmaktır. Zira âyetin sonunda kötülüğü işleyenlerin ebedi olarak cehnemde kalacakları zikredilmektedir. Halbuki, mümin olan kişinin büyük günah işlemesi halinde bile sonunda cennete gireceği Resulallah'tan nakledilen çeşitli hadislerde zikredilmiştir.
Nitekim, Ebu Vâil, Mücahid, Katade, Ata, İbn-i Cüreyc, Rebi' b. Enes, âyette zikredilen "Kötülük"ten maksadın Allah'a ortak koşmak olduğunu söylemişlerdir.

Âyette zikredilen "Hatalan kendisini kuşatırsa" ifadesinden maksat, "Allah'a ortak koşar ve işlediği günahlar kendisini kuşatır ve onlardan tevbe etmeden ölürse" demektir. "Hataların kulu kaplaması", onlardan vaz geçmemesi ve onlara devam ederek Ölmesiyle gerçekleşir. Nitekim, Dehhak, Rebi' b. Hay-sem, Ebu Rezin, A'meş ve Süddi, "Kuşatma" ifadesini "Hatalar üzerine ölme" şeklinde izah etmişlerdir.
Abdullah b. Abbas buradaki "Hata"dan maksadın, "İnkarcılık" olduğunu, Mücahid, bundan maksadın "Allah'ın, cehennem, azabını gerektiren şeyler." saydığı günahlar olduğunu, Katade, maksadın "Büyük günahlar" olduğunu, Ha-san-ı Basri bundan maksadın "Allah'ın, işlenmesiyle cehenneme koyacağını bil-dirdiği günahlar" olduğunu, Atâ ise, buradaki "Hata" dan maksadın, Allah'a ortak koşmak olduğunu söylemişlerdir. [240]

82- İman edip saîih ameller işleyenler ise, işte onlar cennetliktirler. Orada ebedi olarak kalacaklardır.
İman edip salih amel işleyenler, farzları eda edip haramlardan kaçınarak Allah'a itaat edenler ise cennet ehlidirler. Orada ebedi olarak ikamet edeceklerdir.
Burada zikredilen "îman edenler"den maksat, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve onun getirdiklerine iman edenlerdir. "Salih amel işleyenler"den maksat, ise Allah'ın emirlerini tutup yasaklarından kaçınarak ona itaat edenlerdir. Allah te-ala, bundan Önceki âyette, kâfirlerin cehennemde, bu âyette de müminlerin cennette ebediyyen kalacaklarını zikretmiş böylece "Biz cehennemde sadece sayılı günler kalacağız" diyen Yahudileri yalanlamıştır. [241]

83- Bir zaman İsrailoğullarından "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin, anaya, babaya, yetimlere, düşkünlere iyilik yapın. İnsanlara güzel söz söyleyin. Namazı kılıp zekatı verin" diye kesin söz almıştık. Sonra siz, pek azınız müstesna, yüzçcvirdiniz. Zaten siz yüzçcviricilcrsiniz.
Ey İsrailoğullan topluluğu, sizden, "Allahtan başkasına ibadet etme-yin,anaya, babaya, şefkat kanatlarını indirerek, onlara acımak, onlara kaşı ince kalbli olmak ve hayır dua etmek suretiyle iyilikte bulunun.Yakm akraba ile münasebetleri devam ettirin. Onların haklanın verin. Kız olsun erkek olsun yetimlere şefkat ve merhametli davranın. İhtiyaç ve fakirlikten dolayı sefil olanlara, , Allah'ın, mallarınızdan farz kıldığı haklarını vermek suretiyle iyilik yapın. İnsanlara edeple ve iyi

bir davranışla güzel söz söyleyin. Rükuunu, secdesini, kıraatim ve huşuunu tam yapmak suretiyle namazı eda edin. Zekatı almaya layık olanlara mallarınızın zekatını verin" diye kesin söz aktığmızı hatırlayın. Ey Yahudi topluluğu, bundan sonra siz, pek azınız müstesna ahde vefadan yüzçevirdi-niz. Zaten siz, haktan ve doğru yoldan yüzçeviricilersiniz.
*Âyette geçen "Allah'tan başkasına kullak etmeyin" ifadesinden maksat, Allah'a ihlasla ibadet edin ve onun dışında herhangi bir şeye kulluk etmeyin" demektir. "Anaya babaya iyilik yapın" ifadesinden maksat, Muhammed ümmetine emredilen iyiliklerdir. Bu da anneye babaya iyi davranmak, güzel sözler söylemek, merhamet için tevazu kanatlarım indirmek, onlara saygı, göstermek, onlar için hayır dualar etmek vb. şeylerdir.
"İnsanlara güzel söz söyleyin" ifadesinden maksat, Abdullah b. Abbasa göre insanlara Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur" demeyi emredin." demektir.
Ebul Âliyeye göre, "İnsanlara iyiliği emredin" demek, İbn-i Cüreyce göre "İnsanlara Muhammed (s.a.v.) hakkında doğru söyleyin" demek, Süfyan es-Sevriye göre "Onlara iyiliği emredin ve onlan kötülüklerden alıkoyun" demek,. Atâ b. Ebi Rebah'a göre ise "Karşılaştığınız her insana güzel söz söyleyin" demektir.
İsrailoğullanna, vermeleri emredilen "Zekat" tan maksat ise, Dahhak'ıı Abdullah b. Abbas'tan naklettiğine göre İsrailoğullanna mahsus olan bir zekat çeşididir. Bu, Muhammed ümmetine farz kılınan zekat gibi değildir. Onların zekatı, Allah için kurban kesmeleriydi. Eğer kurbanları kabul edilecek olursa gökten bir ateş iner onu alıp götürürdü. Kabul edilmezse bu olay cereyan etmezdi. Malını helal yollardan kazanmayanın kurbanı kabul olunmazdı.
Ali b. Ebi Talhanm, Abdullah b. Abbas'tan naklettiğine göre ise İsrailoğullanna emredilen zekattan maksat, Allah'a itaat etmeleri ve itaatlerinde ihlaslı olmalarıdır. Böylece mallarım değil kendilerini arındırmış, olurlardı.
Âyetin sonunda "Siz pek a/.ınız müstesna yüzçcviricilcrsiniz" Duyurulmaktadır. Abdullah b. Abbas bu ifadeyi şöyle izah etmektedir: Allah teala kitabında açıkladığı bu İsrailoğullarından, zikredilen şeyleri yapacaklarına dair ye-minle kuvvetlendirilmiş bir ahit aldıktan sonra onlar, yapmayı taahhüt ettikleri şeyleri ağır bulmuşlar, onlan sevmemişler ve yapmamışlardır. Kendilerine daha hafif şeylerin emredilmesini

istemişlerdir. İsrailoğullarından pek az bir zümre, verdikleri sözde durmuşlar ve Allah'a itaat etmişlerdir.
Âyetin sonunda da "Zaten siz yüzçeviricilcrsiniz" buyurulmaktadır. Bir kısım âlimler âyetin bu bölümünde, kendilerine hıtabedilen Yahudilerin, Uz. Muhammed'in döneminde bulunan Yahudiler olduğunu, âyetin bundan önceki kısmında hıtabedilen Yahudilerin ise daha önce yaşayan Yahudiler olduklarını söylemişlerdir. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: "Ey Yahudi topluluğu, geçmişteki atalarınızdan, belli şeyleri yapacaklarına dair söz almıştık. Onlar verdikleri sözü yerine getirmeyip yüzçevirdiler. Onlardan sonra gelen sizler de atalarınız gibi verdiğiniz sözden yüzçeviriyorsunuz."
Diğer bir kısım âlimlere göre ise bu âyetin tümü, Resululhıh'ın hicreti sırasında mevcut olan İsrailoğullanna hitap etmektedir. Onlara, Tevratta kendilerinden alınan ahitlerini bozduktan hatırlatılmakla ve bu yüzden kınanmaktadırlar. [242]

84- Yine sizden: "Kanınızı dökmeyin ve birbirinizi yurdunuzdan çıkarmayın" diye kesin söz almıştık. Sonra siz, şahitler olarak bunu kabul etmiştiniz.
Ey Yahudi topluluğu, yine hatırlayın sizden "Birbirinizi öldürmeyin ve düşmanlık yaparak bir kısmınız bir kısmınızı vatanından çıkarmasın." diye kesin söz almıştık. Sizden aldığımız bu ahdi siz de kabul etmiştiniz ve bu ahde şahitlik ediyordunuz.
Âyet-i kerimede "Kanınızı dökmeyin ve kendinizi yurdunuzdan çıkarmayın" diye kesin söz almıştık." buyurulmaktadır. Aslında İsrailoğullan kendilerini öldürüp intihar etmiyorlar ve kendilerini öz diyarlarından çıkarmıyorlardı. Müminler tek vücut sayıldıklarından bir müminin diğerini öldürmesi kendini öldürmesi gibi kabul edilmiştir. Bu nedenle âyette "Kanınızı akıtmayın ve kendinizi yurdunuzdan çıkarmayın" buyurulmaktadir.
Peygamber efendimiz müminlerin tek bir vücut gibi olduklarım şu hadis-i şerifinde beyart etmektedir:
"Sen müminleri, birbirlerine karşı merhametli davranmada, birbirlerini sevmede, birlirlcrinin acılarına ortak olmada tek vücut gibi görürsün. Öyle ki, vücuttan bir organ hasta olursa diğer organlar, uykusuz kalarak ve acıya ortak olarak o organa katılırlar," [243]
Âyet-i kerimeyi şu şekilde izah etmek te mümkündür. "Sizler, birbirinizin kanım akıtmayın ve birbirinizi yurtlarınızdan

çıkarmayın. Zira, böyle yaptığınız takdirde size kısas uygulanacak böylece kendi kanınızın akmasına ve kendinizin yurdunuzdan kovulmanıza sebep olacaksınız. Bu itibarla kendi kendinizi ötdürmüş ve kendi kendinizi sürgün etmiş gibi olacaksınız.
Katade ve Ebul Âliye, âyet-i kerimeyi birinci izah şekliyel izah etmişlerdir.
Âyet-i kerimede "Siz, şahitler olarak bunu kabul etmiştiniz." buyurul-maktadır. Bir kısım âlimlere göre, bu ve bundan sonra gelen âyetlerin hitabettiği kişilerden maksat, Resulullah'ın hicreti esnasında Medine ve çevresinde yaşayan Yahudilerdir. Âyet-i kerime, bunları kınamakta, Allah'ın Tevratta kendile-rinden aldığı sözü bozdukları zikredilmektedir. Diğer bir kısım âlimlere göre ise burada kendilerine hitabedilenler, Yahudilerin atalarıdır. Ancak Resulullah'ın döneminde bulunan Yahudiler de Tevrata uymaları sebebiyle, dolaylı yolla bu âyetin muhatabıdırlar. Taberi, âyetin genel ifadesini gozönünde bulundurarak bu görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir. [244]

85- Sonra siz o kimselersiniz ki, birbirinizi öldürüyorsunuz. İçinizden bir kısım insanları yurtlarından çıkarıyorsunuz. Onların aleyhine günah işlemek ve düşmanlık yapmakta yardımlaşıyorsunuz. Bununla beraber size esir olarak başvurduklarında fidye verip kurtarıyorsunuz. Halbuki onları yurtlarından çıkarmak size haramdı. Siz, kitabın bir kısmına iman ediyor bir kısmını inkar mı ediyorsunuz? İçinizden bunu yapanın cezası, dünya hayatında rezil olmaktır. Kıyamet gününde de böylclcri en şiddetli azaba uğratılırlar. Allah, yaptıklarından habersiz değildir.
Ey Yahudi topluluğu, ahdi kabul ettikten sonra da din kardeşlerinizi öldürüyorsunuz. Müşriklere, zulüm ve düşmanlıklarında yardımcı olarak, kendi dininize mensup bazı gurupları yurtlarından çıkarıyorsunuz. Onların aleyhine, günah işlemek ve düşmanlık yapmakta yartıımlaşıyorsunuz. Sizden olanları. düşmanlarınızın elinde esir olarak gördüğünüzde de fidyesini verip kurtarıyorsunuz. Halbuki onları yurtlarından çıkarmak size haram kılınmıştı. O halde nasd oluyor da onların, düşmanlarının elinde esir kalmalarını caiz görmüyorsunuz da öldürülmelerini caiz görüyorsunuz? Tevratın bir kısmını tasdik ediyor da bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? İçinizden, Allah'a verilen ahdi bozanların cezası, âhiret hayatından evvel daha bu

dünyadayken zillet ve alçaklığa düşmektir. Böyleler! âhirette de, bu dünyadayken zillet ve alçaklığa düşmektir. Böyîeleri âhirette de, bu dünyadayken kendi düşmanları için hazırlamış oldukları azaptan daha şiddetlisine çarptırılırlar, Allah, sizin bu çirkin işlerinizden habersiz değildir. Bilakis onları zaptedip muhafaza etmektedir. Onları yapanları âhirette rez.il ve rüsvay edecektir.
Yahudilerin birbirlerini öldürmeleri ve esirlerini de fidye vererek kurtarmaları hususunda özetle şunlar zikredilmiştir:
Abdullah b. Abbas diyor ki "Allah teala, Yahudilere Tevratta birbirlerinin kanlanın dökmelerini haram kılmış ve esirlerini fidye vererek kurtarmalarını da farz kılmıştı. Yahudiler iki fırkaya ayrılmaktaydılar. Bunlardan Kaynuka oğullan, Araplardan , müşrik olan Hazreç kabilesiyle muahabe yapmışlardı. Bu müşrik Arap kabileleri birbirleriyle savaşırken, herbiriyle sözleşme yapan Yahudi kabileleri de onlara, düşmanlarına karşı yardım ediyorlardı. Böylece Yahudiler, ellerindeki tevratta bulunan, Allah'ın kan dökme yasağını bilmelerine rağmen, dolaylı yollardan birbirlerinin kanlanın döküyorlardı. Evs ve Hazreç kabileleri müşrik olduklanndan putlara tapıyorlardı. Cennet ve cehenneme inanmıyorlardı. Öldükten sonra dirilip hesap vermeye de inanmıyor, haram helal bilmiyorlardı. Buna rağmen, ehl-i kitap olan Yahudiler onlara destek oluyorlardı. Fakat Yahudiler, savaş bittikten sonra, kendi dindaşlarından esir düşenleri fidye vererek kurtarıyorlardı. Bu davranışlarıyla da Tevratın hükümlerine uyduklarına inanıyorlardı. İşte bu sebeple Allah teala onları bu âyette "Siz kitabın bir kısmına iman ediyor, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?" buyurarak kınadığını beyan etmektedir.
Süddi ise Kureyza oğullarından olan Yahudilerin, Arapların müşrik olan Evs kabilesiyle muahade yaptıklarını Nadr oğulları Yahudilerinin de Hazreç kabilesiyle Mahade yaptıklarını böylece onların savaşlarına katılarak kendi dinlerinden olan Yahudileri Öldürdüklerini, esir düşenlerini ise, kabile farkı gözetmeden fidye vererek kurtardıklanni bu sebeple de âyette kınandıklarını söylemiştir. Süddi sözlerine devamla diyor ki: "Arpalar Yahudilerin bu şekildeki davranışlarından dolayı onlan ayıplıyor ve onlara "Hem kendi dindaşlarını öldürüyor hem de esir düşenlerinizi, iki Yahudi kabilesi birleşerek kurtarıyorsunuz, bu nasıl oluyor?" diyorlardı. Yahudiler ise "Bize, onlan esaretten kurtarmak emredilmiş ve birbirimizi öldürmemiz yasaklanmıştır" diyorlardı. Araplar da "O halde

niçin onları öldürüyorsunuz?" diye sorduklarında onlar "Biz, kendileriyle antlaşma yaptığımız dostlarımızın zelil düşmelerinden utanıyoruz ve bu sebeple savaşıyoruz." diyorlardı.
Ebul Âliye ise bu âyeti şöyle izah ediyor "İsrailoğulları, içlerinden bir kavmi zayıf gördükleri zaman onlan yurtlarman çıkarıp sürgün ediyorladı. Halbuki onlardan Tevratta, birbirlerinin kanlarını akıtmayacaklarına ve birbirlerini yurtlanndan çıkarmayacaklanna dair söz alınmıştı. İşte âyet-i kerime, Yahudilerin bu hallerini beyan etmektedir.
Allah teala, Yahudilerin birbirlerini öldürmelerini Tevratın bir bölümünü inkar etmek saymış ve fidye vererek esirlerini kurtarmalannı da Tevrattn bir bölümüne iman etme kabul etmiştir. Ve Yahudilerin, kendilerine gönderilen kitaba, heva ve heveslerine göre uyduklarım beyan etmiştir. Hz. Ömer (r.a.) bu âyeti izah ederken "Şüphesiz ki, artık İsrailoğulları gitmiştir. Bu âyet şimdi sizleri kastetmektedir." demiştir.
Âyet-i kerimede "İçinizden, bunu yapanın cezası, dünya hayatında rezil olmaktır." Duyurulmaktadır. Yani siz Yahudilerden, birbirlerini öldürenlerin ve birbirlerini yurtlanndan çıkaranların cezası, dünya hayatında rezil ve zelil olmaktır." demektir.
Yahudilerin dünya hayatında, nasıl rezil oldukları ise farklı şekillerde izah edilmiştir. Bazı müfessirlere göre, onların dünya hayatlarında rezil edilmelerinden maksat, Allah tealamn. Hz. Muhammed'e gönderdiği şeriatta katillere karşı kısas yapılması ve zalimlerden, mazlumun hakkının alınması hükmüdür. Bu hükümlerle, Yahudilerin katilleri ve zalimleri zelil kılınmıştır. Diğer bir kısım müfessirlere göre ise, Yahudilerin, dünyada zelil kılınmalarından maksat, dinlerinde kaldıkları müddetçe boyun eğerek bizzat kendi elleriyle cizye verme-leridir. Diğer bir kısım müfessirlere göre ise Yahudilerin dünyada uğratıldıktan zilletten maksat, Resulullah'ın Nadr oğullarından olan yahudileri kovması Ku-reyzaoğlu Yahudilerinin ihanet eden .savaşçılarını öldünıesi ve soylarım esir almasıdır. [245]

86- İşte onlar, âhireti verip dünya hayatını satın alanlardır. Onların azabı hafifletilmeyecek tir. Yardım da olunmayacaklardır.
İşte onlar, dünya hayatından, basit ve değersiz şeyler mukabilinde âhiret nimetlerinden olan paylarım sattılar. Onların, cehennemdeki azabı hafifletilmeyecekür. Onların,

Aüahm azabını kendilerinden uzaklaştıracak bir yardımcıları da bulunmayacaktır. Onlara kimse şefaatçi olmayacaktır.
Yahudilerin, Allanın, kendilerine yasakladığı, mümin kardeşlerini öldürme gibi günahları işleyerek Tevrattaki âyetlerin bir bölümünü reddetmiş olmaları, bir takım dünya nimetlerine ve onun makam ve mevkilerine ulaşmak içindi. Bu itibarla onlar, âdeta âhireti satıp karşılığında dünyayı almışlardır. Dolayısıyla âhirette cezalarını tam olarak göreceklerdir. [246]

87- Şüphesi/, ki Musaya kitabı verdik ve ondan sonra herbiri ardınca Peygamberler gönderdik. Mcrycmoğlu İsaya da açık mucizeler verdik. Ve onu Ruhu] Kudüs ile tc'yid eltik. Her Peygamber size nefislerinizin istemediği şeyleri getirdiği zaman büyüklük taslayıp, bir kısmını yalanlıyor bir kısmını da öldürüyor musunuz?
Biz, Musaya Tevratı verdik. Ondan sonra Peygamberleri, Tevrat ile hükmetmek üzere peşpeşe gönderdik. Meryemoğlu İsaya da, ölüleri diriltme, körleri ve cüzzamhlan iyileştirme gibi. Peygamberliğini gösteren apaçık mucize ve deliller verdik. Ve onu, diğer bir adı Ruhul Kudüs olan Cebrail ile destekledik. Ve ona yardım ettik. Ey Yahudi topluluğu size. Peygamberlerden herhangi biri, nefsinizin arzulamadığı şeyleri getirdiği zaman şımararak ve böbürlenerek onlara karşı büyüklük mü taslıyorsunuz? Peygamberlerden, İsa ve Muhammed gibi bir kısmını yalanladınız. Zekeriyya ve Yahya gibi bir kısmını da öldürdünüz. Peygamberlere karşı sizin tutumunuz hep böyle olmuştur.
* Âyette zikredilen "Ruhül Kudüs"ten maksat, Katade, Dehhak ve Rebi' b. Enese göre, Cebraildir. İbn-i Zeyd'e göre İndidir. Dehhakın Abdullah b. Ab-bastan naklettiğine göre ise Ruhul Kudüs'ten maksat, Hz. İsanm kendisini zikrederek ölüleri dirilttiği bir isimdir. Taberi, diyor ki: "Ruhul Kudüs'ten maksadın Cebrail olduğunu söyleyen görüş daha isabetlidir. Zira bu âyet-i kerimede Allah tealanm, hem İsayı Ruhul Kudüs ile desteklediği hem de ona, kitap ve hikmeti öğrettiği zikredilmiştir. Bu da gösteriyor ki, Ruhul Kudüs, İndiden başka bir şeydir. Aksi halde İncilin, âyette iki kere zikredildiği söylenmiş olur ki bu, ilahi kelamın az kelime ile Öz mânâ ifade etme özelliğine yakışmayan bir durumdur.
Taberinin delil gösterdiği âyetle şöyle Duyuruluyor: "O gün Allah şöyle der: "Ey Mcrycmoğlu İsa, sana ve annene olan

nimetimi hatırla. Hani seni Ruhul Kudüs ile desteklemiştim. Beşikte iken ve kemale ermiş iken insanlarla konuşuyordun. Sana kitabı, hikmeti, Tevratı ve İncili öğretmiş-tim... [247]
Cebraile "Ruhul Kudüs" diye isim verilmiştir. Aslında annesiz babasız olarak yaratılanlara "Ruh" denilmektedir. Hz. İsaya da "Ruh" denilmesi bundandır. "Kudüs" kelimesinin lügat mânâsı ise "Temiz" demektir. Cebrailin isminde kullanıldığı şekliyle "Kudüs" kelimesinden neyin kastedildiği hususu çeşitli şe-killerde izah edilmiştir.
Süddiye göre, buradaki "Kudüs"ten maksat, "Bereket" demektir. Ebu Ca-fere göre "Rab" demektir. İbn-i Zeytİ ve Kâ'bul Ahbar'a göre ise Allah tealanın sıfatıdır. Bunlara göre "Ruhul Kudüs" demek Allanın ruhu" demektir. Cebraile bu isim verilmiştir. İbn-i Zeyd şu âyette Allah tealanın sıfatı olarak zikredilen kelimesiyle kelimesinin aynı anlamda olduklarını söyleyerek görüşüne delil göstermiştir. Âyette şöyle Duyurulmaktadır. "O, kendisinden başka hiçbir ilah olmayan, hükümran, kuddûs (Noksan sıfatlardan uzak) olan Allahtır. [248]
Âyet-i kerimenin sonunda Allah teala, Yahudiler topluluğuna hitabederek buyuruyor ki: "Ey İsraiîoğulları size Peygamber olarak gönderdiğimiz Musaya Tevratı verdik. Musadan sonra da, yine Tevratla amel eden Peygamberler gönderdik. Bunlardan sonra da Meryemoğlu İsaya çeşitli mucizeler verdik ve onu Cebrail ile destekledik. O halde şimdi sizler kendinize, heva ve hevesinize uymayan her Peygamber geldiğimle İblisi önder edinerek böbürleniyor ve onlara karşı gururlanıyor musunuz? O Peygamberlerden bir kısmını yalanladınız. Diğer bir kısmını ise öldürdünüz. Ve halen de Peygamberi öldünneyi istiyorsunuz." Duyurulmaktadır. [249]

88- "Kalblcrimiz pcrdclcnmiştir." dediler. Hayır, Allah onları inkârlarından dolayı lanctlcmişiır. Ne de az iman ederler.
Onlar: "Ey Muhammed, bizim kalblerimiz senin davet ettiğin şeylere karşı perdelenmiş ve kapalı bir haldedir." dediler. Hayır, Allah onları, inkârlarından, AUahı gösteren delilleri reddetmelerinden dolayı rahmetinden uzaklaştırıp kovmuştur. Onlardan çok azı iman eder.
Âyet-i kerimede geçen ve "perdeleniniştir" diye tercüme edilen kelimesi şeklinde de okunmuştur. Birinci okunuş şekli âlimlerin çoğunluğunun okuyuş şeklidir. Buna göre kelimenin mânâsı "Perdelenmiş, üzerine perde çekilmiş" demektir. Âyetin meali buna göre hazırlanmıştır. Nitekim Abdullah b. Abbas, Mücahid,

Katade, Ebul Âliye, Süddi ve İbn-i Zeyd bu kelimeyi bu şekilde izah etmişlerdir.
Atiyyeye ve Dehhakın Amdullah b. Abbastan naklettiğine göre onlar bu kelimenin şeklinde okunuşunu almışlar ve mânâsının "Dolu" demek olduğunu söylemişlerdir. Buna göre âyetin meali: "Ey Muhammed, kalblerimiz ilimle doludur. Senin ve başkalarının izah edeceği şeylere ihtiyacımız yoktur." demektir. Taberi, bu kıraat şeklinin şaz olduğunu ve buna itibar edilemeyeceğini söylemiştir.
Allah teala bu âyette Yahudilerin "Kalblerimiz perdelenmiştir." şeklindeki iddialarını yalanlamakta, onlara: "Mesele sizin iddia ettiğiniz gibi değildir. Aslında Allah sizi, inkârlarınız sebebiyle merhametinden uzaklaştınnıştır. Bu yüzden size tebliğ edilenleri dinlemiyorsunuz." demektedir.
Ayet-i kerimenin sonumla: "Ne üe az iman ederler" Duyurulmaktadır. Bu ifade müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir. Katadeye göre bu ifadenin mânâsı: "Yahudilerden çok az kimseler iman etmiştir." demektir. Zira müşriklerden iman edenlere mukabil Yahudilerden iman edenler pek azdır. Ma'mer ise bu ifadeden maksadın "Yahudiler ellerinde bulunan kitabın çok azına iman ederler." demek olduğunu söylemiştir.
Taberi de bu ifadeden maksadın: "Yahudiler Muhammede indirilenden çok azına iman ederler." demenin daha tecrihe şayan olacağını söylemiştir. Nitekim Yahudiler, Allanın birliğine, öldükten sonra dirilmeye, sevap ve cezaya iman etmişlerdir. Fakat onlar Hz. Muhammedin Peygamberliğini ve ona kitap gönderilmesini inkâr etmişlerdir. Böylece hem ellerindeki Tevratın hem de Kur'anın bildirdiği hükümlerin az bir kısmına iman etmişler diğerini ise inkâr etmişlerdir.
Bir kısım âlimler ise âyet-i kerimenin bu son bölümünü şöyle izah etmişlerdir. "Yahudiler hiç iman etmezler. Her şeyi inkâr ederler. Zira Arapçada "Ne de az" ifadesi "Hiç yok" anlamına da gelmektedir.
Yahudilerin kalblerinin perdeli olduğu hususunda diğer bir âyet-i kerimede de şöyle buyurulmuştur: "Ahitlcrini bozdukları ve Allanın âyetlerini inkâr ettikleri, haksız yere Peygamberleri öldürdükleri ve "Kalblerimiz perdelidir" dedikleri için onlara lanet ettik. Doğrusu Allah, inkâr etmeleri sebebiyle onların kalblerinc mühür vurmuştur. Onlardan pek azı iman cder. [250]

89- Onlara, Allanın katından, ellerinde bulunanı tasdik eden bir kitap gelinec-ki onior daha önce, kâfirlere karşı kendilerine yardım edilmesini bekliyorlardı- Evet, kendilerine, bildikleri gelince onu inkâr ettiler. Alla-hm laneti kâfirlerin üzerinedir.
Yahudilere, ellerinde bulunan Tevratı ve İncili tasdik eden Kur'an gelince -Ki, o Yahudiler, Muhammed gönderilmeden önce, müşrik Araplara karşı, onu vesile kılarak AHahtan yardım ditiyorlardı- Evet, kendilerine, Tcvratta vasıflarını okudukları Muhammed gelince onu inkâr ettiler, yalanladılar. Allanın hor ve hakir yapması ve rahmetinden kovması, Muhammedin Peygamberliğini inkâr eden kâfirlerin üzerinedir.
Abdullah b. Abbas, Katade, Ebul Âliye, Süddi, Atfı, Mücahid, Said b. Cübeyr AH el-Ezdi ve İbn-i Zeydden rivayet edildiğine göre Yahudiler, Uz. Muhammedi vesile kılarak yardım diliyor ve müşriklerle savaştıkları zaman şöyle diyorlardı. "Ey Allahım, sen, gönderilecek âhir zaman Peygamberi hürmetine, müşriklere karşı bize yardım et." Fakat Peygamber gönderilip te onun, kendi ırklarının dışında biri okluğunu görünce, Arapları kıskanarak Hz. Muhammed (s.a.v.)'i inkâr ettiler. [251]

90- Allahın, kullarından dilediğine I utlundan bir şey indirmesini kıskanarak, onun indirdiklerini inkâr etmekle, kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür. Bu yüzden onlar, gazap üstüne gazaba uğradılar. Kâfirler için, hor ve hakir kılıcı bir azap vardır.
Allahın, Muhammede Peygamberlik vermesini kıskanarak onun, Peygamberine verdiklerini inkâr etmekle, o Yahudilerin, kendilerini bunlar karşılığında sattıkları şey ne tkötiidür. Yahudiler, daha önce Tevratı tahrif etmelerinden veya Hz. İsaya iman etmemelerinden yahut buzağıya tapmalarından dolayı uğradıktan gazaba ilaveten, Muhammedi inkâr etmelerinden dolayı da Allahın büyük bir gazabına uğramışlardır. Muhammedin Peygamberliğini yalanlayan kâfirler için hor ve hakir edici bir azap vardır. Bu azaba düşen, orada hakir ola-rak ebedi kalır.
*İnsanlann, devamlı olarak içinde kaldıkları azaba "Hakir kılıcı" azap denmektedir. Kâfirler, böyle bir azaba uğratılacaklardır. İnsanların geçici bir süre için görecekleri azaba ise "Hakir kılıcı olmayan azap" denmektedir. İman etlen günahkârlar böyle bir azaba uğratılacaklar, günahları kadar yandıktan son-ra ebedi hayatlarım cennette-sürdüreccklerdir.

Yahudiler, Hz. Muhammet.! (s.a.v.)'i kıskanıyorlardı. Çünkü o, Araplar-dundı, İsrailoğullarından değildi. Halbuki İsrailoğuliarı son Peygamberin de kendi ırklarından gelmesini bekliyorlardı. Allahın takdiriyle bu Peygamber Araplardan gönderilince onu kıskandılar ve yalanladılar. Bu âyet-i kerime, Yahudilerin, Hz. Muhammedin doğruluğunu, Allah tarafından gönderilmiş bir Peygamber olduğunu bildikleri halde onu nasıl kıskandıklarını izah etmektedir. Bu hususta diğer âyet-i kerimelerde de şöyle buyurulmaktadır: "Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri gormüyormusun? Onlar, puta ve şeytana inanıyorlar ve inkâr edenlere: "Bunlar, iman edenlerden daha doğru yoldadır." diyorlar." "Allahın lanet ettiği kimseler İşte bunlardır. Allah kime lanet ederse artık sen ona bir yardımcı bulamazsın." "Yoksa onların, mülkte bir payı mı vardır? Eğer böyle olsaydı insanlara bir çekirdek parçası bile vermezlerdi." "Yoksa Allahın, lütfundan insanlara verdiklerini onlardan kıskanıyorlar mı? Şüphesiz biz, İhı ahimin soyuna kitap ve hikmet vermiş ve onlara büyük bir mülk bağışlamıştık. [252]

91- Onlara: "Allahın indirdiklerine iman edin." denildiğinde "Biz, sadece bize indirilene iman ederiz." derler. Ondan sonra geleni inkâr ederler. Halbuki o, ellerindeki Tevratı tasdik eden hak bir kitaptır. Ey Muham-med de ki: "Eğer mümin iseniz, daha önce Allahın Peygamberlerini niçin öldürüyordunuz?

Yahudilere: "Muhammede indirilen Kur'anı tasdik edin" denildiği zaman Onlar: "Biz sadece Allahın bize indirdiği Tevratı tasdik ederiz, derler. Tevratın peşinden, Allahın, Peygamberlerine indirdiği İncil ve Kur'anı inkâr ederler. Halbuki o indirilen kitap Tevratı tasdik eder. Çünkü hepsini Allah gönderdiğinden, Alîahın kitaplan birbirini reddetmezler.

Ey Muhammed de ki: "Ey Yahudi topluluğu, eğer sizler, Allahın size indirdiklerine iman ediyorsanız o halde niçin Allahın Peygamberlerini öldürdünüz? Halbuki Allah, onları öldünrıeyi size haram kılmış ve sizlerin, onları tasdik edip itaat etmenizi emretmiştir.

Her ne kadar Peygamberlerini öldüren Yahudiler, Hz. Muhammedin zamanındaki Yahudiler olmayıp onlann atalan idiyseler de o dönemdeki Yahudiler de atalarının yaptıklarına karşı çıkmadıktan için âyet-i kerime "Atalarınız Peygamberleri Öldürdüler" dememiş "Sizler Peygamberlerinizi öldürdünüz" demiştir. [253]

92- Şüphesiz Musa size apaçık delillerle geldi. Sonra siz onun ardından zalimler olarak buzağıyı ilah edindiniz.
Şüphesiz ki Musa size, asasını denize vurarak denizi yarması, elini cebinden çıkardığı zaman bembeyaz görünmesi gibi, kendisinin hak Peygamber olduğunu ve doğru söylediğini gösteren apaçık deliller getirdi. Sonra siz, Musa rab-bine vermiş olduğu sözü yerine getirmek için sizden aynlıp Tur dağına gittikten sonra buzağıyı ilah edindiniz. Böylece kendi kendinize zulmetmiş oldunuz. Çünkü sizler, ibadete layık olmayan bir şeye ibadet etmekle azabı hak ettiniz.
*-Bu âyet-i kerime, kendilerine bir menfaat ve zarar sağlayamayacak olan buzağıya tapınmalarından dolayı Yahudileri kınamaktadır. Halbuki onlar, Hz. Musanın eliyle. Firavun ve ordusunun gücünün yetmeyeceği mucizeleri göste-ren rablerinin nasıl harikalar yarattığını görmüşler ve Allah'ın, akıllara dehşet veren hikmetlerini de yakın bir geçmişte izlemişlerdi. Bu itibarla bu gibi insanların, Hz. Musadan çok sonra gelen Hz. Muhammed (s.a.v.)'i yalanlamaları, kendilerinden beklenen bir davranıştır. [254]

93- Bir zaman sizden kesin söz aldık. Tûr dağını üzerinize kaldırdık. "Size verdiğim Tcvrata kuvvetle sarılın ve dinleyin" dedik. Onlar ise "Dinledik ve isyan eüik" dediler. İnkârlarından dolayı buzağının sevgisi kalble-rine işledi. Ey Muhammed de ki: "Eğer mümin iseniz, imanınız size ne kötü bir şey emrediyor."
Ey îsrailoğullan, hatırlayın bir zaman sizden Tevrattaki hükümlerle amel edeceğinize dair kesin söz aldık. Fakat söz veremenize rağmen o hükümlerle amel etmeyip yüzçevirdiniz. Biz de Tur dağını sizin üzerinize kaldırdık. Tur dağının üzerinize kalktığını görünce çok korktunuz ve o anda Tevratın hükümleriyle amel etmeyi kabui ettiniz de sonra yine bu hükümlere uymadınız. Ey Yahudi topluluğu, size "Tevrattaki şeyleri ciddi bir şekilde alın, onda size emrettiklerimizi dinleyin ve boyun eğerek kabui edin" demiştik. Sizin de cevabınız şu olmuştu: "Dinledik ve isyan ettik". Senin ne söylediğini anladık fakat emrine uymuyoruz." İnkâr ve sapıklığınızdan dolayı buzağının sevgisi kalblerinize işlemişti Ey Muhammed, onlara da ki: "Şayet iddia ettiğiniz gibi Allah m size indirdiklerine iman ediyorsanız o imanınızın size emrettiği. Peygamberler, öldürmeniz, Allah'ın kitaplannı ve katından size gönderdiklerini yalanlamanız ne kötü bir şeydir.

Bu âyet, Yahudilerin, iman ettikleri şeklindeki iddialarını yalanlamakta ve bunlann yaptıkları çirkin fiillerden herhangibirini Tevratın emredebileceğim Allah tealanın reddettiğini bildirmektedir. Onlara bu hususları ancak heva ve heveslerinin, azgınlık ve saldırganlıklaımn emretmekte olduğunu beyan etmektedir. [255]

94- De ki: "Eğer âhiret yurdu, Ailah katında başka insanlara değitde sadece size tahsis edilmişse ve bu iddianızda samimi iseniz ölümü îsteseni-ze.
Ey Muhammed, de ki: "Ey Yahudi topluluğu, eğer âhiret nimet ve lezzetleri diğer insanlara değil de sadece size ait olacaksa ve bu zamlınızda samimi iseniz ölümü arzulayıp onu istesenize. Zira ancak öldükten sonra bu nimetlere kavuşacaksınız.
Allah teala bu âyet-i kerimeyi. Resulullah'ın hicret ettiği bölgede yaşayan Yahudilere karşı Resulullah'a bir delil olarak göndermiştir. Çünkü Allah teala bu âyette, Resulullah'a karşı çıkan Yahudileri, onunla muhakeme olmaya ve açık tartışmaya davet etmektedir. Ve Yahudilere demektedir ki: "Eğer sizler mümin olduğunuz, Allah katında üstün derecelere sahibolduğunuz ve âhiret nimtelerinin size mahsus olduğu iddianızda samimi iseniz ölümü isteyin. Bu yolla arzularınıza kavuşun. Fakat siz bunu yapmazsınız. Çünkü sizler Muhammed'e karşı çıkma gibi davranışlarınızla isyan içinde olduğunuzu bilirsiniz. Öldüğünüz takdirde cehenneme gireceğinizi anlamış durumdasınız.
Allah teala şu âyette, ehl-i kitap olan Hıristiyanlar! Resulullah ile muhakeme olunmaya ve açık tartışmaya davet etmiştir. Bu açık tartışmaya davet eden âyete "Mubahale" âyeti denmektedir. Bu âyette şöyle buyurulmaktadır: "Kim, kendisine ilim geldikten sonra seninle mücadele ederse ona şöyle de: "Gelin çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım. Sonra yalvaralım da yalancıları Allah'ın lanetiyle lanetleye-Hm. [256]
İzahını yaptığımız âyet de Yahudileri mübahaleye davet etmiştir. Fakat hem Yahudiler hem de Hıristiyanlar böyle bir karşılaşmadan şiddetle kaçınmışlardır. Çünkü onlar, böyle bir şey yaptıkları takdirde hüsrana uğrayacaklarını idrak etmişlerdir. Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Ebu Cehil dedi ki: "Allah'a yemin olsun ki ben Muhammedi Kfıbenin yanında namaz kılarken görürsem mutlaka yanına gidip ayağımı boynuna basacağım." Bunun üzerine Resulullah

buyurdu ki: "Şayet bunu yapmış olsaydı onu melekler açıkça yakalarlardı. Eğer Yahudiler ölümü temenni etmiş olsalardı mutlaka ölür ve cehennemdeki yerlerini görürlerdi. Şayet Allah'ın Resulüyle tartışmaya davet edilen Hıristiyanlar mübahaleye çıkmış olsalardı geriye döndüklerinde ne mal ne de aile bulabilirlerdi. [257]
Taberi diyor ki: "Bu âyet-i kerime nazil olunca Yahudiler hakkında karar vermekte zorluk çeken insanlar için, onların yalancı , iftiracı ve Resulullah'a karşı kindar ve haksız oldukları ortaya çıktı. Resulullah'ın ve sahabilerinin haklı oldukları anlaşıldı. Böylece Resulullah ve sahabileri, Yahudilere karşı galip gelmiş oldular. Allah'a hamdolsun, günümüze kadar, Resulullah'ın izinden gidenler, Yahudilere ve diğer dinlerde olanlara karşı galip durumdadırlar.
Resulullah'ın, Yahudileri böyle bir tartışmaya davet etmesinin emredilme sebebi, Yahudilerin: "Biz Allah'ın oğulları ve dostlarıyız. [258] ve "Cnnctc ancak Yahudi olanlar ve Hıristiyanlar girecektir. [259]demeleridir.
Yahudilerin, ölümü ne şekilde temenni etmelerinin istendiği hususu mü-fessirler tarafından şu şekilde izah edilmiştir:
Abdullah b. Abbasa göre bu arada ölümü temelini etmeleri, Yahudilerin iki fırkadan yalancı olan için Allah'tan ölüm istemeleri şeklinde olacaktır.
Katade, Ebul Âliye ve Rebi' b. Enese göre ise Yahudilerin ölümü istemeleri, hemen ölmeyi ve nimetlere kavuşmayı talep etmeieri şeklinde olacaktır.
Âyette zikredilen "Başka insanlar"dan maksat, bazı âlimlere göre "Bütün insanlar" demektir. Bu izaha göre Yahudiler, ahire* yurdunun sadece kendilerine mahsus olduğunu iddia etmişlerdir.
Abduliah b. Abbastan nakledilen başka bir izaha göre bu arada zikredilen "Başka insanlar" ifadesinden maksat, Hz. Muhammed ve sahabiteridir. Zira Yahudiler bunları küçümsüyor ve cennete giremeyeceklerini iddia ediyorlardı. [260]

95- Yaptıklarından dolayı ölümü asla istemeyeceklerdir. Allah, zalimleri çok iyi bilir.
Daha Önce bizzat işlemiş oldukları günahlar yüzünden, ölümü kesinlikle istemeyeceklerdir. Allah, Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve diğer din ve mezhep mensuplarından zalim olanları çok iyi bilir. Yahudilerin, ölümü temenni edip cennete kavuşmayı istemelrine engel olan emelleri, Allah tealanın Hz.

Muhammed hakkındaki, Tevratta knedilerine gönderdiği emirlere karşı gelmeleridir. Zira onlar, Resulullah'ın hak Peygamber olduğunu Tevrattan öğrendikleri halde sadece kıskançlıkları ve kinleri yüzünden Resulullah'ı yalanlamışlardır. Haksız olduklarını bilen Yahudiler elbetteki Ölümü istemeyeceklerdir.
* Bu hususta diğer âyeti kerimelerde de şöyle Duyurulmaktadır: "Ey Muhammed, de ki: "Ey Yahudiler, insanlar içinde Allah'ın dostlarının sadece kendiniz olduğunu iddia ediyorsanız ve bu iddianızda samimi iseniz, ölümü temenni ediniz." "Yahudiler, yaptıklarından dolayı ölümü asla istemezler. Allah, zalimleri çok iyi bilir." "Ey Muhammed, de ki: "O kaçtığınız ölüm, mutlaka sizi yakalaycaktır. Sonra gizliyi de açığı da bilen Allah'a döndürüleceksiniz. Ve o, size dünyada yaptıklarınızı haber verecektir. [261]

96- Muhakkak ki sen, onları hayata, diğer insanlardan ve hatta AUa-ha şirk koşanlardan da daha düşkün bulursun. Her biri bin sene yaşamak ister. Oysa herhangi birinin çok yaşaması, kendisini azaptan uzaklaştıracak değildir. Allah, onların yaptıklarını çok iyi görür:
Ey Muhammed, sen o Yahudileri, dünya hayatını diğer insanlardan daha çok sever, ölümden de daha fazla nefret eder görürsün. Yahudiler, Allah'ın, inkârları sebebiyle âhirette kendilerine kötü bir sonuç hazırlamış olduğunu bildiklerinden, bu dünya hayatına, öldükten sonra dirilmeye inanmayan müşriklerden daha düşkündürler. Ölümden ise bunlardan daha çok nefret ederler Müşriklerden her biri bu dünyada bin sene yaşamak arzusundadır. Oysa uzun yaşamaları, onları, Allah'ın azabından uzaklaştıracak değildir. Çünkü ömür bir gün mutlaka nihayete erecektir. Onların yaptikanndan hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. Aksine, Allah onların yaptıkları her şeyi zaptedip muhafaza etmektedir.
Allah teala bu âyet-i kerimede, Yahudilerin, dünyada yaşamaya, bin sene yaşamak isteyen müşriklerden bile düşkün olduklarını zikretmektedir. Zira. müşriklerin âhiret inancı olmadığndan, öldükten sonra artık dirilmeyeceklerini ve hesaba çekilmeyeceklerini zannederler. Bu sebeple dünya zevklerini devam ettirmek için uzun ömür isterler. Yahudiler ise, öldükten sonra dirileceklerine inanmaktadırlar. Dünyada yaşarken Hz. Mıhammed'in hak Peygamber oluşunu reddetmek gibi isyankâr davranışlarından dolayı âhirette hesaba

çekileceklerini ve cehenneme atılacaklarını bilmektedirler. Bu sebeple bin sene yaşamak arzusunda olan müşriklerden bile fazla yaşamak isterler.
Allah teala, çok yaşamanın, hak eden insanı, cehennem azabından uzaklaştı rmayacağını beyan ederek Yahudilerin bu gibi isteklerinin yersiz ve tutarsız olduğunu beyan etmiştir.
Âyette zikredilen ve bin sene yaşamayı isteyen müşriklerden maksat öldükten sonra dirilmeye inanmayan müşriklerdir.
Ebul Âliye ve Rebi' b. Enes'e göre ise bunlar, mecusilerdir. Zira onlar birbirlerini selamlarken "On bin sene yaşa" diye tenennide bulunurlar yine aksının kimseye de "Onbin sene yaşa" derler. [262]

97- De ki: "Kim Cebrailin düşmanı ise bilsin ki, geçmiş kitapları tasdik eden, müminler için bir hidayet ve müjde olan Kur'anı, Allah'ın izniyle senin kalbine o indirmiştir.
Ey Muhammet!, kendilerine azap ve ceza emirlerini getirdiği için, Cebra-ili kendilerinin düşmanı kabul eden o Yahudilere de ki: "Kim Cebraili düşman kabul ederse bilsin ki, Tevrat ve İncil gibi ilahi kitapları tasdik edici, müminler için de bir hidayet ve müjdeici olan Kur'anı Allah'ın izniyle senin kalbine Cebrail indirmiştir.
Kur'an bir hidayet rehberidir. Zira müminler onu, imam ve önderleri kabul etmişlerdir. Onun emir ve yasaklarına, helal ve haram kıldığı hususlara boyun eğerler. Kur'an müminler için bir müjdedir. Zira o. müminlere. Allah'ın, kendileri için âhiret hayatında hazırladığı nimet ve ikramları müjdelemektedir.
Allah teala, bu âyet-i kerime ile, Hz. Muhammed (s.a.v.)e vahiy getiren Cebraile düşman olan Yahudileri kınamakta, Peygamberine vahiy getiren bir meleğe düşman olanların iddialarının tutarsız olduğnu beyan etmektedir.
Abdullah b. Abbas, Ali b. Hüseyin. İkrime vb. Müfassirler, "Cebrail" ve "Mikâil" kelimelerinin iki kelimeden meydana gelmiş birer isim okluklarını söylemişlerdir. "Cebrail"in "Kul" mânâsına gelen "Cibr" ve "Allah" mânâsına gelen "İl" kelimesinden meydana gelmiş bir isim olduğunu, mânâsının "Allahın kulu" demek olduğunu söylemişlerdir. "Mikâilin" ise "Kulluk" mânâsına gelen "Mik" ve "Allah" manâsına gelen "İl" kelimelerinden meydana gelmiş bir isim olduğunu ve mânâsının da "Allahın kuîcağızı" okluğunu söylemişlerdir.
Kur'an-ı kerimin, kendinden önceki Peygamberlere indirilen kitapları tasdik etmesinden maksat, Muhammed (s.a.v.)'e ve

Allah tarafından ona gönderilenlere uymayı emreden hükümlerin Kur1 anda da diğer kitaplarda da aynı olmasıdır. Kitap ehli, Allah'ın varlığı, âhiret hayatı vb. hükümleri kabul etmelerine rağmen Hz. Muhammed ile ilgili olan Kur'anın hükümlerini kabul etmemişlerdir. Halbuki Kur'anın bu hükümleri, Tevrat ve İncil'de de mevcut olan hükümlerdir. Yeni çıkan bir şey değildir ki garip karşılayarak inkâr etmiş olsunlar. Bütün müfessirler bu âyeti kerimenin, Cebrailin kendilerinin düşmanı. Mikâilin de dostlun olduklarını iddia eden Yahudilerin neden dolayı bu iddiada bulundukları hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir:
a- Abdullah b. Abbas. Şehr b. Havşeb, İbn-i Cüreyc ve Kasım Bezzeden nakledilen bir görüşe göre, Yahudilerin böyle bir iddiayı ileri sürmelerinin sebebi, Resulullah'ın Peygamberliği hakkında bizzat kendisiyle tartışma-ya girişmeleri ve âciz kaldıklarında da böyle bir iddiayı ileri sürerek iman etmemekte diretmeleridir. Bu hususta Şehrb. Havşeb, Abdullah b. Abbasın şunları.söylediğini rivayet etmektedir:
Bir gün Yahudilerden bir topluluk Resulullah'a geldi ve ona: "Ey Ebul Kasım, sana, Peygamber olmayanın bilemeyeceği bazı hususlar soracağız sen onları bize bildir" dediler. Resulullah da: "Dilediğinizi sorun fakat siz bana, Allah'ı şahit tutarak yemin edin ve Yakup(s.a.v)ın, oğullarından aldığı ahdî verin ki eğer ben sizlere, doğru olduğunu bildiğiniz şeyleri söyleyecek olursam Müslüman olmakta mutlaka bana uyacaksınız." dedi. Yahudiler: "Sana bu sözü veriyoruz," dediler. Resulullah: "Şimdi dilediğinizi sorun." dedi. Yahudiler: "Sana soracağımız şu dört hususu bize bildir. Tevrat inmeden önce Yakubun kendisine haram kıldığı yemek hangisidir? Söyle bize, erkeğin suyu (menisi) nasıl, kadının suyu nasıldır? O sudan erkek çocuk nasıl olur? Yine söyle bize, timmi olan Peygamberin, meleklerden velisi (en yakın dostu) kimdir?" dediler. Resulullah: "Şayet ben size bu şeyleri bildirecek olursam bana uyacağınıza dair Allah'a ahd ve misak eder misiniz? (Kesin söz verir misiniz?) dedi. Onlar da Resulullah'ın istediği kadar ahdü misakta bulundular, Resulullah: "Musa (a.s.)a Tcvratı indiren Allah hakkı için söyleyin bana, Yakup (a.s.)ın ağır bir şekilde hastalandığını, hastalığının uzun sürdüğünü, bu yüzden Allah'a yemin ederek, eğer Allah onu bu hastalığından kurtaracak olursa yiyeceklerin ve içeceklerin en sevimli olanını kendisine yasaklayacağına dair bir adakta bulunduğunu, Yakub'a yiyeceklerin en sevimlisinin deve eti olduğunu içeceklerin en

sevimlisinin de deve sütü olduğunu biliyor musunuz?" dedi. Onlar da: "Allah için evet, biliyoruz." dediler. Resulullah tekrar sordu: "Musaya Tcvratı indiren Aîlah hakkı için söyleyin bana, sizler, erkeğin suyunun beya? ve katı, kadının suyunun ise sarı ve ince olduğunu, bu sulardan hangisi ciğerine galip gelirse çocuğun, Allah'ın izniyle onun cinsinden ve benzerin den olduğunu, eğer erkeğin suyunun kadının suyuna galip gelirse; Allah'ın izniyle çocuğun erkek, kadının suyu erkeğin suyuna galip gelirse, Allah'ın izniyle çocuğun kız olacağını biliyor musunuz?" Yahudiler: "Allah için evet biliyoruz" dediler. Resulullah da buyurdu ki: "Ey Alla-hım sen bunlara şahit ol." Yine Musaya Tevratı indiren Allah hakkı için söyleyin bana, sizler, bu iimmi Peygamberin gözlerinin uyuduğunu kalbinin ise uyumadığını biliyor musunuz?" dedi. Yahudiler: "Allah için evet biliyoruz." dediler. Resulullah buyurdu ki: "Ey Allah'ım sen şahit ol." Yahudiler: "Şimdi sen, meleklerden kimin senin samimi dostun olduğunu söyle. İşte o zaman se-.ninle beraber oluruz veya senden ayniniz." dediler. Resuluİlah: "Şüphesiz ki benim meleklerden en yakın dostum Ccbraildir. Allah, hiçbir Peygamber göndermemiştir ki onun yakın dostu Cebrail olmamış olsun." buyurdu. Yahudiler: "İşte şimdi o melek hususunda senden ayrılıyoruz. Şayet senin, meleklerden olan dostun ondan başka birisi olsaydı elbette ki sana uyar ve seni tasdik ederdik, dediler. Resulullah: "Sizin, Cebraili tasdik etmenize mani olan nedir?" dedi. Onlar da: "O bizim düşmamrmzdır." dediler. İşte bunun üzerine Aziz ve Celil olan Allah, "Dedi ki: Kim Ccbrailin düşmanı ise bilsin ki, geçmiş kitapları tasdik eden, müminler için bir hidayet ve müjde olan Kur'am Allah'ın izniyle senin kalbine o indirmiştir." ayetini ve bundan sonra gelen dört âyeti indirmiştir. İşte o zaman Yahudiler, gazap üstüne gazaba uğradtlar[263]

b- Şa'bî, Katade, Süddî ve Mücahide göre ise, Yahudilerin, Cehrailin kendilerinin düşmanı, İsrafilin ise dostları olduğunu iddia etmelerinin sebebi, Resulullah hakkında Hz. Ömer ile Yahudiler arasında geçen bir tartışmadır. Bu hususta Şa'bî diyor ki: "Ömer, "Revha" denen yere gitti. Orada bir kısım insanların,-taşlara yönelerek namaz kıldıklarını gördü. "Bunlar ne yapıyor?" dedi. "Bu insanlar resulullah'm burada.namaz kıldığını zannediyorlar." diye cevap verdiler. Ömer, onların bu hallerinden hoşlanmadı ve dedi ki: "Resulullah (s.a.v.)e bu vadide namaz gelip çatmıştı. O, burada namazını kılıp gitti. "Ömer sözlerine devamla dedi ki: "Ben, Yahudilerin Tevratın

okunduğu mekteplerinde bulundum. Tevratın Kur'am, Kur'anın da Tevrati doğrulamaları hoşuma gidiyordu. Yine bir gün ben onların yanında bulunurken o Yahudiler: "Ey Hattabın oğlu, arkadaşların içinde bize en sevimli olan sensin," dediler. "Neden dolayı?" diye sordum. Yahudiler: "Çünkü sen bize geliyorsun." diye cevap verdiler? Ben de dedim ki: "Benim size gelişimin sebebi, Kur'anın Tevratı, tevrattn da Kur'am nasıl doğruladıklarının hoşuma gitmesidir." O sırada Resulullah oradan geçti. Yahudiler: "Ey Hattabın oğlu, işte arkadaşınız. Haydi yetiş ona." dediler. Ben de onlara dedim ki: "Kendisinden başka ilah olmayan, sizi koruyup besleyen ve size kitabını emanet eden Allah hakkı için söyleyin oana, siz, onun, Allah'ın Peygamberi olduğunu biliyor musunuz? "Bunun üzerine sustular. Sonra içilerin-de en âlim olanları ve büyükleri dedi ki: "Bu size büyük bir yemin verdirdi. Buna cevap verin." Onlar da: "Sen bizim âlimimizsin ve efendimizsin buna sen cevap ver." dediler. Bunun üzerine o âlim kişi: "Senin bizi Allah'a havale ettiğin meseleye gelince, bizler onun, Allah'ın Peygamberi olduğunu biliyoruz." dedi. Dedimki: "O halde vay halinize (Yani helak oldunuz)" Dediler ki: "Hayır, biz helak olmadık." Dedim ki: "Nasıl olmadınız. Siz onun Peygamber olduğunu biliyor sonra da ona tabi olmuyor ve ona iman etmiyorsunuz?" Dediler ki: "Bizim, meleklerden hem düşmanîmiz hem de kendisiyle barışık olduklarımız vardır. Bizim, meleklerden düşmanı olduğmuz melek, Muhammed'le arkadaş okiu. Dedim ki: "Meleklerden düşmanınız kim? Barışık olduğunuz kim?" Dediler ki: "Düşmanımız Cebrail, barışık olduğumuz da Mikâüdir." dedim ki: "Cebrail ile neden düşman oldunuz? Mikâil ile neden barışık oldunuz?" Dediler ki: "Cebrail, dehşet, katılık, sıkıntı, şiddet, azap vb. hadiselerin meleğidir. Mikâil ise, şefaat, merhamet, hafifletme vb. Hadiselerin meleğidir." Dedim ki: "Peki bunla-" nn, rableri katında dereceleri nasıldır?" Dediler ki: "Biri sağ tarafındadır diğeri de sol tarafında." Bunun üzerine dedim ki: "Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin olsun ki bu iki melek te ve bu ikisinin arasında bulunanlar da, bu iki meleğe düşman olanlara düşman ve bunlara karşı barışık olanlara da barışıktırlar. Cebrailin, Mikâilin düşmanlarına, Mikâiün de Cebrailin düşmanlarına karşı barışık olmaları bunlara yakışmaz." Ömer devamla diyor ki "Sonra kalktım Resulullah'ın arkasından gittim. O, bir kabilenin hurma bahçesinden çıkarken ona kavuştum. O bana dedi ki: "Ey Hattabın oğlu, şimdi inen âyetleri sana okuyayım

mı?" Sonra "Dedi ki: "Kim, Cebrailin düşmanı ise bilsin ki, geçmiş kitapları tasdik eden, müminler için bir hadiyet ve müjde olan Kur'am Allah'ın izniyle senin kalbine o indirmiştir." âyetini ve bundan sonra gelen âyetleri okudu. Bunun üzerine dedim ki: "Ey, Allahin Resulü, babam anam sana feda olsun, seni, hak Peygamber olarak gönderen Allah'a yemin olsun ki ben sana bunu haber vermek için gelmiştim. Halbuki, lütuf sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah, bu haberi sana benim söylememden önce bildirdi. [264]

98- Kim Allah'a, meleklerine, Peygamberlerine, Ccbrailc ve Mikâîic düşman olursa, şüphesiz ki Allah da kâfirlerin düşmanıdır.

Allah teala bu âyet-i kerimede "Cebrail bizim düşmanımız, Mikâil ise dostumuzdur." diyen Yahudilere cevap veriyor, onları bu gibi sözlerinden dolayı kınıyor ve bildiriyor ki, Cebrail, Allah'ın dostudur. Allah'ın dostuna düşman olan, bizzat Allah'a ve Allah'ın diğer dostları olan meleklerine ve Pegyamberlerine de düşman olmuş olur. Böylece inkâra düşer. Bir hadis-i Kudside şöyle bu-yurulduğu rivayet edilmektedir: "Resulullah (s.a.v.) dedi ki:

"Allah şöyle buyurdu: "Kim benim bir dostuma düşmanlık edecek
olursa, şüphesiz ki ben ona karşı savaş ilan etmiş olurum... [265]

Âyeî-i kerimede melekler zikredildikten sonra özellikle, Cebrail ve Mikâilin de zikrerdilmeleri, Yahudilere net bir şekilde cevap verilmesi ve onların, bu hususta bilgisi olmayanları aldatmalarına imkân verilmemesi içindir. Çünkü "Allah, meleklere düşman olanlara düşmandır" denilip yetinilseydi, Yahudiler, aralarında bulunan bilgisiz kişilere "Biz, meleklerin düşmanı değiliz. Bundan dolayı da Allah bizim düşmanımız değildir." diyebilir ve onları kandırabilirlerdi. Bu gibi aldatmalarına imkân verilmemesi için özellikle Cebrail ve Mikâilin isimleri de zikredildi.

Taberi, bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında şu hadisi şerifi rivayet etmektedir. "Bir gün Resulullah, Yahudilere soru sorarak onlara, "Okumuş olduğunuz kitap hakki için size soruyorum, Meryemoğlu İsanın. beni müjdelediğini ve o müjdelemesinin, "Size bir Peygamber gelecek, adı. da Ahmet'tir." şeklinde olduğunu o kitabınızda bulmuş muydunuz?" dedi. Yahudiler, "Allah hakkı için evet. Biz seni, kitabımızda bulmuştuk. Fakat biz senden hoşlanmaz olduk.

Çünkü sen, mallan helal kılıyor, kanları akıtıyorsun." dediler. İşte bunun üzerine Allah "Kim Allah'a, meleklerine. Peygamberlerine , Cebraile ve Mikfüle düşman olursa şüphesiz ki Allah da kâfirlerin düşmanıdır." âyetini indirdi. [266]

99- Ey Muhammcd, şüphesi/ ki biz sana apaçık âyetler indirdik. Onları ancak (asıklar inkâr ederler.
Ey Muhammed sana, senin Peygamberliğini gösteren apaçık deliller in-lirdik. Senin Peygamberliğinin doğru olduğunu gösteren bu delilleri ancak, dinlerinden çıkmış ve rablerine isyan etmiş kimseler inkâr ederler.
Burada zikredilen "Apaçık âyetler" den maksat, Hz. Muhammed (s.a.v.)e verilen Kur'anın ihtiva ettiği apaçık delil ve bilgilerdir.Bu bilgiler İsrai-loğullannm, başkalarından gizledikleri bilgiler ve bir kısmını değiştirdikleri hükümlerdir. Allah teala bunları Hz. Muhammed (s.a.v.)e açıklamış böylece onun hak Peygamber olduğunu ortaya koymuştur. Öyle ki, kıskanma ve kin duygulan taşımayan her sağlam fıtrat sahibi insan, Hz. Muhammed'in hak Peygamber olduğunu kabul eder olmuştur. Hz. muhammed'in hak Peygamber olduğunu gös-teren bu delil ve alâmetleri ancak Yahudi Hahamları gibi, dinden çıkan insanlar inkâr ederler. Dinlerine bağlı olanlar ise Hz. Muhammed'in ve ona indirilenlerinhak olduğunu kabul ederler. [267]

100- Onlar her ne zaman bir ahitte bulunmuşlarsa, içlerinden bir kısmı onu bozmamış mıdır? Zaten onların çoğu iman etmezler.
O Yahudiler her ne zaman, Allah'ın emirlerine uyacaklarına, Tevratla amel edeceklerine ve Muhammed'e iman edeceklerine dair, rablerine kesin olarak söz vermişlerse, içlerinden bir gurup bu sözü kenara atmış ve ahdi bozmuş değil midir? Doğrusu bu Yahudilerin bir çoğu, Allah'ı ve Peygamberini tasdik etmez, vaadine ve korkutmalarına inanmazlar. Artık böylelerinden, sözlerini yerine getirmeleri beklenir mi?
İsrailoğulları, Tevratin içinde bulunan hükümlerle amel edeceklerine dair rablerine defalarca yeminle pekiştirilmiş kesin söz verdiler. Sonra da içle-. rinden bazılan, birçok defa vermiş olduklan bu sözleri bozdular. Ailah teala bu âyet-i kerimede, ahitterinde dunnayan-Yahudileri kınamakta ve onların soyundan gelen, Hz. Muhammed zamanında mevcut olan Yahudileri de yermektedir. Çünkü onlar da, Tevratta

sıfatları zikredilen Hz. Muhammed'in Peygamberliğini reddererek Allah'a vermiş olduklan sözlerini bozuyor ve atalarından, ahitlerini bozanlann durumuna düşüyorlardı.
Abdullah b. Abbas diyor ki: "Resulullah, Mâlik b. Sayfa birini gönderip onlara, kendilerinden kesin söz alındığını ve Allah'ın, Resulullah hakkında kendilerine emirler verdiğini hatırlatınca Mâlik b. Sayf: "Vallahi Muhammed hakkında bize hiçbir emir gelmedi ve onun hakkında bizden her hangi bir söz alınmadı." dedi. Bunun üzerine Allah teala bu âyeti indirdi ve buyurdu ki: "Onlar her ne zaman bir ahitte bulunmuşlarsa içlerinden bir kısmı onu bozmamış mıdır? Zaten onların çoğu iman etmezler." [268]

101- Ne zaman Allah katından kendilerine, yanlarında bulunanı tasdik eden bir Peygamber geldiyse, kendilerine kitap verilenlerden bir topluluk, Allah'ın kitabını hiç bilmiyorlarmış gibi arkalarına attılar.
Allah'ın, kendilerine Tevrat vasıtasıyla bilgi verdiği Yahudi âlimlerine, Tevrati tasdik eden ve Tevratın da geleceğini'haber verdiği Muhammed gelince bu Yahudiler, Allah'ın kitabını arkalarına attılar ve ondan yüzçevirdiler. Bu Yahudiler, sanki Tevrattaki, Muhammed'i tasdik edip ona uymalarını emreden hükmü bilmiyorlarmış gibi hareket ettiler.
* Herhangi bir işi kabul etmemeye: "Onu arkasına attı." denir.Yani onu kabul etmedi, ondan yüzçevirdi ve ondan uzaklaştı." demektir. İşte burada geçen "Kitabı arkalarına attılar" ifadesi bu mânâya gelmektedir. Yine âyet-i kerimede geçen "Sanki onu hiç bilmiyorlarmış gibi " ifadesi, onların, gerçeği bile bile inkâr ettiklerine işaret etmektedir. [269]

102- Onlar, Şeytanların, Sülcymanın mülkü hakkında uydurup okuduklarına tabi oldular. Oysa Süleyman inkâr etmemişti. Fakat o Şeytanlar inkâr etmişlerdi. İnsanlara sihiri ve Babildc, Harut ve Marut denen iki meleğe indirilen şeyi öğretiyorlardı. Halbuki bu iki melek: "Biz ancak bir imtihan vasıtasıyız, sakın inkâr etme." demedikçe hiç kimseye bir şey öğretmiyorlardı. Fakat insanlar bu meleklerden, kişi ile karısının arasını ayıracak şeyler öğreniyorlardı. Halbuki Allah'ın izni olmadıkça onlar, bununla kimseye zarar verecek değillerdi. Onlar, kendilerine zarar verecek, faydalı olmayacak şeyler öğreniyorlardı. Halbuki onlar, o sihiri satın alan kimsenin,

âhirette bir nasibi olmadığını çok iyi biliyorlardı. Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür. Keşke bilselerdi.
Yahudi bilginleri. Şeytanın, Süleymamn iktidarı hakkında uydurup rivayet ettikleri sihire tabi oldular. Oysa Süleyman sihir yapmamış, zaten onu öğrenmemişti de. O, sihirbaz da değildi. Zira sihir yapmak kâfirliktir. Fakat Şeytanlar, insanlara sihiri öğretmeleri sebebiyle kâfir olmuşlardı. İnsanlara sihiri öğretip onu nakledenler Şeytanlardı. Yoksa Süleyman değildi. Yine Yahudiler, Babil şehrinde bulunan Harut ve Marut isimli iki meleğe indirilen sihire tabi oluyorlardı. Halbuki bu iki melek, hiçbir kimseye, bu sinirin bir imtihan ve bela olduğunu, onu öğrenmenin ve onunla amel etmenin yasaklandığını peşinen söylemeden onu kimseye öğretmiyorlardı. Fakat insanlar bu iki melekten, kişi ile karısının arasını açacak, onları birbirinden ayıracak sihiri öğreniyorlardı. Gerçekte ise onlar bu öğrendikleri sihir ile hiçbir kimseye zarar verecek değil-lerdi. Ancak, Allah'ın zarar görmesini takdir ettiği kimseler müstesna. Bu kimseler, dinlerine zarar verecek ve âhiretlerine hiçbir faydası olmayacak sihiri öğreniyorlardı. Bunlar, o sihirin, âhirette kendilerine hiçbir faydası olmayacağını da çok iyi biliyorlardı. O sihiri öğrenmenin karşılığnda kendilerini satmaları ne kötüdür. O sihirin sonucunun kötü olduğunu bir bilseler.
Âyet-i kerimenin başında "Onlar" şeklinde zikredilen zamirden maksat:
a-Süddi, Rebi' b. Enes ve İbn-i Zeyd'e göre- Resulullah'ın hicret ettiği Medine'nin çevresinde bulunna Yahudi Hahamları ve bilginleridir. Resulullah, bunları Müslüman olmaya davet edince onlar, Resulullah1 a karşı Tevrata dayanarak tartışmaya girişmişlerdir.Fakat Tevratın âyetleri, Hz. Muhammed'e uymayı emretme bakımından Kur'anın âyetleriyle aynı olunca bu defa Yahudiler Tevratı bırakıp Şeytanlann, Hz. Süleymamn mülkü hakkında uydurdukları yazılara dayanmışlar, Resulullah'a karşı o yazılarla tanışmaya girişmişlerdir. Ayet-i kerime bunu yapan Yahudilerin gerçek yüzlerim göstermektedir. Şeytanların uydurdukları şeyler hakkında Süddi diyor ki: "Şeytanlar göklere tırmanıyorlardı. Oralarda meleklerin konuştuklarını işitecekleri yerlerde oturup bekliyorlardı. Meleklerin, yeryüzünde meydana "gelecek olan, ölümler, yağmurlar vb. şeyleri konuşunca Şeytanlar onları dinleyip yeryüzünde bulunan kâhinlere ulaştırıyorlar, kâhinler bunları insanlara anlatıyorlardı ve insanlar olayların, kininlerin anlattıkları gibi

çıktığını görüyorlardı. Şeytanlar kâhinlerin kentlilerine güvendiklerini görünce bu defa yalan söylemeye başlıyorlardı. Meleklerden duyduklarına başka şeyler sokuşturuyorlardı. Öyle ki, herbir kelimeye yetmiş Kelime katıyorlardı. İşte insanlar, kâhinlerin söyledikleri bu sözleri yazarak kitap haline getirmişlerdi. İsrailoğullannın arasında, cinlerin gaybı bildikleri haberi yayılmıştı. Bunun üzerine Hz. Süleyman her tarafa insanlar gönderip bu hususta yazılan kitapları toplattı. Bir sandığın içine koyup tahtının altına gömdü. Hiçbir Şeytan, Hz. Süleymanm tahtına yaklaşamıyordu. Yaklaştığı takdirde ise yanıyordu. Hz. Süleyman, "Kimin, "Şeytanlar gaybı biliyor" dediğini duyarsanız boynunu vurun." demişti. Nihayet Hz. Süleyman vefat etti. Onun bu halini bilen âlimler de zamanla yok oldular. Arkadan başka nesiller geldi. Şeytan, insan suretine girerek bu insanlara yaklaştı ve bunlara "Ben size, yeyip bitiremeyeceğiniz bir hazineyi göstereyim mi?" dedi. İsraİloğülları da "Evet" dediler. Şeytan "O halde siz, Süleymanm tahtının altını kazın." dedi. Kendisi de gidip yeri bizzat gösterdi ve çekilip bir kenarda durdu. Kendisine "Yaklaş" dediklerinde "Hayır, ben burada önünüzde bulunacağım. Şayet o defineyi bulamazsanız beni Öidürün." dedi. İsraİloğülları. tahtın altını kazdılar. İnsanların yazdığı ki-tapları buldular. Şeytan onlara "Süleyman, insanları, şeytanları ve kuşları işte bu sihirlerle kontrolüne almıştı." dedi ve kaybolup gitti. Bunun üzerine, İsrailoğul-lannin arasında, "Süleyman sihir yazdı." görüşü yayıldı. İsrailoğullan bu kitap-lara inandılar. Hz. Muhammed (s.a.v.) gelince bu kitaplara dayanarak onunla tartışmaya giriştiler. İşte âyet-i kerime bu olayı zikretmektedir.
b- İbn-i Cüreyc ve İbn-i İshak'a göre ise, âyet-i kerimenin başında zikredilen "Onlar" kelimesinden.maksat, Hz. Süleymanm döneminde bulunan Yahu-dilerdir. Zira o dönemde bulunan Yahudilere Şeytanlar siniri öğretmişler onlar da bu hususta Şeytanlara uymuşlardır. Âyet-i kerime o günün Yahudilerin! zikretmektedir. Bu hususta İbn-i İshak eliyor ki: "Şeytanlar Davut (a.s.)ın oğlu Sü-ieymanın ölümünü öğrenince çeşitli sihirleri yazmaya giriştiler. Onları kitap haline getirdiler. Üzerini Hz. Süleymanm mühürü ile mühürlediler ve kitabm üzerine şunu yazdılar."Bu yazılar. Davudoğlu, Kral Süleymanm arkadaşı Berhiya oğlu Asıf m yazdsğ iimi hazineierdir." Sonra bu kitabı tahtın aîtma gömdüler, is-railoğullarından, sonra gelenler bu kitabı çıkardılar. Onu okuyunca "Davudoğlu

Süleyman işte bunlarla eriştiği hallere erişmiştir." dediler. İnsanlar arasında si-hiri yaydılar. Onu hem kendileri öğrendi hem de insanlara öğrettiler. Öyleki sihir, Yahudilerde olduğu kadar hiç bir ümmette revaç bulmamıştı. Kur'an Hz. Muhammede inip te onun, Hz. Süleymanı da Peygamberlerden sayması üzerine Midene'de bulunan Yahudiler "Muhammedin söylediklerine hayret etmiyor mu-sunuz"? O, Davudoğlu Süleymanm Peygamber olduğunu zannediyor. Halbuki o, sadece bir sihirbazdı." dediler. İşte Allah teala bir Ayeti indirerek onlara cevap verdi.
Taberi bu görüşlerden birinci görüşün tercihe şayan olduğunu, âyet-i Kerimenin Resulullah'ın döneminde yaşayan Yahudileri fcmadtğım, zira bunların^ Resuiullah'a karşı çıktıklarını bu sebeple de âyete muhatap olduklarını söylemiştir. Ayrıca atalarının izlerini takibeden insanlara, atalarının işledikleri suçları kemlilerinin işlemiş olduklarını söylemek Arapça ifadede kullanılan bir üslup şeklidir. Bu bakımdan âyetin sadece geçmişteki Yahudileri zikrettiğini söylemek delilsiz bir iddiadır.
Âyet-i kerimede zikredilen ve "Tabi oldular" diye tercüme edilen kelimesi Arapça'da "Okuma" ve "tabi olma" mânâlarına gelmektedir. M üc a-hid, Katade ve Atâ'ya ve Abdullah b.Abbastan nakledilen nakledilen bir görüşe göre buradaki kelimesi 'Okuma" anlamındadır. Buna göre âyetin izahı şöyledir: "Yahudiler, Şeytanın. Süleymanm mülkü hakkında insanlara, okuyup öğrettikleri sihirlere uydular."
Abdullah b. Abbas ve Ebu Rezin'den nakledilen başka bir görüşe göre ise burada nün mânâsı "Tabi oima"demektir. Buna göre ise âyetin mânâsı "Yahudiler, Şeytanların, Süleymanm mülkü hakkında uydukları ve amel ettikleri sihirlere tabi oldular." demektir. Taberi âyeti kerimenin mutlak ifadesinin her iki görüşü de kapsar mahiyette olduğunu söylemiş. Şeytanların, sihiri hem insanlara öğretmiş olabileceklerini hem de kendilerinin bizzat sihir yapmış olabileceklerini zikretmiştir.
Âyeti kerimede "Oysa Süleyman inkâr etmemişti fakat o Şeytanlar inkâr etmişlerdi." buyurulmakladır. Taberi diyor ki: "Âyetin bu bölümünün, bundan önceki bölümüyle irtibatı şöyledir: Yahudiler, Allah'ın haram kıldığı sihiri. Şeytanların telkini ile öğrendikleri halde bunu bilmeyen halk tabakasına, sihiri Süleymandan öğrendiklerini ve doiayısiyle bunun caiz olduğunu söylüyorlardı. Böylece Hz. Süleymanı sihirbazlıkla itham 'erek onu inkarcılıkla suçlamış oluyorlardı. Allah teala bu

âyet-i kerimede, Hz. Süleyman'ın sihirle ii-gisi olmadığını, doiayısiyle inkarcılığa düşmediğini, aslında sihiri ortalığa ya- -yarak inkarcılığa düşenlerin Şeytanlar olduğunu ve Yahudilerin Hz. Süleymana iftirada bulunduklarını beyan etmiştir. Böylece âyetin bu bölümü, baş taraftaki, Yahudilerin, Şeytanların aktardıkları sinire uyduklarını beyan eden bölümüne mutabık düşmektedir. Nitekim Said b. Cübeyr, Ebu Miclez. katade, Mücahid, Şehr b. Havşeb, İbn-i İshak ve Abdullah b. Abbasın bu hususta rivayet ettikleri görüşler, âyetin bu bölümünü, zikredikliği şekilde anlatmaktadır.
Said b. Cübeyr. Katade. Mücahid, Şehr b. Havşeb ve İbn-i ishak. Şeytan-lann. sihirle ilgili yazılar yazdıklarını, Hz. Süleyman'ın da bunları toplatıp tahtının altına gömdürdüğünü, daha sonra da Şeytanların, onları çıkarttınp-insanlara yaydıklarını ve Hz. Süleymanm bu sihirler sayesinde varlıkların bir kısmını sevk ve iderisi altına aklığnı söylemişler insanlar da bu yalanlara inanmışlardır.
Abdullah b. Abbastan bu hususta Said b. Cübeyr şu görüşü nakletmiştir. Hz. Süleyman, hanımlarından biri olan Ceradeyi çok seviyordu ve onun akrabalarına iyilikte bulunmak istiyordu. Bu hususta Allah onu imtihana tabi tuttu. Hz.. Süleyman tuvalete gittiğinde veya cinsi ilişkide bulunduğunda mühürü Cerade-ye veriyordu. Birgün Şeytan, Süleymanm suretinde gelerek Ceradeye "Mühürü-mü ver bana" dedi. Cerade mühürü verdi. Şeytan onu parmağına takınca diğer Şeytanlar, Cinler ve insanlar onun itaatına girdiler. Süleyman gelip mühürünü isteyince Cerade ona: "Sen Süleyman değilsin, sen yalancısın." dedi. Süleyman bu halin, kendisi için bir imtihan olduğunu anladı. İşte o günlerde Şeytanlar, içinde sihir ve inkarcılık bulunan bir kitap yazdılar. Sonra onu Süleyman'ın tahtının altına gömdüler. Daha sonra da çıkarıp insanlara okudular ve onlara: "İşte Süleyman insanlara bu yazılarla galip geliyordu." dediler. Bunun üzerine insanlar Süleymandan uzaklaştılar, onu inkarcılıkla suçladılar. İşte Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirerek Hz. Süleyman'ın suçsuz olduğunu ortaya koydu.
Ebu Miclez ise bu hususta şunu rivayet etmektedir. "Hz. Süleyman, bütün canlı varlıklardan, insanlara dokunmayacaklarına dair söz almıştı. Herhangi bir insan bir varlıktan kötülübgörür ve o varlığın, Hz. Süleyman'a verdiği sözü hatırlatırsa o varlık o kişiye dokunmazdı. İnsanlar şiir ve sihir gibi şeyleri görünce "Süleyman işte bunu yapıyordu"

demeye başladılar. Allah teala bu âyeti indirip Hz. Süleyman'ın, sihir ve benzeri şeylerle alakası olmadığını beyan etti.
Taberi diyor ki: "Sinirin varlığı Hz. Süleyman zamanında ortaya çıkmamıştır. Âyetler, Firavunun sihirbazlarından ve Hz. Nuhun kavminin, onu sihirbazlıkla suçladıklarından bahsetmektedir. Banımla beraber Yahudilerin, Şeytanların uydurduğu sihirlere tabi olduklarının zikredilmesi, Hz. Süleymanı Yahudilerin ithamlarından tenzih etmek içindir. Yoksa sinirin, Hz. Süleyman döneminde başladığını beyan etmek için değildir.
Müfessirler, bu âyet-i kerimede geçen kelimesini çeşitli şekil-lerde tefsir etmişlerdir.
Abdullah b. Abbas ve Rebi' b. Enesten nakledilen bir rivayete göre onlar deki kelimesinin olumsuzluk edatı olduğunu söylemişlerdir. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: "Bâbilde Hamt ve Marut denen iki meleğe bir şey indirilmemiştir." Yahudiler, Şeytanların, Süleymanın mülkü hakkında naklettikleri sihire tabi oldular. Halbuki Süleyman inkâra düşmemişti. Allah, si-hiri, Yahudilerin iddia ettikleri gibi iki melek olan Cebrail ve Mikaile indirme-mişti. Fakat Şeytanlar inkâra düşmüşlerdi. Bâbil şehrinde insanlara sihiri öğreti-yorlardı. Özellikle Hamt ve Marul ismindeki iki kişiye öğretiyorlar, onlar da diğer insanlara öğretiyorlardı..."
b- Abdullah b. Mes'ud, Katade, Süddi ve Ibn-i Zeyd'e ve Ali b. Eni Talha'nın Abdullah b. Abbas'tan naklettiğine göre buradaki mânâsına gelen bağlaçtır. Bu görüşe göre âyetin mânâsı şöyledir: "Yahudiler, Şeytanların, Süleymanın mülkü hakkında naklettikleri sihire bir de Babil şehrinde, Allah'ın Harut ve Marut isimli iki meleğe indirdiği sihire uydular. Aslında Süleyman inkarcılığa düşmemişti. Şeytanlar inkarcılığa düşmüşlerdi. İnsanlara sihiri öğretiyorlardı. Kendilerine sihir indirilen iki melek te "Biz ancak bir imtihan vesilesiyiz, inkâra düşme" demedikçe kimseye sihir öğretmiyorlardı," Bu izah tarzına göre, Allah teala, Harut ve Marut isimli iki meleğe sihir yapma bil-
gisini indirmiştir. Bu izahı benimseyen âlimler, Allah tealanin, haram olan sihiri meleklere indirmesinin mahzurlu olmadığını zira hayın da şerri de Allah'ın ya-rattığnı söylemişlerdir. Bunlar, Allah tealanın, zina etme, hırsızlık yapma vb. günahları kullarına tanıtıp onlan yasakladığı gibi sihiri de kullarına tanıtarak yasakladığım söylemişlerdir. Bunlar "Sihiri öğrenmek haram değil yapmak haramdır." demişlerdir.

c- Mücahid ise buradaki yani "ki" mânâsında olduğunu ancak Şeytanların, insanlara öğrettikleri sinirin genel sihir olduğunu meleklerin, insanlara öğrettikleri sinirin ise, kişi ile karısının arasını açma özelliği-ni taşıyan bir sihir olduğunu söylemiştir.
d- Kasım b. Muhammed ise buradaki nın olumsuzluk edatı da olabileceğini bağlaç ta olabileceğini söylemiştir.
Taberi bu görüşlerden ikinci görüşün daha doğru olduğunu, mânâsına geldiğini, gökten Harut ve Marut isimli iki meleğe sihir indirildiğini, bunların da, insanları uyardıktan sonra onlara sihir »öğrettiklerini söylemiştir Taberi buravdaki olumsuzluk kabul edildiği takdirde şu iki ihtimalin söz konusu olabileceğini ve bu ihtimallerin de uygun olmayacağını söylemiştir.
aa- İki Melekten maksadın Harut ve Marut oldukları söylenecektir. Hem-de bunlara sihir indirilmediği ileri sürülecektir. Bu takdirde âyetin devamındaki "O iki melek, biz ancak bir imtihan vasıtasıyız sakın inkâr etme." demedikçe hiç kimseye birşey öğretmiyorlardı." ifadesi anlamsız olacaktır.
bb- Veya, Harut ve Marut, Şeytanların kendilerine sihir öğrettiği kimseler olacaktır. Bu takdirde Harut ve Marut iki melek kabul edilecek olursa bunların Şeytanlardan sihir öğrendikleri ve inkâra düştükleri söylenmiş olur ki bu , meleklere yakıştınlamaz. Ayrıca onların öğrettikleri insanlara "Sakın inkâra düşmeyin" şeklindeki uyarılan da bu iddiayı reddeder. Yahut ta Harut ve Marut, Şeytanların kendilerine sihir öğrettiği iki insan kabul edilecektir. Bu takdirde de Hamt ve Marut ölünce sihirin son bulması gerekecektir. Sinirin varlığı devam ettiğine göre bu faraziye de reddedilir. Dolayısiyle olumsuzluk takısı olmadığı ve başlangıç edatı olduğu ortaya çıkar.
Harut ve Marut: Âyette zikredilen Hamt ve Marulun kimler oklukları hakkında çeşitli rivayetler zikredilmiştir. Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud. Hz. Ali, Kâ'bul Ahbar. Süddi, Reb' b. Enes ve Mücahid'den nakledilen rivayetlere göre bunlar iki melektir. Yeryüzüne indirilme ve insanlara sihir öğretme cezası ile cezalandırılmışlardır. Bu cezanın sebebi ise şudur? Bütün melekler günah işleyen insanları kınamışlardı. Allah teala da onlara içlerinden iki melek seçip yeryüzüne göndermelerini emretmişti. Onlar, Harut ve Manıt isimli iki meleği yeryüzüne göndermişlerdi. Bu melekler insanlar arasında hüküm verirken bir kadına iltimas yapmışlar yahut güzelliğinden dolayı kendilerini o kadına kaptırmış ve günah işlemişlerdi. Bunun

üzerine kendilerine ya dünya hayatında cezalandınlacaklan veya âhirette azap edileceği bildirilmişti. Onlar ise, dünya hayatı geçici olduğu için dünyada cezalandırılmayı kabul edip âhirette cezalandırmamalarını istemişlerdi. İşte bu sebeple onlar Babil'de hapsedilip orada insanlara siniri öğretmekle cezalandırılmışlardı. Onlar insanlara "Biz ancak bir imtihan vesilesiyiz. Sakın inkarcılığa düşmeyin." dedikten sonra sihiri öğretiyorlar insanlarda onlardan sinirin en kötüsü olan, kişiyi hanımından ayırma işini öğreniyorlardı.
Bu hususta Abdullah b. Abbas özetle şunları zikretmektedir: "Bir zaman Allah teala melekler için göğü açtı. Onlar, Âdemoğullannm yeryüzünde ne yaptıklarına baktılar. Melekler, ÂdemoğuUarınm günah işlediklerini görünce "Ey rabbimiz bunlar, senin bizzat elinle yarattığın, melekleri kendisine secde ettirdiğin ve herşeyin ismini kendisine öğrettiğin Âdemoğullandır. Bunlar günah işliyorlar." dediler. Allah teala da: "Dikkat edin siz de onların yerinde olsanız onların işlediklerini işlersiniz." buyurdu. Melekler: "Biz seni tenzih ederiz. Bunları işlemek bize yakışmaz." dediler.Bunun üzerine Allah teala meleklere, içlerinden yeryüzüne inecek bazı melekleri seçmelerini emretti. Onlarda Harut ve Marutu seçtiler. Harut ve Marut yeryüzüne indirildi. BunlanuAlkıh'a ortak koşma, hırsızlık yapma, zina etme, içki içme ve Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıyma dışında her şey helal kılınmıştı. Aradan çok geçmeden (Bazı rivayetlere göre indirildikleri günün akşamı olmadan) kendilerine "Bizaht" diye adlandırılan güzel bir kadın musallat oldu. Bunlar o kadını görünce kendilerini ona kaptırdılar ve ona çirkin işi teklif ettiler. Kadın ise onlara "Hayır olmaz. Ancak Allah'a ortak koşar, içki içer, adam öldürür ve şu puta secde ederseniz olur." dedi. Harut ve Marut: "Biz Allah'a asla ortak koşmayız." dediler. Bunlardan biri diğerine: "Sen yine kadına bir git bakalım." dedi. Kadın ona: "Hayır olmaz. Ancak içki içerseniz olur." dedi. Harut ve Marut içki içtiler sarhoş oldular. O sırada yanlarına bir dilenci geldi. Durumlarının ortaya çıkmasından korkarak dilenciyi öldürdüler.Bunlar bu gibi günahlara düşünce Allah tekrar göğü meleklere açtı. Harut ve Marulun durumunu gören melekler: "Ey rabbimiz, seni tenzih ederiz sen bizden daha iyi biliyorsun." dediler. Allah teala Davudoğlu Süleymana vahiy göndererek Harut ve Marutun, dünya ve âhiret azabından birini seçmelerini bildirdi. Harut ve Marut dünya azabını seçtiler. Bunun üzerine onlar, topuklarından

boyunlarına kadar bağlanıp Babil şehrinde yaşamaya mecbur edildiler ve kendilerine, insanlara sihiri öğretme vazifesi verildi.
Yukarıda zikredilen kişilerden nakledilen rivayetlerin bazılarında, meleklere musallat olan kadının "Zühre" yıldızı olduğu ve Allah tealanın, Harut ve Marutu, bu yıldızı kadın haline getirerek imtihan ettiği zikredilmiştir. Harut ve Marut hakkında, Taberi tarafından diğer rivayetler de zikredilmiş ise de hepsinin ortak oldukları nokta, Abdullah b. Abbastan nakledilen rivayette toplanmaktadır. Bu nedenle bu rivayetle yet inil m iştir.
BÂBİL: Bâbil şehri Süddiye göre "Denbâvend" diye adlandırılan bölgedeki Bâbild'ir. Urve b. Zübeyrin Hz. Aişeden naklettiği başka bir rivayete göre âyette zikredilen Bâbil'den maksat, ıraktaki Bâbil'dir. Bu da Keldanilerin hükümet merkezi olan şehirdir. Bağdatın doksan kilometre kadar güneyinde Nemrut tarafından yaptırılmıştır. Bu şehir, birçok hükümdarın eline geçtikten sonra harap olup gitmiştir.
SİHİR; Müfessirler sihirin ne demek olduğu, etkisinin bulunup bulunmadığı ve etki derecesinin ne olduğu hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.
a- Bazılarına göre sihir, sihirbazın yaptığı aldatmalar, hokkabazlıklar ve hilelerdir. Öyleki bunları yaptığı takdirde büyülenen kişi eşyayı gerçek mahiyetinden farklı bir şekilde görür. Susayan insanın serabı su zannetmesi, gemide giden insanın, çevresindeki dağlann ve ağaçların gemiyle birlikte yürüdüğünü zannetmesi gibi. Büyülenen insan da bir kısım hayallere kapılır ve eşyayı gerçek şeklinin dışında gönneye başlar. Bu görüşte olan âlimlere göre sihirbaz eşyanın hakikatini değiştiremez. Mesela denizi karaya çeviremez. Yine Allah'ın yaratıklamdan herhangi birini, yaptığı sihirle emrine alamaz. Sihirbaz da ancak diğer insanların yaptığı şeyleri yapar. Fakat büyülediği kimseleri etkileyerek yaptıklarını gerçek gibi gösterir ve inandınr. Bunlara göre sihirin hayalden ibaret olduğu, şu Nass'lardan anlaşılmaktadır. "Sihirbazlar "Ey Musa, ya sen at veya önce atan biz olalım" dediler." "Musa "Hayır siz atın" dedi. Bir anda onların ipleri ve değnekleri, sihirleri yüzünden Musaya, hareket ediyorlarmış gibi göründü. [270]
Hz. Aişe (r.a.) diyor ki:
"Resulullah'a sihir yapıldı. Öyie ki o, yapmadığı bir şeyi yapmış zannediyordu. Bir gün benim yanımdayken Allah'a çokça dua

etti sonra şöyle dedi: "Ey Aişe hissettin mî? Allah bana neden şifa bulacağımı bildirdi. (Dedim ki: "Ey Allah'ın Resulü, o nedir?) Resulullah dedi ki: " Yanıma iki kişi geldi. Biri ba-ş ucu mu diğeri de ayak tarafıma oturdu. Sonra biri diğerine: "Bu adamın ağrısı nedir. " diye sordu. Diğeri: "Kendisine büyü yapılmış." dedi. O da : "Kim büyü yapmış?" dedi. Diğeri: "Zürcyk oğulları Yahudilcrindcn Lcbid b. El-A'sam yapmış" dedi. o "Ne ile yapmıyş?" dedi. Diğeri: "Tarak, tarak dişinde kalan saçlar, burmanın erkek tomurcuğunun kapçığı ile yapmış. " dedi. O, "Şimdi onlar nerede." dedi. Diğeri: "O, Zicrvan kuyusundadır (Başka bir rivayette Zcrvan kuyusu şcklindcrdir) diye cevap verdi. [271]
Diğer bir kısım âlimlere göre ise sihirbaz, yaptığı sihirle bir kısım eşyayı başka bir şekle sokabilir. Yok olan bir takım şeyleri ortaya çıkarabilir. Öyle ki bir insanı başka bir varlığa çevirebilir. Bunlar, görüşlerine delil olarak âyet-i kerimenin "... İnsanlar bu meleklerden kişi ile karısının arasını ayıracak şeyler öğreniyorlardı...." bölümünü zikretmişlerdir. Şayet sihirbaz, sihiriyle bir şey yapma gücünde olmasaydı insanlar, meleklerden, kişi ile karısının arasını ayıracak şeyleri nasıl öğrenmiş olacaklardı? Bu görüşte olanlar, sihirin etkileyici olduğu hususunda delil olarak Urve b. Zübeyrin Hz. Aişeden naklettiği ve özetle anlatmaya çalıştığımız şu kıssayı da zikretmişlerdir. Uz. Aişe (r.a.) diyor ki: "Dûmetül Cendel halkından bir kadın Resulullah'ın vefatından sonra geldi ve içine sürüklendiği bizzat kendisinin yapmadığı bir sihir hakkında Resulullah ile konuşmak istediğini söyledi. Fakat derdine çare olmasını istediği Resulullah't bulamayınca ağlamaya başladı. Ben ona acıyor ve kendisini teskin etmeye çalışıyordum. O ise: "Ben helak okluğumdan korkuyorum." diyordu. O kadın, başından geçeni şöyle anlattı: Kocam vardı, o, bir ara yanımda değildi. İşte o sıra-da yanıma bir kadın geldi. Ben . kocamı ona şikayet ettim. Kadın bana "Eğer dediklerimi yaparsan ben onu sana getiririm." dedi. O gece olunca katini benim yanıma iki siyah köpekle geldi. Birine o bindi birine ben. Birden Bâbil şehrinin kapısında bulduk kendimizi. Bir de ne görelim, orada aykalarından bağlı iki adam. Onlar bana: "Seni buraya getiren sebep nedir?" dediler. Ben de: "Sihir öğrenmek" dedim. Onlar bana: "Bizler ancak bir imtihan vasatasıyız, inkâra düşme, geri don dediler. Fakat ben ısrar ettim ve: "Hayır dönmüyorum." dedim. Bunun üzerine onlar bana: "Git şu tandıra idrarını yap." dediler. Tandıra gittim fakat korktum

bir şey yapmadan onların yanına döndüm. Bana "Yaplım mı?" diye sordular. Ben de "Evet" dedim. Bana "Bir şey gördüm mü?" dediler. Ben "Hayır bir şey görmedim." dedim. Onlar: " O halde sen idrarım yapmamışsın, dön memleketine git, inkara düşme." dediler. Ben yine ısrar ettim: Hayır dönmem." dedim. Onlar bana: "Git o tandıra idrarını yap." dediler.Beıı yine gittim, korkumdan bir şey yapamadım ve geri döndüm. Onlar sorduklarında da "Yaptım" diye cevap verdim. Onlar bana "Bir şey gördün mü?" diye sorunca yine "Hayır" dedim. Onlar yine bana "Memleketine dön.İnkârcılığa düşme. Zira ^en daha işin basındasın." dediler. Ben yine ısrar etlim. Onlar da yine bana, gidip o tandıra idrarımı yapmamı söylediler. Bu defa gidip oraya idrarımı yaptım. Bir ed ne göreyim, yüzüne demirden yaşmak çekmiş olan bir süvari içimden çıkıp göğe doğru yükseldi. Sonra gökte kayboldu gitti. Sonra dönüp o iki kişiye geldim? Durumu onlara anlattım. Onlar: "Şimdi doğru söyledin işte..Bu senin imanındı. Senden çıkıp gitti. Şimdi gil." dediler. Ben dönüp ihtiyar kadına dedim ki: "Vallahi ben bir şey öğrenemedim. O iki adam da bana bir şey söylemedi. Kadın bana: "Evet öğrendin istediğin herşey artık olacak." dedi. Ben de şu buğdayları al da etrafa serp." dedim buğdayları serpti. "Şimdi buğdayları bitirip çıkar." dedim. Bitirip çıkardı: "Onları biç" dedim. Biçti, "ovalayıp tanelerini çıkar." dedim. Ovalayıp çıkardı. "Kurut" dedim. Kuruttu. "Öğür dedim öğüttü. "Ekmek pişir" dedim pişirdi. İstediğim her şeyin okluğunu görünce pişman oldum, üzüldüm. Vallahi ey müminlerin annesi ben şimdiye kadar hiçbir şey yapmadım. Şimdiden sonra da asla yapmayacağım." dedi.
c- Diğer bir kısım âlimler "Bu sihir göz boyamaktan başka bir şey değildir." demişlerdir.
Ayet-i kerimede meleklerin insanlara sihiri öğretirken "Biz ancak bir imtihan vasatasıyız sakın inkâr etme" dedikleri zikredilmektedir. Katade. Hasan-ı Basri ve İhn-i Cüreyc, meleklerden insanlara böyle söyleyeceklerine dair ahit alındığını zikretmişlerdir. Âyet-i kerimede: "İnsanlar hu meleklerden, kişi ile karısının arasını ayıracak şeyer öğreniyorlardı." buyurulmaktadır.
Taheri diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki "Nasıl olurda bir sihirbaz, kişi ile karısının arasını ayırır? "Cevaben denilir Ki: "Sihir yapan kimse bazı eşyayı büyülenen kişinin gözüne gerçeğin tersine gösterir, onu vehme düşürür. Böylece kişiye hanımını bulunduğu durumdan çirkin ve kötü gösterir. Kişi de

hanımını sevmez olur. İşte bu yolla kişi ile karısının arası açılır. Aslında onların aıasını açan Allah'tır, sihir yapan kimse buna sebep olur. Arapça'da bir şeye sebep olan kişiye "O iv i yapan" denir.
Âyette zikredilen "Allah'ın izni"ndcn maksat, Allah'ın hükmü ve Allah'ın hilgİMdir. Sihirbaz, Allah'ın ca-H ilmiyle bildiği şeyin haricinde hiçbirşey yapamaz. Yani sihir kaza ve kaderi değiştiremez.
Âyette "Halbuki onlar sihiri satın alan kimsenin âhiretten bir nasibi olmadığını çok iyi biliyorlardı." buyuru im aktadır. Bu ifadeden maksat şudur: "Allah'ın elçisi olan Muhammed, Yahudilere geldiğinde Allah'ın kitabı olan Tevratı sanki hiç bilmiyorlarmışcasına arkalarına attılar ve onlar, Şeytanların, Süleymanın mülkü hakkında uydurup yaydıkları sihirlere ve Babil şehrinde iki meleğe indirilen sihirlere uydular. Süleyman sihir yaparak inkâra düşmemişti. Şeytanlar inkâra düşmüşlerdi. İnsanlara sihiri onlar Öğretiyorlardı. Bir de kendilerine sihir indirilen Harut ve Marut adlı melekler öğretiyorlardı. Halbuki Yahudiler, Peygamberlerine indirdiğim kitabı verip te sihiri satın alanların âhirette herhangi bir paylan olmadığını çok iyi biliyorlardı. Böylece onlar, bu günahı bile bile işlemiş oldular."
Âyette zikredilen ve "Nasip" diye tercüme edilen kelimesi Mücahid, Süddi ve Sevri tarafından "Nasip" olarak izah edilmiş Katade tarafından "Delil" olarak Hasan-ı Basri tarafından "Din" olarak ve Abdullah b. Abbas tarafından "Destek" ve "Güç" olarak izah edilmiştir. Taberi bu kelimeyi "Nasip" mânâsında izah edenlerin görüşünün daha isabetli olduğunu söylemiştir. [272]

103- Eğer onlar iman edip Allah'tan korksalardı Allah katındaki sevapları daha hayırlı olurdu. Keşke bilmiş olsalardı.
Şayet o sihiri öğrenen insanlar Allah'ı ve Resulünü tasdik etseler ve Allah'ın farzlarını yerine getirip yasaklarından kaçınarak azabından korksalardı, imanları ve Allah'tan korkmaları karşılığında Allah'ın onlara vereceği mükâfaat ve sevap, sihirden ve onun kazandırdıklarından daha hayırlı olurdu. Keşke bu hali bilmiş olsalardı. [273]

104- Ey iman edenler,. "Raina" demeyin. "Bize bak" dcyin.Ve sözü iyi dinyelin. Kâfirler için can yakıcı bir azap vardır.
Ey, Allah'ı ve Peygamberi tasdik edenler, "Ne konuştuğumuzu anlaman için bize kulak ver." mânâsına gelen "Râina" sözünü

söylemeyin. "Bize söylediğini anlamamız, ve ayirdedebilmemiz için bize bak, bizi gözetle" deyin. Ve Re-sululiahm size söylediğini dinleyin, anlayın ve ezberleyin. Allah'ın âyetlerini inkâr eden ve Peygamberini yaanlayanlar için acı veren bir azap vardır.
Müfessirler "Râina" ifadesini iki şekilde izah etmişlerdir. Atâ ve Mücahide göre "Râina demeyin" cümlesinden maksat, "Muhalif bir söz söylemeyin." demektir. Abdullah b. Abbas ve Dehhak'a ve Mücahidden nakledilen diğer bir .görüşe göre "Raina demeyin" ifadesinden maksat, "Sen bizi dinle biz de seni dinleyelim." demektir. Buna göre bu cümlenin mânâsı "Ey iman edenler "Sen bizi üinle biz de seni dinleyelim" demeyin" şeklindedir.
Müfessirler, Allah tealanın, müminlere böyle birşey söylemelerini yasaklaması hakkında şu görüşleri zikretmişlerdir:
Katade, Atıyye, Abdullah b. Abbas ve İbn-i Zeyd'e göre müminlere "Raina" demelerinin yasaklanmasının sebebi, Yahudilerin bu sözü Resulullah ile alay etmek ve ona hakaret etmek maksadıyla söylemeleridir. Allah teala, Yahudilerin bu maksadını bilmeyen müminleri uyarmış ve böyle söylememelerini emretmiştir.
"Raina" kelimesi, Yahudilerin dilinde hem sövmek hem de "Gözet ve koru" mânâsına geliyordu. Yahudiler bu kelimeyi kullanmakla Hz. Muhammed (s.a.v.) e hakaret etmek gayesini güdüyorlardı.
Atâ, Ebul Aliye ve İbn-i Cüreyc'e göre ise Allah tealanın müminlere "Râinâ" demeyi yasaklamasının sebebi bu kelimeyi cahiliyye döneminde Medi-neli Ensann birbirlerine karşı kullanmaları, küçük düşürücü argo bir kelime olmasındandır.
Süddiye göre ise Allah tealanın, müminlere bunu yasaklamasının sebebi, Rifâ'a b. Zeyd isimli bir Yahudinin bu ifadeyi bir sövme aracı olarak kullanmasıdır. Bu kişi Peygambere geliyor, "Kulağını bana ver işitmeyesice beni din-le" diyordu. Müslümanlar da Peygambere karşı böyle konuşmanın saygılı olacağını zannediyor ve onu tasdik ediyorlardı. Bu sebeple Allah teala onlara bu ifadeyi kullanmalarını yasakladı. Nitekim Yahudilerin, Resulullaha karşı böyle konuştukları şu âyette zikredilmektedir. "Yahudilerden bir kısmı, sözü esas mânâsından kaydınp "İşittik karşı geldik. Dinle işitmez olası" derler. Yine dillerini eğerek ve dini kötüleyerek "Râinâ" derler. Eğer onlar "İşittik itaat ettik.

Dinle ve bizi gözet" deselerdi kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olurdu. Fakat Allah onlara, inkârlarından dolayı lanet etmiştir. Onlardan iman etlen çok azdir. [274]
Taberi diyor ki: "Doğru olan görüş şudur ki, Allah teala müminlere "Râinâ" kelimesini kullanmalarını yasaklamıştır. Nitekim Resulullâh da kölelere "kulum" demeyi yasaklamış, onlara "Gencim" denmesini emretmiştir. "Râinâ" kelimesi, hem "bizi koru biz de seni koruyalım. Bizi denetle biz de seni denetleyelim." mânâsına gelmekte hem de "Kulağını sadece bize ver. Başka şeyler dinleme" mânâsına gelmektedir. Bu sebeple, Allah teala, müminlere. Peygamberlerine tam saygı göstermeleri için onlara bu tür çeşitli mânâlara gelebilecek kelimeleri kullanmayı yasaklamış ve saygı ifadelerini Öğretmiştir. Nitekim başka bir âyette de müminlerin Peygamberle konuşurken alçak sesle konuşmalarını, aksi halde amellerinin boşa çıkarılmasına sebep olacaklarını beyan etmiş ve şöyle buyurmuştur: "Ey iman edenler, seslerinizi, Peygamberin sesini bastıracak şekilde yükseltmeyin. Birbirinizlc yüksek sesle konuştuğunuz gibi Peygamberle de yüksek sesle konuşmayın. Yoksa amelleriniz boşa gider de farkında bile olmazsınız. [275]
Taberi, müminlerin, böyle bir ifadeyi Yahudilerden alarak kullandıklarını söylemenin doğru olmadığını zira müminlere böyle bir sıfatın yakıştınlamaya-cağını, aynca "Râinâ" kelimesinden maksadın "Muhalif söz" olduğunu söylemenin de doğru olmadığını zira Arapçada "Râinâ" kelimesinin bu mânâya gelmediğini, sadece "Denetleme" ve "Tam kulak verme" anlamına geldiğini söylemiştir. Ancak, Katadenin izah ettiği şekilde "Râinâ" kelimesinin Arapçada hakaret anlamı taşımadığı, İbranicede hakaret anlamı taşıdığı, Yahudilerin onu-kendi dillerindeki anlamda kullandıkları, müminlerin de Arapçadaki anlamında kullandıkları bu yüzden karışmaya vesile olduğundan müminlere bu gibi ifadeyi kullanmanın yasaklandığı söylenebilir. [276]

105- Ne kitap ehlinin inkâr edenleri ne de müşrikler, rabbiniz tarafından size bir hayır indirilmesini isterler. Oysa Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah, büyük lütuf sahibidir.
Ehl-i kitaptan kâfir olanlar ve Allahtan başka varlıklara ve putlara tapan müşrikler, kıskançlıklarından ve azgınlıklarından dolayı, rabbiniz tarafından, sizin üzerinize Kur'an gibi hayırlı bir kitabın indirilmesini istemezler. Oysa

Allah, Peygamberliği, hidayeti ve imanı, yarattıklarından dilediğine tahsis eder. Allah, nimetler veren büyük lütuf sahibidir. Kullarının dinleri ve dünyaları hususunda eriştikleri bütün hayırlar, lütuf olarak, karşılıksız bir şekilde Allah tarafından -verilmiştir. Yoksa kullar bunu hak ettiklerinden değildir.
Bu âyet-i kerime, ehl-i kitabın, Peygamber (s.a.v.)'e ve müminlere karşs kıskanç davrandıklarına işaret etmektedir ve Allah tealanın, müminlere, ehl-i kitabın kâfirlerini ve müşrikleri dost edinmelerini, onlanh, nasihat şeklinde de olsa sözlerini dinlemelerini yasakladığını göstermektedir. Zira Allah teala bu insanların, müminlere karşı içlerinde gizledikleri kin ve kıskanma duygularını müminlere bildirmiş ve onlardan uzak dunnalannı emretmiştir.
Âyet-i kerimede: "Allah, rahmeti dilediğine tahsis eder." bu y uru İm ak-a-dır. Burada ifade edilen "Allanın rahmetinden maksat, Peygamber göndermesi-dir. Allah, Peygamberini, yaratıklarından dilediğine gönderir ve onları iman ettirip hidayete erdirir ve rızasına kavuşturarak cennetine koyar. Zira Allah büyük bir lütuf sahibidir.
Âyet-i kerimenin bu bölümü de ehl-i kitabı dolaylı yolla kınamaktadır. Zira onlar, AUahm, Peygamber gönderme rahmetinin kendilerine mahsus olduğunu iddia ve temenni etmişlerdir. Allah teala. Peygaıv.,;er gönderme rahmetinin, herhangi bir kimseye mahsus olmadığını, bunun, Allah tarafından bir lütuf olduğunu, onu kullarından dilediğine tahsis edeceğini beyan etmiştir. [277]

106- Biz, bir âyetin hükmünü kaldırır veya onu unutturursak daha iyisini veya aynısını getiririz. Allanın her şeye kadir olduğunu bilmez misin?
Biz, bir âyetin hükmünü, helali haram, haramı helal, mubahı sakıncalı sakıncalıyı mubah şeklinde değiştirirsek yahut da onu değiştinneksizin olduğu gibi bırakırsak, bu durumda hemen veya bir müddet sonra, sizden bir zorluğu kaldırmak veya mükâfaat ve sevabınızı artırmak suretiyle sizin için o âyetin daha hayırlısını getiririz. Yahut da sizler için aynı faydalan sağlayan benzer âyetler getiririz. Ey Muhammed, bilmez misin ki Allah, farz kıldığı bir takım hükümleri neshettiği takdirde onların yerine kullan için ya dünyaları veya âhiretleri bakınımdan daha hayırlı olan hükümleri yahut da onlar için,

dünya ve âhiretleri bakımından aynı olan hükümleri getirmeye kadirdir?
* "Âyetin hükmünü kaldırma" diye tercüme edilen kelimesinin lügat mânâsı, bir meseleyi bir kitaptan kopya edip başka bir yere yazmaktır.
Taberi diyor ki: "Madem ki nesih bu demektir o halde bir âyetin hükmünün kaldırılıp lafzının bırakılması veya lafzının da kaldırılması aynı şeydir. Bir kısım âyetlerin sadece hükümleri değiştirilmiş lafızları ise aynen kalmış veya unutturulmuştur. İşte bunların hepsi de nesih ifadesinin içine girmektedir. Nitekim Hasan-ı Basri bu hususta şöyle demiştir: "Peygamberimize Kur'andan bazı âyetler okutuluyor sonra da unutturuluyor ve onlardan bir eser kalmıyordu. Kur'anın bazı âyetleri de vardır ki onlar nashedilmiştir. Fakat halen siz onları okumaktasınız. Yani hükümleri kaldırılmıştır fakat lafızları bakidir."
Müfessirler, "Nesih" kelimesinin mânâsını çeşitli şekillerde izah etmişlerdir. Süddiye göre âyetin neshi, onu alıp götürmektir. Abdullah b. Abbasa göre onu değiştirmektir. Abdullah b. Mes'udun arkadaşlarına ve Mücahide göre âyetin lafzını bırakıp hükmünü değiştirmektir. [278]

Nesih Nerelerde Meydana Gelir?

Taberi diyor ki: "Âyetlerin hükümlerini değiştirme mânâsında Nesih, emirlerde, nehiylerde, mubahlarda, men edilen şeylerde ve mutlak hükümlerde olabilir. Fakat haberlerde nesih cereyan etmez. Mesela, Allah teala cennetteki hayatın ebediliğini haber verdikten sonra onu değiştererek cennet hayatının geçici olduğunu bildirmez.
Âyet-i kerimede zikredilen ve "unutturursak" diye tercüme edilen ifadesi çeşitli şekillerde okunmuş ve her okunuş şekline göre de farklı mânâlar verilmiştir. Bu okunuş şekillerini ve izahları şu şekilde özetlemek mümkündür.
1- Medine ve Küfe kurlalan âyetin bu bölümünü, Kur'anda tesbit edildiği gibi şeklinde okumuşlardır. Bu kıraat şekline göre âyetin bu kısmına iki türlü mânâ verilmiştir.
a- "Unutturmak" Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: "Biz bir âyetin hükmünü değiştirecek olur veya unutturacak olursak ondan daha hayırlısını veya benzerini getiririz. Abdullah b. Mes'ud, Katade, Übey b. Humeyd, Hasan-ı Basri, Rebi' b. Enes, Abdurrahman b. Zeyd ve Sa'd b. Ebi Vakkas âyet-i kerimeyi bu kıraat şekline ve bu izah.tarzına göre tefsir etmişlerdir. Mesela,

Abdullah b. Mes'ud, âyetin izahında şöyle demiştir: "Sana bir âyeti unutturacak olursak veya hükmünü değiştirecek olursak daha iyisini veya aynısını getiririz."
Katade şöyle demiştir: "Bir âyet, kendisinden sonra gelen başka bir âyetle neshediliyordu. Resulullah o âyeti okuyordu. Daha sonra ise âyet unutturulup kaldırılıyordu. Böylece Allah, dilediğini Peygamberine unutturuyor dilediğini de neshediyordu. Abd b. Humeyd bu konuda şöyle demiştir: "Bu âyetin mânâsı şöyledir "Biz bir âyetin hükmünü değiştirir veya onu kaldırıp elinden alacak olursak daha iyisini veya aynısını getiririz."
Hasan-ı Basri de şöyle demiştir: "Peygamberimize Kur'anın bazı âyetleri okundu sonra da o âyetleri unuttu."
Rebi' b. Enes ve Abdurrahman b. Zeyd de âyetin bu bölümünü: "Âyetleri kaldırırsak veya silersek" şeklinde izah etmişlerdir.
b- "Bırakmak11 buna göre de âyetin mânâsı şöyledir: "Biz bir âyetin hükmünü değiştirecek olursak veya o âyetin hükmünü değiştirmeyip aynen bırakacak olursak o değiştirdiğimizden daha hayırlısını veya benzerini getiririz."
Abdullah b. Abbas ve Süddi, âyet-i kerimeyi bu kıraat şekliyle ve bu izah tarzıyla tefsir etmişler Taberi de bu görüşü tercih etmiş ve gerekçe olarak ta özetle şunları zikretmiştir. "Allah teala, âyet-i kerimenin baş tarafında, hükmünü kaldırdığı âyetlerden daha hayırlısını veya benzerini getireceğini beyan etmiştir. Âyetin devamında da, bir takım âyetleri olduğu gibi bırakacağını beyan etmesi daha münasiptir. Bu bakımdan âyetin bölümünü "Bırakmak" mânâsında almak daha uygundur.
2- Sahabe ve tabiinden bir topluluk ile Küfe ve Basra kurralarından bir cemaat da âyetin bu bölümünü şeklinde okumuşlardır. Bu kıraat şekline göre âyetin bu bölümünün mânâsı "Veya erteleyecek olursak." demektir. Buna göre âyetin mânâsı ise şöyledir: "Ey Muhammed, sana indirdiğimiz âyetlerden bazılannın lafzını bırakıp hükümlerini değiştirecek olursak veya onu neshetmeyip hükmünü aynen bırakacak olursak, biz, neshettiklerimizden daha hayırlısını veya onların benzerlerini getiririz. "Müfessirlerden Atâ, Ebu Neciyh, Mücahid, Atıyye, Ubeyd b. Umeyr, âyet-i kerimeyi bu kıraat şekline ve bu izah tarzına göre tefsir etmişlerdir.
3- Sa'd b. Ebi Vakkas başta olmak üzere, diğer bir kısım müfessirler âyetin bu bölümünü şeklinde okumuşlardır. Bu kıraata göre bu bölümün mânâsı: "Ey Muhammed, sen unutacak olursan.." demektir. Âyetin mânâsı ise: "Biz bir şeyin

hükmünü değiştirecek olursak veya onu sen unutacak olursan biz o âyetten daha hayırlısını veya onun aynısını getiririz." şeklindedir.
Bir kısım âlimler bu kıraat şekline göre âyete mânâ vermenin doğru olmadığım zira Resulullah'ın, neshedilmeyen bir kısım âyetleri unuttuğunu söylemenin caiz olmayacağını, ancak unutup tekrar hatırladığını söylemenin mümkün olabileceğini, keza Resulullah'ın ve sahabilerin de Resulullah'tan aldıkları âyeti unutabileceklerini söylemenin bütün sahabilere yakiştınlamayacağını soylemisler ve delil olarak ta şu âyet-i kerimeyi zikretmişlerdir. "Yemin olsun ki dilersek sana vahyettiğimizi ortadan kaldırırız. Sonra bize karşı, sana yardım edecek bir vekilde bulamazsın. [279] Bu âyet-i kerime, Allah tealanın Resulullah'a gönderdiği âyetlerden herhangi birini unutturmadığım ifade etmektedir.
Taberi, bu görüşü tercih etmemesine rağmen bu görüşe karşı çıkanlara özetle şu cevabı vermektedir; "Enes b. Mâlik ve Ebu Musa el-Eş-an gibi bir kısım sahabiler, önce indirilen bir kısım âyetlerin daha sonra neshedildiklerini rivayet etmişlerdir. Bu rivayetler, Allah tealanm, dilediği bazı âyetleri Peygamberine unutturma yoluyla kaldıracağını ifade etmektedir. Bu hususta Enes b. Mâlik diyor ki:
Zekvan, Usayye ve Beni Lihyan kabileleri, düşmanlarına karşı Re-sulullah'tan yardım istediler? Resulullah ta onlara yardımcı olarak Ensardan yetmiş kişi gönderdi. Biz onları o zaman "Kurralar" diye adlandırıyorduk. Onlar gündüzleyin odun toplayıp nzıklanm tedarik ediyor geceleri ise namaz kılarak geçiliyorlardı. Resulullah'ın gönderdiği bu insanlar, "Bi'ir-i Maûne" denen yere varınca, yardım isteyen bu adamlar yardıma gelenlere.ihanet ettiler ve onları öldürdüler. Bu haber Resulullah'a ulaşınca Resulullah bir ay sabah namazında, Ri'l, Zekvan, Usayye ve Beni Lihyanhlara bedduada bulundu. Biz bu Öldürülenler hakkında Kur'andan âyet okumuştuk. Sonra bu âyet kaldırıldı. Bu âyet şöyleydi: "Bizim kavmimize bildirin ki muhakkak biz rabbimize kavuştuk, o, bizden razı oldu ve bizi razı etti..." (Başka bir rivaeyte "Biz de ondan razı olduk" şeklindedir) [280]Ebu Musa el-Eş'avîdiyorki:
"Ben, unuttuğum surenin âyetlerinden şunu hatirlıyormu "Şayet Âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olsa üçüncü bir vadiyi ister.İnsanoğlunun kanh boşluğnu ancak toprak doldurur... [281]
Taberi diyor ki: "Akl-ı selim bir insan, Allah tealanm, Peygamberine indirdiği âyetlerden bazısını unutturmuş

olabileceğini imkânsız görmez. Buna karşı çıkanların zikrettikleri: "Yemin olsun ki dilersek sana vahyettiğimizi ortadan kaldırırız sonra bize karşı, sana yardım edecek birini de bulamaz[282] âyetine gelince deriz ki: " Allah teala bu âyet-i kerimesinde Peygamberinden hiçbir şeyi alıp götürmediğini zikretmiyor. Bu âyetle, eğer dilemiş olsaydı vahyeîtiği şeylerin tümünü alıp götürebileceğini bildiriyor. Allah'a ham-dolsun ki böyle birşey yapmamıştır. Sadece kendilerine,ihtiyaç kalmayan âyetlerini neshedip kaldırmıştır. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurmuştur: "Ey Muhammcd, sana Kur'anı biz okutacağız ve onu asla unutmayacaksın." "Ancak Allah'ın dilediği müstesna. [283] Allah tealanm, neshederek veya unutturarak kaldırdığı âyetler, işte bu istisna ettiği âyetlerdir.
Âyet-i kerimenin devamında "Daha iyisini veya aynısını getiririz." buyurulmaktadir. Âyetin bu bölümü müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.
Abdullah b. Abbas bu bölümü şöyle izah etmiştir: "Size fayda bakımından daha iyisini ve daha yumuşak olanını veya benzerini getiririz."
Katade ise şöyle izah etmiştir: "Size daha hafifini, daha merhametlisini, içinde emir ve yasaklar bulunanları veya benzerlerini getiririz."
Süddi ise, "Neshettiğimizden daha hayırlısını veya neshetmeyip bıraktığımızın benzerini getiririz." şeklinde izah etmiştir.
Mücahid ise "Bir âyeti unutturup kaldıracak olursak onun bir benzerini veya daha hayırlısını getiririz" şeklimle izah etmiştir.
Taberi âyetin mânâsını şu şekilde izah etmenin daha doğru olduğunu söylemiştir: "Biz bir âyetin hükmünü değiştirir isek veya değiştirmez onun hiikmünü aynen bırakacak olursak, hükmünü değiştirdiğimiz âyetten, sizin için ya hemen yahut gelecekte daha hayırlı olacak olanını veya değiştirdiğinizin külfet ve sevap bakımından aynısını getiririz."
Taberinin izahına göre neshin (Âyetlerin hükümlerinin kaldırılmasının) çeşitleri vardır. Bunların bazıları şunlardır:
a- Dünya hayatı bakımından zor görülen hükmün kaldırılıp yerine kolay hükmün getirilmesi. Gece namazının müminlere farz oluşunun kaldırılması gibi.
b- Dünya hayatı bakımından kolay hükmün kaldıniip zor hükmün getirilmesi. Bu da müminler için gelecekte daha hayırlıdır. Sayılı günlerde oruç tutmanın kaldırılarak yerine tam bir ay Ramazan orucu tutmanın farz kılınması gibi. Böyle bir değişikliğini neticesi, her ne kadar müminler tarafından

yapılması zor ise daha sevaph olduğu için hakklannda daha hayırlıdır.
c- Bir hükmün kaldırılıp yerine, zorluk ve kolaylık bakımından aynı olan diğen bir hükmün getirilmesi. Beytül Makdisin (Kudüsün) kıble oluşunun hükmünün kaldırılıp, Kâbe-İ Muazzama'nın kıble olduğunu bildiren hüküm gibi. İşte âyet-i kerimede ifade edilen "Veya aynısı getiririz" den maksat budur. Zira Kudüs veya Kâbeye yönelmenin külfet ve sevabı aynıdır. [284]

107- Bilmez misin ki, göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Sizin için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı vardır.
Ey Muhammed, bilmez misin ki, göklerin ve yerin mülkü bana aittir? Orada dilediğim gibi hükmederim. Hükümlerimi dilediğim gibi kaldırır, değiştirir veya olduğu gibi bırakırım. Ey müminler, sizin için Allah'tan başka bir yardımcı yoktur. Ondan başka sizin işlerinizi yoluna koyacak, sizi destekleyecek ve düşmanlarınıza karşı size yardım edecek kimse de yoktur.
* Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki "Hz. Muhammed, Allah'ın her şeye kadir olduğunu, göklerin ve yerin mülkünün ona ait olduğunu bilmiyor muydu ki, Allah teala ona bunları bildirdi?" Cevaben denilir ki: "Her ne kadar âyetin başlangıcında hitap Resulullah'a ise de devamından da anlaşıldığı gibi aslında hitap onun ashabına ve müminleredir. Arapçada bir çok insana hitabeder-ken önce içlerinden birine, daha sonra da tümüne birden hitabetmek yaygın bir usuldür. Nitekim şu âyet-i kerimede de durum böyledir: "Sen sadece rabbinden sana vahyolunana uy. Muhakkak ki Allah, yaptıklarınızdan habcrdardır. [285]
Ayetten geçen ve "Dost" diye tercüme edilen kelimesinin asıl mânâsı yani "işi üzerine alan" demektir. Allah teala müminlerin bütün işlerini sevk ve idare etmektedir. Bu itibarle onların (Veliyyül Emridir)
Âyette geçen ve "Yardımcı" diye tercüme edilen kelimesinin mânâsı ise "Destekleyen, takviye eden" demektir. Allah, müminlerin yardımcısı ve destekleyenidir.
Yahudiler, "Nesh" olayını reddetmekte ve Tevratın hükmünün ilelebed devam edeceğini söylemektedirler. İşte bu âyet her ne kadar Resulullah'a hita-betmekte ise de onların, Tevratın hükümlerinin değişmesini reddetmelerini, İsa (a.s.)ı ve Hz. Muhammed (s.a.v.)in Peygamberliklerini inkâr etmelerini kına-makta ve göklerin ve yerin mülkünün Aİİah'a ait olduğunu,

Allah'ın orada dilediğini yaptığım, Yahudilerin, Allah'ın mülkünde herhangi bir şeye karar vermeye haklarının olmadığını heber vermekte, Rasulullah'a ve müminlere de Allah'ın emirlerine boyun eğmelerini bildirmektedir. [286]

108- Yoksa siz de Peygamberinize, daha önce Musaya sorulduğu gibi sormak mı, istiyorsunuz? Kim, inkârı imana değişirse şüphesiz doğru yoî-dan sapmıştır.
Ey insanlar, daha önce kendi kavminin Musaya lüzumsuz sorular sorduğu gibi siz de Peygamberinize bu çeşit sorular mı sormak istiyorsunuz? Onlann sapıklığa düştükleri gibi siz de mi sapıklığa düşmek istiyorsunuz? Siz de inat ve kibirle kendi Peygamberlerine "Allah'ı bize açıkça göster" diyen Yahudiler gibi mi olmak istiyorsunuz? Kim Allah'ı ve âyetlerini tasdik etmeyi bırakır da onu ve âyetlerini inkâr etmeye kalkarsa o kimse doğru istikametten ayrılmış, nimetlerle dolu olan cennete ulaştıran yoldan sapmıştır.
* Müfessirler, bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında çeşitli görüşler zikretmişlerdir: .
Abdullah b. Abbastan naklediîen bir görüşe göre bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi şudur: Rafı' b. Hureymile ve Vehb b. Zeyd, Resulullah (s.a.v.)e "Sen, gökten bize indirilen bir kitap getir de okuyalım ve nehirler akıt. Böylece sana uyalım ve seni tasdik edelim." dediler. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.
Katade ve Süddiye göre ise bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi, Yahudilerin Hz. Musa'dan, Allah'ı kendilerine göstermesini istedikleri gibi Arapların da Resulullah'tan, Allah'ı kendilerine açıkça göstennesini istemeliridir.
Mücahid de bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında diyor ki: "Kureyş kabilesi, Hz. Muhammed (s.a.v.)den. Safa tepesinin, kendiler için altın yapılmasını istediler. O da buyurdu ki: "Safa tepesi sizin için, İsrailoğullanna inen sofra gibi olur. Eğer altın yapıldığı halde inkârınıza devam ederseniz, Allah'ın, Yahudilere dediği gibi "Âlemlerden hiçbir kimseye yapmayacağı azapIa[287] sizi cezalandırır. Bunun üzerine teklifi yapanlar ondan vazgeçtiler ve Allah teala işte bu âyet-i kerimeyi indirdi.
Ebul Âliye ise bu âyetin nüzul sebebi hakkında şunları zikretmiştir. "Bir adam Resulullah'a gelerek "Ey Allah'ın Resulü, keşke bizim keffaretlerimiz de İsrailoğullarının keffaretleri gibi olsaydı." dedi. Resulullah da şöyle buyurdu: "Ey Allah'ım, biz bunu istemiyoruz." Allah'ın size verdikleri,

İsrailoğullanna verdiklerinden daha hayırlıdır. İsrailoğullanndan biri bir günah işlediğinde günahı ve günahının keffareti kapısına yazılırdı. Eğer onun keffaretini yerine getirecek olursa dünyada rezil olurdu. Getiremezse kendisi için âhirette rüsvay olma sebebi olurdu. Halbuki Allah size, İsrailoğullanndan daha hayırlısını vermiş ve şöyle buyumıuştur: "Kim bir kötülük işler veya nefsine zulmeder de sonra Allah'tan bağışlanmasını dilerse Allah'ı, mağfiret ve merhamet edici olarak bulur. [288]
Resulullah (s.a.v.) sözlerine devamla şöyle buyurmuştur:
"Beş vakit namaz ve Cuma namazı, diğer Cuma namazına kadar aralarında işlenen günahların keffaretîdir. Yeter ki büyük günah işlenmemiş olsun. [289]Kim bir iyilik yapmayı ister de onu yapamayacak olursa Allah, katında o kimse için tam bir iyilik mükâfaatı yazar. Kim de bir iyiliği diler ve onu yapacak olursa Aziz ve Celil olan Allah, kendi katında on mükâfaat yazar. Yedi yüz mükâfaata ve daha çok mükâfaatlara ulaştırabilir. Kim de bir kötülük yapmaya niyet eder de onu yapmayacak olursa Allah, kendi katında o kimse için tam bir iyilik mükâfaatı yazar. Kim üe bir kötülüğe niyet eder ve onu işleyecek olursa Allah onun için sadece bir kötülük cezası yazar. (Bütün bunlardan sonra Allah'a karşı, ancak kendisini helak etmek isteyen helak olur.) [290]İşte o adamın Resulullah'tan İsrailoğullannın keffareti gibi keffaret istemesi, Resulullah'ın da ona bu cevabı vermesi üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş ve Allah teala "Yoksa sîz de Peygamberinize, daha önce Musaya sorulduğu gibi somak mı istiyorsunuz? Kim inkârı imana değişirse şüphesiz doğru yoldan sapmıştır." buyurmuştur.
Peygamber (s.a.v.)e lüzumsuz sorular sormanın mahzurlu olduğu hususunda diğer bir âyet-i kerimede de şöyle buyurulmaktadır: "Ey iman edenler, açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek olan şeylerden sormayın.,. [291]Bu hususta Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyuruyor:
"Şüphesiz ki Allah sizin için üç şeyi çirkin görmüştür. Bunlar, dedikodu, malı lüzumsuz yere harcamak ve çokça soru sormaktır. [292]
Diğer bir hadis-i şerifte de şöyle buyuruluyor: "Ebu Hurcyrc (r.a.) diyor ki:
"Resulullah (s.a.v.) bizlere bir hutbe okudu. Hutbesi esnasında şöyle buyurdu: "Ey insanlar, şüphesiz ki Allah size Hac yapmayı farz kıldı. O halde Hac yapın." "Bunun üzerine bir adam: "Ey AHahın resulü, her sene mi?" diye sordu. Resulullah sustu.

Adam sorusunu üç kere tekrarladı. Sonunda Resulullah "Şayet "Evet" diyecek olsaydım sizin için her sene Hac yapmak farz olurdu. Siz de buna güç yetiremezdînîz." buyurdu. Resulullah (s.a.v.) daha sonra da şöyle buyurdu: "Ben sizi bıraktığım müddetçe siz de beni bırakın. Çünkü sizden önceki ümmetler çokça soru sormaları ve Peygamberlc-riyle ihtilafa düşmeleri yüzünden helak olmuşlardır. Ben size bir şeyi emrettiğimde onu gücünüz yettiği ölçüde yerine getirin. Bir şeyi de yasakladığım zaman onu tcrkedin. [293]
Âyet~i kerimenin devamında "Kim inkân imana değişirse şüphesiz doğru yoldan sapmıştır." buyurulmaktadır. Bunun mânâsı "Kim Allahi ve âyetlerini inkâr etmeyi, Allaha ve âyetlerine iman etme ile değiştirecek olursa şüphesiz ki o kimse doğru yoldan sapmış ve kendisini helake sürüklemiş olur." demektir."
Ebul Âliye, âyetin bu bölümünü "Kim bollukla zorluğu değiştirecek olursa şüphesiz ki o, doğru yoldan sapmış olur." şeklinde izah etmiş Taberi, inkârın "Zorluk" imanın da "Bolluk" anlamlarına geldiğini duymadığı gerekçesiyle Ebul Âliye'nin bu izah tarzını isabetli görmemiştir. Ancak "Zorluk"tan maksadın, inkarcının âhirette göreceği zorluk, bolluktan maksadın da müminin âhirette göreceği bolluk kabul edilmesi halinde Ebul Âliye'nin görüşünün çıkar bir tarafı olacağını, buna rağmen âyetin zahirinin böyle bir şeye işaret etmediğini söylemiştir. [294]

109- Kitap ehlinden bir çoğu, hak kendileri için apaçık belli olduktan sonra, içlerindeki çekemezlikten dolayı, iman etmenizden sonra sizi tekrar kâfirliğe çevirmek isterler. Allah'ın emri gelinceye kadar onları affedin ve
[295]hoşgörülü olun, Şüphesiz ki Allah her şeye kadirdir.
Yahudi ve Hiristiyanlardan bir çoğu, Muhammed'in Peygamberliğinin gerçek olduğu ortaya çıktıktan sonra, Allah'ın size verdiği basanları ve size bahşettiği olgunluğu kıskanmalarından dolayı, iman etmenizden sonra sjzi tekrar inkarcılığa çevirmek isterler. Onlar hakkında Allah'ın yeni bir emir göndermesine ve dilediğini yapmasına kadar, onların cahillik ve kötülüklerine aldırmayın. Şüphesiz ki Allah, her şeye gücü yetendir. Dilerse onlardan intikam alır, dilerse hidayete erdirir. Yaratma ve emretme ona aittir.
* Taberi diyor ki; "Bu ve bundan önceki âyet-i kerimeler, Resülullah'ın sahabilerine ve müminlere hitabetmekte, onların, Yahudileri ve Yahudilerin benzeri olan müşrikleri

dinlemelerini, görüşlerini almalarını ayıplamakta ve onlara, dinleri hakkında, Yahudi ve müşriklerden nasihat gibi görünen sözlerini al-malaranı yasaklamaktadır. Bu ve bundan Önceki âyetler gösteriyorlar ki, resulul-lah'ın sahabileri ve müminler yahut ta onlann bir kısmı, Yahudilerin davranışlarım örnek alarak, Resululhh'a layık olmayan bir şekilde, katı bir eda ile konuşu-yorlarlardi. Allah onları uyardı: "Sizler de Yahudiler gibi, Peygamberinize "Râina" demeyin. " Bize bak ve bizi dinle" deyin. Aksi takdirde Rcsulul-lah'a eziyet etmiş olursunuz. Ona eziyet etmek ise beni inkâr etmek ve benim, üzerinizdeki haklanma karşı nankörlük etmek olur ki, bunun cezası da can yakıcı bir azaptır. Sizler, Yahudileri ve müşrikleri dinlemeyin. Çünkü onlar sizin için, rabbinizden herhangi bir bayırın gelmesini islemezler. Bilakis onların çoğu, Muhammed'in hak Peygamber olduğu ortaya çıktıktan sonra sırf sizi kıskanmalarından dolayı mümin olmanızdan sonra tekrar kâfirler olmanızı isterler.
Âyette zikredilen ve müminlerin inkâra düşmesini arzuladıkları belirtilen ehl-i Kitaptan maksat, Zühri ve Katadeye göre, Kâ'b b. el-Eşreftir. Said b. Cü-beyr veya İkrimenin Abdullah b. Abbas'tan naklettiğine göre ise Huyey b. Ah-tab ve Ebu Yasir b. Ahtab'dır.
Taberi, âyet-i kerimenin çoğul şeklindeki ifadesine rağmen ehl-i kitap kelimesinden sadece Kâ'b b. el-Eşref in kastedildiğini söylemenin isabetli olmadığını ifade etmiştir.
Âyet-i kerimede " Hak kendileri için apaçık belli olduktan sonra" buyurulmaktadır. Buradaki hakkın belli olmasından maksat, Hz. Muhammed'in ve İslâm dininin hak olduğunun ortaya çıkmasıdır. Zira Tevrat ve İncil'de Resülullah'ın ve İslam dininin ortaya çıkacağı zikredilmiş, Resulullah gelip İslam'a da-vet edince mesele tamamen aydınlanmıştır. Fakat Yahudiler bunu içlerine sintli-remeyip inkarcılıklarına devam etmişlerdir.
Âyet-i kerimenin devamında "Allah'ın emri gelinceye kadar onları affedin ve hoşgörülü olun" buyurulmaktadır. Daha sonra ehl-i kitap ve müşrikler hakkında Allah'ın şu emirleri gelmiş ve bu âyet-i kerimenin "Onları affedin ve hoşgörülü olun" emirleri neshedilmiştir. Nitekim Katade ve Rebi' b. Enes ve Süddi, ehl-i kitap hakkında nazil olan şu âyetin, burada zikredilen "Onları affedin ve hoşgörülü olun" emirlerini neshettiğini söylemişlerdir. "Kitap ehlinden Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyenler, Allah'ın ve Peygamberinin haram kıldığını haram

saymayanlar ve hak din olan İslam'ı din edinme-ycnlcrle, boyun eğip kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın."
Abdullah b. Abbas ve Katadeye göre de şu âyet-i kerime, bu âyetin, "Onları affedin ve hoşgörülü olun." kısmım neshetmiştir. "Mukaddes olan haram aylar çıkınca müşrikleri nerede bulursanız öldürün, onları yakalayın, çember içine alın. Her gözetileceli yerden onları gözetleyin. Eğer tevbe ederler, namzi kılıp zekâtı verirlerse artık yollarını serbest bıkarın. Şüphesiz Allah, çok bağışlayan ve merhamet edendir. [296]

110- Namazı kılın zekâtı verin.Kendiniz için önceden gönderdiğiniz her hayırı Allah katında bulacaksınız. Şüphesiz ki Allah, yaptıklarınızı çok iyi görendir.
Namazı, bütün şartlarını yerine getirerek kılın. Mallarınızın zekatlarını, içinizden gelerek, gönül hoşluğu ile verin. Ne kadar salih amel işler de onu âhiretiniz için önceden gönderirseniz onun sevabını Allah katında bulacaksınız. Şüphesiz ki Allah, kullarının yaptığı herşeyi çok iyi gömlektedir. O halde ona ciddiyetle itaat edin, isyandan kaçının.
Taberi diyor ki: "Allah tealanın, bu âyette müminlere namaz kılmalarını, zekat vermelerini ve salih ameller işleyip kendileri için önceden âhirete göndermelerini emretmesinin sebebi şudur. Allah teala müminleri, Yahudilerden öğüt beklemeleri, onlara meyletmeleri ve Resulullah'a kabaca konuşmaları yüzünden, işledikleri günahlardan arındırmak istemiştir. Zira müminlerin namaz kılmaları, günahlarının keffaretidir. Zekat vermeleri, nefislerini ve bedenlerini günah kirinden arındırmadır. Salih amel işlemeleri ise Allah'ın rızasına erişmelerinin bir vasıtasıdır.
Âyet-i kerimenin sonunda " Şüphesiz ki Allah, yaptıklarınızı çok iy görendir." buyurulmaktadır. Âyetin bu bölümü her ne kadar Allah'ın her şeyi gördüğünü haber verme mahiyetinde ise de bu bölüm, zımnen bir kısım vaad ve tehditler emir ve yasaklan içermektedir. Zira Allah tealamn kullarına, yaptıklarını gördüğünü bildirmesi, onlann kendisine itaat etmeleri gerektiğini ve yasaklarından kaçınmaları icebettiğini, itaat ettikleri takdirde bir kısım mükâfaatlara kavuşacaklarını, isyan ettikleri takdirde ise cezalandırılacaklarını ifade eder. Çünkü Allah, onlann yaptıkları her şeyi gören ve denetleyendir.
Bu âyette, dinin direği olan namazın kılınması, sosyal-adaleti sağlayan en önemli ibadet olan zekatın verilmesi emredilmektedir. Namaz ve zekât, dinimizin emrettiği en

önemli ibadetlerdir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) de bir Hadis-i Şerifinde şöyle buyuruyor:

"Kişi ile Allah'a ortak koşmak ve kâfirlik arasındaki şey, namazı ter-kctmcktir. [297]

İslam âlimleri, namazı terketmenin çeşitli şekilleri ve hükümlerini beyan etmişlerdir. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

a- Namaz, inkâr edilerek terkedilirse bunu yapan kimse kâfirdir. Bu hükmün aksini iddia eden hiçbir kimse yoktur.

b- Namaz unutularak terkedilirse bunu yapan kimse kâfir değildir. Bu hükmün böyle oluşunda da ihtilaf yoktur.

c- Namaz inkâr edilmediği halde kasten terkedilirse bunu yapan kişi hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Ahmed b. Hanbel, İbrahim en -Nehâî ve İbn-i Mübarek gibi âlimler "Kim, özürsüz olarak namaz vakti geçinceye kadar onu terkeder kılmazsa o kimse kâfirdir." demişlerdir. Ahmed b. Hanbel, "Hiçbir Müslümanı günahından dolayı tekfir etmeyiz.Namazı terkeden hariç." demiştir.

İmam Şafii ve Mekhul gibi âlimler ise namazı inkâr etmediği halde kasten terkedip kılmayan kişinin kâfir olmayacağını fakat kendisine kısas tatbik edilen bir mümin gibi öldürüleceğini söylemişlerdir. Bunlara göre, inkâr etmediği halde namazı kasıtlı olarak terkeden kişi öldürülür. Fakat kendisine Müslü-man muamelesi yapılır. Yani cenaze namazı kılınır, müslüman mezarlığına defnedilir, mirasçıları kendisine mirasçı olurlar. Ancak bazı Şafii halimeri, böyle bir kimsenin cenazesinin kılınmayacağım söylemişlerdir.

Ebu Hanife ve arkadaşları ise inkâr etmediği halde özürsüz olarak namazı terkedenin kâfir olmayacağını ve öldürülmeyeceğini fakat namaz kılıncaya kadar hapsedilip kendisine sopa atılacağını söylemişlerdir. Bunlara göre Hadis-i Şerifin sert ifadesi namazın ehemmiyetini ortaya koymak içindir[298]

Resulullah (s.a.v.), zekâtını vermeyenler hakkında da şöyle buyurmaktadır:

"Allah kime mal verir de o da malın zekâtını vermeyecek olursa o kişinin malı, kıyamet gününde, gözlerinin üzerinde iki siyah nokta bulunan bir kel yılan şekline dönüşerek sahibinin boynuna dolanacak sonra onun avurtlarından yakalayıp "İşte senin malın benim, senin hazinen ben'im," diyecektir. [299] Resulullah (s.a.v.) sözlerini bitirmiş ve şu âyet-i kerimeyi okumuştur. "Allah'ın, kendilerine, lütfundan verdiği

nimetlere karşı cimrilik yapanlar bunun kendileri için hayırlı olduğunu zannetmesinler. Bilakis bu onlar için bir serdir. Cimrilik yaptıkları şey, kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirafsV Allah'a aittir. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır. [300]

111- Onlar: "Cennete ancak Yahudi olanlar veya Hıristiyan olanlar girecektir." dediler. Bu, onların kuruntularıdır. De ki: "Eğer doğru söylüyorsanız, delilinizi getirin."
Yahduiler: "Cennete ancak Yahudiler girecektir." Hıristiyanlar da "Cennete ancak Hıristiyanlar girecektir." dediler. Bu onların nefislerinden kaynaklanan asılsız hayellerdir. Delilsiz, dayanaksız olarak haksız yere Allah'a besledikleri kuruntularıdır. De ki: "Eğer doğru söylüyorsanız, iddia ettiğiniz hususa dair delillerinizi getirin."
Diğer bir âyet-i kerimede de, Yahudi ve Hıristiyanların, Allah'ın dostları olduklan iddialarına cevap verilerek şöyle buyuruluyor:" Yahudiler ve Hıristiyanlar: "Biz, Allah'ın oğulları ve dostlarıyız." dediler, onlara de ki: "O halde niçin günahınızdan dolayı size azap ediyor?" Hayır, siz de Allah'ın yarattığı birer insansınız." Allah, dilediğini bağışlar, dilediğine de azap eder. Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilcrin mülkiyeti Allah'a aittir. Dönüş sadece ona'dır. [301]
Âyet-i kerimede geçen ve "Yahudi olanlar" diye tercüme edilen kelimesinin izahı hakkında iki görüş zikredilmiştir. Birinci görüşe göre bu kelime "Tevbe eden, hakka yönelen" anlamına gelen kelimesinin çoğuludur. Diğer bir görüşe göre ise, bu kelime mastardır. Çoğul sıfat yerine kullanılmıştır. Yani "hidayette olanlar" demektir. Bazılarına göre de Kelimesi kelimesinin kısaltılmış şeklidir." Nitekim denilmiştir ki: "Übey b. Kâ'b'm kıraatına göre bu kelime şeklindedir."
Âyet-i kerimenin sonunda "Eğer doğru söylüyorsanız delillerinizi getirin." buyurulmaktadır. Allah teala burada Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.)'e Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanları, hepsi için adaletli olan bir hükme çağırmayı emretmektedir. O da, herbir fırkanın iddiasının doğru olduğuna dair kesin bir delil getirmesidir. Her ne kadar, âyetin zahiri "Cennete ancak Yahudiler girecektir." diyen Yahudilere ve "Cennete ancak Hıristiyanlar girecektir." diyen Hıristiyanlara iddialarının doğruluğunu ispatlayacak deliller getirmelerini emrediyorsa da aslında âyet, onların bu tür iddialarını yalanlamaktadır. Zira onların, bu iddialarını ispatlayacak bir

delil getiremeyecekleri muhakkaktır. Nitekim bundan sonra gelen âyet, ancak Allah'a boyun eğen müminlerin âhirette mükâfaata nail olacaklarım beyan ederek, izahını yaptığınız âyetin bu işaretini pekiştirmektedir. [302]

112- Öyle değil, kim iyilik yaparak kendini Allah'a teslim ederse,
onun mükâfaatı rabbinin kalındadır. Onlara korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.
Kim, Allah'ın emirlerine teslim olur ve bütün varlığı ile rabbine itaat için boyun eğerse cennete girecektir. İşte o kimse mümindir. İşlerinde ve dininde en güzeli seçmiştir, Rabbine itaat edip boyun eğmesinin mükâfaat ve sevabı, âhirette Allah katındadır. Onlara rablerinin cezası olan cehennem azabından dolayı korku yoktur., Onlar, geride bıraktıkları dünya hayatı için bir üzüntü duymayacaklardır.
O halde Yahudilerin iddiaları bâtıldır. Cennete Yahudiler değil, Allah'ın emirlerine teslim olan ve bütün varlıklarıyla rablerinin emirlerine boyun eğenler gireceklerdir. [303]

113- Yahudiler: "Hıristiyanlar hiçbir şeye dayanmıyorlar." dediler. Hıristiyanlar da: "Yahudiler hiçbir şeye dayanmıyorlar." dediler. Halbuki onlar kitabı okuyarlar. Hiçbir şey bilmeyenler de aynen onların sözlerini söylüyorlardı. Allah, kıyamet günü, ihtilaf ettikleri konuda aralarında hükmünü verecektir.
Yahudiler: Hıristiyanlar hiçbir şeye dayanmıyorlar, dinleri konusunda doğru yol üzerinde değildirler." dediler. Hıristiyanlar da: "Yahudiler hiçbir şeye dayanmıyorlar, dinleri hususunda doğru yol üzerinde değiller." dediler. Halbuki onlar, Tevratı ve İncili okuyorlar, yahudi ve Hıristiyanların birbirlerine söyledikleri bu sözlere benzer sözleri, Arapların ve diğer kavimlerin müşrik cahilleri de söylüyorlardı. Allah, kıyamet gününde, din hususunda ihtilaf eden bunlar arasında hükmünü verecektir. Ve onlardan kimin hak, kimin bâtıl üzere olduğu ortaya çıkacaktır.
İbrı-i Abbas(r.a) diyor ki: "Necran Hıristiyanları Resulullah (s.a.v.) e geldiler. Sonra Yahudi bilginleri de onların bulunduğu yere geldiler ve Resulul-lah'ın huzurunda münakaşaya başladılar. Yahudiler: "Siz hiçbir şeye drayanmı-yorsunuz." dediler. Ve Meryemoğlu İsayı ve İncili inkâr ettiler? Hıristiyanlar da onlara: "Siz, hiçbir şeye dayanmıyorsunuz."

dediler ve Hz. Musa'nın Peygamberliği ve Tevratı inkar ettiler. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.
Taberi diyor ki: "Allah tealanm müminlere, Yahudi ve Hıristiyanların birbirlerini tahkir etmelerini bildirmesinin sebebi, bu guruplardan herbirinin iman ettiklerini iddia ettikleri kendi kitaplarının hükümlerini dahi çiğnediklerini bildirmektir. Zira Hıristiyanların hak kitap kabul ettikleri İncil, Tevrattaki Hz. Musanın Peygamberliğini ve İsrailoğullanna farz kılınan hükümlerin hak olduğunu zikretmektedir Buna rağmen Hıristiyanlar, kendi kitapları olan İncili tahrif etmiş, Hz. Musa'nın Peygamberliğini ve Tevratın hükümlerini reddetmişlerdir. Keza Yahudilerin hak kitap kabul ettikleri Tevrat, kendisinden sonra İncil'in geleceğini ve Hz. İsa'nın hak Peygamber olduğunu zikretmiştir. Buna rağmen Yahudiler bizzat kendi kitaplarını tahrif ederek Hz. isa'nın Peygamberliğini ve İncilin hak kitap olduğnu reddetmişlerdir. Her biri diğerini dini yönden hiçbir-şey olmamakla suçlamıştır. Aslında Hz. Muhammed (s.a.v.) Peygamber olarak gönderildiğinde Yahudi ve Hıristiyanlar, dinlerini tahrif ederek bir hiç mesabesine düşmüşlerdir. Âyet-i kerime, Yahudilerin ve Hıristiyanların Resulullah döneminde yaşayanlarını kastetmemiş, henüz dinlerini tahrif etmemiş olan i!k Yahudi ve ilk Hıristiyanlar! kastetmiştir. Onların birbirlerini suçlamaları birer iftiradır. Yoksa Resulullah döneminde yaşayan Yahudi ve Hıristiyanlar dinlerini tahrif ettiklerinden bir hiç durumundadırlar.
Ayet-i kerimenin devamında "Hiçbir şey bilmeyenler de onların sözlerini söylüyorlardı." buyurulmaktadır. Burada zikredilen "Hiçbir şey bilmeyenler" den maksat, Rebi' b. Enes ve Katadeye göre "Hıristiyanlar'dır. Buna göre âyetin mânâsı "Bir şey bilmeyen Hıristiyanlar da Yahudilerin sözlerini söylemişlerdir." şeklindedir.
Atâ'ya göre ise "hiçbir şey bilmeyenlerden maksat, Yahudi ve Hıristi-yanlardan önce gönderilen ümmetlerdir. Bunlar da, Yahudi ve Hıristiyanlar gibi birbirlerini hiçbir şey olmamakla suçlamışlardır.
Süddiye göre ise buradaki "Hiçbir şey biimeyenler"den maksat, kendilerine kitap verilmeyen Arap müşrikleridir. Bunlar da Yahudi ve Hıristiyanların birbirlerini suçladıkları gibi Resululiah'ı hiçbir şey olmamakla suçlamışlardır.
Taberi diyor ki: "Allah teala. âyetin bu bölümünde, ilimden nasibi olmayan cahillerin de Yahudi ve Hıristiyanların

söyledikleri gibi konuştuklarını zikretmiş ve bu cahillerin kimler olduklarını belirtmemiştir. Bunlar, Yahudi ve Hıristiyanlardan önce geçmiş ümmetler de olabilir, Arap müşrikleri de olabilir.[1]

114- Allah'ın mescitlerinde onun isminin zikredilmesini yasaklayan ve onların yıklimasına çalışandan daha zalim kim olabilir? İşte onlara, bu mescitlere ancak korkarak girmeleri yaraşır. Onlar için dünyada bir rezillik, âhirette ise büyük bir azap vardır.
Allah'ın mescitlerinde, ona ibadet etmek isteyen kişiyi engelleyen ve oraların tahrip edilmesine çalışandan, Allah'a karşı zulüm ve düşmanlıkta daha şiddetli ve daha zalim olan kim vardır? Allah evleri olan mescitleri tahribe çalışanların, o mescitlere ancak korkarak ve gelecek cezadan ürkerek girmeleri yaraşır. Onlar için bu dünyada zillet, alçaklık, ölüm ve esaret vardır. Âhirette ise bunlara cehennem azabı vardır. Bu ise daha büyük bir azaptır.
Müfessirler, âyet-i kerimede zikredilen ve insanları Allah'ın mescitlerinde Allah'ın adını anmaktan men eden ve onların tahribi için çalışan kişilerden kimlerin kestedildiği hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir.
Abdullah b. Abbas ve Mücahide göre bunlardan maksat, Hıristiyanlardir. Zira bunlar, Mescid-i Aksa'da insanların, Allah'ın adını anmalarına ve namaz kılmalarına engel olmuşlar ve oraya eziyet verici pis şeyler atmışlardır.
Katade ve Süddiye göre ise "Mescitlerde Allah'ın isminin anılmasına engel olan ve oraların tahrip edilmesine çalışan kişiler"den maksat, Babilde yaşayan ve mecusi olan Buhtunnasr, ordusu ve ona yardımcı olan Hıristi yani ardır. Yahudilerin Hz. Zekeriyya (a.s.)' öldürmelerinden dolayı Hıristiyanlar onlara kızmışlar, Buhtunnasr'a, Kudüsün tahrib edilmesi hususunda yardım etmişlerdir. İbn-i Zeyd'e göre ise bunlardan maksat, Hudeybiye vak'asında Resuİullahın, Mekkeye girmesine engel olan Kureyş müşrikleridir. Zira, Kureyşlilerin örflerine göre kişi babasının katilinin dahi Mekkeye girmesine engel olmazken, onlar, Resulullah'ı Kâbeye sokmamışlardır. Kureyş müşriklerinin Kâbeyi harap etmeleri ise, Allah11 zikrederek orayı tamir eden müminlere engel olmaları, Hac ve Umre için gelen kişileri oraya sokmamalarıdır.
Taberi, Mescitlerde Allah'ın adının anılmasına engel olan ve oraların tahrip edilmeleri için çalışan kişilerden maksadın

Hıristiyanlar olduğunu söylemenin daha doğru olacağını ifade etmiştir. Zira Kudüsün Buhtunnasr tarafından tahrib edilmesine Hıristiyanlar yardım etmişler ve Buhtunnasr'dan sonra mümin olan Yahudilerin orada ibadet etmelerine engel olmuşlardır,
Âyet-i kerimenin, Kureyş müşriklerine işaret ettiğini söylemek te doğru değildir. Zira, her ne kadar Kureyşliler, bazı zamanlarda Resulullah'ın ve Saha-bilerin Mescid-i Haramda ibadet etmelerine engel olmuşlarsa da hiçbir zaman onun tahribine çalışmamışlar bilakis orayı tamir etmişler ve bununla da övün-müşlerdir.
Diğer yandan, bu âyetten önce zikredilen âyet, Yahudi ve Hıristiyanların yaptıklarını kınamaktadır. Bu âyetin de Hıristiyanlara işaret ettiğini söylemek, âyetler arasında irtibat sağlama bakamından daha doğrudur.
Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Her ne kadar âyet, özel bir şekilde, Kudüsün yıkılmasına yardım eden ve orada müminlerin ibadetlerine engel olan Hıristi yanlardan bahsediyorsa da âyetin genel ifadesi, Allah'ın mescitlerinde, farz olsun nafile olsun ibadet eden müminlere engel olanları ve oraları tahrip edenleri kapsamaktadır. Bu sıfatlan taşıyan herkes en büyük zalimlerdendir.
Âyet-i kerimenin devamında: "Onlara, bu mescitlere ancak korkarak girmeleri yaraşır." buyurulmaktadır. Taberi diyor ki: "Allah teala mescitlerinde kendi adının anılmasına engel olan zalimlerin ve oraların tahrip edilmesine çalışan müfsitlerin bu hallerine devam etmeleri durumunda o gibi mescitlere remeyeceklemi ve girdiklerinde de korku içinde olacaklarını beyan etmiş ve onları bu şekilde cezalandımıştır.
Katade ve Süddi bu âyeti izah ederken şöyle demişlerdir: "Bugün hiçbir Hıristiyan Beytül Makdise (Kudüse) güven içinde ginnemekte, korku içinde ve ürkerek girmektedir. Zira onlar, öldürüleceklerinden korkmaktadırlar. Veya kendilerinden cizya alınarak sindirilmiş durumdadırlar.
İbn-i Zeyd ise bu âyetin izahında şöyle demiştir: "Resulullah Veda Hac-cında "Artık bu yıldan sonra hiçbir müşrik Hac yapmayacak ve hiç kimse Kâbeyi çıplak olarak tavaf etmeyecektir." diye ilan etmiş müşrikler de graya girmekten korkmuşlar ve kendi kendilerine: "Ey Allahim, biz oraya girmekten engellendik." demişlerdir.
Âyet-i kerimenin sonunda: Onlar için dünyada bir rezillik âhirette ise büyük bir azap vardır." buyurulmaktadır. Âyet-i

kerimenin zikrettiği "Dünyada rezil olmak"tan maksat, onların öldürülmeleri, esir edilmeleri veya zelil bir şekilde cizye vemıeleridir. ,
Katade diyor ki: "Zalimlerin dünyada zelil olmaları, zelil bir şekilde bizzat kendi elleriyle cizye vermeleridir.
Süddi ise diyor ki: "Zalimlerin dünyada zelil olmaları, Mehdi geldiğinde ve İstanbul fethedildiğinde cizye kabul edilemeyip öldürülmeleridir. Âhiretteki büyük azaptan maksat ise kendilerinden hafifletilmeyen ve ölümlerine hükme-ditmeyerek devamlı içinde kaldıkları cehennem azabıdır. [2]

115- Doğu da bat» da Allah'ındır. Her nereye yönclirsniz Allah'ın yüzü (rızası) oradadır. Şüphesiz ki Allah, rahmeti bol olandır ve her şeyi çok iyi bilendir.
Doğunun ve batının ve her ikisi arasında bulunanların mülkiyeti Allah'a aittir. Ey Müminler, namaz esnasında nereye yönelirseniz Allah'ın rızası oradadır. Şüphesiz ki Allah'ın lütfü ve tedbiri bütün yaratıkları kaplamıştır. Allah onların bütün yaptıklarım bilir. Yaptıkları hiçbir şey ondan gizli kalmaz.
Müfessirler, bütün yaratıklar Allah'a ait olduğu halde bu âyet-i kerimede, özellikle doğunun ve batının Allah'a ait olduğunun zikredilmesinin sebebi hakkında çeşitli izahlarda bulunmuşlardır.
Abdullah b. Abbas ve Süddiye göre, özellikle doğunun ve batının Allah'a ait olduğunu zikretmenin sebebi, Resulullah'm Kudüsten dönüp Mekkeye yönelmesi, Yahudilerin de Resulullah'ı ayıplamalarıdır. Âyet-i kerime bu hususta Yahudilere cevap vermektedir.
Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki: "Kur'an-i Kerimin ilk neshedilen hükmü kıble meselesidir. Resulullah Medineye hicret ettiğnde Medine halkının çoğunluğunu Yahudiler oluşturuyordu. Aziz ve Celil olan Allah, Resulullah'a Beytül Makdise doğru yönelmesini emretti. Yahudiler buna sevindiler. Resulullah, on ay kadar bir zaman Kudüse yönelerek namaz kıldı. Fakat o, İbrahim (a.s.)ın kıblesi olan Kâbeye yönelmeyi istiyordu. Bu hususta Allah'a yalvarıyor ve göğe doğru bakıyordu. Bunun üzerine Allah teala: "Ey Muhammcd, yüzünü göğe çevirip durduğunu görüyoruz. Seni, sevdiğin kıbleye mutlaka çevireceğiz. Hemen yüzünü Mcscid-i Haram tarafına çevir. Ey Müminler, siz de nerede olursanız olun yüzünüzü onun tarafına çevirin. Şüphesiz kendilerine kitap virclcnler, kıblenin değişmesinin, rableri tarafından hak bir emir

olduğunu bilirler. Allah onların yaptıklarından habersiz değildir.[3] âyetini indirdi. Yahudiler bundan tedirgin oldular ve "Bunları, daha önce yöneldikleri kıbleden çeviren nedir?" dediler. Bunun üzerine Allah teala "Doğu da batı da Allah'ındır. Her nereye yönelirseniz Allah'ın rızası oradadır. Şüphesiz ki Allah, rahmeti bol olandır ve her şeyi çok iyi bilendir."âyetini indirdi.
Kataüe ve İbn-i Zeydden nakledilen diğer bir görüe göre ise bu âyetin nüzul sebebi, Müslümanların Kâbeye doğru namaz kılmalarının farz kılınmasından önce her tarata yönelerek namaz kılabileceklerinin beyan edilmesidir. Yani Allah teala müminlere, her tarafa yönelerek namaz kılabileceklerini bu âyetle serbest kılmıştır. Zira doğu da onundur batı da. Fakat daha sonra Resulullah'm ve müminlerin Kâbeye yönelmelerini emreden âyet inince bu âyet-i kerime nesh edilmiştir.
Said b. Cübeyrin, Abdullah b. Ömer'den naklettiğine göre âyetin nüzul sebebi, Resulullah'm, nafile namazlarını yolculuk esnasında dilediği yöne durarak kılabileceğini zikretmesidir. Ve farz namazlarını, düşmanla çarpışma anında, şiddetli korku esnasında ve düşmanın üzerine yürüme anında, dilediği tarafa yönelerek kılabileceğini zikretmesidir. Bu hususta Said b. Cübeyr diyor ki: "Abdullah b. Ömer, bineği ne tarafa doğru yönelirse oraya doğru namaz kılardı. Ve Resulullah'ın böyle yaptığını anlatırdı, -ve derdi ki: "Her nereye yönelirseniz Allah'ın nzası oradadır." âyeti, yolculuk yaparken nafile namazlarını, bineğinin üzerinde dilediğin yöne doğru durarak kılman için nazil olmuştur. Zira Resulullah, Mekke'den dönerken nafile namazlarım bineğinin üzerinde Medine'ye doğru yönelik bir şekilde ima ile kılardı.
Âmir b. Rebîa'ya göre ise bu âyetin nüzul sebebi şu olaydır. Âmir diyor ki:
"Bir sefer sırasında çok karanlık bir gecede Resulullah ile beraberdik. Kıblenin ne tarafta olduğunu bilemedik, namazı kıldık. Herbirimiz olduğu yerde, bulunduğu tarafa doğru kıldı. Sabah olunca hadiseyi Resulullah (s.a.v.) e anlattık. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Ve herkesin kıldığı namazın sahih olduğu anlaşıldı. [4]
Katadeye göre ise bu âyetin nüzul sebebi, Habeş Kralı Necaşi'dir. Zira Resulullah'm sahabileri, kıbleye yönelerek namaz kılmayan Necaşinin cenaze namazının kılınması hususunda tereddüt etmişler, bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş ve doğunun da batının da Allah'a ait olduğunu,

Necaşinin, Allah'ın rızası için doğuya yönelerek namaz kılmasının, onun mümin olmasına mani olmadığını beyan etmiştir. Bu hususta Katade diyor ki: "Rsülullah buyurdu ki: "Kardeşiniz Necaşi öldü onun cenaze namazını kılın." Sahabiler: "Biz, Müslüman olmayan bir adamın cenaze namazını nasıl kılalım?" dediler. Bunun üzerine: "Kitap ehlinden, Allah'a boyun eğerek, Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene iman edenler vardır. Onlar, Allah'ın âyetlerini az bir değere değişmezler. İşte onların, rableri katında tnükâfaatları vardır. Şüphesiz ki Allah, hesabı süratli olandır. [5]âyeti nazil oldu. Sahabiler: "O, kıbleye doğru namaz kılmıyordu." dediler. Bunun üzerine, Aziz ve Celil olan Allah: "Doğu da batı da Allah'ındır. Her nereye yönelirseniz Allah'ın rızası oradadır..." âyetini indirdi.
Taberi diyor ki: "Bu hususta doğru olan görüş, âyette bir kısaltma olduğu görüşüdür. Şöyle ki: Bütün yaratıklar Allah'ın mülkü olduğu haîde özellikle doğunun ve batının Allah'ın mülkü olduğu zikredilmiştir. İşte burada bir kısaltma söz konusudur. Yani âyetin ifade ettiği mânâ şöyledir: "Allah,doğunun da batı-nın da ve ikisinin'arasında bulunan yaratiklann da sahibidir." Buna göre âye't şöyle açıklanır: Allah her şeyin mâlikidir. Onları dilediği şekilde kendisine kulluk ettirir. Onlar hakkında dilediği hükmü verir. Onlara düşen görev ise Allah'a mutlak itaat etmektir. O halde ey müminler, yüzünüzü bana doğnryöneltin. Zira yüzünüzü nereye çevrirseniz ben orada bulunurum.
Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Bu âyet nâsihtir, yahut mensuhtur, ya da her ikisi de değildir.11 diyen görüşlere gelince bu görüşlere verilecek doğru cevap şudur: Âyet umumi mahiyette ise de özel bir anlam taşımaktadır. Bu âyet nasih veya mensuh değildir. Çünkü âyetin, her nereye yönelirseniz Allah'ın yüzü (rızası) oradadır." bölümünün, şu mânâlardan birini ifade etmiş olması muhtemeldir:
a- Yolculukta yürürken nafile namazlarında ve düşmanla çarpışırken nafile ve farz namazlarınızda nereye yönelirseniz Allah'ın rızası oradadır. "Nitekim Abdullah b. Ömer ve İbrahim en -Nehai, âyeti bu şekilde izah etmişlerdir.
b- Yeryüzünün neresinde bulunur ve bulunduğunuz yerden yüzünüzü kıbleye yöneltirseniz Allah'ın kıblesi oradır. Zira yeryüzünün her yerinde Kâbeye yönelmeniz mümkündür. "Mücahid ve Dahhak ta âyeti bu şekilde izah etmişlerdir.

c- Dualarınızda yüzünüzü nereye çevirirseniz Allanın rızası oradadır. O, duanızı kabul eder."

Madem ki âyetin bu mânâların hepsine uygun olması muhtemeldir. Ohalde herhangi bir kesin delile dayanmaksızını âyetin nâsih veya mensuh okluğuna dair tahmin yürütmeye kimsenin hakkı yoktur, zira her nâsihin bir mensu-hu ve her mensuhun da bir nasihi bulunmalıdır.

Âyetin nâsih olduğu ve Kudüse yönelerek namaz kılmayı neshettiği iddia edilemez. Zira bu âyetin mânâsının: "Namazınızda yüzünüzü nereye yöneltirseniz işte kıbleniz orasıdır" şeklinde olduğuna dair kesin bir delil olmadığı gibi bu âyetin, Resulullah'ın ve sahabilerinin Kudüse yönelerek namaz kılmalarından sonra indiğine ve Kâbeye yönelmelerini emrettiğine dair de bir delil yoktur. Zira Resulullah'ın sahabilerinden ve tabiilerin imamlarından ilim ehli olanlardan bazıları, âyetin bu mânâda indiğini reddetmişler ve âyetten neyin kastedildiği hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bu hususta Resulullah'tan kesin bir hadis te yoktur. O halde âyete "Kudüse yönelmeyi nesneden âyet" demek doğru değildir.

Bu âyetin, mensuh okluğuna dair de herhangi bir delil yoktur. Zira daha önce de izah edildiği gibi, âyete çeşitli şekillerde mânâ vernıek mümkündür. Bu itibarla kıbleye yönelmeyi emreden âyetin bunu neshettiğini söylemek isabetli değildir. Zira âyete: "Nerede olursanız olun yüzünüzü Mescid-i Haram tarafına çevirin.[6] âyetine ters düşmeyecek şekilde mânâ vemıck mümkündür. Mesela, bunun mânâsının "Duada yüzünüzü nereye çevirirseniz çevirin Allah'ın rızası oradadır. O, duanızı kabul eder şeklinde olması muhtemeldir. Keza bunun mânâsının "Yolculukta yürürken nafile namazlarınızda düşmanla çarpışırken de nafile ve farz namazlarınızda yüzünüzü nereye çevirirseniz Allah'ın rızası oradadır." şeklinde olması da muhtemeldir. O halde bu âyete "Mensuh" demek doğru değildir.

Taberi diyor ki: "Biz, Kitabül Beyan an-Usulil Ahkâm" adlı kitabımızda nâsih ve Mensuhu delillerle şu şekilde açıklamıştık.:"

NÂSİH: Gerek Kur'an-ı Kerimin âyetlerinden gerekse Resuluilah'ın hadislerinden nâsih şudur ki, sabit olan bir hükmü kaldırır kullara yeni bir hükmü gerekli kılar. Ne zahiri ne de bâtını başka bir şekilde yorumlanabilir. Şayet âyet veye hadis başka bir şekilde yorumlanabiliyorsa mesela bir istisna teşkil ediyor yahut umum-Husus üslubuna giriyor veya

Mücmel-Müfesser kabul edilebiliyor-sa artık bu ifadeyi nâsih veya mensuh saymak mümkün değildir.
MENSUH: Daha önce kesin ve hükmü sabit iken, kesin bir şekilde kaldırılan metindir. İzahı yapılan bu âyette bu iki husus ta söz konusu değildir.
Ayet-i kerimede zikredilen ve "Allah'ın yüzü (rızası) diye tercüme edilen ifadesi, Mücahid tarafından "Allah'ın yönü ve kıblesi" diğer bir kısim âlimler tarafından "Allah'ın zatı" başka bir kısım âlimler tarafından "Allah'ın rızası" diğer bir kısım âlimler tarafından ise "Yüz sahibi olan Allah" şeklinde izah edilmiştir.
Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: "bu âyetin, bir önceki âyetle irtibatı nedir? "Cevaben denilir ki: "Bu âyet bir önceki âyetin tamalayıcısı ve devamıdır. İki âyetin birlikte izahı şöyledir: "Allah'ın kullanın, Mescitlerinde ismini anmalarından alıkoyan ve o mescitleri harabetmeye çalışan Hıristiyanlar-dan daha zalim kim vardır? Doğu da Allah'ındır batı da. Yüzünüzü nereye çevirirseniz Allah'ı orada anın. Çünkü Allah'ın rızası ve zatı oradadır. Onun lütfü, yarattığı yeryüzü ve size verdiği ülkesi sizi barındıracak mahiyettedir. Kudüsü tahrip etmeye kalkışanlar ve orada Allah'ı anmanıza engel olanlar sizin bulunduğunuz yerde Allah'ı anmanıza engel olmasınlar. Allah'ın rızasını istemenize mâni olmasınlar.
Âyet-i kerimenin sonunda bulunan ve : "Allah, rahmeti bol olandır" şeklinde tercüme edilen ifadesinin lügat mânâsı, "Allah kuşatıcıdır, geniştir." demektir. Bundan maksat. Allah'ın, yaratıklannı nimetleriyle, Iütuflanyla sevk ve idaresiyle ve yeterliliği ile kuşatmasidır. [7]

116- Onlar: "Allah, oğul edindi." dcdiicr.O, bundan münezzehtir. Bilakis, göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Hepsi ona boyun eğmektedir.
O Hıristiyanlar: "Allah oğul edindi. İsa Allah'ın oğludur" dediler. Halbuki Allah çocuk edinmekten münezzehtir, beridir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsini o yaratmıştır ve ona aittir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'a itaat edicidir. O halde nasıl olur da o çocuk edinir? Halbuki İsa da Allah'ın yarattığı kullardan biridir. Sıfatı bu olan Allah'ın nasıl olur da çocuğu olur?
Allah'ın kullarının, mescitlerde Allah'ın adını anmalanna engel olan Hıristiyanlar Allah'a karşı iftira ederek İsa'nın, Allah'ın oğlu olduğunu iddia ettiler? Halbuki Allah, onların

iddialarından beridir. Zira göklerin ve yerin ve orada bulunanların yaratılışı ve mülkiyeti Allah'a aittir? İsa da bu yaratıklardan biridir. O halde nasıl olur da Allah'ın oğlu olur?
Allah teala bu âyet-i kelimesiyle kendisine çocuk isnad eden Hıristiyan-lan yalanlamakta, onların bu sözleriyle sadece bir iftirada bulunduklannı ortaya koymaktadır.
Âyet-i kerimenin sonunda zikredilen ve (Boyun eğme) diye tercüme edilen kelimesi, müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir. Katade, Mücahid, Süddi, ikrime ve Abdullah b. Abbas tarafından "İtaat etmektedirler" şeklinde izah edilmiştir. Buna göre cümlenin mânâsı "Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'a itaat etmektedir." şeklindedir. Kâfirler, Allah'a itaat etmedikleri için Mücahid, "Onların gölgeleri secde ederek Allah'a itaat ederler." şeklinde yorumlamıştır. Süddi ise "Kıyamet gününde ister istemez itaat ederler." şeklinde izah etmiştir.
İkrimeye göre ise nun mânâsı "Kulluklarını itiraf ederler de-mektir.
Rebi' b. Enese göre ise "Kıyamet gününde huzurunda ayağa kalkacaklardır." şeklindedir.
Taberi Arapçada kelimesinin "İtaat etmek, ayağa kalkmak, ko-nuşmak, itina etmek" mânâlarına geldiğini, âyetteki kelimesinin mânâsının "İtaat etmektedirler ve Allah'a karşı kulluklarını itiraf etmektedirler." şeklinde izah edilmesinin daha isabetli olduğunu söylemiştir. Zira bütün yaratıklar kendilerinde mevcut olan Allah'ın üstün sanatının belirtileriyle Allah'ın varhğnı ve birliğini gösterirler. Onun, kendilerini yaratan olduğunu beyan ederler. Dilleriyle Allah'ın kullan olduklarını itiraf etmeyen kâfirlerin bizzat kendi vücutlarındaki organlan, onlan yalanlar ve Allah'ın yaratıcı dduğunu ilan ederler.
Taberi diyor ki: "Nasslan anlamayan bir kısım insanlar âyet-i kerimenin "Hepsi ona boyun eğmektedir." bölümünden sadece itaat ehlinin kastedildiğini sanmışlardır. Halbuki genel anlamda olan bir âyeti, kabul edilir bir delil olmadan Özel bir şekilde yorumlamak doğru değildir. Kâfirlerin, dilleriyle boyun eğ-memeleri, onların, vücutlanyla boyun eğmelerine engel değildir. Demek ki herkes ve herşey netice itibariyle Allah'a boyun eğmektedir. Ve âyetin mânâsı geneldir.
Peygamber efendimiz, Allah tealanın, bir Hadis-i Kudside şöyle buyurduğunu beyan etmektedir.

Âdemoğlu beni yalanladı. Halbuki bunu yapmak ona yakışmazdı. Âdemoğlu bana karşı çirkin şeyler söyledi. Bu da ona yakışmazdı. Onun beni yalanlaması, benim, Âdemoğlu öldükten sonra kendisini aynen diriltemeyeceği-mi zannetmesidir. Onun bana karşı çirkin sözler söylemesi ise, benim çocuğumun olduğunu söylemesidir. Ben, kendimi eş ve çocuk edinmekten tenzih ederim. [8]

117- O, gökleri ve yeri benzeri olmadan yaratandır. Bir şeyin olmasını dilediği zaman ona sadece ol der o da hemen oluverir.
O, daha önce bir benzeri yaratılmamış ve bir örneği bilinmeyen göklerin ve yerin icad edeni ve yoktan var edicisidir. Bir işe hüküm verip onun olmasını isterse ona "Ol" der o şey de istediği şekilde oluverir. İşte İsayı var edişi de böyledir.
Bu âyetler: "İsa Allah'ın oğludur" diyen Hırsliyanlara cevap vermektedir. Bu hususta diğer âyetlerde de şöyle buyurulmaktadır. "O, gökleri ve yeri eşsiz bir şekilde var edendir. Onun eşi yokken çocuğu nasıl olabilir? Üstelik her şeyi yaratan da o'dur. O, her şeyi çok iyi bilendir. [9]İman etmeyen bazı kimseler: "Rahman olan Allah çocuk edindi." dediler." "Yemin olsun ki siz, ortaya çok çirkin bir şey getirip iftira attınız." "Bu iftiranın korkunçluğundan n er deyse gökler çatlaycak, dağlar parçalanıp dağılacaktı," [10] "Çünkü onlar, Rahman olan Allah'a çocuk isnad ettiler" "Oysa Rahman olan Allah'ın çocuk edinmesi asla şanına yakışmaz." "Göklerde ve yerde bulunan hiçbir kimse yoktur ki, kıyamet günü Rahman olan Allah'ın huzuruna bir kul olarak çıkmasın." "Şüphesiz ki Allah onları ilmiyle kuşatmış, kendilerini ve yaptıklarını bir bir saymıştır." "Kıyamet günü onların her biri, Allah'ın huzuruna tek başına çıkacaktır. [11]
Âyet-i kerimede geçen ve "Olmasını dileme" diye tercüme edilen kelimesinin asıl mânâsı "Karar vennek ve bitirmek"tir.
Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki "Allah teala bir şeyin olmasını dilediği zaman ona sadece "Ol"der O da oluverir." buyuruyor. Allah tealanın bir şeye ol demesi, o şey hiç ortada yok iken mi gerçekleşir yoksa ortada var iken mi? Şayet yok iken olması emredilmişse ortada olmayan bir şeye emretmek mümkün müdür? Yok eğer var olan bir şeyin olması emredilmişse bu, yersiz bir emir olmaz mı? Çünkü var olması istenilen şey zaten mevcuttur?" CevaL ben denilir ki: "Bu hususta âlimler tartışmaya girişmişlerdir. Biz onların görüşlerini ve dayanaklarım şöylece zikredebiliriz:

Bir kısım âlimler, bu âyetin genel bîr mânâ değil Özel bir mânâ ifade ettiğini benimsemişler ve âyetten maksadın şu olduğunu söylemişlerdir: "Allah teala bize bildirmek istemiştir ki, var olan bir yaratığı hakkında herhangi bir hüküm veya emir verecek olursa o emir veya hüküm kesin olarak yerine gelir, hiçbir aksama olmaz. Mesela var olan İsrailoğulları hakkında "Hakir maymunlar olmalarına hüküm vermiş" ve emri derhal yerine gelmiştir. Keza Karunun ve evinin, yerin dibine geçirilmesini emretmiş emir derhal yerine gelmiştir. Diri ttlan bir insanın ölümüne veya ölmüş olan bir insanın dirilmesine hüküm vermesi de bu nevidendir. Bunlara göre Allah tealanın, mevcut olmayan bir şey hakkında "Ol" demesiyle o şeyin derhal olması imkânsızdır. Çünkü mevcut olmayan bir şeye emir vermek beklenemez.
Diğer bir kısım âlimler ise âyetin genel bir ifade taşıdığını, hem mevcut olan varlıklara hem de mevcut olmayan varlıklara Allah'ın emretmesi halinde derhal meydana geleceklerini bildirdiğini söylemişlerdir. Zira Allah teala, henüz mevcut olmayanlara da emir verebilir, mevcut olanlara tU\. Her ikisine de verdiği emir derhal meydana gelir.
Diğer bir kısım âlimler ise âyetin genel bir ifade taşıdığını hem mevcut olan varlıklara hem de mevcut olmayan varlıklara Allah'ın emretmesi halinde derhal meydana geleceklerini bildirdiğini söylemişlerdir. Zira Allah teala, henüz mevcut olmayanlara da emir verebilir, mevcut olanlara da. Her ikisine de verdiği emir derhal meydana gelir.
Taberi, âyetin zahirinin genel ifadeli olması sebebiyle bu ikinci görüşü tercih etmiş, âyet-i kerimenin, hem yaratılmak istenenlere hem de yaratılmış olan şeylere Allah'ın emir vermesi halinde o şeylerin derhal meydana geleceğini bildirdiğini söylemiştir. [12]

118- Bilmeyenler: "Allah bizimle konuşsa veya bize bir mucize gclsc-ya." dediler. Bunlardan öncekiler de aynen bunların sözlerini söylemişlerdi. Hepsinin kalblcri birbirlerine benzedi. Biz âyetleri, kesinlikle bilen bir kavme açıkladık.
Allah ve onun yüceliği hakkında cahil olan Hıristiyanlar dediler ki; "Rabbimiz, Peygambcriylc konuştuğu,gibi bizimle de konuşsa yahut, üzerinde bulunduğumuz yolun doğruluğunu anlamamız için bize bir mucize gelse ya." Onlardan önceki Yahudiler de bu cahil Hıristiyanların söylediklerini söylemişlerdi. Öyle ki bunlar, Allah'ın, kendisini açıkça

gösetrmesini ve onlara bir mucize göndermesini istediler. Böylece olmayacak şeyleri hayal ettiler. Sözlerinin birbirine benzemesi gibi Alalh hakkındaki inatları, Peygamberleri hakkındaki cüretleri hususunda da Yahudilerin ve Hıristiyanların kalblerı birbirine benzemektedir. Şüphesiz ki biz, her şeyin gerçeğini kesinlikle bilmek isteyen bir topluluk için âyetleri açıkladık.
* İşte bu âyetlerin en büyüğü de Allah tealanın, Yahudi ve Hıristiyanlara gazabıdır. Allah teala Yahudileri, maymun ve domuzlar şekline döndürdü. Hı-ristiyanlan ise rezil ve rüsvay elti.
Âyette zikredilen ve "Bilmeyenler" diye vasıflandırılan insanlardan kimlerin kastedildiği hakkında farklı görüşler zikredilmiştir. Mücahide göre bunlar Hıristiyanlardır. Abdullah b. Abbas'a göre Yahudiler'dir. Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki: "Yahudi, Raf i' b. Huveymile, Resululiah'a: "Şayet sen söylediğin gibi Allah katından gönderilen bir Peygamber isen,Aziz ve Celil olan Allah'a söyle de bizimle konuşsun. Biz de onun sözünü işitmiş olalım." dedi. İşte bunun üzerine Aziz ve Celil olan Allah bu âyeti indirdi.
Katade, Rebi b. Enes ve Süddiye göre ise âyetteki "bilmeyenlerden maksat, Arap müşrikleridir.
Taberi, bu görüşlerden birinci görüşün daha doğru olduğunu, zira bu âyetin, Hıristiyanları anlatan âyetlerden sonra geldiğini, onların, Allah'a çocuk isnad ettiklerini ve Allah'ın, kendileriyle konuşmasını istediklerini, diğer görüşlerin ise delillerinin bulunmadığını söylemiştir.
Ayette zikredilen ve "Bunlardan öncekiler" diye vasıflandırılan insanlardan kimin kastedildiği hususu da ihtilaflıdır. Mücahide göre bunlardan maksat, Yahudilerdir, Bu izaha göre âyetin mânâsı şöyle olur. "Bilgisiz olan Hıristiyanlar: "Allah bizimle konuşsa ya veya bize bir mucize gelse ya." demişler, onlardan önce gelen Yahudiler de aynen onların bu sözleri gibi sözler söylemişlerdir.
Katade, Süddi ve Rebi b. Enes'e göre ise "Bunlardan önceki"Ier den maksat, Yahudi ve Hıristiyanlardır. Bu izaha göre ise âyetin mânâsı şöyledir: "Arap müşrikleri" Allah bizimle konuşsa ya veya bize bir mucize gelse ya." demişler, onlardan önce gelen Yahudiler ve Hıristiyanlar da aynen o müşriklerin sözleri gibi sözler söylemişlerdir.

Taberİ diyor ki: "Daha önce de beyan ettiğimiz gibi "BİImeyenler"den maksat, Hıristiyanlar, "Onlardan öncekiler"den maksat ies Yahudilerdir. Hiristi-
yanlar, Aüah'i bizzat gözleriyle görmeyi teklif etmişler, onlardan önce gelen Yahudiler de Hz. Musadan, Allah'ı kendilerine çıplak gözle görülecek şekilde göstermesini istemişlerdir. Her iki fırkanın da Allah'a karşı uydurdukları yatan ve iftiraları birbirinden farklı ise de sapıklık ve inkârda kalbleri birbirine benzemektedir.
Âyet-i kerimede: "Hepsinin kalbleri birbirine benzedi." buyurulmakîadır. Mücahide göre kalbleri birbirine benzeyenler, Hıristianlar ve Yahudilerdir. Katade, Süddi ve Rebi' b. Enese göre ise, Kalbleri birbirine benzeyelerden maksat Arap müşrikleri ile Yahudi ve Hıristiyanlardır
Âyet-i kerimenin sonunda: "Biz, âyetleri kesinlikle bilen bir kavme açıkladık." buyurulmaktadır. Taberiye göre burada zikredilen "Âyetler" kelimesinden maksat, "Sebepler" ve "Belli şeyleri gösteren alâmetler" uir. Bu açıklamaya göre cümlenin mânâsı şöyledir: "Şüphesiz ki biz, Allah'ın, Yahudilere gazap etmesine ve onları maymunlara ve domuzlara çevirmesine ve onlar için âhirette hor ve hakir düşürücü bir azap hazırlamasına sebep olan vasıtaları açıkladık. Keza biz, Allah'ın, dünyada iken Hıristiyanları rezil etmesine ve âhirette onları rüsvay edecek bir azap azırhiTîasüîa sebep olan vasıtaları açıkladık. Ve yine biz, Allah'ın kendisine teslim olan ve iyilikte bulunan cennet ehlini var etmesine sebep olan vasıtaları açıkladık. O halde sizler herbir fırkanın, neden dolayı Allah'ın kendisine belli bir durumu layık gördüğünü bilin ve anlayın.
Allah teala, âyetlerini, kesinlikle bilen bir kavme açıkladığını, şek ve şüphe içinde bulunanlara ve bilgisiz ve cahil olanlara açıklamadığını bildirmektedir. Zira işlerde sebat kılan ve eşyanın hakikatim kesin ve sıhhatli bir şekilde öğrenmek isteyenler, ancak yakin bir bilgi elde etmek isteyenlerdir. [13]

119- Ey Muhammcd, doğrusu biz seni, müjdeci ve uyarıcı olarak hak iîe gönderdik. Sen, cehennemliklerden sorumlu tutulmayacaksın.
Ey Muhamıîied, biz seni, Allah'ın, kendisinden başka din kabul etmediği, hak olan İslam dini ile gönderdik. Bİ? seni. sana itaat edeni dünyada zaferle, âhirette de devamh nimetlerle müjdeleyin olarak, sana isyan edeni ise, dünyada alçaklık ve

zilletle, âhirette de hakir düşüren azapla uyarıcı olarak gönderdik. Ey Muhammed sen. kâfir olup cehennemlik olanlardan sorumlu tutulmayacaksın

Âyet-i kerimenin sonundaki "Sorunlu tutulmayacaksın" şeklinde tercüme edilen ifadesi iki şekilde okunmuştur. Kurralann çoğunluğu, Kur'an-ı Kerimde tesbit edildiği şekliyle bu kelimeyi olarak okumuşlardır.

Âyetin mealdeki izahı, bu okunuş şekline göredir. Medine kurralarının bazıları ise âyetin bu bölümünü şeklinde okumuşlardır. Bu kıraata göre âyetin mânâsı: "Şüphesiz ki biz seni hak olan İslam ile bir nıüjdcleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Sen, cehennemlikler hakkında bir şey sorma." şeklindedir. Bu hususta Muhammed b. Kâ'b el -Kurezi şu hadisi rivayet etmiştir: Bir gün Resulullah : "Keşke ben, babamın ve anamın ne durumda olduklarını bilmiş oîsam." dedi. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu ve Resulul-lah'a: "Sen, cehennemliklerin ne olduklarını sorma." dendi.

Taberi, birinci kıraat şeklinin ve âyete ona göre mânâ vermenin daha doğru olduğunu söylemiş* Muhammed b. Kâ'bdan nakledilen bu haberin sahih olmadığım, zira Rasulullah'ın, cehennemde olan cehennemliklerin ne olacaklarını sormasının doğru olmadığını belirtmiştir. [14]

120- Kendi dinlerine uymadıkça Yahudi ve Hıristiyanlar senden asla razı olmayacaklardır. De ki: "hidayet ancak Allah'ın hidayetidir." Yemin ölsün ki sana ilim geldikten sonra şayet onların arzularına uyarsan Allah'tan sana ne bir dost ne de bir yardımcı vardır.

Ey Muhammed, sen kendi dininden çıkıp Yahudi veya Hıristiyan olmadıkça, Yahudi ve Hıristiyanlar senden asla razı olmayacaklardır. O halde onların rızasını ve muvafakatini istemeyi bırak ta, seni üzerinde gönderdiği hakta Allah'ın rızasını aramaya yönel ve onlara de ki: "Doğru yol, ancak Allah'ın yoludur. Aramızda hakkı batıldan ayıran da budur. O hakle şimdi siz, Allah'ın kitabına ve açıklamalarına gelin. Bizden kimin hak kimin bâtıl üzere olduğu, hangimizin cennetlik hangimizin cehennemlik olduğu ortaya çıksın. Ey Muhammed, eğer sen, onlann hallerini açıklamam ve haberlerini sana anlatmamdan sonra bu Yahudi ve Hıristiyanların jıeva ve heveslerine uyarsan, Allah'a karşı seni onun azabından ve intikamından koruyup yardım edecek ne dost ne de bir yardımcı bulabilirsin.

Resulullah'ın, Yahudi ve Hıristiyanları birlikte razı etmesi mümkün değikli. Zira Yahudiler Hıristiyanlara karşı, Hıristiyanlar da Yahudilere karşıydı-lar.Resulullah Yahudileri tutsa Hıristiyanlar darılacak Hıristiyaları tutsa Yahudiler danlacaktı. Bu iki zıt gurup bir arada da bulunamayacağına göre her ikisini birden tutması da mümkün değildi. Bütün bunları birleştirecek ortak nokta, hepsinin Müslüman olmasıdır. Bu bakımdan hem Yahudi hem de Hıristiyanlar. Allah'ın doğru yolu olan ve kendilerine de birleştirecek olan İslam'a davet edilmişler, orada birleşmeye çağırılmışlardır.
Yahudi ve Hıristiyanlardan her bir grup, sadece kendilerinin cennete gireceklerini iddia etmişlerdir. Allah teala da onlara cevaben: "Cennete girmek kişilerin isteklerine, heva ve heveslerine göre değil Allah'ın rızası ve iznine göredir." buyurmuştur. Zira doğru yol, Yahudilik ve Hıristiyanlık değil, Allah'ın doğru olduğunu beyan ettiği yoldur. O yolu tutan cennete girebilir. O yol da İslamdır. [15]

121- Kendilerine verdiğimiz kitabı hakkıyla okuyanlar, işte onlar, ona iman ederler; Kim de onu inkâr ederse, hüsranda olanlar işte onlardır.
Kendilerine TevraU ve İncili indirdiğimiz kemselerden, Allah'a iman edip Peygamberini tasdik edenler ve Allah'ın: "Muhammede uyun" emriyle amel edenler, işte onlar, kendilerine verilen kitaba hakkıyla tabi olanlardır. Kim kitabı ve o kitapta Allah'ın farz kıldıklarım ve Muhammed'in Peygamberliğini tasdik etmeyi irkâr ederse, işte onlar, kendilerini, Allah'ın rahmetinden olan paylarını almaktan mahrum edenler ve hüsrana uğrayanlardır.
Ayet-i kerimede zikredilen ve kendilerine kitap verildiği beyan edilen insanlardan maksat:
a- Katadeye göre, Resulullah'ın sahabileri ve müminlerdir. Bu görüşe göre âyetin mânâsı şöyledir: "Kendilerine kitap olarak Kur'anı vcı diğimiz müminler o Kur'ana hakkıyla uyarlar ve onu hakkıyla okurlar. İşte o Kur'ana hakkıyla iman edenler de onlardır. Kim de onu inkâr edecek our-sa işte onlar, hüsrana uğrayanların ta kendileridir.
b- İbn-i Zeyd'e göre ise kendilerine kitap verilenlerden maksat, hem Yahudiliğe hakkıyla iman eden hem de İslam geldikten sonra Müslüman olan İsra-iloğullarınm âlimleridir. Bu izaha göre ise âyetin mânâsı şöyledir: "Kendilerine verdiğimiz

Tevrata hakkıyla uyan ve onu hakkıyla okuyan Yahudiler, işte onlar, Tcvrata hakkıyla iman etmiş olanlardır.
Taberi, İbn-i Zeydden nakledilen bu son görüşün daha isabetli olduğunu, zira bu âyetten Önce ve sonra gelen âyetlem ehl-i kitaptan bahsettiklerini, Resu-lullah'ın sahabilerinin ismi geçmediğini bu itibarla âyet-i kerimede zikredilen "kendilerine kitap verilenler" den maksadın Yahudiler olduğunu söylemenin daha doğru olacağını
zikretmiştir.
Âyet-i kerimede zikredilen ve "Kendilerine verdiğimiz kitabı hakkıyla
okuyanlar" şeklinde tercüme edilen cümlesi, Abdullah b. Abbas, İkrime, Ebul Âliye, Abdullah b. Mes'ud, Ebu Rezin, Mücahid, Kays b. Sa'd, Hasan-ı Basri ve Katade tarafından "O kitaba hakkıyla uyarlar" şeklinde izah edilmiştir. Abdullah b. Mes'ud bu hususta şöyle demiştir: "Bu ifadeden maksat şudur: "Kendilerine kitap verilenler o kitaba hakkıyla uyarlar, yani onun helal kıldığını helal kabul ederler haram kıldığını da haram sayarlar. Onu, Allah'ın indirdiği gibi okurlar. Kelimeleri yerlerinden kaydırmazlar ve onu. münasip olmayan bir şekilde te'vil etmezler." Abdullah b. Abbas'ın da bu cümleyi bu şeilde izah ettiği rivayet edilmektedir. Bunlara göre kelimesi "Okumak" mânâsına değil "Uymak ve tabi olmak" mânâsındadir.
Diğer bir kısım âlimler ise kelimesini "Okumak" mânâsına al-mışlar bu cümleyi "Kendilerine verdiğimiz kitabı hakkıyla okurlar." şeklinde izah etmişlerdir.
Taberi, müfessirlerin birinci görüşte ittifak ettiklerini beyan ederek onu tercih etmiş ve âyete şu şekilde mânâ vermiştir: "Ey Muhammed, kendilerine kitap verdiğimiz Tevrat ehlinden sana ve benim kitabımdan sana gelenlere iman eden kimseler, benim Musaya indirdiğim kitabıma uyarlar. Ona iman eder ve onda bulunan senin sıfatlarını ve Peygamberliğini kabul ederler. Senin onlara helal kıldıklarını helal sayar ve aram kıldıklarından kaçınırlar. Tevratın âyet ve hükümlerini tahrif etmezler.
Allah teala, bu âyet-i kerimede, Tevrata hakkıyla uyanları övmüştür. Zira, Tevrata hakkıyla uyanlar, Hz. Muhammed'e de iman ederek Müslüman olama şerefine erişmişlerdir. Halbuki Tevrata hakkıyla uymayip onu tahrif ederler. Resulullah'ın Tevrattaki sıfatlarını gizlemişler ve onun hak Peygamber

olduğunu yalanlamışlardır. Böylece âyetin de ifade ettiği gibi hüsrana uğramışlardır. [16]

122- Ey İsrailoğulları, size verdiğim nimetimi ve sizi, bir zaman âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın.
Ey Israiloğullan, size verdiğim iyilikleri, size ve babalarınıza verdiğim sayılamayacak kadar çok nimetleri ve sizi, zamanınızın âlemine üstün kıldığımı hatırlayın.
Allah teala, İsrailoğüllarmi Firavunun zulmünden kurtarmış, denizi yarıp karşıya geçirmiş, çöllerde onlar için taşlardan sular fışkırtmış, gökten yemekler indirmiş, soylarından bir çok Pegy amberi er göndermiş, onlara Tevrat! vermiş ve böylece onları, kendi zamanlarında yaşayan diğer insanlardan üstün kılmıştır. Allah teala işte bu âyet-i kerimede onlann atalanna verdiği nimetleri hatırlatarak Resulullah'ın döneminde bulunan Yahudileri Müslüman olmaya teşvik etmekte ve onlann kalblerini ısındırmak istemektedir. [17]

123- Kimsenin kimseye bir fayda sağlamayacağı, kimseden karşılık alınmayacağı, kimseye şefaatin fayda vermeyeceği ve onların yardım görmeyeceği günden sakının.
Ey Israiloğullan, kimsenin, bir başka kimsenin ihtiyacını gideremeyeceği ve kimsenin kimseye bir faydasının dokunamayacağı, kimseden herhangi bir karşılık alınmayacağı, imansız olarak öldüğü takdirde kimseye hiçbir kimsenin şefaatinin fayda vermeyeceği ve imansız olarak ölenlerin Allah'ın azabından kurtaracak bir yardımcının da bulunmayacağı günün azabından sakının. [18]

124- Bir zaman rabbi İbrahimi, bir takım emirlerle imtihan etmiş o da bunları yerine getirmiştir. Allah ona "Ben seni insanlara imam yapacağım." ddi. O da "Neslimden de imam yap." dedi. Allah da "Zalimler vaadime erişemezler." dedi.
Hatırlayın bir zaman Allah. Peygamberi ve dostu îbrahimi bir kısım emirve yükümlülüklerle imtihan etmiş ve bunları yapmakla mükellef kılmıştı. İbrahim de bu emirleri mükemmel bir şekilde tam olarak yerine getirdi ve imtihanı başardı.
Bunun üzerine rabbİ ona §öye dedi: "Ey ibrahim, ben seni, hayırlarda insanlara öncü yapacağım, seni rehber edinecekler ve senin yaptıklarına uyacaklar. Sen, insanların önünden gideceksin, onlar, senin yolunu takibe-dccckler ve seni örnek alacaklar." İbrahim de dedi ki: " Ey rabim. benim soyumdan da

kendilerine uyulacak imamlar yap." Rabbi de ona dedi ki: "Peygamberliğe ve hayırlarda önderliğe, soyundan zalim olanlar ve doğru yoldan ayrılanlar erişemezler. Onlar için ilahi bir vaad söz konusu değildir."

Âyet-i kerimede, Allah tealarun, Hz. İbrahim'i bir takım emirlerle imtihan ettiği zikredilmektedir. Müfessirler, İbrahimin imtihan edildiği bu emirlerin neler oldukları hakkında çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- İkrimenin Abdullah b. Abbastan naklettiğine göre Hz. İbrahimin imtihan edildiği emirler, İslamın temel esaslarından sayılan otuz husustur. Abdullah b. Abbas bu âyeti izah ederken şöyle demiştir: Bu dinde imtihan edilen hiçbir kimse bu dini hakkıyla ayakta tutamamıştır. Ancak Allah'ın Peygamberi ve dostu İbrahim (a.s.) tutabilmiş.tir. Allah onu bir takım emirlerle imtihan etmiş İbrahim de o emirleri hakkıyla yerine getirmiştir. Bu nedenle Allah, İbrahime bir İbraname yazmış ve onun hakkında: "Yine, vazifesini yerine getiren İbrahimin sahifelcrindc olanlar bildirilmedi mi? [19]buyurmuştur. Abdullah b. Abbas, sözlerine devamla diyor ki: "Bu otuz temel esastan on tanesi Ahzab suresindedir ve şu âyette zikredilmektedir: "Müslüman erkeklerle müslüman kadınlara, mümin erkeklerle mümin kadınlara, ibadete devam eden erkeklerle ibadete devam eden kadınlara, sadık erkeklerle sadık kadınlara, sabırlı erkeklerle sabırlı kadınlara, Allah'tan hakkıyla korkan erkeklerle Allah'tan hakkıyla korkan kadınlara, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlara, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlara, iffetlerini koruyan erkeklerle iffetlerini koruyan kadınlara, Allah'ı çokça zikreden erkeklerle Allah'ı çokça zikreden kadınlara, şüphesiz ki Allah, mağfiret ve büyük bir mükâfaat hazırlamıştır, [20] On esas da Tevbe suresinde ve şu âyette zikredilmektedir. Bunlar: "Günahlarından tevbe edenler, Allah'a ibadet edenler, ona hamd edcnîer, onun yolunda seyahat edenler, rüku edenler, secde edenler, iyiliği emredip kötülüğü yasaklayanlar ve Allah'ın koyduğu sınırları koruyanlardır. Müminleri müjdclc[21] Diğer on tanesi de Müminûn ve Mearic suresinde ve şu âyetlerde zikredilmektedir: "Müminler muhakkak kurtuluşa ermişlerdir." "Öyle müminler ki onlar namazlarında huşu içindedirler." "Onlar ki boş sözlerden yüz çevirirler. Onlar ki, zekatlarını verirler." "Onlar ki ırzlarını korurlar." "Ancak eşleri ve sahip oldukları cariyeleri hariç. Bunlarla olan helal ilişkilerinden dolayı kınanmazlar." "Kim bunun ötesine geçmek isterse işte

onlar, haddi aşan mütecavizlerdir." "Öyle müminler ki onlar, emanetlerine ve vaadlerine riayet ederler. ""Onlar ki namazlarına devam ederler[22]Ancak namaz kılanlar." "Namazlarına devam edenler," "Servetlerinde isleyene ve yoksula hak tanıyanlar." "Hesap gününe kesinlikle inananlar." "Rablcrinin azabından korkanlar. -Şüphesiz rablcrinin azabından kimse emin olamaz.-" "Mahrem yerlerini, eşi eri ve cariyeleri dışında herkesten koruyanlar.- Çünkü onlar, eşleri ve cariyeleri İle olan ilişkilerinden dolayı kınanmazlar,- Karıları ve cariyclcriylc yetinmeyip daha da ileri gidenler, işte onlar, Şcr'î sınırı aşanlardır." "Emanetlerine ve sözlerine riayet edenler." "Şahitliklerini dosdoğru yapanlar." "Namazlarını layıkıyla kılanlar müstesnadır. Evet işte onlar, cennetlerde ağırlanacak kimsclcrdir. [23]

b- Tavus b. Kcysanın, Abdullah b. Abbastan naklettiğine. Katinle ve Ebul Huld'e.göre ise, Hz. İbrahim in imtihan edilip yerine getirdiği on emir, İsla-mm sünnetlerinden temizlikle ilgili on husustur. Abdullah b. Abbasın. bu âyeti izah etlerken şöyle dediği rivayet edilmiştir. "Allah İbrahimi temizlikle imtihan etti. Bu temizliğin beş tanesi insanın başıyla ilgili diğer beş tanesi de vücudunun diğer kısımlarıyla ilgilidir. Baş ile ilgili olanlar, bıyıklan kesmek, ağıza su vermek buruna su vermek, misvak kullanmak ve saçı taramaktır. Vücudun diğer kısımlarıyla ilgili olanlar ise, tırnakları kesmek, avret mahallerini traş etmek, sünnet olmak, koltuk altı kıllarını temizlemek, büyük ve küçük abdest bozmalarından sonra taharet almaktır.

c- Haneş'in Abdullah b. Abbastan naklettiğine göre Hz. İbrahinıin, imii-han edilerek yerine getirdiği emirler on husustur. Bunlardan altısı insan vücudunun temizlenmesiyle ilgilidir. Dördü ise Hac ibadetleriyle ilgilidir. İnsanın vücuduyla ilgili olanlar, avret mahallerini tras, etmek, sünnet olmak koltuk altı kıllarım temizlemek, tırnaklan kesmek, bıyıklan kesmek ve Cuma günü boy ab-, desti almaktır. Hac ibadetiyle ilgili olan dört şey ise Kfıbeyi tavaf etmek safa ile Merve arasında sa'y etmek, şeytanı taşlamak ve Arafattan Müzdelifcye varmaktır.

d- Eu Salih, Mücahid, İklime Rebi' b. Enes'e göre ve Abdullah b. Abbastan nakledilen başka bir görüşe göre Hz. İbrahimin imtihan edildiği ve yerine getirdiği hususlar bu âyette zikredilen, insanlara imam olması ve bu âyetten sonra gelen

yüz yirmi yedinci âyete kadar devam eden Hacla ilgili hususlardır.
Kâbenin bir sevap kazanma yeri ve bir güven yeri yapılması, İbrahimin de bunlara uyması yine Kâbenin İbrahim iie oğlu İsmail tarafından temizlenmesinin emredilmesi, onların da bu emri yerine getirmeleri, yine Hz.İbrahim ile Hz. İs-mailin Kâbenin temellerini atarak onu yapmaları, İbrahimin yerine getirdiği emirlerdendir.
c- Katadeye ve Temimi'nin Abdullah b. Abbastan naklettiğine göre ise Hz. İbrahimin imtihan edildiği ve onlan yerine getirdiği emirlerden maksat, Hac ile ilgili ibadetlerdir.
f- Hasan-ı Basriye göre ise Hz. İbrahimin imtihan edilip başarduği hususlar, yıldızlarla, ay ile, güneş ile, ateş ile imtihan edilip ve sünnet olma emrini yerine getirmesidir. Bu hususlar âyetlerde şöyle beyan edilmektedir. "Kendisini gece bürüyünce, bir yıldız gördü. Ve "İşte benini rabbim budur" dedi. Yıldız kaybolunca da "Ben, kaybolup gidenleri sevmem" dedi." "Ay'ı doğarken görünce "Benim rabbim budur" dedi. O da kaybolunca "Eğer rabbim beni doğru yola scvkctmcscydi yemin olsun ki sapık kavimden olurdum" dedi." "Güneşi doğarken görünce "Benim rabbim budur" bu daha büyüktür." dedi. O da kaybolunca dedi ki: "Ey kavmim, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden uzağını. [24] "Kavmj; "Onu yakın da ilahlarınıza yardın edin, eğer bir şey yapacaksanız." dediler. " "Biz de " Ey ateş İbrani-me karşı soğuk ve selamet ol." dedik. [25]
Peygamber efendimiz bir Hadis-i Şerifinde buyurmuştur ki:
"İbrahim (a.s.) seksen yaşındayken keserler sünnet olmuştur[26] Hasan-ı Basri Hz. İbrahimin, oğlu İsmaili kesmekle imtihan edilmesini de bu imtihanlardan saymıştır. Bu hususta âyetlerde şöyle Duyurulmaktadır: "Biz de onu halim selim bir evlat ile müjdeledik." "Çocuk, babası İbrahim'in yanında yürüyüp koşacak çağa gelince İbrahim ona: "Yavrucuğum ben rüyamda seni boğazladığını görüyorum. Bak ne dersin?" dedi. Çokcuk ta: "Babacığım emrolunduğunu yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın." dedi. "Her ikisi de Allanın emrine boyun eğip İbrahim, çocuğu alnı üzerine yatırınca, biz ona: "Ey İbrahim, rüyana sadakat gösterdin. İyilikte
bulunanları işte biz böyle mükâfaatlandırırız." diye nida ettik." "Şüphesiz bu apaçık bir imtihandı." "Biz ona, büyük bir kurbanlığı, çocuğun yerine fidye olarak verdik. [27]

g- Süddiye göre ise Hz. İbrahimin, imtihan edildiği huuslardan maksat, bu âyetten sonra gelen ve yüz yirmi dokuzuncu âyete kadar devam eden ve Hz. İbrahimin, rabbinden istediği hususlardır. Mesela: "Ey rabbimiz, bunu bizden kabul et. Şüphesiz ki sen, çok iyi işiten ve çok iyi bilensin. [28] duası bunlardandır.
Taberi diyor ki: "Allah teala, âyet-i kerimede, Hz. İbrahimi bir kısım emirlerle imtihan ettiğini Hz. İbrahimin de bu emirleri hakkıyla yerine getirdiğini beyan etmiştir. Olabilir ki bu âyette Hz. İbrahimin imtihan edildiği zikredilen emirler yukarıda sayılanların tümüdür. Zira aslında Hz. İbrahim bunların hepsiyle imtihan edilmiş ve başarmıştır. Yine olabilir ki âyette, İbrahimin imtihan edildiği zikredilen emirler, yukarıda sayılanların sadece bir kısmıdır. Bu nedenle, herhangi bir kimsenin, Resulullah'tan nakledilen bir hadise veya müfessirlerin icmaı gibi herhangi bir delile dayanmaksızın, Hz. İbrahimin yukarıda sayılan hususların tümüyle veya belli bir kısmıyla imtihan edildiğini söylemesi doğru değildir Ne Resulullahtan bu hususta kesin bir haber varid olmuştur ne de bir icma vardır. Bu hususta Resulullahtan şu iki hadis-i şerit" zikredilmiş ise de senetleri tartışma konusu olduğundan hadislere güvenilmcmektedir. Bu itibarla Hz. İbrahimin, gerçekte hangi emirlerle imtihan edilip başardığını söylemek doğru değildir. O, bunların hepsiyle de imtihan edilmiş olabilir, sadece bir kısmıyla da. Bu iki hadisten biri, Muaz b. Enesten rivayet edilmektedir. Muaz, Re-sulullahın şöyle buyurduğnu söylemiştir. "Ben size, Allanın İbrahimi niçin vazifesini hakkıyla yapan dostu olarak isimlendirdiğini bildireyim mi? İbrahim her sabahladığında ve akşamladığında şunu söylerdi: "Akşama girerken de sabaha ererken de Allah'ı tenzih ederim. Göklerde ve yerde hamd ona mahsustur. Günün sonunda ve öğle vaktine girince Allahi tenzih ederim."
İkinci hadis ise şudur: Ebu Ümaıne Resulullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Biliyor musunuz İbrahim hangi vazifesini yerine getirmiştir?" Sahabiler "Allah ve Resulü daha iyi bilir." demişler Resulullah'da "İbrahim her gün dört rekat namaz kılardı." buyurmuştur.
Âyet-i kerimenin devamında "Allah'da: "Zalimler vaadime erişemezler." dedi." buyurulmaktadır. Müfessirler, Allah tealanın, zalimlerin ulaşamadığını bildirdiği vaadinden neyin kastedildiği hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir.

Süddiye göre bu vaadden maksat, Peygamberliktir. Zalim ve müşrikler buna ulaşamazlar.
Mücahid ve İkrimeye göre bu vaadden maksat, İmamlık ve önderliktir. Zalimler, mümin kullara önderlik edemez ve müminler onlara uyamazlar.
Abdullah b. Abbasa göre buradaki vaadden maksat, zalimlere itaat etmeme vaadidir. Yani zalime zulmünde itaat edilemez demektir, onlara itaat edilmeye dair söz verilemez. Verilirse bu sözün bozulması gerekir.
Katade ve İbrahim en-Nehaiye göre âyette zikredilen vaadden maksat, âhirette eman verme vaadidir. Zalimler, âhirette Allah'ın vereceği güven vaadine erişemeyeceklerdir.
Rebi' b. Enes ve Dehhaka göre ise bu âyette zikredilen vaadden maksat, Allah'ın dinidir. Zira zalimler. Allah'ın dinine bağlı kalmazlar bilakis Allah'a isyan ederler,
Aynca bu âyette Allah teala, İbrahimin duasını kabul edip istediğini yapacağını ancak zalim olanların buna ulaşamayacaklarını haber vermektedir. Çünkü önderlik bir lüturtur. Allah bunu, düşmanlarına değil dostlarına bahşeder.
İBRAHİM ALEYHİSSELAM: İbrahim Aleyhisselam, Âzer adında bir şahsın oğludur. Bâbil şehrinde dünyaya gelmiş, rivayete göre İki yüz sene yaşamıştır. Bâbil şehrinde yaşayan insanlar, putlara ay'a, güneşe ve yıldızlara tapıyorlardı. Hükümdarları Nemrut itli. İbrahim aleyhisselam işte bu kavme peygamber olarak gönderildi. Allah teala kendisine on sahife verdi. İbrahim aleyhisselam, Allah'ın kendisine gönderdiği emir ve yasakları kavmine tebliğ etti. Fakat onlar kendisini dinlemediler. Nemrut büyük bir ateş yaktırarak, İbrahim aleyhisselamı mancınıkla o ateşin içine attırdı. Fakat ateş, Allah tealanın emriyle onu yakmadı ve ateşin içine düştüğü yer güllük gülistanlık haline geldi. Bu .mucizeden sonra bir kısım insanlar kendisine iman ettiler fakat bir kısımları da inkârlarında ısrar ettiler.
İbrahim aleyhisselam, kendisine iman edenlerle birlikte Bâbilden çıkıp Şam taraflarına hicret etti. Sonra Mısıra gitti ve daha sonra Ken'an iline döndü ve Kudüs civarına yerleşti. Bir ara oradan Hicaza giderek, oğlu İsmail ile birlikte Kâbeyi inşa etti.
Peygamber efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) de Hz. İbrahimin oğlu Hz. İsmailin soyundandır.
Hz İbrahim, "Ülül Azim" diye vasıflandırılan beş büyük Peygamberden biridir. Ülüi Azim Peygamberlerden diğerleri de

Hz. Nuh, Hz. Musa Hz. İsa ve âhir zaman Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.) dir. [29]

125- Biz, Kâbcyi insanlar için bir toplantı ve emniyet eri yaptık. "İbrahimin makamını namazgah edinin." dedik. İbrahim ve İsmailc: "Evimi tavaf edenler, orada oturanlar, rüku ve secde edenler için temizleyin." diye emrettik.
Hatırlayın biz, Beytül Hanım olan, içerisinde her türlü tartışmanın ve çatışmanın yasak olduğu Kâbeyi, insanlar için bir toplantı yeri kıldık. İnsanlar her yıl orada toplanıp tekrar dağıhrlar.Ona asla doymazlar. O Kâbeyi insanlar için bir güven yeri yaptık. İçine giren, hiçbir şeyden korkmaz olur. Ey insanlar, sizin, ibadetinizi yerine getirmeniz için, benden de İbrahime bir taltif olarak, İbra-himin makamını namazgah edinip orada namaz kılın. Çünkü ben onu, kendisine uyulan ve izi takibedilen bir imam kıldım. Biz, İbrahim ve İsmaile, Beytullahı AİÎah'a ibardet maksadıyla tavaf edenler, çevresinde bulunup orada itikâfa girenler ve içinde namaz kılnalar için, şirkten, putlara tapınılmaktan temizleyin." diye emir ve tavsiyede bulunduk.
* Âyet-i kerimede zikredilen ve "Toplantı yeri" olarak tercüme edilen (L;ıü) kelimesi, Katade tarafından "toplantı yeri" olarak izah edilmiş, Abdullah b. Abbas, Mücahid, Süddi, Atâ, Atiyye, Said b. Cübeyr ve İbn-i Zeyd tarafında ise "Devamlı olarak dönülüp kendisine gidilen ve kendisine gitmekle doyulmayan yer" olarak izah edilmiştir.
Âyet-i kerimede Kâbenin "Emniyet yeri" olduğu zikredilmiştir. Kuruluşundan beri Kabe, içine girenler için bir emniyet yeri olmuştur. Öyle ki cahiliye döneminde bile insanlar babalarının katilini dahi Kâbede görmüş olsalar ona dokunmazlar ve birşey demezlerdi. Allah teala Kâbenin bu durumunu başka bir âyet-i kerimede şöyle beyan etmiştir: "Çevrelerinde insanlar kaçırılıp zulmedi-lirken bizim, Mekkeyi mukaddes ve emin bir belde yaptığımızı görmediler mi? Bâtıla inanıp ta Allah'ın nimetini inkâr mı e diyorlar? [30]
Âyet-i kerimede Hz. İbrahimin makamının namazgah edinilmesi emredilmiştir. Müfessirler, Hz. İbrahimin makamının neresi olduğu hakkında farkh görüşler zikretmişlerdir.
Abdullah b. Abbas, Mücahid ve Atadan nakledilen bir görüşe göre Hz. îbrahimin makamından maksat, Arafat, Müzdelife ve Şeytan taşlama yerleridir.

Mücahidden nakledilen başka bir görüşe göre, İbrahimin makamından maksat. Harem böigesininin tümüdür.
Said b. Cübeyrin, Abdullah b. Abbastan naklettiğine göre İbrahimin makamından, maksat, Kâbeyi yaparken iskele olarak kullandığı taştır.
Katade, Rebi' b. Enes ve Süddiye göre Hz. İbrahimin makamından maksat, Mescid-i Haramda bulunan makamıdır, katade diyor ki: "Allah teala Hz. İbrahimin makamında namaz kılınmasını emretmiş oraya el sürmeyi emretmemiş-tir. Fakat bu ümmet, geçmiş ümmetlerde olduğu gibi kendilerini zorluklara sürüklemişler ve oraya el sürmüşlerdir. Bir kısım insanlar bize, Hz. İbrahimin makamında bulunan taşta Hz İbrahimin ayağının ökçesinin ve parmaklarının izini gördüklerini fakat bu ümmetin ona ellerini sürerek bu izlerin silindiğini söylemişlerdir.
Taberi, son görüşün daha doğru olduğunu zira bu hususta Hz. Ömer ve Cabir b. Abdullahtan iki sahih hadis zikredildiğini söylemiştir.
Hz. Ömer (r.a.) diyor ki:
"Uç husustaki düşüncelerim, rabbimin indirdiği vahye uygun düştü. Demiştim ki: "Ey Allah'ın Resulü, İbrahimin makamını namazgah edinsen (olmaz mı?) Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Yine dedim ki: "Ey Allah'ın Resulü, sana takva sahibi de geliyor fâcir'de, (günahkâr da.) müminlerin annesi olan ha-nımlarının örtünmesini emretsen. (olmaz mı?) "Bunun üzerine örtünme âyeti nazil oldu. Yine Resulullah'in hanımlarından bazılarına sitem ettiğini duydum.
Kendilerine gittim ve dedim ki: "Ya bu davranışlarınızı terkedin yoksa Allah, Peygamberine sizden daha hayırlısını verir." Derken onlardan birisinin yanına vardığımda bana dedi ki: "Ey Ömer, Resulullah'ın, hanımlarına öğütîeyeceği bir şey yok ta onlara sen mi öğüt veriyorsun?" Bunun üzerine: "Ey Peygamber hanımları, eğer Peygamber sizi boşarsa, yerinize rabbi ona, sizden daha hayırlı olan, rabbinin emirlerine boyun eğen, iman eden, itaatli, tevbekâr, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler verebilir." [31] âyeti nazil oldu[32]
Cabir b. Abdullah diyor ki:
"Biz, Resulullah ile beraber Kâbeye geldiğimizde o, Hacerül Esvedi selamladı. İlk üç şavtta remel yaptı (hızlı yürüdü) son dört şavtı ise normal yürüyerek yaptı. Sonra insanlan yararak İbrahimin makamına vardı ve "...İbrahi-min makamını namazgah edinin..." âyetini okudu ve İbrahimin makamını

kendisi ile Kâbenin araşma aldı." (İbrahimin makamının arkasında durarak Kâbeye karşı namaz kildı. [33]
Taberi diyor ki: "İbrahimin makamından maksat, Hac yapılan bütün yerlerdir." diyener, "Namazgah" diye tercüme edilen kelimesini "Dua edilen yer" şeklinde izah etmişler ve âyete şu şekilde mânâ vermişlerdir. "Siz, Hacda ziyaret edilen ve İbrahimin makamı sayılan yerlerde dua edin, oraları dua makamı yapın.
Hz. İbrahimin makamının namazgah edinilmesinin emredilmesinin hikmeti, bir yandan kullan ibadete teşvik diğer yandan Hz. İbrahime bir ikram ve bir taltiftir.
Allah teala âyet-i kerimede Hz. İbrahime ve îsmaile, evi olan Kâbeyi temizlemelerini emretmiştir. Bu temizlemeden maksat, Kâbeyi putlardan, putlara tapmaktan ve Allah'a ortak koşmaktan temizlemektir.
Taberi diyor ki: "Burada şöyle bir soru sorulabilir: "Hz. İbrahim Kâbeyi yapmadan önce Harem bölgesinde başka bir mescit mi vardı ki Allah, İbrahim ve İsmaile orayı putlara tapmaktan ve kendisine ortak koşulmasından arındırılmasını emretti? B« soruya müfessirler iki şekilde cevap vermişlerdir. Bunlardan biri şudur: "Allah teala İbrahim ve İsmaile: "Siz, benim evim olan Kâbeyi şirk ve putlardan arınmış bir şekilde yapın." diye emretmiştir. Nitekim başka bir âyetinde, takva üzere yapılan Mescidi şöyle Övmüştür: "Binasının temelini al-lah'tan korkma ve rızasını kazanma esası üzerine kuran mı yoksa binasını bir uçurumun kenanna kurup ta onunla cehennemin ateşine göçen mi daha hayırlıdır? Allah, zalimler güruhunu doğru yola sevketmez. [34] Süddi izahını bu şekilde yapmıştır.
Bu cevaplardan ikincisi ise şudur: Allah teala Hz. İbrahim ve İsmaile, Kâbeyi yapmadan Önce, yerini, müşriklerin edindikleri putlardan temizlemelerini, yaptıktan sonra da putlardan, onlara tapmaktan ve Allah'a ortak koşmaktan temiz tutmalarını emretmiştir. Ta ki onlardan sonra gelenlere bir sünnet olarak kalsın ve insanlar İbrahime uymuş olsunlar.
Âyette zikredilen ve "Tavaf edenler" diye tercüme edilen ifadesinden maksat, Said b. Cübeyre göre "Kâbeye dışarıdan gelen yabancılar." Atây göre ise "Orayı tavaf eden insanlar"dır. Taberi, Atanın görüşünü tercih etmiştir.
Yine âyet-i kerimede geçen ve "Orada oturanlar" diye tercüme edilen ifadesinden maksat, Beytül Haramın içinde, tavaf etmeksizin, namaz kümaksızın.oturanlardir.

Mücahide ve İkrimeye göre, Kâbenin içinde itikâfa giren ve onun komşusu olan insanlardır.
Said b. Cübeyr ve Katadeye göre ise Mekke halkıdır. Abdullah b. Abbasa göre ise "Namaz kılanlardır."
Taberi, birinci görüşü tercih etmiş, bu âyetteki den maksadın. Beytül Haramın içinde namaz kılmaksızın ve tavaf yapmaksızın oturanlar oldu-unu söylemiştir. [35]

126- İbrahim şöyle dedi: "Ey rabbim bu beldeyi emniyetli kıl. Halkından, Allah'a ve âhirct gününe iman edenleri mahsullerle miktarıdır. "Allah da: "Kim inkâr ederse, onu az bir müddet geçindirir sonra cehennem azabına uğramak zorunda bırakırız, orası ne kötü bir yerdir." dedi.
İbrahim şöyle dedi: "Ey rabbim, bu beldeyi zorbaların saldırısından emin kıl. Bu beldeyi cezalandırma. Ey rabbim, kâfir olanların dışında, Mekke'de yaşayan müminleri çeşitli mahsullerle rızıklandir." Rabbi de İbrahime dedi ki: "kim inkâr ederse onu da nzıklandmnm. Çünkü ben, iyilerin de kötülerin de rızalarını veririm. Ecelleri gelinceye kadar onları, dünyadaki mahsullerle az bir zaman geçindiririm. Sonunda da onu yüzüstü süründürerek cehennem azabına sevkederim. Bu dünya nimetleriden sonra varılacak o cehennem ne kötü bir yerdir.
* Âyet-i kerimede Hz. İbrahimin, Mekke'nin güvenli bir belde olması için Allah'a dua ettiği zikredilmektedir. Mekke'nin güvenli bir yer olması, hem zorba insanlara karşı hem de sel, zelzele ve benzeri âfetlere karşı talep edilmiştir. Ancak Mekke'nin güvenli bir bekle olması Hz. İbrahimin duasından Önce mi yoksa onun duasından sora mı olduğu hususu müfessirler arasında ihtilaf konusu olmuştur.
a- Abdullah b. Abbas ve Ebu Şüreyh el-Huzaî gibi bir kısım müfesirlere göre Allah teala, Harem bölgesini, gökleri ve yeri yarattığı günden itibaren hem zorbaların saldırısına karşı hem de bir kısım maddi âfetlere karşı güvenli bir belde kılmıştır. Hz. İbrahimin, Harem bölgesinin güvenli bir bölge olmasını is-temesi, onun, zorbalara ve âfetlere karşı güvenli olmasını isteme değil aile efradını orada yerleştirdiği için oranın, kıtlık ve bitki eksikliğine karşı güvenli bir belde olmasını istemesidir. Zira Hz İbrahim, oğlu İsmail ve hanımı Haceri bu bölgeye yerleştirirken orada ne ekin vardı ne de canlı hayvan. O, rabbine niyaz eyledi ki oraya bıraktığı hanımı ve çocuğu korunsun, açlık ve susuzluktan ölmesinler. Bu görüşte olan

müfessirler, delil olarak Resulullah'm şu hadis-i şerifini zikretmişlerdir. Bu konuda Resulullah (s.a.v.) Mekke fethinde şöyle buyurmuştur:
"Şüphesiz ki Allah Mekkeyi, gökleri ve yeri yarattığı günden itibaren haram (her türlü eziyet verici davranışın yasak olduğu yer) yaptı. Burası, Allah'ın haram kılmasıya,kıyamete kadar haram bir belde olarak kalacaktır. Burası benden önce hiçbir kimseye helal kıhnmadığ) gibi benden sonra da kimseye helal kılınmayacaktır. Burası bana da sadece bir an için helal kılındı. Buranın avı ko-valanamaz. Buranın dikeni kopanlamaz. Buranın otu biçilemez. Burada kaybolan şeyi toplamak ancak bu işle vazifeli kişiye (tellala) helaldir." bunun üzerine Abdülmuttalibin oğlu Abbas dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü, "İzhir" otunu hariç tut. Çünkü bu ot, yakıt olarak demirciler ve evler için gereklidir." bunun üzerine Resulullah sustu ve sonra "İzhir otu hariç. O helaldir, buyurdu. [36]
Henefi mezhebine göre bu beldede koparılması yasak olan bitkiler kendiliğinden biten bitkilerdir. İnsanlar tarafından ekilen veya dikilen bitkiler bu yasağın kapsamına ginnemekîedir. Şafiilere göre ise her türlü bitkinin koparılması yasaktır.
b- Diğer bir kısım müfessirler ise, Harem bölgesinin, Hz. İbrahimin duasından önce diğer yerler gibi olduğunu, orada normai davranışların serbest oldu-unu ancak Hz İbrahimin duasından sonra kutsal bir belde haline geldiğini söyle-mişlerdir. Zira Hz. İbrahimin duasında, Harem bölgesinin, herşeye karşı güvenli bir bölge olması istenmiş, sadece kıtlık ve açlığa karşı güvenli olması istenmemiştir. Bu görüşte olan müfessirler, delil olarak, Cabir b. Abdullah, Ebu Hurey-re, Rafı' b. Hadic, Abdullah b. Zeyd b. Âsim ve Enes b. Mâlikten rivayet edilen şu hadis-i şerifi zikretmişlerdir. Enes b. Mâ/ik diyor ki:
"Bir gün bir yolculuk esnasında Resulullah birden Uhud dağı ile karşılaştı ve şöyle buyurdu: "Bu bizim, kendisini sevdiğimiz kendisinin de bizi sevdiği dağdır. Ey Allah'ım, İbrahim Mekke'yi harem bölge kıldı. Ben de iki tepe arasındaki Medineyi Harem bölge kıldım. [37]
Taberi diyor ki: "Doğru olan şudur ki, Allah teala, Mekkeyi yarattığı günden itibaren Harem bir bölge kılmıştır. Nitekim ResuluHah (s.a.v.) Hadis-i Şerifinde bunu bildirmiştir. Allah tealanın, Mekkeyi yaratılışından itibaren Harem bölgesi kılması, orayı âfetlerden muhafaza etmesi ve oranın sakinlerini Tağutla-nn ve zorbaların saldırılarına karşı himaye etmesi

şeklinde olmuştur Mekke'nin bu halini, Hz. İbrahimden önce herhangi bir Peygamberi vasıtasıyla belirtmemiştir. Hz. İbrahime kadar, bu durum böyle devam etmiştir. Nihayet Aîlah teala, Hz. İbrahim'e Kabe'nin yerini göstermiştir. Hz. İbrahim, hanımı Hacer ve oğlu İsmaili oraya yerleştirmiş ve o sırada rabbinden Kâbeyi ve bulunduğu bölgeyi, insanlar için Harem bölgesi kılmasını niyaz etmiştir. Ta ki kendisinden sonra gelen insanlar için uyulması gereken bir sünnet olsun. Zira Hz. İbrahim, insanlara imam kılınmıştı. Allah teala Hz. İbrahimin duasını kabul etti. Onun diliyle, Harem bölgesinin, insanlara Haram olduğunu bildirdi. Böylece, daha önce Allah tarafından haram kılınan Harem bölgesi Hz. İbrahimin diliyle de haram kılınmış oldu ve Harem bölgesinde avlanmak ve bikilerini koparmak ta haram oldu.
Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Âyetin bu şekilde yorumlanması Re-sulullah'tan nakledilen ve birbiriyle çelişir gibi görünen iki ayn hadisin bağdaştırılması için en güzel yorumdur. Bu itibarla bu yorum tarzı tercihe şeyandır.
Âyeti kerimede, "Kim, inkar ederse onu az bir müddet geçindiririm". Buyurulmaktadır. Burada ifade edilen, "Az bir müddet" geçindirilmek" ten maksat kâfir olanın, âhiret nimetleri karşılığında çok az sayılan dünyadaki nzıklarıdir. Diğer bir kısım âlimlere göre dünyadaki hayatıdır. Başka bir kısım âlimlere göre ise Hz. Muhammed (s.a.v.) gönderilinceye kadar müşriklerin Mekkede yaşamalarıdır. Zira Resulullah Peygamber olarak geldikten sonra kâfirler, ya iman etmişler veya öldürülmüş yok edilmişlerdir. [38]

127- İbrahim ve İsmail, Kabe'nin temcilerini yükseltirken rablcrinc şöyle dua ettiler: "Ey rabbimiz, bunu bizden kabul et. Şüphesiz kî sen, çok iyi işiten ve çok iyi bilensin."
İbrahim ve İsmailin, Kabe'nin temellerini yükselttiklerini hatırla. Onlar Kâbeyi yapıyor ve şöyle diyorlardı: "Rabbimiz, amelimizi ve senin evini yapmakla sana olan itaatimizi kabul et. Çünkü sen, duamızı çok iyi işiten, kalbimizde olanı çok iyi bilensin."
* Hz. İsmail sırtıyla taş taşıyor Hz. İbrahim de binayı yapıyordu. Binanın duvarları yükselince Hz. İsmail, şu anda "Makam-ı İbrahim" de bulunan taşı getirdi. Ve Hz.İbrahim onun üzerine çıkararak yapıma devam etti.
Kabe'nin ilk defa kim tarafından yapıldığı hakkında farklı görüşler zikredilmektedir. Hz. Hüseyin'in torunu Muhammet!

b. Ali el-Bûkir'dan nakledilen bir görüşe göre, Kâbeyi Hz. Âdem'den de evvel melekler yapmıştır. İbn-i Cü-reye, Ata ve Said b. el-Müseyyeb'den nakledilen diğer bir görüşe göre ise Kâbeyi ilk önce Hz. Âdem yapmıştır.
İbn-i*Abbas, Kâ'b b. el-Ahbar, Katade ve Velıb b. el-Munebbih'ten nakledilen diğer bir görüşe göre ise Kfıbeyi ilk önce Şit (a.s.) yapmıştır.
Kur'an-ı Kerim'de, Kâbenin temellerinin, Hz. İbrahim ve oğlu İsmail tarafından yükseltildiği zikredilmiş daha önceki durum beyan edilmemiştir.
Bu hususta Taberi özele şu görüşleri nakletmektedir:
a- İbn-i Cüreyc Atâ'dan ve Said b. Cübeyr de Abdullah b. Abbas'tan şunu nakletmişlerdir: Kâbenin asıl temellerini, Allah'ın emriyle Hz. Âdem yapmıştır. Daha sonra bu temeller yıkılıp yeri kaybolmuştur. Sonunda Allah teala Hz. îbrahime, Kabe'nin yerini göstermiş ve onu yeniden yapmasını emretmiştir. İşte âyet-i kerime bu duruma işaret etmektedir.
Bu hususta Atadan şunlar nakledilmiştir: Hz. Âdem Allah'a dua ederek "Ey rabbim, ben artık meleklerin seslerini duyamıyonnu." demiştir. Allah teala da "Bu senin hatan yüzündendir. Sen yeryüzüne in. Orada benim için bir Bey-tullah yap. Sonra Meleklerin gökteki Beytullah'i tavaf ettikleri gibi sen de orayı tavaf et." buyurmuştur. İnsanlar, Hz. Âdemin, Beytullah'i şu beş dağdan yaptığı kanaatındadirlar. Bu dağlar da Hira, Zita. Sina, Lübnan ve Cûdî dağlarıdır. Kâbenin tabanı Hira dağındandı. İşte Âdem Kâbeyi böyle yapmıştı.Ondan sonra da İbrahim yaptı.
b- Abdullah b. Amr b. el-Ass'tan Sivar'ın, Atâ b. Ebi Rebahtan Katadenin naklettiklerine göre ve Ebandan nakledilen diğer bir görüşe göre Hz. İbrahinıin, temellerini yükselttiği Kâbenin önceki temelleri Allah tealanın, Hz. Âdemle birlikte gökten indirdiği yakut veya İnciden oluaşan temellerdi. Hz. Âdem yeryüzüne inmemişken arşın etrafını tavaf ettiği gibi yeryüzüne indikten sonra ila Kâbenin etrafında tavaf ediyordu. Sonra Nuh tufanı olunca Allah teala Kâbeyi tekrar göğe kaklardı. Hz. İbrahim de bu temellerin yerine Kâbeyi tekrar inşa etti. Bu hususta Abdullah b. Amr'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Allah teala Âdemi cennetten yeryüzüne indirince ona "Ben, seninle birlikte bir Beytullah indireceğim. Arşımın çevresinde tavaf edildiği gibi onun çevresinde tavaf edilecek ve arşımın çevresinde namaz kılındığı gibi onun çevresinde de namaz kılınacaktır." buyurdu. Nuh tufanı olunca Beytullah göğe

çekildi'. Hz. Nuhtan sonra gelen Peygamberler Kabe'nin bulunduğu yer kanaatiyla o civarda Mac yapıyorlar. Fakat Kâbenin yerini tam olarak bilemiyorlardı. Nihayet Allah tcala Hz. İbrahime Kabe'nin yerini bildirdi. İbrahim de Kâbeyi beş dağdan yaptı. Bu dağlar, Hira, Zübeyr, Lübnan, Tur ve Hamr dağlandır.
o Mücahide, Amr b. Dinar, Abdullah b.Abbas ve diğer bir kısım âlimlere güre, Kabe'nin asıl temelleri, Allah teala henüz dünyayı yaratmadan önce, dünya su halindeyken yukarı doğru kubbe halinde yükselen kırmızı bir tepecikti. Sonra Allah teala, yeryüzünü düzgün bir şekilde yarattı. Kâbenin temelini teşkil eden bu kırmızı tepe olduğu gibi kaldı. Nihayet Allah teala Hz. İbrahime, Cebrail vasıtasıyla bu tepenin yerini tanıttı. Hz. İbrahim de bunun üzerine Kâbeyi inşa etti. Başka bir rivayette, şiddetli esen bir rüzgâr vasıtasıyla Kâbenin bu temelini Hz. İbrahime tanıttı. O da bu temel üzerine Kâbeyi yaptı. İkrimenin Abdullah b. Abbastan naklettiğine göre, Kabe'nin temelleri, dünya yaratılmadan iki bin sene önce yaratılmıştır.
Taberi diyor ki: "Bize göre doğru olan görüş şudur: "Allah teala, Hz. İbrahim ile oğlu İsmailin, Beytullahil Haram olan Kâbenin duvarlarını yükselttiklerini zikretmiş bu temellerin ne zaman ve nasıl atıldıklarını beyan etmemiştir. Bu hususta Resulullahtan zikredilen sahih bir haber de yoktur. Bu itibarla Kâbenin temelleri Hz. Adem ile birlikte gökten indirilmiş te olabilir. Dünya su halindeyken kubbe şeklinde yükselen ve tepecik haline gelen bir temel de olabilir. Kâbeni, gökten indirilmiş bir inci veya yakut olmasıda, daha sonra Nuh tufanı sırasında bu inci ve yakutların göğe kaldırılmış olması da muhtemeldir. Yine Kabe'nin temellerinin Hz. Âdem tarafından atılarak yapılmış olması, daha sonra yıkılıp izlerinin kaybolmuş olması da muhtemeldir. Bunlardan herhani birini tercih ettirecek kesin bir delil yokîur.
Âyet-i kerimede "Ey Rabbimiz, bunu bizden kabul et" buyurulmakta-dır. Bir kısım müfessirler bu duanın hem Hz. İbrahim'e hem de oğlu İsmaile ait olduğunu söylemişler, diğer bazıları ise bu duamn sadece Hz. İsmaile ait olduğunu söylemişlerdir. Bu son yoruma göre âyetin mânâsı şöyledir: "Ey Resulüm hatırla, bir zaman İbrahim. Kâbenin temellerini yükseltiyor İsmail de "Ey rabbimiz. sen bunu bizden kabul et." Çünkü sen çok iyi işiten ve çok iyi bilensin." diyordu.

Müfessirler, Kâbeyi yapan ustanın sadece Hz. İbrahim mi yoksa onunla birlikte oğlu İsmail de mi olduğu hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.
Süddi ve Ubeyd b. Umeyr'e göre Kâbeyi Hz. İbrahim ve Hz. İsmail beraberce yapmışlardır. Bu hususta, Süddi'nin şunları söylediği rivayet edilmiştir. "İbrahim ve İsmaile "İbadet edenler için Kâbeyi temizlemeleri emredilince İbrahim Mekke'ye gitti. Ve oğlu İsmail ile kazmaları ellerine aldılar. Fakat, Kâbeyi nereye yapacaklarını bilemediler. Allah onlara, iki kanadı bir de başı bulunan ve âdeta yılan şeklini alan bir rüzgar gönderdi. Bu rüzgara, "Dönerek şiddetle esen rüzgar" anlamına gelen denir. Rüzgâr, İbrahim ve İsmail için Kabe'nin etrafını süpürdü. Onlara temelleri yapacakları yeri gösterdi. Onlar da kazma ile, rüzgârın temizlediği yerleri takibederek kazdılar. Böylece Kâbenin temelini yeniden kurdular. Hacerül Esved köşesine ulaşınca İbrahim, oğlu İsma-ile "Ey oğlum, git güzel bir taş bul getir buraya koyayım." dedi. İsmail "Baba-cığım, ben ağır hareket eden biriyim ve yorgunum." dedi. İbrahim "Git onu bana getir." dedi. Bunun üzerine İsmail gidip babasının istediği taşı aradı. Ona bulduğu bir taşı getirdi. İbrahim o taşı beğenmedi. îsmaile "Daha güzel bir taş getir." dedi. İsmail tekrar taş aramaya gitti. Bu arad Cebrail Hacerül Esvedi Hindistan'dan getirdi. Bu taş, Hz. Âdem ile birlikte çenetten gelmişti. Rengi çok beyazdı. Beyaz bir yahut halindeydi. Fakat insanların günahları yüzünden si-yahlaştı. İsmail de başka bir taş getirdi. O sırada, İbrahimin yanında, köşeye konulmuş olan Hacerül Esvedi görünce "Bunu kim getirdi?" dedi. İbrahim "Senden daha zinde olan getirdi." dedi. Ve ikisi birlikte Kâbeyi yaptılar,
Sadi b. Cübeyrin, Abdullah b. Abbas'tan naklettiğine göre ise Kâbeyi yapan asıl usta Hz. İbrahimdir. İsmail ise babasına amelelik yapmış, taş ve malzeme taşımıştır. Bu hususta Abdullah b. Abbas'm, şunları söylediği rivayet edilmektedir: "İsmail zemzem suyuna yakın bir yerde ok yaparken babası İbrahim çıkagelmiştir. İsmail babasını görünce ayağa kalkmış, buba-oğulun birbirerini karşılamaları gibi karşılamışlardır. Ondan sonra İbrahim, İsmaile "Ey İsmail, Allah bana bir şey emretti." demiş, İsmail de babasına "Rabbinin sana emrettiğini yap." demiştir. İbrahim, "Bana yardım eder misin?" diye sormuş İsmail "Evet yardım ederim." diye cevap vermiştir. İbrahim, çevresinden daha yüksek olan Kâbenin yerini göstererek "Allah bana, burada BeytuUah yapmamı emretti."

demiştir. İşte bundan sonra İbrahim ve İsmail, Kâbenin temellerini yükseltmeye başlamışlardır.İsmail taş taşımış, İbrahim ise yapmıştır/Temeller yükselince İsmail, "Makam-ı İbrahim" diye adlandırılan taşı getirmiş Hz. İbrahim'in ayakları-nın akına koymuş o da üzerine çıkarak Kâbeyi yapmaya devam etmiştir. Bu ara her ikisi de rablerip.e niyaz ederek "Ey rabbimiz bunu bizden kabul et. Şüphesiz ki sen. çok iyi işiten ve çok işi bilensin." demişlerdir.
Hz. Ali'den nakledilen başka bir görüşe göre, Kâbeyi yapım, Hz. İbrahimdir. Kâbenin yapımı sırasında Hz. İsmail küçük bir çocuktur. Hz. Ali den bu hususta şunlar nakledilmektedir: /tllah teala, İbrahime Kâbeyi yapmayı emredince İbrahim, hanımı Haceri ve ondan doğan küçük çocuğu İsmaili beraberine alarak Mekke'ye varmışlardır. Oraya varınca, Kabe'nin yerinde bulut şeklinde ve başı bulunan bir yaratık gördü. Onunla konuştu. O yaratık, İbrahim'e. "Ey İbrahim, benim gölgemin düştüğü yere veya benim kapladığım yere Beytullah'ı yap. Tam o kadar yap. Ne fazla olsun ne de eksik." dedi. İbrahim Kâbeyi yaptıktan sonra. Haceri ve İsmaili oraya bırakıp geri dönmeye başlamıştır. Bunun üzerine Ha-cer, "Ey İbrahim, sen bizi kime bırakıyorsun?" demiş, Hz. İbrahim de "Siz Allah'a bırakıyorum." demiştir. Hacer: "O halde git. Çünkü Allah bizi helak etmez." demiştir. İsmail son derece susamış, Hacer Safa tepesine çıkararak sağa sola bakmış fakat herhangi bir şey görememiştir. Sonra Merve tepesine çıkmış oradan da hiçbir şey görmemiştir. Sonra dönüp tekrar Safa tepesine gitmiş yine bir şey görememiştir. Bu iki tepe arsında yedi defa gidip gelmiştir. Sonra oğlunun yanına gelip "Ey İsmail öleceksin. Öl fakat gözümün önünde ölme." demiş, oradan uzaklaşmış tekrar geri döndüğünde, İsmailin, susuzluktan dolayı ayaklarıyla debelenerek yeri eşelediğini görmüştür. Bunun üzerine Cebrail Hacere seslenerek "Sen kimsin?" diye sormuş Hacer de "Ben İbrahimin oğlunun anası olan Hacer'im." demiştir. Cebrail "İbrahim sizi kime bıraktı?" demiş, Hacer de "Allah'a bıraktı." demiştir. Cebrail "O sizi, size yararlı olan birine bırakmış," de-miştir? Cebrail, parmağıyla yeri araştırmış ve oradan zemzem suyu çıkmıştır. Hacer suyım akmasını önlemeye çalışırken Cebrail ona: "Bırak onu, o içilir tatlı bir sudur." demiştir
Taberi diyor ki: "Doğru olan görüş, Kâbeyi İbrahim ile İsmail'in birlikte yaptıklarını beyan eden görüştür. İkisinin tle usta yahut Hz. İbrahim'in usta Hz. İsmailin de ona yardım eden amele olması mümkündür. Zira âyet-i kerime, hem İbrahim'in hem de

İsmailin, Kâbenin temellerini yükselttiklerini beyan etmektedir. [39]

128- Rabbimiz, ikimizi de sana teslim olan kıl. Soyumuzdan da sana teslim olan bîr ümmet meydana getir. Bize, ibadet yerlerimizi göster. Tcv-bemizi kabul et. Şüphesiz ki sen, tevbelerî çok kabul eden ve çok merhamt edensin.
Rabbimiz, ikimizi de emrine teslim olan, itaatine boyun eğen kıl da sana başka şeyleri eş koşmayayılm. Aynı şekilde soyumuzdan da, senin emirlerine teslim olan, senin itaatine boyun eğen bir ümmet meydana getir. Ey rabbimz, bize, Hacla ilgili ibadet yerlerimizi göster. Nasıl tavaf yapacağız, nasıl sa'y yapacağız, Arafatta nasıl vakfe yapacağız, şeytanı nasıl taşlayacağız? Bunları bize öğret. Geçmişte yaptıklarımızı affet. Çünkü sen, af ve mağfiretinle lütufla bulunan ve çok merhabet edensin.
* Âyet- kerimede geçen ve "Rabbimiz bize ibadet yerlerimizi göster."
diye tercüme edilen cümlesi iki şekilde okunmuştur. Bir kıraat şekline göre bu cümlenin mânâsı: "Sen bizim gözümüze göster." demektir. Âyet-i bu kıraat üzere okuyanlar, Hz. İbrahim ve İsmail'in, kendilerine gösterilmesini istedikleri "Menasik"ten neyin kastedildiği hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir.
a- Katade ve Süddiye göre burada zikredilen "Menasik"ten maksat, Hacda ibadet yapılan yerlerdir. Bu hususta Süddiden, şunları söylediği rivayet edilmektedir: "İbrahimİe İsmail, Kâbenin yapımını bitirdikten sonra Allah teala İb-rahime: "Sen insanlara Haccın farz olduğunu ilan et." diye emretti. İbrahim de Mekkenin iki dağının arasından şöyle seslendi, "Ey insanlar, Allah sizlere, beytini Haccetmenizi emretti." Bu sesleniş her müminin kalbine girdi ve onu işiten herkes ve her şey "Emrine hazırım, emrine hazırım, emrine hazırım, emrine hazırım rabbim." diye cevap verdi. Ve gidebilenler Ifacca gittiler. Ondan sonr Allah teala İbrahime Arafata çıkmasını emretti ve Araf atı ona anlattı. İbrahim Arafata giderken Akabeye vardı. Orada, birinci Cemrede karşısına şeytan çıktı. İbrahim Şeytana yedi taş attı. Attığı her taşla beraber tekbir getirdi. Şeytan oradan kaçıp ikinci Cemreye gitti. İbrahime orada da engel olmak istedi. İbrahim orada da tekbir getirerek şeytanı taşladı. Şeytan üçüncü Cemre yerine gitti. İbrahim orada da tekbir getirerek şeytanı taşladı. Şeytan İbrahime engel olamayacağını

anlayınca önünden çekildi. İbrahim ise nereye gideceğini bilmiyordu. Yürümeye devam etti. "Geçiş yeri anlamına gelen { ju^Jı .'y)Zülmecaz'a vardı. Oraya baktı. Fakat oranın, kendisine vasfedi-len Arafat olmadığını gördü. Oradan geçip gitti. Bu sebeple oraya "Zülmecaz" adı verildi. İbrahim, devam edip Arafata vardı. Orayı görünce kendisine vasfe-dilen yer olduğunu anladı. "Burayı tamdım." dedi. Bu nedenle bu yere "Tanımak" anlamına gelen "Arafat" adı verildi. İbrahim Arafatta akşama kadar vakfe yaptı. Akşam olunca da namazların birleştirildiği (Akşam ve yatsı namazlannm birlikte kılındığı) Müzdelifeye vardı. Orada da vakfe yaptı. Oranın adına "Birbi-rine yaklaştırma" anlamına gelen "Müzdelife" adı verildi. Sonra İbrahim devam edip, daha önce şeytanla ilk karşılaştığı yere vardı. Oraya yedi taş attı. Sonra Minaya geri döndü ve orada geceledi. Böylece Haccı bitirmiş oldu.

b- Ata ve Mücahide göre ise, bu kıraatta kurbanların kesildik-leri yer demektir. Bu görüş, Ubeyd b. Umeyr'den de nakledilmiştir.

Diğer bir kıraata göre, âyetin mânâsı: "Sen bize, Hacda ibadet edeceğimiz yerleri öğret" demektir.

Taberi diyor ki: "Her iki kıraatin da vardıkları neticeler aynıdır aralarında fark yoktur. "Menasik" kelimesinin lügat mânâsı "Allah için, içinde oturulan ve üzerinde, Aliahı razı edecek ve Allaha yaklaştıracak salih amel işlenen yerler."

demektir. Bu salih ameller, kurban kesme, namaz kılma, tavaf etme, sa'y yapma ve diğer salih ameller olabilir. İşte bu nedenle Hacda, üzerlerinde ibadet edilen yerlere "Haccın menasiki" denmiştir. kelimesinin müfredi dür. Lügat mânâsı ise "Alışılan ve tekrar tekrar kendisine dönülen yer." demektir. Haccın kutsal yerlerine bu ismin verilmesi, insanların oraya tekrar tekrar git-melerindendir. Ancak bir kısım âlimlere göre "Menasik" demek "İbadetler" demektir. Bunlara göre âyetin mânâsı "Ey rabbimiz, sen bize nasıl ve nerede ibadet yapacağımızı göster, biz de senin razı olacağın şekilde sana ibadet edelim." demektir.

Âyet-i kerimede "Tevbemizi kabul et" Duyurulmaktadır. Tevbenin asıl mânâsı, "Sevilmeyen bir şeyi bırakıp sevilen bir şeye yönelmek"tir. Buna göre kulun, rabbine tevbe etmesi, Allahın sevmediği şeyleri yapmayı bırakıp bir daha ona dönmemeye kesin olarak karar vermesidir. Allah tealanın, kulun tevbesini kabul etmesi ise, onu cezalandırmaktan vazgeçip bir lütuf olarak affetmesidir.

Eğer denilecek olursa ki: "Hz. İbrahim ile İsmail, günah mı işlemişlerdi ki rabierinden tevbelerini kabul etmesini istemeye ihtiyaç duydular?" Cevaben denilir ki: "Allahın yarattığı hiçbir yaratık yoktur ki, Allah ile kendisi arasında, vazgeçip tevbe etmeyi gerektiren bir amel yapmış olmasın. Belki de Hz. İbrahim ve İsmail, kendilerinden sadır olan bir kusurdan dolayı, rablerine tevbe etmişlerdir. Bu tevbelerini de Özellikle Kâbenin duvarlarım yaptıktan sonra beyan etmeleri tevbelerinin kabulü için Kâbenin daha uygun bir yer olmasındandır. Böylece kendilerinden sonra gelen insanlar da günahlarından arınmak için kutsal yerlerde rablerine tevbe etsinler ve Hz. İbrahim ve İsmailin sünnetini devam ettirsinler. Belki de Hz. İbrahim ve İsmailin, rablerine tevbe etmeleri, bizzat kendi kusurlarından kaynaklanmayıp kendi soylarından gelecek olan günahkârların kusurlarının affedilmesi içindir. Çünkü Allah teala, Hz. İbrahime, soyundan zalimlerin geleceğini ve Allahın ahdine erişemeyeceklerini beyan etmiştir. Hz. İbrahim ve İsmail de soylarından gelecek insanların bağışlanmalarını rabierinden istemişlerdir. [40]

129- Rabbimiz, onlara, kendi içlerinden Peygamber gönder. Ayetlerini onlara okusun, kitabı ve hikmeti öğretsin ve onları (kötülüklerden) temizlesin. Şüphesiz sen, her şeye galipsin, hüküm ve hikmet sahibisin. Rabbimiz, bizim soyumuza, Araplardan bir Peygamber gönder. Senin vahyettiğin kitabı onlara okusun. Onlara Kur'anı öğretsin. Onları şirkten ve putlara tapmaktan temizlesin. Ey rabbimiz, şüphesiz ki sen, hiç kimsenin âciz bırakmayacağı bir güce sahipsin, hüküm ve hikmet sahibisin. Senin tedbirinde hiçbir eksiklik ve kusur yoktur.
Hz. İbrahim ve Hz. İsmailin: "Rabbimiz, bizim soyumuza kendilerinden bir Peygamber gönder." şeklindeki duaları, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in gelmesine dair olan dualarıdır. Bu dua hakkında, İrbad b. Sâriye, Re-sulullah efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
"Ben, Âdem (a.s.) yerde balçık olarak yatarken, Allah katında Peygamberlerin sonuncusuydum. Ben bunun nasıl böyle olduğunu size bildireyim. Ben, atam İbrahimin duası, İsanın müjdesi, annemin de rüyasıyım. Bütün Peygamberlerin anneleri de buna benzer rüyalar görmüşlerdir. [41]

Katade ve Süddi de, Hz. İbrahim ve İsmailin, gönderilmesini istedikleri Peygamberden maksadın, Hz. Muhammed olduğunu söylemişlerdir.
Âyette zikredilen "Kitap"tan maksat, Kur'an-ı Kerimdir. "Hikmef'ten maksat ise Katadeye göre "Sünnet1'tir. İbn-i Zeyd ve Malik'e göre ise "Hikmef'ten maksat, dini bilmek ve onu anlamaktır. Zira insanlar dini ancak Peygamberin öğretmesi ve anlatmasıyla idrak edebilirler.
Taberi diyor ki: "Bize göre "Hikmef'ten maksat, "AİJahm hükümlerini bilmektir. "Bu hükümler ancak Peygamberlerin bildirmesiyle öğrenilmiş olur. "Hikmet" kelimesi "Hüküm" kelimesinden türetilmiştir. Bunun mânâsı ise "Hak ile bâtılın arasını ayıran Kur'an" demektir. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: "Ey Rabbimiz, sen onlara, içlerinden bir Peygamber gönder. Onlara âyetlerini okusun ve kendilerine gönderdiğin kitabı ve aralarında senin hükmünle hüküm vermeyi öğretsin."
Âyet-i kerimede: "Onları (kötülüklerden) temizlesin." buyurulmaktadtr. Burada ifade edilen temizlenmeden maksat, Allaha ortak koşmaktan ve putlara tapmaktan temizlenmeleridir. "Zekat" kelimesi, "Artmak" mânâsına da geldiğinden âyette "Onların itaat ve ibadetlerini artırsın." mânâsı da mevcuttur. [42]

130- Kendini bilmez beyinsizlerden başka kim İbrabimin dininden yüzevirir? Şüphesiz ki biz onu dünyada (Peygamber olarak) seçtik. Muhakkak ki o, âhirette de salih kimselerdendir.
îbrahimin Hanif dininden, beyinsiz cahillerden başkası yüzçevirmez. Ve o dini terketmez. Şüphesiz ki biz, İbrahimi dünyada Peygamber seçtik ve onu-insanlara imam yaptık. Muhakkak ki o, âhirette de salih kullanmadandır. O, dünyada net ve samimi âhirette ve dost ve velidir. Zira o, dünyada ahdine vefa göstermiştir.
* HANİF DİNİ: Bâtılı terkedip hakka yönelik olan, tek Allah inancına dayanan ve Allah tarafından gönderilen gerçek din demektir. Burada "Hanif dininden yüzçevirenler"den maksat, Yahudi ve Hıristiyanlardır. Çünkü onlar, Yahudiliği ve Hıristiyanlığı İslama tercih eüıışlerdir.
Nitekim, Katade ve Rebi' b. Enes, âyetin, Yahudi ve Hıristiyanları kastettiğini söylemişlerdir.
Âyet-i kerimeden de anlaşıldığı gibi Hz. İbrahimin, kendisinden sonra bıraktığı sünnetine muhalefet eden kimse, Allah tealaya muhalefet etmiş sayılır. Keza, Hz. İbrahimin Hanif dinine davet

eden Hz. Muhammede muhalefet eden de Hz. İbrahime muhalefet etmiş olur. Böylece Allanın emirlerine karşı çıkmış olur. Yahudi ve Hıristiyanlar bu duruma düşmüşlerdir. [43]

131- Bir zaman rabbi ona "Teslim ol" dediğinde İbrahim "Âlemlerin rabbi olan Allaha teslim oldum." demişti.
Rabbi ona "Teslim ol" yani, ibadetlerinde ihlash ol, rabbine itaat ederek boyun eğ." demiştir. İbrahim de "Bütün yaratı İmi şl an n sahibi ve onların sevk ve idare edeni olan Allaha boyun eğdim ve ona ibadeti ihlas ile yaptım." demişti.
Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki "Allah teala, Hz. İbrahimi İslama girmeye davet etmiş miydi?" Cevaben denilir ki: "Evet etmişti" Ne za-
man etmişti?" denilecek olursa denilir ki: "Allah teala İbrahimi ay, güneş ve yıldızla imtihan ettikten sonra İbrahimin şunları söylediği anda Ailah onu Müslüman olmaya davet etmiş o da Müslüman olduğunu belirtmişti. İbrahim demişti ki: "... Ey kavmim, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden uzağım." "Şüphesiz ki ben, hakka eğilerek yüzümü, gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ben, Allaha ortak koşanlardan değilim. [44]

132 İbrahim, âlemlerin rabbinc teslim »İmayı oğullarına da vasiyet etli. Yakup da, "Oğullarım, Allah sizin için bu dini seçti. O halde sizler ancak Müslümanlar olarak can verin." (dedi.)
İbrahim, oğullarına Müslüman olmayı tavsiye etti. Yani ibadette, tevhid inancında samimi olmalarını, kalb ve bütün uzuvlarını ona boyun eğdirmelerini tavsiye etti. İbrahim, oğullan İsmail ve İshaka böyle vasiyet ettiği gibi, İshakın oğlu olan Yakup ta kendi oğullarına aynı vasiyeti yaptı. İbrahim ve Yakup, oğullarına şöyle demişlerdi: "Ey oğullarım, Allah size vaadettiği bu dini seçti. Bu din de îslamdır. O halde Islama sanlın ve İslam dini üzere ölün. Hayatınızda bu dinden hiç ayrılmayın. Çünkü hiçbir kimse, ölümün kendisine ne zaman geleceğini bilemez. Her zaman gelebilecek ölüme karşı tedbirli olun ve İslamı bir an bile terkeîmeyin." [45]

133- Yoksa siz, Yakuba ölüm geldiği sırada yanında mı bulunuyordunuz? O zaman o, oğullarına: "Benden sonra neye tapacaksınız?" demiş, oğulları da "Senin ve ataların İbrahim, İsmail ve İshakın ilahı olan tek ilaha kulluk edeceğiz. Bizler ona teslim olduk." demişlerdi.

Ey Yahudi ve Hıristiyan toplulukları, Yakuba ölüm geldiği zaman siz onun yanında bulunuyor da onun, çocuklarına, çocuklarının da ona ne dediklerini biliyor muydunuz? O zaman o, oğullarına "Benim vefatımdan sonra hangi şeye ibadet edeceksiniz?" dediğinde oğullan demişlerdi ki: "Senin şu anda ibadet ettiğin, ataların İbrahim, İsmail ve İshakın da ibadet ettiği ilaha kulluk edeceğiz. İbadeti sadece ona yapacağız, ona hiçbir şeyi ortak koşmayacağız. Bizler, kullukta ve itaatta ona boyun eğenleriz."
Bu âyet-i kerime, Hz. Yakubun soyundan gelen Yahudilerin ve Hz. İs-mailin soyundan gelen müşrik Arapların, tevhid inancından ayrıldıklarını, halbuki tâbi olduklarını söyledikleri Peygamberlerin, tevhid inancı üzere olduklarını, bunların da o inanç üzere bulunmaları gerektiğini ifade etmektedir.
Yine bu âyet-i kerimeden anlaşılmaktadır ki, babalar çocuklarına çok dikkat etmelidirler. Bilhassa onların dinlerine önem vermelidirler.
Yakup (a.s.)m yaptığı gibi, çocuklarını Allahm azabından kurtaracak hususlara titizlik göstermelidirler. [46]

134- Onlar bir ümmetti gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerine sizin kazandıklarınız da sizedir. Siz, onların yaptıklarından sorumlu tutulmayacaksınız.
Ey Yahudi ve Hıristiyan toplulukları, siz, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve onların soyundan gelenleri bırakın. Onlar bir cemaat idiler, kendi yollarında yürüyüp gittiler. Onları ve çocuklarını ileri sürmeyin. Ey Yahudi ve Hıristiyanlar, kendi kâfirliklerinizi onlara isnad ederek "Onlar da Yahudi veya Hıristiyan-dı." demeyin.Onların yaptıkları hayır kendilerine, sizin kazandıklarınız da sizedir. Siz onların amellerinden hesaba çekilecek değilsiniz. Çünkü her nefsin kazandığı iyilik lehine, yaptığı kötülük te aleyhinedir. [47]

135- Kitap ehli "Yahudi veya Hıristiyan olun ki doğru yolu bulaşınız." dediler. Ey Muhammed de ki: "Hayır, biz, dosdoğru olan İbrahimin dinine uyarız. O, Allaha ortak koşanlardan değildi."
Yahudiler Müslümanlara "Yahudi olun ki doğru yolu bulaşınız." dediler. Hıristiyanlar da "Hıristiyan olun ki doğru yolu bulaşınız ve hakka erişesiniz." dediler. Ey Muhammed, onlara de ki: "Biz, Yahudi ve Hıristiyanlara tabi olmayız. Onların dinine uymayız. Biz, İbrahimin, bâtılı bırakıp hakka yönelen Hanif dinine tabi

oluruz. Onun izinden gideriz. O, hiçbir zaman putlara tapan müşriklerden olmadı. Yahudi ve Hıristiyan da değildi."
O halde gelin hep beraber, Allahın seçtiği, razı olduğu ve hepimizin, Allanın dini olduğuna dair şahitlik ettiğimiz, İbrahimin dinine tabi olalım. Üzerinde ihtilaf ettiğiniz diğer dinleri bırakalım. Çünkü İbrahimin dini, Hanif dini olan İslamdır. Ona ve onun dinine uyan ise Haniftir. Yani gerçek dine uymuştur.
Kur'an-ı Kerimde Hz. İbrahimin Hanif olduğu zikredilmiştir. Müfessirler, Hanifîikten neyin kastedildiğini hakkında çeşitli görüşler zikretmişlerdir.
a- Hasan-ı Basri, Atiyye, Mücahid, Dehhak ve Abdullah b. Abbastan nakledilen bir görüşe göre "Hanif" kelimesinin asıl mânâsı, "Hac yapan" demektir. Hz. İbrahim, Hac ibadetlerinde kendisine uyulan bir imam olduğundan ve Hac ibadetini ilk eda eden kimse olduğundan ona "Hanif ve onun dinine de "Haniflik" denmiştir. Bu görüşte olanlara göre, Hz. İbrahimin dini olan İslama uyarak Hac ibadetini eda eden her kişi Müslüınandır vr haniftir. Hac ibadetini yapmak da Hanifliktir.
b- Mücahidden nakledilen başka bir görüşe göre, Hanif demek, "Uyan ve tâbi olan" demektir. Bu izaha göre, Hz. İbrahimin dinine uyanlara "Hanif denir.
c- Başka bir kısım âlimlere göre "Hanif demek, "Sünnet olan" demektir. Hz. İbrani'min dinine "Hanif dini" denmesi, Hz. İbrahimin ilk sünnet olan kişi olmasındandır. Bu izaha göre, "Hanif dini" demek "Sünnet olanların dini." demektir.
d-Süddiye göre "Hanif" demek, "İhlaslı" demektir.
c- Diğer bir kısım âlimlere göre "Hanif demek, "İslam" demektir. Hz. İbrahimin dini İslam idi. Bu itibarla Hz. İbrahimin dinine tam uyan haniftir. Yani Müslümandır.
Taberi diyor ki: "Bana göre, Haniflik, Hz. İbrahimin dininde dosdoğru olmak ve ona dininde uymaktır. Hanifliğin Hac yapmak olduğunu söylemek doğru değildir. Aksi halde Hac yapan müşrikleri de Hanif saymak gerekir ki Allah teala, Hz. İbrahimin Hanif olduğunu ve müşriklerden olmadığını buyurmuş böylece bu görüşe imkân kalmamıştır. Keza, Hanifîiğin sünnet olmak mânâsına geldiğini söylemek te isabetli değildir. Aksi halde bütün sünnet olanların Hanif olduğu iddia edilmiş olur ki Allah teala, bu görüşe de mahal bırakmamış ve "İbrahim ne Yahudi idi ne de Hıristiyandı fakat o, doğruya yönelmiş bir Müslü-mandı. Müşriklerden de değildi. buyurmuştur. O halde, HanifIik Hz. İbra-hime dininde

tam uymaktır. Ona dininde uymayanlar Haniflikle isimlendirilmezler. Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi başka isimlerle isimlendirilirler. [48]

136- Ey müminler, onlara şöyle deyin: "Biz, Allaha, bize indirilene, İbrahime, İsmaile, İshaka, Yakuba ve torunlara indirilene, Musaya ve İsa-ya verilenlere ve rablcri tarafından bütün Peygamberlere verilenlere iman ettik. Onların arasında bir ayırım yapmayız. Biz, Allaha teslim olanlarız.
"Ey müminler, "Yahdudi olun ki hidayete eresiniz" diyen Yahudilere ve "Hıristiyan olun ki hidayete eresiniz." diyen Hıristiyanlara deyin ki: "Biz, Al I ahi tasdik ettik, Muhammede indirilen kitabı tasdik ettik. Aynı şekilde Peygamberlerden İbrahime, İsmaile, İshaka, Yakuba ve Yakubun soyundan gelen peygamberlere indirilenleri tasdik ettik. Aynı şekilde Musaya indirilen Tevrata ve İsaya indirilen İncile de iman ettik. Bütün Peygamberlere indirilen kitaplara iman ettik. Bütün Peygamberler hak ve hidayet üzeredirler. Tevhid inancı hususunda aynı yolu takip etmişlerdir. Bu itibarla Peygamberelerden bazılarına iman edip diğerlerini inkâr etmeyiz. Hepsinin, Allanın Peygamberi okluğuna, hak ve hidayetle gönderildiklerine şihadet ederiz. Biz, Allaha itaatla boyun eğeriz, ona kulluk ederiz."
* Ebu Hureyre (r.a.) diyor ki:
"Ehl-i Kitap, Tervati İbraniceden okuyor ve Müslümanlara Arapça izah ediyorlardı. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Siz, ehi-i kitabı ne tasdik edin ne de yalanlayın. Siz: "Biz, Ailaha ve bize indirilene iman edenleriz." deyin[49]
Abdullah b. Abbas diyor ki: "İçlerinde Ebu Yâsir b. Ahtab, Râfi' b. Ebi Râfi', Âzur, Halid, Zeyd, İzar b. Ebi İzar ve Eşya'ın bulunduğu bir Yahudi topluluğu Resulullaha geldi ve ona: "Peygamberlerden kimlere iman ettiğini sordular. Resulullah da onlara: "Ben, Ailaha, bize indirelene, İbrahime, İsmaile, İsha-ka, Yakuba ve torunlara indirelenlere, Musaya ve İsaya verilene ve bütün Peygamberlere rableri tarafından verilenlere iman ettim. Biz, onlardan herhangi birisinin arasında ayınm gözetmeyiz. Biz, Ailaha boyun eğenleriz." dedi. Resulullah İsayi zikredince Yahudi topluluğu onun Peygamberliğini inkâr ettiler ve: "Biz, İsaya da iman etmeyiz ona iman edene de iman etmeyiz." dediler. Bunun üzerine Allah teala: "Ey Muhammcd, de ki: "Ey kitap ehli, sadece Ailaha, bize indirilene ve daha önce indirilenlere iman ettiğimizden ve sizin de çoğunuzun

fâstklar olduğunu/dan dolayı mı bize kızıyorsunuz?" [50] âyetini indirdi.
Âyet-i kerimede zikredilen "Torunlar"dan maksat, Hz. Yakubun oğullan olan on iki erkeğin soyundan gelen torunlardır. Süddi, Hz. Yakubun oğullan olan ve torunların babası olan bu kişilerin adının şunlar olduğunu rivayet etmiştir: Yusuf, Bünyamin, Rubil, Yehuda, Şem'un, Levi, Dan ve Kuhas. Görüldüğü gibi Süddi, sadece sekiz kişinin ismini rivayet etmiştir.
İbn-i İshak ise, Hz. Yakubun on iki oğlunun adlarının şunlar olduğunu zikretmiştir: Rubil. Şem'un, Levi, Yehuda, Reyalan, Yeşcür, Yusuf, Bünyamin, Dan, Nefsali, Ca'd ve Eşrüb. [51]

137- Eğer sizin iman ettiğiniz gibi onlar da iman ederlerse şüphesiz ki hidayete ermiş olurlar. Şayet yüzçevirirlerse, bilin ki onlar ancak bir ayrılık içindedirler. Onlara karşı Allah sana yetecektir. O, her şeyi çok iyi işiten, çok iyi bilendir.
Ey müminler, eğer Yahudi ve Hıristiyanlar da sizin ikrar ve tasdik ettiğiniz gibi ikrar ve tasdik ederlerse şüphesiz ki hak yolu tutup hidayete ermeye muvaffak olmuşlardır. Eğer iman etmekten yüzçevirirlerse şüphesiz ki onlar, Allah ve Resulüne karşı bir isyan ve harp içindedirler. Ey Muhammed, bu suçlulara karşı Allah sana yetecektir. Onları ya öldürecek veya sürgün edecektir. Allah onların söylediklerini çok iyi işiten, içlerinde gizledikleri haset ve kini çok iyi bilendir.
* Allah teala bu âyet-i kerimede vaadetüklerini yerine getirdi. Peygamberini onların şerrinden kurtardı. Peygamber onların bir kısmını öldürdü, bir kısmını sürgün etti, bir kısmını ise zımmi yapıp cizye ile vergiye bağlayarak zillete düşürdü.
Nitekim Resulullah (s.a.v.) Hendek savaşında, müşriklerle birleşerek Müslümanlara ihanet ettikleri için Kureyza Yahudilerinin savaşçılarını Öldürttü, kadın ve çocuklarını esir aldı. Nadr oğullarını ise Şam'a sürgün etti. Hayber Yahudilerini de Cizyeye bağlayarak Zımmi yaptı. [52]

138- Allanın boyası (ile boyandık) Allanın boyasından daha güzel boyası olan kimdir? Biz ancak sana kulluk ederiz." deyin.
Deyin ki: "Yalnız Allaha ibadeti emreden Hanif dinine yani İslam dinine uyduk. Bu, Allahm boyasıdır. Allanın boyası da boyaların en güzelidir. Allaha ortak koşmayı bırakın. Allahm dininden daha güzel hiçbir din yoktur. Ve deyin ki: "Biz, onun yüceliğine boyun eğeriz. Ona ibadet etme hususunda kibirlenmeyiz."

* Hıristiyanlar, gerek Hıristiyanlığı kabul eden insanları gerekse küçük çocukları, mukaddes kabul ettikleri suya batınp çıkararak vaktiz yaparlar. Böylece Hıristiyanlık boyası ile boyadıklarını zannederler. Allah teala bu âyet-i kerimesinde Hz. Muhammede ve ona iman eden ümmetine "Yahudi olun ki kurtuluşa eresiniz." diyen Yahudilere ve "Hıristiyan olun ki kurtuluşa eresiniz." diyen Hıristi yani ara şöyle demelerini emretmiştir: "Biz, Hanif dini olan İslam dini üzereyiz. Allanın gerçek boyası işte bu dindir. Siz de gelip bu dine girerek bizim yaptığımız gibi, Allahm boyası ile boyanın."
Âyette zikrediîen "Allanın boyası"ndan maksat, Katade, Ebıl Aliye,
Atiyye, Süddi, İbn-i Abbas ve İbn-i Zeyd'e göre "Allahm dinidir." Mücahidden nakledilen başka bir görüşe göre ise "Allahın boyası"ndan maksat, Allahm, in-sanlan, üzerinde yarattığı fıtrattır. [53]

139- Onlara de ki: "Allah hakkında bizimle mücadele mi ediyorsunuz? Halbuki o, bizim de rabbimiz sizin de rabbinizdir. Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz sizedir. Biz, Alfana karşı samimi olanlarız."
Ey Muhammet!, Yahudi ve Hıristiyanlar» de ki: "Allahın dini hakkında bizimle tartışıp mücadeleye mi girişiyorsunuz? Peygamberinizin, bizim Peygamberimizden, kitabınızın bizim kitabımızdan daha önce gelmesinden dolayı sizin, Allaha bizden daha yakın olduğunuzu mu zannediyorsunuz. Halbuki bizim de sizin de rabbimiz birdir. O, adaletlidir, asla zulmetmez. Bizlerden herbir cemaatin yapmış olduğu iyi veya kötü ameller kendisine aittir. Herkes ameline göre sevap kazanır, veya cezalandırılır. Yoksa dininin veya kitabının eski oluşuna Yahut soyuna göre ceza veya mükât'aatlandırılacak değildir. Biz, ibadeti sadece Allaha yaparız. Sizler gibi, ona hiçbir şeyi ortak koşmayız.
Görüldüğü gibi bu «yet-i kerime, din hususumla müminlerle mücadele eden Yahudileri kınamaktadır. [54]

140- Yoksa siz, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve torunların, Yahudi veya Hıristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz. Onlara de ki: "Siz mi daha iyi biliyorsunuz yoksa Allah mı? Allahın indirdiği o yanındaki gerçeği gizleyenden daha zalim kim vardır? Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir.

Siz, bizimle, Allahın dini hakkında mücadele ediyor ve yolunuzun daha doğru olduğunu mu zannediyorsunuz? Yoksa sizler, İbrahim, İsmail, İshak ve Yakup Peygamberlerin ve torunlarının Yahudi veya Hıristiyan okluklarını mı sanıyorsunuz? Halbuki Yahudilik ve Hıristiyanlık bu Peygamberlerden sonra meydana çıkmıştır. Ey Muhammed, onlara de ki: "Bu Peygamberlerin ve üzerinde bulundukları dinlerin ne olduğunu, sizler mi daha iyi biliyorsunuz? Yoksa Âlemlerin rabbi olan AUah mı? Bu peygamberlerin müslüman olduklarını bildiği halde bu gerçeği saklayıp gizleyen ve Peygamberlere. Yahudilik ve Hıristiyanlık isnad eden kişiden daha zalim kim olabilir? Allah, hakkı gizleme davranışınızdan gafil değildir. Sizi cezalandırmayı unutacak da değildir.
Allah teala bu âyet-i kerime ile de, Resulullah ve sahabileri ile tartışmaya girişen, dinlerinin eski olması hasebiyle daha üstün olduklarını iddia eden Yahudi ve Hıristiyanlan kınamakta, onlun, Müslüman olan İbrahim, İsmail, İs-hak, Yakup ve torunları, Yahudi veya Hıristiyan şeklinde vasıflandırmalarını reddetmektedir. Zira bu insanlar. Yahudilik ve Hıristiyanlıktan önce var olan kimselerdir.
Ayet-i kerimede "Yanımla bulunan gerçeği gizleyenden daha zalim kimse olmadığı" ifade edilmektedir. Allahm gönderdiği gerçeği gizleyenlerden maksat, Mücahid, Hasan-ı Basri ve Rebi' b. Enes'e göre, Yahudi ve Hıristiyan-İanlir. Zira bunların elinde Tevrat ve İncil bulunmaktadır. Bu iki kitap ta Hz. İrahim, İsmail, İshak, Yakup ve torunların Yahudi ve Hıristiyan olmadıklarını, Müslüman olduklarım zikretmektedir. Fakat Yahudi ve Hıristiyanlar, Allah katından kentlilerine gönderilen kitaplarUakibu gerçeği gizleyerek adıgeçen Peygamberlerin Yahudi veya Hıristiyan olduklarını iddia etmişlerdir.
Katade ve İbn-i Zeyde göre ise, yanlarında Allah tarafından bir gerçek bulunan ve bu gerçeği saklayanlar, Yahudilerdir. Allah katından kendilerine bildirilen gerçek Hz. Muhammedin hak Peygamber oluşudur. Yahudiler bunu bile bile gizlemişlerdir. Ve Allah teala tarafından "Zalimler" olarak vasıflandırıl-mışlardır. [55]

141- Onlar bir ümmetti gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerine, si/in kazandıklarınız da sizedir. Siz, onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz.
İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve torunlar bir cemaatti, yollarına devam edip gittiler. Rablerine intikal ettiler. Ümit ve

amellerini de beraberlerinde götürdüler. Onların kazandıkları hayır ve serler onlara,sizinkiler de size aittir. Siz onların amellerinden değil sadece kendi kazandığınız hayır ve serden hesaba çekileceksiniz. O halde ey Yahudi ve Hıristiyanlar, neden onları ileri sürüp duruyorsunuz? Halbuki onların size, işlediğiniz kötü amellere karşı hiçbir faydalan olmayacaktır. O halde onlara güvenmeyi bırakın da iman edip salih ameller işle-yin. [56]

142- İnsanların içinden beyinsiz olanlar: "Yöneldikleri kıbleden onları çeviren nedir?" diyeceklerdir. Ey Muhammcd, de ki; "Doğu da Alla-hındır batı da. O, dilediğini doğru yola iletir."
Yahudi ve münafıklardan cahil ve beyinsiz olanlar diyeceklerdir ki: "Namazlarında yönelmiş oldukları kıblelerinden onların yüzünü çeviren ve onları döndüren nedir? Ey Muhammed, onlara de ki: "Doğunun, batının ve o ikisinin arasındaki varlıkların mülkiyetleri ancak Allaha aittir. O, yarattıklarından dilediğini hidayete kavuşturur ve doğru yola gitmelerine muvaffak kılar. Dilediğinden ise yardımını keser ve doğru yoldan saptırır. O halde önemii olan doğruya veya batıya dönmek değil Ali ahin emrine göre hareket etmektir.
Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Medineye hicret ettikten sonra Kudüse doğru yönelerek namaz kılmış fakat bir zaman sonra Aliah teaîa, namaz kılarken Kabe'ye yönelmesini emretmiştir. Bu emir üzerine Resulullah (s.a.v.) Kâbeye doğru yönelmiş fakat ehl-i kitap ve münafıkların eleştirilerine maruz kalmıştır.
Bu meseleyi anlatan Bera b. Âzib diyor ki:
"Resulullah (s.a.v.) Medineye ilk geldiğinde Ensar'dan anne tarafından olan ecdadına veya dayılarına misafir oldu. Medinede on altı veya on yedi ay Kudiise doğru yönelerek namaz kıldı. Kudüse doğru namaz kılıyor fakat gönlünden kıblesinin Kabe olmasını arzu ediyordu.
Resulullahın Medinedeyken, Kâbeye doğru kıldığı ilk namaz bir ikindi namazıydı. Kendisiyle beraber başka insanlar da namaz kılmışlardı. Bu namazı kılanlardan bir tanesi, diğer bir mescide gitti. Orada namaz kılmakta olan cemaat rüku halindeydi. Oraya giden kişi: "Allah şahidim olsun ki ben, Resulullah ile birlikte Mekkeye (Kâbeye) yönelerek namaz kıldım." dedi. Bunun üzerine cemaat, durumlarını değiştirmeden aynı vaziyette Kâbeye doğru döndü.

Resulullahın, Kudüse doğru namaz kılması Yahudiler ve diğer ehl-i kitabın hoşuna gidiyordu. Resulullah, Kâbeye doğru yönelince bunu hoş karşılamadılar.
Ayrıca, Kıble Kâbeye doğru çevirilmeden Önce Kudüse doğru namaz kılan fakat o günden evvel ölmüş olan sahabiler vardı. Bunlar hakkında ne diyeceğimizi bilemez olduk. Bunun üzerine Allah teala: "... Allah sizin imanınızı (namazınızı) zayi edecek değildir.. [57]âyetini indirdi. [58] Yani bu âyet gelmeden önce Kudüse doğru namaz kılan ve bu âyet gelmeden evvel vefat eden Müslümanların namazları da sahihtir. Allah onların namazlarını kabul etmiştir.
Kıblenin sonradan değişmesi onların namazlarını iptal etmez.
Abdullah b. Abbas diyor ki: "Kıble Kudüsîeıı kâbeye çevrilince Yahudiler dediler ki:"Ey Muhammed, daha önce yöneldiğin kıbleye dön sana uyalım ve seni tasdik edelim." Bu sözleriyle Resulullahı dininde bocalatmaya çalışıyorlardı. İşte bunun üzerine "İnsanlar içinden beyinsiz olanlar diyeceklerdir ki:" âyet-i kerimesi nazil oldu.
Bu âyetin izahında Taberi diyor ki: "Âyet-i kerimede zikredilen "Beyinsiz insanlar"dan maksat, Mücahid, Bera b. Azib ve Abdullah b. Abbasa göre Yahudiler, Süddiye göre ise münafıklardır.
Resuİullahın, Kudüse yönelerek ne kadar bir zaman namaz kıldığı ihtilaflıdır. Said b. Cübeyr veya İkrimenin Abdullah b. Abbastan naklettiklerine ve Ebubekir b. Ayyaş'ın da, Bera b. Âzibdcn rivayet ettiğine göre, Resulullah Kudüse doğru on yedi ay namaz kılmıştır. Ebu İshakın Bera b. Azibden rivayet ettiğine ve Said b. el-Müseyyebe göre Resulullah Kudüse doğru on altı ay namaz kılmıştır.
Enes b. Mâlikten rivayet edildiğine göre, Resulullah Kudüse doğru dokuz veya on ay namaz kılmıştır.
Muaz b. Cebelden rivayet edildiğine göre on üç ay Kudüse doğru namaz kılmıştır.
Resuİullahın Kudüse doğru namaz kılması, ehl-i kitabı İslama kazandırmak için kendi içtihadıyla mı olmuştur? Yoksa Allah-tealamn ona emretmesiylc mi olmuştur? Bu hususta iki görüş zikredilmektedir.
Hasan-i Basri, İkrime ve Ebul Âliyeye göre Resulullah, kendi isteğiyle Kudüse doğru namaz kılmıştır. Ta ki Kudüse doğru yönelen Yahudileri İslama çeksin ve onların İman etmelerine vesile olsun.

Abdullah b. Abbas ve İbn-i Cüreyc'e göre ise, Allah teala, Resulullaha, Önce Kudüse doğru namaz kılmasını emretmişti. Resulullah ve s:\habileri Allah tealamn emri gereği Kudüse doğru namaz kılıyorlardı. Fakat Resulullah Uz. İb-ruhimin kıblesi olan Kâbeye doğru namaz kılmak istiyor, yüzünü göğe doğru çevirip Allaha niyazda bulunuyordu. Bunun üzerine Allah teala Resulullahm, Kâbeye doğru yönelmesini emreden âyetleri indirdi.
Yahudi veya münafıkların, Resulullaha ve müminlere "Onları, üzerinde bulundukları kıbleden çeviren netlir*?" demelerinin sebebi, Abdullah b. Abbas tarafından şöyle izah edilmektedir: "Kıble Kudüsten Kâbeye çevirilince Resulullaha, Yahudilerden bir topluluk geldi ve ona: "Ey Muhammed, sen, İbıahimin dini üzere olduğunu iddia ettiğin halde bulunduğun kıbleden seni çeviren nedir? Tekrar eski kıblene dön ki sana tabi olalım ve seni tasdik edelim." dediler. Yahudiler bu sözleriyle Resulullahı dininde bocalatmak istiyorlardı. İşte bunun üzerine Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirdi.
Abdullah b. Abbastan nakledilen başka bir görüşe göre, Allah tealanın ResuluUaha, Kâbeye doğru yönelmesini emretmesi üzerine Resulullah Kâbeye doğru namaz kılmaya başladı. Bunun üzerine bir kısım insanlar: "Bunları, üzerinde bulundukları kıbleden çeviren nedir? Şüphesiz ki bu adam, doğduğu yeri özledi." dediler. Bunun üzerine Allah teala bu âyeti indirdi. Süddi de bu âyetin münafıkların dedi kodulan üzerine nazil olduğunu söylemiştir. [59]

143- Böylece biz sizin, insanlara karşı şahit olmanız, Peygamberin de size karşı şahit olması için sizi, orta yolu tutan bir ümmet kıldık. Önceden üzerinde bulunmuş olduğun kıbleyi, sadece peygambere uyan kimseyi gerisingeri dönenden ayırdctmck için çevirdik. Bu, AUahın hidayet ettiklerinin dışındakilere ağır gelir. Allah sizin imanınızı zayi edecek değildir. Şüphesiz Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.
Ey müminler, biz sizleri hidayete erdirdiğimiz ve İbrahimin kıblesine dönmeyi nasibettiğimiz gibi sizi başkalarından üstün de kıldık. Sizi, seçkin ve adil bir ümmet yaptık. Sizlerin, öcneki Peygamberlerin, Allahın verdiği Peygamberliklerini ümmetlerine tebliğ ettiklerine dair o ümmetlere karşı kıyamet gününde şahit olmanız, Allahın Peygamberi Muhammedin de iman ettiğinize dair size şahit olması için, orta yolu tutan bir

ümmet kıldık. Ey Muhammetl, bizim seni, daha önce kıble edindiğin Kudüsten çevirip Kâbeye yöneltmemiz, kesin olarak iman edenlerle şirk ve şüphe içinde olanları birbirinden ayırdetmemiz için ve kimin sana tabi olup senin kıblene yöneleceğini, kimin de dininden dönerek münafık ve kâfir olacağını açığa çıkarmamız içindir. KIbleyi çevirme büyük bir hadisedir. Bunu ancak, Allahın sana tabi olmaya ve sana indirdiklerini tasdik etmeye muvaffak kıldığı kişiler kabullenirler. Aİlah, daha önce Kudüse doğru yönelerek kıldığınız namazları zayi edecek değildir. Onlar da sahih ve geçerlidir. Şüphesiz ki Allah, kullarına karşı çok şefkatli ve çok merhametlidir.
Âyette geçen ve "Orta yolu tutan" diye tercüme edilen "Vasat" kelimesi hakkında Taberi şöyle diyor: "Buradaki "Orta yol"dan maksat, iki uç tarafın ortası demektir. Müslümanlar dinlerinde orta yolu tutmuşlardır. Onlar ne Hıristiyanlar gibi ruhbanlıkta aşın gitmişler ve Hz. İsa hakkında, Hanlık derecesine çıkaracak sözler söylemişler ne de Yahudiler gibi Allah tealanın kitabım değiştirerek kendilerine gönderilen Peygamberleri Öldürerek ve rablerini yalancı çıkararak isyana düşmüşlerdir. Bilakis müslümanlar, itidali muhafaza etmişler, ifrat ve tefritten kaçınmışlardır.
Ebu Said el-Hudri, Resulullahm, âyette zikredilen "Sizi orta yoiu tutan bir ümmet kıldık." ifadesini, "Biz sizi, adaletli bir ümmet kıldık." şeklinde izah ettiğini rivayet etmiştir. [60]
Ebu Hureyre de Resulullahın, bu ifadeyi bu şekilde izah ettiğini rivayet etmiştir.
Mücahid, Katade, Rebi1 b. Enes, Abdullah b. Abbas, Ata ve Abdullah b. Kesir de âyette zikredilen ve "Orta yolu tutan" şeklinde tercüme edilen kelimesini "Adaletli davranan" diye izah etmişlerdir. Taberi buradaki adaletten maksadın "Seçkinlik" olduğunu söylemiş bu İfadenin mânâsının, "Biz sizi seçkin bir ümmet kıldık" demek olduğunu beyan etmiştir.
İbn-i Zeyd ise buradaki "vasat" kelimesinden maksadın "İki şe-yin arasında bulunan" demek olduğunu, müminlerin, Hz. Muhammed (s.a.v.) ile diğer ümmetlerin arasında bulunduklarının ifade edilmesi için onlara bu sıfatm verildiğini söylemiştir.
Âyet-i kerimede: "Sizin, insanlara karşı şahit olmanız, Peygamberin de size şahit olması için sizi adaletli bir ümmet kıldık" buyuru İm aktadır. Ebu Said el-Hudri, Resulullahtan, âyetin bu bölümünü izah eden şu hadisi rivayet etmiştir.

Resulullah buyurdu ki: "(Kıyamet gününde) Nuh çağrılacak ve ona "Sen (kavmine) tebliğ ettin mi?" denecektir. Nuh da "Evet" diyecektir. Bunun üzerine kavmi çağırılacak ve onlara: "Nuh size tebliğ etti mi?" diye sorulacak kavmi ise: "Bize herhangi bir uyarıcı gelmedi. Bize hiçbir kimse gelmedi." diyeceklerdir. Bunun üzerine Allah teala Nuh'a: "Senin şahitlerin kimdir?" diye soracak Nuh da: "Muhammed ümmetidir." diyecektir. Bunun üzerine sizler getirileceksiniz. Onun tebliğ ettiğine dair şahitlik edeceksiniz. İşte Allah teala şu kelamıy-la bunu ifade etmektedir." Böylece biz sizin, insanlara karşı şahit olmanız. Peygamberin de size karşı şahit olması için sizi, orta yolu tutan bir ümmet kıldık."
Cabir b. Abdullah da Resulullahtan bunun benzeri bir hadisi rivayet etmistir. Hibban b. Ebi Cebele de Resulullahm şunları buyurduğunu rivayet etmiştir. "Allah teala kıyamet gününde kullarım bir araya topladığı zaman ilk çağırılacak olan İsrafildir. Rabbi İsrafile "Sana verdiğim emri ne yaptın? Tebliğ ettin mi?" diye soracak İsrafil de: "Evet rabbim ben onu Cebraile tebliğ ettim." diyecektir. Bunun üzerine Cebrail çağırılacak ve ona: "İsrafil emrimi sana tebliğ etti mi? denecek o da: "Evet rabbim o bana tebliğ etti" diyecektir. Bunun üzerine İsrafil serbest bırakılacak ve Cebraile: "Sen emrimi tebliğ ettin mi? denecektir. Bunun üzerine Cebrail: "Evet, Peygamberlere tebliğ ettim." diyecek ve Peygamberler çağmiıp bu defa onlara: "Cebrail benim emrimi size tebliğ etti mi?" denecek onlar da: "Evet rabbimiz, tebliğ etti." diyeceklerdir. Cebrail de serbest bırakılacaktır. Sonra Peygamberlere: "Siz emrimi ne yaptınız?" denecek Peygamberler de: "Biz ümmetlerimize tebliğ ettik," diyeceklerdir. Bunun üzerine ümmetler çağırılacak ve onlara: "Peygamberler size emrimi tebliğ etti mi?" denecek. Bazıları yalanlayacak bazıları da doğrulayacaktır. Bu defa Peygamberler: "Ey Rabbimiz, senin şahit olman yanında bizim onlara, emrini tebliğ ettiğimize dair şahitlik edecek şahitlerimiz mevcuttur." diyeceklerdir. Allah teala: "Kim size şahitlik edecektir?" diyecek, Peygamberler de: "Muhamed ümmeti şahitlik edecek" diyeceklerdir. Bunun üzerine Muhammed ümmeti çağırılacak ve onlara: "Şu Peygamberlerimin benim emrimi, kendilerine gönderildikleri ümmetlere tebliğ ettiklerine dair şahitlik eder misiniz?" denecek Muhammed ümmeti de: "Evet rabbimiz, o peygamberlerin tebliğ ettiklerine dair biz şahidiz." diyecekler. Bunun üzerine o ümmetler: "Bize kavuşmayan insanlar bizim hakkımızda nasıl şahitlik

ediyorlar?" diyeceklerdir. Allah teala da Muhammet ümmetine "Sizler, kendilerine, yetişemediğiniz insanlar hakkında nasıl şahitlik ediyorsunuz?" diyecek Muhammed ümmeti de: "Ey rabbimiz, sen bize Peygamber gönderdin. Bize emrini ve kitabını indirdin ve bize, Peygamberlerin, ümmetlerine tebliğ ettiklerini kıssalarla anlattın. Biz de senin bize anlatmanla şahitlik ediyoruz." diyeceklerdir. Bunun üzerine Ailah teala: "Doğru söylediler" diyecektir. İşte Allah tealanın şu kelamı bu anlatılanları ifade etmektedir." Böylece biz sizin, insanlara karşı şahit olmanız Peygamberlerin de size karşı şahit olması için sizi, orta yolu tutan bir ümmet kıldık."
Enes b. Mâlik, Ebul Esved, Ebu Hüreyre ve Seleme b. Ekva'dan, ölen kişiler hakkında, insanların şahitliklerinin etkisi olacağı hususunda Resulullahtan şu hadisi rivayet ettikleri zikredilmektedir. Enes b. Mâlik diyor ki:
"Onlar bir cenazenin yanından geçip onu hayırla anmışlar bunun üzerine Rcsulullah : "Vacip oldu" demiştir. Sonra başka bir cenazenin yanından geçmiş onun ise kötülüğünü anlatmışlar. Rcsulullah onun için de: "Vacip oldu." demiştir. Bunun üzerine Ömer b. cl-Hattab: "Ne vacip oldu?" diye sormuş. Rcsuluilah da: "Şunu hayırla andınız onun için cennet vacip oldu. Şunu da kötülükle andınız onun için de cehennem vacip oldu. Sizler yeryüzünde Allahın şahitlerisiniz." buyurdu[61]
Mücahid, Katade, Zeyd b. Eşlem, Dehhiik, Rebi' b. Enes, Abdullah b. Abbas, Ata b. Ebi Rebah da âyet-i kerimenin bu bölümünü bu şekilde izah etmişlerdir.
Ayet-i kerimede, Resulullahın daha önce yöneldiği kıblenin belli bir hikmete göre çevirildiği zikredilmektedir.
Resulullahın önce yöneldiği kıbleden maksat, Kudüstür. Resulullahm Kudüsü bırakıp Kâbeye yönelmesi üzerine bir kısım Müslümanlar imtihan geçirmiş, Yahudiler, münafıklar ve müşrikler de aleyhte dedikoduya girişmişlerdir. Bu hususta Katade diyor ki: "Kıble olayı bir imtihan ve safları netleştirme oklu. Ensar, Resulullahın hicretinden Önce iki yıl Kudüse doğru namaz kılmıştı. Resulullahın Medineye gelişinden sonra da on yedi ay yine Kudüse doğru namaz kıldılar. Daha sonra Allah teala kıbleyi Beytullahil Haram olan Kabe tarafına çevirdi. Bunun üzerine bir kısım insanlar: "Bunları daha önce bulundukları kıbleden çeviren nedir?" Bu adam mutlaka doğduğu yeri özledi." dediler. Bunun üzerine Allah teala: "Ey Muhammed, de ki: "Doğu da Alfanındır batı da. Allah, dilediğini hidayete erdirir." âyetini indirdi. Yine bir kısım insanlar, "Bi-

zim, önceki kıbleye yönelerek yaptığımız ibadetler ne olacak?" dediler. Allah teala da: "Allah sizin imanınızı (ibadetlerinizi) zayi edecek değildir." âyetini indirdi.
Allah teala kullarını, dilediği emirlerle imtihan eder ki itaat edeni, karşı gelenden ayırdetmiş olsun.
Süddi de bu âyetin izahında şöyle demiştir: "Resulullah daha önce Kudüse doğru yönelerek namaz kılıyordu. Kâbeye yönelmeyi emreden âyet Kıulüsün kıble olmasını neshetti. Resulullah Mescid-i Harama yönelince insanlar ihtilal ettiler. Ve bu hususta gruplara ayrıldılar. Münafıklar şöyle demeye başladılar: "Bunlara ne oluyor? Bir zaman bir kıbleye doğru yönetiyorlardı şimdi orayı bırakip başka yere yönelmeye başladılar?" Müslümanlar da şöyle dediler: "Hayattayken Kudüse doğru namaz kıldıkları süre içinde ölen kardeşlerimizin halini bir bilsek. Allah, bizim ve onların namazlarını kabul etti mi etmedi mi?" Yahudiler ise şöyle dediler: "Muhammed, babasının vatanını ve doğduğu yeri özledi. Şayet bizim kıblemize yönelmeye devam etseydi onun, bizim, gelmesini beklediğimiz adamımız olacağım ümit ederdik." Mekkeli müşrikler ise şöyle dediler: "Muhammet!, dini hususunda şaşırdı. Ey insanlar, o şimdi size yöneldi ve sizin bulunduğunuz yeri kıble edindi. O sizin daha doğru yolda olduğunuzu anladı. Yakında sizin dininize ginnesi beklenir. "İşte Allah teala bunun üzerine, münafıklar hakkında bu âyeti indirdi. Ve diğer insanlar hakkında da diğer âyetleri indirdi.
Ayet-i kerimede geçen ve "ayırdetmck için" diye tercüme edilen ifadesinin asıl mânâsı, "Bilmemiz için" dernektir. Allah tealanın, gelecekte olacak şeyleri daha önceden bildiği kesin olduğundan bu âyette zikredilen "Bilmemiz için" ifadesi, müfesirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir:
a- Taberiye göre buradaki "Bilmemiz için" ifadesinden maksat, "Benim Peygamberimin ve dostlarımın bilmesi için" demektir. Bu izaha göre âyetin mânâsı şöyledir: "Seni, daha önce üzerinde bulunduğun Kudüsten çevirip Kâbeyi kıble yapmamızın sebebi, Peygambere uyanları ve uymayanları. Peygamberimizin ve dostlarımızın bilmeleri ve tanımaları içindir. Taberi diyor ki: "Arapçada, sebep olanın, işi yapan gibi ifade edildiği çoktur. Mesela "Irakı Ömer b. el-Hattab fethetti." denir. Aslında Irakı fetheden Hz. Ömerin bizzat kendisi değil ordusudur. O, bu işe sebep olduğu için fethetme işi ona isnad edilmiştir. Buradra da Resulullahın ve sahabilerin, gerçek müminlerle mümin olmayanları ayırdetmeleri Allah tealanın

açıklamasıyla olduğundan bu iş Allah tealaya isnad edilmiş ve "Bilmemiz için" ifadesi kullanılmıştır.

b- Diğer bir kısım âlimler ise, buradaki "Bilmek" fiilinden maksat, "Gör-mek"tir demişler ve bu cümlenin mânâsının "Görelim" şeklinde olduğunu söylemişlerdir.

Taberi diyor ki: "Bu görüş doğru değildir. Zira Arapçada "Görme" fiili "Bilme" yerine kullanılır. Çünkü bir şeyi yapan kişi aynı zamanda onu bilmiş olur. fakat "Bilme" fiilinin "Görme" yerine kullanıldığı vaki değildir. Zira nice insanlar vardır ki birçok şeyleri bilirler fakat o şeyleri görmemişlerdir.

c- Diğer bir kısım âlimlere göre ise buradaki "Bilmemiz için" ifadesinden maksat, "Bildiğimizi size açıklayalım diye" demektir. Zira münafıklar, Yahudiler ve kâfirler, Allah tealanın herhangi bir şeyi henüz meydana gelmeden önce bilebileceğini inkâr edyorlardi. Onlar: "Bunun böyle olacağını kim nasıl bilecektir? Böyle bir şey olmaz." demişlerdir. Allah teala kıbleyi Kudüsten Kâbeye çevirince ve bir kısım insanlar da dinden dönünce Allah teala onlara dedi ki:

"Biz kıbleyi böyle çevirdik ki, bizim, kimin Peygambere tabi olacağını kimin de dinden döneceğini bildiğimizi size bildirmiş olalım."

d- Diğer bir kısım âlimlere göre ise, buradaki "Bilmemiz için" ifadesi, Allah tealamn, kullarının kalbini İslama karşı yumuşatma maksadıyla kullandığı bir nezaket ifadesidir. Bu ifadeden asıl maksat ise "Sizîerin biîmeniz için" demektir. Allah teala Kur'an-ı Kerimin bazı yerlerinde bu gibi ifadelrei zikretmiştir. Mesela bir âyet-i kerimede: "... O halde bir hidayet ve apaçık bir sapıklık üzerinde olan ya biziz yahut sizsiniz.. [62] buyurulmaktadır. Resulullahın hidayet üzere olduğu, müşriklerin de sapıklık üzere oldukları muhakkaktır. Bununla birlikte sırf müşriklerin kalbini yumuşatmak için böyle bir ifade kullanılmıştır. İzahını yaptığımız âyette de durum böyledir.

Âyet-i kerimede zikredilen "Gerisin geri dönen"den maksat, "Dinden dönüp mürted olan, nifaka düşen, kâfir olan veya Hz. Muhammed (s.a.v.)'e karşı gelen" demektir.

Âyeti kerimede "Bu, Allanın hidayet ettiklerinin dışındakilere elbette ağır gelir." buyurulmaktadır. Allanın hidayete erdirdiği kimselerin dışındakilere ağır gelen şeyden maksat, Abdullah b. Abbas, Mücahid ve Katadeye göre, kıblenin Kudüsten çevirilip Mescidi Harama doğru dönmesidir. Zira daha önce de

zikredildiği gibi,kıblenin değiştirilmesi bir çok insanları fitneye düşürmüştür.
Ebul Âliyeye göre ise, hidayette olanların dışındakilere ağır gelen şeyden maksat ise Kudüsün kıble olmasıdır.
İbn-i Zeyd'e göre ise, hidayette oJnalann dışındakiîere ağır geîen şey'den maksat, daha önce Kudüse doğru yönelerek kılınmış olan namazlardır.
Taberi, hidayette olanların dışındakilere ağır gelen şeyin, kıblenin çeviril-mesi hadisesi olduğunu söyleyen görüşün daha doğru olduğunu söylemiştir, zira insanları fitneye düşüren, belli bir kıblenin seçilmesi veya ona doğru yapılan ibadet değil, kıblenin değiştirilmesi olayıdır. Zira bu, insanlara güvensizlik vermiş, imanı zayıf olanları tereddüde düşürmüş ve münafıkların dedikodularına yol açmıştır.
Allanın hidayete eriştirdiklerinden maksat, Allanın, iman etmeye muvaffak kıldığı, Peygamberlerine indirdiklerini tasdik etmeye ve Peygamberlere uymaya nail kıldığı kimselerdir.
Âyet-i kerimede, "Allah sizin imanınızı zayi edecek değildir." buyurulmaktadır. Abdullah b. Abbas, Bera b. Âzib, Katade, Süddi, Rebi' b. Enes Da-vud b. Ebi Âsim ve İbn-i Zeyd'e göre âyette zikredilen "İmanınız" ifadesinden maksat, "Namazınız" demektir. Buna göre âyetin mânâsı: "Allah sizin, Kudüse doğru kıldığınız namazı zayi edecek değildir." demektir.
Taberi diyor ki: "İman kelimesinin mânâsı, "Tasdik etmek" demektir. Tasdik bazan dil ile bazan amel ile bazan da her ikisiyle olur. Namaz kıimak, Resulullahj amel ile tasdik etmektir. Bu itibarla namaza "İman" denilmiştir. Nitekim rivayet edilen görüşler de bunu ifade etmektedir. Âyet-i Kerimede, herne kadar: "Allah sizin imanınızı zayi edecek değildir." Duyurularak yaşayan insanlara hitabedUmişse de bu hitab, Kudüse doğru namaz kılıp ta, kıble değiştirilmeden ölenleri de kapsamaktadır. Zira, dirilerin bu tur amellerinin zayi edilmediği bildirilirken, hayattayken aynı amelleri işleyen ölülerin amellerinin de zayi olmadığı ifade edilmiş olmaktadır.
Âyet-i kerimenin sonunda: "Şüphesiz ki Allah, müminlere çok şefkatli ve çok merhametlidir." buyurulmaktadır. "Çok şefkatli" diye tercüme edilen kelimesinin mânâsı, "Merhametin en üst derecesi" demektir. Allah te-alanm, böyle bir merhameti, dünyada bütün yaratıklarına şamildir. Âhirette ise yaratıklarının sadece bir kısmına ait olacaktır. "Merhametli" diye tercüme edilen kelimesinin mânâsı, "Merhamet sahibi" demektir. Allah tealanın bu gibi merhameti ise hem dünyada

hem de âhirette sadece müminlere aittir. Allah teala, âyet-i kerimenin sonunda bu iki sıfatını zikrederek şunu beyan etmeyi murad etmiştir: Allah, ibadet eden kullarının amellerini boşa çıkarmaz, onların sevaplarını verir. Çünkü o, bütün yaratıklarına karşı şefkatli, müminlere karşı ise özellikle merhametlidir. O halde o, yapılan amelleri boşa çıkarmaz. [63]

144- Ey Muhammcd, yüzünü göğe çevirip durduğunu görüyoruz. Seni, sevdiğin kıbleye mutlaka çevireceğiz. Hemen yüzünü Mcscid-i Haram tarafına çevir. (Ey müminler) siz de nerede olursanız olun, yüzünüzü onun tarafına çevirin. Şüphesiz, kendilerine kitap verilenler, kıblenin değişmesinin, rabicrı tarafından hak bir emir olduğunu bilirler. Allah onların yaptıklarından habersiz değildir.
Ey Muhammed, kıbleyi Kabe tarafına çevirme emrini bekleyerek yüzünü göğe doğru çevirdiğini görüyoruz. Seni mutlaka Kudüsten çevirip, sevdiğin kıbleye yönelteceğiz. Hemen Mescid-i Haram tarafına doğru dön ve yüzünü o tarafa çevir. Ey müminler, siz de nerede olursanız olun, namazda yüzünüzü Mescid-i Haram tarafına çevirin. Şüphesiz ki Yahudi ve Hıristiyan âlimleri, Mescid-i Harama doğru dönmenin, Allahın, kullarına farz kıldığı bir gerçek olduğunu bilirler. Zira onların kitaplarında bu gerçekler mevcuttur. Allah, kullarının amellerinden gafil değildir. Onlan karşılıksız bırakmaz.
* Resulullah (s.a.v.) Medineye hicret etmeden önce, namaz kılarken, Kâbeyi önüne alarak, muhtemelen rükn-i Şâmî ile Rükn-i Yemanî arasında duruyor böylece hem Kâbeye hem de Kudüste bulunan Hacer-i Muallak'a doğru yönelmiş oluyordu. Medineye hicret edince, bu şekilde iki kıbleyi birden önüne alma imkanı kalmadı. Bu sefer sadece Kudüse doğru yöneldi. Fakat içinde, Kâbeye yönelmenin hasreti vardı. Bu durum on küsur ay devam ettikten sonra bu âyet nazil oldu ve namaz ki lavken Kâbeye dönülmesi emredildi.
Resulullahın, Kâbeyi kıble edinmeyi istemesinin sebebi, Mücahid ve İbn-i Zeyd'e göre, Yahudilerin, "Sen bizim kıblemize tabi oluyor fakat dinimize muhalefet ediyorsun." demeleriydi. Bu hususta İbn-i Zeyd diyor ki: "Allah teala "Nereye yönelirseniz Allahın yüzü (Rızası) oradadır." âyetini indirdi. Bu sebeple Resulullah: "Bunlar, Allahın evlerinden biri olan Kudüse doğru yönelen bir kavimdir. Biz de oraya yönelsck nasıl olur?" demiş ye on altı veya on yedi ay oraya doğru yönelerek namaz kılmıştı. Yahudiler ise: "Vallahi Muhammed

ve arkadaşlan kıblelerinin neresi olduğunu bilemediler. Onlara kıblelerini biz gösterdik." demeye başlamışlardı. İşte bunun üzerine Resulullah Kudüse doğru yönelmeyi hoş görmüyor, yüzünü göğe doğru çevirip kıblenin Kabe tarafına çevi-rilmesini istiyordu. İşte bunun üzerine Allah teala da bu âyeti indirdi.
Abdullah b. Abbasa göre ise Resulullahın, Kâbeyi kıble edinmeyi arzulamasının sebebi, oranın, atası İbrahim (a.s.)'ın kıblesi olmasıdır.
ResuluHahın, yüzünü Mescid-i Haramın hangi tarafına doğru çevirmesinin emredildiği hususu ise farklı şekillerde izah edilmiştir.
Abdullah b. Amr'a göre Resulullaha, yüzünü Kâbenin oluğuna doğru çevirmesi emredilmişti ve Resulullah da yüzünü oraya doğru çevimıeyi istiyordu.
Abdullah b. Abbasa göre ise. BeytuUahil Hanımın tümüne çevirmesi emredilmişti. Bu itibarla Beytullahın tümü kıbledir. Beytullahın bizzat kendisinin kıblesi ise Kâbenin kapısıdır.
Taberi diyor ki: "Bana göre doğru olan görüş, Allah tealanın da buyurduğu gibi Mescid-i Harama doğru yönelmektir. Oraya yönelen kıbleye yönelmiş olur. Bu sebeple namaza duran kişinin kalbiyle Mescid-i Hanıma yönelmiş olduğuna niyet etmesi icabetler. Her ne kadar vücuduyla kıbleye tam isabet etmese de niyetiyle oraya yönelmesi yeterlidir. [64]

145- Yemin olsun ki sen, kendilerine kitap verilenlere bütün delilleri getirsen de yine senin kıblene uymazlar. Sen de onların kıblesine uyacak değilsin. Onlar birbirlerinin kıblesine de uymazlar. Yemin olsun ki eğer sana bilgi geldikten sonra onların arzularına uyarsan o zaman şüphesiz Talimlerden olursun.
Ey Muhammed, yemin olsun ki sen, Yahudi ve Hıristiyanlara, kıblenin Mescid-i Harama doğru değiştirilmesinin farzı yetine dair bütün delilleri getirsen de yine seni tasdik etmez, senin sevdiğin kıbleye uymazlar. Sen de onların kıblesine tabi oîacak değilsin. Yahudiler Hıristiyanların, Hıristiyanlar da Yahudilerin kıblesine tabi olmazlar. O hakle onları razı etmeyi bekleme. Bu elinde kıble, İbrahim ve ondan sonra gelen Peygamberlerin kıblesidir. Eğer sen bu Yahudi ve Hıristiyanların rızasını kazanmak ister de bunların, inatçı oldukları ve bâtıl üzere bulunduklarına dair bilgi geldikten sonra, onların da seni çevirdiğimiz kıblenin, İbrahim ve diğer peygamberlerin kıblesi okluğunu bilmelerinden sonra bunların kıblesine döner, onların

sapıklıklarına göz yumarsan. Allanın enirine karşı gelmen sebebiyle kendi kendine zulmedenlerden olursun.
Süddi diyor ki: "Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi şudur: Kıblenin Ku-düşten Kâbeye çevirilmesi üzerine Yahudiler: "Muhammed babasının memleketini ve doğduğu yeri özledi. Şayet bizim kıblemize yönelmeye devam edecek olsaydı biz onun, gelmesini beklediğimiz adamımız olduğunu ümit ederdik." demişlerdi. İşte bunun üzerine Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirdi. [65]

146- Kendilerine kitap verdiğimi/, kimseler onu (Peygamberi) kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Yine de onlardan bir cemaat, bile bile gerçeği gizlerler.
Yahudi ve Hıristiyan bilginleri, Muhammedin Allanın Peygamberi olduğunu, kendi çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar. Veya Kâbenin, Peygamberin kıblesi olduğunu bilirlerdi. Onlardan bir grup, ellerindeki Tevrat ve încilde yazılı olarak buldukları halde Muhammedin Peygamberliğini veya kıble meselesini bile bile gizlerler. Yaptıklarını bile bile yaparlar. Böylece Allaha kasıtlı olarak isyan etmiş olurlar.
Ayet-i kerimede, ehl-i kitabın, oğullarını tanıdıkları gibi belli bir şeyi tanıdıktan zikredilmektedir. Katade, Rebi' b. Enes, Abdullah b. Abbas, Süddi, İbn-i Zeyd ve İbn-i Cüreyc'e güre ehl-i kitabın, oğullarını tanıdıkları gibi tanıdıkları şeyden maksat, Beytullahil Haramın, Hz. İbrahimin ve Resulullahtan önce gelen diğer Peygamberlerin kıble olduğunu bilmeleridir. Yahudi ve Hıristiyanlar, Mescid-i Haramın kıble olduğunu, kendilerine inen kitaplardan bilmelerine rağmen onu gizlemişler, Yahudiler Kudiise doğru Hıristiyanlar da doğuya doğru yönelmişlerdir. Allah teala bu hususta Hz. Muhammed (s.a.v.)'i aydınlatıyor ve Yahudilerin, bile bile hakkı gizlediklerini beyan ediyor. [66]

147- Hak, rabbindcn gelendir. Sakın şüphe edenlerden olma.
Gerçek, Yahudi ve Hıristiyanların dediği gibi değil, rabbinin sana öğrettiğidir. Ey Muhammed, sakın yöneldiğin kıblenin, İbrahimin kıblesi olduğu hususunda şüphe edenlerden olma.
* Burada hitap her ne kadar Resulullaha ise de, Resulullah, gerçek hususunda şüpheye düşmeyeceğine göre asıl maksat, bu hususta onun ümmetinin dikkatini çekmektir.
Arapçada, insanlann önde gelenlerine hitap edilerek onların arkasından gidenlerin kastedildiği geçerli bir usuldür. Âyet-i

kerimede de bu usul görülmektedir. Ayette zikredilen "Hak"tan maksat, Kâbenin kıble olmasıdır. [67]

148- Herkesin yölediği bir yön vardır. Siz, hayır işlerde yarışın. Nerede olursanız olun Allah hepinizi bir araya toplayacaktır. Şüphesiz ki Allah, her şeye kadirdir.
Her ümmetin yöneldiği bir kıblesi vardır. Yüzünü o tarafa doğru çevirir.
Siz, rabbinize şükretmek için salih amellere koşuşun. Dünyada âhiretiniz için azık hazırlayın. Kıblenizi muhafaza edin. Sizden evvelki ümmetler gibi onu kaybetmeyin. Sonra siz de onlar gibi sapıklığa düşersiniz. Nerede Ölürseniz Ölün, Alİah hepinizi kıyamet gününde bir araya toplayacaktır. Şüphesiz ki Allah, ölümünüzden sonra sizi kabirlerinizden çıkarıp bir araya toplamaya gücü yetendir. [68]

149- Her nereye çıkıp gidersen git, yüzünü Mcscid-i Haram tarafına çevir. Bu, elbette rabbinden gelen bir gerçektir. Allah, sizin yaptıklarınızdan habersiz değildir.
Ey Muhammed, hangi yere gidersen git, yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Kıbleye doğru yönelmek, rabbinin katından gelen ve şüphe götürmeyen bir gerçektir. O halde bu emri tut. Kıbleye yönelerek Allaha itaat et. Allah, sizin yaptıklarınızdan gafil değildir. Yaptıklarınızın karşılığını size vermesi için onları zaptetmektedir. [69]

150- Her nereye çıkıp gidersen git, yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. (Ey müminler) siz de nerede olursanız olun, yüzünüzü onun tarafına çevirin ki insanların, aleyhinize bir delili olmasın. Onlardan zalim olanlar müstesnadır. Onlardan korkmayın benden korkun. Ben de üzerinizdeki nimetimi tamamlıyayım. Böylece hidayete ermiş olasınız.
Ey Muhammed, hangi yere gidersen git, yüzünü Mescid-i Haram tarafına döndür. Ey müminler, siz de Allahın yeryüzünün ne tarafında bulunursanız bulunun, namaz kılarken yüzünüzü Mescid-i Haram tarafına çevirin ki ehl-i kitap: "Muhammed bizim dinimize karşı çıkıyor fakat kıblemize tabi oluyor." Diyerek aleyhinize delil yapmasınlar. Ancak Kureyş müşrikleri müstesnadır. Çünkü onların size karşı bâtıl bir iddiaları ve husumetleri vardır. "Muhammed kıblemiz olan kâbeye döndü daha sonra da dinimize dönecektir." derler. O zalimlerin delillerinden ve mücadelelerinden korkmayın. Benim

emrime karşı gelerek cezama çarpılmaktan korkun. Sizi İbrahimin kıblesine döndürmek ve böylece Hanif dini olan îslamın hükümlerini tamamlamakla size olan nimetimi kemale erdire-yim. Böylece kıble meselesinde doğruyu bulaşınız.
Âyette zikredilen insanlardan maksat, ehl-i kitaptır. Taberi diyor ki: Eğer denilecek olursa ki: "Ehl-i Kitabın, Resulullaha ve sahabilerine karşı ileri sürebilecekleri ne gibi bir delilleri bulunabilir ki Allah teala: "İnsanların, aleyhinize bir delili olmasın." buyuruyor? Bu soruya cevaben denilir ki: "Resulullah Kudüse doğru namaz kıldığında,ehl-i kitap onun hakkında şöyle diyorlardı: "Muhammed ve arkadaşları, kıblelerinin neresi olacağını bilemediler. Onlara, kıblelerini biz gösterdik." "Muhammed dinimize karşı çıkıyor fakat kıblemize uyuyor." İşte bu sözlerini delil olarak ileri sürüyorlardı. Allah teala, Resululla-hın, kâbeye doğru yönelmesini emredince artık ehl-i kitabın ileri sürecekleri delilleri kalmadı.
Âyet-i kerimede: "Onlardan zalim olanlar müstesnadır." Duyurulmaktadır. Buradaki "Zalim olanlar"dan maksat, Mücahid, Süddi, Rebi' b. Enes, Kata-de ve Ataya göre, Arap müşrikleridir. Âyette, Arap müşriklerinin, Resulullahın, kâbeye yönelmesini emreden âyete rağmen yine de Resulullaha karşı bir kısım bâtıl iddialar ileri sürebilecekleri, ancak bunların bâtıl iddialarından korkulma-ması gerektiği bilakis Allah tealadan korkulması gerektiği zikredilmektedir.
Eğer denilecek olursa ki: "Resulullahın, namaz kılarken Kâbeye yönelmesini emreden âyete karşılık Kureyş müşriklerinin, Resulullaha ve müminlere karşı ne gibi bir delili bulunabilir ki Allah teala onların delillerinin olabileceğine işaret ediyor ve fakat o delilin çürük olacağı sebebiyle müşriklerden korkut-mamasını emrediyor?" Cevaben denilir ki: "Zalimlikle vasıflandırılan Kureyş müşriklerinin, müminlere karşı ileri sürecekleri delilden maksat, bir kısım tartışmaları ve bâtıl iddialarıdır. Çünkü onlar, "Artık Muhammed kıblemize döndü, yakında dinimize de dönecektir." şeklinde sözler söylemişlerdir. Bunun için Allah teala: "İnsanlardan zalim olanlar müstesnadır." Yani, "Onlar, aleyhinize bir kısım delilleri ileri sürmeye devam edeceklerdir." buyunnuş arkasından da "Bu gibi bâtıl iddialarda bulunacak olan müşriklerden korkmayın, benden korkun." buyurmuştur.
Bu surenin yüz kırk dört ve yüz ellinci âyetlerinde, kıbleye dönülmesinin üç kere emredilmesinin hikmeti hakkında bir çok görüşler beyan edilmiştir. Bunlardan birinde şöyle deniyor:

"Birinci âyet, Kâbeyi görmekte olan kimselerin Kâbeye yönelmelerini, ikinci âyet, Mekkede bulunduğu halde Kâbeyi göremeyenlerin oraya yönelmelerini, üçüncü âyet ise Mekke haricinde yaşayan insanların Kâbeye yönelmelerini emretmektedir. Yahut birinci âyet, Mekkede bulunanlara, ikinci âyet diğer şehirlerde bulunanlara, üçüncü âyet ise yolculuk yapanlara Kâbeye yönelmelerini emretmektedir.
Diğer bir görüşe göre ise, birinci âyet, Resulullahın arzusunun yerine getirildiğini bildirmekte, ikinci âyet, bu arzunun yerine getirilmesinin Allah tarafından bir hak olduğunu ve AH ahin rızasına da uygun düştüğünü beyan etmekte, üçüncü âyet ise, Müslümanlara: "Bizim dinimize tabi olmuyor fakat bizim kıblemize dönerek namaz kılıyorsunuz." diyen Yahudilere bir cevap teşkil ettiği zikredilmektedir. [70]

151- Nitekim size, içinizden, âyetlerimizi okuyan, sizi kötülüklerden arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten ve size daha bilmediğiniz nice şeyleri de öğreten bir Peygamber gönderdik.
Sizi, dostum İbrahimin dinine erdirdiğim ve Hanif dini İslamı açıklamakla size olan nimetimi tamamladığım gibi size, içinizden, Kur'an âyetlerini okuyan, Araplardan bir peygamber gönderdim. O Peygamber sizi, günahların kirlerinden temizliyor. Size Kur1 anın hükümlerini, sünnetlerini ve dinin hükümlerini öğretiyor. Ayrıca size, bilmediğiniz geçmiş ümmetlerin kıssalarını. Peygamberlerin haberlerini ve meydana gelecek hadiseler gibi şeyleri öğretiyor. [71]

152- Öyleyse beni anın ki ben de rahmetim ve bağışlamamla sizi anayım. Bana şükredin ve bana nankörlük etmeyin.
Öyleyse bana itaat ederek beni anınki ben de rahmetim ve bağışlamamla sizi anayım. Ey müminler, sizi İslam ile nimetlendirtliğim, hak din ile doğru yola erdirdiğim için bana şükredin. Size olan iyiliklerime karşı nankörlük etmeyin. Yoksa nimetimi sizden geri alırım.
Allah teala,kullarına şah damarlarından daha yakın ve anne ve babalarından daha merhametlidir. Kul rabbini tanıyıp ona yaklaştığı sürece rabbi de ona lütfü ve rahmet'iyle yaklaşır. Bu hususta bir Hadis-i Kudside şöyle buyurul-maktadır:
"Ben kulumun, beni zannettiği gibiyim. O, beni andığı sürece ben onunla beraberim. O beni yalnız başına anarsa ben de onu öylece ananm. Eğer beni bir topluluk içinde anarsa ben de onu

o topluluktan daha hayırlı olan bir toplulukta anarım. Kulum bana bir kanş yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşırım. Kulum bana bir arşın yaklaşacak olrusa ben ona bir kulaç yaklaşırım. Kulum bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim. [72]

153- Ey iman edenler, sabırla ve na mayla yardım dileyin. Şüphesiz kî Allah, sabredenlerle beraberdir.
Ey iman edenler, Allanın rızasını kazanmak için sabırla ve namazla yardım dileyin. Çünkü siz, hoşlanmadığınız şeylere sabretmek sonra da hemen namaza davranmakla ihtiyaçlarınızı gidermiş ve benim rızamı kazanmış olacaksınız. Şüphesiz ki ben, sabredenlerle beraberim. Onlara yardım ederim. Onlan gözetir, yedirir, içiririm.
Burada, ibadetler içinde Özellikle namaz zikredilmiştir. Çünkü onda AI-lahm kitabını okuma, dünya zevklerini terketme, âhireti ve orada insanlar için Allah tealanm hazırlamış olduğu nimetleri hatırlatma vardır. İşte bu sebeplerdir ki
Resulullah (s.a.v.) bir sıkıntıyla karşılaştığı zaman hemen namaz kılmaya başlardı. [73]

154- Allah yolunda öldürülenlere "Ölüler" demeyin. Bilakis onlar diridirler. Fakat siz farkında değilsiniz.
Allah yolunda Öldürülenlere "Onlar ölüdürler" demeyin. Zira ölü, lezzet almaz, nimetleri idrak edemez. Halbuki Allah yolunda öldürülen kimse hayatta ve nimetler içerisindedir, güzel bir hayat sürdürmektedir. Cennet yiyeceklerinden nzıklandırılmaktadır. Onlar berzah âlemindedirler ve orada nimeti endi ril-mektedirler. Fakat siz onları göremezsiniz ki diri olduklarını bilesiniz.
Bu hususta diğer bir âyet-i kerimede de şöyle Duyurulmaktadır: "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanmayın. Bilakis onlar diridirler. Rab-Icri katından rızıklandırılmaktadirlar. Allanın, kendilerine lütfundan verdiği şeylerle sevinç içindedirler. Geride kalıp kendilerine erişemeyenlere, onlar için bir korku ve üzüntü olmadığını müjdelerler. Aiiahın nimetini, lütfunu ve Allanın, müminlerin ecrini zayi etmeyeceğini müjdelerler. [74]
Peygamber efendimiz (s.a.v.) de Allah yolunda cihad ederek şehit olmanın yüce bir mertebe olduğunu beyan ederek buyuruyor ki:
"Şehitlerin ruhları, yeşil renkli kuşlar şeklindeki yaratıkların içinde bulunacaktır. O ruhlar için arştan asılan kandiller vardır.

Ruhlar, cennetin diledikleri yerinde gezip dolaşırlar. Sonra o kandillerin çevresinde konaklarlar. Allah teala onlara bakarak: "Bir arzunuz var mı?" diye sorar. Onlar: "Bizim başka ne arzumuz olabilir ki? Biz, cennetin istediğimiz yerinde gezip dolaşıyoruz." derler. Allah teala bu soruyu onlara üç kere sorar. Onlar, soruların devam edeceğini anlayınca şöyle derler: "Ey Rabbimiz, biz, tekrar senin yolunda öldürülmek için ruhlarımızı bedenlerimize iade etmeni istiyoruz." Allah teala onların hiçbir ihtiyaçları olmadığını görünce artık kendi hallerine bırakılırlar. [75]Diğer bir Ha-dis-i Şerifte şöyle buyuruluyor:

"Allah yolunda öldürülmek borç hariç (kul hakkı hariç) her şeyi af-fcttirir. [76] Başka bir Hadis-i Şerifte de:

"Şehidin, öldürülürken hissettiği acı, sizden birinizin çimdiklcnmck-ten hissettiği acı kadardır. [77]Duyurulmaktadır.

Cihadın ve şehidin yüceliğine işaretle başka bir Hadis-i Şerifte şöyle buyuruluyor:

"İyi bilin ki cennet, kılıçların gölgesi altındadır. [78]

Ebu Said el-Hudri diyor ki:

"Bir adam Resulullah (s.a.v.)'e geldi ve ona: "İnsanlann hangisi daha üstündür?" diye sordu. Resulullah da ona: "Allah yolunda malıyla, canıyla cihad eden kişidir." cevabını verdi. [79]

Abdullah b. Ömer (r.a.) Resulullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivayet ediyor; "Rızkım mızrağımın gölgesinde verildi (Rızkım mızrağımın gölgesinde-dir) Zillet ve aşağılık ise emrime karşı gelenlere verildi. [80]

Bi'ri Maûne hadisesinde, Resulullahın emirlerini müşriklere tebliğ eden Haram b. Milhan'm kamından ok girip sırtından çıktığında Haram, kanları alıp yüzüne sürerek şöyle demiştir:

"Allahuckbcr. Kâbcnin rabbinc yemin olsun ki ben kurtuldum. [81]

Hadis-i Şeriflerin de işaret buyurduğu şehitlik, dünyanın zorluk ve külfetlerinden kurtulma ve âhiretin sonsuz nimetlerine ermedir. Yok olup gitme değildir.

Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: "Resulullahtan nakledilen çeşitli Hadis-i Şeriflerde, müminler, öldükten sonra kabirlerinden cennete bir kapı açılacağı, ölen kişi cennet nimetlerini görünce rabbinden, kıyameti hemen koparmasını isteyeceği, kâfirlerin ise cehennem ateşine bir kapı açılacağı oradan cehennem ateşini görerek Allaha sığınacakları ve kıyametin kopmasının ertelenmesini isteyecekleri zikredilmiştir. Bütün müminler kabirlerindeyken cennet ni-metlerini müşahade ettiklerinden dolayı sevinç içinde

olacaklarına göre âyet-i kerimede Özellikle, Alalı yolunda Öldürülenlerin ölüler olmadığının bildirilmesinin ne gibi bir özelliği olabilir? Çünkü onlar da diğer müminler gibidirler." Cevaben denilir ki: "Kabirde müminlerle şehitlerin durumu farklıdır. Müminler, cennet nimetlerini sadece görürler ve ona kavuşmak için acele ederler. Şehitler ise, âyet-i kerimenin de beyan ettiği gibi, kabir hayatindayken bile bizzat cennet nimetlerinden yer içer istifade ederler." [82]

155- Şüphesiz ki sizi, biraz korku, açlık, mal, can ve ürün eksikliği ile imtihan edeceğiz. Ey Muhammet), sabredenleri müjdele.
Sizi, düşmanlarınızdan size ulaşacak bir korkuyla ve bir kıtlıktan dolayı gelecek açlıkla, mal, evlat ve ürün eksikliği ile imtihan edeceğiz. Bunlar, imanında sadık olanlarla münafıkları ortaya çıkarmak içindir. Ey Muhammed, belalarıma karşı sabredenleri, tayin ettiğim kaza ve kadere boyun eğenleri, kendilerini sevindirecek af ve merhametimle müjdele.
* Taberi diyor ki: "Allah teala bu âyet-i kerimesiyle, Resulullaha tabi olan müminlere, kendilerinden önceki Peygamberleri ve ümmetleri imtihan ettiği gibi onları da imtihan edeceğini, böylece gerçekten mümin olanı, gerisin geri gidip dinden çıkacak olandan ayırdedeceğini beyan etmektedir. Bu hususta başka bir âyet-i kerimede de şöyle buyuru İm aktadır: "Sizden öncekilerin başına gelenlerin benzeri sizin de başınıza gelmeden, cennete gireceğinizi mi zannediyorsunuz? Onlara yoksulluk ve sıkıntılar dokunmuştu. Ve şiddetle sarsılmışlardı. Öyle ki Peygamber ve onunla beraber iman edenler: "Allanın yardımı ne zaman gelecek?" demişlerdi. Bilinki Allanın yardımı pek yakındir[83]
Allah teala müminleri dünyada çeşitli imtihanlara tabi tutabilir. Müminler bunlara karşı sabretmelidirler. Zira sabretmeleri sebebiyle mutlaka bir mükâfaat alacaklardır.
Sa'd b. Ebi Vakkas diyor ki:
"Dedim ki "Ey Allah'ın Resulü, insanların en şiddetli belaya uğrayanları kimlerdir? Resulullah buyurdu ki: "Peygamberlerdir. Onlardan sonra! dereceleri üstün olanlara göre sıralanırlar. Kişi, dindarlığına göre imtihan edilir. Eğer dininde sağlam ise belası da şiddetli olur. Şayet dininde gevşek ise ona göre imtihan geçirir. Kulun başına devamlı felaketler gelir. Öyle ki o felaketler kulu arındırıp yeryüzünde günahsız olarak yürümesini sağlar.[84]

Ancak sabretmek, bela veya felaketlerin geldiği anda gerçekleşmelidir. Önce sızlanıp daha sonra ise sabreden, sabrın sevabını kaybeder. Bu hususta Resulullah (s.a.v.) den şu hadis-i şerif rivayet edilmektedir. Enes b. Mâlik diyor ki:
"Resulullah (s.a.v.) b ir gün, kabir başında ağlayan bir kadının yanından geçti ve ona: "Allah'tan kork sabret." dedi. Kadın: "Benden uzak ol. Benim musibetim senin başına gelmedi." dedi. Kadın, Resulullah'ı tanımamıştı. Ona: "Bu zat, Allah'ın Resulü." dediler. Bunun üzerine kadın, Resulullah'ın kapısının Önüne geldi. Orada kapıcı görmedi ve Resulullah'a dedi ki: "Ben seni tanımadım. "Resulullah da ona dedi ki: "Sabır, felaketin ilk anındadır.[85]

156 - Onlara bir musibet dokunduğu zaman: "Şüphesiz ki biz, Allah içiniz ve mutlaka ona döneceğiz." derler. [86]

157- İşte rablcrinin mağfiret ve rahmeti onların üzerinedir. Doğru yolda bulunanlar da onlardır.
Ey Muhammed, Sen, sabreden kullarımı müjdele. Onlar, içinde bulundukîan bütün nimetlerin bana ait olduğunu idrak eder, bana kulluğu kabul eder, beni birlerler. Öldükten sonra tekrar dirileceklerini, huzuruma çıkarılacaklarını tasdik ederler. Benim hükümlerime boyun eğer, sevaplarımı umarlar. Cezalan-dırmamdan korkarlar. Benim, kendilerini herhangi bir şeyle imtihan etmem halinde de sabrederler.
Biz, hayatımızda da, Allah'ın âciz bir kuluyuz. Ölümümüzden sonra da ona döndürüleceğiz." derler. Günahlarından dolayı bağışlanma, işte böyle deyip te sabredenleredir. Onlara Allah'ın rahmeti ve acıması da vardır. Hak yolu bulanlar, rüşde ve doğruya erdirilenler de onlardır.
* Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Allah teala bildirdi ki, mümin işi Allah'a bırakır. Bir musibet ânında "Şüphesiz biz, Allah içiniz ve mutlaka ona döneceğiz" derse onun için üç hayırlı şey yazılır; Allah'tan af, merhamet ve hidayet yolunu bulma.
Ebu Seleme, başına bir felaket gelen kişinin demesi halinde mükâfaatlandırılacağını beyan eden şu hadis-i şerifi rivayet etmiştir:
"Herhangi bir müslümana bir musibet dokunur da o da Allah'ın emrettiği gibi Allah'a sığınır der ve : "Ey Allah'ım, başıma gelen musibetin mükâfaatını ancak senden isterim, sen onun mükâfaatını bana ver ondan gördüğüm zaran gider." diye dua

edecek olursa Allah o musibete karşılık o kişiye sevabını verir ve karşılığında, musibetten dolayı kaybettiğinden daha hayırlısını verir. [87]Hadisi-i Şerifin diğer bir rivayetinde Resuhıllah şöyle buyurmuştur."Ey Allah'ım, başıma gelen musibetin mükâfaatını ancak senden beklerim. Sen o musibetten dolayı bana sevap ver ve karşılığında, ondan dolayı uğradığım zarardan daha hayırlısını ver." diye dua etsin. [88]
Hz. Hüseyin, Resulullah'ın şöyle buyurduğunu söylemiştir:
"Kimin başına bir musibet gelir de sonra o musibeti hatırlar ve "Şüphesiz ki biz Allah içiniz ve mutlaka ona döneceğiz.-" diyecek olursa o musibetin zamanı geçmiş bile olsa Allah o kimse için, musibetin geldiği gündeki mükâfaatını verir. [89]

158- Şüphesiz ki Safa îic Mcrve, Allah'ın alâmctlcrindcndir. Kim, Hac için Kâbeyi ziyaret eder veya Umre yaparsa, Safa ile Mcrvcyi tavaf etmesinde bir mahzur yoktur. Bir kimse kendi isteğiyle, fazladan hayır yaparsa, muhakka ki Allah, şükrün karşılığını veren ve herşeyi bilendir.
Şüphesiz ki Safa ve Merve tepeleri, Allah'ın kullan için kıldığı alamet ve işaretlerdendir. Kullar, onların yanında dua zikir ve sa'y yaparak Allah'a ibadet ederi er. Kim, Beytül atik olan K&beye Hac veya umre ziyareti yapmak için gelirse. Safa ile Merve tepelerini tavaf etmesinde bir zorluk ve günah yoktur. Bir kimse, farz olanı yerine getirdikten sonra fazladan Hac ve Umre yaparsa muhakkak ki Allah, kendi nzası için fazladan ibadet yapana, şükrünün karşılığını verir. Onun kast ve niyetini de çok iyi bilir.
* SAFA ile MERVE: Safa ve Merve, Kâbe-i Muazzamanın hemen yanında bulunan iki tepedir. Bunlar bir cadde ile birbirlerine bağlanmışlardır. Hac veya umre sırasında dört defa Safa'dan Merve'ye üç defa da Merve'den Safa'ya gidip gelmek vaciptir. Buna 'Sa'y" denir. Bu sa'y, Kâbeyi tavaf ettikten sonra yapılın
Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında iki görüş zikredilmiştir: Onlardan birisi şöyledir:
a- Cahiliye döneminde Safa ve Merve'de birer put bulunuyormuş. Sa-fa'dakinin ismi "İs'af' Merve'dekinin ismi de "Naile" imiş Müşrikler bu putları ziyaret ederlermiş. İslamiyet hakim olunca bu putlar kırılmış ve o mübarek yerler bunlardan temizlenmiştir. Fakat daha önce burada putların bulunmasından dolay bazı Müslümanlar, burada sa'y yapmanın mahzurlu olup olmayacağı hususunda tereddüt geçirmişler ve

bunun üzerine bu âyet nazil olmuş ve bu iki tepe arasında sa'y yapmanın mahzurlu olmayacağını beyan etmiştir.
Bu görüş, Şa*bî, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Abbas, Süddî, Mücahid ve İbn-i Zeydelen rivayet edilmiştir.
b- Diğer bir görüşe göre bu âyet-i Kerimenin nüzul sebebi şudur: Cahiliye döneminde bir kısım insanlar. Safa ile Merve arasında sa'y yapmıyorlardı. Bunlar, İslam geldikten sonra da Safa ile Merve arasında sa'y yapmaktan çekini-yorlardı. Bunun üzerine Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirdi. Safa ile Mer-ve'nin, Allah'ın nişanelerinden olduğunu, onlar arasında sa'y yapmanın herhangi bir mahzuru bulunmadığını, bilakis onlar arasında sa'y yapmanın gerekliliğini beyan etti. Bu görüş ise Katade, Urve b. Zübeyr ve Hz. Aişeden rivayet edilmiştir. Bu hususta Urve b. Zübeyr diyor ki: "Ben bu âyeti okudum ve Aişe'ye dedim ki: "Vallahi Safa ile Merve arasında sa'y yapmayan için de bir mahzur yoktur." Bunun üzerine Aişe şöyle dedi: "Bacımın oğlu ne kötü bir söz söyledin. Eğer bu âyet, senin yorumladığın gibi olsaydı: "Safa ile Merve'yi tavaf etme-mekte bir mahzur yoktur." şeklinde olması icabederdi. Halbuki âyet, "Safa ile Merve'yi tavaf etmekte bir mahzur yoktur." şeklindedir.
Bu âyet, Müslüman olmadan önce Müşellelde bulunan "Menat" putunu Hac yapmaya girişen Ensar hakkında nazil olmuştur. Zira, Menat putunu Haccetmeye giriştikten sonra Safa ile Merve arasında sa'y yapmayı mahzurlu görmüyorlardı. Ensar Müslüman olduktan sonra Resululiah'tan bunu sordular ve dediler ki: "Ey Allah'ın Resulü, biz. Safa ile Merve arasında sa'y yapmayı saka-ıncalı görüyorduk. Bu hususta ne dersin?" İşte bunun üzerine allan teala: "Şüphesiz ki Safa ile Merve, Allah'ın alâmetlerindendir..." Kim Hac için Kâbeyi ziyaret eder veya Umre yaparsa Safa ile Merve'yi tavaf etmesinde bir mahzur yoktur..." âyetini indirdi. Aişe devamla dedi ki: "Sonra Resulullah bu ikisinin arasında bizzat tavaf yaptı. Artık o ikisinin arasında tavafı terketmeye kimsenin hakkı yoktur. [90]
Taberi diyor ki: "Âyet-i kerimenin nüzul sebebi, bu görüşlerden herhangi biri olabilir. Hangi görüş alınırsa alınsın Safa ile Merve arasında sa'y yapmak gereklidir. Âyetin ifadesinden : "Tavaf edip etmemek serbesttir." mânâsı çıkarılmamalıdır. Zira onların arasını tavaf etmek, önce yasaklanıp daha sonra da serbest bırakılmış değildir. Ancak ilim adamları, bu iki tepe arasında tavaf etmenin (Sa'y etmenin) hükmü hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Hz. Aişe ve Enes b. Mâlike göre Safa ile Merve arasında sa'y etmek farzdır. Terkedilmesi halinde herhangi bir keffaret veya fidye geçerli değildir. Bu görüş İmam Şafiiden nakledilmiştir. Bunlara göre Allah teafa, Kâbeyi tavaf etmeyi emrettiği gibi Safa ile Merve arasında tavaf etmeyi de emretmiştir. Bunların birbirlerinden farklı olduklarını söylemek isabetli değildir.
b-Ebuzzerka, Ebu Hanİfe, ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise Safa ile Merve arasında tavafın terkedilmesi halinde, kaza edilmesi daha evladır. Ancak mutlaka kaza edilmesi gerekmez. Sa'y etmeyi terkeden kimsenin ceza olarak kurban kesmesi de yeterlidir. Bunlara göre Safa ile Merve arasında sa'y etme, Şeytan taşlamaya, Müzdelifede vakfe yapmaya ve Kâbeye varış tavafı yapmaya benzer.
c- Atâ, Abdullah b. Mes'ud, Âsim, Mücahid ve Abdullah b. Zübeyr'e göre, Safa iel merve arasında sa'y etmek ne farzdır ne de vaciptir. O, bir nafile ibadettir. Hac yapan kimse Sa'y yapacak olursa güzel bir iş yapmış olur. Yapmayacak olursa hiçbir şey gerekmez. Zira Abdullah b. Mes'ud ve Adullah b. Abbas bu âyet-i kerimeyi: "Kim Kâbeyi Hacceder veya Umre yapacak olursa onun, Safa ile Mcrvc arasında tavaf yapmamasında bir mahzur yoktur." şeklinde okumuşlardır. Bu da Safa ile Merve arasında tavaf yapmamanın serbest olduğunu gösterir.
Taberi diyor ki: "Doğru olan görüşe göre "Safa ile Merve arasında tavaf etmek farzdır. Onu terkedenin veya unutanın tekrar orayı tavaf etmekten başka hiçbir çaresi oyktur." diyen görüştür. Zira Resulullah, sahabilerine Hac ibadetinin yapılacağı yerleri öğretirken Safa ile Merve arasında sa'y yapmayı da öğretmiştir. Bu hususta Cabir b. Abdullah diyor ki:
"Resulullah, Kabe'nin kapısından Safa tepesine doğru çıktı. Oraya yaklaşınca: "Şüphesiz ki Safa ile Mcrvc Allah'ın alâmctlcrindcndir...." âyetini okudu sonra "Biz de Allah'ın sıraladığı gibi başlayalım." dedi. Safa'dan başladı. Tepenin üzerine çıktı, Kâbeyi görünce tekbir getirdi ve:
"Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Onun hiç bir ortağı yoktur. Mülk ancak onundur, övülme de ona aittir. O, diriltir ve öldürür, o, her şeye kadirdir. O, kendisinden başka hiç bir ilah bulunmayan bir Allah'tır. Kuluna verdiği vaadini yerine getirmiş, ona yardım etmiş ve tek başına bütün gurupları mağlup etmiştir." diyerek dua etti [91]
Abdullah b. Abbas diyor ki:

"Resulullah (s.a.v.)'in, Kâbeyi tavaf ederken ve Safa ile Merve arasında
sa'y yaparken koşmasının sebebi, müşriklere gücünü göstermek İstemesiydi. [92]
Taberi diyor ki: "Resulullah, Safa ile Merve arasında sa'y yapmıştır. Onun, sa'y ve diğer Hac menasikini bizzat eda etmesi, aynı zamanda ümmetine Hac menasikini öğretmesi içindir. Ve Resulullah'ın amelleri, Allah tealimin, kitabında farz kıldı» hükümleri ümmetine açıklaması mahiyetindedir. O hakle ümmetinin de bu gibi amellere uyması gerekir. Ümmet, Resulullah'ın Kâbeyi tavaf ettiği hususunda nasıl icma etmişse Safa iic Merve arasında sa'y yaptığı hususunda da icma etmiştir. Yine ümmet, Kabe'yi tavaf etmeyenin, herhangi bir fidye veya keffaretle onu eda etmiş sayılamayacağın, ancak onu tavaf etmekle Hac farizasını eda etmiş olacağı üzerinde icma etmiştir. Safa ile Merve arasında sa'y etmek te Kâbeyi tavaf etmek gibidir. Onu terkeden de ancak sa'y yapmakla onu eda etmiş sayılır. Bu ikisi arasında fark gözetenden, görüşüne delil istenir. Şayet Abdullah b. Mes'uddan nakledilen: "Onları tavaf etmemenin bir mahzuru yoktur." şeklindeki kıraat delil gösterilecek olursa bunun, şaz (istisnai) bir kıraat olduğu ve bunun, Kur'anda tesbit edilmediği söylenir. Nitekim, Hz. Aişe (r.a.) Urve b. Zübeyre karşı çıkmış ve yukarıda zikredilen izahatlarda bulunmuş ve bu kıraat üzere okuyanların görüşlerini reddetmiştir.
Âyet-i kerimenin sonunda: "Bir kimse kendi isteğiyle fazladan hayır yaparsa, muhakkak ki Allah, şükrün karşılığını veren ve her şeyi bilinder." Duyurulmaktadır. "Fazladan yapılan hayır"dan maksat, "Farz olan Haccını yaptıktan sonr nafile olarak Hac ve Umre yapmaktır." Yoksa Hac yaptıktan sonra Safa ile Merve arasında sa'y yapmak değildir. Zira bu ikisi arasında sa'y yapmak, daha önce de belirtildiği gibi nafile değil farzdır. Ancak nafile olan bir Hacda veya Umrede bunlar arasında sa'y yapmak nafile olur.
Safa ile Merve arasında sa'y yapan Hacılar bugün, yeşil direklerle işaretlenmiş kısma gelince, erkekler, hızlı ve gösterişli bir şekilde yürürler. Buna "Hervele" denir. Hanefılere göre Hervele yapmak vaciptir.
HAC: Lüfatte, saygı gösterilecek makamları ve yerleri ziyaret kastında bulunmaktır. Şeriatta ise: Arafatta belli bir zamanda bir miktar durduktan sonra gidip Kâbeyi tavaf etmektir. Şeriatın tesbit etmiş olduğu ölçüde zengin olan ve diğer şartlan

da haiz olan bir Müslümana ömründe bir kere hac yapmak farzdır.
UMRE: Lügatte, ziyaret etmek mânâsına gelir. Şeriatta ise, belli bir zamana bağlı olmaksızın Kâbeyi tavaf etmek ve Safa ile Merve arasını sa'y etmekten ibarettir, umrede, Arafatta vakfe yapmak yoktur. [93]

159- İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayeti, biz, insanlara kitapta açıkladıktan sonra gizlcycnclcrc, işte onlara Allah lanet eder. Hem de bütün lanet edenler lanet eder.
İndirdiğimiz delilleri ve hidayeti. Tevrat ve İncil'de insanlara açıklayıp izah ettikten sonra, Muhamed'i ve getirdiği dini hakkındaki bilgileri gizleyenleri Allah rahmetinden uzaklaştırır. Melekler ve müminler da onlara lanet eder.
* Bu gerçeği gizleyenler'den maksat, Yahudi ve Hıristiyan âlimleridir.
Çünkü bu kişiler, Allah tealamn, tevrat ve İncil'de açıkladığı, Hz. Muham-med'in geleceği, Peygamberliğini ve diğer sıfatlarını gizlemişler ve ona iman etmemişlerdi. Bu yüzden Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmışlar ve lanete uğra-tılmışlardır.
Taberi diyor ki: "Âyet, her ne kadar bu özel kişilere işaret etmekte ise de hükmü, Allah'ın insanlara açıklanmasını farz kıldığı bilgileri saklayan herkesi içine almaktadır."
İslam dini, Allah'ın insanlara gönderdiği bilgileri onlardan gizlemeyi yasaklamış ve bunu yapanların lanetleneceklerini beyan etmiştir. Bu hususta Re-sulullah (s.a.v.) efendimiz de bir Hadis-i Şerifinde şöyle buyuruyor:
"Kimden bir ilim sorulur da o da ilmi gizleyecek olursa Allah o gizleyen kişiye kıyamet gününde ateşten gem vuracaktır. [94]
Yine bu hususta Ebu Hureyre (r.a.) şöyle demiştir:
"İnsanlar "Ebu Hureyre çok hadis rivayet ediyor" diyorlar. Şayet, Allah tealamn kitabındaki şu iki âyet olmasaydı hiçbir hadis rivayet etmezdim. "Ebu Hureyre bu âyeti ve bundan sonra gelen âyeti okumuş ve devamla şöyle demiştir: "Muhacir kardeşlerimizi çarşilardaki alış veriş meşgul ediyordu. Ensardan olan kardeşlerimizi ise mallan üzerindeki çalışmaları meşgul ediyordu. Ebu Hureyre ise karın tokluğuna Resulullah'tan ayrılmıyordu. O, onların hazır bulunmadiği yerlerde hazır bulunuyor ve onların ezberlemediklerini ezberliyor-du[95]

Âyeti kerimenin sonunda "İşte onlara Allah lanet eder, hem de bütün lanet edenler lanet eder." bu yurul m aktadır. Bundan maksat, Allah'ın indirdiğini gizleyenleri Allah rahmetinden uzaklaştırır ve lanet edenler de onun, Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmasını Allah'tan dilerler. Zira lanetin lügat mânâsı "Uzaklaştırmak ve kovmak" demektir.
Âyette zikredilen "Lanet edenler" den maksat, Mücahid ve İkrimeye göre, yeryüzündeki canlılar ve haşerattır. Zira bu yaratıklar: "Âdcmoğlunun günahları yüzünden, bizden yağmur kesildi." derler, ve günah işleyenlere, Allah'ın lanet etmesini dilerler. Bu hususta İkrime diyor ki: "Bütün lanet edenler lanet eder. Hatta gübre böcekleri ve akrepler dahi. Onlar, "Âdemoğiunun günahları yüzünden biz yağmurdan mahrum olduk." derler.
Katade ve Rebi' b. Enes'e göre ise "Lanet edenler" den maksat. Melekler ve müminlerdir. Süddi ve Dehhak'a göre ise "Lanet edenler"den maksat, Kabirde azap gören "kafirlerin seslerini işiten ve insan ve cinlerin de dışındaki bütün yaratıklardır. Bu hususta Bera b. Âzibin şöyle dediği rivayet edilir: "Kâfir kabi-re konulduğu zaman yanına bir yaratık gelir. Onun gözleri sanki bakırdan iki kazandır. Elinde demirden bir direk bulunmaktadır. Onunla kâfirin iki omuzu arasına Öyle bir vurur ki kâfir çığlık koparır. Onun sesini işiten her yaratık ona lanet okur. Onun sesini işitmeyen hiçbir kimse kalmaz. Ancak cinler ve insanlar işitmezler.
Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden doğru olanı, lanet edenlerin, melekler ve müminler olduğunu söyleyen görüştür. Zira Allah teala, başka bir âyet-i kerimede, kâfirlere lanet okuyanları saymış ve buyurmuştur ki: "İnkâr edenler ve kâfir olarak ölenler var ya. Şüphesiz ki Allah'ın, meleklerin ve bütün in-sanların laneti işte bunların
üzerinedir. [96]

160- Ancak tevbe edip kendilerini düzelten ve (Allah'ın indirdiğini) açıklayanlar müstesna. İşte onların tcvbelcrini kabul ederim. Ben, tevbeleri çok kabul eden ve çok merhamet edenim.
Ancak gerçeği gizlemekten vazgeçip tevbe edenler, salih amellerle nefislerini ıslah edenler ve Allah'ın, Peygamberlerine indirdiği vahyi açıklayanlar müstesna. İşte bunların tevbelerini kabul eder ve onlan, bana itaat eden ve rızamı kazananlardan eylerim. Zira ben, kullarımın tevbeierini kabul eden, affımla

onların kusurlarını örten, rahmetimle o kusurları cezalandırmaktan vazgeçen onlardan, tevbe edip kendisini düzelten ve Hz. Muhammed hakkında gizlediklerini açıklayan Abdullah b. Selam vb. müminlerdir. Ayet-i kerime, Yahudilerden olup iman eden bu kişilere işaret etmektedir.
Yukarıda da zikredildiği gibi Ebu Hureyre diyor ki: "Benim hakkımda "Ne kadar çok hadis rivayet ediyor." diyorlar. Eğer Allah tealanın kitabında, ilmi gizlemeyi yasaklayan bu iki âyet olmasaydı hiçbir hadis rivayet etmezdim." [97]

161- İnkâr edenler ve kâfir olarak ölenler var ya, şüphesiz ki, Allah'ın meleklerin ve bütün insanların laneti işte bunların üzerinedir.
Yahudi, Hıristiyan ve müşriklerden, Muhammed'in Peygamberliğini inkâr eden ve bu inkârlarıyla kâfir olarak ölenler var ya, Allah'ın meleklerin ve bütün insanların laneti işte bunların üzerinedir. Allah onları rahmetinden kovar. Melekler ve bütün insanlar da, Allah'tan, onlan rahmetinden uzaklaştırmasını dilerler.
Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: "Âyet-i kerimede, kâfir olarak ölene bütün insanların lanet okudukları zikredilmektedir. Halbuki insanların çoğu kâfirdir. Kâfirler, kâfir olarak ölenlere nasıl lanet edeceklerdir?" Cevaben denilir ki:"Mesele öyle değil. Mesele hakkında çeşitli görüşler zikredilmiştir:
Katade ve Rebi' b. Enes'e göre burada ifade edilen "Bütün insanlar" dan maksat, müminlerdir.
Ebu Aliyeye göre ise bu lanetleme işi âhirette olacaktır. Öyle ki kâfirler teşhir edilecek ve böylece bütün insanlar onlara lanet edeceklerdir.
Süddiye göre ise buradaki ifadeden şu kastedilmektedir: "Her insan, "Allah'ın laneti zalimlerin üzerine olsun." der. Böylece kâfir olarak ölen de "Zalimler" ifadesine dahil olduğundan o da lanetlenmiş olur.
Taberi bu son görüşü tercih etmiş Ebul Âİiye'den nakledilen görüşün de bununla bağdaştığım söylemiştir. Zira Allah teala kıyamet gününde, kâfir olarak ölenleri gören herkesin onlara lanet edeceklerini zikretmiş ve buyurmuştur ki: "Yalanlar uydurup Allah'a nisbet edenden daha zalim kim olabilir? İşte onlar, rablerimn huzuruna çıkarılacaklardır. Şahitler: "Bunlar, rablerine yalan nisbet ettiler." diyeceklerdir, İyi bilinmelidir ki, Allah'ın laneti zalimeredir. [98]

162- O lanet içinde ebedi kalacaklardır, onların azabı hafilctilmez, onlara mühlet de verilmez.
Onlar, kendilerini cehenneme sokacak o lanetin içinde ebedi olarak kılacaklardır. Azaplan daimi ve ebedidir. Hafifletilmez ve hiç kesintiye uğratılma. Onlara, ileri sürecekleri bir mazeretten dolayı mühlet de Verilmez.
* devamlı kalacakları ve azaplarının da hafifle-tilmeyeceği zikredilmektedir. Bu hususta başka âyetlerde de şöyle buyurulmaktadır: "İnkâr edenlere ise cehennem ateşi vardır. Onların ölümlerine hükmedilmez ki ölsünler. Onların cehnnem azabı da hafifletilmez. Biz, her kâfiri işte böyle cezalandırırız[99]Ayetlerimizi inkâr eden'cri, ilerde cehennem ateşine atacağız. Derileri yandıkça, azabı (alsınlar diye onları başka derilerle değiştireceğiz. Şüphesiz ki Allah, her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir. [100]buyurulmaktadır: İzahı yapılan bu âyette: "Onlara mühlet te verilmez" buyurulmaktadır. Bu ifadeden kâfir olarak ölüp lanete uğra-yanların mazeretlerinin dinlenilmiyeceği ve mazeretleri dinlenene kadar dahi mühlet verilmeyeceği anlaşılmaktadır. Nitekim bu hususta başka âyeti kerimelerde de şöyle buyurulmaktadır. "O gün onlar konuşamazlar." "O gün, ya-İaniayanların vay haline. [101]

163- Sizin ilahınız tek bir ilahtır, ondan başka ilah yoktur. O, çok merhamet edendir ve çok bağışlayandır.
Ey insanlar, ibadet edilmeye layık olan ilahınız tek bir ilahtır. Ondan başka ilah yoktur. Ondan gayrısına ibadet etmeyin. Ona bir başka şeyi eş koşmayın. Çünkü onun misli ve benzeri yoktur. O, çok merhamet edendir ve çok bağışlayandır.
*Bir kısım âlimler, Allah tealanın birliğini şöyle izah etmişlerdir: "Al-lah'm benzeri ve emsali yoktur. Yani, Allah teala, aynı cinsten olan şeylerin biri değildir. Çünkü onun için cins söz konusu değildir. Yine Allah teala herhangi bir bütünün bölünen parçalarından biri değildir. Çünkü o, herhangibir şeyin parçası değildir. Yine Allah tealanın bir 'ligi, birbirine benzeyen iki şeyin aynı oluşu anlamında bir birlik değildir. Zira onun benzeri ve emsali yoktur.
Diğer bir kısım âlimler ise Allah tealanın birliğini şöyle izah etmişlerdir: aiisîî îeala bütün yaratıklardan ayndır. Yaratıklardan hiçbir şey onun varlığı içine girmez. Allah teala

da yaratıklardan herhangi birine hulul etmez. O, ayrıdır, yalnızdır, tektir.
Âyet-i kerimede Allah tealadan başka hiçbir ilah olmadığı zikredilmektedir. Bunun anlamı" Âlemlerin, AUahtan başka hiçbir rableri yoktur." Kullarının, Allah'tan başka ibadet etmeye layık görecekleri hiçbir ilah yoktur. Allah tealanın dışındaki tüm varlıklar, onun yaratıklarıdır. Bu itibarla bunların hepsinin Allah'a itaat etmeleri, emrine boyun eğmeleri, onun dışındaki ilah, put ve tağutlara ibadet etmeyi bırakmaları gerekir. Çünkü bunların hepsi Allah'ın yaratıklarıdır. Bu itibarla Allah'ın Hanlığını kabul etmek ve onun bir'liğini ikrar etmek zorundadırlar. Ayrıca dünyada, içinde bulundukları bütün nimetler ve âhirette erişecekleri bütün mükâfaatlar, Allah'a ortak koşulan putlara ait değil sadece Allah'a aittir. Diğer yandan Allah'a ortak koşulan şeyler, dünyada da âhirette de ne herhangi bir zarar verme gücüne sahiptirler ne de fayda sağlamaya. O halde bütün yaratıklar, Allah'tan başka ilah olmadığını kabul etmeli ve onun emir ve yasaklarına boyun eğmelidirer." demektir.
Görüldüğü gibi âyet-i kerime, müşrikleri, sapıklıklarından dolayı uyarmakta, onları, inkarcılıktan vazgeçip tevhid inancına dönmeye çağırmaktadır. Bu âyetten sonra gelen âyette ise, Allah'ın birliğini gösteren delilleri, aklını kullanacak olan müşriklere ğOsiennekte ve Onları uyararak şöyle buyurmaktadır: [102]

164- Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ve gündüzün değişmesinde, insanların faydasına olan şeylerle, denizde yüzün gemilerde, Allah'ın, gökten su indirip onunla, yeryüzünü ölümünden sonra diriltmesinde, yeryüzünde her türlü canlıyı yaymasında, rüzgârı ve yerle gök arasında emre hazır olan bulutları çeşitli yönlere çevirmesinde, aklını kullanan bir topluluk için çeşitli ibretler vardır.
Şüphesiz göklerin ve yerin yoktan var edilmesinde, daha önce yapılmış bir benzeri olmaksızın meydana getirilmesinde, birbirinin zıddı olan gece ve gündüzün birbirlerini takibetmelerinde, gece gidince gündüzün, gündüz gidince de gecenin gelmesinde, insanlığın faydasına olan şeylerle denizlerde yüzen ağır yüklü gemilerde, yeryüzü kuraklaştıktan sonra, Allah'ın, gökten yağmur indirip onunla insanlar için yiyecek, hayvanlar için de yem olmak üzere yerden ibtkiler çıkarmasında, insan ve hayvanlardan her canlıyı yeryüzünde

muhtelif yerlere dağıtmasında, rüzgarı bazen aşılayıcı, bazen bulutları sürükleyici, bazan da her şeyi alt üst eden bir rüzgâr olarak çeşitli yönlere çevrimesinde, sizin ve hayvanlarınızın hayat kaynağı olan yağmuru taşıyan bulutlan, çeşitli yönlere sevketme-sinde, bütün bunlarda, aklını kullananlar ve Allah'ın birliğini gösteren delilleri anlayanlar için, bunları yaratanın tek bir ilah olduğuna dâir alâmet ve deliller vardır.
Allah Teala bu âyette insanlara, ilahlarının, tapmış oldukları put ve Ta-ğutlar değil, kendilerine bu nimetleri veren Allah olduğunu haber vermekte ve her türlü ibadet ve taata ancak kendisinin layık olduğunu beyan etmektedir.
Taberi diyor ki: "Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında iki görüş etmektedir.
Ata b. Ebu Rebaha göre Ayet-i kerimenin nüzul sebebi şudur: Resulullah, müşriklere, Allahtan başka hiçbir ilah olmadığını ve Allah'ın tek bir ilah olduğunu bildirince onlar: "Allah'ın bir olduğuna dair delil nedir? Biz bunu inkâr ediyoruz. Biz, bir'den çok ilahımız olduğunu söylüyoruz." dediler. Bunun üzerine Allah teala bu âyeti, putlara tapan müşriklere karşı Resulullah'a bir delil olması için indirdi. Zira âyet, Allah'tan başka tapılan putların hiçbir şey yapamadıklarını, Allah tealaınn ise âyette zikredilen her şeyi yaptığnı beyan ediyor ve böylece müşrikleri susturuyor,
Ebudtlerda ve Said b. Cübeyr'e göre ise âyet-i kerimenin nüzul sebebi, müşriklerin, Resulullah'tan bir mucize istemeleridir. Allah teala onlara, gelip geçici olan bir mucizeyi gönderme yerine devamlı kalan ve akl-ı selimlere hita-bedip ikna eden bu âyet-i kerimeyi göndermiştir ki düşünsünler ve şirklerinden vaz geçsinler. Bu hususta Said b. Cübeyr diyor ki: "Kureyş müşrikleri, Yahudilere "Bize Musa'nın getirdiği mucizeleri anlatır mısınız?" dediler.Yahudiler de onlara Hz. Musanın asasını ve beyaz el mucizesini Anlattılar.Kureyş müşrikle-ri,Hıristiyanlara da, Hz. İsa'nın getirdiği mucizeleri sorduhır.Hıristiyanlar da onlara, Hz. İsa'nın, körleri ve alaca hastalığını yakalananları iyileştirdiğini, Alah'ın izniyle ölüleri diriltti̇ğini anlattılar.Kureyş müşrikleri bu defa da Resu-lullah'a: "Allah'a dua et de Safa tepesini bizim için altın yapsın ve düşmanlara karşı güçlenmiş olalım." dediler.Bunun üzerine Resulullah da rabbinden bunu istedi. Allah teala da ona:"Ren onlara istediklerini verir Safa tepesini alhn yaparım fakat artık ondan sonra da yalanlamalarına devam edecek olurlarsa ben onları, âlemlerden kimseyi uğratmadığını bir azaba uğratırım"

buyurdu. Resulullah da: "Kavmimi bana bağışla da ben onları gün be gün davet edeyim." dedi. İşte bunun üzerine Allah teala bu hayet-i kerimeyi indirdi. Bu âyette zikredilen hususlar, Resulullah'a güveni sağlama bakımından. Sata tepesinin altına dönüşmesinden daha büyük ve daha etkilidir.
Taberi diyor ki: "Doğru olan görüş şudur ki: "Allah teala bu âyet-i kerimeyle kullanın, birliğine ve ilahhkta tek oluşuna dair uyarmıştır. Âyetin asıl nüzul sebebi budur. Atâ'mn da dediği gibi bu âyet-, Resulullah'a müşriklere karşı bir delil de olabilir. Said b. Cübeyr ve Ebudderda'nın dediği gibi, müşriklerin. Resulullah'tan istediklerini bir mucizenin yerine inmiş te olabilir.
Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: "Bir kısım kâfirler, göklerin ve yerin yaratılmasının ve âyette zikredilen diğer şeylerin, Allah tarafından meydana getirildiklerini inkâr ederler. Allah'ın yaratıcılığını inkâr edenlere karşı Allah'ın bunları yarattığnı söylemek, onun varlığını ve birliğini gösteren bir delil olur mu? "Cevaben denilir ki: Allah'ın varlığını ve birliğini inkâr eden mülhid-lere doğrudan delil olmasa da, Allah'ın yaratıcılığın kabul eden fakat ona bir lakım putları ortak koşan müşriklere karşı, Allah'ın birliğini ispat eden kesin bir delildir. Zira Allah teala onlara: "Ben bu şeyleri yaratıyorum, sizin bana ortak koştuğunuz şeyler ne yapıyor? Hiçbir şey yapmıyor." diyerek onları sustunmıştur. [103]

165- İnsanlardan bazıları, Allah'tan başka varlıkları ona eş koşarlar. Onları, Allah'ı sevdikleri gibi severler .Müminler ise en çok Allah'ı severler. O zalimler azabı gördükleri zaman, bütün kuvvetin Allah'a ait olduğnu ve onun azabının çok şiddetli okluğunu bir bilselerdi.
İnsanlardan bazıları, Allah'tan başka varlıkları ona eş ve benzerler koşarlar. Onlar putlarını, müminlerin Allah'ı sevdiği gibi severler. Müminler ise onların, putlarını sevmelerinden çok daha kuvvetli bir sevgi ile Allah'ı severler. O zalimler, Allah'ın, cehenmede kendileri için hazırlamış olduğu azabı görselerdi, bütün kuvvetin, kendilerine hiçbir fayda sağlamayan, o Allaha eş koştukları şeylere değil Allah'a alt olduğnu ve kendisini inkâr edenlere, Allah'ın azabının çok şiddetli olduğunu kesin olarak bilirlerdi.
Âyette zikredilen ve "Eşler" diye tercüme edilen (bijtf) kelimesinden maksat, Katade, Mücahid, rebi' b. enes ve ibn-i Zeyd'e göre müşriklerin, Allah'ın dışında taptıkları çeşitli

tanrılarıdır. Onlar bu putlarını Allah kadar severler ve o putlarla övünüp iftihar ederlerdi.
Süddiye göre ise buradaki "Eşler"den maksat, Allah'a ortak koşanların ileri gelenleri ve efendileridir. Zira bunlar, Allah'a isyan ederek ileri gelenlerine itaat ederler. Onları Allah'ın derecesine yükselterek onuh kadar severler.
Âyet-i kerimenin son kısmında: "O zalimler, azabı gördükleri zaman bütün kuvvetin Allaha ait olduğunu ve onun azabının çok şiddetli olduğunu bîr bilselerdi." buyurulmaktadır.
Âyet-i kerimenin bu bölümündeki "Görme" fiili, iki şekilde okunmuştur. Biri (uf) şeklidir. Mânâsı, "Bir görsen" demektir. Bu kıraat şekline göre âyet-i kerimeye şu çeşitli mânâlar verilmiştir.
a- Ey Muhammed, zalimlerin, Allah'ın azabını gördükleri zamanı bir görecek olsan. Onlar azabı gördükleri zaman, kuvvetin yalnızca Allaha ait olduğunu ve Allanın, azabı şiddetli olan rab olduğunu ikrar etmiş olacaklardır.
b- Ey Muhammed, bütün kuvvet Allaha ait olduğundan ve Allah, azabı şiddetli olan rab olduğundan, zalimlerin, Allanın azabım gördüklerini görecek olsan. İşte o zaman Allanın azabının derecesini bilmiş olursun.
c- Ey Muhammed, zalimlerin, Allanın azabını gözleriyle gördüklerini bir görecek olsan, onların hallerinin ne olduğunu bilmiş olursun. Şüphesiz ki dünyada da âhirette de bütün kuvvet yalnızca Allah'a aittir. Yine şüphesiz ki Allah, kendisine ortak koşanlara karşı azabı şiddetli olandır.
d- Ey Muhammed, zalimlerin, azabı gördüklerini bir görecek olsan, onlar o zaman şöyle diyeceklerdir: Şüphesiz ki bütün kuvvet Allah'a aittir. Yine şüphesiz ki Allah, azabı çok şiddetli olandır.
"Görmek" fiilinin ikinci kıraati ise (ısj'ı) şeklindedir. Buna göre ise âyete şu şekilde mânâ verilmiştir: "Zalimler, Allah'ın, kendileri için cehennemde hazırladığı azabı bir görecek olsalar. O zaman gözleriyle görmüş olacaklar ki, bütün kuvvet yalnızca Alfana aittir ve Allah, azabı şiddtli olandır.
Taberi, birinci kıraat şeklini tercih etmiş ve kitabın Resulullaha olduğunu söylemiş bu âyetin mânâsının şöyle olduğunu zikretmiştir: "Ey Muhammed, sen zalimlerin, azabı gördüklerini bir görmüş olsaydın. O zaman bütün kuvvetin yalnız Alîaha ait olduğunu ve Allanın, azabı şiddetli olan rab olduğunu görmüş olurdun. Taberi sözlerine devamla diyorki: "Burada hitap her ne kadar Resulullaha ise 6e asıl kastedilen, onun dışındaki

insanlardır. Zira Resulullahm, bütün kuvvetin Allaha ait olduğunu ve Allanın, azabı şiddetli olan rab olduğunu bildiğinde şüphe yoktur. Bu âyete, şu âyete benzemektedir? "Bilmez misin ki, göklerin ve yerin mülkü Allah'a aittir? [104]

Taberi diyor ki: "Bu kıraati tercih etmemizin sebebi, zalimler azabı gördüklerinde, bütün kuvvetin Allah'a ait olduğunu ve Allanın, azabı şiddetli olan rab olduğunu yakinen bilmiş olacaklardır. Bilinen bir şeyi söylemenin anlamı yoktur. Bu itibarla hitabın Resulullaha olduğunu gösteren kıraat daha tercihe şayandır.

Allaha ortak koşmaktan daha büyük bir günah olmadığı muhakkaktır. Bu hususta Abdullah b. Mes'uddan şu hadis rivayet edilmektedir: Abdullah b. Mes'ud diyor ki:

"Resulullahtan, "Allah katında en büyük günah nedir?" diye sordum. Re-sulullah: "Kendini yaratan Allaha ortak koşmandır." buyurdu. Dedim ki: "Şüphesiz ki bu, büyük bir günahtır. Peki ondan sonra hangisidir? dedim. Buyurdu ki: "Seninle birlikte yemek yiyeceğinden korkarak çocuğunu öUlürmendir." "Sonra hangisidir?" diye sordum. Resulullah: "Komşunun karısıyla zina etmendir." diye cevap verdi[105]

166- İşte o zaman, tâbi olunanlar, kendilerine tabî olanlardan uzaklaşacaklar, azabı görecekler ve aralarındaki bağlar kopacaktır.

İşte o zaman, kendilerine tabi olunan önderler, dünyada kendilerine sapıklıkta tabi olanlardan uzaklaşacaklar, âhirette, azabı bizzat gözleriyle görecekler, bunların, dünyada tabi olduklarîyla aralarındaki bağlar ve her türlü alaka kesilecektir. Dostluk, sevgi, akrabalık ve şeftat onlara âhirette hiçbir fayüa sağlamayacaktır.

Bu dünyadayken, Allahı bırakıp ta çeşitli varlıklara tapanlar veya onlan Allaha ortak koşanlar, âhirete yalnız başlarına kalacaklar, Allanın dışında, taptıkları veya ortak koştukları şeyler onlardan uzaklaşacaklardır. Bu hususta diğer bir âyet-i kerimede şöyle buyuru im aktadır: "O gün aleyhlerinde hüküm kesinleşen kimseler "Rabbimiz, işte azdırdıklarımiz. Kendimiz azdığımız gibi onları da azdırdık. Onlardan uzaklaşıp sana geldik. Zaten onlar bize tapmıyorlardı." [106] Bir diğer âyette de şöyle buyurulmaktadır: " Allahın emri yerine gelince, şeytan şöyle der: "Şüphesiz Allah size gerçek bir vaad-dc bulunmuştu. Ben de size vaadde bulunmuştum. Fakat vaadimi bozdum. Benim, sizin üzerinizde bir nüfuzum yoktur. Fakat sizi sapıklığa

çağırdım. Siz de bana uydunuz. O halde beni kınamayın, nefsinizi kınayın. Artık ne ben sizi kurtarabilirim ne de siz beni. Daha önce beni Allah'a ortak koşmanızı reddediyorum." Elbette zalimlere can yakıcı bir azap vardır. [107] Ayette zikredilen: "Kendilerine tabi olunanlar" d an maksat, Katade, Rebi b. Enes ve Atâ'ya göre "İnsanların, Allah'a ortak koşmakta liderleri, ileri gelenleri ve zorbalarıdır." Süddiye göre ise "Şeytanlar"dır. Onlara tabi olanlar da insanlardır.
Taberi birinci görüşü tercih etmiştir. Yani, Allaha ortak koşanların önderleri, Allah'ın azabını gördükleri zaman kendilerine tabi olanlardan uzaklaşacaklardır.
Âyet-i kerimede: "Aralarındaki bağlar kopacaktır." buyurulmaktadir. Mücahid, Abdullah b. Abbas, Katade ve Rebi' b. Enese göre âyette zikredilen "Bağlar"dan maksat, dünyadaki ilişkileri ve dostluklarıdır. Zira kâfirler âhirette, şu âyetlerde zikredildiği gibi birbirlerine lanet okuyacaklar ve birbirlerine düşman kesileceklerdir. "... Sonra kıyamet günü birbirinizi tanımayacaksı-nız. [108]"O gün dostlar birbirlerine düşman kesilirler. Ancak takva sahipleri böyle değildir. [109]
Abdullah b. Abbas ve Rebi' b. Enesten nakledilen diğer bir görüşe göre âyette zikredilen "Bağlar"dan maksat, "Onların, insanlar nezdindeki itibarlarıdır." Artık âhirette müşriklerin, insanlar arasında bu tür itibarları kalmayacaktır.
İbn-i Cüreyc'in, Abdullah b. Abbastaıı naklettiğine göre ise, âyette zikredilen "Bağlar"dan maksat, "Akrabalık bağlarıdır." Âhirette kişi, kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve oğullarından kaçacaktır.
Süddi ve İbn-i Zeyd'e göre âyette zikredil̇n "Bağlar"dan maksat, müşriklerin, dünyadayken yaptıkları amellerdir. Âhirette müşriklerin kendilerini kurtaracak hiçbir amelleri olmayacağından, amel leri yle bağlan kopmuş olacak ve layık oldukları cezaya sürükleneceklerdir.
İbn-i Zeyd diyor ki: "Âhirette takva ehline, amellerinin karşılığında bir belge verilecek, onu göstererek kendilerini kurtaracaklardır. Mümin olmayanlara ise kötü olan amellerinin karşılığında bir belge verilecek, o belge parçalanacak ve onlar cehennem ateşine sevkedileceklerdir.
Taberi diyor ki: "Doğru olan görüş, kâfirlerin ve müşriklerin, âhirette vasıta yapabilecekleri bütün sebep ve bağların kopacağını söyleyen görüştür. Zira âyet-i kerimeler, kâfirlerin, azabı gözleriyle görünce ileri gelenlerin kendilerinden uzaklaşacaklarını, birbirlerine lanet okuyacaklarını, müminler

dışındaki dostların da birbirlerine düşman olacaklarını, şeytanın, kendisine uyanlardan beri olduğunu bildireceğini, kâfire. Allanın dostu olan akrabasının dahi yardımcı olmayacağını ve kâfirlerin dünyada işledikleri amellerin kendileri için üzüntü kaynağı olacağını beyan etmektedirler. Bu zikredilen şeyler, dünyada başvurulan vasıta ve sebeplerdir. Âhirette bütün bu sebepler ortadan kalkacaktır. Ayeti bu sebeplerden sadece birine tahsis etmenin mânâsı yoktur. Böyle yapanlardan bu görüşlerini doğrulayacak delil istenir." [110]

167- Tâbi olanlar şöyle derler: "Keşke bizim için (dünyaya) tekrar dönüş olsa da, onların bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaş-sak." İşte böyelce Allah, amellerini bir pişmanlık kaynağı olarak kendilerine gösterecektir. Ve onlar, cehennemin ateşinden çıkacak da değillerdir.
Allah'a isyan hususunda başkalarına tabi olanlar derler ki: "Keşke bizim için dünyaya geri dönüş olsa da, bizi saptıran reislerimizden, onların burada bizden uzaklaştıkları gibi uzaklaşsak. "İşte böylece Allah, dünyadayken yalanladıktan azabı kendilerine gösterdiği gibi, onların çirkin amellerini de kentlilerine gösterecektir. Onun cezasını gördükleri zaman pişman olacaklardır. Cehennem azabından çıkarılmayacaklar, orada ebedi olarak kalacaklardır.
* Taberi diyor ki: "Âyeti kerimede: "Allah onlara amellerini, bir pişmanlık kaynağı olarak gösterecektir." buyurulmuştur. Eğer denilecek olursa ki "Pişmanlık, iyi ve hayırlı şeylerin terkedilmişinden duyulur. Onların amelleri, kötü ameller olduğu hakle kendilerine amelleri gösterilince nasıl pişmanlık duyacaklardır? Cevaben denir ki: "Müfessirler bunu şu şekillerde izah etmişlerdir:
a- Süddi ve Abdullah b. Mes'ud'un, âyetin bu bölümünü şu şekilde izah ettikleri rivayet edilmektedir: Allah, ileri gelenlerine uyan müşrik ve kâfirlere, dünyada kendilerine farz kıldığı, onların da, yapmayarak Allanın cezalandırmasına layık oldukları amellerini ve o amellerin, yapılması halinde, kendileri için hazırlanan nimetleri gösterecektir. Onlar da cennetteki bu nimetleri görünce üzülecekler, pişman olacaklardır. Bu hususta Süddi diyor ki: "İleri gelenlerine uyan kâfirlere, âhirette cennetler ve cennetteki yerleri gösterilecek ve onlara denecek ki: "Şayet sizler Allaha iman etmiş olsaydınız bu meskenler sizin olacaktı." İşte o zaman bunlar, dünyada iken Allanın emir ve yasaklarına uymamaktan dolayı pişmanlık duyacaklar ve

onların bu yerleri müminlere fazladan dağıtılacaktır." Bu izaha göre âyetin bu bölümü şu mânâyı ifade etmektedir: Kâfirler azabı gördükleri gibi Allah onlara, dünyada iken yapmaları icabeden amelleri de gösterecek, onlar da yapmadıktan, bu amellerinden dolayı üzüleceklerdir.
Rebi' b. Enes ve İbn-i Zeyd ise âyetin: "Allah, amellerini bir pişmanlık kaynağı olarak kendilerine gösterecektir." kısmını şu şekilde izah etmişlerdir: "Allahy.kâfirlere, kendileri için bir pişmanlık vasıtası olsun diye kötü amellerini gösterecektir. Onlar, niçin bu gibi amelleri işleyip te Allahı razı edecek amelleri işlemediklerinden dolayı p;işman olacaklardır." Taberi de bu izah tarzını tercih etmiştir.
Âyet-i kerimenin sonunda: "Onlar, cehennem ateşinden çıkacak ta değillerdir." buyurulmaktadir. Yani kâfirler, Allah'ın azabını gözleriyle gördüklerinde pişman olsalar da, kendilerine, çirkin olan amelleri gösterildiğinde pişmanlıkları artsa da, tekrar dünyaya döndürülüp kendilerini saptıranlardan uzaklaşmayı isterlerse de onlar, dünyadaki inkârları yüzünden, içine atıldıkları cehennem ateşinden çıkacak değillerdir. Bilakis onlar, orada ebediyyen kalacaklardır.
Taberi diyor ki: "Bu âyet-i kerime: "Allanın, kâfirlere olan azabı belli bir zaman sonra bitecek, yok olacaktır." şeklinde iddiada bulunanları yalanlamaktadır. [111]

168- Ey insanlar, yeryüzünde bulunan helal ve temiz şeylerden yeyin. Şeytanın adımlarını takibetmeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır.
Ey insanlar, size haram kıldığım, ölmüş hayvan, kan, domuz eti gibi murdar yiyeceklerin dışında, helal kıldığım temiz ve güzel şeylerden yeyin. Şeytanın takibettiği yol ve işlerde ve sizi davet ettiği, Allaha itaat etmeme hususunda onun yolunu takibetmeyin. Çünkü onun düşmanlığı açıktır. O, atanız Âdemi aldatarak, yasaklanmış ağaçtan yedirdi, hata işleterek ayağını kaydırdı ve onu cennetten çıkarttı.
* Şeytan, insanoğlunun apaçık düşmanıdır. Bu hususa çeşitli âyet-i kerimelerde işaret buyurulmaktadır. "Şüphesiz ki şeytan sizin düşmanınızdır. Siz de onu düşman edinin. O, kendi taraftarlarını ancak cehennemliklerden olmaya ça-ğinr[112] £y Muhaınmed, sen insanlara Âdemle İblisin kıssasını hatırlat, hani bir zaman meleklere: "Âdeme ihtiram secdesinde bulunun." demiştik de İblisin dışında bütün melekler secde etmişlerdi. Cinlerden olan İblis ise ıabbinin emrinden çıkmıştı.

Beni bırakıp İblisi ve soyunu dostlar mı ediniyorsunuz? Halbuki onlar sizin düşmanınızdır. Zalimlerin, AİIahı bırakıp şeytanı dost edinmeleri ne kötü bir mübadeledir. [113]
Âyette zikredilen "Şeytanın adimlarTndan maksat, Abdullah b. Abbasa göre "Şeytanın ameli "Mücahid, Katade ve Dehhaka göre "Şeytanın aldatmalan" Süddiye göre "Şeytana itaat" Ebu Miclez'e göre ise "Günah işlemeye dair adakta bulunmak"tır.
Taberi diyor ki: "Bu zikredilen görüşlerin hepsi birbirine yakındır. Bu izahların hepsi de Şeytana uyulmama konusunda dikkatli olmaya dair dikkatleri çekmektedir. [114]

169- O, size sadece kötülük ve hayasızlığı ve Allaha karşı, bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder.
Şeytan size, sahibine kötülük getirecek olan, Allaha isyan etmeyi ve zina gibi her çeşit çirkin ve hayasız işi yapmayı emreder. Aliah'ıı karşı bilmediğiniz şeyi söylemenizi de emreder.
Âyette zikredilen "Kötülük"tan maksat, "Günah işlemek"tir. "Hayasızlık" ise "Her söylenilmesi, işitilmesi çirkin örülen şey"dir. Süddi, hayasızlıktan maksatm "Zina etmek" olduğunu söylemiştir.
Âyette zikredilen: "Allaha karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder." ifadesindeki "İnsanların bilmeyerek söylediklerinden maksat, şu âyet-i kerimede zikredilen ve helal olduğu halde kendilerine haram kıldıkları şeylerdir: "Allah,, "Bahire", "Şaibe", "Vasile", ve "Hânı" diye bir şey yapmamıştır. Fakat kâfirler, Allaha yalan iftira etmektedirler. Çöklan da akıllanın kullanmazlar. [115]
Bahire: İsİâmdan önce cahilîye döneminde Arapların bazı âdetleri vardı. Mesela bir deve, beşinci defa doğrmasmcia da dişi doğurursa onun kulağı çenti-lip serbest bırakılırdı. Onun sütü sağılmaz ve binek olarak ta kullanılmazdı.
Sâibc: Dileği yerine gelen bir kimse putlara deve adardı. Bu deveye de binilmez ve sütü sağiimazdı. İşte böyle bir deveye de Şaibe denirdi.
Vasile: Bir deve, birisi erkek diğeri dişi olmak üzere ikiz doğurursa, ikizi olan dişinin hatırına erkek de kesilmez ve binilmezdi. Buna da Vasile adı verilirdi.
Ham: Bir erkek devenin soyundan on döl alınırsa artık onun sırtı haram sayılır, ona binilmez ve yük tışitılmazdı. Böyle bir deve otlatkta şerbet bırakılırdı ve buna da Ham adı verilirdi.

İşte bu durumlarda bu develere binilmez, yük taşıtılmaz, sütleri sağılıp onlardan istifade edilmezdi. Halbuki onlardan istifade etmeyi Allah teala biz insanlara helal kılmıştır. İşte AHahın helal kıldığı bir şeyi müşrikler kendi kafalarından uydurdukları bazı gerekçelerle kendilerine haram kılmışlardı. Âyet-i kerime bu gibi davranışları yasaklamakta ve Alîah tealanın böyle bir şeyi emretmediğini beyan etmektedir. [116]

170- O müşriklere: "Allanın indirdiğine tabi olun." denildiğinde, "Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye tabi oluruz." derler. Şayet ataları, hiçbir şey bilmiyor ve doğru yolu bulamıyorlarsa da mı?
O kâfirlere: "Allahm, kitabında Resulüne indirdiği şeye tabi olun. Onun helal kıldiğm helal kabul edin, haram kıldığını haram kabul edin." denildiğinde "Biz, haram ve helal mevzuunda, atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye tabi oluruz." derler. Şayet ataları hiçbir şey bilmiyor ve doğru yolu bulamıyorlarsa da mı? Onlar, Allah'ın dini ve farzları hakkında hiç bir şey bilmeyen ve doğru yolu da bulamayan kâfir atalarına mı uyacaklar? Onlara nasıl tâbi oluyor da rab-lerinin emrettiği şeyi terkediyorlar? Bu cahillere ancak akit ve iyiyi kötüden seçme yeteneği bulunmayan kişiler tabi olurlar.
* Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında Abdullah b. Abbas'ın şunları söylediği rivayet edilmektedir: Resulullah (s.a.v.) ehl-i kitaptan Yahudileri İslama davet etti. Onlara İslam'ı övdü ve onları Allah'ın azabından sakındırdı. Bunun üzerine Râfi' b .Harise ve Mâlik b. Avf şöyle dediler: "Bilakis biz atalarımız üzerinde bulduğumuz dine tâbi oluruz. Çünkü onlar daha iyi biliyorlardı ve onlar bizden daha hayırlı idiler." İşte bunun üzerine Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirdi. [117]

171- Kâfirlerin durumu: Ancak çobanın bağırıp çağırmasını duyabi-len ve mânâsını anlamayan hayvanların durumu gibidir. Bu kâfirler, sağır, dilsiz ve kördürler. Bu yüzden hakkı idrak edemezler.
Allah'ın bir olduğunu kabule ve ona itaat etmeye çağmlmayı kötü karşılamaları ve anlayışlarının kıt oluşu bakımından kâfirlerindurumu, sesleri duyan fakat o seslerin ne mânâya geldiğini anlamayan hayvanların durumu gibidir. Bu kâfirler sağırdırlar hakkı duymazlar. Dilsizdirler hakkı söylemezler. Kördürler doğru yolu göremezler.

İbn-i Abbas diyor ki: "Âyet-i kerimenin izahı: Hidayeti duymaz, onu görmez ve onu düşünmezler." demektir.
Müfessirler bu âyet-i kerimyi iki şekilde izah etmişlerdir.
İkrime, Abdullah b. Abbas. Mücahid, Katade, Rebi' b. Enes, Atâ ve Süd-diye göre bu âyet-i kerimenin izahı şöyledir: Kâfirlere öğütte bulunna kimse, çobana, kâfirler ise çobnın seslendiği hayvanlara benzerler. Nasılki bu hayvanlar,, sadece çobanın sesini duyup bir şey anlamazlarsa kâfirler de kendilerine, Allah'ın âyetlerini okuyan kimsenin sadece sesini duyar fakat ne demek istediğini anlamazlar. Kendilerine okunan Allah tealanın âyetlerini kabul etme istidadı göstemıezler. Abdullah b. Abbas bu kâfirlerin âdeta develer, merkepler ve koyunlar gibi olduklarını söylemiştir.
İbn-i Zeyd ise bu âyet-i kerimeyi şöyle izah etmiştir: "Bir şey işitmeyen ve bir şey anlamayan putlara seslenen ve onlara tapan, kâfirlerin durumu, cansız varlıklara karşı bağırıp çağıran ve sesinin yankısından başka bir şey işitmeyen kimsenin durumuna benzer. Nasılki cansız varlıklara konuşan kimse onlardan hiçbir fayda görmezse, kâfirlerde o putlardan hiçbir faydagörmezler. Taberi diyor ki: "Bu izah tarzına göre âyete şu şekilde mânâ vermek de mümkündrür. "Bir şey işitmeyen ve bir şey anlamayan putlara seslenen kâfirlerin durumu, hayvanlara seslenen çobanın durumuna benzer.Hayvanlar da bir şey anlamazlar putlarda.
Taberi, âyette hakka davet edenin çobana, kâfirlerin de hayvana benzetil-diğini söyleyen görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiş buna delil olarak ta âyet-i kerimenin Yahudiler hakkında indiğini, Yahudilerin de putlara tapmadık-larından dolayı onların çobana benzetilmesinin doğru olmayacağım göstermiştir."
Mücahid diyor ki: "Kâfirler, sesi işiten fakat onu düşünemeyen hayvanlara benzerler." İbn-i Abbas ta yine diyor ki: "Onlar, deve ve eşekler gibidirler. Onlara "Ye" desen ancak sesini işitirler başka bir şey anlamazlar. İşte kâfirler de böyledir. Sen onlara hayırı emredip kötülükten sakındırdığında sesini duymaktan başka bir şey anlamazlar. [118]

172- Ey İman edenler, size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yeyin. Şayet sadece Allah'a ibadet ediyorsanız ona şükredin.
Ey, Allah'ı ve Resulünü tasdik edenler, Allah'a itaatla boyun eğenler, size helal kıldığımız nzıklardan yeyin. Eğer Allah'ın

emrine boyun eğiyor, ona itaat ederek onu dinliyorsanız size verdiği nzıklar için ona şükredin.
* Peygamber efendimiz (s.a.v.) helal ve temiz şeyleri yiyerek beslenmenin önemine işaretle buyuruyor ki:
"Ey insanlar, Allah temizdir ve ancak temiz olanları kabul eder. Allah bu hususta Peygamberlere neyi emretmişse müminlere de aynı şeyi emretmiştir. Peygamberleri için şöyle büyümüştür: "Ey Peygamberler, temiz ve helal nzıklardan yeyin, salih ameller işleyin. Şüphesiz ki ben, sizin yaptıklarınızı çok iyi bilirim. [119]
Bu konuda müminler için de, görüldüğü gibi bu âyette: "Ey îman edenler, size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yeyin." Duyurulmaktadır.
Resulullah (s.a.v.) uzun bir yolculuk yapan ve saçı başı birbirine kansan ve ayaklarını tozlar bürüyen bir kişinin yaptığı duayı zikrederek buyurmuştur ki: "Bu adam ellerini göğe yukarı kaldırır "Ey rabbim, ey rabbim," diye yalvarır. Halbuki bunun yediği haram içtiği haram giydiği haramdır ve kendisi haramla beslenmiştir. Bunun duası nasıl kabul edilecektir?" [120]

173- Şüphesiz ki Allah size leşi, kanı, domuz etini bir de Allah'tan başkası adına kesilenleri haram kıldı. Bir kimse mecbur kalır, zaruret haddini aşmadan ve başkalarının hakkına tecavüz etmeden bunlardan yerse ona günah yoktur. Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.
Şüphesiz ki Allah size, leşi, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına yani putlar ve uydurma tanrılar gibi varlıkların adına kesilenleri haram kıldı
Kim bu haram kılınanları yemeye mecbur kalır da,kendisi gibi zaruret halinde bulunanın elindekini zorla almadan, onun hakkına tecavüz etmeksizin ve kendisi için de zaruret miktarını aşmadan bu haram kılınan şeylerden yese onun için bir mahzur ve günah yoktur. Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.
"Allah'tan başkası adına kesilen" şeklinde tercüme edilen cümlesi müfessirler tarafından iki şekilde izah edilmiştir:
a- Katade, Mücahid, Dahhak, Atâ ve Abdullah b. Abbasa göre bu ifadenin mânâsı, "Allah'tan başkası adına kesilenler" demektir. Allah'tan başkası bir tağut, bir put vb. şeylerdir.
b- Rebi' b. Enes ve İbn-i Zeyd'e göre ise bu ifadeden maksat, "Üzerine Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen hayvanlardır."

Ayet-i kerimenin metninde geçenifadesinin ne mânâya geldiği hakkında müfessirler çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazılarına göre bu ifadenin mânâsı "Müslüman idareciye baş kaldıran veya savaşan biri olmaksızın." demektir. Binaenaleyh böyle birinin, zaruret halinde böyle bir ruhsattan istifade etmesi caiz değildir. Said b. Cübeyr ve Mücahid bu görüştedirler. "Yol kesici olmaksızın, müslümanlann cemaatinden aynlmaksızin ve Allah'a isyan için yola çıkmaksızın" demektir.
Katade, Hasan-ı basri, Mücahid, İkrime, Rebi' b. Enes ve İbn-i Zeydden nakledilen diğer bir görüşe göre (fö) ifadesinden maksat, "Haram yemeyi istemeksizin."ifadesinden maksat ise "Kendisine mubah kılınan, ihtiyacından fazla yemeksizin." demektir.
Başka bir kısım âlimlere göre ise bunun mânâsı: "Haramı iştahla yemeksizin, mubah olan şeyde zaruret miktarını aşmaksızın" demektir. Bu hususta Süddi diyor ki: "Bâği" demek, "Arzusuna uyan" demektir. ise yemesinde zaruret miktanım aşarak doyuncaya kadar yiyen" demektir. Taberi diyor ki: "Âyetin yorumunda doğru olan görüş şudur: "Kendisine haram kılınanı yeme arzusunda olmaksızın helal yiyecek mevcut olduğu halde onu bırakıp harama d almaksızın" Zira, âdil bir idareciye karşı çıkana ve yol kesene yakışan bu hallerinden vazg eçip Allah'a ve Ulül Emre itaat etmesidir. Böylelerinin, açlıktan kendilerini öldürüreke günahlarına başka bir günahı eklemeleri doğru değildir. O halde bunlar ruhsatlardan istifade ederler.
Ayet-i kerimede ifade buyurulan "Leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilenler" kısa olarak şöylece izah edilmektedir:
Leş: Bundan maksat, kara hayvanlarının dini usullere riayet edilmeden kesilenleridir. Veya kendiliklerinden ölenleridir. Deniz hayvanlarının ölülürenin ise kesilmeden yenmeleri helaldir. Peygamber efendimiz (s.a.v.)den denizin suyu sorulmuş o da şöyle buyurmuştur: [121]
"Denizin suyu temiz, ölüsü helaldir.
Kan: Bundan maksat, akıtılmış kandır. Nitekim En'am suresinin yüz kırk beşinci âyetinde de bu husus açıklanmakta ve şöyle buyurulmaktadır: "Ey Muhammed, de ki: "Bana vahyolunanlardan, yiyen bir kişinin yediği herhangi bir şeyin haram olduğuna dair bir hülyüm bulamıyorum, ancak leş, veya akıtılmış kan yahut domuz eti..." haramdır[122] Peygam efendimiz de bir Hadis-i şerifinde şöyle buyurmaktadır:

"Bize, öicn hayvanlardan iki cins, kanlardan da iki çeşidi helal kılınmıştır. Hayvanlar balık ve çekirgedir. Kanlar ise karaciğer ve dalaktır. [123]
Domuz Eti: Domuzun ehlisi de vahşi olanı da eti de yağı ve diğer parçalarının hepsi de haramdır.
Allah'tan başkası adına kesilen hayvan: Allah teala, yarattığı hayvanların kesilmeleri halinde kendi adının anılarak kesilmelerini emretmiştir. Kendi adından başka herhangi bir isim anılarak kesilen hayvanların etlerinin yenmesini ise haram kılmıştır. Bu hususta âlimler ittifak etmişlerdir. Allah'tan başka şeyler, put tağıt ve diğer bütün varlıklardır. Allah'ın dışında herhang ibir şeyin adının anılmasıyla beraber Allah'ın ismi de anılmaksızın kesilen hayvnaların elinin yenmesinde ise âlimler arasında çeşitli görüşler vardır.
Bu konuda âyet-i kerimelerde şöyle Duyurulmaktadır: "Eğer Allah'ın âyetlerine iman ediyorsanız, Allah'ın adı anılarak kesilen hayvanlardan yc-yin." "Size ne oluyor da Allah'ın adı zikredilerek kesilen hayvanlardan iniyorsunuz? [124]"Kesilirken üzerine Allah'ın adı zikredilmeyen hayvanları yemeyin. Bunu yapmak, allah'ın yolundan çıkmaktır. [125]
Bu âyet-i kerimelerin de ifade ve hükümlerini gözönüne alan bazı âlimler demişlerdir ki: "Hayvanı kesen kimse Müslüman dahi olsa, keserken Allanın adını anmazsa kestiği hayvan yenmez. İsterse Allah'ın adını anmayı kasten ter-ketsin isterse unutsun." Bu görüş, Abdullah b. Ömerden, onun kölesi Nâfi'Uen, Şa'bî ve İbn-i Şîrin den nakledilmiştir. Aynı görüş İmam Mâlikten ve Ahmed b. Hanbelden de nakledilmektedir. Dâvud-ı Zahirî de aynı görüştedir. Bunlar, görüşleri ne delil olarak En'am suresinin yüz yirmi birinci âyetini göstermişler, ayrıca Maide suresinin dördüncü âyetinin şu ifadesini de zikretmişlerdir:"... avcı hayvanları ava salarken üzerlerine Allah'ın adını anın..." Peygamber efendimiz de bir Hadis-i Şerifinde şöyle buyurmaktadır:
"Kanı akıtacak bir aletle kesilen ve üzerine Allah'ın ismi anılarak kesilen hayvanı yeyin. Tırnak ve diş hariç. [126]
Bazı âlimler de, hayvanı kesen müslümanın, unutarak besmele çekmeden kestiği hayvanın yenileceğini fakat kasten besmeleyi terketmesi halinde kestiğinin yenmeyeceğini söylemişlerdir. Bu görüş, Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Said b. el- Müseyyeb, atâ, Tâvûs ve Hasan-ı Basriden nakledilmekte, Ebu Hanife de aynı görüşü benimsemektedir. İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'in

mezheplerinde meşhur olan görüş te budur. Bunların delilleri, Peygamber efendimiz (s.â.v.) şu hadis-i Şerifidir.
"Şüphesiz ki Allah ümmetinden, hata, unutma ve zorla yaptırılan şeyin sorumluluğunu kaldırmiştır, [127]
Diğer bir kısım ise, hayvanı kesen Müslümanm besmele çekmesinin şart olmadığını, besmele çekmenin müstehap olduğunu, kesen kimsenin, kasıtlı olarak besmeleyi terketmesi halinde dahi kesilen hayvanın etinin yenilebileceğini söylemişlerdir.Bu görüş te Abdullah b. abbas Ebu Hureyre ve atâ b. ebu Re-bah'an nakledilmektedir. İmam Şafii de bu görüştedir. Aynı görüş İmam Mâlik ve imam Ahmed b. Hanbeldne de nakledilmiştir.Bu görüşte olanlar, "Kesilirken üzerlerine Allah'ın adı anılmayan hayvanları yemeyin. [128] âyet-i kerimesinin, Allah'ın dışındaki varlıkann adı zikredilerek kesilenleri kastettiğini söyle-mişlerdir.Delil olarak ta Dârekutnî nin rivayet ettiği şu hadisi zikretmişlerdir: "Müslüman bir kimse hayvanı keser de Allah'ın ismini anmazsa sen o kesileni ye.Çünkü Müslümanda Allah'ın isimlerinden biri mutlaka mevcuttur. [129]
Hz. Aişe (r.a.) diyor ki:
"Bir kısım insanlar Resuluîlah'an şunu sordular: "Ey Allah'ın Resulü, müşriklikten yeni dönmüş olan bazı insanlar bize et getiriyorlar. Bilmiyoruz onları keserken üzerelirne Allah'ın adını andılar mı anmadılar mı? Resulullah buyurdu ki: "Siz o ctc besmele çekin ve ycyin. [130]

174- Şüphesiz Allah'ın indirdiği kitaptan bazı şeyleri gizleyenler ve onu az bir değere değişenler, işte onlar, karınlarına sadece ateş doldururlar. Allah, kıyamet günü onlarla konuşmayacak ve onları, günahlarından temizlemeyecektir. Onlar için can yakıcı bir azap vardır.
Şüphesiz Allahın indirdiği Tevratta yazılı olarak buldukları, Muhamme-din Peygamberliğini gizleyen, onun Peygamberliğini gizlemekle dünyanın az bir malını tercih eden ve Allahın âyetlerini tahrif edip mânâlarını değiştiren Yahudi bilginleri, kendilerini ateşe sürükleyecek şeyleri yeyip karınlarına doldururlar ve cehennemin ateşini boylarlar. Allah onlarla, kıyamet gününde müminlerle konuştuğu gibi, onların istediği ve sevdiği şekilde konuşmayacaktır. Onları, günahların ve inkârın kirlerinden temizlemeyecektir. Onlara acı veren bir azap vardır. O da cehennem azabıdır.

* Âyette geçen "Onlar karınlarına sadece ateş doldururlar." ifadesi mecazi bir ifadedir. Çünkü ateş yenmez. Bunun mânâsı şudur: "Onlar, cehenneme atılmalarına sebep olacak murdar şeyleri yerler."
Allah teala kıyamette kâfirlere, arzuladıkları şekilde konuşmayacaktır. Fakat onlara, arzulamadıkları şekilde konuşup cevap verecektir. Nitekim bu hususta diğer ayetlerde şöyle Duyurulmaktadır: "O cehennemlikler şöyle derler: "Rabbimiz, bizi buradan çıkar. Eğer tekrar inkâra dönersek, gerçekten zalimler oluruz. "Allah onlara şöyle der. "Kesin sesi" (Oturun yerinizde) benimle konuşmayın. [131]

175- Bunlar, hidayet karşılığında sapıklığı, mağfiret karşılığında azabı satın alanlardır. Bunlar, ateşe karşı acaba nasıl sabrcdcccklerdîr?
Bunlar, sapıklığı alıp hidayeti bırakan, allah'ın azamim gerektiren şeyleri alıp bağışlamasını ve rızasını gerektiren şeyleri terkedenlerdir. Bunlar, ateşe acaba nasıl sabredeceklerdir? Bunların, cehnnem ateşine karış cür'etli olmaları ne tuhaftır.
Ayet-i kerimenin sonunda: "Bunlar ateşe karşı nasıl sabrcdeccklcr-, elir? buyuru İm aktadır.
Katade, Hasan-I Basri, Mücahid, Said b. Cübeyr ve Rebi1 b. enes bu ifadeyi "Onlar, kendilerini ateşe sürükleyecek ameli işlemeye nasıl cesaret ederler?" şeklinde izah etmişlerdir. Taberi de bu görüştedir.
Mücahidden nakledilen başka bir görüşe göre, o bu âyeti şöyle izah etmiştir: "Onlara cehennemlik amellerini işleten şey nedir?"
Allah teala bu âyet-i kelimesiyle, Hz. Muhammed'in sıfatlarını Tevratta gizleyen ve bunun karşılığında faiz, rüşvet gibi şeyleri yiyen Yahudilerin durumlarına dikkatleri çekmekte ve bunların yaptıklarına şaşılması gerektiğini beyan etmektedir. [132]

176- Bu (azap) Allah'ın, kitabı hak olarak indirmcsindcndir. Allah'ın kitabı hakkında ihtilafa düşenler, derin bir ayrılık içerisindedirler.
Yahudi bilginlerine bu azap, kitabın hak olarak İnmesi, onların ise inkâr etmeleri ve o kitap hakkında ihtilafa düşmelerindendir. Ey Muhammed. sana indirdiğim kitap hakkında ihtilafa düşen bu Yahudi ve Hıristiyanlar, hak mevzu-

unda bir çekişme ayrılık içerisindedirler. Olgunluktan ve doğrudan uzaktırlar. O halde onlara aldırış etme.
Ayet-i kerimenin başında geçen "Bu" işaret zamirinden neyin kastedildiği hakkında Müfessirler çeşitli görüşler zikretmişlerdir.
Bazılarına göre "Bu" zamirinin mânâsı şudur: "Yahudilerin, Allah'ın emirlerine karşı gelerek Hz. Muhammed hakkındaki sıfatlan gizleyip cehennem ateşine girmeye cesaret etmelerinin sebebi, Allah tealanın hak olarak indirdiği kitabında, onların iman etmeyeceklerini, şu vb. âyetlerde bildirmiş olmasıdır: "Şüphe yok ki kâfirleri uyarsan da uyarmasan da birdir. Onlar iman ct-mczlcr. [133] Evet, Allah teala bu gibi kâfirlerin, iman etmeyeceklerini kesin olarak bildiğinden, bunların, hidayetin karşıhğnda sapıklığı, affedilme karşilığn-da da azabı tercih etmekten başka bir seçenekleri yoktur.
Diğer bir kısım âlimler ise buradaki zamirini şöyle izah etmiş-lerdir: Onlara vaadedilen bu azabın onlar için olduğu muhakkaktır. Zira. Allah teala hak olarak indirdiği kitabında azabın onlar için hak olduğunu beyan etmiştir. Onun beyanları kesindir.
Başka bir kısım âlimlere göre zamirinin izahı şöyledir: Kâfirlere cehennem azabı vermemizin sebebi, bizim, kitabı hak olarak indirmemiz, onların da bunu yalanlamalarıdır.
Taberi diyor ki: "Buradaki zamiri, bundan önce zikredilen âyetin tümüne işarettir Allah teala: "Ben, şöyle şöyle yapan Yahudileri cehennem azabıyla cezalandırdım. Çünkü ben, kitabı hak olarak indirdim Onlar da bunu yalanladılar vç bu azaba layık oldular." buyurmaktadır.
Âyet-i kerimede zikredilen ve Allah'ın kitabı hakkında ihtilafa düştükleri beyan edilen kişilerden maksat, Yahudi ve Hıristiyanlardır. Yahudiler, Hz. İsa ve annesi hakkında, zikredilen hususlarda ihtilafa düşmüşler Hıristiyanlar da bu hususlardan bir kısmım inkâr etmislerdİr.Fakat hem Yahudi hem de Hnistiyan-lar, Hz. Muhammed hakkındaki bütün hükümleri inkâr etmişlerdir. Bu bakımdan Allah tealanın indirdiği kitap hakkında büyük bir ihtilafa düşmüşlerdir. [134]

177- İyilik, yüzünü/ü doğuya ve batıya çevirmeniz değildir. Fakat iyilik, Allah'a âhiret gününe, meleklere, kitaba , peygamberlere iman edenin, sevdiği mallardan akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolda kalana, dilencilere ve köle azad etmeye verenin, namazı kılanın, zekatı verenin, söz

verdiklerinde sözlerin iyerine getirenlerin, sıkıntı, hastalık ve şiddet zamanında da sabredenlerin yaptıklarıdır. Bunlar, imanlarında sadık olanlardır. Müttakilcr de işte bunlardır.
Ey, Yahudi ve Hıristiyan topluluğu, iyilik, bazısının yüzünü doğuya bazınızın da batıya çevirmesi değildir. İyilik, Allah'ı ve âhireti tasdik edenin, melekleri, kitaplara ve Peygamberlere iman edenin yaptığıdır. İyilik, kendisinin çok sevdiği ve biriktirmeye hırslı olduğu, harcamada ise çok cimri davrandığı malını, akrabalanna, babası ölmüş yetimlere, ihtiyaç sahiplerine, yolculuğu sırasında fakir düşmüş olana, yardım isteyen dilencilere, efendileriyle belli bir para karşılığında kölelikten kurtulma anlaşması yapan kölelere verenin yaptığı iştir. İyilik, namazı bütün tadil-i erkâmyla kılanın, zekâtı, Allah'ın üzerine farz kıldığı şekilde verenin, Allah ile ahitleştikten sonra o ahdi bozmayanlann, sıkıntı ve zorîuk sırasında ve harp esnasında çatışma şiddetlendiği anda sabredenlerin yaptıklarıdır. Bunlar, imanlarında sadık olanlardır. Bunlar, Allah i tasdik edenler, sözlerini yaptıkarıyla ispat edenlerdir. Allah'ın cezasından korkup farzlarını yerine getirerek ona isyan etmekten kaçınanlar da işte bunlardır.
"İyilik, yüzünüzü doğuya ve batıya çevirmeniz değildir." ifadesinden maksat, Abdullah b.Abbas, Mücahid ve Dehhaka göre şu demektir: "Ey Müminler, iyilik yapmak, kıblenin çevirilmesinden önce Kudüse, çevirilmesinden sonra da Kâbeye doğru namaz kılmak değildir. İyilik şunlardır:...." Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki: "Bu âyet- Resulullah'ın Mekke'den Medineye hicret etmesinden, bütün farzların ve cezaların inmesinden sonra nazil olmuştur. Bu bakımdan Allah teala, sadece namazın değil bütün farzların eda edilmesini em-retmiştir.
Katade ve rebi' b. Enese göre ise: "İyilik, yüzünüzü doğuya ve batıya çevirmeniz değldir." ifadesinden maksat: "Ey Yahudiler ve Hıristiyanlar iyilik, yüzünüzü doğuya ve batıya çevirmeniz değildir. Bilakis iyilik şunlardır..." demektir.
Yahudiler batıya , Hıristiyanlar da doğuya doğru namaz kılıyorlardı. Bu âyet nazil oldu ve Allah teala, iyilik ve hayınn, sadece yüzün doğuya ve batıya çevrilmesiyle olmadığını, iyiliğin, Allah tealanin beyan ettiği, imanı gösteren şu özelliklerde olacağını açıkladı. O özellikler de: Allah'a, kitaplara, Peygam-ber'ine iman etmek, Allah yolunda harcamak, onun yolunda cihad etmek ve di-: ğer amellerdir.

Taberi de, bundan önceki âyetlerin de Yahudiler hakkında olması hasabiyle bu görüşü tercih etmiştir.
Ayet-i kerimede "Sevdiği mallardan veren kimse "zikredilmektedir. Abdullah b. Mes'uda göre bu ifadeden maksat, "Mala çok düşkün ve cimri olduğu, zengin olacağını ümit edip fakirlikten korkar olduğu bir halde onu harcayan" demektir.
Şa'bi bu âyet-i kerimeye dayanarak Müsümanın mallarında zekatın da dışında hak olduğunu söylemiştir.
Süddi de bu âyette zikredilen "İnfak"m, mal sahibinin, malı üzerinde bir-hak olduğunu söylemiştir. "Mal sahibi zekatın dışında bunu da vermekle yükümlüdür." demiştir.
Bu hususta Âmir eş-Şa'bi, Fatıma binti Kaysın, Resulullah'tan şu hadisi rivayet ettiğini söylemiştir. Fatıma diyor ki: "Resulullah şöyle buyurdu: "Şüpe-siz ki malda zekatın dışında hak vardır." Sonra Resuİulha: "İyilik, yüzünü doğuya ve batıya çevirmeniz değildir. " âyetini okudu." Diğer bir kısım âlimler ise âyetin bu bölümünden Uer zekat vermenin kastedildiğini ve kişinin, malından, zekatın dışında bırşey vermekle yükümlü olmadığnı söylemişlerdir.
Âyet-i kerimede, kişinin, düşkün olduğu malından Allah yolunda vermesi takvadan sayılırken kendilerine mal verilecek kimselerin ilki olarak akrabalar zikredilmiştir. Zira bunlara verilen sadaka, diğerlerine verilenler den daha üstündür. Bu hususta Resulullah (s.a.v.)'e "Sadakaların hangisi daha cfdaldir?" diye sorulduğunda şoylc buyurmuştur: "Kişinin malı az olduğu olduğu halde son çabasını harcayarak kendisine kin besleyen akrabasına verdiği şey sadakadır. [135]
Bu âyet-i kerimede bir çok sıfat birlikte zikredilmektedir. Arapçada cümlede çokça sıfat bulununca, sıfatların bazıları özellik arzetsin diye dilbilgisi kaidelerine göre bulunduktan halden ayrılarak başka bir halde kullanılırlar. İşte burada "Sabredenler" kelimesi, diğer sıfatların bulundukları "Yalın" halden ayrılıp ismin "İ" halinde kullanılmıştır, Arapçada buna "Mensub" denilir. Buna göre mânâ şöyledir: "İyilik Allah'a, âhiret gününe , meleklere, kitaba ve Peygamberlere iman edenin, .sevdiği mallardan akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolda kal an a, d ilendi ere ve köle azad etmeye verenin, namazı kılanın, zekatı verenin, söz verdiklerinde sözlerini yerine getirenlerin yaptıklarıdır. Sıkıntı, hastalık ve şiddet zamanında sabredenlerin sabretmelerin üe netice itibariyle bir

iyilik ise de ben, özellikle bu sabredenleri daha çok takdir ederim."

Âyet-i kerime, iyilikte bulunan takva sahibi kimselerin sıfatlarını veciz bir şekilde özetlemiştir. Bunlar, iman etmek, malını Allah yolunda intak etmek, namaz kılmak, zekat vermek, verdiği sözü yerine getirmek ve sıkıntılara karşı sabretmektir. Bu sıfatları kısa olarak şu şekilde izah etmek mümkündür.

a- İman etmek: İmanın, herşeyin başında geldiği muhakkaktır. Kâfirlere dini vazifeler yüklemek söz konusu değildir. Kur'an-ı Kerim tek bir yerde kâfirlere hitabetmekte ve onları uyararak: "Ey kâfirler, bugün mazeret göstermeyin. Sizler ancak dünyada yaptıklarınızla cezalandırılıyorsunuz?[136]demektedir. İmanı olmayandan iyilik beklemek boştur.

b- Allah yolunda infak etmek: Peygamber efendimiz bir hadis-i şerifinde, cimri ile, malını Allah yolunda harcayan kimseyi karşılaştırarak buyuruyor ki:

"Cimri insan ile malını Allah yolunda harcayan insan, üzerlerinde , göğüslerinde köprücük kemiklerine kadar uzanan demir yelek bulunan iki kişiye benzerler. Malını Allah yolunda harcayan kişi, her harcadığında bu demir yelek genişler ve bütün vücudunu kaplar. Öyle ki parmak uçlarını dahi örtüp ayak izlerini yok eder hale gelir. Cimri ise harcamak istemediği her an, demir yelekte bulunan halkalar, bulundukları yerlere yapışıp kalırlar. Cimri bu yeleği genişletmeye çalışır fakat yelek genişlemez. [137]

Âyet-i kerime, müminin, malını Allah yolunda harcarken özellikle şu kimselere harcanması lazım geldiğini beyan etmektedir. Bunlar, akrabalar, yetimler, yoksulllar, yolda kalanlar, dilenciler ve azad olacak kölelerdir. Peygamber efendimiz, sadakadan akrabaya yapılan harcamanın önemine işaret ederek uyuruyor ki:

"Herhangi bir yoksula verilen sadaka sadece sadaka sayılırken akrabaya verilen sadaka iki şeydir. O, hem sadakadır hem de akrabalık bağını gözetmektir. [138] Resulullah (s.a.v.) efendimiz, yetimi himaye etmenin önemini beyan ederken de şehadet parmağıyla orta parmığım hafifçe birbirinden ayırarak işaret etmiş ve şöyle buyurmuştur:

"Benimle, bir yetimi gözetip koruyan kişi cennette işte şu iki parmak gibi birbirimize yakın olacağız. [139] Resulullah (s.a.v.) yoksulun kim olduğunu beyan edip ona yardımda bulunmanın önemine işaret ederek te buyuruyor

"Aslında yoksul, insanları gezip dolaşan, kendisine verilen bir lokma veya iki lokma yahut bir hurma veya iki hurmanın geri çevirdiği kişi değil dir. Yoksul, kendisine yetecek kadar bîr şey bulamayan ve bu hali an-laşılamadığı için kendisine sadaka verilmeyen ve kalkıp ta insanlardan bir şey istemeye girişmeyen kimsedir. [140]
Âyet-i kerimede zikredilen "Yolda kalanlar" dan maksat, Katadeye göre "misafır"dir. Peygamber efendimiz bir hadis-i şerifinde:
"Kim, Allah'a ve âhiret gününe iman ediyorsa misafirine ikramda bulunsun. [141] buyurmuştur. Resulullah:
"Misafirlik üç gündür. Bunun ötesinde olan, ona verilen bir sadakadır. [142]buyurmuştur. Ebu Cafer ve Mücahide göre ise "yolda kalanlardan maksat, kişinin yanından geçip giden yolcudur.
Dilenen kimselere gelince, bunlar da azarlanıp boş çevrili meni el i az veya çok bir şeyler verilmelidir. Bu hususta âyet-i kerimede buyuruluyor ki: ""Dilenciyi azarlama. [143]Bu konuda Hz. Hüseyin (r.a.) Peygamber efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:
"Dilencinin hakkı vardır, ata binerek gelse dahi. [144]
Peygamber efendimiz azad olacak köleler için de şöyle buyurmaktadır:
"Allah'ın, üç işiyc yardım etmesi, üzerine aldığı bir haktır. Allah yolunda cihda eden kişiye, borcunu ödemek isteyen köleye, iffetini muhafaza etmek için evlenmek isteyene." [145]
c- Namaz kılmak: Namaz dinin direğidir. Müslüman kişi bu ibadetiyle tanınır. Resulullah (s.a.v.) ibadetlerimiz arasında namazın büyük önemine işaretle buyuruyor ki:
"Kişi ile müşriklik arasındaki fark, namazı tcrkctmcktir. [146]
d- Zekat vermek: Zekat, mali ibadetlerin başında gelir. Müslüman, tam bir hesap yapmak suretiyle zekatını vermek zorundadır. İslam Devleti, zekatını vermek istemeyen müslümandan bu zekatı zorla alır. Nitekim Hz. Ebube-kir(r.a.v) Resulullah'ın vefatından sonra zekatı vermek istemeyenlerin üstüne gitmiş onlarla savaşmış ve onlar hakkında şöyle demiştir:
"Allah'a yemin olsun ki namazla zekatı birbirinden ayıranlara karşı mutlaka savaşacağım. Zira zekât, malın üzerinde bir haktır. Allah'a yemin olsun ki Rcsukillah'a vermiş oldukları bir yuları dahi bana vermekten kaçınırlarsa bundan dolayı onlarla savaşırım. [147]

e- Verdiği sözü yerine getirmek: İslamda çok önemli ve Müslümanın mutlaka yerine getirmesi icabeden hususlardan bir tanesi de, verilen sözün yerine getirilmesidir.Bu hususta Allah teala şöyle buyuruyor: "Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen sözde mcs'uliyct vardır. [148] Peygamber efendimiz de, münafıkların sıfatlarını sayarken, verdiği sözden dönmeyi de bunlardan saymıştır: "Münafıkın alâmeti üçtür, konuştuğunda yalan söyler, ver diği sözden cayar, kendsine emanet edilen şeye hıyanet cder. [149]
f- Sıkıntılara karşı sabretmek: Sabır, müminin sığındığı iki kaleden biridir. Bu hususta Allah teala şöyle buyuruyor: "Ey iman edenler, sabırla ve namazla yardım dileyin. Şüphesiz ki Allah, sabredenlerle beraberdir. [150]"Şüphesiz ki sizi biraz korku, açlık, mal, can ve ürün eksikliği ile imtihan edeceğiz. Ey Muhammcd, sabredenleri müjdele. [151]
Âyet-i kerimede zikredilen "Sıkıntı"dan maksat, "Fakirlik" demektir. "Şiddet zamanından" maksat ise "Savaş âm"dır. Özellikle bu hallerde sabretmenin büyük bir iş olduğu muhakkaktır. Görüldüğü gibi âyet-i kerime, kulun yapacağı bir çok ibadet ve itaati kapsamaktadır. Bu nedenle Allah teala bunları yapanları "Sadık" ve "Muttaki" olarak vasıfliindırmıştır: [152]

178- Ey iman edenler, öldürülenler hakkında kısas size farz kılındı. Hür'e hür, köleye köle, kadına kadın kısas yapılır. Fakat kim (Katil) din kardeşi tarafından (ölenin velisi tarafından) affedilirse, örfe uymak ve diyeti güzellikle ona ödemek gerekir. Bu, rabbinizden size bir kolaylık ve rahmettir. Artık bu hükümden sonra kim haddi aşarsa, onun için can yakıcı bir azap vardır.
Ey iman edenler, öldürülenler hakkında, bizzat cinayeti işlemiş olan katile kısasın tatbik edilmesi size farz kılındı. Hür bir insanın, yine hür bir insanla, kölenin köle» kadının da kadın ile kısas yapılması hükme bağlandı. Öldüren kimse, ölenin velisi olan din kardeşi tarafından, diyet mukabilinde affedilir, kısası istenmezse diyete razı olan, öldürülenin velisi, yüz deve tutarında olan diyeti istemesinde bilinen örfe uymalıdır. Bundan fazla istememelidir. Katilin de, Ödemekle mükellef olduğu diyeti, hak sahibine güzellikle ödemesi, onu isteme zorunda bırakmaması gerekir. Diyet kabul edilerek kısasın düşürülebileceği hükmünü koyması, rabbinizden size bir kolaylıktır. Sizden önceki ümmetlere yasakladığı halde, diyet

almayı ve yemeyi size heîal kılması da ondan size bir rahmettir. Artık kim, diyeti aldıktan sonra ileri gider ve katilin kanını dökerse ona canyakıcı bir azap vardır.
*Tabari diyor ki: "Âyette, hür bir insanın karşıhğnda yine hür bir insanın, kadının karşılığında kadının kısas yapılacağı beyan ediliyor. Buradan, kadının karşılığında erkeğin, kölenin karşılığında ise hür'ün kısas yapılamayacağı nekti-cesi çıkmaz mı?" diye sorulacak olursa Cevaben denir ki: "Biz, köleye karşı hür'ü, kadına karşı erkeği, şu âyetin genel ifadesine dayanarak ve Resulullah'ın, müslümanlann kanlarının eşit olduklarını beyan etmesini gözönünde mulundu-rarak kısas yaparız. Ayette buyuruluyorki: "Allanın, öldürülmesini haram kh-dığı bir cana, haklı bir sebep olmadıkça, sakın kıymayın. Biz, haksız yere öldürülenin velisine bir yetki vermişizdir. O da öldürmede haddi aşmasın. Çünkü ona, yeterince yardım olunmuştur. [153] Resulullah efendimiz de ha-dis-i şerifinde buyuruyor ki:
"Müslümanların kanı eşittir..., [154]
Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: "Bu izaha göre âyet nasıl açıklanır? "Cevaben denilir ki: Bu âyeti müfessirlerçeşiöi şekillerde açklamışlartir.
Şa'bî, Katade, Mücahid ve Atâ, bu âyetin izahında özetle şunları söylemişlerdir:
a- Arap kabileleri arasında kin ve düşmanlık vardı. Bu sebeple onlardan bir kadın öldürüldüğünde, onun mukabilinde: "Öldürenin kabilesinden bir erkek öldüreceğiz.", bir köle öldürüldüğünde ise "öldürenin kabilesinden hür bir kimseyi Öldüreceğiz." derlerdi. Bunu, güçlü olanlar zayıflara karşı yaparlardı. İşte bü sakat anlayışın uygulanamayacağını bildiren bu âyet nazil oldu ve ancak katilin öldürülebileceğini, bunun dışında, cinayetle ilgisi olmayan kişilere dokunu-lamayacağını hükme bağladı. Sonra Allah teala, insanların tam olarak eşit ol-duklarını beyan eden şu âyeti indirdi: "Biz Tcvratta onlara şu hükümleri farz kılmıştık. Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ile kısas yapılır. Yaralarda da kısas vardır. Fakat kim hakkından vaz geçerse bu onun günahlarının affına bir sebeptir. Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar, zalimlerin ta kendileridir[155]
b- Süddi, Ebu Mâlik ve Şa'bi ise bu âyetin nüzul sebebi hakkında şunları söylemişlerdir: Resulullah'ın döneminde iki gurup insan, erkekli kadınlı olarak birbirleriyle savaştılar. Resuhillah bunlann kadınların üiyeterini birbirleriyle, er-

keklerin diyetlerin biribirleriyle kölelerin diyetlerini de birbirleriyle takas yapmak suretiyle barışmalarım emretti. İşte âyet-i kerime, ResuUillah'm teklif etmiş olduğu bu banşa işaret etmektedir.
c- Hz. Ali, Rebi1 b. Enes, Hasan-ı Basri ve Şa'bi den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, Allah tealanm, kasıtlı cinayetlerde, hür'ün, kölenin, kadının ve erkeğin diyetlerinin karşılaştırılıp takas edilmelerini emrettiğini, bu itibarla diyeti daha fazla olan kişi (mesela hür bir kişi) diyeti daha az olan bir kişiyi (mesela bir köleyi) öldürecek olur da kölenin velisi tarafından, hür olan katilin, kısas olarak öldürülmesi istenecek olursa, kölenin velisi kısası uygulatır. Bununla birlikte hür kişinin diyetinin, kölenin diyetinden fazla olan kısmını, kısas oiarak öldürülen hür kişinin velisine öder. Bu hususta Rebi' b. Enes, Ilz. Ali'nin şunları söylediğini rivayet etmiştir. "Herhangi bir hür kişi, bir köleyi öldürecek olursa o kişi köle karşılığında kısasa tabi tutulur. Kölenin velileri dilerlerse hür'e kısas tatbik ettirirler ve hürün diyetinden kölenin diyetini düşerek geriye kalan farkı hürün velisine öderler.Şayet bir köle hür'ü Öldürecek olursa, köle hür'ün karşılığında kısasa tabidir. Hür'ün velileri dilerlerse köleye kısas uygulatırlar ve onun diyet miktarını hür'ün diyetinden düştükten sonra geriye kalan farkı kölenin velilerinden alırlar. Dilerlerse köleye kısas tatbik ettirmekten vaz geçip bir hür'ün diyetinin tamamını alırlar. Herhangi bir hür erkek te hür bir kadını öldürecek olursa o erkek, öldürdüğü kadına karşılık kısasa tabidir. Eğer öldürülen kadının velileri dilerlerse erkeğe kısas uygulatırlar. Bu durumda hür bir kişinin diyetinin yansını erkeğin velilerine öderler. Yine herhangi bir hür katim hür bir erkeği öldürecek olursa o kadın o erkek karşılığında kısasa tabidir. Eğer öldürülen hür erkeğin velileri dilerlerse kadına kısas uygulatırlar. Bu durumda erkeğin diyetinin yansım da kadının velilerinden alırlar. Dilerlerse erkeğin diyetinin tamamını kadının velilerinden alır ve kadını serbest bırakırlar. Dilerlerse hiçbir şey almadan da onu affedebilirler.
Şa'bi diyor ik: "Hz. Ali'ye, kasıtlı olarak karısının öldüren bir adam getirildi. Hz. Ali kadının velilerine dedi ki: "Dilerseniz bunu öldürün ve erkeğin kadından fazla olan diyetini ödeyin."
d- Ali b. Ebu Talha'nın, Abdullah b. Abbastan naklettiğine göre ise o, bu âyetin izahında şöyle demiştir: "Önce insanlar kadının karşılığında erkeği öldürmüyorlardı, ancak erkeğin karşılığında erkeği kadının karşılığında da kadını öldürüyorlardı. Daha

sonra ise Allah teala, Maide suresinin kırk beşinci âyetini indirerek kadınla erkeği kısasta eşit kıldı.
Taberi diyor ki: "Görüldüğü gibi âyetin nüzul sebebi hakkında ihtilaf vardır. Bu sebeple bizlerin, âyeti, kesin delillerin gösterdiğ mânâda anlamamız gerekmektedir. Resulullah'tan, hür erkeğin hür kadın karşılığında kısas yapılacağına dair birbirini destekleyen bir çok hadis rivayet edilmiştir. Ancak İslam ümmeti, hür kadına karşılık hür erkeğin kısas yapılması halinde erkeğin fazla olan diyetinin kadının velilerinden alınıp alınmayacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu sebeple kadına karşı erkeğe kısas tatbik edileceği ve tatbik edildikten sonra da erkeğin arta kalan diyetinin erkeğin velilerine verileceği hususunda ic-ma olduğunu iddia etmek fasit bir görüştür.
Şu husus ta bilinmektedir ki: Bir insan belli bir bedel karşılığında bir organını telef edip vücudunun diğer kısmını sağ bırakamaz. Bunu yapması haramdır. Keza, bir başkasınınbelli bir bedel karşılığında diğe bir insanın herhangi bir organını telef edemez bu da haramdır. (Bu da gösteriyor ki, kadının karşılığın da erkeğin sadece bir bölümünün kısas yapıldığını söylemek doğru değildir) Erkek, kadının karşılığında "Cana can" kaidesine göre kısasa tabi tutulmuştur. Bütün brdn anlaşılıyor ki âyet-i kerimede zikredilen: "Hür"chür, köleye köle, kadına kadın" kısas yapılır ifadesinden maksat, hür'e karşılık köle, erkeğe karşılık kadın, kadına karşılık ta erkek kısas yapılamaz" demek değildir. Âyetin ifade ettiği mânâ hakkında geriye iki ihtimal kalmıştır. Bunlardan biri, bizim de izah ettiğimiz gibi, kısasta cinayeti işleyenin dışına taşmamaktır. Yani, kısas ancak katile tatbik ediür. Katilin, erkek, kadın, köle veya hür olması durumu değiştir-mediği gibi öldürülenin bunlardan biri olması da durumu değiştirmez. İşte âyet-e kerime bunları beyan etmektedir.
Âyetin ifade ettiği muhtemel ikinci mânâ ise şöyledir: Bu âyet, belli insanlar hakkında nazil olmuştur. Onlar birbirleriyle savaşarak birbirlerinden kadın, erkek, köle öldürmüşlerdir. Resulullah da bunların, karşılıklı olarak diyet ödemek suretiyle barışmalarını emretmiştir. Diyetler de hür erkeğin diyeti hür erkeğe göre, hür kadının diyeti ür kadına göre, kölenin diyeti de köleye göre takdir edilecek ve taraflar karşılıklı olarak takas yaptıktan sonra fazlalıkları ödeyeceklerdir
Âyet-i kerimede geçen ve kim (katil) mümin kardeşi tarafından (ölenin velisi tarafındın) affedilirse, örfe uymak ve diyeti

güzellikle ona ödemek gerekir." şeklinde tercüme edilen cümlesi müfessirler tarafından iki şekilde izah edilmiştir:
a- Abdullah b. Abbas. Mücahid, Hasan-ı Basri, Şa'bi, Katade, Rebi" b. Enes, Atâ ve İbn-i Zeyd, âyet-i kerimenin bu bölümünü mealde zikredildiği şekliyle izah etmişlerdir. Yani bir kimse haksız ve kasıtlı olarak başka bir insanı öldürecek olursa onun karşılığında öldürülmeyi hak eder.Bununla birlikte öldürülenin velisi dilerse katile kısas yaptırmaktan vazgeçer, onu affeder ve katilden diyet alır. Fakat böyle bir affa muhatap olan katil, öldürdüğü kişinin diyetini güzellikle vermeli diyet alacak olan veli de örfe uymalıdır. Âyet-i kerimenin bu bölümü işte bunu ifade etmektedir.
Taberi de âyet-i kerimenin, cana kıyan, herhangi bir organı kesen, yaralayan ve kıran kişileri hakkında nazil olduğunu beyan ederek bu görüşte olanlara katılmıştır. Zira âyet, kısası beyan ettiğine göre affedilme meselesi de kısas konusundadır.
b- Süddi ve benzeri âlimler, âyetin bu bölümünü şöyle izah etmişlerdir: "Kimin kardeşinin diyetinden bir şey geri kalmış olursa o kimse örfe uyarak geri kalanı istesin. Diyeti vermekle yükümlü olan da iyilikle diyeti Ödesin." Bu görüşte olanlar kelimesini "Affedilme" mânâsına değil "Arta kalma" mânâsına almışlardır. Taberi bu görüşün, "Âyet-i kerimenin nüzul sebebi, Resulullah'm birbiriyle savaşan iki topluluğu uzlaştınnasıdır." diyenlerin görüşü olduğunu söylemiştir.
Âyette geçen "Örfe uymak gerekir." ifadesinden maksat, öldürülenin velisinin kısası affedip diyeti kabul etmesi halinde, diyeti alırken Allah'ın kendisine tanıdığı hakkı alması ve bu hususta ileri gitmemesidir.
Âyet-i kerimede zikredilen: "Güzellikle ona ödemek gerekir." ifadesinden maksat, katilin. Öldürülenin velisine ödemekle yükümlü olduğu diyeti ek-siltmeksizin ve veliyi mahkemeye başvurmaya mecbur etmeksizin Ödemesidir.
Âyet-i kerimede geçen :"Bıı rabbinizdcn size bir kolaylık ve rahmettir." ifadesinden maksat şudur: "Öldürülenin velisine, kısası affetmesi halinde onun yerine "Diyet alabilir" şeklinde yetki verilmesi, rabbiniz tarafından sizin için bir kolaylık ve rahmettir."
Abdullah b. Abbas ve Katadenin de izah ettikleri gibi, geçmiş ümmetler de öldürülenin velisi ya kısası uygulatırdı veya katili tamamen affederdi. Affetmesi halinde katilden diyet alma hakkına sahip değildi. Lshım ümmetine böyle bir hakkın

tanınması, katilin affedilmesi için bir kolaylık ve bir rahmettir. İşte âyet-i kerime bunu izah etmektedir.
Âyet-i kerimenin sonunda: "Artık bu hükümden sonra kim haddi aşarsa onun için can yakıcı bir azap vardır." buyuru I m aktadır. Burada geçen "Haddi aşma" ifadesinden maksat, Mücahid, katade, Rebi' b. Enes, Hasan-ı Bas-ri, Süddi, Abdullah b. Abbas ve İbn-i Zeyde göre katilden kısası affedip diyeti aldıktan sonra katili öldürmektir. Bu hususta Hasan-i Basri diyor ki: "Cahiliye döneminde bir adam başka birini öldürecek oiursa kaçıp kendi kavmine sığınırdı. Kavmi de öldürülen tarafa giderek diyet ödemek suretiyle barışırlardi. Bunun üzerine kaçan katil kendisini güven içinde hissederek evine dönerdi. Fakat öldürülen kişinin velileri, barıştıkları halde katili öldürüp diyeti geri verirlerdi. İşte âyet-i kerme böyle bir hileyi yasaklamaktadır.
Âyet-i kerimede zikredilen "Onun için can yakıcı bir azap vardır."
İfadesinden maksat, Dehhak ve Said b. Cübeyre göre, diyeti aldıktan sonra katili öldüren kişiyi öldürmektir. Yani bir insan başka birini öldürür, öldürülenin velisi de diyeti kabul ederek öldüreni affeder daha sonrada öldüreni öldürecek olursa bu kişiye de kısas tatbik edilerek öldürülür. Zira o kişi diyeti aldığı halde haddi aşmış ve hakkı olmadığı halde katili öldürmüştür.
Leys'den nakledilen diğer bir görüşe göre buradaki "Can yakıcı azap" tan maksat, diyet alarak katili affettiği halde onu öldüren veliye Devlet başkanının, kendi takdime göre vereceği cezadır. Ancak Hasan-ı Basri bu kişiden diyetin alınacağını ve fakat öldürülmeyeceğini zikretmiştir.
Taberi, birinci görüşü tercih etmiş , katilden diyet alıp onu affettikten sonra Öldürene kısas UUbik edileceğini söylemiştir. Zira diyeti aldıktan sonra katili öldüren veli, haddi aşarak zaim durumuna düşmüştür. Öldürdüğü kimse ise mazlum durumundadır. Bu husuta Allah teala şöyle yryünnuştur: "Allah'ın, öldürülmesini haram kıldığı bir cana, haklı bir sebep olmadıkça sakın kıymayın. Biz, haksız yere öldürülenin velisine bir yetki vermişizdir. O da öldürmede haddi aşmasın. Çünkü ona yeterince yardım olunmuştur[156] Bu âyetten de.anlaşılıyor ki diyeti aldığı halde kaü|i:(dücenin cezası, o öldürülen katilin velisine bırakılmıştır. Dilerse kısas uygulatır dilerse affeder ve diyeti alır. Buradaki cezanın Devlet başkanına bırıkıldığını söylemek, öldürülenin velisine yetki veren âyetin gelen

ifadesine ters düşen bir iddiadır. Bu iddiaya dair kesin bir deli) yoktur. [157]

179- Ey akıl sahipleri, kısasta sizin için hayat vardır. Gerekir ki Allah'tan korkarsınız.
Ey akıl sahipleri, birbirinizi haksız yere öldürmeyi önleyen kısasın size farz kılınmasında sizin için hayat vardır. Böylece kısas sayesinde haksız Öldürme ve intikamlardan vazgeçersiniz.
Âyet-i kerimede: "Kısasta sizin için hayat vardır," buyurulmaktadır. Müfessirler bu ifadeyi iki şekilde izah etmişlerdir:
a- Mücahid, Katade, rebi' b. Enes, İbn-i Cüreyc ve îbn-i Zeyd bu ifadeyi "Kısas yapmak, cinayet işlemeyi önler. Öldürme niyetinde olanların cesaretini kırar." şeklinde izah etmişlerdir. Bu hususta Katade diyor ki: "Allah teaia, kısası, insanların beyinsizleri ve cahilleri için bir ibret, bir öğüt ve bir haya* kılmıştır. Nice insanlar vardır ki içlerinde ad um öldürme niyetini taşırlar. I-ger kısas yapılma korkusu olmasa bu niyetlerini yerine getirir insan öldürürler. Allah tea-la kısası farz kılarak insanların birbirini öldürmelerine set çekmiştir. Allah tea-la, insanlara neyi emretmişse o şey onlar için hem dünyada hem de âhirette faydalıdır. Neyi de yasaklamışsa o şey onlar için hem dünyada hem de âhirette zararlıdır. Yaratıklarına neyin uygun olduğunu elbetteki Allah daha iyi bilir. Ta-beri de bu görüşü tercih etmiştir.
b- Süddiye göre ise "Kısasta sizin için hayat vardır." ifadesinden maksat. "Kısas, birbirinizden intikam almanızı önler." demektir. Zira kısas yoluyla öldüren katil öldürülür. Böylece masum insanların Öldürülmesi önlenmiş olur. Nitekim, cahiliye döneminde kuvvetli bir kabileden bir kadın öldürülecek olsa asıl katili bırakıp karşı taraftan mutlaka bir erkek öldürürlerdi. Kölenin karşılığında da mutlaka hür bir kimse öldürürlerdi. Böylece karşılıklı intikam alma savaşları devam edip giderdi. Kısas hükmü gelince artık bizzat katil öldürülür oklu ve in tikam almalar sona erdi. Böylece insanlar için kısasta hayat olduğu anlaşıldı.
Burada Allah teala, Özellikle selim akıl sahiplerine hitabediyor. Çünkü Allah'ın emirlerini ve yasaklanın, akillarıyla düşünenler, delillerine gözönünde bulunduranlar ancak bunlardır.
Kısas konusunda Araplar arasında meşhur olan bir ata sözü vardı. O ata sözünde deniyordu ki: "Öldürmeyi en güzel şekilde

(inleyen yine öldürmedir." tslamın gelmesinden sonra Kur'an-ı Kerim bu hususu dahaz beliğ bir şekilde ifade etti ve "Kısasta sizin için hayvat vardır." buyurdu. Görüldüğü gibi bu âyet-i kerime, belagat ve icaz bakımından o sözle kıyaslanamaz. Zira âyette, bizzat katilin öldürülmesiyle insanuğa hatat.bahşedi! eeceği ve masum canların konnacağı beyan edilmektedir. Bu sözde ise öldürmeye karşı Öldürmenin gerektiği ifade edilmekte fakat kimin hangi sebeple nasıl öldürülmesiyle diğer (Hunilere engel olunacağı açıklanmamaktadır. [158]

180- Sizden birine ölüm geldiği /aman, eğer geride mal bırakıyorsa, ana babaya ve akrabalara uygun bir şekilde vasiyette bulunmanız size farz kılındı. Bu, müttakiler üzerine bir borçtur.
Ey müminler, sizden birine Ölüm geldiği vakit, eğer o kimse geride mal bırakıyorsa, işte bu durumda ana baba ve arkabalara uygun bir şekilde vasiyette bulunması ona gereklidir. Bu, Allah'tan korkan ve ona itaat edenlerin üzerine bir borçtur.
Taberi bu âyet-i kerimeyi şu şekilde izah etmiştir: "Ey iman edenler, sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman şayet o kimse geride mal bırakacak durumda ise onun, anne ve babasına ve kendisine mirasçı olmayan akrabalarına, dinen tayin edilmiş olan üçte bir sınırını aşmamak üzere vasiyet etmesi farz kılınmıştır. Bu, Allah'tan korkan müminler üzerine bir haktır."
Görüldüğü gibi Taberi, anneye babaya ve mirasçı olmayan akrabalara vasiyette bulnmanm farz olduğu ve vasiyet edilecek malın miktarının da terekenin üçte birini aşmaması gerektiği kanatindedir.
Taberi âyeti bu şekilde izah ettikten sonra müfessirierin bu âyet hakkında üç görüş zikrettiklerini özetle şu şekilde nakletmektedir:
a- Bir kısım müfessirlere göre bu âyet-i kerime, Nisa suresinde, mirasçıların paylarını belirten 11. 12. ve 176. âyetlerle neshedilmemişlir. Bu âyetin genel hükmü her anne ve baba için geçerli, akrabalar için is^sadece mirasçı olmayanlar için geçerlidir. Yani ölen kişi, geriye mal bıraktığı takdirde anne ve babası için ve mirasçı olmayan akrabaları için vasiyet etmek mecburiyetindedir. Bu, onun üzerine bir farzdır. Bunun yapmadığı takdirde günahkâr olur. Bu görüş Cabirb. Zeyd, Ebu Miclez, Abdullah b. Ma'mer, Dehhak. Lâhik b. Humeyd ve Mesruk'tan nakledilmiştir. Taberi de bu görüşü tercih etmiştir.

b- Diğer bir kısım müfessirlere göre bu âyet-i kerime, daha önce kendisiyle amel edilmesi farz iken daha sonra onun, anne babaya ve mirasçı olan akrabalara vasiyet etme ile ilgili olan hükmü, miras hükümlerini belirten âyetlerle neshedilmiş ancak bu âyetin, mirasçı olmayan akrabalara vasiyette bulunulmasıni ifade eden hükmü baki kalmıştır. Buna göre, ölen bir kişi geriye mal bırakacak olursa anne ve babasına ve mirasçı olan akrabalarına vasiyette bulunmayacak fakat mirasçı olmayan akrabalarına vasiyet etmek mecburiyetinde olacaktır. Bunu yapmadığı takdirde ise günah işlemiş olacaktır. Bu görüş te Katade, Abdullah b. Abbas, Tavus, H asan-ı Basri, Rebi1 b. Enes, Müslim b. Yesar ve A'lâ b. Zeydden nakledilmiştir.
c- Başka bir kısım müfessirlere göre bu âyet-i kerime, miras hükümlerini açıklayan âyetlerle, tamamen neshedilmiştir. Artık hiçbir kimse mirasçı olmayan akrabasına dahi vasiyet etme mecburiyetinde değildir. Bu görüş ise, İbn-i Zeyd, İbn-i Abbas, Şüreyh, Katade, Mücahid, Süddi, Abdullah b. Ömer ve İbrahim en-Nehaiden nakledilmiştir.
Âyet-i kerimede, ölen kişinin vasiyet edebilmesi için, ölümünden sonra geride mal bırakacak durumda olması zikrediliyor. Bırakacağı malın ne kadar olması halinde vasiyet etmesi gerekir hususu, müfessirler arasında ihtilaf konusudur.
Katadeden nakledilen bir görüşe göre geriye bırakacağı malın en az bin rirhem miktarıda olması gerekir. Aksi halde vasiyette bulunması farz değildir. Nitekim Hz. Ali, yedi yüz ile dokuz yüz dirhem arasında mal bırakan kişiye vasiyet etmesinin gerekli olmadığını söylemiştir.
İbrahim en-Nehaiye göre ise, ölenin geride bırakacağı malın en az beş yüz ile bin dirhem arasında olması gerekir.
Zühriye göre ise, ölenin malının azlığına veya çokluğuna bakılmaz. Mutlaka vasiyette bulunması gerekir.
Taberi de bu görüşü tercih etmiş, âyette malın "Hayır" kelimesiyle ifade edildiğini, hayınn ise malın hem azına hem de çoğuna söylendiğini belirtmiştir. [159]

181- Vasiyeti işittikten sonra onu kim değiştirrise, günahı ancak değiştirenlere aittir. Şüphesiz ki Allah, herşeyi çok iyi işitendir ve çok iyi bilendir.
Kim, vasiyet edenin vasiyetini duyduktan sonra onu olduğu gibi söylemez de değiştirise, değiştirmenin günahı, vasiyeti değiştiren kimseye aittir. Şüphesiz ki Allah, yaptığınız vasiyeti işitendir, içinizde gizlediğiniz şeyleri bilendir. [160]

182- Kim, vasiyet edenin bir haksızlık edeceğinden veya günah işleyeceğinden endişe eder de (vasiyet edenle vasiyet edilenin) aralarını bulursa ona bir günah yoktur. Şüphesi/ ki Allah, çok bağışlayandır ve çok merhamet edendir.
Kim vasiyet yapının haksızlık yapacağından ve haktan ayrılacağından yahut malının üçte birinden fazlasını vasiyet ederek yaptığı bu vasiyetle günah işleyeceğinden korkar da miras bırakanla mirasçının arasını düzeltirse ona bir günah yoktur. Şüphesiz ki Allah, düzelme yoluna girdikleri takdirde kullarının günahlarını affeden ve onlara acıyandır.
Müfessirler bu âyeti çeşitli şekillerde izah etmişlerdir.
a- Mücahid bu âyet-i kerimeyi şu şekilde izah etmiştir: "Kim, (Menin yanında bulunur da onun, vasiyeti hususunda bir haksızlık yapacağından veya bir hata işleyeceğinden korkarsa o kimsenin, vasiyet edenle mirasçılarının arasını bulmasında bir mahzur yoktur. Vasiyet edene adaletli davranmasını telkin eder, mirasçılara da vasiyete engel olmamalarını söyler.
b- Abdullah b. Abbas, Katade, Rebi' b. Enes ve İbrahim en-Nehai ise bu âyeti şöyie izah etmişlerdir: Vasiyet eden ölünün velileri veya müslümanların idarecisi, vasiyet eden ölünün vasiyetinde yanlış bir iş yaptığını veya tarafgir davrandığını hissederlerse vasiyet edilen kimselerle mirasçıların aralanın bulmalarında bir mahzur yoktur. Bu,da vasiyeti meşru hale getirmeleriyle mümkün olur. Mesela, bir kişi vasiyet eder fakat haksız davranır ve yine mesela malının üçte birinden fazlasını vasiyet ederse Müslümanların idarecisi bu vasiyeti meşru hale sokar. Yani bu vasiyetin, terekenin üçte biri için geçerli okluğunu söyler. Böylece kendilerine vasiyet edilenlerle mirasçıların arasını bulmuş olur." Bu izaha göre ıslah edicinin müdahalesi, miras bırakan kişinin ölümünden sonradır.
c- Ata ise bu âyeti şu şekilde izah etmiştir: "Kim, ölüm halinde vasiyet edenin mirasçılarından bir kısmını diğerlerinden üstün tuttuğunu görürse o kimsenin, mirasçıların arasını bulmasında bir mahzur yoktur. Yani, mirasçıların terekede belirlenen haklarını kendilerine verilmesini sağlar. Böylece aralarını bulmuş olur.
d- Tâvûs ise bu âyeti şöyle izah etmiştir: Kim, ölüm, halinde vasiyet edenin, mirasçı olmayan akrabalarına vasiyet ederek mirasçı olan akrabalarına bir fayda sağlayıp haksızlığa düşeceğinden korkacak olursa o kimse için bir mahzur yoktur. Mesela: Kişi, sağ olan oğullarından birinin çocuklarına mal

vasiyet eder de aslında babalarına fazladan mal vermeyi kastedecek olursa haksızlığa düşmüş olur. Bunu görenin müdahale edip mirasçıların arasını bulmasında bir mahzur yoktur.
c- Süddi ise bu âyeti şöyle izah etmiştir: Kim, anne babasına ve akrabalarına vasiyette bulunanın yanlışlık yapacağından veya günah işleyeceğinden korkacak olursa o kimsenin, kendilerine vasiyet edilen anne baba ile diğer akrabalarının aralarını bulmasında bir mahzur yoktur. Aralarını bulmakta hakkaniyet Ölçülerine uymalıdır.
Taberi diyor ki: Bu âyetin izahında zikredilen görüşlerden doğru olanı şudur: Kim, vasiyet edenin, yanlışlıkla veya kasıtlı bir şekilde haktan ayrılacağından korkarsa o kimsenin, kendilerine vasiyet edilenlerle mirasçılar ve ölmekte olan kişinin aralarını bulmasında bir mahzur yoktur. Mesela: Vasiyet edenin malının üçte birinden daha fazlasını anne baba ve mirasçı olmayan akrabalarına vasiyet etmesi yahut malı az, mirasçıları çok olduğu halde malının üçte birini vasiyet etmesi bu cümledendir. Böyle bir vasiyet yapanın yanında bulunan kimse ölmekte olan kişiye, itidali muhafaza etmesini, malının sadece üçte birini vasiyet etmesini veya, malı az, mirasçıları çoksa malının üçte birinden daha azını vasiyet etmesini söyler. Yine malı çok mirasçıları az olduğu halde malının üçte birinden daha azını, anne babası veya mirasçı olmayan akrabalarına vasiyet etmesi halinde ölmekte olana vasiyetini artırmasını mirasçılara da bunu kabul etmelerini telkin eder. Bu faraziyede de arayı bulan kişinin müdahalesi, miras bırakanın ölümünden öncedir.Taberi diyor ki: "Vasiyet edenin hata edeceğinden veya günah işleyeceğinden korkmak, onun, hayatta olması durumunda söz konusudur. Artık öldükten sonra mesele kalmamıştır. Çünkü o kişinin hata etmesi veya günah işlemesi mümkün değildir. İşte bu sebeple biz bu görüşü tercih ettik. [161]

183-184- Ey iman edenler, sizden öncekilere farz kılındığı gibi sizin üzerinize de, Allaha karşı gelmekten sak mas m iz diye, sayılı günler olarak oruç farz kılındı. O günlerde sizden kim hasta veya yolcu olur da oruç tuta-£ «azsa, başka günlerde iade eder. Oruç tutmaya takati yetmeyenlere ise, her gün için bir yoksulu doyuracak kadar fidye vermek gerekir. Kim, kendi isteğiyle fazladan hayır yaparsa bu, kendisi için daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.

Ey, AHahı ve Resulünü tasdik edenler, sizden önceki kitap ehline farz kılındığı gibi, sayılı günler olun Ramazan ayında, yemekten, içmekten ve'cinsi münasebetten kendinizi alıkoymanız suretiyle oruç sizin üzerinize farz kılındı. O günlerde oruç tutmakla mükellef olanlardan kim hasta olur veya yolculukta bulunursa, hastalığı veya yolculuğu sırasında, tutamadığı günler sayısınca Ramazan ayının dışında başka günlerde oruç tutar. Oruç tutmaya takati yetmeyenlere ise. her gün için bir yoksulu doyuracak kadar fidye vermek gerekir. Kim, kendi isteğiyle fazladan hayır yapar da fakiri doyurmanın üzerine bir şey ilave ederse yahut hem oruç tutar hem de fidye verirse bu, onun için daha hayırlıdır. Eğer orucun faziletini bilirseniz, yolculuk ve hastalık hallerinde.ruhsatlı olduğunuz halde Ramazanda oruç tutmanız, yemenizden, mazeret halinde de oruç tutmanız fidye vermenizden daha hayırlıdır.
* Âyet-i kerimede: "Sizden öncekilere farz kılındığı gibi sizin üzerinize de oruç farz kılındı." buyurulmaktadır. Bizden önce geçen ve kendilerine oruç farz kılınan insanlardan maksat, H i risti yani ardır. Onlara farz kılınan oruç ise sayı ve zaman bakımından bizimki gibiydi. Bu hususta Şa'bi diyor ki: "Bütün bir yılı oruçla geçirmiş olsam dahi, Ramazan mı yoksa Şaban mı? diye şüphe edilen günde oruç tutmam. Zira Hiristiyanlara da, bize farz kılındığı gibi Ramazan ayında oruç tutmaları farz kılınmıştı. Fakat onlar, orucu, sıcak olmayan mevsimlere kaydırdılar. Onlardan sonra gelen nesiller, kendilerine güven sağlamak için otuz günün bir gün öncesinden bir gün de sonrasından oruç tutar oldular. Daha sonra gelen nesiller de kendilerinden önce gelen nesillerin yolunu tuttular. Böylece oruçları elli güne kadar çıktı.
Süddiye göre de bizden önce geçen ve kendilerine oruç farz kılman ümmetlerden maksat, Hıristiyanlardır. Onların oruçları ise günde bir defa ve yatsıdan sonra iftar edilmek suretiyle tutulan oruç şeklindeydi. Bu oruç şekli, müslümanlara önceleri farz kılınan oruç şekliydi. Bu bakımdan onların oruçlun da bi-zim ki gibiydi. Süddi diyor ki: "Hıristiyaniara da Ramazan orucu tutmak farz kılınmıştı. Onların, uyuduktan sonra yeyip içmeleri ve kadınlarına yaklaşmaları da yasaklanmıştı. Bu bakımdan Ramazan ayında oruç tutmak Hıristiyaniara ağır gelmişti. Ay'a göre oruç tutmalarından bugün bizim tuttuğumuz gibi yaz ve kış mevsimleri arasında dolaşıyordu. Hıristiyanlar bu duruma katlanamadılar ve oruçlarını yaz ve kış arasındaki bir mevsime denk getirdiler. Ve dediler ki: "Orucu

yirmi gün artıralım da yaptığımız bu hatayı affettirelim." Bunun üzerine oruç günlerini elliye çıkardılar. Önceleri Müslümanlar da oruçlarını günde sadece bir kere yemek yiyerek tutuyorlardı. Bu duruma dayanamayan bazı sahabiler tarafından bazı olaylar yaşandı. Bunun üzerine Allah teala, sabahleyin tan yeri ağarıncaya kadar yemeyi içmeyi ve cinsi yaklaşımda bulunmayı helal kıldı.
Mücahide göre ise "Bizden önce kendilerine oruç farz kılınanlardan" maksat, ehl-i kitaptır. Katadeye göre ise bunlardan maksat, Müslümanlardır. Ramazan orucu farz kılınmadan önce her aydan üç gün oruç tutmak bunlara farz kılınmıştır. Daha sonra Ramazan orucu farz kılınınca bu oruçlar kaldırıldı.
Taberi diyor ki: "Doğru olan görüşe göre, bizden önce kendilerine oruç farz kılınan insanlardan maksat, ehl-i kitaptır. "Sayılı günler"dan maksat da Ramazan ayıdır. Bizim orucumuzun onlara benzeme yönü ise Ramazan ayında tu-tulmasıdır. Zira Hz. İbrahimden sonra gelen Peygamberler, onun imam olması sebebiyle ona uymak zorundadırlar. Onun dini olan Hanif dini İslam dini olduğundan bizim orucumuz da onunkinin aynısı olmak-durumundadır.
Âyet-i kerimede "Sayılı günler olarak oruç size farz kilindi." buyurul-maktadır. Sayılı günlerden maksat,
a- Abdullah b. Abbas ve Katadeye göre, her aydan üç gündür. Daha önce Müslümanlara bu günlerde oruç tutmaları farz kılınmıştı. Daha sonra ise Ramazan orucu farz kılınarak bu günlerde oruç tutmanın farziyeli kaldırıldı. Bu hususta Muaz b. Cebel diyor ki; "Resulullah Medineye geldiğinde Aşure gününde ve her ayın üç gününde oruç tutuyordu. Sonra Allah teala. Ramazan ayında oruç tutmanın farz olduğunu bildiren Ayeti indirdi.
b- İbn-i Ebi Leyla'ya göre ise bu âyet-i kerimede zikredilen "Sayılı günlerden maksat. Ramazan günleridir. Daha önce oruç tutulan her ayın üç günü değildir. Zira bu günlerde oruç tutmak sünnetti. Âyet ise farz olan orucu bildirmektedir. Ramazan ayı dışında herhangi bir orucun farz kılınıp sonra da neshe-dikliğine dair herhangi bir delil yoktur. Taberi de bu görüşü tercih etmiştir.
Âyet-i kerimenin: "Oruç tutmaya takati yetmeyenlere ise her gün için bir yoksulu doyuracak kadar fidye vermek gerekir." bölümünden geçen ve "Takati yetmeyenler" şeklinde tercüme

edilen cümlesi, ınüfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.

a- Bir kısım müfessirlere göre bu ifadenin mânâsı, "Mukim olduğu halde oruç tutmaya güç yetirenler, dilerlerse oruçlarını tutarlar dilerlerse her gün bir fakiri doyurarak oruçlarını yerler." demektir. Ancak âyetin bu ifadesi "Sizden kim Ramazan ayma erişecek olursa onu oruçla geçirsin, kim hasta olur veya yolculukta bulunur da oruç tutamazsa tutamadığı günler sayısında başka günlerde oruç tutsun'**' âyetiyle neshedilmiş artık oruç tutmaya güç yeti renin fidye vererek orucu yemesine ruhsat kalmamıştır. Bu ruhsat sadece hasta ve yolcuya verilmiştir. Bu görüş, Alkame, İkrime, Hasan-ı Basri, A'meş, Abdullah b. Ömer, Şa'bî, îbn.i Ebi Leyla, îbn-i Şihab ez-Zührî, Abdullah b. Abbas, İbrahim es-Nehaî, Ubeyde, Dehhak, Muaz b. Cebel ve Seleme b. el-Ekva'dan nakledilmiştir. Bu hususta Seleme b. el-Ekva'nın şu hadisi naklettiği rivayet edilmektedir.

"Biz, Resulullahın ilk dönemlerinde bulunduğumuz zaman dileyen oruç tutuyor dileyen ise bir fakiri doyurma fidyesi vererek oruç tutmuyordu. Nihayet, "Sizden kim Ramazan ayına erişecek olursa onu oruçla geçirsin." [162]âyeti nazil oldu ve bu âyeti neshelii. [163] Bu hususta Muaz b. Cebel de şunları zikretmiştir. "Resulullah Medineye geldiğimle Aşûrc gününde ve her ayın üç gününde oruç tutmaya başladı. Sonra Aziz ve Celil olan Allah, Ramazan ayında oruç tutmayı farz kılarak "Ey iman edenler, oruç size farz kılındı." buyurdu. Bu dönemde oruç tutmaya gücü yeten bir insan, dilerse oruç tutuyor dilerse bir fakiri doyurarak orucu yiyordu.Sonra Aziz ve Celil olan Allah "Sizden kim Ramazan ayma erişirse onu oruçla geçirsin. Kim de hasta olur veya yolculukta bulunur da oruç tutamazsa, tutamadığı günler sayısında başka günlerde oruç tutsun." âyetini indirdi. Ve sağlıklı ve mukim olan kimseye oruç tutmayı farz kıldı. Ancak oruç tutmaya gücü yetmeyen yaşlılar için fidye verip orucu yiyebileceklerine ruhsat verdi.

b- Diğer bir kısım müfessirler de "Onu tutmaya takati yetmeyenler" ifadesini "Oruç tutmaya takati yetenler" orucu yeyip yerine bir fakiri doyuracak kadar fidye verirler." şeklinde izah etmişler, âyet-i kerimenin bu bölümünün daha önceleri, oruç tutmaya gücü yeten ihtiyar erkek ve kadınlara ait olduğunu, onların, dilerlerse oruçlarım tutabileceklerini, dilerlerse oruçlarını yeyip yerine fidye verebileceklerini emrettiğini, daha sonra ise "Sizden kim Ramazan ayına erişirse

onu oruçla geçirsin" âyetiyle neshcdildiğini, bu itibarla gücü yeten yaşlıların da gençler gibi oruç tutmaları gerektiğini ancak oruç tutmaktan âciz ol-malan halinde, daha önce kendilerine serbest bırakılmış olan oruç yeme ruhsatından istifade edebileceklerini söylemişlerdir. Bu görüş Abdullah b. Abbas, îk-rime. Katade ve Rebi' b. Enesten nakledilmiştir.

c- Diğer bir kısım müfessirler ise âyet-i kerimenin "Oruç tutmaya takati yetmeyenler" bölümüne "Oruç tutmaya takati yetenler" şeklinde mânâ vermişler ve demişlerdir ki: "Bu âyet-i kerime neshedilmemiştir. Bu âyet-i kerimenin hükmü, indiği günden itibaren kıyamete kadar yürürlüktedir. Ancak bu âyetin izahı şöyledir; "Gençliğinde sıhhatli ve güçlü, kuvvetli olma durumunda oruç lutma-ya güç yelirenler. ihtiyarlamalarından dolayı oruç tutmaktan âciz kalırlarsa işte onlar oruçlarını yiyebilirler ve karşılığında her gün için bir fakiri doyuracak ka-dar fidye verirler.

Görüldüğü gibi, âyet-i kerime, önceleri oruç tutmaya güç yet irip te sonra yeti remey enleri kastetmektedir. Yoksa oruç tutmaya güç yelkenlerin fidye vererek oruçlarım bozabileceklerini bildirmemektedirki âyetin nesheclikliğini söylemeye gerek olsun.

Bu görüş, Süddi, Abdullah b. Abbas ve Saki b. el-Müseyyebden nakledilmiştir.

Bu hususta Süddi de şunları söylemiştir: Kişi daha önce oruç tutmaya güç yetirdiği için orucunu tutmuştur. Sonra o kişiye, amansız bir ağrı gelir veya uzun bir hastalık yakalar yahut o kişi, çocuğunu emziren bir kadın olduğu için güç yetiremez hale gelecek olursa işte bunlar,.tutamadıklan her gün için bir fakiri doyurma fidyesi verirler.

Abdullah b. Abbas ta şöyle demiştir: Ramazanda, hamile olan kadın kendi canından, çocuk emziren kadın üa çocuğunun ölümünden korkacak olursa orucunu yer ve her günün karşılığında bir fakiri doyurur ve orucunu da kaza etmez."

d- Diğer bir kısım âlimler, âyet-i kerimenin, "Oruç tutmaya takati yetmeyenler" bölümünü "Oruç tutmaya zorlukla güç yetirenler" şeklinde izah etmişler ve âyeti şu şekilde açıklamışlardır: "Oruç tutmaya zorlukla güç yetiren yaşlı erkek ve kadınlar, oruçlarını yeyip karşılığında her gün için bir fakiri doyurma fidyesi verirler. Bunlara göre de âyet-i kerime neshedilmeniışfir, hükmü geçerlidir. Bu görüş te Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr gibi âlimlerden rivayet edilmiştir.

Taberi diyor ki: "Tercihe şayan olan görüş, bu âyet-i kerimenin: "Sizden kim Ramazan ayına erişecek olursa onu oruçla geçirsin." âyetiyle neshcdildiğini söyleyen görüştür. Zira bütün Müslümanlar, oruç tutmaya gücü yeten ve mukim olan bir müslümanın Ramazan orucunu yeyip yerine fidye vermesinin caiz olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir. Bu da gösteriyor ki bu âyet mensuhtur. Diğer yandan, Seleme b. el-Ekva, Muaz b. Cebel ve Abdullah b. Ömer gibi saha-bilerden nakledilen rivayetlere göre bu âyet-i kerime daha önce yürürlükte iken daha sonra gelen âyetle neshedilmiştir. Artık oruç tatmaya gücü yetenin, oruç tutmakta veya orucu yeyip yerine fidye vermekte serbest bırakılması sona erdirilmiştir. Ancak müslümanlann bu icmaına, çocuklarının hayatından korkan ha-mile kadınlar ve çocuk emziren kadınlar dahil değildir. Zira onların, oruçlarını yiyebileceklerine dair hadisler rivayet edilmiştir. Bu itibarla bunlar, âciz duruma düştükleri takdirde orucu yeyip sonra da kaza ederler.
Âyet-i kerimede: "Bir yoksulu doyuracakkadar fidye vermek gerekir."buyurulmaktadır. Müfessirler, yenen oruç karşılığında verilen fidyenin miktarı hakkında çeşitli görüşler zikretmişlerdir. Bazılarına göre bu fidye, yanm sa' ölçüsü buğdaydır. Bazılarına göre buğday ve diğer yiyeceklerden bir müd Öl-çüsündedir. Bazılarına göre bu fidye yanm sa1 buğday veya bir sa' hunna yahut bir sa' kuru üzümdür. Diğer bazılarına göre bu fidye, orucunu yiyen kimsenin, oruç yediği günde yediği şeylerin miktarıdır. Başka bir kısım müfessirlere göre bu fidye, fakire yedirilecek sahur ve akşam yemeğidir.
Ayet-İ kerimede: "Kim kendi isteğiyle fazladan hayır yaparsa" buyurulmaktadır. Fazladan hayır yapmaktan maksat, bazı müfessirlere göre. fakire, belirlenen fidyeden daha fazlasını vermektir.
Mücahid, Süddi ve Tâvûs bu ifadeyi bu şekilde izah etmişlerdir. Müca-hid: "Bir fakire yanm sa' yerine bir sa' buğday verirse." Tavus: "Bir gün oruç yeme karşılığında bir fakirin yerine daha çok fakiri doyurursa." Süddi: "Bir fakirin yerine iki fakiri doyurursa" fazladan hayır yapmış olur." demişlerdir.
Diğer bir kısım âlimler, "Fazladan hayır yapmak"tanmaksadın, fidye vermekle birlikte oruç tutma olduğunu söylemişlerdir. İbivi Şihab ez-Zührî bu görüştedir. Mücahid ise "Fazladan hayır yapmak"tan maksadın, yoksula, yiyeceği yemekten daha fazlasını vermek" olduğunu söylemiştir.

Taberi, âyet-i kerimenin genel ifadesinin bütün bu görüşleri kapsadığını, âyeti bunlardan sadece birine tahsis etmenin doğru olmadığını söylemiştir.
Ayeti kerimenin sonunda; "Eğer bilirseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır." buyurulmaktadır. Bundan maksat, oruç tutma ile fidye verip orucu bozma arasında serbest bırakıldığı zaman fidye vermeyi bırakıp oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır." demektir.
Âyeti kerimede geçen: "Allaha karşı gelmekten sakınasınız diye"
cümlesini Taberi: "Orucunuzu bozan yemekten içmekten ve cinsi münasebette bulunmaktan kaçınmanız için." şeklinde tefsir etmiştir. Diğer bazı müfessirler ise bu cümlenin mânâsının: "Allah'tan korkmanız için, yani, dindarlığı ve saadeti bir arada toplayan ve Allah'ın rızasına ulaştıran takva mertebesini elde edebilmeniz için farz kılındı." anlamına geldiğini söylemişlerdir. Buna göre Ramazan orucunu tutan kimse takva sahibi müminlerden olur. [164]

185- O sayılı günler Ramazan ayıdır ki, insanlara doğru yolu gösteren hidayeti ve hakkı batıldan ayırmayı açıklayan Kur'an bu ayda indirildi. Sizden kim o aya erişirse, onu oruçla geçirsin. Kim hasta olur veya yolculukta bulunur da oruç tutamazsa, tutamadığı günler sayısınca, başka günlerde oruç tutsun, Allah sİ7,c kolaylık diler, zorluk dilemez ki böylece sayıyı tamamlayasınız. Sizi doğru yola ilettiği için Allah'ı yüccltcsiniz ve şükredesiniz.
O sayılı günler, insanları doğru yola ileten, helal ve haramı açıklayan, hakkı ve bâtılı ayıran Kur'anın inmeye başladığı Ramazan ayıdır. Kim, mukim olduğu halde Ramazan ayına erişirse o ayı sonuna kadar oruçla geçirsin. Kim de hasta olur veya yolculukta bulunur da orucu yerse, yediği günler sayısınca Ramazan dışındaki günlerde oruç tutsun. Allah, bu hükmü size göndermekle sizin için hafiflik ve kolaylık diler. Zorluk ve meşakkat dilemez ki böylece yolculuk ve hastalıkla tutamadığınız günlerin sayısını tamamlayasımz ve size vermiş olduğu hidayet ve başarıdan dolayı, bayram günü tekbirlerle onu yüceltesiniz ve bu nimetlerinden dolayı ona şükredesiniz.
Allah teala bu âyet-i kerimede, îslamın temel ibadetlerinden biri olan orucun farziyetini beyan etmektedir. Orucun farz kılınışının hikmetleri pek çoktur. Bu konuda Resuluilah

efendimizten varid olan şu hadis-i şerifleri zikretmek mümkündür.
Resuluilah (s.a.v.) efendimiz buyuruyor ki:
"Sizden kimin evlenmeye gücü yeterse evlensin. Çünkü evlenmek, gözü zinaya karşı daha iyi kapatır ve namusu daha iyi muhafaza eder. Kimin de evlenmeye gücü yetmezse oruç tutsun. Çünkü oruç, onun için bîr bağdır. Cinsi arzuları frenler) [165]
Peygamber efendimiz bu hususta diğer bir hadis-i şerifinde de şöyle buyuruyor;
"Oruç bir kalkandır. Oruçlu insan hayasızlık yapmaz, cahilce davranmaz, bir kimse onunla dövüşmek veya sövüşmek isterse oruçlu, o kişiye "Ben oruçluyum, ben oruçluyum." desin. Hayatım, kudret elinde olan Al-laha yemin olsun ki oruçlunun ağız kokusu, Allah katında misk kokusundan daha güzeldir. Oruçlu, yemeyi, içmeyi ve cinsi arzularını, benim için terkeder. (Allah teala buyuruyor ki:) Oruç benim içindir onu mükâfatlandıracak ta ben'im. İyiliğin karşılığı bir'c on'dur. [166]
Peygamber efendimiz (s.a.v.) diğer hadis-i şeriflerinde de şöyle buyuruyor:
"Kim, Ramazan orucunu, inanarak ve sevabını Allahtan bekleyerek tutarsa onun geçmiş günahları affedilir. [167]
"Ramazan geldiğinde gök kapıları açılır, cehennem kapıları kapanır ve şeytanlar zincire vurulur. [168]
Taberi diyor ki: "Arap dilini bilen bir kısım insanlar, "Ramazan" kelimesinin kökünden geldiğini, mânâsının da "Yakan" "Kızdıran" demek olduğunu. Ramazan ayına bu adın verilmesinin, kendisinde şiddetli sıcak olmasından kaynaklandığını, öyleki bu sıcağın şiddetinden deve yavrularının bile yandığını söylemişlerdir.
Mücahid ise "Ramazan" kelimesini tek olarak kullanmaktan kaçınarak "Bu belki de Allahın isimlerinden biridir, biz onu, Allah tealanm kullandığı gibi kullanıp ona "Ramazan ayı" diyelim." demiştir.
Âyet-i kerimede. Ramazan ayının içinde, Kur'anm indirildiği zikredilmektedir. Bundan maksat, Kur'anın kadir gecesinde bir bütün olarak levh-i mahfuzdan dünya semasına, diğer bir adıyla "Beytül Mu'mura yahut Beytül İz-ze'ye indirilmesidir. Daha sonra da peyder pey çeşitli münasebetlerle Hz. Mu-hammed (s.a.v.)'e indirilmiştir. Nitekim Abdullah b. Abb.ıs, Said b. Cübeyr ve Şa'bî bu âyeti bu şekilde izah etmişlerdir. Bu hususta Abduli.ıh b. Abbasın özetle şunları söylediği rivayet

edilmektedir: "Kur'an bir bütün olarak Ramazan ayının içinde bulunan ve "Mübarek" adıyla vasıflandırılan "Kadir" gecesinde", yazılmış sahifelerden alınıp "Beytül Ma'mur" denen yere indirilmiştir. Beytül Ma'mur da dünya semasındaki yıldızların mevkileridir. Kur'an daha sonra da oradan peyder pey Hz. Muhammed (s.a.v.)'e indirilmiştir. Bu inişler, bir kısma emirler, yasaklar ve savaşlara ait hükümler gerektikçe devam etmiştir.
Vasile ise, Resulullahm şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
"İbrahimc inen sahifeler, Ramazanın ilk gecesinde indirilmiştir. Tevrat Ramazanın altıncı gününde İncil ise on üçüncü gününde Ktır'an da yirmi dördüncü gününde indirilmiştir." [169]
Ayet-İ kerimede: "Sizden kim o aya erişirse onu oruçla geçirsin." buyurulmaktadır. Müfessirler bu âyet-i kerimenin bu bölümünü çeşitli şekillerde izah etmişlerdir.
a- Her kim evinde mukim olarak bulunduğu halde Ramazan ayına erişecek olursa o kimsenin, bütün Ramazan ayını oruçla geçirmesi gerekir. Öyle ki Ramazan ayında yolculuğa çıksa bile orucunu tutmak zorundadır. Zira önemli olan, kişinin Ramazan ayının başındaki durumudur. Ramazan başladığında kişi mukim ise sonuna kadar mukimdir. Ramazan İçinde yolculuğa çıksa bile durum aynıdır. Kişi şayet Ramazan başladığında yolcu ise oruç tutup tutmamakta serbesttir.
Bu görüş, Ubeyde es-Selmani, Süddi, Hammad, İbrahim en-Nehai, Abdullah b. Abbas ve Hz. Aliden rivayet edilmiştir.
b- Diğer bir kısım müfessirler ise, âyet-i kerimenin bu bölümünün mânâsının, "Sizden kim. Ramazan ayının ne kadarında hazır bulunacak olursa o kadarını oruçla geçirsin." yani, "mukim olduğu kadarının orucunu tutsun. Yolculuğa çıkınca orucunu yeyip daha sonra tekrar tutmasında mahzur yoktur." demek olduğunu söylemişlerdir.
Bu görüş. Ebu Mey sere, Hz. Ali, Şa'bî, Hakem, Hammad, Hasan-ı Basri ve Said b. el-Müseyyeb'den rivayet edilmiş, Ebu Meysere ve Hz. Alinin Ramazanda yolculuk yaptıklarında oruç tutmadıkları nakledilmiştir.
c- Başka bir kısım âlimler de âyetin bu bölümünü şöyle izah etmişlerdir. "Sizden kim, akıllı, buluğ çağına ermiş ve mükellef olduğu halde Ramazan ayına erişecek olursa onu oruçla geçirsin." Bunlara göre, deli bir kimse, Ramazan ayının bitmesine bir gün kala akıllanacak olsa. Ramazan ayına mükellef olarak yetişmiş olduğundan Ramazan orucunun tümünden sonumludur. Son bir günün orucunu tuttuğu gibi

diğerlerini de kaza eder. Fakat Ramazan bittikten soma akıllanacak olsa, Ramazan ayma mükellef olarak yetişmediğinden Ramazan orucunu kaza etmesi gerekmez." Bu görüş, Ebu Hanife ve arkadaş!arından nakledilmiştir.
Taberi, Ebu Hanife ve arkadaşlarından nakledildiğini söylediği bu görüşün anlamsız olduğunu söylemiştir. Çünkü Ramazan ayını deli olduğu halde geçirenin, Ramazan orucunu tutmakla yükümlü olmadığım söylemek, Ramazan ayını baygın halde geçirenin de bu ayın orucunu tutmak zorunda olmadığım söylemeyi gerektirir. Halbuki bütün âlimler, Ramazanın tümünü baygın halde geçirip te Ramazandan sonra ayılan kişinin Ramazan orucunu kaza etmesi gerektiği hususunda ittifak etmişlerdir. O halde Ramazan boyunca aklı başında ol-mayan herkes te baygın kişinin durumuna tabi olur. Durum böyle olunca âyeti yukarıdan zikredildiği şekilde izah etmeleri batıldır," Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Âyeti bu şekilde izah etmek batıl olduğuna göre onu: "Kim Ramazan ayında mukim olarak erişirse onun tümünü oruç tutarak geçirmek zorundadır. Yolculuk yapsa dahi orucunu bozmamalıdır." şeklindeki te'vil daha batıl ve daha fasittir. Çünkü Resulullahın, Mekkenin fethi yılında Ramazan ayının bir kısım günlerini oruçla geçirdikten sonra yola çıkınca hem kendisinin orucunu bozduğuna hem de sahabilerine, oruçlarını bozmaları için emir verdiğine dair, birbirini destekleyen hadis-i şerifler nakledilmiştir. Bu hususta Abdullah b. Ab-bas diyor ki:
"Resulullah (s.a.v.) Ramazan ayında yola çıktı. Oruca başlamış durumdaydı. "Usfan" denen yere varınca bir kap ile su istedi ve onu gündüzün İçti. İnsanlar onu görüyorlardı. Sonra Resulullah yemek yedi[170] Başka bir rivayette, Abdullah b. Abbas şöyle demiştir:
"Resulullah Ramazan ayında oruç tutarken yolculuğa çıktı. "Ku-deyt" denen yere varınca ona bir kapla süt getirildi. Resulullah onu içti, orucunu bozdu, sahabilcri de bozdular. [171]
Hamza b. Amr diyor ki:
"Ben, Resulullaha, yolculukta oruç tutmanın hükmünü sordum o da buyurdu ki: "Oruç tutmak istersen tut. Orucu yemek istersen ye. [172]
Ebu Said el-Ffudri diyor ki:
"Biz,Ramazan ayındaRcsulullahücyokulukyapıyorduk. İçimizden bazılarımız oruçlu oluyor bazılarımız da oruçlarını yiyorlardı. Ne oruç tutanlarımız oruç yiyenleri ayıplıyor ne de oruçlarını yiyenler oruç tutanları ayıplıyorlardı.n[173]

Cabirb. Abdullah diyor ki:
"Biz, Rcsulullah ile beraber yolculuk yaptık. Bazılarımız oruç tutuyor bazılarımız yiyorlardı.
Taberi diyor ki: "Zikredilen bu deliller, yukarıda beyan edilen iki görüşün fasit olduklarını ortaya koyduklarına güre "Kim Ramazan ayını mukim olarak geçirecek olursa onun tümünü oruç tutmakla yükümlüdür. Kim de o ayda hasta olur veya yolculuğa çıkacak olursa orucunu yiyebilir. Yediği günler sayısınca başka günlerde oruç tutar." şeklindeki izahın doğru olduğu ortaya çıkmış olur.
Âyet-i kerimede: "Kim hasta olur veya yolculukta bulunur da oruç tutamazsa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde oruç tutar."
Tutmaktadır. Burada zikredilen ve oruç tutmamaya imkân veren hastalığın ne derecede bir hastalık olacağı hususunda farklı görüşler zikredilmiştir.
Hasan-i Basri ve İbrahim en-Nehaiye göre orucu yemeye imkân veren hastalık, kişinin, ayakta namaz kılmasına engel olacak kadar bir hastalıktır. Eğer kişi, hastalığından dolayı ayakta namaz kilarmyorsa işte bu kişinin Ramazan orucunu yeyip sıhhata kavuştuktan sonra, tutamadığı günler sayısınca kaza etmesi gerekir.
İmam Şafiiye göre ise Ramazanda oruç tutmamaya imkân veren hastalık, oruç tutanın durumunu beklenmedik bir çekikle değiştirecek olan bir hastalıktır.
Muhammed b. Şîrîne göre ise, lif*rhaiic''' bir lm>t:ıhk. Ramazanda oruç tutmamaya ruhsat sağlar.
Taberi diyor ki: "Bize göre doğru olan görüş, halinde orucun tutulmaması na ruhsat verdiği hastalık, oruç bir şekilde sarsan hastalıktır." diyen görüştür. Böyle bir durumda uıa;. Vr Iıa^ih. Ramazanda oruç tutmayıp sonra kaza edebilir. Böyle bir kimseyi, oıuç tutma) ı zorlamak, kişiyi zor işle mükellef tutmak olur ki, Allah îealanın: "Allah size kolaylık diler zorluk dilemez," beyanına ters düşer.
Müfessirler, yolcu olan insanın Ramazanda orucunu yemesinin şart mı yoksa bir ruhsat mı olduğu hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir.
a- Bazılarına göre, Ramazan ayında yolculuk yapanın orucunu yemesi şarttır. Zira bu, yolculuk yapan kimseye Allah teala tarafından verilen bir ziya-fetir. Bu ziyafeti kabul etmek gerekir. Bunlara göre Ramazan ayında yolculuk yapan kişi ve oruç tutacak olursa bu orucu Ramazan orucu yerine geçmez,

mukim olduktan sonra yolculuk anında oruçlu veya oruçsuz olarak geçirdiği günlerin hepsi için orucunu kaza eder. Bunlara göre mukim ve sağlam olan kişiye Ramazan ayında oruç tutmak gerekli olduğu gibi misafir olana da Ramazan geçtikten sonra yolculuk yaptığı günler kadar oruç tutması gereklidir. Bu görüş. Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Dehhak, Hz. Ömer, Ebu Hureyre ve Urve b, Zübeyrden nakledilmiş ve bu hususta Abdurrahman b. Avf in da Resulullahın şöyle buyurduğunu rivayet ettiği nakledilmiştir. "Yolculuk halinde oruç tutan kimse, mukim iken orucunu yiyen kimse gibidir. [174]

b- Diğer bir kısım müfessirler ise, Ramazanda yolculuk yapan kimsenin orucunu yemesi, Allah tarafından ona tanınmış olan bir ruhsattır. Yolcu, Ramazan ayında orucunu tutacak olursa borcunu ifa etmiş olur. Orucunu yiyecek olursa Ramazanın dışındaki günlerde onları kaza eder." demişlerdir.

Bu görüş, Ömer b. Abdülaziz, Urve b. Zübeyr, Ömer b. el-Hattab, Enes b. Mâlik, Osman b. Ebil As, Aîâ, Said b. Cübeyr, Hasan-i Basri, Mücahid ve Kasım b. Muhammed gibi sahabi, tabiin ve mtifessirlerden rivayet edilmektedir.

Taberi de bu görüşü tercih etmiş ve özetle şunları söylemiştir: Âyet-i kerimede ruhsat, yolcu ile hastaya birlikte tanınmıştır. Şayet hasta Ramazanda kendisini zorlayarak oruç tutacak olursa orucunun sahih olacağı, iyileştikten sonra Ramazanın dışındaki günlerde, hasta iken tuttuğu oruçları kaza etmeyeceği hakkında icma vardır. Hasta ile yolcu aynı âyette zikredilirken. "Ramazanda hastanın oruç tutmaması bir ruhsat, yolcunun tutmaması ise bir şarttır." demek nasıl doğru olabilir? Durum hasta için ne ise yolcu için de odur. Diğer yandan Allah tealanın, âyetteki şu ifadesi, buna başka bir delil getirmeye ihtiyaç bırakmamaktadır. "Allah sizin için kolaylık diler zorluk dilemez." Ramazan'da yolculuk yaparken orucunu tutan kimsenin, orucunu tutmamış kabul edilmesi ve mukim olduğu zaman, oruç tuttuğu halde onu kaza etmesi gerektiğini söylemekten daha zor bir şey var mıdır? Yolcu kendisi için zor olanı seçmiş ve oruç tutmuştur. Buna rağmen onun, orucunu kaza etmesi gerektiğini söylemek onu büyük bir zora koşmaktır. Yine Ramazan'da yolculuk yapan kimsenin, orucunu tutup tutmamakta serbest okluğuna dair Resulullah'tan. birbirini destekleyen bir çok hadis rivayet edilmiştir. Bu hadisler başka delile ihtiyaç bırakmamışlardır. Bu hususta daha Önce zikredilen hadislere ilaveten, yıl boyunca oruç tutan Hamza b.

Amr'in rivayet ettiği şu hadisi de görelim. Hamza diyor ki: "Dedim ki:
"Ey Allanın Resulü, ben yolculuk sırasında oruca devam ediyorum buna ne dersiniz?" Resuİuîlah da "Dilersen tut dilersen tutma." buyurdu[175]Hamza diğer bir rivayette şöyle demiştir:
"Dedim ki: "Ben, yolcu iken oruç tutmaya güç yetirebilecek biriyim. Benim, oruç tutmamda bir mahzur var mı?" Resulullah buyurdu ki: "Bu, Allah tarafından bir ruhsattır. Kim bu ruhsatı kullanacak olursa güzel bir şeydir. Kim de oruç tutmayı severse onun için bir mahzur yoktur. [176]
Taberi diyor ki: "Şayet, Cabirden rivayet edilen şu hadis-i şerif delil gösterilerek bu görüşe karşı çıkılmaya çalışılacak olursa cevaben denilir ki: "Hadis-i Şerifte, yolculuk esnasında oruç tutan kimsenin takatsiz hale gelerek yere düştüğü, bu yüzden oruç tutmasındansa tutmamasının daha evlâ olduğu muhakkak-tır. Zira Allah teala bir kimsenin kendisini bizzat tehlikeye-atmasını yasaklamıştır.
Cabir b. Abdullah diyor ki:
"Resulullah, bir ağacın gölgesinde bulunan ve üzerine su serpilen bir adamın yanından geçti ve "Bu arkadaşınızın neyi var?" diye sordu. Dediler ki: "Ey Ailahin Resuiü, o oruçludur." Resulullah: "Yolculuk yaparken oruç tutmanız takva değildir. Sizler, Allanın size vermiş olduğu ruhsatı alın ve kabul edin." dedi[177]
Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Resulullahtan,
"Yolcu iken oruç tutan, mukim iken oruç yiyen gibidir. [178] şeklinde rivayet edilen haberlere gelince, bu haberler doğruysa belki de bunlar, yukarıda zikredilen, ağacın gölgesinde alınıp üzerine su serpilen adamın durumuna öüşm kimseler için söylenmiştir. Aslında bu gibi haberlerin Resuluiiaha isnad edilmesi doğru değildir. Çünkü senetleri pek zayıftır. Bu gibi haberleri diîîi delil olarak göstermek caiz değildir.
Âyet-i kerimede: "Allah size kolaylık diler zorluk dilemez." buyurul-maktadır. Abdullah b. Abbas, Mücahid ve Dehhaka göre burada zikredilen "Ko-laylık"tan maksat, "Yolcu iken oruç tutmamaktır." "Zorluk"tan maksat ise "Yolcu iken oruç tutmaktır." Bu hususta Abdullah b. Abbasın şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Ramazan ayında yolculuğa çıkan kimse kendisim oruç tutmaya da zorlamaz tutmamaya da. Çünkü Allah teala:

"Allah sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez." buyurmuştur. [179]

186- Ey Muhammcd, cğbeni senden sorarlarsa, şüphesiz ki. ben çok yakınım. Bana dua edenin duasını, dua etliğinde kabul ederim. O halde benim davetimi kabul etsinler ki doğru yolu bulalar.
Ey Muhammed, kullarım, benim nerede olduğumu sorarlarsa, bilsinler ki ben onlara çok yakınım. Onların dualarını işitir ve onlardan, dua edenin duasına dua ettiği anda cevap veririm. Öyleyse bana iman etsinler ve bana itaat etsinler ki onlara sevap ve ikramlarımı bol bol vereyim. Böylece doğru yolu bulmuş olsunlar.
Müfessirler bu âyet-i kerimenin nüzul sebebinde farklı görüşler zikretmişlerdir:
Hasan-ı Basriye göre bu âyetin nüzul sebebi, Resuluîlahm sahabilerinin bazılarının "Rabbimiz nerededir?" şeklinde soru sonr.aiandir. Diğer bazılarına göre ise, bir kişinin, "Ey Muhammed, rabbimiz bize yakın mıdır? Ona gizlice yalvarahm. Yoksa uzak mıdır ona yüksek sesle dua edelim?" diye sorması üzerine nazil olmuştur. Ataya göre ise: "Rabbiniz dedi ki: "Bana dua edin duanızı kabul edeyim. [180] âyeti inince bir kısım insanlar: "Rabbimize ne zaman dua edelim?" demişler ve âyet-i kerime bunun üzerine nazil olmuştur. Yani "Kulum bana ne zaman du=> ederse ben ona yakınımdır, duasını kabul ederim, her zaman davetine icab&t ederim." demektir.
Mücahide göre ise bu âyetin nüzul sebebi: "Bana dua edin duanızı kabul edeyim." âyeti inince bir kısım insanlar "nerede dua edelim?" demişler bunun üzerine: "Nereye yönelirseniz rabbinizin yüzü (rızası) oradadır. [181] âyet-i kerimesi nazil olmuş ve bu âyetin nüzul sebebi de insanların bu sorulan olmuştur.
Katadeye göre ise bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi, bir kısım insanların "Bana dua edin duanızı kabul edeyim." âyetinin inmesi üzerine: "Ey Allanın Peygamberi, biz, rabbimize ne şekilde dua edelim?" diye sormaları üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur.
Allah teala, kullarına şah damarından daha yakındır. Yalvarmalarım ve dualarını işetmektedir. Kullar ona ihlasla dua ettikleri surete Allanın o duaları , kabul edeceği ümidi kuvvetlidir. Dua ederken bağırıp çağırmak şart değildir. Zira o, duaların gizlisini de işitendir.
Ebu Musa el-Eş'ari diyor ki:

"Bir sefer sırasında Resulullah ile beraber bulunuyorduk. Her bir vadiye geldiğimizde bağırarak tehlil ve tekbir getiriyorduk. Bu durumumuzu gören Re-sulullah şöyle buyurdu: "Ey insanlar kendinize acıyın. Çünkü sizler, sağırı ve gaip olanı çağırmıyorsunuz. Şüphesiz ki o sizinle beraberdir. O, çok iyi işiten ve çok yakın olandır. [182] Bu hususta Resulullah (s'.a.v.) diğer bir ha-dis-i şerifinde de şöyle buyurmaktadır:
"Bir müslüman, Allaha karşı içinde günah bulunmayan ve akrabalık bağını kesmeyen bir duada bulunursa, Allah o müslümana bu duasının karşılığında üç mükâfattan birisini mutlaka verecektir. Ya istediğini derhal verir veya onu âhirete bırakır yahut ta bu duası karşılığında ondan bir kötülüğü uzaklaştırır. [183]
Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: "Allah teala bu âyet-i kerimede: "Bana dua edenin duasını dua ettiğinde kabul ederim." buyurmaktadır. Halbuki dua eden bir çok insanın duasının kabul edilmediği görülmektedir." Buna cevaben denilir ki: "Bunun iki izah şekli vardır:
a- Bu âyette zikredilen "Kulun duası"'ndan maksat, onun, Allanın emirleri doğrultusunda amel işlemesidir. Böylece kulun, rabbinin rızası doğrultusunda amel işlemesi halinde rabbi onun amellerini kabul eder ve vaadettiği karşılıklarını verir. Nitekim Resulullanın, bu âyet-i kerime hakkında bir hadis-i şerifte:
"Dua ibadettir" buyurduğu, bundan sonra da "Rabbiniz şöyle dedi: "Bana dua edin ki duanızı kabul edeyim. Şüphesiz ki bana ibadet etmeyi kibirlerine yediremeyenler rezil ve perişan olarak cehenneme gireceklerdir. [184] âyetini okuduğu rivayet edilmiştir. [185]
Nitekim, Hasan-ı Basrinin de bu âyetteki duayı "İbadet ve amel" mânâsına yorumladığı rivayet edilmektedir.
b- Bu sorunun diğer bir cevabı da şudur: Allah teala bu âyet-i kerimesinde: "Ben, bana dua edenin duasını, dua ettiği zaman dilersem kabul ederim." demektir. Bu izaha göre, âyet genel bir ifade taşımakta ise de Allah tealanm dile-? mesi ile kayıtlıdır. [186]

187- Oruç tuttuğunu/ günlerin gecelerinde hanımlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı. Onlar sizin elbisenîzdir. Siz de onların elbisesiniz. Allah sizin, nefislerinize zulmettiğinizi bildi. Bunun üzerine tevbenizi kabul edip sizi bağışladı. Şimdi artık onlara yaklaşın. Allanın size farz kıldığını talep edin. Fecirde beyaz iplik siyah iplikten ayırdcdilinccyc kadar yeyin için.

Sonra orucunuzu geceye kadar devam ettirin. Mescitlerde itikâfta iken de hanımlarınıza yaklaşmayın. Bunlar Allanın koyduğu sınırlardır. Bunlara yaklaşmayın. Allah, insanlara âyetleri işte böyle açıklar ki ondan korksunlar.
Ey müminler, oruç tuttuğunuz Ramazan günlerinin gecelerinde hanımlarınızla cinsi münasebette bulunmanız daha önce yasak iken şimdi size helal kılındı. Kadınlarınız sizin elbiseniz siz de onların elbisesiniz. Her biriniz diğerine perde olur. Siz, gece uyuyup uyandıktan sonra yemek içmek veya cinsi münasebette bulunmak suretiyle sevabınızın azalmasına ve Allanın sizi kınamasına sebep oluyor böylece de kendi kendinize zulmetmiş oluyordunuz. İşte Allah bunu bildiği için iftardan sonra artık bir daha yememek ve hanımlarınıza yaklaşmamak hükmünü kaldırdı ve önceki yaptıklarınızdan dolayı pişman olup tevbe edince de tevbenizi kabul edip sizi affetti. Şimdi artık Ramazan gecelerinde imsak vaktine kadar hanımlarınıza yaklaşabilirsiniz. Allanın, hakkınızda takdir etmiş olduğu çocuk ve nesilin üremesini isteyiniz. Fecrin doğusuyla gece karanlı-ğının gidip gündüz aydınlığının görünmeye başlaması anına kadar (Yani imsak vaktine kadar) yeyin için. Sonra orucunuzu güneşin batmasına kadar (yani iftar vaktine kadar) devam ettirin. Allaha ibadet maksadıyla camilerde itikâfta bulun-duğunuz zamanlarda da hanımlarınızla cinsi münasebette bulunmayın. Bu açıklanan şeyler. Allanın haram kıldığı şeylerdir. Onlardan kaçının, onlara yaklaşmayın. Yoksa cezayı hak edersiniz. Allah insanlara âyetlerini, haram ve helali işte böyle açıklar. Umulur ki insanlar haramlardan kaçınır, Allanın .azabından korunurlar.
* Âyet-i kerimede geçen ve "Şimdi artık onlara (kadınlara) yaklaşın." cümlesinde geçen ve "Yaklaşın" diye tercüme edilen kelimesi, Abdullah b. Abbas, Katade, Mücahid, Salim b. Abdullah ve Süddiye göre "Cinsi münasebette bulunmak" demektir. Bu hususta İbn-i Abbas diyor ki: "Onun mânâsı cinsi münasebette bulunmaktır. Fakat Allah teala, yüceliğinin gereği olarak bu hususu üstü kapalı bir şekilde ifade buyurmuştur."
Âyet-i kerimede geçen "Onlar sizin elbisenizdir siz de onlann elbisesisi-niz." ifadesi ne güzel, ne edepli bir ifadedir. Burada hayallerüstü güzellikte kelimeler seçilmiş, erkeğin kadın için, onu örtme ve güzelleştirme bakımından adeta bir elbise olduğu, kadının da, ayıplanın örtüp onu süsleme ve şahsiyetini koruma bakımından erkek için bir elbise olduğu ifade

edilmiştir. Bu ifade müfes-sirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir:
Rebi' b. Enese göre bu ifadeden şunlar kastetilmektedir: Kadın ve erkek bir yatakta yatarlarken birbirlerine çok yaklaştıkları için adeta birbirlerinin elbiseleri gibi olurlar. Bu nedenle erkek kadının kadın da erkeğin elbisesidir." denilmiştir. Yani bunlar birbirlerinin yorganları gibidir." demektir.
Mücahid, Katade, Süddi ve İbn-i Abbasa göre ise bu ifadeden maksat, kadın ve erkekten herbirinin, diğeri için huzur kaynağı olması ve birbirleriyle sükunete kavuşmalarıdır. Nitekim başka bir âyette de: "Sizi bir tek insandan yaratan ve onunla gönlü huzura kavuşsun diye eşini de kendisinden var eden Allah'tır [187]buyurulmaktadır. .
Taberi diyor ki: "Kadınlar sizin elbisenizdir siz de onlann elbisesiniz." ifadesinden, kadınla erkekten herbirinin, aralarında geçen ilişkileri insanlardan saklamaları bakımından birbirleri için bir örtü ve bir perde olduklarını söylemek mümkündür. Nitekim Abdurrahman b. Zeyd: "Karı koca, cinsi ilişkide bulunduklarında birbirlerinin perdesidirler." demiştir.
Âyet-i kerimede: "Allah sizin, nefislerinize zulmettiğinizi bildi." buyurmaktadır. Taberi diyor ki: "Âyette zikredilen, kendi nefislerine zulmetmekten iki şey kastedilmektedir. Bunlardan biri cinsi münasebette bulunmak diğeri ise yeyip içmektir. Zira orucun ilk farz kılındığı zaman oruç tutan kişi, iftar ettikten sonra uyursa uyandıktan sonra gece dahi olsa hanımına yaklaşamaz ve bir şey yeyip içemezdi. Bir gün Hz. Ömer, uyuduktan sonra uyanıp hanımına yaklaşmış, başka bir sahabi de uyuyup uyandıktan sonra yemek yemek istemiş fakat kendisine yemek verilmemişti. İşte bu hadiseler üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur.
Bu hususta Katade diyor ki: "Başlangıçta Ramazan gecelerinde iftardan sonra uyumadan yemek içmek ve cinsi münasebette bulunmak helal fakat bir süre uyuduktan sonra uyanınca bunları yapmak haramdı. Daha sonra Allah tea-la, imsaka kadar yeme içme ve cinsi münasebette bulunmayı helal kıldı.
Orucun farz kılındığı'ilk zamanlarda, günde bir defa yemek yenip uyuduktan sonra tekrar ka.lkıp yemek yemenin meşru olmadığı bir zamanda yemek yenerek bu âyet-i kerimenin inmesine sebep olan bir olay, Bera b. Âzib tarafından şu şekilde nakledilmektedir. Bera b. Âzib diyor ki;
"Resulullahın s ah ab ilerinden biri oruç tuttuğu zaman iftar vakti gelince iftar etmekten önce uyuyacak olursa artık o gece

de ertesi gün akşama kadar da bir şey yiyemezdi. Bir gün, Kays b. Sırme 1-Ensari oruç tutuyordu. İftar vakti gelince hanımının yanına geldi ve ona: "Yemeğin var mı?" diye sordu. Hanımı hayır fakat gidip senin için yemek isteyeyim." dedi. O gün Kays çalışıp yorgun-düşmüştü. Gözlerini uyku bastı. Hanımı gelince onu uyur halde buldu ve "Vay haline" dedi. (Onu uykudan uyandımıadı. Böylece iftar zamanı geldiği halde yemek yiyemedi) Ertesi gün, günün tam ortasında Kays bayılıp düştü. Bu durum Resulullaha anlatıldı. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu ve bundan dolayı sahabiler çok sevindiler. [188]
O dönemde iftan müteakip uyuduktan sonra uyanıp hanımı ile cinsi ilişkide bulunan kimseler hakkında da Kâ'b b. Mâlik diyor ki: "Önceleri insanlar Ramazanda oruç tuttuklarında akşam olur da uyuyacak olurlarsa ertesi gün akşama kadar onlara yeme içme ve hanımına yaklaşma haram kılınmıştı. Bir gün
Resulullahm yanında gece sohbetinde bulunduktan sonra evine gelen Hz. Ömer hanımının uyuduğunu gördü. Onunla İlişki kurmak istedi. Hanımı da: "Ben uyudum." dedi. Ömer: "Sen uyumadın." dedi. Ve onunla ilişki kurdu. O gece Kâ'b b. Mâlik te aynı şeyi yapmıştı. Sabahleyin Hz. Ömer Resulullaha gitti ve durumu ona anlattı. İşte bunun üzerine Allah teala: "zin nefislerinize zulmettiğinizi bildi. Bunun üzerine tevbenizi kabul edip sizi bağışladı. Şimdi artık onlara yaklaşın." âyetini indirdi.
Bu olay, Abdullah b. Abbas, Mücahid, İkrime ve diğer müfessirlerden bazılarından da nakledilmiştir.
Âyeî-i kerimede geçen "Şimdi artık onlara yaklaşın" ifadesinden maksat, Abdullah b. Abbas, İbn-i Cüreyc, Süddi ve Mücahide göre "Hanımlarınızla cima edebilirsiniz." demektir.
Âyet-i kerimede geçen: "Allah'ın size farz kıldıklarını talep edin." ifadesinden maksat, Mücahid, Hakem, İkrime, Hasan-ı Basri, Süddi, Abdullah b. Abbas ve Rebi' b. Enes'e göre: "Allanın sizin çin yazdığı çocukları talep edin." demektir.
İbn-i Zeyde göre ise:. "Hanımlarınızla cima etmeyi talep edin." demektir. Abdulah b. Abbastan nakledilen başka bir görüşe göre bu ifadeden maksat, Allanın sizin için yazdığı kadir gecesini talep edin." demektir.
Katade ve Abdullah b. Abbastan nakledilen başka bir görüşe göre ise bu ifadeden maksat: "Allanın sizin için helal kıldığı ve yapmanıza ruhsat verdiği şeyler talep edin." demektir.
Taberi, bu görüşlerden doğru olan görüşün: "Allanın, levh-i mahfuzda sizin için yazdığı şeyi talep edin." şeklindeki görüşü olduğunu söylemiştir. Zira bu görüşe, çocuk talep etme de,

kadir gecesini araştırma da, Allanın verdiği ruhsatlan isteme de girmekte ve âyet, genel bir şekilde izah edilmiş olmaktadır.
Âyeti kerimede: "Fecirde beyaz iplik siyah iplikten ayıredilinceye kadar yeyin için." buyurulmaktadır. Burada zikredilen "Beyaz iplik"ten maksat:
a- Hasan-ı Basri, Süddi, Katade, Abdullah b. Abbas ve diğer bazı müfes-sirlere göre "Gündüz aydınlığının başlaması" siyah iplikten maksat da: "Gecenin karanlığıdır." Bu hususta Adiy b. Hatim diyor ki:
"Dedim ki: Ey AİIahm Resulü, "Beyaz iplik siyah iplikten ayıredilinceye kadar" ifadesinden maksat nedir?" Bunlar gerçekten iki iplik midir?" Peygamber efendimiz şu cevabı verdi: Şayet sen, o iki ipliği gönnüş olsaydın, kafanın çok geniş olması gerekirdi. Ve sonra da şöyle dedi. "Hayır, o gecenin karanlığı ve gündüzün aydınlığıdır." Diğer bir rivayette şöyle anlatılıyor: "Adiy, yastığının altına bir beyaz ip bir de siyah ip koymuş, gece ilerleyince onları birbirinden ayıramaz olmuş, sabahleyin Resulullaha: "Ey Allanın Resulü, ipleri yastığımın altına koydum." demiş Resulullah da ona demiştir ki: "Şayet o beyaz iplik ve siyah iplik senin yastığının altına girebiliyorsa senin yastığın ne kadar büyük müş!" (Yani, senin yastığın ne kadar büyükmüş ki ufukları altına alabliyor demek istemişti r.) [189]
Bu hususta Sehl b. Sa'ü diyor ki:
Âyet-i kerimenin: "Beyaz iplik siyah iplikten ayınledilinceye kadar yeyin için." bölümü nazil olmuş fakat "Fecirde" kelimesi henüz nazil olmamıştı. İnsanlar oruç tutmak istediklerinde ayaklarına beyaz ve siyah iplik bağlıyorlardı. Bu iplikleri birbirinden ayırdedecek derecede aydınlık oluncaya kadar yeyip içiyorlardı. Daha sonra Allah teala "Fecirde" ifadesini indirdi. Bunun üzerine insanlar, âyette zikredilen "Beyaz iplik" ve "Siyah iplik"ten, gündüzün aydınlığı ve gecenin karanlığının kastedildiğini anlamış oldular. [190]
Taberi diyor ki: "Burada zikredilen beyaz iplikten maksat, gökte beliren aydınlık değil, gökte her tarafa yayılan ve yollan aydınlatan beyazlıktır. Nitekim Ebu Miclez: "Gökte beliren beyazlık sabah değildir. Bu, yalancı sabahtır. Asıl sabah, ufukta yayılan beyazlıktır." demiştir. Abdullah b. Abbas ta: "Fecir ikidir. Birincisi gökle parlayan fecirdir. Bu, bir şeyi ne helal kılar ne ile haram. Fakat dağların başında görülen ikinci bir fecir vardır ki işte yemeyi içmeyi haram kılan budur." demiştir.

Abdurrahman b. Sevban demiştir ki: "Fecir ikidir. Gökte, kurdun kuyruğu gibi görünen fecir bir şeyi haram kılmaz. Fakat ufukta yayılan fecir namazı helal, yeme içmeye devam etmeyi haram kılar. Böylece oruç başlamış olur."
Peygamber efendimiz de bir hadis-i şerifinde şöyle buyumıuştur:
"Sahurda yemek yemeye devam etmenizde BÜalin ezanı sizi aldatmasın. Ufukta görülen şu şekildeki uzunca bir beyazlık ta sizi aldatmasın. Ta ki etrafa şu şekilde yayılmadıkça, [191]Başka bir rivayette hadisin sonu şöyledir:
"... Ta ki fecir görülmedikçe veya fecir fışkırnıadıkça. [192]
b- Huzeyfetül Yeman, Hz. Ali, Bera b. Âzib, Abdullah b. Mes'ud gibi sa-habilerden nakledilen başka bir görüşe göre âyette zikredilen "Beyaz iplik"ten maksat, güneşin ışığı, "Siyah iplik"ten maksat ise "Gecenin karanlıdır." Bunlara göre oruç gündüzün tutulduğuna göre ve gündüzün başlangıcı güneşin doğmasıyla, sona ermesi de güneşin batmasıyla olduğuna göre orucun başlangıcı da güneşin doğmasıyla bitişi de güneşin batmasıyla olur. Bunlar demişlerdir ki: "Orucun bitişinin güneşin batmasıyla olduğu hususunda icma bulunması onun başlamasının da güneşin doğmasıyla olduğuna bir delildir." Aynca bu hususta Resulullahtan rivayet edilen şu hadisleri de delil göstermişlerdir.
Zirr b. Hubeyş diyor ki:
"Biz Huzeyfeye dedik ki: "Sen, Resulullah ile hangi vakitte sahur yaptın?" Huzeyfe dedi ki: "Gündüzleyin. Ancak güneş henüz doğmamıştı. [193] Zirr b. Hubeyş sözlerine devamla diyor ki:
"Ben bir gün Huzeyfe ile birlikte sahur yaptım. Sonra çıkıp namaza gittik. Mescide vannca iki rekat namaz kıldık ve farz namazı için kamet getirildi. Bu iki namaz arasında çok kısa bir zaman geçti. [194]Ebu Hüreyre de Resulul-lahın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
"Sizden biriniz ezanı işittiğinde yiecek kabı elinde bulunuyorsa ona olan ihtiyacını gidermeden onu yere koymasın. [195]
Ebu Ümame diyor ki: "Namaz için kamet getirildi. Ömerin elinde su kabı bulunuyordu. O: "Ey Allanın Resulü, bunu içeyim mi?" dedi. Resulullah: "Evet" dedi. Ömer de onu içti."
Hz. Bilal-i Habeşi diyor ki: "Ben Resululiaha vardım. Ona sabah namazının vaktinin geldiğini bildiriyordum. O da oruç tutmak istiyordu. Bir kap ile su istedi, onu içti. Sonra bana verdi ben de içtim. Sonra beraberce namaza gittik."

Taberi diyor ki; "Tercihe şayan olan görüş, "Beyaz iplikten maksat, gündüzün beyazlığı, siyah iplikten maksat ise gecenin karanlığıdır." diyen görüştür. Zira Arap dilinde bu kelimelerin bilinen mânâları bunlardır. Bu hususta Resululiahtan rivayet edilen hadislere gelince "Beyaz iplikten maksat, güneşin ışığıdır" diyenlerin dayandıkları hadisler bizim, doğru olduğunu söylediğimiz görüşü bertaraf etmemektedir. Zira Resulullahin, fecirden Önce yeyip içtikten sonra namaza çıkmış olması garipsenecek bir şey değildir. Çünkü Resulullahın döneminde sabah namazı fecrin doğumundan hemen sonra kılınırdı. Hatta fecrin doğmasından önce ezan okunurdu. Huzeyfenin, Resulullahtan gördüğünü söylediği: "Resulullah, ben okların atıldığı yeri görebildiğim bir vakitte sahur yapardı." şeklindeki sözü kendisine sorulmuş Huzeyfe bu hususta kesin bir tavır almamıştır. Mesela kendisine: "Resulullahın böyle yapması sabah olduktan sonra mı oldu?" diye sorulunca tam net bir cevap vererek: "Evet, sabahtan sonra oldu." dememiş fakat o, "O vakit sabahtı" diye cevap vermiştir. Bu cevabı: "Neredeyse sabah olmuştu." şeklinde yorumlamak ta mümkündür.
Âyetteki: "Fecirde beyaz iplik siyah iplikten ayırdedilinceye kadar yeyin için." ifadesinde geçen "Fecirde" kelimesinden maksat, fecirin bir bölümünde, gecenin devamından kalan siyahlıkla gecenin bitimini gösteren beyazlık birbirinden farkedilinceye kadar." demektir. Âyet-i kerimenin bu ifadesi de, beyaz iplikten maksadın fecrin beyazlığı, siyah iplikten maksadın da geçinin seyahhği olduğunu açıkça ortaya koymakta, "Beyaz iplikten maksat, güneşin ışığıdır." diyen görüşün yanlış olduğunu ortaya koymaktadır. Zira ifadede "Sabahta" veya "Güneşin doğuşunda" denilmemiş "Fecirde" denilmiştir. Artık bundan sonra ümmete muhalefet ederek "Oruç güneşin doğusuyla başlar, batışıyla biter" demek delilsiz bir iddiadır.
Âyet-i kerimede: "Sonra orucunuzu geceye kadar devam ettirin" buyuru I-maktadır. Bu ifade, gecenin başlamasıyla orucun bittiğini, gece olmasına rağmen orucu açmayıp geceli gündüzlü oruç tutanın, kendisini aç ve susuz bırakmaktan başka bir şey yapmadığını göstermektedir.
Ayrıca gecenin başlamasıyla orucun bittiğine dair Resulullahtan şu hadis-i şerifler rivayet edilmiştir. Hz. Ömer diyor ki:

"Resulullah şöyle buyurdu: "Gece şuradan yöneldiği gündüz de şuradan arkasını dönüp gittiği ve güneşin battığı zaman artık oruçlu olan kimse iftar etiniş olur. [196]
Abdullah b. Ebi Evfa diyor ki:
"Biz, bir yolculukta Resulullah ile beraberdik. 0 oruç tutuyordu. Güneş batınca insanlardan birine: "Ey falan kalk ta bize kavut çorbası yap." dedi. O da: "Ey Allahm Resulü, akşamlasanız ya., dedi. Resulullah: "İn de bize kavut çorbası yap." dedi. Adam yine: "Ey Allahın Resulü, akşamlasanız ya," dedi. Resu-İullah tekrar: "İn de bize kavut çorbası yap." dedi. Adam "Henüz gündüz bitmedi." dedi. Resulullah: "İn de bize kavut çorbası yap." dedi. Adam indi ve onlara çorba yaptı. Resulullah çorbayı içti sonra şöyle buyurdu: "Gecenin şuradan yöneldiğini gördüğünüz zaman şüphesiz ki oruçlu olan iftar etmiş n1ur.tt[197]
Ebul Âliyenin, iftar etmeden oruç tutma, yani akşam olduğu halde yeyip içmeksizin oruç tutma hakkında şöyle dediği rivayet edilmektedir. "Allah teala "orucunuzu geceye kadar devam ettirin" buyurmuştur. Oruç tutan kimse gece olunca orucunu bozmuş sayılır. İster bir şey yesin isterse yemesin."
Katade de Hz. Aişenin, iftar etmeksizin oruç tutmayı kerih gördüğünü rivayet etmiştir.
Taberi diyor ki: "Eğer itirazen denilecek olursa ki: "Orucu açmamak ve gece gündüz oruç tutmak doğru değilse bunu yapanların gerekçeleri nelerdir? Nitekim Hişam b. Urve, Abdullah b. Zübeyrin genç iken geceleri de yemek yemeden peşpeşe yedi gün oruç tuttuğunu, yaşı ilerleyince bu şekilde beş gün oruç tuttuğunu yaşı iyice ilerleyince de bu şekilde üç gün oruç tuttuğunu rivayet etmistir. İmam Mâlik te Abdullah b. Zübeyrin oğlu Âmirin Ramazanın on altıncı günü ile on yedinci gününde geceleri de yemeksizin peşpeşe oruç tuttuğunu rivayet etmiş ve onunla şunları konuştuğunu nakletmiştir. Dedim ki: "Ey Ebul Haris, hiç yemek yemeden peşpeşe oruç tutman için sana güç veren ne oluyor? Dedi ki: "Ben yağ içiyorum. O benim damarlarımı yumuşatıyor, su ihtiyacım ise vücudumun içinden karşılanıyor."
Taberi diyor ki: "Bunu soranlara cevaben denir ki: "Bu şekilde oruç tutanlar, kendilerim aç bırakarak terbiye etmek istemişler, Allah lealamn rızası doğrultusunda amel işlerken kendilerini bir kısım çilelere katlanmaya alıştırmak istemişler ve bu tür amelleriyle de sevap kazanacaklarını arzu etmişlerdir. Bunların bu davranışları Hz. Ömerin emrettiği şu

işlere benzemektedir. "Kıt kanaat yaşayın, dayanıklı olun, atların üzerine büzülürcesine binin, binekleri bırakın yalınayak yürüyün." Hz. Ömer bunları söylerken, müminlerin zevkü sefaya dalıp rahat yaşamaya alışmamalarını, böylece korkaklaşip düşmandan kendilerini korayamaz hale gelmemelerini istemiştir. Diğer yandan geceleri dahi yeyip iç-meden, peşpeşe oruç tutmanın yasaklandığı hakkında Resulullahtan,. tevatür derecesine ulaşan çeşitli hadis-i şerifler zikredilmiştir. Konuyu uzatmamak için onlardan bazılarını nakletmekle yetineceğiz.

Abdullah b. Ömer diyor ki:

"Resulullah, geceleri de yeyip içmeden peşpeşe oruç tutmayı yasakladı. Bunun üzerine dediler ki: "Sen yeyip içmeden peşpeşe oruç tutuyorsun. "Resulullah da buyurdu ki: "Ben sizin gibi değilim ben ycdiriliyorum ve içiriliyorum. [198]

Ebu Hüreyre (r.a.) diyor ki:

"Resulullah geceleyin yeyip içmeden peşpeşe oruç tutmayı yasakladı. Bunun üzerine müslü manlar dan bîr adam: "Ey Allanın Resulü, sen de geceleri yemeden peşpeşe oruç tutuyorsun." dedi. Resulullah da ona: "Hanginiz benim gibi olabilir? Ben rahbbim tarafından yedirilip içirilcrck geceyi geçiriyorum. [199] buyurdu.

Taberi diyor ki: "Yeyip içmeksizin oruç tutma yasaklanmış ancak Resu-lullah sadece sahurdan sahura iftar ederek oruç tutmaya izin vermiştir.

Ebu Said et-Hudri, ResuluIIahın şöyie buyurduğunu işittiğini rivayet etmiştir:

"Geceleri de bir şey yeyip içmeksizin peşpeşe oruç tutmayın. Sizden kim bu şekilde peşpeşe oruç tutmak isterse sahur vaktinden sahur vaktine kadar yeyip içmeden oruç tutsun." Dediler ki: "Ey Aliahın Resulü, sen yeyip içmeden peşpeşe oruç tutuyorun." Resulullah da buyurdu ki: "Benim durumum sizin gibi değildir. Ben, beni yediren biri bulunarak ve içiren biri var olarak gc-ceHvorum. [200]

Âyet-i kerimede: "Mescitlerde itikatta iken de hanımlarınıza yaklaşmayın." buyü'.nılmaktadır. Mescitlerde itikafta bulunmak'tan maksat, kişinin, çok zaruri beşeri ihtiyaçları (tuvalete gitme gibi) dışında mescitten çıkmaması, gece gündüz orada kalarak Allaha ibadet etmesidir.

Ayet-i kerimede, itikâfa girmiş olan insanın hanımına yaklaşmaması em-redilmektedir. Kişinin, hanımına

yaklaşmamasından neyin kastedildiği hakkında iki görüş zikredilmiştir.
a- Abdullah b. Abbas, Ata, Dehhak, Rebi' b. Ens, Katade,"sSüddi ve Mücahide göre burada zikredilen "Kadınlara yaklaşmama" ifadesindemaksat, "Onlarla cinsi münasebette bulunmamaktır" Buna göre itikafta bulunan ki^nin, hanımını tutması veya öpmesinde bir mahzur yoktur. Onunla sadece cinsi münasebette bulunamaz.
b- Mâlik b. Enes ve Rebi' b. Zeyde göre ise burada kadınlara yaklaşmaktan maksat, herhangi bir şekilde onlara dokunmamaktır. Yani itikâfta bulunan kişi hanımlanyla cinsi münasebette bulunamadığı gibi, ona dokunamaz ve onu öpemez de. Bu görüşte olanlar, delil olarak âyetin genel ifadeli olmasını, herhangi bir dokunma sekimi özel olarak izah etmemesini zikretmişlerdir.
Taberi diyor ki: "Tercihe şayan olan görüş, kadınlara dokunul mamasından maksadın, onlarla cinsi münasebette bulunmama olduğunu söyleyen görüştür. Zira âyet ya genel olarak alınacak ve her türlü dokunma yasaklanacaktır ya-hutta âyetten özel bir dokunmanın kastedildiği, belli delillere dayanılarak söyle-necektir. Resulullahın, itikâfta iken saçını hanımlarına tarattığı, birbirini te'yid eden hadisler tarafından rivayet edildiğinden, âyetin genel şekilde değil özel bir şekilde dokunmayı (ki bu da cinsi münasebettir) yasakladığı anlaşılmaktadır.
Hz. Aişe (r.anh) diyor ki:
"Resulullah itikâfa girdiğinde (Mescid-i Nebevinin kapısından dışarı doğru) başînı bana uzatırdı. Ben de onun başını tarardım. O, eve hiç gelmezdi ancak zaruri bir ihtiyacı için gelirdi. [201] Hz. Aişe diğer bir rivayette şöyle demektedir:
"Resulullah, ben odamda iken baştîî banadoğru uzatırdı. Ben, adetli olduğum halde onun başını tarardım[202]
Hz. Aişe'nin sözü diğer bir rivayete de:
"Ben adetli iken onun başını yıkıyordum." şeklindedir. [203]

188- Birbirinizin mallarını aranızda haksız yere yemeyin. İnsanların bir kısım mallarını, bile bile günaha girerek yemek için onları hakimlere de aktar mayın.
Bir kısmınız diğer bir kısmınızı mallarını haksız yere yemesin. Günah olduğunu bile bile insanların mallarından bir kısmını haram olarak yemeniz için mallarınızı hakimlere de aktarmayın.

Abdullah b. Abbas, Mücahid, Katade, Süddi ve İkrime gibi müfessirler bu âyeti "Haksız olduğunuz halde muhakemeye girişmeyin." şeklinde izah etmişlerdir. Bu hususta Peygamber efendimizdenşu hadis-i şerif rivayet edilmektedir.
Birgün Resulullah (s.a.v.) odasında otururken dışarıdan bir takım tartışma sesleri duydu. Çıkıp ta o tartışanların yanına gitti ve onları dinledikten sonra şöyle dedi: "Ben de bir insanım, bana, anlaşmazlığa düşenler geliyorlar. Bir kısmınız diğerinden daha güzel konuşarak dâvasını daha güzel savunabilir ben de onun haklı olduğuna kanaat getirip lehine hüküm vermiş olabilirim. Herhangi birmüslümanın hakkını, haksız olana verecek olursam verdiğim bu şey, haksız kişi için cehennem ateşinden bir parçadır. Artık onu ister alsın ister bıraksın. [204]
Bazı müfessirler de bu âyetin mânâsının, "Hakimlere rüşvet vermeyin. demek olduğunu söylemişlerdir. [205]

189- Ey Muhammcd, sana, hilal halini alan aylan sorarlar. De ki: "Onlar, insanlar ve Hac için vakit tayin eden ölçülerdir. İyilik, evlere arka taraflarından girmek değildir. İyilik, Allahtan korkan kimsenin yaptığıdır. Evlere kapılarından girin ve Allahtan korkun ki kurtuluşa cresiniz.
Ey Muhammed, sana, güneş gibi devamlı olarak bir hal üzere durmayan, büyüyüp küçülerek değişikliğe uğrayan ay'ın halini soruyorlar. De ki: "O, sizin için vakit tayin etme ölçüsüdür. Onunla, oruç tutma, iftar etme ve Hac yapma gibi ibadetleri ne zaman eda edeceğinizi öğrenirsiniz. Ey insanlar, iyilik, ihramlı iken evlere arka taraflarından girmek değildir. İyilik, Allahtan korkan ve onun haram kıldığı şeylerden sakınanın yaptığıdır. Artık evlere, normal yol olan kapılarından girin. Emirlerine itaat edip yasaklarından kaçınarak rabbinizden çekinin ki cennetlerinde ebedi olarak kalasınız ve onun nimetlerinden ebedi olarak istifade edesiniz.
Katade, Rebi' b. Enes, tbn-i Cüreyc ve Abdullah b. Abbasa göre bu âyetin nüzul sebebi, bir kısım insanların Resulullahtan, ayın büyüyüp, küçülerek değişmesinin sebebini sormalarıdır. Âyet-i kerime, bu sorular üzerine nazil olmuş, ayın maddeten değişmesinin sebebine cevap verilmemiş, değişmesindeki hikmetin ne olduğu bildirilmiştir. Böylece soru soranlara, asıl sormaları icabe-den şeyin, ayın şeklinin değişip değişmemesi olmayıp onun değişmesindeki hikmetin olduğu bildirilmiştir. Evet, ay, müslümânlann ibadet ve muamelat vakitlerini tesbit

için Allah teala tarafından, görünümü değişir bir halde yaratılmıştır. Müslümanlar oruçlarını, Haclarını, boşanmalarını, hayız sürelerini, alacak ve verecek vakitlerini ay'a göre tesbit ederler. İşte ay bu hikmetlere binaen güneş gibi sabit olmayıp değişmektedir.
Âyet-i kerimede: "İyilik, evlere arka taraflarından girmek değildir." Duyurulmaktadır. Âyet-i kerimenin bu bölümünün nüzul sebebi hakkında Bera b. Âzib, Kays b. Cübeyr, Mücahid, İbrahim en-Nehai, Zühri, Katade, Süddi, Abdullah b. Abbas, Rebi' b. Enes ve Atâ Özetle şunu zikretmişlerdir: Ensarın hepsi veya onların bir kısım insanlar, Hac yapıp evlerine döndükten sonra evlerine normal kapılarından girmiyor, evlerinin arkasından duvarı delerek oradan veya küçük pencerelerden giriyorlardı. Böyle yapmalarının sebebi ise Zühriye göre Hacca giden insanların bir zaruretten dolayı tekrar evlerine dönmeleri durumunda, kendileriyle gök arasına herhangi bir şeyin girmesini istememeleriydi. Kapının buna engel olduğunu kabul ediyorlardı. Abdullah b. Abbasa göre ise, insanlardan birinin herhangi bir düşmanından korkması halinde ihrama girmesi, böylece düşmanın tecavüzünden emin olmasıydı. İhrama giren ise evinin normal kapısından içeri girmez arkadan çıktığı bir delikten içeri girerdi.
Atâ ve Mücahide göre ise, böyle yapmalarının sebebi, bunu bir takva saymaları idi. Resulullahın da mensup olduğu Kureyş kabilesine: "Dinlerine bağlı muhafazakârlar" anlamına gelen "Ahmesler" deniyordu.
AHMES: Ahmesler, Hac veya Umre yaptıklarında evlerinin kapısını bırakıp başka tarafından girme şeklinde bir âdete sahip değillerdi. Resulullah Me-dineye hicret edince Ensarda gördüğü bu gibi halleri yasaklamamış ve onları bu âdetlerinde serbest bırakmıştı. Bir keresinde Resulullah bir yere normal kapısından girerek Ensardan Hacdan gelmiş bir adam da Resulullah gibi normal kapıdan içeri girdi. Resulullah ona niçin böyle yaptığını sorunca o da: Resulullaha: "Senin yaptığım yaptım." cevabını vermişti. Resulullah ona: "Ben Ahrnes'im" deyince o da "Ben de ahmesim" dedi. Yani "Senin dinine tabiyim." demek istemişti. İşte âyet-i kerimenin bu bölümü nazil oldu ve evlere normal kapısından girilmesi gerektiğini, kapılar bırakılıp ta arkadan evlere girmenin takva ile bir il-gisinin olmadığını bildirdi. Bu hususta Berâ b. Âzib diyor ki:
"İnsanlar cahiliye döneminde hac yapmak üzere ihrama girdiklerinde bir takva davranışı olmak üzere evlerine

kapılarından girmiyorlar, arka taraftan (delik veya pencerelerden) giriyorlardı. İşte onların bu davranışları üzerine bu âyet nazil oldu ve evlere arka taraftan girmenin takva ile alakası olmadığını beyan etti. [206]

190- Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın. Fakat haddi aşmayın. Şüphesiz ki Allah, haddi aşanları sevmez.
Ey müminler, Allanın, kullan için göndermiş olduğu din uğrunda, sizinle savaşan müşriklerle savaşın. Fakat kadınları, çocukları, ihtiyarlan ve size karşı silah kullanmayanları, size harp açmayanları öldürerek haddi aşmayın. Zira Allah, koymuş olduğu hudutları aşanları ve haram kıldığını helal sayanları asla
sevmez.
Müfessirler bu âyet-i kerimenin hükmünün, daha sonra gelen Tevbe süresindeki "Bütün müşriklerle savaşın." [207]âyeti kerimesiyle neshedilip edilmediği hususunda iki görüş zikretmişlerdir.
a- Ömer b. Abdülaziz, Mücahid, Abdullah b. Abbas, Adiy b. Ertee'den nakledilen bir görüşe göre bu âyet-i kerime neshedilmemiştir. Ancak bu âyet-i kerimede "Haddi aşmayın" ifadesi zikredilerek kendilerine karşı savaşılan kâfirlerin kadınlarının, çocuklarının, ihtiyarlarının, savaşamayanlannın ve silahlarını bırakarak teslim olanlarının öldürülmemeleri emredilmiştir. Burada zikredilen "Haddi aşmama"dan maksat, budur. Yoksa "Size savaş açmayan kâfirlere bir şey yapmayın." demek değildir ki "Bütün müşriklere karşı savaşın." âyet-i kelimesiyle neshedilmiş olduğu söylenmiş olsun.
İbn-i Abbas diyor ki: "Hadi aşmayın" demek, kadınları, çocukları, ihtiyarlan ve savaşa katılmayanları öldürmeyin. Eğer onlan öldürürseniz haddi aşmış olursunuz." demektir.
Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadis-i şerifinde şöyle buyuruyor:
"Allah'ın adıyla Allah yolunda cihad edin. Allah'ı inkâr edenlerle savaşın fakat ihanet etmeyin, ganimet malından bir şey saklamayın, düşmana işkence etmeyin, çocukları öldürmeyin. [208] Peygamber efendimiz diğer bir hadis-i şerfmde şöyle buyuruyor:
"Bismillahi ve billahi ve ala milleti Resulillah (Allah'ın adıyla, Allah'ın yardımıyla ve Allah'ın Peygamberinin dini üzere) diyerek hareket edin. İhtiyarları, bebekleri, küçükleri ve kadınları öldürmeyin. Ganimet malından bir şey saklamayın.

Ganimetleri bir arada toplayın. Durumu düzeltin, iyilikte bulunun. Şüphesiz ki Allah, iyilikte bulunanları sever. [209]
Resulullalı'ın, öldürüimemelerini emrettiği bu kimseler, savaşa katılırlarsa savaşçı hükmüne gireceklerinden onlar da öldürülürler.
b- Rebi b. Enes ve İbn-i Zeydden nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, Tevbe suresinin otuz altıncı âyetinde zikredilen "Müşriklere karşı topluca savaşın" âyet-i kerimesiyle neshedilmiştir. Zira bu âyet, müslü-manların, müşriklerle savaştıkları ilk zamanlarda inmiş ve müslümanlara, sadece kendilerine savuş açanlara karşı savaşmalarını emretmiş ve savaş açmayanlara karşı da savaş ilan ederek ileri gitmemelerini bildirmiştir.
Tuberi birinci görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiş, gerekçe olarak ta özetle şunu zikretmiştir: Bir âyet-i kerimenin neshedilmediği gözönünde bulundurularak izah edilmesi mümkün iken onun neshedildiğini söylemek doğru değildir. Bu âyet-i kerimenin neshedilmediğini söyleyerek izahı mümkündür. Zira "Haddi aşmayın" ifadesinden maksadın, kadınları, çocukları, yaşlıları ve size karşı savaşmayanlan öldürmeyin." demek olduğunu söylemek mümkündür. Bunlara karşı savaşmama hükmü geçirlidir. Böylece âyetin neshedilmediği açıkça ortaya çıkar, aksini iddia edenin, sağlam delil göstermesi gerekir.
Cizye vererek, kendilerinin Öldürülmelerini önleyen chl-i kitap ve mecu-silerde "Haddi aşmayın" İfadesinin içine girmektedirler. [210]

191- Onları bulduğunuz yerde öldürün. Sizi yurtlarınızdan çıkardıkları gibi siz de onları çıkarın. Fitne çkarmak adam öldürmekten daha kötüdür. Mcscid-i Haramın yanında, onlar sizinle savaşmadıkça siz de onlarla savaşmayın. Eğer orada sizinle savaşırlarsa onları öldürün. İşte kafirlerin cezası böyledir.
Müşrikleri, öldü mı e imkânı bulduğunuz yerde öldürün. Onların , sizi yer ve yurtlarınızdan çıkardıktan gibi siz de, sizinle savaşanları yer ve yurtlarından çıkarın. Allah'a şirk koşmak fitnesi, adam öldürmekten daha kötüdür. Mümini dininden döndürüp müşrik yapmak için onu'dini hususunda fitneye düşürmek, adam öldürmekten daha fenadır. Onlar sizinle savaşa girilmedikçe siz de müşriklerle Mescid-i Haramda savaşa başlamayın. Orada sizinle savaşa tutuşurlarsa

onları öldürün. Onların bu dünyadaki cezalan öldürülmek, âhirette ise perişan olmaktır.
Bu âyet-i kerime, Mekke'den çıkarılan muhacirlere işaret etmektedir. Âyet-i kerimede: "Fitne çıkarmak adam öldürmekten daha kötüdür." buyu-nılmaktadır. Burada ifade edilen "Fitne"den maksat. Katadc, Rebi1 b. Fînes ve Dehhaka gWAllah'a ortak koşmak" tır. Mücahide göre: "İslam dininden dönmektir. "İbn-i Zeyde göre ise "İnkarcılığa düşürmektir. "Bu izahlara göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: Mümini dini hakkında fitneye düşürerek onu kâfir veya müşrik yapmak, onu öldürmekten daha beterdir. Zira öldürülmesi halinde sadece geçici dünya hayatı bitmiş olur. İslamdan çıkarılması halinde ise âhiretteki ebedi hayatı hüsran olur, cehennemde ebedi olarak kalmasına vesile olur.
Âyeti kerimede: "Mcscid-i Haramın yanında onlar sizinle sav aşmadıkça siz de onlarla savaşmayın." Duyurulmaktadır. Bunun mânâsı, "Ey müminler, müşrikler sîze mcscid-i haram civarında savaş açmadıkça savaşı başlatan sizler olmayın. Ancak onlar başlatırlarsa siz de onlarla savaşın ve onları öldürün." demektir. Bu izaha göre müminler, mescid-i haram bölgesinde yaşayan müşriklere karşı savaş açamayacaklar ancak onlar savaş açtıklarında onlara karşılık verebileceklerdi.
Katade, Rebi' b. Enes ve İbn-i Zeyd, âyetin bu ifadesinin, İslam'ın ilk zamanlarında geçerli olup daha sonra inen şu âyetlerle neshedildiğini bu itibarla Mescid-i Haramın çevresinde bulunan müşriklere karşı onların savaş açmalarını beklemeden müminlerin savaş başlatabileceklerini söylemişlerdir. Bu hususta diğer âyetlerde de şöyle Duyurulmaktadır: "Fitne ortadan din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. [211] "Müşrikleri nerede bulursanız öldü-rün. Onları yakalayın, çember içine alın. Her gözetlenecek yerden onları gözctleyin... [212]
Mücahide göre ise izahını yapmakta olduğumuz âyet-i kerime muhkemdir, neshedilmiş değildir. Mescid-i haram çevresinde bulunan müşrikler, müminlere karşı savaş açmadıkça onlara karşı savaşılmaz.
Taberi, birinci görünüşn tercihe şayan olduğunu, bu âyetin bundan sonra gelen yüz doksan dördüncü âyetle ve Tevbe suresinin beşinci âyetiyle neshedildiğini söylemiştir. [213]

192- Şayet vaz geçerlerse şüphesiz ki Allah, çok bağışlyan ve çok merhamet edendir.

Eğer o kâfirler, sizinle savaşmayı bırakır da tevbe eder ve müslüman olurlarsa Allah onların günahlarını affeder, lütfuyla onlara merhametli davranır. [214]

193- Fitne ortadan kalkıp din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer vaz geçerlerse bilin ki düşmanlık ancak zalimlere karşıdır.
Ortada şirk kalmaymcaya ve ibadet ve taatin de putlara ve tağutlara yapılmayıp yalnız Allah'a yapılmasına kadar müşriklerle savaşın. Eğer onlar sizinle savaşmaktan vaz geçer de sizin dininize girerlerse hemen onlarla savaşmayı bırakın. Zira düşmanlık, ancak Allah'a ortak koşan zalimlere karşı geçerlidir.
Âyette zikredilen "Fitne"den maksat, "Allah'a ortak koşmak"tır, inkâra düşmektir. Nitekim Katade, Müeahid, Süddi, İbn-i Zeyd ve Abdullah b. Abbas bu kelimeyi bu şekilde izah etmişlerdir.
Âyette zikredilen "Din" kelimesinden maksat, ise, Allah'ın emir ve yasaklarına itaat etmektir. Bu izahlara göre âyetin baş tarafının mânâsı şöyledir: "Ey müminler, yeryüzünde Allah'a ortak koşma inkâra düşme fitnesi sona erinceye kadar ve yalnız Allah'a kullak edilip deninceye kadar kâfirlerle savaşın."
Bu hususta Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadisi şerifinde şöyle buyurmaktadır:
Ben, şehadet ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur, Muhammcd Allah'ın Peygamberidir."
deyinceye, namazı kıhp zekatı verinceye kadar ben onlarla savaşmakla emro-lundum. Onlar bu şeyleri yaptıkları sürece kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Ancak İslamın getirdiği haklar müstesnadır. Onların herbirinin hesabı Aîlah'a aittir. [215]
Âyet-i kerimenin sonunda: "Eğer vaz geçerlerse bilin ki, düşmanlık ancak zalimlere karşıdır." Duyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat şudur: "Şayet size karşı savaşan kâfirler, savaşmaktan vaz geçer, kinininize girer, putlara tapmaktan vaz geçer ve Allah'ın size emrettiği şeyleri kabullenip boyun eğecek olurlarsa artık onlara karşı savaşmaktan vaz geçin. Zira ancak zalimlere karşı düşmanlık yapılır. Onlar da Allah'a ortak koşanlardır.
Âyette ifade edilen "Zalime karşı düşmanlık" tan maksat, onun zulmüne dur demek ve karşı koymaktır. Yoksa zalime cezasını verdikten sonra haksızlık yapmak değildir. Buradaki "Zalim" ifadesinden maksat, Rebi' b. Ene.s ve İkrimeye göre

dememekte direnenlerdir. Mücahide göre ise, Müslümanlara karşı savaşanlardır. [216]

194- Mukaddes olan haranı ay, mukaddes olan har ma ay'a karşılıktır. Haramların ihlalinde kısas hükmü gcçeriİdir. Kİ m tecavüz ederse sîz de ona size yaptığı tecavüzün aynısıyia mukabele edin. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah, müttakiterle beraberdir.

Mukaddes olan haram uy, mukaddes olan haram aya karşılıktır. Yani, müşriklerin, Hudeybiye andlaşmasının yapıldığı yılda Umre yapmak için Mek-keye girmenize engel oklukları mukaddes olan Zilkade ayı, ertesi yıl Umre me-nasikini eda ettiğiniz Zilkade ayına karşılıktır. Haramların ihlalinde kısas hükmü geçerlidir. Müşrikler size, mukaddes olan Mekkede, haram olan aylarda ve ihramlı iken saklında bulunurlarsa siz de aynı şekilde karşılık verin. Müşriklerden kim sizinle savaşırsa siz de onlara karşı, size yaptıkları kadarıyla savaşın. Allah'ın haram kılmış olduğu şeylerde ve koyduğu hudutları aşmakta Allah'tan sakının. Allah, farzlarını yerine getirip haram kıldığı şeylerden kaçınanlarla beraberdir.

Ayet-i kelimede geçen: "Mukaddes olan haram ay mukaddes olan haram aya karşılıktır." ifadesinin, Hudeybiye yılına ve Hudeybiye andlaşma-sına işaret ettiği beyan edilmektedir. Hicretin altıncı yılında yapılan Hudeybiye sulh andlaşmasından önce Resuluİİah (s.a.v.)in ve müminlerin. Zilkade ayında Mekkeye girerek Umre yapmalarına müşrikler engel olmuşlardı. Fakat bu sulh adkışmasından sonra ertesi yıl yine Zilkade ayında ResuluİIah ve müminler Umrelerini yapmışlardır. Böylece bir senenin Mukaddes ayında yapılmayan umre. ertesi yılın aynı ayında yapılmıştır. İşte âyette geçen ve "Karşılıktır" diye tercüme edilen "Kısas" kelimesinden maksat budur. Allah leala bu olaya işaretle mümirilerin maneviyatını güçlendirmektedir.

Abdullah b. Abbas, Mücahid, Katade, Miksem, Süddi, Dehhak, Rebi' b. enes bu âyeti bu şekilde izah etmişlerdir.

Taberi de bu âyeti bu şekilde tefsir etmiştir. Başka müfessirler ise bu âyetin mânâsının şöyle okluğunu söylemişlerdir: "Mukaddes olan haram ay, mukaddes olan haram aya karşılıktır. Bu ayların kudsiyeli ihlal edildiği takdid-de ihlal edenlere aynı şekilde mukabele edilecektir, o halde bu aylarda sizinle savaştıkları takdirde siz de onlarla savaşmaktan çekinmeyin." Ancak, bu izah şekline göre de âyet-i kerimenin

hükmünün ınensuh olduğu zikredilmiştir. Zira "Müşriklerle haram aylarda savaşılmaz." diye bir hüküm kalmamıştır. Onlarla her yerde ve her zaman savaşmak caizdir.
Abdullah b. Abbas, bu âyet-i kerimenin Mekke'de nazil olduğunu bildirmiş ve özetle şunları söylemiştir: "Bu âyet-i kerime nâzit olduğu zaman Müslümanların sayısı az idi. Onların, müşrikleri ezecek güçleri yoktu. Bu sebeple müşrikler müsümanlara sövüyorlar, onlara çeşitli işkencelerde bulunuyorlardı, işte bu esnada âyet-i kerime üâzii oldu ve Allah teala müslümanlara, kendilerine saUIir.da bulunanlara karşı aynen mukabele etmelerini veya sabredip affetmelerini emretti. Fakat Resulullah Medine'ye hicret edip Allah onu güçlendirince bu dönemde Allah teala müslümaniara, haksızlığa uğradıkları takdirde güçlerini kullanmalarını, ancak cahillerin birbirlerine saldırdıkları gibi birbirlerine saldırmamalarını emretti.
Mücahide göre ise bu âyet-i kerime, Rcsulullah'a , Hudeybiye sulhu şartlarına göre umre yaptıktan sonra Medine'de nazil olmuştur. Mânâsı ise: "Ey müminler, müşriklerden kim size karşı savaşacak olursa siz de onların sizinle savaştıklar; gibi onlarla savaşın." demektir.
Taberi diyor ki: "bu âyeti kerimenin. Mücahidin dediği gibi Medine'de nazil olduğunu söylemek daha doğrudur. Zira bundan önce ve sonra gelen âyetlerin cihad etmeyi emrettiklerini, cihad etmenin ise hicretten sonra farz kılındığını, bu âyetin de cihadın bir şeklini bildirdiğini kabul etmek daha isabetlidir. Ancak bu âyetin de: "Bütün müşriklere karşı toplu halde savaşın." âyet-i kerimesiyle ve benzeri âyetlerle neshedildiği muhakkaktır. O âyetlerden bazıları da şunlardır:
"Kitap ehlinden, Allah'a ve âhiret gününe imarı etmeyen, Allah'ın ve Peygamberinin haram kıldığını haram saymayan ve hak din olun islam ı din cdinmcycnlcrlc, boyun eğip kendi elleriyle cizye verinceye kadar sav-şın. [217]Ey iman edenler, çevrenizde bulunan kâfirlerle savaşın. Sizde bir sertlik bulsunlar. Bilin ki Allah, takva sahipleriyle beraberdir. [218]

195- Mallarınızı Allah yolunda harcayın da kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın. İyilik yapın. Şüphesiz ki Allah, iyilik yapanları sever.
Mallarınızı, Allah'ın size gönderdiği dinin yücelmesi için harcayın. Kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın. Yani Allah yolunda harcamayı terketme-yin. Yoksa azabı hak ederek helak

olursunuz. Farzları yerine getirmek, harcamalardan kaçınmak ve fakirlere yardım etmekle iyilik yapın. Zira Allah iyilik yapanları sever.
* Âyet-i kerimede: "Mallarınızı Allah yolunda harcayın." Duyurulmaktadır. Allah yolunda maksat, "Müminleri, Allah'ın düşmanlarına karşı cihad etmeye götüren yoldur.
Yine âyet-i kerimede: "Kendinizi ellerinizle tçfcÜkeye atmayın." buyu-rulmaktadır. Müfessirier âyetin bu ifadesini çeşitli şekillerde izah etmişîeruin
a- Huzeyfetiü Yeman, Abdullah b. Abbas, Muhammed b. Kâ'b el-Kurezi, Mücahid, Katade, Süddi, İkrime, Hasan-ı Basri, Atâ ve Dehkaka göre burada zikredilen: "Kendinizi ellerinize tehlikeye atmayın." ifadesinden maksat, "Allah yolunda harcamayı terkederek kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın." demektir. Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki: "Buradaki tehlike, kişinin Allah yolunda öldürülmesi değildir. Buradaki Tehlike, Allah yolunda mal harcamamaktır." Sizden biriniz" "Harcayacağım bir şey yok." demesin. Şayet kendisinde bir mızrak dahi bulunuyorsa onunla Allah yolunda teçhizattansın."
b- İbn-i Zeyde göre: "kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın." ifadesinden maksat, Allah yolunda infaki bırakarak düşmanın karşısına hazırlıksız, azik-sız ve güçsüz çıkmaktır. Buna göre azığı ve gücü bulunmayan insan, düşmanın karşısına çıkarak kendisini tehlikeye atmamalıdır.
c- Bera b. Âzib ve Ubeyde es-Selmaniye göre ise: "Kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın." ifadesinden maksat, günah işleyen kişinin, Allah'ın rahmetinden ümit kesmesidir. Buna göre bir insan günah işler de günahlarının affedilmez olduğu kanaatına varacak olursa işte o kimse kendisini eliyle tehlikeye atmış olur. Bu hususta bir adam Bera b. Âzib'e "Bir kişi bir tabur askere karşı hücuma geçer de savaşırsa o kimse kendisini eliyle tehlikeye atmış olur mu?" diye sormuş, Bera b. Âzib de: "Hayır olmaz. Fakat tehlike, bir gühan işlemesi sonra da bu günahından tevbe etmesi halinde tevbesinin kabul edilmeyeceğini söyme-sidir." demiştir.
d- Ebu Ümrana göre ise "Kendinizi ellerinizle atmayın." ifadesinden maksat, Allah yolunda cihad etmeyi terketmektir. Zira cihad etmeyenler, düşmanın kuveetlenmesine ve kendilerine karşı saldırıya geçmesine sebep olurlar. Böylece kendi kendilerini elleriyle tehlikeye atmış olurlar. Nitekim bu hususta Nüceym kabilesinden İmranın babası Eşlem diyor ki:

"Biz, İstanbul'u kuşatmıştık. Rumlar karşımıza büyük bir orduyla çıktılar. Biz müslümanlardan da onlar kadar veya onlardan biraz daha fazla sayıda bir ordu oniann karşısına çıktı. O dönemde Mısır halkının başında Ukbe b. Amir, ordunun başında da Fadele b. Ubeyd bulunuyordu. Müslümanlardan bir kişi Rum birliklerine hamle yaparak içlerine daldı. Bunu gören müslümanar: "Süb-hanallah, bu adam kendisini eliyle tehlikeye atıyor." dediler. Bunun üzerine Ebu Eyyub el-Ensari ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Ey insanlar, siz bu ayeti bu şekilde mi yorumluyorsunuz? Şüphesiz ki bu ayet, biz, Ensar topluluğu hakkında nazil olmuştur. Allah teala İslamı aziz kılıp onun yardımcılarını çoğaltınca, bizler, Resulullah'ın bulunmadığı bir yerde birbirimizle gizli olarak şöyle konuştuk: "Biz, mallarımızı kaybettik. Şüphesiz ki Allah, îslamı aziz kıldı ve onun yardımcılarını artırdı. Biz artık mallarımızın başında durup ta kaybettiklerimizi tekrar elde etmeye çalışsak acaba nasıl olur? "Bunun üzerine Allah teala, bize cevap olmak üzere Peygamberine; "Mallarınızı Allah yolunda harcayın da kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın." âyetini indirdi. Böylece asıl tehlikenin, malların başından ayrılmamak, onları çoğaltmaya çalışmak ve cihadı terket-mek olduğu ortaya çıktı."
Eşlem diyor ki: "Ebu Eyyub el-Ensari, Allah yolunda cihada devam etti ve orada ölerek Rum topraklarına defnedildi." [219]
Taberi diyor ki: "Bana göre "Kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın" ifadesinin izahında ileri sürülen görüşlerden doğru olanı: Âyet-i kerimeyi şu ş6kil-de izah edenidir: "Siz, mallarınızı, sizin için şeriat kıldığım dininizi yüceltmek ve kuvvetlendirmek yolunda harcayın. Bu da, inkarcılık uğrunda size karşı düşmanlık ilan etmiş olanlara karşı cihad etme yolunda harcamanızla olur. Kendinizi tehlikelere teslim etmeyin. Yularınızı, sizi tehlikeye götürecek şeylerin eline vermeyin." Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın." ifadesi, "Kendinizi tehlikeye teslim etmeyin." şeklinde genel bir anlamda alındığı takdirde, gerektiği halde Allah yolunda infak etmemek, tehlikeye teslim olmak demektir. Zira bu, Allah'ın emrettiği bir farizayı yerine getirmemektir. Çünkü Allah teala, kendilerine zekat verilecek sekiz sınıfı belirtirken bu sınıflardan birinin de, Allah yolunda harcamak olduğunu beyan etmiş ve şöyle buyurmuştur: "Zekât, Allah'tan bir farz olarak ancak fakirlere, yoksullara, zekatı toplayan memurlara, kalbleri îsiama ısındırılmak istenenlere, borçlulara, Allah yolunda cihad edenlere ve yolda kalanlara

verilir. Şüphesiz Allah, her şeyi çok iyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. [220] Yine Allah'ın rahmetinden ümit kesen günahkâr da kendisini tehlikeye teslim etmiş olur. Zira Allah teala, rahmetinden ümit kesmeyi yasaklayarak şöyle buyurmuştur: "Ey oğullarım gidin Yusuf u ve kardeşini iyice arayın. Allah'ın merhametinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü Allah'ın merhametinden ancak kâfir bir kavim ümidini [221] Keza) müşriklere karşı cihad gerektiği halde onu terkeden de, üzerine farz olan bir emri terkettiğinden kendisini tehlikeye teslim etmiş olur. Âyet-i kerime bütün bu ihtimalleri kapsar mahiyette olduğuna göre onu bu ihtimallerden sadece birine yorumlamak doğru değildir. Âyeti: "Allah'ın emirlerini terke-derek kendinizi onun azabına düşürmeyen." şeklinde izah etmek daha isabetli olur. Bununla beraber Allah'ın emirlerinden ilk hatıra gelen, mallan Allah yolunda harcamaktır. Tehlikeye düşmekten ilk hatıra gelen de malları Allah yolunda harcamaktır.
Ebu İshaka göre âyette geçen "İyilik yapın" ifadesinden maksat, "Allahın size farz kıldığı şeyleri yerine getirin." demektir.
İkrimeye göre, bundan maksat,"Allah'a karşı hüsn-i zamla bulunun." demektir. İbn-i Zeyde' göre ise "muhtaçlara yardım ederek iyilikte bulunun" demektir. [222]

196- Haccı ve Umreyi Allah içirt tamamlayın. Eğer Hacdan men oiu-nursanız, size gücünü/ün yettiği bir kurban gerekir. Kurban yerinc^ar-madan başınızı tıraş etmeyin. Sizden kim hasta olur veya başında bir rahatsızlık bulunursa tıraş olabilir ve bunun için, oruç tutmak veya sadaka vermek veya kurban kesmek suretiyle fidye verir. Eğer emniyet içindeyseniz, Hac zamanına kadar Umre yapana, gücünün yettiği bir kurban gerekir. Kurban bulamayan kimseye, Hac sırasında üc gün, döndüğünüzden sonra da yedi gün oruç tutması gerekir. Bu tam on gündür. Bu hüküm, ailesi Mescid-i Haram çevresinde oturmayan kimse içindir. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah, cezası çok şiddetli olandır.
Allah'ın emrettiği gibi ve onun rızasını kazanmak için Haccı bütün farz ve sünnetleriyle. Umre1 yi de bütün hüküm ve sünnetleriyle tamamlayın. Eğer hapis, düşman korkusu ve hastalık gibi bir sebeple engellenir de Kâbeye ulaşa-mazsanız, ihramdan çıkmak için, gücünüzün yettiği bir kurban kesmeniz gerekir. Bu kurban yerine varmadan başınızı tıraş etmeyin.

Sizden kim, bir hastalık veya baş ağrısı yahut herhangi bir haşereden dolayı başını tıraş etme zorunda kalırsa bunun için ceza ve fidye olarak üç gün oruç tutması yahut her fakir için yanm sa' ölçüsüyle altı fakiri doyurması yahut da bir koyun kurban etmesi gerekir. Başını tıraş etme zorunda kalan bu kişi, bunlardan istediğini yapmakta serbesttir. Eğer korkudan emin olmuş veya hastalığınız geçmişse ve Umreyi yaptıktan sonra Hac gününe kadar ihramdan çıkmışsanız en az bir koyun kurban etmeniz gerekir. Bu halde kim kurban bulamazsa, üç gün Hac sırasında, yedi gün de memleketine döndüğü zaman oruç tutar. Kurban bulamadığınız takdirde tutacağınız orucun sayısı böylece on gün eder. Bu hüküm, Hareme yakın okiuklan için namazı seferi olarak değil de tam kılan kişiler için söz konusu değildir. Ailesi, Mescid-i Haram çevresinde oturmayanlar içindir. Allahm emirlerine itaat edip yasaklarından kaçınarak ondan korkun ve kesin olarak bilin ki, Allanın, yasaklarına uymayanlara karşı cezası pek şiddetlidir.
* Bu âyet-i kerimede Hacla ilgili çeşitli hükümler zikredilmektedir. Bunları ayrı ayn izah etmek faydalı olacaktır. Önce kısaca Hac ve Umre ile ilgili bazı açıklamalar verip sonra da âyetin bölüm bölüm izahını görelim:
HAC: Belirli zamanda, Arafatta vakfe yaparak Kâbeyi ziyaret edip diğer menasiki eda etmektir.
UMRE: Belli bir vakte bağlı olmaksızın, usulüne göre ihrama girdikten sonra Kâbeyi tavaf edip Safa ile Merve arasında sa'y etmekten ibarettir. Tavaf ve Sa'y den sonra tıraş olarak ihramdan çıkılır. Böylece Umre tamamlanmış dur. [223]

Haccın Eda Ediliş Şekilleri

Hacca İfrat: Hacc-ı İfrat, Umresiz yapılan Hacdır. Hac ayları içinde Hacdan önce umre yapmaksızın sadece Hac menasikini eda edenler Hacc-ı İfrat yapmış olurlar. Hacc-ı ifrat yapmak üzere sadece Hac niyetiyle ihrama girenler, Hac menasiki sona ermeden ihramdan çıkamazlar. Bunlann, Hac esnasında şükür kurbanı kesmeleri vacip değildir.
Hacc-I Kıran: Hacc-ı Kıran, hac ve Umreye aynı zamanda niyetlenip ikisini bir ihramda birleştirerek yapılan hacdır. İhrama girerken Umre ve Haccm her ikisine de niyet ederek Hac ayları içinde Önce Umre yapıp ihramdan çıkmadan Hac menasikini eda eden kimse Hacc-ı kıran yapmış olur. Hacc-ı kı-

ran yapanların tıraş olup ihramdan çıkmadan şükür kurbanı kesmeleri vaciptir.
Hacc-I Temettü: Aynı yılın Hac aylan içnde Umre ve Haccı ayrı ayrı niyet ve ihramlarla eda etmektir. Hac aylan içinde usulüne göre Umre yapıp ihramdan çıktıktan sonra Hac günlerinde yeniden ihramlanarak Hac menasikini eda eden kimseler Hacc-ı Temettü yapmış olurlar. Hacc-ı Temettü yapacak olanlar, mikatta umre için ihrama girerler. Umreyi yaptıktan sonra tıraş olupih-ramdan çıkarlar. Terviye gününe kadar Mekkede ihramsız olarak beklerler. Ter-viye günü Hac niyetiyle Mekke'de yeniden ihrama girerek Hac menasikini eda ederler. Hacc-ı Temettü yapanların, Hacdan sonra tıraş olup ihramdan çıkmadan şükür kurbanı kesmeleri vaciptir.
Bu Hac şekillerinin hangisinin daha faziletli olduğu hususunda çeşitli görüşler vardır: Ebu Hanifeye göre, bunlardan en faziletlisi, Hacc-ı Kıran sonra Hacc-ı İfrat sonra Hacc-ı Temuttudur. Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre ise bunların en faziletlisi, Hacc-ı Kıran sonra Hacc-ı Temettü sonra Hacc-ı İfrattır. İmam Şafnye göre ise bunların en faziletlisi, Hacc-ı ifrat sonra Hacc-ı Temettü sonra Hacc-ı Kırandır. Ancak Şafüye göre Hacc-ı ifratta da Umre yapmak lazımdır.
Ayet-i kerimenin başında: "Haccı ve Umreyi Allah için tamamlayın."
buyurulmaktadır. Müfessirler bu ifadeyi çeşitli şekillerde izah etmişlerdir.
a- Alkame, İbrahim en-Nehai, Abdullah b. Abbas, Mücahid ve Rebi' b. Enes'ten nakledilen bir rivayete göre, onlar âyetin bu bölümünü şöyle izah etmişlerdir: "Ey müminler, sizler Haccı bütün menasik ve sünnetler iyi e, Umreyi de tayin edilen şekli ve sünnetleriyle eda edin. Her ikisini de Beytullah'ı tavaf ederek tamamlayın."
b- Hz. Ali, Said b. Cübeyr ve Tavus ise: "Burada zikredilen "Haccı ve Umreyi tamamlayın." ifadesinden maksat kişinin Hac ye Umreden her biri için ailesinin bulunduğu evinden başlamak üzere ayrı ayrı ihrama girmesidir." demişlerdir.
c- Katade ve Kasım b. Muhammed'den nakledilen başka bir görüşe göre burada zikredilen "Haccı ve Umreyi tamamlayın" ifadesinden maksat, Umrenin tek basma, hac aylan dışında yapılması, Haccın da tek başına bütün menasikiyle yerine getirilmesi ve Hacc-ı Kıran veya Temettudan doğan kurban kesmenin gerekli olmamasıdır. Bunlara göre Hac aylarında yapılan Umre tam Umre sayıl- • maz. Buna Hacc-ı Temettü

denir. **d-** Süfyan es-Sevriden nakledilen başka bir görüşe göre burada zikredilen "Haccı ve Umreyi tamamlayın" ifadesinden maksat, Hac ve Umre yayan kimsenin, ailesinden sırf bunları yapmak üzere ayrılıp yola çıkmasıdır. Bunları yapmakla birlikte ticaret veya bir ihtiyacı gidermek gibi başka bir maksat güden insan Hac ve Umresini tam yapmış olamaz.

e- İbn-i Zeydden nakledilen diğer bir görüşe göre "Haccı ve Umreyi ta-mamlamak"tan maksat, bunlara başladıktan sonra bırakmadan bitirmektir.

Müfessirler, Haccın farz olduğu hakkında ittifak etmişler: "Oraya gitmeye gücü yeten herkese, Allah için Kâbeyi haccetmek farzdır.[224] âyetine dayanarak Haccın farz olduğu hakkında ittifak etmişler ancak Umre'nin farz mı yoksa sünnet mi olduğu hakkında iki görüş zikretmişlerdir.

1- Bir kısım müfessirlere göre Hac gibi Umre yapmak ta farzdır. Bu görüş, Ebu Bürde, Mesruk, süddi, Şa'bi ve Hz. Ali'den nakledilmiştir. Onlar, görüşlerine delil olarak "Haccı ve Umreyi Allah için tamamlayın" hayetini zikretmişlerdir. Çünkü bunlara göre "Tamamlayın" ifadesinden maksat, '"terine geti-rin, ayakta tutun." demektir. Bu ifade namaz için kullanıldığında nasıl ki namazın farz olduğunu beyan ediyorsa Hac ve Umre için kullanıldığında onların her kanaatine vardıkları şu hadislerin de Umre'nin farz okluğunu gösterdiklerini söylemişlerdir.

Ebul müntefik diyor ki: "Ben, Arafatta Resulüllah'ın yanına varıp ona yaklaştım. Öyle ki benim bineğimin boynuyla onun bineğinin boynu yan yana gelmişti. Biri diğerinden daha öndeydi. Dedim ki: "Ey Allah'ın Resulü, sen bana, beni Allah'ın azabından kurtaracak ve beni cennete koyacak bir ameli bil-dir." Resulullah da buyurdu ki: "Allah'a kullak et hiçbir şeyi ona ortak koşma, Farz olan namazı kıl, farz olan zekâtı ver, Hac yap ve Umre yap.[225]

Ebu Rezin diyor ki:

"Dedim ki: "Ey Allah'ın Resulü, babam yaşlı bir ihtiyar. Hac ve Umre yapmaya, yolculukta bulunmaya gücü yetmiyor. "Resulullah buyurdu ki: "Ba-babnın yerine Hac ve Umre yap.[226]

Ebu Kılade, Resulüllah'ın, hutbe okurken şunları .söylediğini zikretmiştir: "Allah'a kulluk edin ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Zekatı verin, Hac ya-pm.Umre yapın, doğru olun, size de doğru davramlsın."

2- Diğer bir kısım müfessirler ise Umre'nin farz olmayıp nafile bir ibadet olduğunu "Haccı ve Umreyi Allah için tamamlayın." âyet-i kerimesinin Umrenin farziyetini ifade etmediğini söylemişlerdir. Ancak bir insanın Umre'ye başladıktan sonra onu bitirmeden bırakacak olursa onu tamamlama mecburiyetinde olduğunu söylemişlerdir. Bu görüş, Abdullah b. Mes'ud İbrahim en-Nehat ve Şa'bi gibi âlimlerden rivayet edilmiştir. Her ne kadar Şa'biden bir önceki görüş te rivayet edilmişse de bu görüşte olduğunu söylemek, tercihe şayan olanıdır. Taberi de bu görüşü tercih etmiş. Umre hakkında ihtilaf edilmesine rağmen, farziyetini iddia edenlerin kesin delilleri bulunmadığını, bir kısım zayıf senetli hadislerle Umre'nin farz olduğunu söylemenin doğru olmayacağım bildirmiş, ayrıca Umre'nin bir nafile ibadet olduğunu belirten şu gibi hadislerin bulunduaynca Umre'nin bir nafile ibadet olduğunu belirten şu gibi hadislerin bulundu ğunu da zikretmiştir.
Cabir b. Abdullah diyor ki:
"Resulullah (s.a.v.)den, Umre hakkında "O farz mıdır?" diye soruldu. Resulullah da: "Hayır fakat Umre yapmanız daha cfdaldir." buyurdu, [227]
Talha b. Ubeydullah diyor ki:
"Resulullah buyurdu ki: "Hac cihaddır Umre ise nafile. [228]
Ayet-i kerimede: "Eğer Hac'dan men olunursanız size gücünüzün yettiği bir kurban gerekir." buyurulmaktadir. Âyetin bu bölümünde geçen ve "Haccdan men olunmak" diye tercüme edilen ifadesinden neyin kastedildiğini ve Hac'dan men olunmanın, ne şekilde olduğu takdirde kurban kesmek icabettiği hakkında müfessirler iki görüş zikretmişlerdir:
1- Mücahid, Ata, Katade, Urve, İbrahim en-Nehai ve Abdullah b. Ab-bas'tan nakledilen bir görüşe göre burada, insanları Hac yapmaktan alıkoyan ve kurban kesmelerini gerektiren engelden maksat, aslında insan eliyle olmayan hastalık, bineğinin veya kendisinin sakatlanması, düşman korkusu vb. engellerdir. Ancak düşmanın fiilen engel olması ve herhangi bir kişinin diğerini hapsetmesi de kıyas yoluyla bu engellerden sayılmıştır. Yani bunlara göre netice itibariyle Hac yapmak isteyen insanı Hacdan alıkoyan her türlü engel bu âyette zik-redilen engele dahildir. Herhangi bir engelle karşılaşıp ta Hac yapamayan kimse kurban gönderip yerinde kestirdikten sonra ihramdan çıkabilir. Bu görüşte olan âlimler demişlerdir ki: kelimesinin asıl mânâsı, insana engel olan hastalık vb.

şeylerdir. Düşmanın zorla engel olmasına ise değil denir. Bununla birlikte düşmanın engel olması da, kişiyi Hacdan alıkoyması dolayısiyle sayılmıştır."
2- Yine Abdullah b. Abbas ve İmam Mâlikten nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen, Hacca engel olan ve kurban kesmeyi gerektiren engelden maksat, insan gücüyle ortaya çıkan bir engeldir. Düşmanın engel olması veya herhangibir kişinin başkasını hapsedip tutması gibi bir engelle karşılaşan Hacı adayı, gücünün yettiği bir kurbanı gönderip yerinde kestirdikten sonra ihramdan çıkar. Bu görüşte olanlara göre hastalık, yaralanma ve bir yerin kırılması gibi bedeni arızalar bu âyette zikredilen Haccm engellerinden sayılmazlar. Bunlar, görüşlerine delil olarak bu âyet-i kerimenin, Resulullah'ın Hudeybiye'de Umre yapmasına engel olunması üzerine nazil olmasını delil göstermişlerdir. Zira Resulullah herhangi bir korku veya hastalık yahut bir âfet yüzünden değil bizzat Kureyş müşrikleri tarafından insan gücüyle engellenmiştir. Bu da âyet-i kerimede olarak zikredilmiştir. Bu itibarla hastalık vb. şeyler sayılmaz. Bu gibi hallere maruz kalanlar ihramdan çıkmak için gereğini yapar ve ihramdan çıkarlar.
Taberi birinci görüşü tercih etmiş ve Özetle şunları söylemiştir: Âyette zikredilen engel her ne kadar düşmanın dışındaki engeller ise de düşman engeli de düşman engeli de kıyas yoluyla bu gibi engellerden sayılır. Bu itibarla Hacca gitmekte olan kimse^düşman korkusu, hastalık, âfet ve bizzat düşmanın veya herhangi bir insanın engeî olmasıyla karşılaşacak olursa gücünün yettiği bir kurbanı göndererek yerinde kestirir ve ihramdan çıkar.
Bu hususta mezheplerin görüşleri de şöyle özetlenmiştir:
a- Ebu Hanifeye göre, Hac yapmaya düşman engel olabileceği gibi, hastalık, acizlik, sakatlık ve yol şaşırma gibi şeyler de engel teşkil edibilir. Böyle bir engelle karşılaşan kişi, Haccını eda edemezse kurban kesip ihramdan çıkar ve gelecek Hac mevsiminde Haccını eda eder. Bu hususta Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:
"Kimin bir yeri kırılır veya sakat olur da ihramdan çıkmak zorunda kalırsa ertesi yıl ona Hac yapmak gerekir. [229]
b- İmam Şafii, İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise Hac yapana, sadece düşmanın mani olması engel sayılır. Hastalık, sakatlık ve yol şaşırma gibi haller Hacca engel teşkil etmez. Bunlara maruz kalan kişi bu sebepler ortadan kalkıncaya kadar

ihramh olarak sabretmeli ve bunlar ortadan kalkınca Haccını tamamlamalıdır.
Bu görüş, Abdullah b/Abbas ve Abdullah b. Ömer'den rivayet edilmektedir. Ancak bunlara göre ihrama girerken: "Herhangi bir engelle karşılaştığım takdirde ihramdan çıkacağım." diye niyet eden kişi müstesnadır. Böyle diyen bir kimse kurban kesip ihramdan çıkabilir. Ve Haccını gelecek mevsimde eda eder. Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Zübeyirin kızı Dubae Resulullah (s.a.v.)e geldi ve : "Ey Allah'ın Resulü, ben bu sene Hac yapmak istiyorum, (fakat mazeretim var) buna dair bir şart koşayım mı?" dedi. Resulullah buyurdu ki: "Evet." Dubae "Ne diyeyim?" diye sordu. Resulullah buyurdu ki: "Lebbcyk AHahümme Lebbcyk, ey Allah'ım, nerede benim Hac yapmama bir engel yaratırsan orada ben ihramdan çıkmış olayım." [230]
Miifessirler, bu âyette zikredilen "Gücünüzün yettiği kurban" ifadesinden nasıl bir kurbanın kastedildiği hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir:
a- Abdullah b. Abbas, Hasan-ı Basri, Katade, Atâ, Süddi, Alkame, İbrahim en-Nehai, İmam Mâlik ve Hz. Aliye göre burada zikredilen Kurban'dan maksat, koyundur.
b- Abdullah b. Abbastan nakledilen ikinci bir görüşe göre burada zikredilen kurban'dan maksat, koyun, koç, keçi, teke, inek, öküz, dişi deve, erkek deve'den herhangi biridir. Bir koyun kesmekle yetini lebi Ieceği gibi büyüğünü kesmek daha evladır.
c- Hz. Ömer'in oğlu Abdullah, Hz. Aişe, Tavus, Mücahid ve Urve b. Zü-beyrden; nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen kurban'dan maksat Deve ve sığırdır. Âyetteki "Kolayınıza gelen" ifadesinden maksat, "Deve ve sığırdan kolayınıza gelen" demektir. Yani, deve ve sığırdan değeri daha düşük olanları kurban edebilir." demektir.
Taberi birinci görüşü tercih etmiş "Kolayınıza gelen bir kurban gerekir." ifadesindeki kurban'dan maksadın koyun olduğunu söylemiştir. Zira âyette "Kurban" kelimesi "Hediye" olarak ifade edilmiştir. Hediye ise aslında hediye etmek isteyen kimsenin hür türlü hediyesini kapsar. Ancak Allah teala, kurban olacak hediyelerin belli sınıf hayvanlardan olacağını beyan ettiğinden o hayvanlardan hediye sunulur. Hediye edene bu hayvanlardan en kolay gelecek olanı ise koyundur.
Âyet-i kerimede: "Kurban yerine varmadan başınızı tıraş etmeyin."

buyurulmaktadır. Müfessirler bu âyette zikredilen "Kurbanın yerinin" neresi olduğu hakkında çeşitli görüşler zikretmişlerdir.
a- "Hac için engel ancak düşman engelidir." diyenler, "Kurbanın yerinin düşmanın engellediği yer olduğunu söylemişlerdir. Buranın, Haram bölgesi veya Harem dışı olması farketmez. Nitekim Resulullah (s.a.v.) Umre yapmak için yola çıktığında Kureyş müşrikleri Hudeybiyede Resulullah'ın önüne çıkmışlar ve onun Umre yapmasına engel olmuşlardır. Resulullah Hudeybiye sulhunu yaptıktan sonra kurbanını orada kesmiş, tıraş olup ihramdan çıkmış, sahabileri-ne de aynı şeyi yapmalarını emretmiştir. Hudeybiye Harem bölgesi olmadığı halde kurbanların orada kesilmesi göstermiştir ki önemli olan kurbanların, kendilerinden faydalanılacak yerde kesilmeleridir. Orasının Harem bölgesi veya Harem dışı bir yer olması önemli değildir. Kurban, düşmanın,engel olduğu yerde kesilir. Âyette zikredilen "Kurba'nın ycri"inden maksat, kesilen kurbanların etlerinin yendiği ve kendilerinden fayda sağlanan yerdir. Nitekim Resulul-lah'tan, bu görüşün doğru olduğunu göstererî şu hadis-i şerif rivayet edilmiştir:
Ümmü Atıyye el-Ensari diyor ki:
"Bir gün Resulullah Hz. Aişe'nin yanına girdi ve ona " (Yiyecek) bir şeyiniz var mı?" dedi. Hz. aişe: "Hayır yok. aneka senin Nüseybeye gönderdiğin sadaka koyundan onun bize gönderdiği bir parça et var." dedi. Bunun üzerine Resulullah: "Şüphesiz ki o sadaka yerine ulaşmıştı." buyurdu.[231]Yani Resulullah "Sadaka yerine ulaştı." derken "Sadaka kendisinden faydalanacak kişiye verildi o da ondan bir miktar hediye etti." demek istemiştir. Âyet-i kerimede de "Kurbanların yerine varması" ifadesi bu anlamdadır.
Bu görüşte olan âlimler, ihrama girmiş olan bir insanın, düşmanın engellemesi dışında herhangi bir sebepten dolayı Haccını veya Umre'sini yerine getirememesi halinde Kâbeyi tavaf etmedikçe ve Safa ile Merve arasında sa'y yapmadıkça ihramdan çıkamayacağını söylemişlerdir. Zira bunlar, hastalık, sakatlanma vb. şeyleri Hacca engel olan şeyler saymamışlar, dolayısıyle böyle olan kişilerin kurban keserek ihramdan çıkabileceklerini kabul etmemişlerdir. Bu göengellemesi sonucu kurban keserek ihramdan çıkan kişinin Hac veya umre'sini kaza etmesi gerekmez. Ancak farz olan Hac bunun dışındadır.
b- Diğer bir kısım âlimlere göre ise, herhangi bir sebeple Haccı yapamayan ihramh kişi, bu ihramından, kurbanını harem

bölgesinde kestirerek çıkabilir. Bunlara göre Hac yolunda hastalanan veya bir yeri kınlan yahut düşman tarafından engellenen insan, yanında bulunuyorsa kurbanını gönderir yoksa kurbanının değerini gönderip kurban aldırır ve harem bölgesinde kesilmesini ister. Ancak kurban kesildikten sonra ihramdan çıkabilir. Bu görüş Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Abbas. Ata, Süddi vb. âlimlerden nakledilmiştir. Bu görüşte olan âlimler, Hudeybiye hadisesinde Resulullah'ın, kurbanları harem bölgesi dışında kestiğinin kesin olmadığını , Naciye b. Cündeb el-Esleminin, Resulullah'ın kurbanını alıp götürerek Harem bölgesinde kestiğini söylediğini bu nedenle kurbanların harem bölgesi dışında kesildiğini bildiren haberin kesinlik ifade etmediğini, nitekim Abdullah b. Mes'udun da benzer bir hadisede kurbanı harem bölgesi dışında kesmeyi kabul etmediğini söylemişlerdir.
Bu hususta Abdurrahman b, Yezid diyor ki: "Amr b. Said en-Nehai Umre için ihrama girdi. "Zatüşşükuk" denen yere varınca kentlisini yılan soktu. Arkadaşları yola çıkıp insanları gözetliyorlardı. Bir de baktılar ki Abdullah b. Mes'ud geliyor. Olayı kendisine anlattılar. O da: İşınlan kişi bir kurban göndersin. Aranızda belli bir gün tesbit edin kurban kesilince o ihramdan çıksın. Ancak o kişinin, Umre'sini kaza etmesi gerekir." dedi.
Başka bir rivayette ise, Abdurrahman b. Yezid olayı şöyle anlatmaktadır: "Biz, umre için ihramı giyip yola çıkmıştık. İçimizde Esved b.Yezid de bulunuyordu. Biz, "Zatüşşükuk" denen yere gelip konaklayınca, içimizden bir arkadaşımızı yılan soktu. O, bundan dolayı çok sıkıntıya düştü. Ne yapacağımızı bilemez olduk. Bazı arkaduşlanmız yola çıktılar. Bir de baktık ki içlerinde Abdullah b. Mes'udun da bulunduğu bir kervan geliyor. Ona eledik ki: "Ey Ebu Abdurrahman, bizden birini yılan soktu. Şimdi onun durumu ne olacak? Abdullah b. Mes'ud dedi ki: "O, sizinle birlikte bir kurban değeri göndersin. Siz, aranızda belli bir gün tayin edin. Kurbanın kesildiği gün o ihramdan çıksın. Ancak gelecek yıl Umre'sini kaza etsin."
c- Diğer bir kısım müfessirler ise bu âyeti şu şekilde izah etmişlerdir: "Ey müminler, şayet sizler. Hac için ihrama girer de bir hastalık veya düşman korkusu sebebiyle Haccınızı devam ettiremez ve Arafatta vakfeye dunnayı kaçıracak olursanız size Haccınızı yapamayışınıza karşılık kolayınıza gelen bir kurban gerekir. Aynca eda edemediğiniz haccı da kaza etmeniz gerekir." Bu görüşte olan âlimlere göre gerek

hastalık gerekse herhangi bir sebepten dolayı Hac yapamayan insanların, sonradan Haccın menasikinî yapabilecek güce sahip olmaları halinde haclannı mutlaka yapmalım gerekir. Arafatta vakfeye dunnayı kaçılan halinde haclarını mutlaka yapmaları gerekir. Arafatta vakfeye durmayı kaçı-nriarsa onun için bir kurban keserler. Fakat bununla ihramdan çıkamazlar, İhramdan çıkabilmeleri için Kâbeyi tavaf etmeleri ve Safa ile Merve arasında sa'y etmeleri şarttır. Ertesi yıl Haclarını da kaza ederler. Bu görüşte olan âlimlere göre, Umrede ihsar (Umre'nin engellenmesi) diye bir şey söz konusu değildir. Çünkü Umre her zaman yapılabilir. Umre yapan kimse bu âyet~i kerimenin ifadesine dahil değildir. Umre yapan kimsenin böyle bir engelle karşılaştığı zaman, Umre'sinin geriye kalan menasikini yapmasıyla ihramdan çıkabilir. Bu görüşte olan âlimler, düşmanın engel olması durumunda, hastalık halinde de olduğu gibi, ihramlı kişinin, ihramından çıkabilmesi için mutlaka tavaf ve sa'y yapmasının gerekîi olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir:

a- Bazılarına göre, artık bugün tavaf ve sa'y yapmadan önce ihramdan çıkmayı caiz kılacak bir düşman engelinin olmayacağını söylemişlerdir. Bunlar, "Herhangi bir hastalık böyle bir engel sayılamayacağı gibi artık bugünden sonra herhangi bir düşman engeli de sözkonusu olmaz." demişlerdir. Bu görüş, Abdullah b. Abbas ve Hz. Aişeden nakledilmiştir.

b- Diğer bir kısım müfessirler ise "Düşmanın Hacca engel olması, bugün de geçerlidir. Bugünden sonra da olabilecektir." demişlerdir. Bu görüş, Abdullah b. Ömer'den nakledilmiştir. Bu hususta, Abdullah b. Ömer'in şunları söylediği rivayet edilmektedir: "Kim, Hac için ihrama girer de, Haccina devam etmesine düşman korkusu veya bir hastalık, yahut kendisini taşıyan binek veya benzeri bir şey engel olacak olursa o, bu engelden dolayı kendisi için gerekli olan her şeyi yapabilir. Ancak, hanımına yaklaşmak ve koku sürmek helal olmaz. O, bu engelden dolayı, Allah'ın, kendisine emrettiği oruç veya sadaka yahut kurban kesme fidyelerinden birini yerine getirir. Şayet engellenmiş halde, Haccın bütün menasikini veya Arafatta vakfeye durmayı kaçıracak olursa artık Haccı geçmiş olur. O, haccını Umre'ye çevirir. Mekke'ye gider. Kâbeyi tavaf eder. Safa ile Merve arasında sa'y eder. Yanında kurbanı varsa Mekke'de, Mescid-i Harama yakın bir yerde onu keser. Sonra tıraş olur veya saçını kısaltır. İşte bundan sonra o kişiye, hanımına yaklaşmak, koku sürmek ve diğer şeyler helal olur.

Bu kişinin, ertesi yıl Hac yapması bir de kolayına gelen bir kurban kesmesi gerekir.
Taberi diyor ki: "Bu âyet-i kerimenin tefsirinde zikredilen görüşlerden daha doğru olanı, şöyle söyleyen görüştür: "Herhangi bir insan, ister Umre yapmak için isterse Hac yapmak için ihrama girecek olur da Haccını veya Umre'si-ni yerine getirmesine bir düşman, hastalık yahut benzeri bir şey engel olacak olursa o kimse, engellendiği yerde, kolayına gelen bir kurban keser, ihramdan çıkar ve Haccını veya Umresini imkân bulduğunda kaza eder. Kurbanın kesildiği yerin, Harem bölgesi olması şart değildir. Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Bu görüşün doğru oluşunun sebebi şu hadisenin Resuluüah'tan tevatür yoluyla nakledilmiş olmasıdır. Resulullah ve sahabileri, Umre yapmak maksadıyla ihmüşrikleri tarafından engellenmişlerdir. Hem Resulullah hem de sahibileri kurbanlarını orada kesmişler ve Kâbeye gidip tavaf etmeden ihramlarından çıkmışlar, ertesi yıl ise tekrar ihrama girerek Umrelerini kaza etmişlerdir. Hiçbir siyer âlimi veya diğer âlimler Resulullah'ın ve sahabilerinin Hudeybiye hadisesinde Kâbeyi tavaf etmeden ve Safa ile Merve arasında sa'y yapmadan ihramdan çıkmadıklarını iddia etmemiştir. Amellerin en iyisi de Resulullah'a tabi olunarak yapılan amel olduğuna göre ihtilaf edilen bu meselede, tercihe şayan olan görüş, bizim zikrettiğimiz görüştür.
Her ne kadar bu olay, sadece Umre'nin kaza edildiğini ifade ediyorsa da, herhangi bir engelden dolayı Hac için ihrama girenin Haccım eda edememesi halinde onun da Haccım kaza etmesi gerektiği şu hadisten, anlaşılmaktadır; Haccac b. Amr el-Ensari diyor ki:
"Resulullah şöyle buyurdu: "Kimin bir yeri kırılır veya sakatlanacak olursa o kimse ihramdan çıkar ve ertesi yıl Haccetmek onun üzerine bir borçtur." îkrime diyor ki: "Ben, Abdullah b. Abbas ve Ebu Hureyreden bu hadisi sordum. Onlar da: "Haccac b. Amr doğru söylüyor." dediler[232]
Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Nafile bir Hac yapmak için ihrama giren kimse, düşman engelinden dolayı ihramından çıkacak olursa ona haccım kaza etmek gerekmez. Düşman engeli dışında hastalık gibi herhangi bir şeyden dolayı ihramdan çıkacak olursa onun, Haccım kaza etmesi gerekir." diyen kimselere denir ki: "Her ikisi de ihramdan çıktığı halde birisinin, haccım kaza etmekle mükellef olduğuna, diğerinin ise Haccım kaza etmekle mükellef olmadığına hükmetmenizin

sebebi nedir? Şayet derlerse ki: "Âyet-i kerimenin nüzul sebebi, düşmanın engel olmasıdır. Bunun için âyetin hükmü bu engelle tahsis edilmiştir." Cevaben denilir ki: "Diğer engelleri, düşman engeline kıyaslamaya mani olan nedir?" Zira her ikisinde de illet benzerliği vardır. O da Haccın eda edilmesine engel olunmasıdır."
Taberi diyor ki: "Umrede engel diye bir şey yoktur, sadece Hacda engel olabilir" diyenlere cevaben denilir ki, "Sizler, Resulullahın Umre yapma yolunda engellendiğini ve engelden dolayı ihramdan çıktığını bilmiyor musunuz? O halde.mrede engel diye birşey yoktur." şeklindeki sözünüzün delili nedir. Eğer bir kimse size karşı aksini iddia eder ve diyecek olursa ki: "Aslında Hacda engel diye bir şey yoktur. Çünkü Resulullahın hayatında böyle bir şey meydana gelmemiştir. Sadece Umrede engel vardır. Zira böyle bir olay bizzat Resulullahın hayatında vuku bulmuştur." Buna cevabınız ne olacaktır?
İmam Şafii, Haccın engellenmesinden dolayı kesilmesi icabeden kurbanın, harem dışında da olsa, engelin ortaya çıktığı yerde kesilip ihramdan çıkabileceğini söylemiş Ebu Hanife ise bu kurbanın dahi ancak Harem bölgesinde ve tercihan Minada kesilmesi gerektiğini söylemiştir. Buna göre Hacdan engellenen kişi, kurbanını Minaya gönderip kestirdikten sonra ihramdan çıkabilir.
Âyet-i kerimenin devamında: "Sizden kim hasta olur veya başında rahatsızlık bulunursa tıraş olabilir. Ve bunun için oruç tutmak veya sadaka vermek veya kurban kesmek suretiyle fidye verir." buyurulmaktadır.
Müfessirler, âyet-i kerimenin bu bölümünün izahında çeşitli yönlerden farklı şekillerde izahlarda bulunmuşlardır. Mesela: Âyetin bu bölümünün de, Haccı engellenen kişiyle mi ilgili olduğu yoksa müstakil bir hüküm mü ifade ettiği hususunda farklı görüşler zikredilmiştir.
Bir kısım âlimler, burada zikredilen hükmün, Haccı engellenen kişiye ait olduğunu ileri sürmüşler ve şöyle demişlerdir: "Haccı engellenen kişi ihramdan çıkabilmek için bir kurban gönderip kestirmelidir. Şayet kurban kesilmeden önce hasta olur veya başında bir rahatsızlık bulunur da tıraş olursa bu kimse, hem âyette zikredilen üç fidyeden birini verecek hem de engellenme kurbanı kesecektir. Yani: Hem başını tıraş ettiği için oruç tutacak hem de engellenme kurbanı kesecek veya hem başını tıraş ettiği için sadaka verecek hem de engellenme kurbanı

kesecek yahut ta başını tıraş etme kurbanı hem de engellenme kurbanı kesecektir."
Çocuğunluğun görüşüne göre ise âytin bu bolümü müstakil bir bölümdür. Hac için ihrama giren kişi hasta olur veya başında bir rahatsızlık bulunursa tıraş olabilir. Bunun için de ya üç gün oruç tutar veya herbirine yanm sa ölçüsüyle altı fakiri doyurur yahut ta bir ceza kurbanı keser. Bu bölümün Haccın engellenmesiyle alakası yoktur.
Yine müfessirler, ihramlı iken Hac yapmaktan engellenen kişinin ihramdan çıkmak için kesmekle mükellef olduğu kurban, yerine varmadan her hangi bir hastalık veya rahatsızlıktan dolayı başını tıraş edecek olursa bu tıraş için vereceği fidyeyi tıraştan önce mi vermelidir yoksa sonra mı vermelidir? Yahut da fidyede belirtilen üç şıktan bazılarını tercih edecek olursa onu tıraştan önce yapmalıdır. Diğer bazılarını tercih edecek olursa onları tıraştan osnra yapmalıdır." şeklinde çeşitli görüşler zikretmişlerdir.
a- Bazılarına göre, Hacdan engellenen kişi ihramdan çıkabilmesi için kesilecek bir kurban gönderdiği sırada henüz kurban kesilmeden bir rahatsızlıktan dolayı veya başında bulunan bir hastalıktan dolayı tıraş olmak isterse, kurban yerine varmadan, Önce tıraş olur daha sonra fidye verir ki bu da ya oruç tutmak veya sadaka vermek yahut da kurban kesmektir.
b- Diğer bir kısım âlimlere göre ise eğer bu duruma düşen biri kişi kurban kesme veya sadaka verme hususlarından birini tercih edecek olursa önce bunlardan birini yapar daha sonra tıraş olur. Şayet, oruç tutmayı tercih edecek olursa önce tıraş olur daha sonra orucunu tutabilir. Bu görüş, Hasan-ı basri ve Alkame'den rivayet edilmiştir.
c- Başka bir kısım âlimlere göre ise bu duruma düşen kişi başını tıraş etmeden Önce, belirtilen fidyelerden birini yerine getirir, ondan sora tıraş olur. Bu, görüş, Abdullah b. Abbas ve Ata'dan rivayet edilmiştir.
Taberi fidyenin, başı tıraş ettikten sonra verilmesi gerektiğini söyleyen görüşün daha doğru olduğunu söylemiştir. Taberi âyet-i kerimenin bu bölümünün Kâ'b b. Ucre isimli sahabinin Hudeybiye sulhu esansında başında meydana geldiği görülen bitlenmeden dolayı nazil oldugnu ve Resul ullah'm, Kâ'b'e, başını tıraş ederek fidye vermesini emrettiğini bu fidyenin de oruç tutmak veya fakirleri doyurmak şeklinde sadaka vermek yahut kurban kesmek olduğunu beyan ettiğini söylemiştir Âyette

zikredilen "hastahk"tan maksat, iyileşmesi için başın tıraş edilmesini gerektiren hastalıktır. Yine insanın vücudunda görülen ve ancak içinde güzel kokular bulunan ilaçlarla tedavi edilebilen hastalıklardır. Baştaki rahatsızlıktan maksat, ise baş ağnsı, başın yaralanması vb. şeylerdir. Keza, bit ve diğer haşeratın insanın başında bulunması da bu tür rahatsızlıklardan sayılmaktadır. Nitekim Kâ'b b. Ucre, bundan dolayı başını tıraş etmiş bu âyet te bunun üzerine nazil olmuştur. Kâ'b b. Ucrenin, bu olayı bizzat kendisinden, Abdullah b. Ma'kilden, Abdurrahman b. Ebi Leyla dan, oğlu Muhammet! b. Kâ'b dan, Ebu Vâilden, Abdullah b. Amr b. el-As'dan ve diğer bir kısım ravilerden rivayet edilmiştir.
Bu hususta, ihramii iken hastalanan Kâ'b b. Ucre şöyle diyor:
"Beni alıp Resulullah'a götürdüler, Bitler yüzümden dökülüyordu. Resu-lullah* beni görünce şöyle buyurdu: "Bu kadar perişan olacağını tahmin etmezdim. Bir koyunun var mı?" "Hayır" dedim. "Öyleyse üç gün oruç tut veya her-birine yanm sa' ölçüsüyle altı fakire yiyecek ver ve başını tıraş et." buyurdu. İşte bunun üzerine bu âyet benim hakkımda nazil oldu. Fakat sizin hepiniz için geçerlidir. [233]Bu hususta daha farklı rivayetler de vardır.
Müfessirler, bir zaruretten dolayı başını tıraş eden ihramlı kişinin tutacağı orucun ve vereceği sadakanın miktarı hakkında çeşitli görüşler zikretmişlerdir.
a- Ebu Mâlik, Atâ, İbrahim en -Nahai, Mücahid, Abdullah b. Ma'kıİ, Süddi, Rebi1 b. Enes, Said b. Cübeyr, Muhammed b. Kâ'b, Alkame ve Hz. Ali'den nakledilen bir görüşe göre bu hale düşen insanın tutacağı orucun miktarı üç gün, vereceği sadakanın miktarı da altı kişiyi doyuracak kadar üc sa' ölçüsü yiyecektir. Her fakire yarım sa' yiyecek verir. Kurban ise bir koyundur.
b- Hasan-ı Basri ve İkrimeden nakledilen diğer bir görüşe göre ihramlı iken başını tıraş eden kimsenin tutacağı orucun miktarı on gün, doyuracağı fakirin sayısı da on'dur. Bunlar bir hastalık veya eziyetten dolayı başını tıraş edecek olan insanın, kurban kesmeyi bırakıp oruç tutma veya fakirleri doyurma şıklarından birini tercih etmesi halinde Haccı temettü yapanın kurban kesmemesi halindeki oruç tutma durumuna benzediğini söylemişlerdir. Allah teala, Hacc-ı Temettü yapanın, keseceği bir kurbanı bulunmaması durumunda on gün oruç tutacağım beyan etmiştir. Binaenaleyh ihramlı iken başını tıraş edenin tutması icabeden oruç ta on gün olmalıdır. Fakirleri doyurmak

ta oruç tutmanın alternatifi olduğuna göre, her günün karşılığında bir fakiri doyurması icabeder. Zira Allah teala Ramazan orucunu tutmaktan âciz olana her gün için bir fakiri doyurmasını emretmiştir. Burada da durum böyledir.
c- Said b. Cübeyr ve Mücahidden nakledilen başka bir görüşe göre, ihramlı iken başını tıraş etmek mecburiyetinde kalan kişinin, varsa kurban kesmesi gerekir. Kurban yoksa bir kurban değeri kadar yiyecek alır ve fakirlere sadaka olarak verir. Bu da yoksa kurbanın değeri ile alınacağı farzedilen yiyeceklerden her yanm sa' karşılığında bir gün oruç tutar. Görüldüğü gibi bunlar, başını tıraş edene gereken fidyelerden birinin verilmesinin ihtiyari olmadığını, belli bir sıralamaya uyulması gerektiğini söylemişlerdir. Ancak diğer bir çok âlimler bu fidyelerden herhangi birinin verilmesinin seçenekli olduğunu söylemişlerdir.
Mesela Mücahid, Ata, Amr b. Dinar, Abdullah b. Abbas ve İkrime: "Kur'an-ı kerimde şu veya şu şeklinde ifade edilen her şey seçeneklidir. Mükellef olan kişi onlardan birini yerine getirebilir. Kur'an-ı Kerimde "Kim bunu bulamazsa diğerini yapsın." şeklinde zikredilen her hükümde ise, sıralamayı tekibetme mecburiyeti vardır." demişlerdir.
Taberi diyor ki: "Bu hususta doğru olan görüş, Resulullah'tan, te'yidli bir şekilde rivayet edildiği tesbit edilen, Kâ'b b. Ucre olayıdır. Bundan anlaşılıyor ki ihramh iken başında bir hastalık veya rahatsızlık meydana gelen, bu sebeple başını tıraş etmesi icabeden kimse dilerse bir koyun keser dilerse üç gün oruç tutar, dilerse altı fakirden herbirine yanm sa' ölçüsünde yiyecek tasudduk eder. Bu kişi bunlardan herhangibirin yapmakta serbesttir. Zira Allah teala, herhangi bir sıra takibetme mecburiyeti getirmemiştir.
"Tıraş olmadan önce keffaret verip sonra tıraş olmalıdır." diyenlere cevaben denilir ki: "Hacc-ı temettü yapan, önce kurban kesip sonra mı Haca Temettü yapar yoksa önce Hacc-ı Temettü yapıp sonra mı kurban keser? Keza, yemin için keffaret, yemin etmeden önce mi verilir yoksa yemin ettikten sonra mı verilir? Eğer "Önce verilir." derse, ümmetin ittifak ettiği bir konuda ihtilafa düşmüş olur. "Sonra verilir" diyecek olursa, başını tıraş edenin keffaretinin de tıraştan Sonra yerine getirileceğini kabul etmiş olur.
İhramh iken başını tıraş edeni, Hacc-ı Temettü yapana kıyaslayarak on gün oruç tutması veya on fakiri doyurması gerektiğini söyleyenlere denir ki: "Sizler bu hususta,

Resulullah'tan gelen sahih bir hadis-i Şerife muhalefet ediyorsunuz."

Müfessirler, ihramh olan kimsenin bir hastalıktan veya başındaki bir rahatsızlıktan dolayı başını tıraş etmesi için kurbanı nerede keseceği, orucu nerede tutacağı, fakiri nerede doyuracağı hususunda da farklı görüşler zikretmişlerdir:

a-Hasan-ı Basri, Tavus, Ata ve Mücahide göre kurban kesme ve fakirleri doyurma, mutlaka Mekkede yapılmalıdır. Mekke'nin dışında yapılmaları halinde fidye borcu ifa edilmiş olmaz. Fakat orucu her yerde tutmak mümkündür.

b- İbrahim en-Nehai, Mücahid ve Abdullah b. Cafer'den nakledilen diğer bir görüşe göre, ihramlı iken başı tıraş etmenin fidyesi olan oruç tutma veya fakiri doyurma yahut kuban kesme hadisesi, fidye verenin dilediği yerde yapılabilir. Bunlar, görüşlerine delil olarak, Hz. Alinin oğlu Hz. Hüseyin'in ihramh iken "Sakya" ile "Arc" denilen yerler arasında hasta olması üzerine, Hz Ali'nin, götürüp Harem bölgesi dışında onun başını tıraş etmesi ve bundan dolayı da bir deve kesmesidir. Bu deve harem bölgesi dışında kesilmiştir.

c- Ata'dan nakledilen başka bir görüşe göre başını, zaruretten dolayı tıraş edenin, varmekle yükümlü olduğu fidyelerden kurbanı seçmesi halinde onu mutlaka Mekke'de kesmesi lazımdır. Oruç tutma veya fakirleri doyurma şıklarım tercih ettiği takdirde ise bunları herhangi bir yerde yerine getirebilir.

Taberi âyet-i kerimenin genel ifadesine bakarak, başını tıraş etmek mecburiyetinde kalan ihramlının fidyelerinden herhangibirini dilediği yerde yerine getirebileceğini söylemiştir.

Müfessirler, belli bir hastalık veya sıkıntı nedeniyle ihramlı iken başını tıraş eden kimsenin, tıraş etmesine fidye olarak kurban kesmesi halinde, kurbanının etinden yeyip yiyemiyeceği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Ata, Mücahid ve Tavus'a göre böyle bir insan fidye olarak kestiği kurbanın etinden yiyemez. Bu hususta Ata ve Mücahidin, şunu söyledikleri rivayet edilmektedir. "Üç çeşit kurbanın etinden, onu kurban eden kimse yiyemez: İhramlının işlediği bir suçtan dolayı kesilen kurban, ihramlı iken başın tıraş edilmesinden dolayı kesilen kurban ve adak kurbanı.

b- Abdullah b. Ömer, Hammad ve Hasan-ı Basriden nakledilen diğer bir görüşe göre ihramlı iken bir zaruretten dolayı başını tıraş eden kimse bu sebeple kestiği kurbanın etinden yiyebilir. Zira bu da, diğer kurbanlar gibi bir kurbandır.

Taberi böyle bir kurbanı kesenin sadece kesmekle emrolunmayıp aynı zamanda onu tasadduk etmekle emredildiği düşünüldüğünden, kestiği kurbandan yemesinin serbest olduğunu söylemiş ve bu kurbanın maldan verilen zekata benzediğini bildirmiştir.
Ayeti kerimenin devamında: "Eğer emniyet içindeyseniz, Hac zamanına kadar Umreden faydalanan kimseye kolayına gelen bir kurban gerekir." buyumlmaktadır. "Eğer emniyet içindeyseniz." ifadesinden maksat, Alka-me ve Urveye göre "Eğer sizler, sizi Haccınızdan ve Umrenizden alıkoyan has-talığınızdan şifa bulduysaniz." demektir. Katade ve Rebi' b. Enese göre ise: "Eğer sizler, düşman korkusundan kurtulup emniyet içinde olursanız" demektir. Taberi de: Kur'anda "Emniyet" kelimesinin kullanılması dolayısiyle bu görüşü tercih etmiştir. Çünkü emniyet, hastalıktan kurtulmada değil, korkudan kurtulmada söz konusu olur. Keza bu âyet-i kerime Resulullah'a ve sahabilerine, Ku-reyş müşrikleri tarafından engellendikleri bir zamanda inmiştir. Bu itibarla, düşman korkusundan emniyet söz konusudur.
Âyet-i kerimenin "Hac zamanına kadar Umrc'dcn faydalanan kimseye kolayına gelen bir kurban gerekir, bölümündeki "Umrcdcnm faydalanan" ifadesinden neyin kastedildiği hususunda müfessirler çeşitli görüşler zikretmişlerdir:
a- Bazılarına göre burada şu husus kastedilmekledir: Kim korku veya hastalık gibi herhangi bir sebepten dolayı Haccım tamamlayamaz Mekke'ye gidip Umre yaptıktan sonra ihramdan çıkarsa, gelecek Hac zamanına kadar ihramsız olarak yaşamaktan faydalanır ve Hac zamanı gelince de Haccını yaparsa bir kurban kesmekle yükümlüdür. Abdullah b. Zübeyr bu görüştedir. İshak b. Sü-veyd diyor ki: "Ben, Abdullah b. Zübeyrin hutbe okurken şunları söylediğini işttim. "Ey insanlar, Hac zamanına kadar Umreden faydalanmak sizin yaptiğniz gibi değildir. Buradaki faydalanmaktan maksat, Hac için ihrama giren kimse, düşman tarafından veya bir hastalık yahut bir kırık sebebiyle ya da hapsedilme yüzünden Hac yamaktan alıkonur ve Hac günlerini geçirecek olursa o Haccını Umre'ye çevirir. Gelecek yıl Hac yapıncaya kadar ihramdan çıkıp faydalanır. Ertesi yıl Haccını yapar ve bundan dolayı bir kurban keser. İşte Hacca kadar Umre'den faydalanmak budur.
b- Diğer ballarına göre ise âyetin bu kısmının izahı şöyledir: "Hacdan engellendiğiniz zaman, gücünüzün yettiği bir kurban keserek ihramdan çıkın, güvene ulaştığınız zaman da,

engellendiğiniz Hac için giymiş olduğunuz ihramdan Umre yapmaksızın çıkacak olursanız,Umre yapmayı da ertesi yıla bırakır, ertesi yıl Hac aylarında Umre yaparak Hac aylarına kadar ihramdan çıkarsanız, gücünüzün yettiği bir kurban kesmeniz gerekir. Yani, Hacdan engellenen kişi kurban keser, sonra da Umre yaparak ihramdan çıkar. Şayet Umre yapmadan, ihramdan çıkacak olursa, hem umresini hem de Haccını kaza etmesi gerekir. Ertesi yıl, Hac aylarında Umre yapar da ihramdan çıkar ve tekrar Hac günlerinde ihrama girecek olursa kaza edilen Hac ile kaza edilen Umre arasını ihramsiz geçirmesinden dolayı onun, bir kurban kesmesi gerekir. İbrahim en-Nehai, Kata-de ve Hz. Ali'nin bu âyeti bu şekilde izah ettikleri rivayet edilmiştir.

c- Diğer bazılarına göre de, âyetin bu bölümünün izahı şöyledir: Kim hac için niyet eder sonra da Haccjnı Umreye çevrir ve Umreyi yapıp, gelecek yıl Hac yapıncaya kadar ihramdan çıkarsa o kimseye , gücünün yettiği bir kurban kesmesi vaciptir. Bu görüş, Suudi'den nakledilmiştir.

d- Bir diğer görüşe göre ise âyetin bu bölümünün izahı şöyledir: "Kim Hac aylarında Umre yapar, Umresini yaptıktan sonra ihramdım çıkar ve Mekke'de ihramsiz durur daha sonra da ihrama girip o senenin Haccını yapacak olursa o kimsenin bir kurban kesmesi vaciptir. Bu görüş, Mücahid Abdullah b. Ömer, Said b. el-Müseyyeb, Ata ve benzeri âlimlerden nakledilmiştir. Nâfi diyor ki: "O ve Ömer'in oğlu Abdullah, Şevval ayında birlikte yola çıkmışlar. Mekke'ye vannca da Hacca kavuşmuşlardır.Bunun üzerine Ömerin oğlu Abdullah: "Kim bizimle birlikte Şevval ayında Umre yapmak için yola çıktı sonra ila Haccını yaptıysa o, Hacc-ı Temettü yapmıştır. Onun, kolayına gelen bir kurban kesmesi gerekir. Kurban bulamıyorsa. Hac günlerinde üçgün oruç tutması, yedi gün de ailesine döndüğünde oruç tutması gerekir.

Taberi diyor ki: "Bu âyetin izahında tercih edilen görüş, şunu söyleyen görüştür: "Ey müminler, siz Hac için ihrama girdiğinizde size engel olunursa koyaymıza gelen bir kurban keser daha sonra da kendinizi güven içinde hissedince Haccınızı kaçırdığınız için ertesi yıl Umre yapıp daha sonra da Hac aylarına kadar Umre için girmiş olduğunuz ihramdan çıkacak olursanız size de kolayınıza gelen bir kurban kesmek veya on gün oruç tutmanız gerekir. Daha sonra Haccınızı kaza edersiniz. Taberi devamla diyor ki: "Her ne kadar bu âyet-i kerime, Haccı engellenmiş olmayan ve normal Hac aylarında

Umre yapıp Hacdan önce Umre ihramından çıkan ve tekrar Hac için ihrama girenler hakkında da hüküm ifade ediyorsa da âyet-i kerimenin ilk kısmında Haccm engellenmesinden bahsedildiğinden, âyetin bu bölümünü de Haccı engellenen kişi hakkında yorumlamak daha evladır.
Âyet-i kerimede "Kurban bulamayan kimseye Hac sırasında üç gün, döndüğünüzden sonra yedi gün oruç tutması gerekir." buyuru! m aktadır. Müfessirler âyet-i kerimede zikredilen, Hac sırasında tutulacak üç günlük orucun Hac ayının hangi günlerinde tutulacağı hususunda farklı görüşler zikretmiş-lerdir.
a- Bazılarına göre Arefe günü bitmesi şartıyla Hac günlerinin içinde tutulmasıdır. Bu görüş, Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Urve b. Zübeyr, Hasan-ı Basri - Hakem, İbrahim en - Nehai, Said b. Cübeyr, Ata, Âmir eş-Şa'bi, Katade, Süddi, Rebi' b. Enes, Tavus ve Ebu Caferden rivayet edilmiştir. Bunlara göre Temettudan dolayı, kendisine kurban gereken kişi kesecek kurban bulamayacak olursa terviye gününden bir gün, önce, terviye günü ve Arefe günü oruç tutarak Hacda üç gün oruç tutmuş olur. Bunlara göre. Zilhiccenin birinci gününden başlayarak Arefe gününe kadar (Arefe dahil) kurban yerine oruç tutmayan kimse, artık Hac günlerini kaçırmıştır. Ertesi yıla kadar bir daha Hac günü bulamaycaktır. Çünkü Resulullah.kurban bayramı gününde oruç tutmayı yasaklamıştır. Bayramdan sonra devam eden ve namazların arkasından tekbir getirilen teşrik günleri de bayramın devamı mahiyetindedir. İşte bütün bu nedenlerle Arefe gününe kadarüç gün oruç tutmayan kimse, âyetin zikrettiği Hac günlerini kaçırdığı için kurban kesmek mecburiyetindedir. Başka çıkar yolu yoktur.
b- Diğer bir kısım âlimler ise. Hacda tutulacak üç günlük orucun, Mina günlerinin sona ermesiyle biteceğini söylemişler, bayramdan önce oruç tutamayanların bayramdan sonra Mina günlerinde üç gün oruç tutabileceklerini söylemişlerdir. Bu görüş te Hz. Aişe, Hz. Ali, Abdullah b. Ömer, Urve b. Zübeyr ve Ubeyd b. Umeyr'den nakledilmiştir. Bunlar, görüşlerini şöyle izah etmişlerdir: "Kendisine temettü kurbanı gereken insan, kurbanını daha önce elde etse dahi bayram gününde kesmek zorundadır. O gün kurban bulamazsa, oruç tutması gerekir. Bayram günü oruç tutmak haram olduğu için oruç tutamayan kişinin oruçlarını Mina günlerinde tutmaktan başka çaresi yoktur, Aynca, Mina günlerini Hac günlerinden saymamak

doğru değildir. Zira o günlerde de Şeytan taşlanarak Hac menasikini yerine getirmeye devam edilmiş olur. Diğer yandan bu hu susta Hz. Aişe ve Hz. Ömer'in oğlu Abdullah, demişlerdir ki:
"Teşrik günlerinde oruç tutmaya dair kimseye izin verilmemiştir. Ancak kurban kesemediği için oruç tutmakla yükümlü olan müstesnadır. [234]
Müfessirler, temettü kurbanı bulamadığından dolayı oruç tutan kimsenin veya kendisine temettü kurbanı gerekli olmadığı halde Hacda oruç tutmak isteyen kimsenin orucuna ne zamandan itibaren başlayabileceği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.
a- Bir kısım müfessirlere göre, gerek temettudan dolayı oruç tutacak kimse gerekse nafile olarak oruç tutmak isteyen kimse Şevval, Zilkade ve Zilhiccenin herhangi bir gününde oruca başlayabilir. Yeter ki sona ermesi gereken günde bitirmiş olsun. Bu görüş Mücahid ve Tavus'tan nakledilmiştir.
b- Diğer bir kısım müfessirlere göre ise Hacda oruç tutacak olan kimsenin, Zilhiccenin ilk on gününde başlayıp bitirmesi gerekir. Bu görüş ise. Ata ve Ebu Cafer'den nakledilmiştir.
c- îkrime ve Ata'dan nakledilen başka bir görüşe göre, onlar, Hac'da oruç tutmakla yükümlü olan kimsenin, ihrama girmesinden önce dahi orucuna başlayabileceğini söylemişlerdir.
d- Abdullah b. Abbas ve abdullah b. Ömer'e göre ise Hacda oruç tutma mecburiyetinde olan kimsenin orucuna mutlaka ihramh olarak başlaması gerekir.
Taberi diyor ki:: "Bu görüşlerden doğru olanı şudur: "Umr ile Hac arasında ihramdan çıktığından dolayı kurban kesmekle yükümlü olan kimsenin, keseceği bir kurban bulamaması durumunda tutacağı üç günlük orucun başlangıcı, Umrenin bitiminden sonra Hac ihramına girmekle başlar. Ve Hac ibadetlerinden sayılan Mina günlerinin bitimiyle sona erer. Ancak bayramın birinci günü hariç. Zira o günde oruç tutulması haramdır.
Âyet- i kerimede: "Döndüğünüzden sonra da yedi gün oruç tutması gerekir." Duyurulmaktadır. Tabari diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: Temettü kurbanı bulamayan kimsenin, yükümlü olduğu on günlük orucundan üçünü Hacda tuttuktan sonra yedisini de Hacda devam ederek tutamaz mı? Onlan mutlaka memleketinde mi tutması gerekir?" Cevaben denilir ki: "Onun üzerine farz olan on gün oruç tutmaktır,

ancak bu on günün üç gününü Hacda tutmak mecburiyetindedir. Geriye kalan yedi günü dilediği yerde tutabilir. Fakat Allah teala, hasta ve yolcu olana, Ramazan ayında, oruçlarını yeyip daha sonra tutmalarına ruhsardiği gibi, temettü kurbanı bulamayana da yedi günlük orucunu Hacda tutmayıp memelketine döndükten sonra tutabileceğine ruhsat vermiştir. Böyle bir kimse dilerse orucunu yolda da tutabilir. Memleketine varması şart değildir. Nitekim Mücahid, Mensur, Ata, İbrahim en-Nehai, âyetin bu bölümünü bu şekilde izah etmişlerdir. Âyet-i kerimede: "Bu hüküm, ailesi Mescid-i Haram çevresinde oturmayan kimse içindir." buyurulmaktadır. Yani, Umre yaptıktan sonra, ihramdan çıkıp. Hac için ihrama girme gününe kadar ihramsız duran kimsenin gücünün yettiği bir kurban kesme ile yükümlü olması hükmü, sadece mescid-i Haram çevresinde yaşamayan müminler için geçerlidir. Orada yaşayanlar için böyle bir hüküm yoktur. Müfessirler, "Mescid-i Haramın çevresi" ifadesinden nerelerin anlaşıldığı hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir:
a- Bazılarına göre, burada zikredilen "Mescid-i Haamın çevresi" ifadesinden maksat, Harem bölgesidir. Oranın halkından maksat da orada yaşayan insanlardır. Harem bölgesi dışıda yaşayan insanlar temattudan dolayı kurban kesmek zorundadırlar. Bu görüş, Abdullah b. Abbas, Mücahid, Yahya b. Said el-Ensari ve Katade'den nakledilmiştir.
b- Diğer bir kısım mü fes s iri ere göre "Mescid-i Haramın çevresi" ifadesinden maksat, Harem bölgesi ve ihrama girilen inikatların içinde kalan bölgedir. Harem bölgesi halkından maksat ise, Harem bölgesinde ve inikatlar dahilinde yaşayan insanlardır. Bu görüş Mekhul, ve Ata'dan nakledilmiştir.
c- Başka bir kısım müfessirlere göre ise Mescid-i Haramın çevresi'nden maksat, Harem bölgesi ve Harem bölgesine yakın olan yerlerdir. Buralarda yaşayan insanlara temettü kurbanı gerekmez. Mesela: Arafat, Mer, Arene, Dac-nan, Reci ve Nahletan, hareme yakın olan bölgelerdir.
Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden, bize göre doğru olanı şöyle diyen görüştür: "Mescid-i Haram çevresinde yaşayanlardan maksat, Mescid-i Harama, seferi olmayacak kadar bir uzaklıkta yaşayanlardır. Zira, âyette Mescid-i Haramda hazır bulunanlar" şeklinde ifade edilmiştir. Arapçada "Hazır bulunan" ifadesi "Misafir olanın aksi" olarak kullanılmaktadır, bundan da "Misafir olanın bu hükmün dışında kaldığı" anaşılrnaktadır.

Taberi diyor ki: "Mescid-i Haramın gölgesinde yaşayanların, Umre yaptıktan sonra ihramdan çıkmaları ve tekrar Hac için ihrama girmeleri halinde temettü kurbanı kesmekle yükümlü, olmamalarının hikmeti, onların uzak mesafelerden gelen Hacılar gibi olmamalarıdır. Zira uzaktan gelen hacılar ihramdan çıkmalarına rağmen vatanlarına dönmemekte ve Harem bölgesinde ikamet etmektedirler ve tekrar orada Hac için ihrama girebilmektedirler. İşte bu imkanı kullandıklarından dolayı bir kurban kesmekle yükümlüdürler.

Bu âyet-i kerimenin izahında Buhari Abdullah b. Abbas'tan şunu naklet-miştir. Abdullah b. Abbas'tan Hacc-i Temettü sorulmuş o da şunları söylemiştir:

Muhacirler, Ensar ve Resuullah'ın hanımları Veda Haccında tekbir ve tehlillef getirerek, biz de dahil olmak üzere yola çıktık. Mekke'ye gelince Resu-Iullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Kurbanlarına gerdanlık takanlar dışındakiler Hac niyetlerini Umreye çevirsinler." Bunun üzerine Biz Kâbeyi tavaf ettik. Safa ile Merve arasında sa'y yaptık, ihramdan çıkıp hanımlarımızın yanına geldik, elbiselerimizi giydik. Resulullah buyurdu ki: "Kim daha önce kurbanına gerdanlık takmış idiyse (Hacda kesmek üzere kurbanını süsleyerek yanında getirdiyes) kurban yerine varıncaya kadar ihramdan çıkmasın. Sonra Resulullah terviye günü akşamleyin bizlere, Hac için niyet etmemizi emretti. Biz, Haccın diğer menasikini bitirince gelip Kâbeyi tavaf ettik, Safa ile Merve arasında sa'y yaptık. Böylece Haccımız tamamlanmış oldu. Sadece Allah tealanin şu âyetinde kesmemizi emrettiği kurbanımız kaldı. "Eğer emniyet içindeyseniz, Hac zamanına kadar Umre yapana, gücünün yettiği bir kurban gerekir. Kurban bulamayan kimse Hac sırasında üç gün, döndüğünden sonra da yedi gün oruç tutması gerekir. Bu, tam on gündür."

. Âyet-i kerimede beyan edilen "Döndüğünüz den sonra" ifadesindeki dönülecek yerden maksat "memleketiniz" "demektir. "Gücünüzün yettiği bir kurban" dan maksat ise "asgari bir koyun." demektir. Böylece bir yılda Hac ve Umre birlikte yapıldı. Çünkü Allah teala bunu kitabında bildirmiş, Re-suluUah (s.a.v.) de bizzat yapmış, Mekke halkı dışındaki insanlara da mubah kılmıştir.Bu hususta Allah teala: "Bu nüküm, ailesi Mcscid-i Haram çevresinde oturmayan kimse içindir" bu vurmuştu [235]

MİKAT: Mekke'ye gelen afakilerin (Mekke'de oturmayan yabancıların) ihramsız olarak geçemeyecekleri sınırları

belirleyen noktalardır.Bu noktalar, Medine istikamitnde bulunan "Zulhuleyfe" veya "B'i-ri Ali", Irak tarafından bulunan "Zat-ı Irak", Mısır tarafında bulunan "Cuhfe", Taif tarafında bulunan "Karn", Yemen tarafında bulunna "Yelemlem", Cidde tarafında bulunan "Hu-deybiye"dir.
HAREM: Mekke ve etrafında, bitkileri kopanlmamak ve hayvanları avlamamak üzere sınırları belirlenmiş bölgedir. Harem bölgesinin sınırlan Cebrail (a.s.) in göstermesiyle Hz. İbrahim tarafmtlan belirlenmiş, bu sınırlan gösteren işaretler, Resulullah (s.a.v.) tarafından da yenilenmiştir. Bu sınırlar, Cidde istikametinde bulunan Hudeybiye, Medine istikametinde bulunan Ten1 im ve Taif tarafında bulunan Cirane'den geçer. İşte bu yerler içerisinde kalan kısma Harem bölgesi denir.
HILL: Harem bölgesi ile Mikat sınırlan arasında kalan bölgedir. [236]

197- Hac, bilinen aylardadır. Kim o aylarda (Hacca başlayarak) onu kendisine farz kılarsa, artık Hacda cinsi temas, günah işleme, kavga etme yoktur. Ne iyilik yaparsanız onu Allah bilir. Azığınızı alın. Azıkların en hayırlısı takvadır. (Allah'tan korkmaktır) O halde ey akıl sahipleri benden korkun.
Haccın vakti, bilinen aylardır. Onlar da: Şevval, Zilkade, Zilhicce'nin ilk on günüdür. Kim o aylarda ihramı giyerek telbiyeye başlamak suretiyle Hacci kendisine farz kılarsa, Hacca başlayan kimse, ailesiyle cinsi temasta bulunamaz, kötü sözler söyleyemez, günahtan şiddetle kaçınır. Mücadeleye , tartışmaya giremez. Her ne zaman bir hayır ve salih amel işlerseniz Allah size onun mükâfaatını verir. Çünkü o sırlardan ve bütün gizliliklerden haberdardır. Hac yolunda ve diğer yolculuklarınızda yeteri kadar azık alın. Takva, azığı terket-mekte değildir. Takva, Allah'tan korkma iledir. Bu takva ise azıkların en hayır-lısıdır. Ey akıl ve idrak sahipleri benden korkun.
Âyet-i kerimede: "Hac, bilinen aylardadır." buyurulmaktadır. Burada zikredilen "Bilinen aylar"dan maksat, Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. abbas, İbrahim en-Nehai, Şa'bi, Mücahid, Hasan-ı Basri, Dehhak, Ata ve Abdullah b. Ömere göre, Şevval, Zilkade aylan ile Zilhicce ayının ilk on günüdür. Çünkü Allah teala bu âyet-i kerimesiyle insanlara Hac menasikinin eda edildiği aylan beyan etmektedir. Haccın menasiki ise Zilhiccenin onuncu gününde sona ermektedir. Bu hususta Abdullah b. Abbas'ın şunları söylediği rivayet edilmektedir.

"Hac bilinen aylardadır. Bu aylar da Şevval, Zilkade aylan ile Zilhiccenin ilk on günüdür. Allah teala bu aylan Hac için tahsis etmiş diğer aylan ise Umre yapmaya ayırmıştır. Bu itibarla herhangi bir kimsenin. Hac aylan dışında Hac için ihrama ginnesi caiz değildir. Buna mukabil Umre için her ayda ihrama girilebilir.
Abdullah b.Ömer, Mücahid ve Tavustan nakledilen diğerbir görüşe göre burada zikredilen Hac aylanndan maksat, Şevval, zilkade aylan ile Zilhicce ayının ilk on günü değil tamamıdır. Her ne kadar Haccın menasiki Zilhicce ayının onuncu gününde bitiyorsa da Zilhicce tam olarak Hac aylanndan sayılmakkta-dir. Zira bunlara göre Allah teala bu hayet-i kerime ile, Özellikle hac aylarını zikretmiş, bu ayların dışında kalan ayların Umre yapma aylan olduğunu bildirmek istemiştir. Bu nedenle zikredilen bu üç ayda Umre yapmak esksik bir umre sayılır. Bu aylar dışında yapılan Umre ise tam Umre kabul edilir. Bu itibarla insanlar için efdal olan, Umrelerini bu üç ayın dışındaki aylarda yapmalandir:
Taberi, birinci görüşü tercih etmiş ve Haccın menasikinin., Zilhiccenin onuncu gününde bittiğini, ondan sonraki günleri hac aylanndan saymanın mümkün olmadığını 0 söylemiştir.
Âyet-i kerimede, "Kim, bu oylarda haccı kendisine farz kılarsa" buyuruî-mamktadır. Müfessirler, hacca niyet eden kimsenin, hangi surette haccı kendisine farz kılmış olacağı hususunda iki görüş zikretmişlerdir.
a- Abdullah b. Ömer, Atâ, Süfyan es-Sevri, Mücahid, İbrahim en-Nehaî, Tavus ve Kasım b. Muhammed'e göre Hacc'a niyet eden kimse telbiye getinne-ye başlayınca Haccı kendisine farz kılmış olur.
b- Abdullah b. Abbas, İbrahim en-Nehaî, Atâ, Hasan-ı Basrî, katade ve Dehkaha göre Hacca niyet eden kimsenin Haccı kendisine farz kılması, ihramı giymesiyle olur.
Taberi diyor ki: "Hacca niyet eden kimsenin haccı kendisine farz kılması, Allah tealanın, hac yapan insana farz kıldığı bütün amelleri işlemeye ve Allah'ın yasakladığı bütün şeyleri terketmeye azmettiği zaman olur."
Âyet-i kerimede geçen ve "Cinsi temas yoktur" diye tercüme edilen ifadesinden maksat,
a- Abdullah b. Abbas, Tâvüs, Ebul Âliye, abdullah b. Ömer, Atâ, Abdullah b. Zübeyr ve Mücahide göre "Hacda kişinin, eşine cinsi münasebeti çağırış-tıracak sözleri söylemesidir. "Mesela kişinin hanımına, imalı bir şekilde değil de açıkça: "İhramdan

çıkarsak şöyle yapacağım." şeklinde konuşması bir edep dışı konuşmadır ve bu konuşma hacda yasaktır., Yani fiilen cinsi münasebete var-masa da onu çağınştıracak konuşmalar'yapmaktır ve bu yasaktır.
b-Miksem, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud, Hasan-i Basri, Amr b. Dinar, Atâ, Mücahid, Katade, Said b. Cübeyr, Süddi, Rebi' b. Enes, ibrahim en-Nehaî, İkrime ve Abdullah b. Ömer'e göre âyette zikredilen kelimesinden maksat, fiilen cinsi münasebette bulunmaktadır.
Taberi diyor ki: "Refes" kelimesinin asıl mânâsı "Konuşurken edep dışı konuşmaktır" Ancak mecazi olarak cinsî münasebet için de kullanılmaktadır. Madem ki âlimler bunun hangi anlamda kullanıldığı hakkında ihtilaf etmişlerdir o hakle bu kelimeyi bütün mânâlarında kullanıldığı şekliyle almak daha evladır. Zira bu kelimenin, mânâlarından herhangi birine tahsis edildiğine dair hiçbir delil yoktur.
Ayet-i kerimede geçen ve "Günah işleme yoktur" diye tercüme edilen ifadesi, müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.
a- Bazılarına göre bu âyette zikredilen kelimesinden maksat bütün günahlardır. Bu görüş, Abdullah b. Abbas, Atâ, Hasan-ı Basri, Tavus, Mücahid, Muhammed b. Kâ'b el-Kurezi, Katade, Said b. Cübeyr, İkrime, Zühri ve ibrahim en -Nehaiden nakledilmiştir.
b- Diğer bir kısım müfessirlere göre ise buradaki ifadesinden maksat, Allah tealanm, ihramlı kimseye yasakladığı, av hayvanını ödürme ve saçını, tırnağını kesme gibi yasaklardır. Bu görüş, Abdullah b. Ömer'den nakledilmiştir.
c- Diğer bir kısım miifessirlere göre buradaki "Füsuk"tan maksat, söv-mektir. Bu görüş ise yine Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Mücahid, Süddi ve İbrahim en-Nehaiden nakledilmiştir.
d- Başka bir kısım âlimlere göre buradaki "Füsukü ifadesinden maksat, putlara kurban kesmektir. Bu görüş te İbn-i Zeydden nakledilmiştir.
c- Başka birkısım âlimlere göre buradaki "Füsuk"tan maksat, insanları kötü lakaplarla çağırmaktır. Bu görüş te Dehhaktan nakledilmiştir.
Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şâyân olan görüş", ihramlı iken yapılması haram olan şeylerdir", diyen görüştür. Zira âyet-i kerimenin baş tarafında "Hac, bilinen aylardadır. Kim o aylarda haccı kendisine farz kılarsa artık o kimseye refes

ve füsuk yasaktır" Duyurulmuştur. Haccı kendisine farz kılmış olan kimse ihrama girmiş olacağından buradaki "Fısk"m da, ihramla ilgili fisk olması daha evladır. O da ihramlı iken, Allah'ın haram kıldığı şeyleri yapmaktır. Halbuki diğer bütün günahlar, sövme, hoşlanılmayan lakaplarla çağırma putlara kurban kesme vb. şeyler her zaman günahtır. Bunların, haccın ahkâmım belirten âyetin içinde zikredikliğini söylemek isabetli değildir.
Ayet-i kerimede.geçen ve "Hacda kavga etmek yoktur" şeklinde tercüme edilen ifadesi de, müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.
a- Bazılarına göre buradaki "Hacda kavga etmek yoktur" ifadesinden maksat, İhramlı olan kimsenin, herhangi bir kimseyle mücadele etmemesidir. Ancak âyetin bu bölümünü bu şekilde izah eden müfessirler, hacda ihramlı iken yasaklanan mücadelenin mahiyeti hakkında aralarında farklı görüşler zikretmişlerdir:
aa- Bazılarına göre burada, ihramlı kimseye yasaklanan tartışma, arkadaşını kızdıracak derecede bir tartışmadır. Bu görüş Abdullah b. Mesud, Abdullah b. Abbas, Ata, Said b. Cübeyr. Mücahid, Amr b. Dinar, Hasan-ı Basri, Deh-hak, Rebi' b. Enes. İbrahim en- Nehai, İkrime, Zühri ve Katadeden nakledilmiştir.
bb- Diğer bir kısım âimlere göre, burada ihramlı olan kimseye yasaklanan kavgadan maksat, sövme ve döğüşmedir. Bu görüş, Abdullah b, Ömer ve Katadeden nakledilmiştir.
cc- Muhammed b. Kâ'b el-Kureziye göre ise burada ihramlı olana yasaklanan kavgadan maksat, "Benim haccım senin hacemdan daha mükemmeldir." şeklinde yapılan övünmelerdir.
dd- Kasım b. Muhammed'e göre burada ihramlıya yasaklanan kavgadan maksat kişilerin haccın günleri hakkında birbirleriyle münakaşa etmeleridir.
ec-İbn-i zeyde göre ise burada, ihrama girenlere yasaklanan kavgadan maksat, hacda ziyaret edilen yerleri kimin tam olarak bilip bilmediği hususlarında yapılan münakaşalardır. Bu hususta İbn-i Zeyd diyor ki: "Hacca giden
herkes belli bir yerde duruyor: "Hz. İbrahim burayı ziyaret etmişti." diyordu. Allah teala Resulullah'a, hac ibadetlerinin yapıldığı yerleri öğreterek bu ihtilafları ortadan kaldırdı.
b- Diğer bir kısım müfessirler, bu âyette zikredilen "Hacda kavga yoktur" ifadesinin, hacda ihram giyen kimselerin kavga etmemelerini belirtmediğini, bu ifadenin, haccın gün ve yerleri

hakkında cahiliye döneminde olduğu gibi artık ihtilaf edilemeyceğini ve hac aylarının yerlerinin değiştirilemeyeceğini beyan ettiğim söylemişlerdir. Yani artık hac ayları ve haccın yeri belirlenmiştir. Artık bunların değiştirileceği hususunda tartışma yapılamaz." demektir Âyetin bu şekilde izah edilişi, Mücahid ve Süddiden nakledilmiştir.
Taberi de bu görüşü tercih etmiş, âyetin baş tarafında haccın, bilien aylarda olduğunun bildirilmesinin âyetin bu bölümün bu şekilde izah etmeye daha uygun düştüğünü söylemiştir. Taberi devamla şunları söylemiştir: "Buradaki tartışmayı, arkadaşını kızdıracak şekilde bir tartışma olarak izah etmek isabetli değildir. Zira arkadaşla tartışma bâtıl bir mesele hakkındaysa bu hacda da yasaktır haccın dışında da. Şayet haklı bir meselede tartışma oluyorsa bu hacda da caizdir hac dışında da. O halde bu âyet-i kerimenin sadece hacda, kişinin arkadaşıyla tartışmasını yasakladığını söylemek isabetli değildir. Yine buradaki tartışmayı sövüşme anlamına almak ta doğru değildir. Zira sövüşme haccın dışında da yasaktır. O halde sadece hacda söüşmenin yasak olduğunu söylemenin bir anlamı yoktur. Nitekim bu hususta Resulullah şöyle buyurmuştur: "Müslü-man'a sövmek fâsıklık, onu öldürmek (kanının helal olduğuna inanmak) ise kâfirliktir. [237]Yine Peygamber efendimiz bir hadis-i şerifinde bu âyet-i kerimede zikredilen "Hacda cinsi temas, fısk ve tartışma yoktur" şeklindeki üç yasaktan sadece ilk ikisini birlikte zikretmiş ve bu yasaklara uyanın günahlan-nm affedileceğini beyan etmiş ve buyurmuştur ki:
"Kim bu beyti hacceder, cinsi temasta bulunmaz ve fısk işlemezse buradan ayrılırken annesinden doğmuş gibi ayrılır. [238]
Resulullah'ın, bu hadis-i şerifinde, özellikle cinsi temasla fışkı zikredip tartışmayı zikretmemesi gösteriyor ki bu âyette zikredilen tartışma, kişinin arkadaşını kızdıracağı veya arkadaşına söveceği şekilde bir tartışma değil, cahiliye döneminde olduğu gibi haccın vakti hakkında ve hacda ziyaret edilecek yerlerin nereler olduğu hakkındaki tartışmalardır. Burada zikredilen tartışma diğer tartışmalardan olsaydı Resulullah da hadis-i şerifinde aynı cinsten sayılacak yasaklarla birlikte zikrederdi.
Taberi, bu görüşü tercih etmesi nedeniyle âyet-i kerimeyi şu şekilde okuyan kıraati tercih etmiştir.Âyet-i kerimede "Azığınızı alın" buyurulmaktadtr. Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr, İkrime, Mücahid, Katade, Rebi' b. Enes, İb-

rahim en-Nehai, Süfyan es-Sevri ve İbn-i Zeyd bu âyet-i kerimenin nüzul sebebinin şu hadise olduğunu zikretmişlerdir: Bu hayet nazil olmadan önce bir kısım insanlar hac yoluna çıkarken azık almazlardı. Onlar "Biz Allah'ın misafirleriyiz. O bizi yedirir içirir." derlerdi. Diğer bir kısım insanlar da ihrama girmeden önce yanlarında bulunan azıkları, ihrama girince atarlar ve kendilerine yeniden azık edinmeye çalışırlardı. İşte bu âyet-i kerime nazil oldu ve hacıların yanlarına azık almalarını emretti. Bu hususta Mücahid diyor ki: "Dışarıdan gelen haclar azıksız gelir, insanlardan dilenirlerdi. Allah teala onlara azık atmalarını emretti." Hasan-ı Basri diyor ki: "Yemen halkından bir kısım insanlar hacca giderken ve yolculuk yaparken azık almazlardı. Allah teala onlara, Allah yolunda azık almalarını emretti ve onlara, azıkların en hayırlısının da takva olduğunu bildirdi. Abdullah b. Abbas bu hususta şöyle diyor:
"Yemen halkı hacca giderken azık almıyor ve: "Biz, Allah'a tevekkül eden kullarız." diyorlardı. Fakat Mekke'ye geldikleri zaman da. insanlardan dileniyorlardı. İşte bunun üzerine Allah teala bu âyeti indirdi. [239]
Hac yolunda alman azıklann neler olabieceği hakkında müfessirler şunları söylemişlerdir: Said b. Cübeyre göre hac yolunda alınan azık, kek, zeytin yağı, kavurulmuş ve kavurulmamış un'dur. Şa'biye göre hurma va kavurulmuş un, Süfyan es-Sevriye göre, kek ve kavurulmuş un, İkrimeye göre, kavurulmuş ve kavurulmamış un, Salime göre ise, ekmek, et ve hurmadır. [240]

198- Rabbinizin lütfundan rızık aranızda bir günah yoktur. Arafat-tan sel gibi akıp inerken, Meş'arîl Haramda Allah'ı zikredin. Daha önce sapıklardan olduğunuz halde, size doğru yolu gösterdiği gibi onu anın.
Ey müminler, hac mevsiminde ticaret yaparak Allah'ın vermiş olduğu rızkı aramanızda bir zorluk ve günah yoktur. Araf attan akın akın dönerken, Müz-delifede bulunan Meş'aril Haramda Allah'a dua edin ve namazı kılın. Sizi cehennem ateşinden kurtardığı ve hidayete eriştirdiği için Allah'ı överek ve nimetlerine karşı şükrederek anın. Zira siz bundan evvel şirk ve şaşkınlık içindeydiniz. Doğru yolu görmeye gözleriniz kör idi.
* Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Ukaz, Mecenne ve Zül Mecaz" denen yerler, cahiliye döneminde panayır kurulan yerlerdi. Bu sebeple Müslümanlar Hac mevsiminde buralarda ticaret yapmaktan kaçınıyor ve

bunu günah sayıyorlardı. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu ve Allah teala: "Rabbinizin I ut fundan rızık aramanızda bir günah yoktur. [241] buyurdu.
Abdullah b. Ömer, Mücahid. Büreyde, Ata, Katade, Abdullah b. Zübeyr, Süddi, İbrahim en-Nehai ve Rebi1 b. Enes de bu âyette zikredilen "Rabbinizin lütfundan rızık aramanızda bir günah yoktur." ifadesinden maksadın "Hac yaparken ticeret yapmanızda bir mahzur yoktur" demek olduğunu söylemişlerdir.
Ebu Ümame et-Teymi diyor ki: "Ben, Abdullah b. Ömere dedim ki: "Biz, kiralama yapan bir kavimiz, bizim haccimiz yerine geliyor mu?" O da dediki: "Siz, Kâbeyi tavaf etmiyor musunuz? Bilinen yerleri dolaşmıyor musunuz? Şeytanı taşlamıyor musunuz? ve başınızı tıraş etmiyor musunuz? " Biz de dedik ki "Evet yapıyoruz." Bunun üzerine Abdullah dedi ki: "Bir adam gelip Resulllah'a senin bana sorduğun soruyu sordu. Resulullah ne söyleyeceğini bilemez oldu.İşte o sırada Cebrail £a.s.) Resulullah'a: "Rabbinizin lütfundan rızık aramanızda bir günah yoktur." âyetini indirdi. Resulullah da onlara "Sizler ilacılarsınız," buyurdu. [242]
Âyet-i kerimede "Arfattan sel gibi akıp inerken.." bu yurul m aktadır. Burada ifade edilen "Akıp inerken" den maksat, Arafattan geri dönmektir. Âyette zikredilen "Arafat"" kelimesinin lügat mânâsı "Bilinenler" demektir. A-rafata bu ismin niçin verildiği hususunda müfessirler şunları söylemişlerdir: Hz. îbrahime Arafatın nasıl bir yer olduğu, sıfatlarıyla beraber bildirilmişti. Hz. İb-jahim orayı görünce tanımış ve "Ben burayı tanıdım" demiş bu sebeple de oraya "Arafat" denilmiştir. Bu hususta Süddi şunian söylemiştir: Allah tealanın emri üzerine Hz. İbrahim, insanları hacca çağırmıştır. İnsanlar "Lebbeyk" diyerek ona gelmişlerdir. Bunun üzerine Allah teala İbrahîme, Arafatın sıfatlarını bildirerek oraya çıkmasını emretmiştir. İbrahim gidip Akabedeki "Şecere"denen yere varınca karşısına şeytan dikilmiş e onu geri çevrimek istemiştir. Bunun üzerine İbrahim, Şeytana yedi çakıl taşı atmış attığı her taşla birlikte de tekbir getirmiştir. Şeytan oradan kaçıp ikinci cemrede yine İbrahim'in önüne çıkmış, ona engel olmak istemiş İbrahim yine tekbir getirerek ona taşlar atmıştır. Şeytan bu kez üçüncü Cemreye varmış, orada da İbrahim'e engel olmak istemiş, İbrahim orada da tekbir getirerek Şeytanı taşlamıştır. Şeytan, İbrahim'in kendisini dinlemeyeceğini anlayınca ortadan kaybolmuş fakat İbrahimin nereye

gideceğini bilememiştir. İbrahim yoluna devam ederek, "Zülmecaz" denen yere varmış, oranın tanımadığı bir yer olduğunu görünce yoluna devam etmiştir. Bu sebeple oraya, "Geçilip gidilen yer" anlamına gelen "Zülmecaz" adı verilmiştir. İbrahim yoluna devam ederek nihayet Arafata varmış,orayı görünce de, daha önce belirtilen sıfatlarından dolayı orayı tanımış ve "İşte burası, tanıdım" demiştir. Bu sebeple Arafata "Tanınan yer" anlamına gelen bu isim verilmiştir. İbrahim akşama kadar orada durmuş, akşam olunca da iki namazın birleştirildiği "Müzdelife"ye gelmiş ve orada vakfe yapmıştır. Müzdelife, "kendisine yaklaşılan yer" veya "İki namazın birbirine yaklaştınldığı yer," demektir. Hz. Aliden de, daha kısa bir şekilde süddininkine benzer bir izah nakledilmiştir.
Abdullah b. Abbas'a göre ise, Arafat'a bu ismin verilmesi, Cebrailin Hz. İbrahime gösterdiği her yere karşı İbrahim'in "Tamam ben burayı tanıdım" demeşindendir.
Âyet-i kerimede "Meş'aril Haramda Allah'ı zikredin." buyurulmakta-dır. Burada ifade edilen "Allahi zikir" den maksat, namaz kılmak ve Allah'a dua etmektir.
Âyette zikredilen "Mçş'aril Haram"dan maksat, Müzdelifenin iki dağı arasında bulunan bir tepeciktir Arafat yolu üzerinde bulunan iki boğazın bitiminden itibaren başlar ve "Muhassır" denen yere kadar devam eder. Arafat yolu üzerindeki iki boğaz, Meş'arii Harama dahil değildir.
Taberi diyor ki: "Meş'aril Haramın sınırları bu zikredilen yerler olmasına rağmen ben, hacıların Kuzeh dağı ve çevresinde vakfeye durmalarını tercih ederim. Zira Hz. Ali şöyle buyurmuştur:
"Resulullah müzdelifede sabahlayınca Kuzeh tepesinin üzerinde vakfeye durdu ve Buyurdu ki: "Burası Kuzehtir ve burası vakfe yeridir. Müzdelifenin her tarafı da vakfe yeridir. [243]

199- Sonra insanların akın akın döndüğü yerden siz de akın edip dönün ve Allahtan mağfiret dileyin. Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.
Ey Kureyş topluluğu, diğer insanların yaptığı gibi siz de Arafattan akın edip dönün ve günahlarınız için Allahtan af dileyin. Çünkü o sizi bağışlayan ve size acıyandır.
* Müfessirler bu âyette zikredilen "Akın edip dönme" emrinin kimlere verildiği ve bu emre muhatap olanların, kendilerine

uymaları istenen insanlardan kimlerin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.
Urve b. Zübeyr, Abdullah b. Abbas, Ata, Mücahid, Katade, Süddi, Rebi' b. Enes, Hz. Aişe ve îbn-i Ebi Neciyh'e göre burada, diğer insanlar gibi akıp gitmeleri emredilenler Kureyşlilerdir. Diğer insanlar ise Kureyşlilerin dışındaki insanlardır. Zira KureyşlilerMekkede yaşamaları hasebiyle kendilerinin Beytulla-hın sakinleri olduklarını, bu nedenle diğer insanlardan daha üstün olduklarını sanıyorlar ve bu üstünlüklerini belirtmek için de hac yaparken Harem bölgesinin dışına çıkmıyorlardi. Bu yüzden Arafata vanp orada vakfeye durmuyorlardı. Allah teala onları uyardı. Kendilerinin de diğer insanlar gibi Haccin menasikini yapmalannı emretti. Bu hususta Hz. Aişe (r.anh) diyor ki:
"Kureyşliler ve onların dinine tabi olanlar Hac sırasında Arafata çıkmayıp Müzdelifede kalıyorlar ve kendilerine "Muhafazakârlar" mânâsına gelen "Ahmes" ismini veriyorlardı. Halbuki diğer Araplar Arafata gidip orada vakfe yapıyorlardı. İslam dini gelince AHah teala, Peygamberine, Arafata gitmesini, orada vakfe yapmasını sonra da oradan akıp gelmesini emretti. İşte bu âyet-i kerime bu hususa işaret ediyor. [244]
Dehhaktan nakledilen bir rivayete göre ise burada kendilerine akıp dönmeleri emredilenlerden maksat, Müslümanlardır. Kendilerine uymalan emredilen insanlardan maksat ise, Hz. İbrahimdir. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: "Ey Müslümanlar, siz de İbrahim gibi akın edip.dönün...."
Taberi, müfessirterin ittifak ettikleri bir görüş olarak birinci görüşü tercih etmiş ve âyeti ona göre izah etmiştir. Eğer böyle bir ittifak olmasaydı Dehhaktan nakledilen rivayetin daha evla olduğunu söylemiş olacağını zikretmiştir.
Taberi diyor ki: "Sonra insanların akın akın döndüğü yerden siz de akın edip dönün." ifadesi iki şekilde tefsir edilebilir. Bunlardan biri, yukarıda zikredilen, Dehhakm görüşüne uygun olan tefsirdir. O da şöyledir: "Ey Müminler, benim dostum İbrahimin, Meş'aril Haramdan ayrılıp Mina'ya doğru gittiği gibi siz de Meş'aril Haramdan dönüp Minaya doğru gidin. Benden günahlarınız için af dileyin. Çünkü ben, günahları çok affeden ve size çok merhametli olanım."
Taberi diyor ki: "Resulullahtan, Abdullah b. Mirdas ve Abdullah b. Ömer tarafından nakledilen şu iki hadis, âyet-i kerimeyi bu şekilde tefsir etmenin daha uygun olduğunu göstermektedir.

Abbas b. Mirdas es-Selemi diyor ki:
"Resuluilah (s.a.v.) Arafatta durduğu akşam, ümmeti için Allah tealadan mağfiret diledi. Allah teala ona: "Bunları affettim, zalim olan hariç. Çünkü ben mazlumun hakkını ondan mutlaka alacağım." diye cevap verdi. Resuluilah "Ey rabbim, eğer dilersen mazluma hakkını cenneten verir ve zalimi de affedersin." dedi. Allah teala, akşamleyin Resulullahın bu talebine cevap vermemişti. Resuluilah Müzdelifede sabahlayınca bu duasını tekrarladı. Bu defa ona istediği verildi. Orada Resuluilah güldü veya gülümsedi. Bunun üzerine Ebubekir ve Ömer: "Babam ve anam sana feda olsun, Bu an, senin gülmediğin bir andır. Seni güldüren nedir? Allah seni güldürsün." dediler. Resuluilah da buyurdu ki: "AHahın düşmanı İblis, Aziz ve Celi! olan Allanın, benim duamı kabul edip ümmetimi affettiğini öğrenince toprakları alıp başına saçmaya başladı." Vah başıma gelenlere, keşke «Iseydim de bunu duymasaydım." Şeklînde bağırmaya başladı. İşte beni güldüren, ondan gördüğüm bu feryattir.[245]
Abdullah b. Ömer diyor ki: "Resulullah, Arafe günü, geceleyin bize bir hutbe okudu ve buyurdu ki: "Ey insanlar, Allah sizlere bulunduğunuz bu yerde Iütufda bulundu. İyilikte bulunanlarınızın iyiliğini kabul etti ve ona istediğini verdi. Kötülükte bulunanlarınızı da bağışladı. Ancak aranızdaki haklar müstesna. Haydi Allanın adıyla dönüp gidin." Abdullah b. Ömer diyor ki: Namazların cem edildiği günün sabahı olunca Resulullah şöyle buyurdu: "Ey insanlar, Allah size bulunduğunuz bu yerde de lütufta bulundu. İyilikte bulunanlarınızın iyiliğini kabul etti. Kötülükte bulunanlarınızı iyilikte bulunmalarına bağışladı. Aranızdaki hakların karşılığını da kendi katından verdi. Allanın adıyla dönüp gidin." Bunun üzerine sahabiler "Ey Allahın Resulü, sen bizi dün üzüntülü ve hazin bir şekilde döndürüp götürdün. Bugün ise bizi sevinçli ve mesrur bir şekilde döndürüp götürüyorsun." Resulullah da buyurdu kî: "Ben dün rabbimden bir şey dilemiştim o, onu bana lütfctmcmiş-ti. Ben ondan, birbiriniz üzerinde olan haklarınızı affetmesini istemiştim. O bunu kabul etmemişti. Bugün ise Cebrail geldi ve dedi ki: "Rabbin sana selam söylüyor ve diyor ki: "İnsanların birbirleri üzerinde olan haklarının karşılıklarını ben kendi katımdan garanti ettim. [246]
Taberi diyor ki: "Ayetin diğer bir izah şekli ise şöyledir: "Sonra sizler, Arafattan dönüp Meş'aril Harama akıp giderken Allahı, Meş'aril Haramda zikredin." [247]

200- Hac ibadetlerinizi bitirince, atalarınızı andığınız gibi veya daha fazlasıyla Allahı zikredin. İnsanlardan bir kısmı: "Rabbimiz, (nimetlerini) bize dünyada ver." der. Bunların, âhirette hiçbir nasibi yoktur.
Hac ibadetlerinizi bitirip kurbanınızı kestikten sonra, rabbinizi Övgü, şükür ve tekbirlerle anın. Evladın ana babaya yalvardığı, küçük çocuğun anne ve babasından bir şey istediği gibi yalvann. Hatta ondan daha şiddetli bir istekle, dünya ve âhiret hayın için onu anın. İnsanlardan bir kısmı, rablerinden sadece bu dünya malını isterler. Onlara Allahın sevabından bir pay, cennetlerinden de nasip yoktur. Çünkü onlann amelleri sadece bu dünya ve onun ziynetleri içindir.
Âyet-i kerimede: "Hac ibadetlerinizi bitirince" buyurulmaktadır. Hac ibadetlerinin bitirilmesi, kurbanın kesilmesiyle olur.
Âyet-i kerimede: "Atalarınızı andığınız gibi veya daha fazlasıyla Allahı zikredin." Duyuruluyor. Müfessirler bu ifade ile neyin kastedildiği hususunda çeşitli izahlarda bulunmuşlardır.
a- Enes b. Mâlik, Mücahid, Ebu Vâil, Ebubekir b. Ayyaş, Katade, Said b. Cübeyr ve İkrimeye göre âyetin bu ifadesinden maksat şudur: Bir kısım insanlar cahiliye döneminde Hac ibadetini bitirdikten sonra bir araya toplanır, atalarının yaptıklarını sayarak övünürlerdi. Mesela: "Benim babam yemek yedirendi." veya "Benim babam falan kimselerin kâküllerini kesmiştir. (Yani onları mağlup etmiştir) gibi sözler söyleyip övünürlerdi. İslam gelince Allah teala bu gibi insanlara emretti ki, İslamdan önce atalarınızı andığınız kadar veya daha fazlasıyla artık bu günden sonra Allahı zikredin, Onu ululayın başkalarıyla iftihar etmeyi bırakın."
b- Ata, Dehhak, Rebi' b. Enes ve Abdullah b. Abbas'a göre ise âyet-i kerimenin bu bölümünün izahı şöyledir: "Ey mü'minler, hac ibadetlerinizi bitirdikten sonra, çocukların babalarından birşeyler istemeleri gibi veya daha fazla bir istekle rabbinizden niyazda bulunun ve yalvann."
c- Süddi ise bu âyet-i kerimenin izahını şöyle yapmıştır: "Sizler, haclarınızı bitirdikten sonra, atalannızi vasıta yaparak ve onlara verilenleri zikrederek bir şey isteme yerine Allah'tan, doğrudan doğruya talepte bulunun. Dualarınızda "Ey Allahım, benim babam, çanağı büyük, kubbesi yüksek, malı çok bir kimse idi. Sen, bana da ona verdiğin gibi mal ver." şeklinde dua etmeyin.

Taberi diyor ki: "Bana göre burada tercihe şayan olan görüş şudur: "Hac bitiminden sonra Allah tealayı ululayın. Yani teşrik günlerinde tekbir getirin. Siz bu tekbirlerinizi getirirken, çocukların, babalarından bir şey istemeleri gibi veya daha fazlasıyla Allah'a yalvann ve affınızı dileyin."
Âyeti kerimede: "İnsanların bir kısmı "Rabbimiz (nimetlerini) bize dünyada ver." derler." buyurulmaktadır. Ebu Vâil, Ebubekir b. Ayyaş, Enes b. Mâlik, Mücahid, Süddi, Katade ve İbn-i Zeyd bu âyeti izah ederken şöyle demişlerdir: "Bir kısım insanlar vardır ki sadece dünya nimetlerini isterler. AUaha dua ederken şöyle derler: "Ey Allahım sen bize mal ve mülk ver. Sen bize yağmur yağdır. Sen, düşmana karşı bize zafer ver." Bunlar, âhiretle ilgili herhangi bir istekte bulunmazlar. İşte bu gibi insanların âhirette herhangi bîr paylan yoktur. [248]

201- Onlardan bir kısmı da: "Rabbimiz bize dünyada da iyilik ver, âhirettc de iyilik ver ve bizi, cehennem ateşinden koru." der.
Onlardan bir grup ta, rablerinden hem dünya hem de âhiret hayrını isterler ve: "Bizi cehennem azabından koru." derler.
Dünya iyiliği, vücut sağlığı, geçim bolluğu, ilim ve ibadet gibi şeylerdir. Âhiret iyiliği ise, cennet ve onun nimetleridir. Çünkü kim ona utaşamazsa bütün iyiliklerden mahrum olmuş demektir.
Katade'ye göre dünyadaki iyilikten maksat, dünyada afiyet üzere olmak, âhiretteki iyilikten maksat ise âhirette afiyet üzere olmaktır. Bu hususta Enes b. Mâlikin şunu rivayet ettiği nakledilmektedir. Enes b. mâlik diyor ki:
"Resulullah (s.a.v.) Müslümanlardan, küçüttip civciv kadar kalmış bir hastayı ziyaret etti ve ona: "Sen, Allaha bir şeyler dua ediyor veya ondan bir şey diliyor muydun?" dedi. Adam: "Evet, diliyordum ve diyordum ki: "Ey Allahım, âhireiîe beni ne ile cezai andı rac aks an dünyadayken onu bana hemen ver." Resulullah bunun üzerine şöyle buyurdu: Sübhanallah, senin buna gücün yetmez." Ey Allahım sen bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver ve sen bizi, cehennem azabından koru." deseydin ya." Sonra Resulullah bu adam için dua etti
Allah da ona şifa nasbetti. [249] Enes b. Mâlik diyor ki:
"Resulullah: "Ey Rabbimiz olan Allahım, bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver ve bizi cehennem azabından koru," diye dua ederdi. [250]

Hasan-ı Basri ve Süfyan es-Sevriye göre ise "Dünyadaki iyilikten maksat, ilim ve ibadettir. Âhiretteki iyilikten maksat ise, cennettir.
Süddi ve İbn-i Zeyde göre de dünyadaki iyilikten maksat mal'dır. Âhiretteki iyilikten maksat da cennettir.
Taberi diyor ki: "Bana göre doğru olan görüş şudur: "Allahin dünyada vereceği iyilik hem vücut afiyetini, hem rızkı, hem ilmi hem de ibadeti içine alan bir iyiliktir. Âhiretteki iyilikten maksat ise, şüphesiz ki cennettir. Zira cennetten mahrum olanın âhirette başka herhangi bir nimete erişmesi mümkün değildir." [251]

202- İşte onların, kazandıklarından payları vardır. Allah, hesabı sür'atli olandır.
İşte onların yaptıkları hac ibadeti ve kestikleri kurban gibi amellerinde, kendileri için büyük bir pay ve bol sevap vardır. Dünya geçimliğinde basit bir değeri uman, peşin lezzeti tercih eden ve bunlar için yaptıkları yolculukta çeşitli zorluklara katlanan insanlar için ise böyle bir pay yoktur. Allah, hesabı sür'atli olandır. Kullarına, yaptıkları amellerin karşılığını en kısa zamanda verendir.
Âyet-i kerimede: "Allah, hesabı sür'atli olandır." Duyurulmaktadır. Bundan maksat: "Allah, yalnızca dünyayı isteyenin de, hem dünyayı hem de âhiret nimetini isteyenin de amellerini kuşatmıştır, zaptettirmiştir. Her iki fırkanın da layık oldukları ceza ve mükâfaatı çok sür'atli verir." demektir. [252]

203- Allahı sayılı günlerde zikredin. Kim iki gün içinde accic edip dönerse ona bir günah yoktur. Kim de geri kalırsa ona da bir günah yoktur. Bu, AHahtan korkan içindir. O halde Allahtan korkun ve bilin ki onun huzurunda toplanacaksınız.
Allahı, Hac sırasında Minada bulunduğunuz günlerde anın. Hac yapan kimse isterse acele edip Minadan iki gün içinde aynisin isterse iki gün içinde dönmeyip üçüncü güne kalsın farketmez. Çünkü onun günahları affedilmiştir. O, haccını eda ederken Allahtan korksun ve onun emirlerine karşı gelmekten sakınsın. O halde emirlerine uyup yasaklarından kaçınarak Allahtan korkun ve bilin ki Allah, mutlaka amellerinizin karşılığını verecektir. İyilikte bulunana mükâfaatını, kötülükte bulunana da cezasını verecektir.
* Âyet-i kerimede zikredilen "Sayılı günler"den maksat, Şeytanı taşlama günleridir. Bu günlere "Teşrik günleri" denir. Allah

teala kullarına, bu günlerde kıldıkları namazların arkasından tekbir getirmelerini ve bu günlerde Şeytana attıkları her taşla birlikte tekbir getirmelerini emretmiştir. Burada zikredilen "Sayılı günler"den maksadın teşrik günleri olduğu, Abdullah b. Abbas, Ata, Müca-hid, İbrahim en-Nehai, Hasan-ı Basri, İsmail b. Ebi Halid, Katade, Süddi, Rebi1 b. Enes, Mâlik ve İbn-i Zeyd tarafından nakledilmiştir. Ayrıca ResuluUahın, teşrik günlerinde Allanın zikredileceğini bildirmesi de bu âyette zikredilen "Sayılı günler"den maksadın, teşrik günleri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu hususta Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyuruyor:
"Teşrik (tekbir) günleri, yeme, içme ve Allahı zikretme günleridir. [253]
Âyet-i kerimede zikredilen "**İ**ki gün"den maksat ise, Hac sırasında Minada geçirilen ve Şeytanın taşlandığı günlerdir. Peygamber efendimiz bu hususta da şöyle buyurmaktadır:
"Hac Arafattır, Hac Arafattır, Hac Arafattır. Mina günleri üç gündür. Kim iki gün içinde acele edip dönerse ona bir günah yoktur. Kim de geri kalırsa ona da bir günah yoktur. Kim bayram günü sabahı fecirden evvel Arafata kavuşacak olursa Hacca kavuşmuş olur. [254]
Âyet-i kerimede: "Kim iki gün içinde acele edip dönerse ona bir günah yoktur. Kim de geri kalırsa ona da bir günah yoktur. Bu, Allahtan korkan içindir." Duyurulmaktadır. Müfessirler bu âyet-i kerimenin bu bölümünü şu şekillerde izah etmişlerdir:
a- Ata, İkrime, Mücahid, Süddi, Katade, İbrahim en-Nehai, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbastan nakledilen bir görüşe göre, onlar âyetin bu bölümünü şu şekilde izah etmişlerdir: "Kim, teşrik günlerinin ilk iki gününde acele eder ve oradan ayrılacak olursa, ayrılmasından ve acele etmesinden dolayı ona bir günah yoktur. Kim de teşrik günlerinin ikinci gününde acele etmeyip üçüncü güne kalır ondan sonra oradan ayrılacak olursa, onun için de geç kalmasından dolayı bir günah yoktur.
b- Abdullah b. Mes'ud, İbrahim en-Nehai, Abdullah b. Ömer, Mücahid, Abdullah b. Abbas, Âmir eş-Şa'bî ve Hz. Aliden nakledilen diğer bir görüşe göre âyetin bu bölümünün izaht şöyledir: Kim iki günde acele edecek olursa onun da günahları affedilmiştir, kim de iki günden fazla kalırsa onun günahları da affedil mistir. Zira hacemdan dolayı onun günahları bağışlanmıştır. İki günde acele 'edip etmemesi onun bağışlanmış olmasını etkilemez.

c- Mücahidden nakledilen başka bir görüşe göre bu âyetin izahı şöyledir: O kimsenin, iki gün içinde acele etmesi halinde de, iki günden geç kalması halinde de hac yaptığı yıl ile gelecek yıl arasındaki günahları affedil mistir.
d- Ebul Âliye, İbrahim en-Nehai, Süddi, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Mes'uddan nakledilen diğer bir görüşe göre âyetin bu bölümünün izahı şöyledir;: Kim bu iki gün içerisinde acele edecek olursa geriye kalan ömrü boyunca, Allahtan korkması şartıyla artık onun üzerinde bir günah kalmamıştır.
e- Muhammed b, Salih ve Abdullah b. Abbastan nakledilen başka bir görüşe göre bu âyetin izahı şöyledir: Kim, teşrik günlerinin ilk iki gününde acele eder oradan ayrılacak olursa, av avlanmaktan kaçınması şartıyla acele edip oradan ayrılmasından dolayı ona bir günah yoktur. Kim de üçüncü güne kadar devam edip sonra oradan ayrılacak olursa onun için de bir mahzur yoktur.
f- Abdullah b. Mes'uddan nakledilen son bir görüşe göre âyetin bu bölümünün izahı şöyledir: "Kim, teşrik günlerinin ilk iki gününde acele eder de oradan ayrılacak olursa onun için bir günah yoktur. Çünkü o, haccından dolayı af-fedilmiştir. yine kim de teşrik günlerinin üçüncü gününe kadar geç kalır da on-dan sonra ortadan ayrılacak olursa onun için de bir günah yoktur. Zira o da hac-cmdan dolayı b ağ işi anm ıştır. Ancak bu bağışlanma, hacci esnasında, Ali ahin yasakladığı şeylerden kaçınan kimseler içindir.
Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden daha sıhhatli olanı şudur: Minanın üç gününden ilk ikincisinde kim acele eder de ikinci günde oradan ayrılacak olursa onun için bir günah söz konusu değildir. Zira Allah onun günahlarını affetmiş-tir. Yeter ki haccederken Allahtan korkmuş olsun. Haccı sırasında Allahm, kaçınmasını emrettiği şeylerden kaçınmış, yapmasını emrettiği şeyleri de yapmış olsun ve gücünün yettiği bir şekilde haccını itaat içinde ifa etmiş olsun. Kim de Minanın üç gününden üçüncü gününe kadar kalır ondan sonra oradan ayrılacak olursa onun için de bir günah yoktur. Çünkü Allah haccı sayesinde onun geçmiş günahlarını affetmiştir. Yeter ki haccını Allahm koyduğu sınırlara dikkat ederek ifa etmiş olsun. Yani bu izaha göre "Acele edip iki gün içinde dönene de geri kalana da günah yoktur." ifadesinden maksat, haccını hakkıyla ifa eden, Allah tarafından bağışlanmıştır. Onun Mina günlerinde acele edip etmemesi bu bağışlanma durumunu etkilemez." demektir.

Taberi diyor ki: Bu izahın tercih edilmesinin sebebi, bu hususta Resulul-lahm şu ve benzeri hadisleridir.
"Kim Allah için hacceder, (o sırada) cinsi temasta bulunmaz ve fisk işlemezse, buradan ayrılırken anesinden doğmuş gibi ayrılır. [255]
Abdullah b. Mes'ud da Resulullahin şöyie buyurduğunu rivayet ediyor:
Hac ile Umreyi peşpeşe yapın. Çünkü bu ikisi, körüğün, demir, altın ve gümüşün posasını temizleyip attığı gibi fakirliği ve günahları silip atarlar. Kabul edilen bir hac için cennetten başka bir sevap yoktur. [256] Bu hadis, Abdullah b. Abbas ve Hz. Ömerden de rivayet edilmiştir[257]
Taber i diyor ki: "Bu ve benzeri hadis-i şerifler gösteriyor ki, âyet-i kerimede geçen: "Kim ilk iki günde acele edip oradan ayrılacak olursa onun için günah söz konusu değildir. Kim de geri kalacak olursa onun için de günah söz konusu değildir" ifadelerinde zikredilen "Onun için günah söz konusu değildir." cümlesinden maksat, "Hacceden kimse affedilmiştir. Mina günlerinde geri kaıip kalmaması bu affını etkilemez." demektir. Bu ifadenin mânâsı bu olduğuna göre bu ifadeyi birinci görüşte zikreüildiği gibi: "Minada acele etmesinden veya geri kalmasından dolayı hacceden kimseye bir günah yoktur." şeklinde izah etmek doğru değildir. Zira Resulullahın hadisleri bu ifadeyi bizim izah ettiğimiz gibi açıklamışlardır.
Taberi, yukarıda zikredilen görüşlerin isabetli olmadığına dair uzun açıklamalarda bulunmuştur... [258]

204- İnsanlardan öylesi vardır ki,dünya hayatı hakkında sözü senin hoşuna gider ve Allahı, kalbinde olana şahit tutar. Halbuki o, en azılı bir düşmandır.
İnsanlardan bir kısımları vardır ki onların, dünya hayatı ile ilgili olarak açıktan konuştukları sözleri senin hoşuna gider. Sözünde doğru olduğuna ve söylediği sözlerin, inancına uygun olduğuna dair Allahı, kalbinde olana şahit tutar. Halbuki o, en azılı bir düşmandır. Yani onun düşmanlığı şiddetlidir. Bâtıl ile ve yalan sözler söyleyerek karşısındakilerle mücadele eder durur. İşte bu, içlerinde sakladıkları şeyin aksini ortaya koyan münafıkların sıfatıdır.
Bu âyet-i kerime, müminlere münafıkları tanıtmaktadır. Âyet-i kerimenin kimin hakkında nazil olduğu hususunda müfessirler çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Süddiye göre bu âyet, Ahnes b. Şerik hakkında nazil olmuştur. Bu kişi,
Ziihre oğullan île antlaşma yapmış bir kimse idi. Bir gün, Medinede Resuîuîla-ha geldi ve ona Müslüman olduğunu söyledi. Resulullah onun bu halini beğendi. Ahnes: "Ben Müslüman olmak için geldim. Allah da biliyor ki ben bu sözümden sadıkim." dedi ve Allahı, kalbinde olana şahit tuttu. Sonra Resulullahın yanından ayrılıp gitti. Müslümanların ekinlerinin ve merkeplerinin yanından geçerken ekinleri yaktı ve merkepleri kesti. İşte bunun üzerine Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirdi. Süddiye göre Hümeze suresi ve Kalem suresinin baş tarafı da bu kişi hakkında inmiştir.
b- Abdullah b. Abbasa göre ise bu sure Resulullahın, "Reci" denen yerde öldürülen ve esir alman müfrezesi aleyhinde konuşan münafıklar hakkında nazil olmuştur. îkrime, Abdullah b. Abbasın bu hususta şunları söylediğini rivayet ediyor. "Resulullahın, Hubeyb ve arkadaşlarından oluşan müfrezesi Mekke ile Medine arasında "Usfan" denen yerde müşrikler tarafından mağlup edilince münafıklardan bir kısım insanlar şunları söylemişlerdir: "Vay haline bu öldürülen zavallıların. Bunlar ne evlerinde oturup sağ kaldılar ne de arkadaşlarının dâvasını tebliğ edebildiler." İşte bu âyet, bu münafıklar hakkında, bundan sonra gelen âyet îe müfrezede bulunan müminler hakkında nazil olmuştur."
c- Muhammed b. Kâ'b el-Kurezi, Katade, Mücahid, Rebi' b. Enes ve Ata'ya göre bu âyet-i kerime, bütün münafıklar hakkında nâzii olmuştur. Bir gün, Said el-Makburi, Muhammed b. Kâ'b el-Kurezi ile konuşurken Said ona, kendi ifadesiyle şu hadisi okumuştur. "Ahir zamanda, âhirete çalışır gibi görünerek dünya malını kazanmak isteyen bir kısım insanlar ortaya çıkacaktır. Bunlar insanlara karşı yumuşaklık bakımından koyun postuna bürünürler. Dilleri şekerden daha tatlı, kalbleri ise canavar kalbidir. Aziz ve Celil olan Allah, bir ha-dis-i Kudside:
"Bana güvenerek mi kendilerini aldatıyorlar? Yoksa bana karşı kendilerini cesur mu hissediyorlar? Ben kendime yemin ederim ki onların üzerine, kendi aralarından öyle bir fitne gönderirim ki içlerinden halim selim olanları bile şaşkına çevirir." buyurdu[259]
Muhammed b. Kâ'b da: "Senin o okuduğun ifadeler Allanın kitabında mevcuttur." dedi. Saki de: "O, Allanın kitabînin neresinde?" diye sordu. Muhammed b. Kâ'b da: "İnsanlardan

öylesi vardır ki dünya hayat] hakkında sözüsenin hoşuna gider. Ve Allahı kalbinde olana şahit tutar. Halbuki o, en azılı bir düşmandır. O, iş başına geçtiği zaman yeryüzünde fesat çıkarmak, ekini ve neslini helak etmek için çalışır. Allah, bozgunculuğu sevmez." âyetlerini okudu. Said de Muhammede, "Ben bu âyetin, kimin hakkında nazil olduğunu iyi biliyorum." dedi. Muhammed de ona: "Bir âyet belli bir kişi hakkında inmiş olabilir. Fakat onun hükmü herkes için geçerlidir." dedi.
Âyet-i kerimede geçen ve "Allahı kalbimde olan şahit tutar" şeklinde tercüme edilen cümlesindeki fiili, kıraat âlimlerinin çoğu tarafından bu şekilde okunmuştur. Bu kıraata göre âyetin mânâsı "Ey Muhammed, senin, sözlerini beğendiğin o kimse, kalbindeki inancının, diliyle söylediği sözlere mutabık olduğuna dair Allahı da şahit tutar." demektir.
Diğer bir kısım kıraat âlimleri ise bu cümleyi şeklinde okumuşlardır. Bu kıraata göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir. "Ey Muhammed, bir kısım insanların dünya hayatı hakkındaki sözleri senin hoşuna gider. Halbuki Allah, onların kalbindeki inancın fasit olduğuna dair şahittir, onu görmektedir."
Taberi, birinci kıraat şeklini tercih etmiş ve âyeti ona göre izah etmenin doğru olduğunu söylemiştir. Çünkü kıraat âlimlerinin çoğunluğu, âyeti bu şekilde okumuşlardır.
Âyet-i kerimede geçen ve "Halbuki o en azılı bir düşmandır." şeklinde tercüme edilen cümlesi, müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.
Abdullah b. Abbas ve Katadeye göre bu cümlenin mânâsı "Halbuki o, tartışmacı bir düşmandır." demektir. Mücahid ve Süddiye göre ise bu ifadeden maksat, "Halbuki o, aksi bir düşmandır." demektir. Hasan-ı Basriye göre ise bu ifadeden maksat, "Halbuki o, yalan söyleyen bir düşmandır." demektir.
Taberi bu ifadelerin hepsinin birbirine yakın olduğunu ve aralarında pek büyük bir fark olmadığını söylemiştir. [260]

205- O, iş başına geçtiği zaman yeryüzünde fesat çıkarmak, ekini ve nesli helak etmek için çalışır. Allah, bozgunculuğu sevmez.
Ey Resulüm, bu münafık senin yanından ayrılıp gittiğinde, Ali ahin kulla-nnı korkutmak için, yol keserek, orada anarşi çıkararak yeryüzünde Allanın haram kıldığı işleri yapar. Ekinleri yok etmek ve Allanın helal kılmadığı hayvanları ve diğer canlıları helak etmek için çalışır. Allah günah işlemeyi,

yol kesmeyi ve oralarda korkulacak durumlar meydana getirmeyi sevmez.
Âyet-i kerimede zikredilen ve "O, iş başına geçtiği zaman" şeklinde tercüme edilen cümlesi, Abdullah b. Abbas tarafından "O, senin yanından ayrıldığı zaman" şeklinde izah edilmiş, İbn-i Cüreyc tarafından ise "O, senin yanından öfkeli olarak ayrıldığı zaman" şeklinde izah edilmiştir.
Müfessirler burada, münafık tarafından yeryüzünde çıkaracağı fesattan neyin kastedildiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir.
Bazılarına göre burada zikredilen fesattan maksat, "Yol kesmek" ve insanları korkutmaktır. Nitekim Ahnes b. Şerik bunu yapmıştır.
Diğer bir kısım müfessirlere göre ise burada zikredilen "Fesaf'tan maksat, akrabalık bağını koparmak ve müslümanlann kanını akıtmaktır.
Taberi, âyet-i kerimenin genel ifadesinin her iki fesat şeklini de kapsar mahiyette olduğunu ve âyetten, bütün isyanların anlaşıldığını söylemiştir.
Âyet-i kerimede: "O, ekini ve nesli helak etmek için çalışır." Duyurulmaktadır. Münafıkın, ekin ve nesilleri nasıl helak ettiği hususunda farklı görüşler zikredilmiştir.
a- Süddiye göre burada zikredilen ekinlerin helakinden maksat, Ahnes b. Şerikin yaptığı gibi onlan yakmak, nesilleri helak etmekten maksat ise, yine bu kişinin yaptığı gibi belli hayvanları keserek soylarını bitirmek istemektir.
b- Mücahide göre ise, münafıkın, ekinleri helak etmesinden maksat, Alla-, ha isyanı yüzünden yağmur rahmetinin kesilmesi ve böylece ekinlerin yok olmasına sebep olmasıdır. Soyları helak etmesinden maksat ise, ekinlerin helak olmasına vesile olarak insanların da helakine vesile olmasıdır.
Taberi diyor ki: "Her ne kadar Mücahidin söylediği de âyetin izahında muhtemel bir tevil ise de Süddinin ki âyetin zahirine daha uygundur. Bu sebeple biz bunu tercih ettik. Taberi devamla diyor ki: "Ekinden maksat, ziraat ürünleridir. Nesilden maksat ise soy ve çocuktur. Münafıkın ziraat ürünlerini helak etmesi, Süddinin söylediği gibi, onu yakmasıyla da olabilir, Mücahidin söylediği gibi, Allaha isyanı yüzünden yağmurun kesilmesine sebep olmasıyla da olabilir. Hatta tarımla meşgul olanları ve işçileri öidürmesiyle de olabilir. Keza münafıkın, nesilleri helak etmesi, anne ve baba olacak insanları öldürmekle de olabilir. Mücahidin dediği gibi, insanların gıdalan olan ekinleri helak etmesiyle de olabilir. Her ne kadar

âyet-i kerimenin zahiri, Süddinin rivayet ettiği izaha daha uygun ise de, âyeti genel anlamda almak ve her ekini helak edenin ve soyun helakine sebep olan herkesin bu âyetin ifadesine girdiğini söylemek uygundur. Nitekim Abdullah b. Abbas, Mücahid, Dehhak, Rebİ1 b. Enes, Ata, Said b. Abdü-laziz ve Mekhul, bu âyette ki, "Ekin"den maksadın, ekilen bütün ekinler olduğunu ve soydan maksadın da "Her canlının soyu" olduğunu söylemişlerdir. Buna göre her ekini ifsad eden ve her soyu helak eden münafık bu âyetin ifadesine girmektedir. [261]

206- Ona "Allahtan kork" denildiğinde, gururu onu günah işlemeye sevkeder. Artık cehennem ona yeter. O ne kötü bir döşektir.

O münafık kimseye "Yeryüzünde fesat çıkarma hususunda Allahtan kork" denildiğinde kibirlenir ve günah işleme gururuna kapılır. Azgınlık ve sapıklığında inat eder. Sapıklığı sebebiyle cehennemi boylaması ceza olarak ona yeter. Cehennem ne kötü bir döşek, ayak basılacak ne kötü bir yerdir.

Bu hususta diğer bir âyet-i kerimede de şöyle buyuruluyor: "Onlara apaçık âyetlerimiz okunduğu zaman, kâfirlerin yüzlerinden inkârlarını anlarsın. Neredeyse kendilerine âyetlerimizi okuyanlara saldıracak olurlar." Ey Muham-med, de ki: "Size, bundan daha kötü bir şey haber vereyim mi? Ateştir." Allah, onu, kâfirlere vaadetmiştir. O, ne kötü bir dönüş yeridir. [262]

Müfessİrler, bu âyet-i kerimeden ve bundan sonra gelen âyet-i kerimede zikredilen insanlardan kimlerin kastedildiği hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir.

Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Hz. Ömer ve İbn-i Zeyd'e göre bu âyet-i kerimede zikreilen insanlardan maksat, hem münafık ve hem de fasıklardır. Bundan sonra gelen âyette zikredilen "İnsanlar"dan maksat, ise bu âyette zikredilen münafıklara karşı cihad eden müslümanlardır. Hz. Ali bu iki âyeti okuduktan sonra şöyle demiştir: "Kûbenin rabbine yemin olsun ki onlar, birbirleriyle savaşan iki guruptur."

İbn-i Zeyci bu âyeti izah ederken şunları söylemiştir: Ömer b. el-Hattab (r.a.) sabah namazını kılıp bitirdikten sonra ağılına (bahçesine) giderdi. İçlerinde Abdullah b. Abbas ve Uyeynenin kardeşinin oğlu bulunan gençleri çağırır Kur'an okuturdu. Onlar, Kur'an okur ve kendi aralarında müzakere ederlerdi.

Öğle sıcağı basınca da dağılırlardı. Bir gün bu âyeti ve bundan sonraki âyeti okudular. Abdullah b. Abbas, yanında bulunanlardan bazılarına: "İki atiam birbiriyle savaşıyor." dedi. Ömer, Abdullahın bu sözünü işitince "Sen ne söyledin?" dedi. Abdullah: "Hiç bir şey, ey müminlerin emiri." dedi. Ömer "İki adam birbiriyle savaşıyor." derken ne demek istedin? dedi. Abdullah b. Abbas, Ömer-den kurtulamayacağını görünce dedi ki: "Bu âyette görüyorum ki, bir kimseye, Allahtan korkması emrediliyor o da gururuna kapılarak günah işlemesiyle iftihar ediyor. Diğer âyette de görüyorum ki, birisi ortaya çıkıyor ve "Ben, canımı cennet mukabilinde satıyorum." diyor ve bununla savaşıyor. Böylece iki kişi birbiriyle savaşmış oluyor. "Bunun üzerine Ömer "Ey İbn-i Abbas maşallah Allah seni dinine hizmet için yaratmış." dedi.
Diğer bir kısım müfessirlere göre ise bu âyette zikredilen "İnsanlar"dan maksat, Ahnes b. Şeriktir. Bu kişinin kıssası, bir önceki âyette zikredilmiştir. [263]

207- İnsanlardan öylesi de vardır ki Allanın rızasını kazanmak için canını verir. Allah, kullarına karşı çok merhametlidir.
İnsanlardan, Allahm rızasını ve sevabını elde etmek için, karşılığında canını vermek isteyenler de vardır. Allah, mümin kullarına karşı, geniş ve bol merhamet sahibidir.
Müfessirier bu âyet-i kerimenin kimin hakkında nazil olduğu hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.
a- Katadeye göre bu âyette zikredilen insanlardan maksat, Allah yolunda cihad eden muhacirler ve Ensardır.
b- İkrimeye göre ise bu âyette zikredilen insanlardan maksat, Muhacirlerden belli kişilerdir. Bunlar da Süheyb b. Sinan ve Ebu Zer el-öifarTdir.
Süheyb b. Sinan, Mekkeden Medineye hicret etmek istediği zaman kavmi ona engel oldu ve onu hapsettiler. Bunun üzerine Süheyb kavmine şöyle dedi: "Evimi ve malımı ve elimde bulunan her şeyimi size vereyim yeter ki beni serbest bırakın, gidip Hz. Muhammede kavuşayım. "Bu teklifi kabul ettiler. Süheyb de evini ve malını onlara bırakarak Allah ve Resulüne hicret etti. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Süheyb Medineye yaklaştığında, sâhabe-i kiramdan bazıları kendisini karşıladı. Hz. Ömer de onların içerisinde idi. Hz. Ömer, Süheybe dedi ki: "Ticaretin kazanç sağladı." Süheyb: '"Nedir o?" dedi. Hz.
Ömer de bu âyetin nazil olduğunu ona haber verdi.

Ebu Zer de, kavminden kaçıp Mekkede bulunan Resulullahın yanma gitmiştir. Mekkeden Medineye hicret ederken de kavmi, "Merr-i Zahran" denen yerde karşısına çıkmış fakat Ebu Zer kaçıp kurtulmuş ve Resulullahın yanma varmayı başarmıştır.
c- Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Ebu Hureyre ve Hasan-ı Basri'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, canını Allah yoluna adayarak cihad eden ve iyiliği emredip kötülükten sakındıran herkesi ifade etmektedir. Muğire diyor ki: "Ömer b. El-Hattab, bir ordu gönderip bir kaleyi kuşattı. Becile kabilesinden bir adam, ordunun önüne geçip düşmanla savaştı ve öldürüldü. İnsanlar onun hakkında çokça konuştular ve "Kendisini eliyle tehlikeye attı." dediler. Bu konuşmalar Ömer b. el-Hattaba ulaştı. O da "Yalan söylüyorlar. Aziz ve Celil olan Allah: "İnsanlardan Öylesi de vardır ki Allahın rızasını kazanmak için canını verir. Allah kullarına karşı çok merhametlidir." bu-yurmadı mı?" dedi.
Ebu Hureyre de, Hişam b. Âmirin, düşmanın saflarına hücum ederek onların saflarını yardığı zaman onun hakkında "Kendisini eliyle tehlikeye attı." diyen kimselere karşı bu âyet-i kerimeyi okumuştur.
Hasan-ı Basri bu âyeti okuduktan sonra şunları söylemiştir: "Bu âytin kimin hakkında indiğini biliyormusunuz? Bu âyet şöyle bir müslüman hakkında inmiştir. O, bir kâfirle karşılaşır ve ona "Lailahe İllallah" de. Bunu söylediğin takdirde, canını da malını da korumuş olursan. Ancak canın ve malın hakkında cezayı hak etme durumun hariçtir..." der. Kâfir ise bu sözü söylememekte diretir. Müslüman da "Vallahi ben kendimi Ailaha satıyorum." der. İlerler ve onunla öldürülünceye kadar savaşır. İşte bu âyet bu gibi müslümanlar hakkında nazil olmuştur.
Taberi de âyetin genel ifadesini gözönünde bulundurarak bu son izah şeklini tercih etmiş ve âyetin her iyiliği emredip kötülüğe mani olanları ifade ettiğini, bu itibarla Süheybin ve Ebu Zer'in de burada zikredilen insanlara dahil olduklarını söylemiştir.
Fakat âlimlerin çoğunluğu bu âyetin, Allah yolunda cihad eden her Mücahidi içine aldığını söylemişlerdir. Nitekim bu hususta diğer bir âyette de şöyie Duyuruluyor: "Elbette rabbin, bunlardan her birine, yaptıklarının karşılığını verecektir. Şüphesiz Allah, onlann yaptıklarından haberdardır. [264]

208- Ey iman edenler, hep birlikte itaate girin. Şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o, sîzin için apaçık bir düşmandır.

Ey iman edenler, hep birlikte İslama girin ve şeriatın koymuş olduğu bütün hükümleri yaşayın. Şeytanın yollarına ve izlerine tabi olmayın. Çünkü o sizin apaçık düşmanın izdir. Onun, hakkınızdaki düşmanlığı apaçık ortadadır.

Ayette geçen ve "İtaat" diye tercüme edilen "Silm" kelimesi, bir kısım müfessirler tarafından "İslam" diye izah edilmiş ve onlar, âyetin mânâsının: "Bir kısmınız değil hepiniz birlikte İslama girin." demek olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Yahudilerden bir kısmı İslama girmiş diğer bir kısmı ise Müslümanlığı kabul etmemekte diretmişlerdir.

Bunlara göre âyet-i kerime, herkesin hep birlikte İslama girmeleri gerektiğini beyan etmektedir. Mücahid, Katade, Süddi, İbn-i Zeyd, Dehhak ve İbn-i Abbas bu görüştedirler. Taberi de bu görüşü tercih etmiştir.

Diğer bir kısım âlimler ise "Silm" kelimesini "İtaat" olarak izah etmişler ve âyetin mânâsının "Hep birlikte itaata girin." demek olduğunu söylemişlerdir.

Ebul Aliye ve Rebi' b. Enes bu görüştedirler.

Diğer bazı âlimler ise "Silm" kelimesini "Batış" olarak izah etmişler ve âyetin mânâsının: "Hep birlikte banşa girin." demek olduğunu söylemişlerdir. Bu görüş te Katadeden nakledilmektedir.

Müfessirler bu âyette, İslama girmeye veya itaat etmeye çağırılan insanlardan kimlerin kastedildiği hakkında iki görüş zikretmişlerdir.

İkrimeye göre burada, İslama ginneleri istenen insanlardan maksat, Hz. Muhammede iman eden müminlerdir. Müminlerin İslama girmelerini istemekten maksat ise, onların İslamın bütün emirlerini yaşamalarını istemektir. Yani, "Ey müminler, İslamın bütününü yaşayın." demektir. Bu izaha göre "Hep birlikte "sıfatı "îslam" diye tercüme edilen kelimesine aittir. Bu hususta İk-rime diyor ki: "Bu âyet-i kerime, Yahudilerden olan ve İslama giren, Salebe, Abdullah b. Selam, İbn-i Yamin, Kâb'ın oğulları Esed ve Üseyd, Şu'be b. Emr ve Kays b. Zeyd hakkında nazil olmuştur. Bunlar demişlerdir ki: "Ey Allanın Resulü, Cumartesi günü, saygı gösterdiğimiz bir gündü. Bizi serbest bırak ta o güne uyalım. Tevrat da Allah tealanın bir kitabıdır. Bizi bırak ta geceleri onun hükmüne uyalım." İşte bunun üzerine "Ey iman edenler, İslama bir bütün olarak girin. Şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o, sizin apaçık bir düşmanınızdır." âyeti nazil oldu.

Abdullah b. Abbas ve Dehhaka göre ise, bu âyette İslama girmeleri emredilen müminlerden maksat, daha Önceki Peygamberlere iman eden ehl-i kitaptır.
Taberi âyet-i kerimenin bütün iman edenlerin İslam şeriatına tüm olarak girmelerini emrettiğini, bu itibarla Resulullaha iman eden müminlerin de, ondan önceki peygamberlere iman edenlerin de âyetin kapsamına girdiğini söylemiştir.
Âyette zikredilen "Şeytanın adımlarTndan maksat, İslamın hüküm ve nizamına ters düşen her şeydir. Cumartesi günü yasağına uyma ve İslam dinine muhalif olan diğer dinlerden herhangi birinin hükümlerine uyma da bu kabildendir. [265]

209- Size apaçık deliller geldikten sonra doğru yoldan saparsanız, bilin ki Allah her şeye galiptir. Hüküm ve hikmet sahibidir.
Eğer, İslâmın hak din olduğuna dair deliller size açıklandıktan sonra İslam şeriatının hükümlerine muhalefet ederseniz, bilin ki Allah, her şeye galiptir. Hiçbir müdafaan Allanın, sizi cezalandırmasını Önleyemez. Hiç bir kimse de ona engel olamaz. O, size yapacağı şeylerde hüküm ve hikmet sahibidir.
Ayetle zikredilen "Apaçık deliller"den maksat, Hz. Muhammed, Kur'an-i Kerim ve İslam dinidir. Bunlardan sonra sapıklığa düşenler hak yoldan şaşmış, zulme, inkâra ve küfre düşmüş olurlar. Ve her şeye gücü yeten Allanın cezalandırmasına layık olurlar. Âyet-i kerime, insanları bu gibi durumlara düşmemeleri için uyarmaktadır. [266]

210- Onlar, bulutlardan gölgelikler içinde Allanın (emrinin) ve meleklerin gelmesinden ve işin olup bitmesinden başka bir şey mi beklerler? Bütün işler Allaha döner.
Hep birlikte itaate girmeyi bırakıp Şeytanın adımlarına uyan ve Muhammedi yalanlayan bu insanlar, kullan arasında hüküm vermek ve işlerini sonuçlandırmak için Allanın, kıyamet gününde bulut gölgeleri arasında kendilerine gelmesini ve meleklerin de gelmesini ve yaratılanlar arasında adaletle hükmedilerek işlerinin bitirlemisini mi beklerler? Kıyamet gününde yaratıkları arasında hüküm verme Allaha aittir. Allah, birbirlerinden davacı olan hasımların aralarında hüküm verir ve herkes layık olduğu ceza veya mükâfaatı görür. Çünkü orada zayıfla kuvvetli, fakirle zengin eşittir. Orada zulüm yoktur. Adaletin gücü hakimdir. Bütün işler, âhirette Allaha döner. Yaratıkları arasında âhirette sadece o hüküm verir.

Ayette, " Allanın emrinin gelmesi" diye tercüme edilen cümle, âyetin Arapça metninde "Allanın gelmesi" şeklindedir. Taberi bu âyet-i kerimenin izahında çeşitli kıraat şekillerini ve müfessirlerin tefsir yönlerini izah etmiştir. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür.

1- Âyette geçen "Melekler" kelimesini, bazı kıraat âlimleri Arapça metninde ötre okumuş diğerleri ise esre okumuşlardır. Ötre okuyanlara göre âyetin mânâsı şöyledir: "Muhammedi ve onun getirdiklerini yalanlayanlar, bulutların gölgesi içinde Allanın ve meleklerin gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar?"

Esre okuyanlara göre ise âyetin mânâsı şöyledir: "Muhammedi ve onun getirdiklerini yalanlayarlar, Allanın, bulutların gölgeleri içinde ve meleklerin arasında gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar?

2- "Gölgeler" diye tercüme edilen kelimesi, bazıları tarafından şeklinde okunmuştur. şeklinde okuyanlara göre âyetin mânâsı "Bulutlardan gölgelik olanların içinde" şeklindedir. Kelimeyi şeklinde okuyanlara göre ise bu cümlenin mânâsı, "Bulutlanıl gölgeleri içinde" şeklindedir.

Tabri kelimesini Ötreli okuyan görüşü ve kelimesini de böylece okuyan görüşü tercih etmiştir. Zira bu kiraatında ifade ettiği gibi Allah tealanın, meleklerle birlikte geldiği şu âyet-i kerimelerde de zikredilmiştir. "Rabbin ve saf saf olan melekler karşına çıktığı zaman, işte o gün cehennem getirilecek yine o gün insanlar her şeyi anlayacaktır. Fakat bu anlamanın ona ne faydası olacaktır? [267]

"Onlar kendilerine meleklerin gelmesinden veya rabbinin gelmesinden yahut rabbinin bazı alametlerinin gelmesinden başka bir şey mi beklerler? [268]Taberikelimesini tercih etmesinin sebebini ise, bu hususta zikrettiği şu hadise bağlamıştır. "Bulutlardan bazıları halka şeklindedir. Allah, onların içine ne bürüKi olarak gelecektir."

3- Âyette zikredilen "Bulutlardan gölgelikler içinde" ifadesi, Mücahid, Katade ve İkrimeye göre Allah tealanın gelmesine ait bir kayıttır. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: "Muhammedi ve onun getirdiklerini yalanlayanlar, Allanın* bulutlardan gölgelikler içinde gelmesinden ve Meleklerin gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar?" Bu hususta Mücahid şöyle demiştir: "Burada zikredilen bulutlar normal bulut değildir. Buradaki bulut, İsrailoğullanna çölde yollarını kaybettikleri zaman gölgelendirmek için gelen buluttur. İşte Allah, kıyamet

gününde böyle bir bulutun içinde gelecektir. Taberi, yukanda zikredilen hadisi delil göstererek bu görüşü tercih etmiştir.
Rebi1 b. Enese göre ise, "Bulutlardan gölgelikler içinde" ifadesi, Meleklerin gelmesinin bir kayındır. Bu izaha göre âyetin mânâsı şöyledir: "Muhammedi ve ona gelenleri yalanlayanlar. Allanın gelmesini ve bulutlardan gölgelikler içinde meleklerin gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar?".
4- Bu âyette zikredilen, "Allanın gelmesi"ndeıı maksadın ne olduğu hakkında müfessirler, çeşitli izahlarda bulunmuşlardır.
a- Bazılarına göre, burada geçen "Gelmek" ifadesi Allah tealaya ait bir sıfattır. Bu sıfat hakkında herhangi bir söz söylemeye zorlanmak caiz değildir. Zira, bunlar hakkında ne Allah tealadan ne de bir Peygamber tarafından herhangi bir şey söylenmemiştir. Bu itibarla herhangi bir kimsenin, Allah tealanın bu gibi sıfatlarına te'vil yolu araması caiz değildir.
b- Diğer bir kısım müfessirlere göre bu sıfatlar, hakiki mânâlarında kullanılmış sıfatlardır. "Allah tealanın gelmesi"nden maksat, gerçekten gelmesi, bir yerden diğer bir yere intikal etmesidir.
c- Başka bir kısım âlimlere göre, burada zikredilen "Allanın gelmesinden maksat, Allanın hükmünün ve emrinin gelmesidir.
d- Başka bir kısım müfessirlere göre ise "Allanın gelmesinden maksat. Allanın sevabının, hesabının ve azabının gelmesidir. Nitekim başka bir âyette "Siz, gecenin ve gündüzün tuzaklarısınız.[269]buyurulmuştur. Burada zikredilen müstekbirlerin bizzat tuzak olmadıkları muhakkaktır. Onlar, tuzak kurmuşlardır. Fakat kendileri, tuzak kurmaya sebep oldukları için onlara "Tuzak" adı verilmiştir. Allah tealanın sevabına, hesabına ve azabının gelmesine kendisi sebep olduğu için "Gelme" işi Allah tealaya isnad edilmiştir. "Vali hırsızın elini kesti" ifadesi bu kabildendir. Çünkü, hırsızın elini kesen, aslında vali değil onun emriyle kesen cellattır.
Taberi burada zikredilen, "Allanın gelmesi"nden maksadın, kıyamet gününde Allah tealamn gelip yaratıkları hakkında hüküm vermesi olduğunu söylemiş ve buna dair Muhammed b. Kâ'b el-Kurezi'nin Ebu Hureyre'den naklettiği şu uzun hadisi zikretmiştir.
Ebu Hureyre, Resulullahın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir. "Sizler, kıyamet gününde bir durakta yetmiş yıl durdurulacaksınız. Size bakılmayacak ve aranızda hüküm verilmeyecektir. Sizler, çepeçevre kuşatılmış olacaksınız. Gözyaşlannız kuruyuncaya kadar ağlayacaksınız. Sonra

ağlarken gözlerinizden kan dökülecek, ağlamaya devam edeceksiniz. Öyle ki gözlerinizden dökülen kanlar göl olup kulaklarınıza kadar ulaşacak veya ağzınıza dolacak hale gelecek sizler çığlık atacaksınız,sonra diyeceksiniz ki: "Rabbimiz nezdinde bize kim şefaatçi olacak ki aramızda hükmünü veresin?" Size denilecek ki: "Bu işe atanız Âdemden kim daha layık olabilir'? AHah onun toprağını kendisi seçti. Onu bizzat eliyle yarattı. Ona ruhundan üfledi. Ve onunla karşı karşıya konuştu." Resu-lullah diyor ki: "Bundan sonra Âdeme gidilir ondan şefaatçi olması istenir. O da kabul etmez. Sonra insanlar, tüm Peygamberlere teker teker müracaat ederler. Her Peygambere vardıklarında o, şefaat etmeyi reddeder. Nihayet bana gelirler. Geldiklerinde ben de kalkıp "Fahs" denen yere varırım. (Ebu Hureyre dedi ki: "Fahs nedir ey Allanın Resulü?" Resulullah: "Fahs, Arş'ın önüdür." buyurdu.) Orada secdeye kapanırım. Ve secdede devam ederim. O esnada Alİah bana bir Melek gönderir. O, benim pazulanmdan tutup yukan kaldırır. Sonra Allah bana der ki: "Ey Muhammed, :Ben de: "Evet" derim. O, benim istediğimi çok iyi bildiği haide bana der ki: "Ne istiyorsun?" Derim ki: "Rabbim, sen bana, şefaat et-memi vaadettiydin. Sen beni, yaratıkların hakkında şefaatçi kıl ve onların arasında hükmünü ver." Allah: "Ben seni şefaatçi yaptım. Ben size geliyorum ve aranızda hüküm vereceğim." der. Ben oradan ayrılırım ve gelip insanlarla beraber beklerim. Biz orada beklerken gökten şiddetli bir hışırtı işitiriz. O bizi korkutur. O esnada, gök ehlinden, yeryüzünde bulunan Cin ve insanlar kadar sakinler inerler. Onlar yeryüzüne yaklaşınca yeryüzü onların nuruyla aydınlanır ve onlar, sıra sıra dizilirler. Biz onlara deriz ki: "Rahimiz sizin içinizde mi?" Onlar da derler ki: "Hayır o geliyor. "Sonra, ikinci gök sakinleri, daha önce inen Melekler, bir de yeryüzünde bulunan Cin ve insanlar kadar Melek, ikinci gökten yeryüzüne inerler. Yeryüzüne yaklaşınca yeryüzü onların nuruyla aydınlanır. Onlar da sıra sıra dizilirler. Biz onlara deriz ki: "Rabbimiz sizin içinizde mi?" Onlar da "Hayır o geliyor." derler. Sonra üçüncü kat sakinleri, daha önce inen meleklerle, yeryüzünde bulunan insan ve cinlerin miktannca inerler. Yeryüzüne yaklaşınca yeryüzü onların nuruyla aydınlanır. Onlar da sıra sıra dizilirler. Biz onlara: "Rabbimiz içinizde mi?" diye sorarız. Onlar da "Hayır geliyor" derler. Sonra gök sakinlerinin tümü, önceliklerin bir kat daha fazlasıyla inerler. Nihayet Cebbar olan Allah, bulutlardan gölgelikler içinde iner. Melekler de inerler. Meleklerin, Allahi

teşbih etmelerinin sesleri vardır. Melekler şöyle derler: "Mülkün ve kainatın sahibini teşbih ederiz. Arşın rabbini, azamet sahibini teşbih ederiz. Ölmeyen diriyi teşbih ederiz. Bütün yaratıkları öldürüp kendisi ölmeyeni teşbih ederiz. O, teşbih edilendir, münezzehtir. O, meleklerin rabbi ve ruhun ra-bidir. O, münezzehtir, münezzehtir. Biz, en yüce olan rabbimizi teşbih ederiz. Biz, saltanat ve azamet sahibini teşbih ederiz. Biz onu ilel ebed teşbih ederiz.". derler. İşte o an Allah teala iner. O gün onun arşını sekiz melek yüklenmiş olur. Bugün onu yüklenenler ise dörttür. Onların ayaklan yerin en alt katının sınırındadır. Gökler onların bellerine ulaşmakta, Arş ise onların omuzlan üzerinde bulunmaktadır. Aziz ve Celil olan Allah, arşını yeryüzünde dilediği yere koyacak-sonra bir seslenen, bütün yaratıkların işiteceği şekilde seslenecektir. Allah: "Ey cinler ve insanlar topluluğu, ben sizi yarattığım günden bu güne kadar susuyordum. Sizin konuş.tuklannızı işitiyor, yaptıklarınızı görüyordum. Şimdi ise sizler susup beni dinleyin. Şimdi size amel defterleriniz ve amelleriniz okunacak. Kim onda hayır bulursa Allaha hamdetsin. Kim de hayırın dışında bir şey bulacak olursa sadece kendini kınasın." Bundan sonra Aziz ve Celi! olan Allah, yaratıklarından olan cinler, insanlar ve hayvanlar arasında hükmünü verecektir. Öyle ki o gün, boynuzsuz hayvanın hakkı boynuzlu olandan alınacaktır.
Âyet-i kerimenin sonunda "Bütün işler Allaha döner." buyurulmaktadir. Bundan maksat, kıyamet gününde yaratıkları arasında.dünyadayken yaptıkları haksızlıklardan dolayı hüküm verme işi sadece Allaha aittir. O, hak sahiplerinin haklanın alır, kendilerine verir. Haksızların ise kafir olmayanlarına, dilerse lütfedip affeder, dilerse cezalandırır. Kâfir olanları ise mutlaka cezalandırır.
Her ne kadar dünyada da bütün işler sonunda Allaha ait ise de kıyamette bütün işlerin Allaha ait olduğu daha açıktır. Zira dünyada işleri önün yarattîklan yürütürler. Bazan onun emirleri doğrultusunda hareket eder hakkaniyete uyarlar bazan da onun emri dışına çıkarak haddi aşar, haksızlık yaparlar. Fakat âhirette böyle bir şey söz konusu değildir.*
Selef-i Satihine göre bu gibi âyetlerin izahında susmak ve te'vile gitmeden işi Allaha havale etmek gerekir. Diğer bîr kısım alimlere göre ise yanlış te'vülere mahal bırakmamak için bu gibi âyetlerin te'viline gidilmesi uygun görülmüştür. İşte bu anlayışa göre bu âyette ifade edilen "Allah gelmesi"nden

maksat, "Allahın emrinin veya azabının yahut da âyetlerinin gelmesi" demektir. [270]

211- İsrailoğullanna sor. Kendilerine ne kadar apaçık âyetler gönderdik. Kim, Allanın nimeti kendisine geldikten sonra onu değiştirirse şüphesiz ki Allah, cezası çok şiddetli olandır.
Ey Muhammed, İsrailoğuUarına sor. Kendilerine, Peygamberlerinin doğruluğunu gösteren ne kadar açık alamet ve net deliller geldi. Fakat onlar, inkâr etti ve yalanladılar. Kim, Allanın nimeti olan İslamı değiştirir ve onu inkâr ederse, bilsin ki Allah, cezası çok şiddetli, azabı pek acıtıcı olandır.
Âyet-i kerimede, İsrailoğullanna verildiği zikredilen âyetlerden maksat, mucizelerdir. Rebi' b. Enes Hz. Musanın asasının, beyaz elinin, kızıl denizin yarılmasının, düşmanları Firavunun, gözleri önünde boğulmasının, kendilerinin çölde iken bulutlarla gölgelendirilmelerinin ve Yahudilere, gökten bıldırcın eti ve kudret helvasının inmesinin, İsrailoğullarına verilen bu gibi mucizelerden olduğunu zikretmiştir.
Taberi diyor ki: "Allah teala bu âyet-i kerimeleriyle, Peygamberi Muha-med (s.a.v.)'e, geçmişteki ümmetlerin hallerini bildirmekte ve ona, kendisini yalanlayanlara ve rablerine karşı böbürlenenlere sabretmesini emretmektedir. Zira, önceki ümmetlere de Peygamberleri çeşitli mucizeler getirmelerine rağmen, ümmetleri, kendilerine Hz. Muhammede karşı çıkanların yaptıklarını yapmışlardır. Resulullahm döneminde bulunan Yahudiler de bu ümmetlerden devam edip gelen bir kavimdir. Onlar, atalarından görülen şeyleri devam ettireceklerdir.
Âyette zikredilen "Allanın nimeti"nden maksat, İslam dini ve onun,farz kıldığı hükümlerdir. "Onu değiştirmek"ten maksat ise, onu kabullenme yerine onu reddetme ve inkâr etmedir. Zira İslam gibi yüce bir nimete layık olan şey onu kabullenmektir. Onu reddetmek ise, nimeti felaketle değiştirmek olur. [271]

212- İnkâr edenlere dünya hayatı süslü gösterildi. İman edenlerle alay ediyorlar. Oysa kıyamet gününde Allahtan korkanlar onlardan üstündürler, Allah, dilediğini hesapsız şekilde rızıklandırır.
Kâfirlere, geçici dünya hayatı süslü gösterildi. Orada böbürlenmeyi, mallarının ve sayılarının çoğalmasını isterler. Onlar, dünyaya ve onun süslerine önem vermemeleri sebebiyle,

iman edenlerle alay ediyorlar. Oysa Allanın emirİerini yerine getirip yasaklarından kaçınarak ondan korkanlar, kıyamet gününde cennete girerek bu kâfirlerden üstün duruma gelirler. Allah, bu takva sahiplerine ikramlarından ve bol ihsanlarından hesapsız bir şekilde nzık verir. Çünkü o, hazinelerinin tükeneceğinden korkmaz. [272]

213- İnsanlar tek bir ümmetti. Allah onlara, müjdeleyen ve uyaran Peygamberler gönderdi. İnsanların ihtilafa düştükleri hususlarda aralarında hüküm vermeleri için, o peygamberlerle beraber hak kitap indirdi. Bu kitap hakkında apaçık deliller geldikten sonra aralarında kıskançlık yüzünden ancak kendilerine kitap verilenler ihtilaf etmişlerdir. Allah, onların ihtilafa düştükleri gerçekler hakkında îman edenlere, izniyle doğru olanı gösterdi. Allah, dilediğini doğru yola iletir.
İnsanlar, topluca bir dine tabi olan tek bir ümmetti. Fakat sonra ihtilaf ve ayrılığa düştüler. Allah onlara Resuller ve Nebiler gönderdi. Onlar, Aüaha itaat edenleri bol sevap ve güzel bir sonuç ile müjdelediler. Allaha isyan edenleri ise şiddetli bir azap ve çetin bir hesapla uyardılar. Allah, din hususunda ihtilafa düştükleri konularda insanlar arasında hüküm versinler diye o Peygamberlerle beraber Tevratı da indirdi. Yahudilerin Tevrat hususunda ihtilaf etmeleri, onu bilmemelerinden değildi. Bilakis onlara, Tevratın hak kitap olduğuna dair delillerin ispatlanmasından sonra, liderlik kavgası yüzünden bile bile inatlaşmaların-dandı. Allah, yardımı ve ilmiyle, iman ehlini, dostu olan İbrahimin dinine tabi olmaya muvaffak kıldı. Allah, yaratıklarından dilediğine sağlam yolu gösterir. Onlan hakka ve doğruya yöneltir.
Müfessirler bu âyette zikredilen "Tek bir ümrnet"ten kimlerin kastedildiği hakkında farklf görüşler zikretmişlerdir.
a- Abdullah b. Abbas ve Katadeden nakledilen bir görüşe göre bu âyette zikredilen "Tek bir ümmef'ten maksat, Hz. Âdem ile Hz. Nuh arasında yaşayan ve on nesil devam eden ümmettir. Bunlar, Hz. Nuha kadar hak şeriat üzere te bir ümmet olarak yaşamışlar, Hz. Nuhtan sonra ihtilafa düşmüşler, Allah da bunlara, müjdeleyici ve uyarıcı Peygamberler göndermiştir. Bu izaha göre "Ümmet" kelimesinden maksat "Tek din üzerinde birleşen insanlar" demektir. Bu hususta başka bir âyet-i kerimede "Eğer Allah dileseydi sizi tek bir ümmet ya-pardı.. [273] buyurulmaktadir.

b- Mücahide göre bu âyette zikredilen "İnsanlar" kelimesinden maksat, Hz. Âdem, "Ümmef'ten maksat da "Hayırlarda önder" demektir. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: "Adem, hak din üzere idi ve soyu için bir imamdı, Allah, onun evlatlarından müjdeleyici ve uyarıcı Peygamberler gönderdi." Bu âyetteki "Ümmet" kelimesinin, hayırlarda Önder mânâsına geldiğini şu âyetteki aynı mânâya gelen "Ümmet" kelimesi de pekiştirmektedir. ''Şüphesiz ki İbrahim, Allaha boyun eğen, hakka yönelen bir ümmetti (Önderdi)" [274]
c- Übey b. Kâ'b ve İbn-i Zeyd'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen "İnsanlar"dan maksat, Hz. Âdemin sulbünden zerrecikler halinde çıkarılan insanlar, "Ümmef'ten maksat ise "Tek din" demektir. Yani, Allah teala, Hz. Âdemi yarattıktan sonra onun sulbünden insanları zerrecikler halinde çıkarmış ve onlara "Ben sizin rabbiniz değil miyim?" demiş onlar da, hep birlikte "Evet, sen bizim rabbimizsin." demişler, böylece tek din üzere olmuşlardır. Fakat daha sonra dünyaya gelince Allaha verdikleri söze bağlı kalmamışlar, ihtilafa düşmüşler Allah da onlara müjdeleyici ve uyarıcı Peygamberler göndermiştir.
d- Abdullah b. Abbastan nakledilen başka bir görüşe göre, bu âyetten maksat şudur: "İnsanlar önceleri tek bir ümmetti ve hak din üzere idiler. Allah onlara, müjdeleyici ve uyarıcı Peygamberler göndermişti. Daha sonra ihtilafa düştüler."
Taberi diyor ki: "Âyeti doğru şekilde tefsir etmek şöyle olur." Allah teala bu âyet-i kerimede, kullarına bildirdi ki, insanlar önceleri tek bir ümmet idiler ve tek bir din üzere idiler. O da hak din idi. Fakat daha sonra ihtilafa düştüler. Allah da onlara, müjdeleyen ve uyaran Peygamberler gönderdi. İnsanların, tek din üzere oldukları vakit, İkrime, Abdullah b. Abbas ve Katadenin dediği gibi Hz. Âdemle Hz. Nuhun arası olabilir. Mücahidin dediği gibi Hz. Ademin sulbünden gelecek insanların, zerrecikler halinde çıkarılıp kendilerine hak din arzediîdiği zaman da olabilir. Bu hususta kesin delil olacak herhangi bir delil yoktur. O halde âyeti umumi bir şekilde izah etmek daha isabetli olur. Bu vaktin hangi vakit olduğunu bilmek veya bilmemek, Allaha bir itaat sayılmayacağından bizlere herhangi bir zarar vermez.
Âyet-i kerimede zikredilen "Kitap"tan maksat, Tevrattır. Yahudilere apaçık mucizeler geldikten sonra sırf birbirlerine karşı azgınlıklarından ve liderlik kavgasından dolayı, Alİahın hükümleri hakkında ihtilafa düştüler. Fakat Allah, Hz,

Muhammede iman eden müminleri, Yahudilerin, hakkında ihtilaf ettikleri konularda, Hz. Muhammede gönderdiği bilgilerle aydınlığa kavuşturdu. Yahudilerin, aralarında ihtilafa düştükleri şeyler, kıble, oruç tutma, haftanın tatil günü, Hz. İbrahimin Yahudi veya Hıristiyan olması, Hz. İsanın Peygamberliği vb. şeylerdir, bu hususta İbn-i Zeyde diyor ki: "Ehl-i Kitap, kıble hakkında ihtilaf ettiler. Bazıları doğuya doğru bazıları da Kudüse doğru namaz kılarlar. Bize ise Allah kıbleyi gösterdi. Onlar, oruç hakkında da ihtilafa düştüler. Bazılan günün sadece bir kısmında oruç tutarlar bazıları da gecenin bir bölümünde oruç tutarlardı. Allah bize, orucun ne olduğunu gösterdi. Onlar, haftanın tatil günü olan Cuma gününde de ihtilafa düştüler. Yahudiler, Cumartesi gününü, Hıristiyanlar da Pazar gününü tatil edindiler. Allah bize de o tatil gününün Cuma günü olduğunu gösterdi. Enl-i Kitap, Hz. İbrahim hakkında da ihtilâf ettiler. Yahudiler; "O Yahudidir." dediler. Hristiyanlar da "O Hristiyandır" dediler. Allah onu bu iftiralardan arındırdı. Onun, hakka yönelen bir Müslüman olduğunu ve iddia ettikleri gibi müşriklerden olmadığını bildirdi. Ehf-i kitap, Hz. İsa hakkında da ihtilafa düştüler. Yahudiler onun Alİahın bir sözü değil bir iftira olduğunu söyle-diler. Hıristiyanlar ise onun rab olduğunu iddia ettiler. Allah bize, onun hakkında doğruyu bildirdi. İşte ehl-i kitabın, haklarında ihtilaf ettikleri ve Allah'ın da, biz iman edenlere bildirdiği şeyler bunlardır.
Âyet-i kerimenin sonunda: "Allah, dilediğini doğru yola iletir." Duyurulmaktadır. Bu âyetin bu bölümü, hak ehlinin şu sözünün doğru olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. "Kullar üzerinde bulunan her nimet, dinleri hususunda oi-sun dünyalan hususunda olsun Allahtandır. [275]

214- Sizden öncekilerin başına gelenlerin benzeri sizin de başınıza gelmeden, cennete gireceğinizi mi zannediyorsunuz? Onlara yoksulluk ve sıkıntılar dokunmuştu. Ve şiddetle sarsılmışlardı. Öylcki Peygamber ve onunla beraber iman edenler "Alİahın yardımı ne zaman gelecek?" demişİcrdi. Bilin ki Allah'ın yardımı çok yakındır.
Ey müminler topluluğu, sizden öncekilere isabet eden şiddet, sıkıntı, dert ve çeşitli imtihanların sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi zannediyorsunuz? Onlara, fakirlik, sıkıntı, hastalık ve yorgunluk dokunmuştu. Onlar, korku, titreme ve büyük bir heyecanla sarsılmışlardı. İnsanlar, Allah'ın

yardımının geç kaldığını sanıyorlardı. Nihayet Peygamber ve müminler "Allah bize ne zaman yardrnı edecek?" dediler. Bilin ki Allanın, müminlere yardmı pek yakındır.
Bu âyet-i kerime, Hendek savaşında müminlerin, çetin bir mücadele verdikleri sırada, karşılaştıkları bitkinlikle beraber şiddetli soğuk karşısında ve yiyecek darlığı çektikleri bir. sırada nazil oldu. Nitekim onların bu hali diğer bir âyet-i kerimede de şöyle anlatılmaktadır: "İşte orada müminler imtihan edilmişler ve şiddetli bir sarsıntı ile sarsılmışlardı. [276]

215- Ey Muhammcd sana, Allah yolunda neyi harcayacaklarını soruyorlar. De ki: "Harcayacağınız hayırlı bir şey, ana babaya, akrabalara, yetimlere, düşkünlere ve yolda kalmışadır. Her ne hayır yaparsanız, şüphesiz ki Allah onu bilendir.
Ey Muhammed, sana mallarından hangi şeyleri ve kimlere vereceklerini soruyorlar. Onlara de ki: "Mallarınızdan harcayacağınız şeyi, babalaramza, analarınıza, akrabalarınıza, babaları ölmüş yetimlere/ihtiyaç sahiplerine ve yolculuk sırasında fakir düşmüş kimselere verin. Hayır ve iyilik olarak her ne yaparsanız Allah, onu sizin hesabınıza yazar. Ve kıyamet gününde onun karşılığını size verir.
Bu âyet-i kerimede neyin infak edileceği soruluyor. Cevap olarak ta kimlere infakta bulunulacağı açıklanıyor. İşte bu ifade özellik taşıyan bir ifadedir. Müfessirler burada kullanılan ifade tarzının, önemli bir hususun te'kid edilmek istenmesinden ileri geldiğini söylemişler ve demişlerdir ki: "Âyetin ifadesinden anlaşılıyor ki her şeyi infak etmek, her türlü mal ve varlıktan harcama yapmak mümkündür. Ancak önemli olan bu harcamanın kimlere yapılacağıdır. İşte bu hususun önemine binaen, harcanacak yerler sayılmış ve ana babaya, akrabaya, yetimlere, düşkünlere ve yolda kalmış olanlara harcanması .gerektiğine işaret edilmiştir.
Süddi bu âyet-i kerimenin, Allah tealanın, zekâtı farz kılmasından önce indiğini, kişinin aile efradına harcayacağı nafakaları ve vereceği sadakaları ihtiva ettiğini, zekâtı farz kılan emir gelince de bu âyetin neshedildiğini söylemiştir.
İbn-i Cüreyc ise, müminlerin, Resulullahtan mâllarını nerelere harcamaları gerektiğini sormaları üzerine bu âyetin indiğini ve malların nerelere verilmesinin daha faziletli olduğunu belirttiğini bu itibarla bu âyetin, zekatın haricinde teberru şeklinde infakta bulunmayı beyan ettiğini söylemiştir.

Taberi diyor ki: "Süddinin "Bu âyet zekat âyetiyle neshedilmiştir" sözü isabetli de olabilir isabetsiz de. Âyet-i kerimede, söylediğinin doğru olduğuna dair herhangi bir işaret yoktur. Zira, bu âyet-i kerimenin, teberru şeklindeki in-faklann yapılacağı yerlerin daha faziletli olanlarını bildirmiş olması mümkündür. Nitekim bu hususta başka bir âyette şöyle buyurulmuştur: ", iyilik sevdiği-mallardan akrabalara, yetimlere, yoksullara, yolda kanala, dilencilere ve köle azad etmeye verenin, namazı kılanın, zekatı verenin... yaptığıdır. [277]

216- Hoşunuza gitmediği halde, savaşmak size farz kılındı. Belki de hoşunuza gitmeyen bir şey sizin için daha hayırlıdır. Belki hoşunuza giden bir şey de sizin için daha kötüdür. Allah bilir, siz bilmezsiniz .

"Size hoş gelmese de müşriklerle savaşmak üzerinize farz kılındı. Zorluklarla doiu olduğu ve büyük sıkıntılara sebep olduğu için savaş nefislerinize hoş gelmez. Savaşı kötü görmeyin. Belki kötü gördüğünüz o savaşta sizin için hayır vardır. Cihadı terketmeyi de sevmeyin. Belki sevdiğiniz bu cihadı terket-me işinde sizin için şer ve kötülük vardır. Allah, sizin için hangi şeyin şer, hangi şeyin hayır olduğunu bilir. Siz ise bunu bilemezsiniz.

Bu âyet-i kerime. Allanın dinini yeryüzüne hakim kılmak için müminlerin, her türlü zorluğuna rağmen cihad etmelerinin gerekliliğini beyan etmektedir. Bu hususta Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadis-i şerifinde de şöyle buyuruyor:

"Rızkım, mızrağımın gölgesi altında kılındı. Zillet ve aşağılık ise emrime karşı gelene verildi. [278] Resulullah efendimiz diğer bir hadis-i şerifinde de şöyle buyurmuştur:

"Kim cihad etmeden ve cihad etmeyi gönlünden geçirmeden ölürse bir nevi münafık olarak ölmüş olur. [279]

Müfessirler bu âyet-i kerimede, yapılması emredilen cihadın kimlere farz. kılındığı hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir:

a- Ata ve Abdullah b. Abbastan nakledilen bir görüşe göre bu âyette emredilen cihad sadece Resulullahm sahabilerine farz kılınmıştı. Bu hususta İbn-i Cüreyc diyor ki: "Ben, Atadan sordum ki, bu âyete göre. bütün insanların savaş yapmaları farz mıdır? Ata dedi ki: "Hayır o âyetin indiği zamandaki insanlara farz kılınmıştı." İkrime diyor ki: "Abdullah b. Abbas dedi ki: "Bu âyet "Dediler ki "İşittik ve itaat ettik[280] âyeti ile neshedilmiştir."

Taberi diyor ki: "Bu sözün hiç bir mânâsı yoktur. Zira hükümlerin neshe-dilmesi kul tarafından değil Aziz ve Celil olan AHah tarafındandir. Allah teala bu son âyette, mümin kullarının: "Biz işittik ve itaat ettik." dediklerini bildirmektedir. Burada nesih diye bir şey yoktur. Ebu İshak el-Fezari diyor ki: "Ben Evzaiden "Hoşunuza gitmediği halde savaş size farz kılındı." âyetini sordum ve dedim ki: "Bütün insanların savaş etmeleri farz mı?" Evzai de dedi ki: "Ben onu bilmiyorum ama, imamların ve halkın bunu terketmeleri doğru değildir. Kişinin bizzat kendisine tek olarak farz değildir."

b- Diğer bir kısım müfessirler ise bu âyette emredilen cihadın, cenaze namazının kılınmasında olduğu gibi müminlerin üzerine farz-ı kîfaye olduğunu, müminlerden belli bir grubun bu farzı eda etmeleri halinde diğerlerinden bu farzın düşeceğini söylemişlerdir.

Taberi diyor ki: "Bize göre doğru olan görüş te budur. Zira, bu hususta delililer ittifak halindedir Cihad etme ne sadece belli insanlara farz kılınmıştır. Ne de her ferdi şahsen yükümlü kılan bir farzdır. Zira bu hususta Allah teala şöyle buyurmuştur: "Müminlerden özürsüz olarak savaşa katılmayıp oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler bir değildir. Allah, mallarıyla ve canlarıyla cihad edenleri, derece bakımından, oturup geri kalanlardan daha üstün kılmıştır. Allah, hepsine de, en güzel şey olan cenneti vaadetmiştir. Allah, cihad edenleri, oturanlara, büyük bir mükâfaatla üstün kılmıştır.[281]Allah teala bu âyette, cihad edenlerin, cihad etmeyenlerden üstün olduklarını belirttikten sonra, her iki sınıf için de güzellik olduğunu bildirmiştir. Şayet cihad her fert için farz olsaydı, bu farzı ifa etmeyenler için güzellik değil ceza vaadedilirdi.

c- Diğer bir kısım müfessirlere göre ise, kâfirlerle savaşmak, kıyamete kadar her müslümanın üzerine farz-ı ayndır. Davud b. Ebu Âsim diyor ki: "Ben, Said b. el-Müseyyebe dedim ki: "Ben, savaşmanın insanlara farz olduğunu biliyorum." O, bu sözüme karşılık vermedi. Ben diyordum ki şayet o, benim söylediğime karşı çıkacak olsaydı elbette fikrini açıklardı.

Âyet-i kerimede "Belki hoşunuza gitmeyen bir şey sizin için daha hayırlıdır. Belki hoşunuza giden bir şey de sizin için daha kötüdür." buyurul-maktadır.

Süddi bu âyeti izah ederken şöyle demiştir: "Müslümanlar savaşmayı hoş görmüyorlardı. Allah teala onlara buyurdu ki: "Belki hoşunuza gitmeyen savaş, sizin için daha hayırlıdır."

Yani, savaşta ganimet elde edersiniz, zafere ulaşırsınız ve şehit düşersiniz. Savaşa gitmemeniz halinde ise bunlardan mahrum olursunuz."
Abdullah b. Abbas diyor ki: "Bir gün ben, Resulullahin terkisine binmiştim. O bana dedi ki: "Ey İbn-i Abbas, heva ve hevesinin aksine de olsa Allahın, senin hakkında takdir ettiğine razı ol. Zira bu durum, Allahın kitabında mevcuttur." Dedim ki: "Ey Allahın Resulü, o nerede? Ben Kur'anı okudum." Resulul-lah buyurdu ki: "O, belki de hoşunuza gitmeyen bir şey sizin için daha hayırlıdır. Belki hoşunuza giden bir şey de sizin için daha kötüdür. Alİah bilir siz bilemezsiniz..." âyetinde mevcuttur. [282]

217- Ey Muhammed, sana mukaddes olan haram ay'da savaş etmekten soruyorlar, De ki: "O ayda savaş etmek, büyük günahtır. Fakat Allah yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, insanları Mescid-i Haramdan men etmek ve oranın halkını yerinden çıkarmak, Allah katında daha büyük bir günahtsr. Fitne çıkarmak adam öldürmekten daha büyük bir suçtur. Kâfirlerin gücü yetse sizi dininizden döndürünceye kadardurmadan sizinle savaşırlar. Sizden kim, dininden döner ve kâfir olarak ölürse, işte onların dünya ve âhiret amelleri boşa gitmiştir. İşte cehennemlikler onlardır. On-İar orada ebedi olarak kalacaklardır.
Ey Muhammed, sana haram ay olan Recep ayında savaşmaktan soruyorlar. Onlara de ki: "O ayda savaş etmek, haram olan ayda kan dökmek, Allah yanında çok büyük günahtır. Fakat insanları îslarna girmekten alıkoymak, Allahı inkâr etmek, müminlerin Mescid-i Harama girmelerini engellemek ve Mescid-i Haram çevresinde yaşayan ve oranın halkından olan insanları oradan çıkarmak, Allah yanında, haram ayda savaşmaktan daha büyük bir günahtır. Fitne çıkarmak, adam Öldürmekten daha büyük bir suçtur.
Ey müşrikler topluluğu, Allahı inkâr etmeniz, Muhammed ve ashabını Mescid-i Harama girmekten men etmeniz, onlan memleketlerinden çıkarmanız ve Müslümanları dinlerinden döndürmek için fitne meydana getirmeniz, Allah katında adam öldürmekten çok daha büyük bir günahtır. Kureyş kâfirlerinin gücü yetse, müslümanlan dinlerinden çıkarıp kâfir yapıncaya kadar savaşırlar. Sizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse işte onların amelleri iptal olmuş, sevapları boşa gitmiştir. İşte cehennemlikler onlardır. Onlar, cehennemde ebedi

olarak kalacaklar ve oradan hiç çıkmayacaklardır.
Bu âyet-i kerimede zikredilen ve "Mukaddes olan haram ay" diye ter cüme edilendan maksat, Recep ayıdır. Haram aylar peşpeşe gelen, Zilkade, Zilhicce ve Muharrem ayı ile Cemaziyel Âhir ve Şaban ayları arasındaki Recep ayıdır. Cahiliye döneminde bu dört aya hürmet gösterilirdi. Kişi, babasının katilini görse dahi ona dokunmazda ve bu aylarda savaşılmazdı. Bu âyette zikredilen "Haram ayı'n" Recep ayı oluşu bu âyetin, nüzul sebebinin, Recep ayında meydana gelen bir olay olmasındandır. Bütün müfessir-ler bu âyet-i kerimenin, nüzul sebebinin, Resulullahm gönderdiği bir müfrezenin, Recep ayının birinci gününde, müşriklerden biri olan Amr b. el-Hadremi'yi Öldürmesi ve iki müşriki de esir etmesi hadisesi olduğunu söylemişlerdir. Bu olay, Taberinin rivayetine göre, Urve b. Zübeyr, Süddi, Cündeb b. Abdullah, Mücahid, Miksem, Abdullah b. Abbas, Ebu Mâlik el-Ğifari, Katade, İkrime. Mücahid, Dehhak ve Şa'bi tarafından kısmen de olsa farklı şekillerde nakledilmiştir.
Bu hususta Abdullah b. Zübeyr diyor ki: "Resulullah Bedirden döndükten sonra (hicretin ikinci yılında) Recep ayında Abdullah b. Cahş'ın komutasında, muhacirlerden oluşan dokuz kişilik bir müfrezeyi bir göreve gönderdi. Abdullah b. Cahş'a bir de mektup verdi ve ona: "İki gün gitmeden mektubu açmamasını ancak ondan sonra açmasını, mektubu açmasından sonra da emredilen şeyi yapmaya devam etmesini, fakat arkadaşlarından herhangi birini bu işe zorlamama-sını emretmişti. Abdullahm arkadaştan şunlardı: Ebu Huzeyfe b. Rabia. ükkaşe b. Mihsan, Utbe b. Gazvan, Sa'd b. Ebi Vakkas, Amr b. Rabia, Vakıd b. Abdullah, Halid'b. el-Bekir ve Süheyl b. Beyda (Süddinin rivayetinde Âmir b. Rabia yerine, Âmir b. Füheyre, Ukkaşe b. Mihsan yerine, Ammar b. Yâsir zikredilmiş ve Halid b. el-Bekir de zikredilmemiştir.) Abdullah b. Çalış iki gün yürüdükten sonra mektubu açtı ve okudu. Bir de ne görsün onda: "Sen benim bu mektubumu açıp okuduktan sonra Mekke ile Taif arasındaki "Nalıle" denen yere varıncaya kadar git, orada dur. Oradan Kureyşj .gözetle ve onlardan bize haber topla" diye yazılı. Abdullah mektubu okuyunca "Başüstüne, dinledim ve itaat ettim." dedi. Sonra arkadaşlarına "Resulullah (s.a.v.) bana, Nahleye gitmemi, haber almak için oradan Kureyşi gözetlememi emretti ve sizden herhangi birinizi de bu-na zorlamamı bana yasakladı. Sizden kim şehitliği istiyor ve onu arzuluyorsa benimle gelsin. Kim de bunu istemiyorsa geri

dönsün. Ben, Resulullahm emri doğrultusunda devam edeceğim." dedi. Abdullah ve arkadaşları yola devma ettiler. Onlardan hiçbiri geri kalmadı. Hicaz bölgesinde yol almaya devam ettiler. "Necran," denen yere varınca, Sa'd b. Ebi Vakkas ile Utbe b. Gazvan ortaklaşa bindikleri develerini kaybettiler. Bunun üzerine AbduIIahtan, geri kalıp develerini aramaya koydular. Abdullah ile diğer arkadaşları ise yollarına devam edip "Nahle"ye vardılar ve orada konakladılar. O sırada yanlarından Kureyşin kuru üzüm ve diğer yiyecek maddeleri taşıyan bir ticaret kervanı geçti. (Mücahidin rivayetine göre ise bu kervan Taiften Mekkeye içki taşıyordu.) Ve Resulullah ile Kureyş arasında da bir saldırmazlık antlaşması vardı. Bu Kervanda Amr b. el-Hadremi, Osman b. Abdullah, kardeşi Nevfel b. Abdullah, Hakem b. Keysan bulunuyordu. Kervanda olanlar Müslümanları görünce onlardan korktular. Zira kervan müslümanlann yakınında konaklamıştı. Müslümanlardan Ukkaşe b. Mihsan, yukarıdan onlara baktı. O, başını tıraş etmişti. Müşrikler onu görünce kendilerini emniyette hissettiler ve dediler ki: "Bunlar Umre yapan insanlar, bunlardan bize bir zarar gelmez." Müslümanlar bu müşrikler hakkında istişare ettiler. Çünkü o gün, Cemaziyel Âhir ayının son günüydü. Dediler ki: "Vallahi eğer bu gece bu insanlara dokunmayacak olursanız onlar, yarın Haram ayına gi-recekier ve artık kendilerini bizden korumuş olacaklar. Onları öldürmüş olursa-nız Haram ayında öldürmüş olacaksınız. Böylece bir tereddüt içinde kaldılar. Onlara hücum etmekten çekindiler. Daha sonra kendilerinde bir cesaret buldular ve onlardan güçlerinin yettiğini öldürmek ve ellerinde bulunanları almak hususunda ittifak ettiler. Bunun üzerine Vâkıd b. Abdullah bir ok atarak Amr b. el-Hadremiyi öldürdü. Osman b. Abdullah ile Hakem b. Keysanı da esir aldılar. Osmanm kardeşi Nevfel b. Abdullah ise kaçıp ellerinden kurtuldu. Onu yakaiâ-yamadilar. Abdullah b. Cahş ve arkadaştan kervanı ve iki esiri alıp Medine'de Resulullaha geldiler. Oraya gelince Resulullah buyurdu ki" "Ben size, haram ayında savaşmanızı cmrctnıcmiştim." Resulullah, kervanı ve iki esiri bekletti. Herhangi bir muamele yapmadı. Resulullah, savaşmalarını emretmediğini buyu-runca müfrezede olan müslümanlar çok üzüldüler, helak olduklarını zannettiler. Diğer müslümanlar da bu yaptıklarından dolayı onlan kınadılar ve onlara dediler ki: "Sizler emredilmeyen şeyi yaptınız, savaşmanız emredilmediği halde savaştınız." Kureyşlüer de Müslümanlar aleyhinde propaganda yaparak

"Muham-med ve arkadaşları haram ay'ı ihlal ettiler. O ayda kan akıtıp mallara el koydular ve insanları esir ettiler." dediler. Mekkede bulunan müslümanlar ise onlara cevaben "Müslümanlar bunu Cemaziyel Ahir ayında yaptılar." dediler. Yahudiler de bu olaydan dolayı Resulullahm aleyhine bir gelişme beklentisine girerek şu sözleri söylediler: "Amr b. el-Hadremiyi Vâkıd b. Abdullah Öldürdü. Amr savaşa ömür verdi. (Onun ölümüyle savaş fikri tekrar canlandı) Haılremi savaşı hazırladı. Vâkıd savaşı tutuşturdu. Allah onlan birbirlerine düşürdü."

Urve diyor ki: "İnsanlar da bu hususta açıkça konuşunca, Aziz ve Celil olan Allah, Peygamberine bu âyet-i kerimeyi indirdi. Bu âyet inince ve Allah icat a müslümanlardan sıkıntıyı kaldırınca Resulullah kervanı ve iki esiri aldı.

Müfesirler, Haram aylarında savaşmanın yasak olması hükmünün neshe-dilip edilmediği hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a- Ata b. Meysere ve Zühriden nakledilen bir görüşe göre haram aylarında savaşma yasağı şu âyet-i celile ile neshed il mistir: "Bu itibarla bu aylarda savaşmak caizdir. Savaşı önce kâfirlerin başlatması şart değildir. Bu âyet-i kerimede şöyle buyurulmuştur: "Şüphesiz ki ayların sayısı, AHahin, gökleri ve yeri yarattığı günden beri, kitabında tesbit olunduğu üzere, Allahm katında on ikidir. Bu aylardan dördü, mukaddes olan haram aylardır. İşte dosdoğru din budur. Bu aylarda kendinize zulmetmeyin. Ey müminler, müşrikler sizinle nasıl topluca savaşıyorlarsa, siz de onlarla topluca savaşın. Bilin ki Allah, mutlaka müttakilerle beraberdir. [283]

b- Ata b. Ebi Rebah'a göre ise, haram aylarında savaşmanın yasak olması hükmü neshed ilmemi ştir, aynen geçerlidir. Çünkü Allah teala bu aylarda savaşmanın büyük bir günah olduğunu beyan etmiştir.

Taberi, birinci görüşü tercih etmiş ve haram aylarda savaşma yasağının kaldırıldığını söylemiştir. Çünkü Tevbe suresinin otuz altıncı âyetinin bu âyeti neshettiği, Resulullahın, haram aylarda savaşmasından anlaşılmıştır. Çünkü Resulullah haram aylarında Huneyn'de Hevazin kabilesiyle, Taifte Sakiyf kabilesiyle savaşmış, Ebu Âmiri de, Evtas denen yere, orada bulunanlarla savaşmak üzere göndermiştir. Şayet bu aylarda savaşmak yasak olsaydı Resulullah bunu yapmazdı. Taberi devamla diyor ki: "Bütün siyer âlimleri, Hudeybiye sulhün-den önce Hz. Osmanı müşriklerin öldürdüğü haberi gelmesi üzerine

Resulullahın, sahabeleriyle birlikte müşriklerle savaşmak üzere "Biat-ı Rıdvan"i yaptığı ve bu biatin da bir haram ay olan Zilkade ayında yapıldığı hususunda ittifak etmişlerdir. Sulhtan sonra Resulullah savaştan vazgeçmiştir. Bu vakıa, açıklamakta olduğumuz âyette zikredilen, haram aylarında savaşmanın yasak olduğu hükmünden sonra gerçekleşmiştir. Zira, Abdullah b. Cahş olayı Hicretin ikinci yılında, Hudeybiye sulhu ise Hicretin altıncı yılında, Huneyn ve Taif olayları ise Hicretin sekizinci yılında meydana gelmişlerdir. [284]

218- Şüphesiz ki iman edenler, hicret edip Allah yolunda cihad edenler, işte onlar, Allahm rahmetini umarlar. Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.
Allah ve Resulünü tasdik edenler, müşriklerin bulunduğu yerden, onlarla komşuluk etmeyi terkedip hicret edenler, Allahm dini zafere ulaşsın diye düşmanla çarpışıp savaşanlar, işte onlar Allahın lütfü ve merhameti yi e, onun cennetine girmeyi arzu ederler. Allah, kullarının günahlarını örten, rahmetiyle onlara lütufta bulunandır.
Cündeb b, Abdullah diyor ki: "Abdullah b. Cahş'ın komutasındaki müfreze, mukaddes ay olan Receb ayında, Kureyş müşriklerinden Amr b. el-Hadre-miyi öldürünce müslümanlar bu müfreze hakkında "Eğer bunlar günah işleme-dilerse sevapları da yoktur." demişler ve bunun üzerine bu âyet nazil olmuş ve mücahitlerin, Allahın sevabını umduklarını ve mükâfaatma da erebileceklerini beyan etmiştir. [285]

219- Ey Muhammedi, sana içki ve kumardan soruyorlar. De ki: "Onlarda büyük günah vardır. İnsanlar için (bazı dünyevi) faydaları da vardır Ancak, günahları faydalarından çok büyüktür." Ve yine sana (Allah yolunda) ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: "İhtiyaçtan fazla olanı." İşte Allah, âyetlerini size böyle açıklar ki düşünesiniz.
Ey Muhammed, ashabın sana içkiyi ve kuman soruyorlar. Onlara de ki: "Onlarda büyük günahlar vardır. İçki, onu içenin aklını giderir. İşte bu, günahların en büyüğüdür. Kumar insanı meşgul ederek Allahı zikretmekten ve namazdan alıkoyar. Onu oynayanların arasına kin ve düşmanlık sokar. İçki ticaretinden elde edilen kârlar ve içenlere geçici olarak sağladığı sun'î bir zevk, onun faydası olarak sayılabilir. Kumarda ise kazanan kimsenin kumar parasını yorulmadan, kolaylıkla elde etmesi

onun faydası olarak görülebilir. Ancak içki ve kumarın zararları, zikredilen önemsiz menfaatlan yanında çok daha büyüktür. İçki insanı diğer varlıklardan ayıran ve onu üstün bir duruma getiren aklı giderir. İçenler sarhoş olur, birbirlerine sataşır ve dövüşürler. Böylece aralarında kötülük meydana gelir. Kumar oynayanların ise birbirlerine girdikleri ve aralarında çok büyük husumetler meydana geldiği bir gerçektir, Ve yine sana, ey Muhammed, mallarından hangi şeyi Allah yolunda harcayacaklarını ve sadaka olarak vereceklerini soruyorlar. Onlara de ki: "Fazla olanı verin" O da ihtiyacınızri
dan ve ailenizin nafakasından fazla olanıdır. Allah size, birliğini gösteren delilleri açıkladığı gibi, koyduğu sınırlan, farzları ve Peygamberi Muhammede indirdiği diğer şeyleri de açıklıyor ki dünya ve âhirette vaadini, korkutmasını, sevabını, cezasını düşünesiniz ve geçici dünyanın yerine ebedi olan âhireti tercih edesiniz,
Âyet-i kerimede geçen ve "İçki" diye tercüme edilen kelimesinin lügat mânâsı, "Bir şeyi örtmek, kapatmak ve gizlemektir." Arapçada demek "Kabın ağzını örttüm" dmektir. Yine kadının başörtüsüne "Örtü" anlamına gelen kelimesi kullanılmıştır. Yine Arapçada "O, sana karşı giziice yürüyor" denilmekte ve kelimesinden "Gizlemek" mânâsı kastedilmektedir. İçkiye denilmesi, insanların aklını örtmesi ve göl gelem es indendir. Bu itibarla her aklı gölgeleyen ve sarhoş eden şeye denilmiştir.
Ayette geçen ve "Kumar diye tercüme edilen kelimesi, Abdullah b. Ömer, Dehhak, Katade, Süddi, Abdullah b. Abbas, Hasan-ı Basri ve Said b. Cübeyr tarafından bu şekilde "Kumar" olarak izah edilmiştir. Kumar, galip gelenin mağlup olandan bir şey almayı şart koştuğu her türlü oyuna denir. Mü-fessirler, hangi çeşit oyunun kumar sayılacağı hakkında Özetle şunlan söylemişlerdir.
"Abdullah b. Mes'ud, hayvanların mafsalları olan ve "Aşık kemiği" denen kemiklerle oynamanın dahi kumar olduğunu söylemiştir. Bu hususta Abdullah b. Mes'udun şöyle dediği zikredilmiştir. "Bir şey bekleyerek attığınız bu aşıklardan kaçının. Çünkü bunlar kumar sayılır."
Mücahid ve Said b. Cübeyr, çocukların cevizlerle oynamalarını da kumar saymıştır, Atâ ve Tâvûs da çocukların aşık ve cevizle oynamalarını kumar saymışlardır. Muhammed b. Şîrîn ise: "Tahakkuk edip etmeyeceği belli olmayan her muamele kumardır. Her kumar, bu âyette zikredilen Meysir'dendir. Hatta "Ayakta durdurma veya bağımıa yahut başına kuş tüyü

takmayı şart koşan tavla da kumardır. Bir şey içirmeyi veya bağınnayı yahut ayakta dunnayı şart koşan her türlü oyun kumardır." demiştir. Kasım b. Muhammed ise, "İnsanı, Allahi anmaktan ve namazı kılmaktan alıkoyan her oyun kumardır." demiştir.

Ayet-i kerimede, içki ve kumarda büyük günah olduğu, fakat insanlar için bir kısım faydalan da bulunduğu zikredilmiştir. İçkideki günah, kişinin, içki içme neticesinde sarhoş olması yüzünden rabbini dahi tanımaz hale gelmesidir. Elbetteki bu, günahların en büyüğüdür. Ayrıca Süddinin de dediği gibi, içki içen kimse sarhoşluğu yüzünden insanlara zarar verir. Abdullah b. Abbas: "İçki içen kimsenin dini eksilir." demiştir. Yani, Allahı tanımayı bile unutur hale gelir. Kumarın günahı ise, onu oynayanın, Allahı anmaktan ve namaz kılmaktan uzak olmasıdır. Kumar oynayanlar arasında kin ve düşmanlık meydana gelir.

Nitekim bu hususta Allah teaia şöyle buyurmaktadır: "... Şüphesiz ki Şeytan, kumar ve içki ile aranıza düşmanlık ve kin sokmayı, sizi Allanın zikrinden ve namazdan men etmeyi ister. Artık bunlardan vaz geçmez misiniz?" [1]

İçkide bulunduğu ifade edilen faydalara gelince, onun haram kılınmasından önceki ticaretinden elde edilen kazançlar ve içilmesiyle meydana gelen geçici zevktir. Kumarda bulunduğu ifade edilen faydalar ise, kumarın haram kılınmasından önce kumar neticesinde kazandıkları devenin kesilmesinden eide ettikleri paylar vb. değerlerdir.

Âyet-i kerimede içki ve kumar için "Ancak, günahları faydalarından çok daha büyüktür." buyurulmaktadır. Bu ifade iki şekilde izah edilmiştir.

a- Abdullah b. Abbas, Rebi' b. Enes ve Dehhak bu âyeti şöyle izah etmişlerdir: "İçkinin ve kumarın haram kılınmalarından sonraki günahları, haram kılınmalarından Önceki faydalarından çok daha büyüktür."

b- Diğer bir kısım müfessirler ise şöyle izah etmişlerdir: "İçki ve kumarın, haram kılınmalarından önceki günahları yine o zamanki faydalarından daha büyüktü. Çünkü onlar sarhoş oldukları zaman birbirlerine sataşıyor ve birbirleriyle savaşıyorlardı. Kumar oynadıklarında da aralarına kötülük giriyor ve onları fenalıklar yapmaya sürüklüyordu. Bu şeyler, içkiden kazandıkları para ve hissettikleri zevkten daha kötüydü. Taberi, âyeti bu şekilde izah etmenin daha doğru olduğunu söylemiştir. Çünkü bu âyet, içki ve kumarın kesin

olarak haram kılınmasından önce inmiştir bu sebeple o zamana göre tefsir edilmelidir.
Taberi bu âyetin, içki ve kumamı kesin olarak haram kılınmasından önce indiğini zikreden haberlerin tevatür derecesine ulaştığını söylemiş ve özetle şunları rivayet etmiştir:
Said b. Cübeyr diyor ki: "Bu âyet-i kerime inince, bir kısım insanlar burada zikredilen: "Onlarda büyük günahlar vardır." ifadesini gö-zönünde bulundurarak içki içmeyi hoş görmemişlerdir. Diğer bir kısım insanlar ise: "Faydalan da vardır. " ifadesini gözönünde bulundurarak içki içmeye devam etmişlerdir. Nihayet: "Ey iman edenler, sarhoşken ne söylediğinizi bi-linccyc kadar namaza yaklaşmayın. Cünüp iken de gusül edinceye kadar namaz kılmayın. Yolcu olanlar müstesnadır. Eğer hasta iseniz veya yolculukta iseniz yahut biriniz tuvaletten gelmişse veya cinsi münasebette bulun-muşsanız ve bu durumda da su bulamamışsanız, tertemiz bir toprak ile teyemmüm edin, yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz ki Allah, çok affeden, çok bağışlayandır. [2]âyeti nazil oldu. Bu defa namaz kılma zamanlarında içkiyi bırakıyor onun dışındaki zamanlarda içiyorlardı. Nihayet: "Ey iman edenler, içki, kumar, putlar ve faal okları, sadece şeytanın işinden birer pisliktirler. Bu pislikten kaçının ki kurtuluşa eresiniz[3] âyeti indi. Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle dedi: "Bu gün senin vay haline içki. Kumarla birlikte anıldın."
Abdullah b. Ömer diyor ki: "Aziz ve Celil olan Allah, içki hakkında üç defa âyet indirmiştir. İlk indirdiği âyet: "Ey Muhanımcd, sana içki ve kumardan soruyorlar. De ki: Onlarda büyük günahlar vardır. İnsanlar için bazı dünyevi faydalar da vardır..." âyetidir. Bu âyet indikten sonra insanlar: "Ey Allahın Resulü, biz içki içelim ve Allahın, kitabında zikrettiği gibi ondan faydalanalım rm?" dediler. Bunun üzerine: "Ey iman edenler, sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın. [4] âyeti nazil oldu. Bu defa insanlar: "Ey Allahın Resulü, biz içkiyi namaza yakın bir vakitte içmeyiz." dediler. Bunun üzerine: "Ey iman edenler, içki, kumar, putlar ve fal okları sadece Şeytanın işinden birer pisliktirler. Bu pislikten kaçının ki kurtuluşa eresi[5]âyeti indi. Resulullah da buyurdu ki. "Artık içki haram kılındı."
İkrime ve Hasan-ı Basri demişlerdir ki: "Ey Muhammcd, sana içki ve kumardan soruyorlar" âyetiyle "Ey iman edenler, sarhoşken namaza yaklaşmayın. " âyeti, Mâide suresinin: "Ey iman edenler, içki, kumar, putlar ve fal okları sadece şeytanın

işinden birer pisliktirler. Bu pislikten kaçınınki kurtuluşa eresiniz." âyetiyle neshedilmiştir.
Süddi diyor ki: "Ey Muhammed, sana içki ve kumardan soruyorlar..." âyet-i kerimesi nazil olduktan sonra da insanlar içki içmeye devam ettiler. Bir gün Abdurrahman b. Avf bir yemek hazırlayıp içlerinde Ali b. Ebi Talibin de bulunduğu sahabileri davet etti. Ali b. Ebi Talib, Kâfinin sûresini okudu. Fakat okuduğunun ne olduğunu anlayacak durumda değildi. Bunun üzerine Allah tea-Ia içki hakkında daha sert davranarak Nisa suresinin kırk üçüncü âyetini indirdi. İçki içmek yasak değitdi. Onlar onu, sabah namazından sonra günün ortalarına kadar içiyorlardı. Öğlende ayılıp öğle namazını kılıyor yatsıya kadar içmiyorlardı. Yatsıdan sonra gecenin yansına kadar içiyor ve yatıyorlardı. Sabahleyin ayılıp namaz kılıyorlardı. Böylece içkiye devam ediyorlardı. Nihayet Sa'd b. Ebi Vakkas bir gün bir yemek hazırladı. İçlerinde Ensar'dan bir kimsenin de bulunduğu sahabileri davet etti. Sa'd devenin kellesini kebap yaptı ve onları bu kebabı yemeye davet etti. Onlar yediler ve içki içerek sarhoş oldular ve sohbete daldılar. Bu sırada Sa'd, Ensardan olan kişiyi kızdıracak bir söz söyledi. Bunun üzerine Ensardan olan o kişi, devenin çene kemiğini alarak Sa'd'ın burnuna vurup kırdı. İşte bu olay üzerine de Allah teala, içki içmeyi tamamen yasaklayan şu âyeti kerimeyi indirdi. "Ey iman edenler, içki, kumar, putlar ve fal okları sadece şeytanın işinden birer pisliktirler. Bu pislikten kaçının ki kurtuluşa eresiniz. [6]
İçkinin aşamalı bir şekilde yasaklandığına dair Taberi, Zeyd b. Aliden, Şa'biden, Katadeden, Mücahidden, Rebi' b. Enesten ve İbn-i Zeydden de rivayetler nakletmiştir. Ayrıca bu hususta Ebu Meysereden de şunlar nakledilmiştir. Ebu Meysere diyorki: "Hz. Ömer, içkinin haram olduğunu beyan eden âyetin inmesinden az bir müddet önce şöyle demiş: "Ey Allahim sen, içki hakkında bize şifa veren bir açıklama gönder." bunun üzerine: "Ey Muhammed, sana içki ve kumardan soruyorlar. De ki: "Onlarda büyük günah vardır. İnsanlar için bazı dünyevi faydaları da vardır. Ancak günahları faydalarından çok büyüktür..." âyeti inmiştir. Ömer çağırılmış ve kendisine bu âyet okunmuştur.
Yine Ömer: "Ey Allahım sen, içki hakkında bize şifa veren bir açıklama gönder." demiş bunun üzerine de: "Ey iman edenler, sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın. [7]âyeti inmiştir. Bu âyetin inmesinden sonra

namaza başlarken Resulullahın bir davetçisi (Bu iş için gönderdiği birisi) "Dikkat edin, sarhoş olan sakın namaza yaklaşmasın" diye bağırıyordu. Ömer bu sefer de çağırıldı ve bu âyet ona okundu.
Ömer yine, "Ey Allahım, sen içki hakkında bize şifa veren bir açıklama gönder." demiş. Bunun üzerine de: "Ey iman edenler, içki, kumar, putlar ve fal okları, sadece şeytanın İşinden birer pisliktirler. 8u pislikten kaçının ki kurtuluşa eresiniz," "Şüphesiz ki şeytan, kumar ve içki ile aranıza düşmanlık ve kin sokmayı, sizi Aüahın zikrinden ve namazdan men etmeyi ister. Artık bunlardan vaz geçmez misiniz? [8] âyetleri inmiştir. Âyetin sonunda bulunan: "Artık bunlardan vaz geçmez misiniz?" ifadesini işiten Ömer:
"Artık vaz geçtik." demiştir. [9]
Âyet-i kerimenin devamında: "Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki "İhtiyaçtan fazla olanı." buyuru İm aktadır. Burada geçen ve "İhtiyaçtan fazla olan" diye tercüme edilen kelimesi müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir:
a- Abdullah b. Abbas, Katade, Ata, Süddi, İbn-i Zeyd ve Hasan-ı Basriye göre, burada zikredilen kelimesinden maksat, kişinin aile efradının na fakasından arta kalan malı" demektir. Bu hususta İbn-i Zeyd diyor ki: "İnsanlar her gün, içinde bulundukları günün şartlarına göre çalışıyorlardı. Şayet çalıştıkları günlerde elde ettikleri mallarından aile efradına harcadıkları dışında bir şey artarsa onu tasadduk ediyorlardı. Yoksa aile efradını aç bırakarak insanlara ta-sadduk etmiyorlardı.
b- Abdullah b. Abbas ve Tavustan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen kelimesinden maksat, "Mallarınızdan pek önem vermediğiniz basit şeyler" demektir.
c- Yine Hasan-ı Basri, Atâ ve Mücahidden nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen kelimesinden maksat, "Orta derecede infak" demektir. Yani ne malının tümünü harcayıp insanlara muhtaç hale düşmek ne de malından çok az bir bölümünü harcayarak cimriliğe kaymaktır.
d- Abdullah b. Abbaslan nakledilen başka bir görüşe göre burada zikredilen kelimesinden maksat, insanların gönül hoşluğu ile verdikleri şeylerdir.
e- Rebi1 b. Enes ve Katadeden nakledilen başka bir görüşe göre bu âyette zikredilen den maksat, "Kişinin mallarının en güzelidir."

f- Mücahidden nakledilen başka bir görüşe göre bu âyette zikredilen kelimesinden maksat, kişinin vermesi farz olan zekat vb. mali yükümlülüklerdir.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden doğru olanı, burada zikredilen kelimesinden maksat, kişinin kendisinin ve ailesinin nafakasından arta kalan malıdır. Zira bu hususta Resulullahtan bir çok hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:11

Ebu Hüreyre (r.a.) diyor ki:

"Resulullah, sadaka vermeyi emretti. Bunun üzerine bir adam: "Ey Allanın Resulü, benim bir dinarım var." dedi. Resuiullah: "Sen onu kendine harca"dedi. Adam "Başka bir dinarım daha var" dedi. Resulullah: "Onu da çocuğuna harca" dedi. Adam: "Başka bir dinarım daha var." dedi. Resulullah: "Onu da eşine harca" dedi. Adam: "Başka bir dinarım daha var" dedi. Resulullah: "Onu da hizmetçine harca" dedi. Adam: Bir başka dinarım daha var" dedi. Resulullah: "Onu ne yapacağını sen daha iyi büirsin." dedi/[10]

Cabir b. Abdullah, Resulullahm şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:

"Sizden biriniz fakir olursa (malını harcamada) önce kendisinden başlasın. Şayet bir şey artarsa aile efradına harcasın. Yine bir şey artarsa akrabalarına harcasın. Yine bir şey artarsa şöyle şöyle yapsın. Yani önüne arkasına, sağına soluna harcasın. [11]

Yine Cabir b. Abdullah diyor ki:

"Bir gün biz, Resulullahm yanında iken bir kişi ona, bir savaşta elde ettiği yumurta kadar bir altın külçesi getirdi. (Diğer bir rivayette, "Bazı maden ocaklarından elde ettiği" şeklindedir) ve dedi ki: "Ey Allanın Resulü, bunu benden sadaka olarak al. Allaha yemin olsun ki benim bundan başka malım yoktur. "Resulullah ondan yüzünü çevirdi. Adam ona sol tarafından geldi ve aynı. Şeyi söyledi. Sonra önünden geldi yine aynı şeyi söyledi. Bunun üzerine Resulullah kızgın bir şekilde "Getir onu" dedi. Onu alıp adama doğru öyle bir attı ki şayet ona dokunacak olsaydı onun bir tarafını ağntacak veya yaralayacaktı. Sonra şöyle buyurdu: "Sizden biriniz malını alıyor, ondan başka bir şeye sahip olmadığı halde onu tasadduk etmek istiyor. Sonra da oturup insanlara el açıyor. Sadaka ancak zenginin sırtındandır. Al bu senin olsun. Bizim buna ihtiyacımız yok." Adam onu alıp gitti. [12]

Ebu Ümame, Resulullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:

"Ey Ademoğlu eğer sen ihtiyacından artanı harcarsan o senin için daha hayırlıdır. Eğer harcamayıp elinde tutarsan o senin için daha kötüdür. Sen kendi kendine yetinmenden dolayı kınanmazsın. (Yani kişi kendi ihtiyaç duyduğu şeyleri harcamadığından dolayı kınanmaz) sen, harcamakla yükümlü olduğundan başla (ve bil ki) üstte olan el altta olan elden dahahayırlıdır. [13]
Taberi diyor ki: "Bütün bu hadis-i şerifler gösteriyor ki bu âyette zikredilen "Afv" kelimesinden maksat, kişinin kendisinin ve ailesinin ihtiyacından arta kalandır.
Müfessirler âyet-i kerimenin bu bölümünün mensuh olup olmadığı hususunda iki görüş zikretmişlerdir.
a- Abdullah b. Abbas ve Süddiye göre bu âyet-i kerime, zekâtın farz olduğunu beyan eden âyet-i kerimelerle neshedilmiştir. Bu hususta, Abdullah b-Abbasın şunları söylediği rivayet edilmiştir: "Ey Muhammed, sana, (Allah yolunda) ne harcayacaklarım soruyorlar. De ki: "İhtiyaçtan fazla olanı." âyet-i kerimesi nazil olmuş, bu âyet harcanacak şeyler bakımından farz olan belli bir miktar tayin etmemiştir. Sonra: "Ey Muhammed, sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillere aldırış etme. [14] âyeti nazil olmuştur. Daha sonra ise gelen âyetlerle miktarlar belirtilerek farz olan miktarlar beyan edilmiştir.
b- Mücahide göre ise bu âyetin hükmü geçerlidir, neshedilmemiştir. Zira
Mücahid bu âyeti, farz olan zekâtlara yorumlamıştır.
Taberi diyor ki: "Bu âyet ne başka bir âyeti neshetmiş ne de başka bir âyet tarafından neshedilmiştir. Allah teala bu âyet-i kerimede, farz olmayan sadakaların nasıl harcanacağını beyan etmiştir. Bu bakımdan din ve takva sahibi olan bir insanın, Allah tealanın kullarına öğrettiği bu yolu takibetmesi gerekir. Resulullah bu yolun nasıl olduğunu bizlere açıklamıştır. O yolda kişinin önce kendisinden başlaması, sonra aile efradına harcaması, daha somra da Allahı razı edecek diğer yerlerde harcamasıdır. İşte Allah tealanın beyan ettiği israfla cimrilik arasında tutulacak olan yol da budur. Allah teala, Peygamberine bu hususu beyan ederek şöyle buyuruyor: "Sakın eli boynuna kelepçelenmiş gibi cimri olma. İsrafa dalarak ta elini tamamen açma. Sonra kınanmış ve açıkta bırakılmış olarak oturup kalırsın. [15] Yine Allah teala kullarını "İbadür-rahman" olarak vasıflandırırken şöyle buyuruyor: "Onlar harcadıkları zaman ne israf ederler ne de cimrilik. İkisi

arasında orta bir yol tutarlar[16] Âyet-i kerimenin mensuh olduğunu iddia eden kimseye denir ki: "Senin buna dair delilin nedir? Halbuki herkes kişinin malından, farz olan zekâtlar dışında, sadaka verebileceği, bağışta bulunabileceği ve malının üçte birini vasiyet edebileceği hususunda ittifak etmişlerdir. O halde bu âyet nasıl mensuh olabilir? Eğer diyecek olursa ki: "Arta kalanın verilmesinin farz oluşu neshedilmiştir." Cevaben denilir ki: "Kişinin malından arta kalanını harcamasının farz olduğuna dair delilin nedir? Ta ki zekatın farz oluşunun bu farzı düşürdüğünü iddia edesin? Bu âyet-i kerime bir farz hüküm koymamıştır. Sadece Resulullaha sorulan infakın nasıl yapılacağını beyan etmiştir.[17]

220- Hem dünya hem de âhiret işlerini düşünesiniz. Sana yetimlerden soruyorlar. De ki: "Onların işlerini düzeltmek, kendileri için daha hayırlıdır. Eğeı* onları aranıza alırsanız, onlar sizin din kardcşlcrinizdir. Allah, bozguncuyu ıslah edenden ayırdetmcsini bilir. Eğer Allah dileseydi sizi zor durumda bırakırdı. Şüphesiz ki Allah, her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.
Ey müminler, bu surede zikredilen âyet ve delilleri açıkladığım gibi size bir kısım emir ve yasaklarımı açıklarım ki, hem dünyanın geçiciliğini hem de âhiretin devamlılığını ve kalıcılığını düşünesiniz. Böylece âhiretin dünyadan daha üstün olduğunu anlayasınız ve onun için çalışasınız. Ey Muhammed, sana yetimlerden ve mallarının, kendi mallarınıza karışması halinden soruyorlar. Onlara de ki: "Yetimlerin mallarının idaresini düzene koymakla lütufta bulunmanız, Allah yanında sizin için daha hayırlı sevap bakımından da daha büyüktür. Eğer onların yiyeceklerini kendi yiyeceklerinize, içeceklerini kendi içeceklerinize ve mallarını da kendi malarınıza karıştırırsanız artık onlar dinde sizin kardeş-lerinizdir. Kardeşlerin bir kısmı diğerlerine yardım eder. O halde size, onların mallarına şefkatli bir kardeş nazarıyla bakmak gerekir. Allah sizden, kendi malını, yetimin malına katan kişinin maksadının, o malı dağıtıp haksız surette yemek mi olduğunu yoksa düzeltip çoğalmasını sağlamak mı olduğunu çok iyi bilir. Eğer Allah dileseydi sizi, mallarınızı yetimlerin mallarından ayrı tutmakla yükümlü kılarak zor durumda bırakır ve sıkıntıya sokardı. Fakat o, rahmeti ve acımasıyla sizi buna mecbur etmedi. Böylece sizi genişliğe çıkardı ve işinizi kolaylaştırdı.

Şüphesiz ki Allah, hükümranlığında herşeye galiptir, idaresinde hüküm ve hikmet sahibidir.
Müfessirler bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında çeşitli görüşler zikretmişlerdir:
a- Bazılarına göre bu âyetin nüzul sebebi, bundan önce inen Nisa suresinin onuncu âyetinin, yetimlerin mallarına yaklaşılmasını yasaklaması üzerine, müminlerin sıkıntıya düşmeleri ve Resulullahtan çare-istemeleridir. Bu görüş, Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr, Abdurrahman b. Ebi Leyla, Katade ve Rebi' b. Enesten nakledilmiştir. Ancak, Katade, Rebi' b. Enes ve Said b. Cübeyre göre, bundan önce inen ve inmesiyle müminlerin sıkıntıya düştükleri âyet: "Yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar yaklaşmayın. Sadece en güzel bir şekilde yaklaşın[18] âyetidir. Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Allah tcala "Yetimin malına, rüşdünc erinceye kadar yaklaşmayın. Ancak en güzel bir şekilde yaklaşın. [19] "Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, karınlarına sadece ateş tıkamış olurlar. Onlar yakında alev alev yanan bir ateşe sokulacaklardır. [20] âyetlerini gönderince, yanlarında yetim bulunan insanlar gidip yetimlerin yiyeceklerini ve içeceklerini, kendi yiyecek ve içeceklerinden ayırdılar. Öyle ki artan yemekler bekletilip ya onlara yediriliyor veya kimse yemiyor, bozuluyordu. Bu durum müminleri sıkıntıya düşürdü. Durumu Resulullaha aksettirdiler. Bunun üzerine Allah teala: "Sana yetimlerden soruyorlar. De ki: "Onların işlerini düzeltmek, kendileri için daha hayırlıdır. Eğer onları aranıza alırsanız, onlar sizin din kardcşlerinîz-dir..." âyetini indirdi. Artık yetimlerin varisleri, yiyeceklerini ve içeceklerini yetimlerinki ile karıştırdılar. [21]
b- Abdullah b. Abbas, Süddi ve Dehhaktan nakledilen diğer bir örüşe göre bu âyetin nüzul sebebi, daha önce inen bir âyet değil, Arapların, yetimlerin malına yaklaşmaktan uzak durma örfleri ve bu örflerinden dolayı sıkıntıya düşmemeleri için istekte bulunmalarıdır. Bu hususta Süddi diyor ki: "Araplar cahi-liye döneminde yetim hakkında çok titiz davranıyorlardı. Öyle ki haklanna tecavüz ederler korkusuyla aynı kaptan onlarla yemek yemiyorlar, develerine binmiyor, hizmetçilerine hizmet ettirmiyorlardı. Bu âdet hususunda Resulullaha geldiler ondan bu meseleyi sordular. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Âyet-i kerimenin devamında: "Eğer Allah dikseydi sizi zor durumda bırakırdı." Duyurulmaktadır. Müfessirler burada geçen ve "Zor durumda bırakırdı." diye tercüme edilen cümlesini çeşitli şekillerde izah etmişlerdir.
Mücahide göre bu ifadeden maksat: "Eğer Allah dileseydi yetimlerin otlaklarında hayvanlarınızı otlatmayı ve onların katıklarını yemeyi size haram kılar böylece sizi sıkıntıya sokardı." demektir. Mücahid: "Eğer yetimleri aranıza alırsanız bu sizin için daha hayırlıdır," ifadesini, "Eğer yetimlerin mallarını otlakta kendi mallarınıza katar ve onların katıklarını kendi katıklarınızla birlikte bulundurur ve yerseniz sizin için daha hayırlıdır." şeklinde izah ettiği için bu âyetin bu bölümünü de bu şekilde izah etmiştir.
Abdullah b. Abbas ise âyetin bu bölümünü şöyle izah etmiştir: "Eğer Allah dileseydi sizi zorluğa koşar ve sıkıntıya düşürürdü. Fakat o, işi kolaylaştırdı ve buyurdu ki: "İçinizden zengin olanlar, yetimlerin malını yemekten çekinsin, fakit olanlar ise meşru surette yesin. [22]
Abdullah b. Abbastan nakledilen başka bir görüşe göre, o bu âyeti şöyle izah etmiştir: "Eğer Allah dileseydi, yetimlerin mallarından size geçenler yüzünden sizi helak ederdi. [23]

221- İman etmedikçe müşrik kadınlarla evlenmeyin. Mümin bir cariye, hür olan müşrik bir kadından daha hayırlıdır. Hür olan müşrik kadın hoşunuza gitse bile. Müşrik erkekleri de, iman etmedikçe mümin kadınlarla evlendirmeyin. Mümin bir köle, hür olan müşrik bir erkekten daha hayırlıdır. Müşrik olan erkek hoşuna gitse bile. Bu müşrikler insanı ateşe davet ederler. Allah İse izni ile cennete ve mağfirete davet eder ve âyetlerini insanlara açıklar. Gerekir ki düşünürler.
Ey iman edenler, kitap ehli olmayan ve putperest olan müşrik kadınlarla, Allaha, Peygamberine ve Peygambere indirilene iman etmedikçe evlenmeyin. Sizlerin, Allaha ve Peygamberine iman eden bir cariye ile evlenmeniz, hür olanmüşrik veya kâfir bir kadınla evlenmenizden, Allah katında daha hayırlı ve daha üstündür. Müşrik olan kadın, güzelliği, soyu ve malı bakımından hoşunuza gitse bile. Ey iman edenler, müslüman olan bir kadını da, Allah ve Resulüne iman etmedikçe, bir müşrik erkekle evlendirmeyin. Müslüman kadınları, Allah ve Resulüne iman eden kölelerle evlendirmeniz, onları hür olan müşriklerle evlendirmenizden sizin için daha hayırlıdır. Hür olan müşrik erkekler, mal, soy ve mevki bakımından hoşunuza

gitse bile. Kendileriyle evlenmeniz yasaklanan bu kadın ve erkek müşrikler sizleri, cehenneme götürecek işleri yapmaya çağırırlar. Allah sizleri, yardımı ve kolaylaştırması ile cennete götürecek amelleri işlemeye, hatalarınızı silecek işleri yapmaya davet eder. Ve kitabındaki âyet ve delillerini kullarına açıklar ki düşünüp ibret alsınlar, cehennem ateşine davet eden ile cennete ve affa davet edeni birbirinden ayırsınlar.
Âyet-i kerimede, mümin erkeklerin, müşrik kadınlarla evlenmelerinin yasak olduğu beyan edilmektedir. Ancak ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyan kadınlarla mümin erkeklerin evlenmeleri caizdir. Bu hususta diğer bir âyette şöyle Duyurulmaktadır: "... Hür ve iffetli mümin kadınlar ile sizden önce kendilerine kitap verilenlerden (chl-i kitaptan) hür ve iffetli kadınlar, namuslu olmanız, zina yapmamanız, dost edinmemeniz ve kendilerine mehir vermeniz şartıyla size helaldir... [24]
Buna mukabil, mümin kadrınlar, hiçbir kâfirle evlenemezler. Bu kâfirler ehl-i kitap ta olsa bu böyledir. Bu hususta da şu âyet-i kerimede buyuruluyor ki: t " .. Çünkü ne mümin kadınlar kâfirlere helaldir ne de kâfir erkekler mümin kadınlara helaldir... [25]
Müfessirler, açıklamakta olduğumuz bu âyet-i kerimenin, bütün müşrikleri kastederek mensuh olduğu yahut müşriklerden sadece belli bir sınıfı kastederek mensuh olmadığı hususda farklı görüşler zikretmişlerdir.
a- Abdullah b. Abbas, İkrime, Mücahid ve Rebi' b. Enes, izah etmekte olduğumuz bu âyet-i kerimenin, bütün müşriklerin müslümanlarla evlenmelerinin haram olduğunu bildirdiğini, bu itibarla Maide suresinin dördüncü âyetinde zikredilen, ehl-i kitapla evlenme hükmüyle neshedildiğini söylemişlerdir. Bu âyette buyuruluyor ki: "Hür ve iffetli kadınlarla, sizden önce kendilerine kitap verilenlerden hür ve iffetli kadınlar, namuslu olmanız, zina yapmamanız, dost edinmemeniz ve kendilerine nıchir vermeniz şartiylc evlenmeniz size helaldir. [26] Görüldüğü gibi bu âyet-i kerime, kâfir ve müşrik olan ehl-i kitabın kadınlarının mümin erkeklerle evlenebileceklerini beyan etmiştir. Bu itibarla izah etmekte okluğumuz âyetneshedilmiştir.
b- Katade ve Said b. Cübeyr'e göre ise bu âyet- kerimenin her ne kadar ifadesi genel ise de hükmü özeldir. Bu itibarla neshedilmemiştir. Zira âyette zikredilen ve evlenilmesi yasaklanan müşrik kadınlardan maksat, bütün müşrik kadınlar

değil, özellikle ehl-i kitap olmayan müşrik kadınlardır. Nitekim Arapların müşrik kadınları böyleydi. Ehl-i kitap olan müşrik kadınlarla evlenmenin hükmü ise başka bir âyette belirtilmiş ve bazı sahabiler de bu hüküm uyarınca evlenmişlerdir. Mesela Huzeyfetül Yeman bir Yahudi veya Hristiyan kadınla ev-' lenmiştir.
c- Şehr b. Havşebin, Abdulluh b. Abbastan naklettiği diğer bir rivayete göre bu âyet-i kerime neshedilmemiştir. Ve bu âyetle, bütün müşrik kadınlarla evlenmek yasaklanmıştır. Müşrik kadının putperest, mecusi ve ya ehl-i kitap olması farketmez. Bu hususta Abdullah b. Abbasin şunîan söylediği rivayet edilmiştir: "Resulullah, hicret eden mümin kadınlar dışındaki bütün kadınlarla evlenmeyi yasaklamıştır. Resulullah, İslam dini dışında herhangi bir din mensubuyla evlenmeyi haram kılmıştır. Bu hususta Allah teala: "kini dini inkâr ederse şüphesiz ki onun, daha önceki amelleri boşa gider ve ahiret gününde o, hüsrana uğrayanlardandır."*4^ buyurmuştur. Talha b. Ubeydullah, bir Yahudi kadınla, Huzeyfe b. Yeman da Hristiyan bir kadınla evlenmiş Hz. Ömer de onların bu hallerine şiddetli bir şekilde kızmış ve onları dövmek istemiştir. Bunun üzerine onlar: "Ey müminlerin em iri sen kızma biz onları boşanz." demişler. Hz. Ömer de: "Allah'a yemin olsun ki, eğer onları boşamak helal olsaydı onlarla evlenmek te helal olurdu. Ben onları sizin elinizden hor ve hakir bir şekilde çekip alacağım." dedi.
Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden doğru olanı, âyet-i kerimenin zahirinin genel mânâda olduğunu fakat aslında ise bu âyetten, ehl-i kitap dışındaki müşrik kadınların kastedildiğini, bu itibarla âyet-i kerimenin neshedihnediğini söyleyen görüştür. Zira Allah teala, müslüman erkeklere, müslüman kadınlarla evlenebileceklerini beyan ettiği gibi, ehl-i kitabın iffetli kadınlarıyla da evlenebileceklerini, Maide suresinin beşinci âyetinde zikretmiştir. Birbirlerine muarız gibi görüldüğü zannedilen her âyetten birinin diğerini neshettiğini söylemek, buna dair kesin bir delilin var oluşuna bağlıdır. Ortada böyle kesin bir delil olmadığına göre, Maide suresinin beşinci âyetinin, ehl-i kitap olan kadınlarla evlenmeyi beyan eden bölümün, müşrik kadınlarla evlenmeyi kesinlikle yasaklayan bu âyet-i kerimeyi neshettiğini söylemek caiz değildir. Zira bu, delilsiz bir iddia olur.
Abdullah b. Abbastan, Hz. Ömer'in, Talha ile Huzeyfe'nin evlendikleri ehl-i kitaptan olan kadınları bunlardan ayırdığına

dair olan rivayetinin bir anlamı yoktur. Zira, bütün ümmet, Allah tealanın kitabının açık hükmüyle, ehl-i kitap olan kadınlarla evlenilebileceğİ hususunda ittifak etmişlerdir. Resulullah'tan gelen hadis-i şerifler de bunu beyan etmişlerdir. Diğer yandan, Hz Ömer'den, yukarıda zikredilenin aksine bir rivayet, daha sağlam senetlerle rivayet edilmiş- -tir. Mesela, Zeyd b. Vehb, Hz. Ömer'in şöyle dediğini nakletmiştir. "Müslüman erkek, Hrıstiyan bir kadınla evlenebilir. Fakat Hristiyan bir erkek, Müslüman bir kadınla evlenemez." Zeyd sözlerine devamla demiştir ki: "Ömer'in, Talha ve Huzeyfe'nin, Yahudi ve Hıristiyan kadınlarla evlenmelerini hoş görmemesi, insanların bu iki sahabeye uymalarından ve müslüman kadınlarla evlenmekten vaz geçeceklerinden korkmasındandır. Veya bunun dışında başka bir sebeptendir. Bu yüzden Ömer onlara, bu hanımlarını serbest bırakma]arını emretmiştir. Nitekim bu hususta ŞaViiyk şunları nakletmiştir. "Huzeyfe, Yahudi bir kadınla evlendi. Ömer ona mektup yazarak "Kadını bırak" dedi. Huzeyfe de ona bir mektup yazarak "Sen, bunun haram olduğunu zannederek mi benim kadını bırakmamı istiyorsun?" dedi. Bunun üzerine Ömer: "Onun haram okhığnu sanmıyorum fakat ben, onların karşısında mümin kadınları ezik düşüreceğinizden korkuyorum." diye cevap verdi.
Bu hususta, Cabir b. Abdullah da Resulullah'm şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.: "Bitz, chl-i kitabın kadınlarıyla evleniriz. Fakat onlar bizim kadınlarımızla cvlcncmczlcr."
Taberi diyor ki: "Her ne kaüar Cabirden rivayet edilen bu hadisin senedinin sağlamlığında bir eleştiri varsa da bu hadisi almak, Şehr b. Havşebin, Abdullah b. Abbastan naklettiği sözü almaktan daha evladır. Zira, ehl-i kitap kadınlarla evlenilebileceği, ümmet arasında ittifak edilen bir konudur.
Âyet-i kerimede, "Mümin bir cariye, hür olan müşrik bir kadından daha hayırlıdır." Duyurulmaktadır. Süddi, âyetin bu bölümünün Abdullah b. Revaha hakkında nazil olduğnu söylemiştir. Abdullah'ın, siyah bir cariyesi bu-lunuyOTdu. Bit gün, Abdullah onu kızarak yüzüne bir tokat vardu. Sonra da ko-şup Resulullah'a söyledi Resulullah ona: "Ey Abdullah o nasıl bir cariye?" diye sordu. Abdullah da: "Ey Allah'ın Resulü, o orucunu tutuyor, namazını kılıyor, abdestini alıyor ve Allah'tan başka hiçbir ilah bulunmadığına, senin de Allah'ın Peygamberi olduğuna dair şehadet getiriyor." dedi. Bunun üzerine Resu-lullah, "Bu mümin bir kadındır." dedi. Abdullah, "Seni hak Peygamber olarak gönderene yemin ederim ki, Ben onu

mutlaka azad edecek ve mutlaka onunla evleneceğim." dedi ve bu dediğini de yaptı. Bunun üzerine bazı müslümanlar onu ayıplayarak dediler ki: "Bu adam bir cariye ile evlendi." O zamanda müminler müşriklerin soylarına rağbet ederek kendi kadınlarını müşriklerle evlendirmeyi, kendileri de müşrik kadınlarla evlenmeyi istiyorlardı. İşte bunun üzerine Allah teala" Mümin bir cariye hür olan müşrik bir kadından daha hayırlıdır. Hür olan müşrik kadın, hoşunuza gitse bile. Müşrik erkekleri de iman etmedikçe mümin kadınlarla evlendirmeyin. Mümin bir köle., hür olan müşrik bir erkekten daha hayırlıdır. Müşrik olan erkek, hoşunuza gitsc bile." âyetini indirdi. Ve mümin kadınların, müşrik erkeklerle, (ehl-i kitap olsun veya olmasın) evlenemeyeceklerini kesin olarak bildirdi. [27]

222- Ey Muhammed, sana kadınların hayız halinden soruyorlar. De ki: "O eziyettir. Hayız halindeyken kadınlardan uzaklasın ve temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikten sonra, Allahın size emrettiği yerden yaklaşın." Şüphesiz ki, Allah , tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever.

Ey Muhammed, ashabın sana, kadınların hayız halinden soruyorlar. Onlara de ki: "Hayız, kokusunun çirkinliği, kirliliği ve pis oluşu gibi sebeplerle eziyet veren bir haldir. Hayızlı günlerinde kadınlarla cinsi münasebette bulunmaktan kaçının. Hayızdan temizlenip yıkanmadikça onlarla cinsi münasebette bulunmayın, kadınlar, hayizları kesilip su ile yıkanarak temizlenince onlara Allahın izin verdiği ön taraftan yaklaşın. Şüphesiz ki Allah, itaatına yönelenleri, maddi ve cünüplük gibi manevi pisliklerden temizlenenleri sever.

Âyeti kerimede: "Ey Muhammed, sana kadınların hayız halinden
soruyorlar" buyurulmaktadır. Sahabilerin bu hususu Resulullahtan sormalarının sebebi hakkında iki görüş zikredilmiştir.

a- Katade ve Rebi' b. Enese göre sahabilerin bunu Resulullahtan sormalarının sebebi, bu âyet inmeden önce insanların, âdet gören hanımlanyla âdet halindeyken aynı evde kalmamaları ve onlarla birlikte yeyip içmemeleridir. Onların bu sorusu üzerine Allah teala bildirmiş oldu ki, adetli olan kadınların adetli hallerinde onlarla sadece cima etmek yasaktır. Onlarla birlikte oturup kalkmakta ve yeyip içmekte herhangi bir sakınca yoktur.

Enes b. Mâlik diyor ki:
"Yahudiler, kadın hayızlı iken onunla birlikte bir şey yemiyor, içmiyor ve onunla evde oturmuyorlardı. Sahabiler Resulullahtan bunu sordular ve bunun üzerine Allah teala: "Ey Muhammmcd, sana kadınların hayız halinden soruyorlar. De ki: "O, eziyettir, ilayız halindeyken kadınlardan uzaklasın ve temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikten sonra onlara, Allanın emrettiği yerden yaklaşın. Şüphesiz ki Allah, tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever." âyetim indirdi. Resulullah da insanlara "Âdet halindeki kadınlarla cinsi münasebet dışında her şeyi yapın." buyurdu[28]
b- Mücahidden nakledilen diğer bir görüşe göre, sahabilerin, âdet halinde bulunan kadınlardan sormalarının sebebi şu idi. İnsanlar, kadınlar adetli iken onlara âdetü olan ön taraflarını bırakıp arkadan yaklaşıyorlardı. İşte bunun üzerine Allah teala, insanlara, hayızlı iken kadınlarına yaklaşmamalarını, onlara ancak hayızdan temizlendikten sonra ve ön taraflarından yaklaşabileceklerini beyan etti ve arkadan yaklaşmalarını haranı kıldı. Süddi, bu âyette som sorduğu zikredilen kimsenin, Sabit b. Dehhak el-Ensari okluğunu rivayet etmiştir.
Âyet-i kerimede: "De ki o, eziyettir." buyurulmaktadır. Buradaki eziyetten maksat, âdetin korkusunun çirkin ve tiksindirici oluşu ve necis oluşudur.
Süddi ve Katade, buradaki "Eziyettir" ifadesinden maksadın "Murdardır" demek olduğunu, Mücahid ise bundan maksadın "Kan" demek okluğunu zikretmişlerdir.
Âyet-i kerimede. "Hayız halindeyken kadınlardan uzaklasın." buyurulmaktadır. Müfessirler burada zikredilen, "Kadınlardan uzaklaşmanın" ne demek olduğu hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir:
a- Abdullah b. Abbas ve Üheyde es-Selmaniden rivayet edilen bir görüşe göre burada zikredilen "Kadınlardan uzaklaşmaktan maksat, âdet halindeyken, kadının vücudundan uzak durmak ve ona dokunmamaktır. Zira Allah teala burada "Uzaklasın" ifadesini mutlak olarak kullanmış ve buna herhangi bir kayıt getirmemiştir. Bu itibarla onların tüm vücutlarından uzak olmak gerekir..
Nüdbe diyor ki: "Beni, ya Meymune.bint-i Haris veya Hafsa bint-i Ömer Abdullah b. Abbasın hanımına gönderdi. Ben, Abdullah b. Abbasın hanımının döşeğinin, Abdullah b. Abbasın döşeğinden ayrı olduğunu gördüm. Bunların, birbirlerinden uzak durmalarından dolayı böyle yaptıklarını zannettim. Abdul-

lah b. Abbasın hanımına, kendi döşeği ile kocasının döşeğinin ayrı olmasının sebebini sordum. O da bana dedi ki: "Ben adetliyim. Adetli olduğum zaman döşeğimi ayınnm." Geri dönüp meselyi Meymuneye veya Hafsaya anlattım. O beni tekrar Abdullah b. Abbasa gönderdi. Ona şunları söylememi istedi: "Annen (müminlerin annesi) sana diyor ki: "Yoksa sen Resulullahm sünnetinden yüz mü çevirdin? Allaha yemin olsun ki Resulullah, hanımlarından biri hayızlı iken onunla bir yatakta yatardı. İkisinin arasında, dizlerine kadar örten elbiseden başka bir şey yoktu."
b- Hz. Aişe, Ümmü Seleme, Hasan-ı Basri, Mücahid, Âmir eş-Şa'bî, İkri-me ve Abdullah b. Abbastan nakledilen ikinci bir görüşe göre, adetli bir kadından uzaklaşma, sadece onun, eziyet veren yeri olan kanın geldiği yerden uzaklaşmadır. Âdet gören kadının, avret mahallinin kapalı olması şartiyle bütün vücudu kocası için helaldir. Bu hususta Mesruk diyor ki: "Ben, Aişeden, adetli olduğu zaman kadının erkeğe neresi helal olur?" diye sordum. O da: "Cinsi münasebette bulunma dışında her şey." diye cevap verdi. Ebu Kılabe diyor ki: "Mesruk bineğine binip Hz. Aişenin yanına varmış ve ona: "Peygambere ve ehl-i beytine selam olsun." demiştir. Hz. Aişe de "Hoş geldin ey Ebu Aişe." demiştir. Orada bulunanlar, Mesrukun, Aişenin yanma girmesi için izin vermişler o da girip "Ben senden bir şey sormak istiyorum. Fakat sormaya utanıyorum." demiştir. Bunun üzerine Hz. Aişe "Ben senin annenim sen de benim oğlumsun." demiştir. Bunun üzerine Mesruk, "Adetli olan karısının, erkeğe neresi helaldir?" diye sormuş Hz. Aişe'de ona: "Avret yeri hariç her şeyi helaldir" demiştir.
Bu görüşte olanların delilleri, Resulullahm, adetli olan hanımlarına dokunduğunu bildiren, tevatür derecesindeki haberlerdir. Şayet adetli olan kadının hiçbir yerine dokun utmaması gerekli olsaydı Resulullah bunu yapmazdı. Fakat Resulullahm dokunması, cima etme dışındaki dokunmalardı. Bu itibarla adetli kadınla cima etme haram fakat vücudunun diğer yerlerine dokunma ise caizdir.
c- Abdullah b. Abbas ve Şüreyh el-Kadi'den rivayet edilen diğer bir görüşe göre adetli olan kadına dokunulmam asından maksat, onun, dizkapağı ile göbeği araşma dokunmamaktır. Zira bu hususta Resulullahtan, sahih olan çeşitli hadis-i şeritler zikredilmiştir. Bu hususta Hz. Meymune diyor ki:
"Resulullah (s.a.v.) Hayızlı olan hanımlarından herhangi birine dokunmak istediğinde ona emrederdi o da dizi ile göbeğinin

arasını, örten bir şey gi-yerdi[29]Diğer bir rivayetle Meymune şöyle demektedir:
"Resulullah, hayızh olan hammlanna,diz ile göbek arasına elbise üzerinden dokunurdu.'[30]
Hz. Aişe diyor ki:
"Bizden birimiz, hay izli okluğumuz zaman Resulullah ona hayızh ânının başlangıcında dizi ile göbeği arasında bir şey giymesini emrederdi. Sonra ona dokunurdu. Sizden hanginiz ResuluHahın hakim okluğu kadar nefsine hakimdir? [31]
Taberi de yukarıda zikredilen hadislerin sahih olduklarım beyan ederek bu görüşü tercih etmiştir.
Âyet-i kerimede geçen ve "Temizleninceye kadar" diye tercüme edilen ifâdesindeki kelimesi kurralar tarafından iki şekilde okunmuştur:
a- Bazı Kurralar bunu şeklinde okumuşlar, mânâsının da: "Te-mizleninceye kadar" demek olduğunu söylemişlerdir. Bu kıraata göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Sizler, âdet gören hanımlarınıza hayız kanlan ke-iîip temizlenmelerine kadar yaklaşmayın." Bu izaha göre, hayız" halinden temizlenen kadın, yıkanmadan kocasına helaldir. Bu görüş, Süfyan es-Sevri ve İknmeden nakledilmiştir.
b- Diğer bir kısım kurralar ise âyetin bu bölümünü (şeklinde okumuşlar ve mânâsının: "Kendilerini temizleyinceye kadar" demek olduğunu söylemişlerdir. Taberi de bu kıraat şeklini tercih etmiştir. Ancak bu görüşte olan âlimler, âdet gören kadınların, kendilerini temizlemelerinden m aksatın ne olduğu hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir.
Bazılarına göre burada, kadınların kendilerini temizlemelerinden maksat, adet halinden sonra bütün vücutlarını yıkayıp banyo yapmalarıdır. Kadınlar ancak bundan sonra kocalarına helal olurlar.
Diğer bazılarına göre ise, kadının sadece âdet gördüğü avret mahallini yı-kamasıdir. Kadın bundan sonra kocasına helal olur.
Taberi, yıkandıktan sonra temizlenmiş olacaklarını söyleyen görüşü tercih etmiştir.
Âyet-i kerimede: "Temizlendikten sonra Atlahın emrettiği yerden yaklaşın" Duyurulmaktadır. Burada zikredilen "Temizlenmek"ten maksat, Abdullah b. Abbas, Mücahid. Süfyan es-Sevri, Hasan-ı Basri ve İbrahim en-Nehai-ye göre "Yıkanmak"tır. Kadınlar âdet hallerinden temizlendikten sonra yıkanın ad ıkç a kocalarına helal değildirler.

Tavus ve Mücahidden nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen "Temizlenmekten" maksat, kadınların sadece abdest almalarıdır. Buna göre âdetten temizlenen kadınlar, abdest aldıkları takdirde kocalarının kendilerine yaklaşmaları caizdir.
Taberi birinci görüşü tercih etmiş ve adetli kadının lam olarak temizlenmesi için yıkanmasının gerekli olduğunda ittifak edildiğini, buradaki, "Temiz-lcnmek"ten maksadın da böyle bir temizlik olduğunu söylemiştir. Zira "Temizlendikten sonra" ifadesinden, şu iki şeyden birini anlamak mümkündür:
a- "Necasetten temizlendikten sonra" demektir. Ayete bu şekilde mânâ verildiği takdirde, kadınlar âdetten kesilir kesilmez abdest almadanda onlara yaklaşilabileceğine hüküm verilini.1; olur ki bütün âlimler bu dunımda kadınlara yaklaşmanın caiz olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir.
b- Bu ifadeden anlaşılabilecek ikinci mânâ ise şudur: "Kadınlar namaz için temizlendikleri zaman onlara Allanın emretiği yerden yaklaşın." Adet gören kadınların, yıkanmadan, sadece abdest alarak namaz kılamayacakları hususunda icma bulunduğundan bu âyette zikredilen "Temizlenmek"ten maksadın da "Namaz için temizlenmek" olduğu ve bu temizlenmenin de yıkanmakla gerçekleşeceği ortaya çıkmış olur."
Âyet-i kerimenin: "Allanın emrettiği yerden yaklaşın" bölümü, müfes-sirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir:
Abdullah b. Abbas, İkrime, Mücahid, Süfyan es-Sevri, Katade, Rebi' b. Enes ve İbrahim en-Nehaiye göre bu ifadeden maksat şudur: "Siz, hanımlarınıza temizlendikten, adetli iken yaklaşmamanın emrediİtliği yerden yaklaşın. Yani on taraftan yaklaşın." demektir, buna göre kadınlara, tabii olan cinsel organlarından yaklaşmayanlar, Allanın bu emrini terkeden ve koyduğu sınırları aşan kimselerdir.
Abdullah b. Abbas, Ebu Rezin, İkrime, Katade, Süddi ve Dehhaktan naK-ledilen diğer bir görüşe göre "Allahın size emrettiği yerden yaklaşın" ifadesinden maksat, Allahın size emrettiği yönüyle kadınlara yaklaşın, yani, adetli iken değil, temizlendikten sonra yaklaşın." demektir.
İbn-i Hanefiyye'ye göre ise bu ifadeden maksat, kadınlara, Allahın emrettiği nikâhla yaklaşın, nikâhsız yaklaşmayın." demektir.
Taberi bu görüşlerden "Kadınlarınıza temiz iken yaklaşın, adetli iken yaklaşmayın." diyen görüşün daha evla olduğunu söylemiştir.

Âyet-i kerimenin sonunda: "Şüphesiz ki Allah, tevbe edenleri de sever temizlenenleri de sever." buyurulınaktadir. Burada zikredilen "Temizlenenler" ifadesinden neyin kastedildiği hakkında farklı görüşler zikredilmiştir:
Ataya göre buradaki "Temizlenen"lerden maksat, "Su ile temizlenenler" demektir. Yani yıkanıp namaz için temizlenenler nbdest alanlar." demektir.
Mücahidden nakledilen başka bir görüşe göre, bu nida zikredilen "Temiz-lenenler"den maksat, hanımlarına arkadan, tabii olmayan yerden yaklaşmayanlardır. Bunlar "Temiz olanlar" diye vsaıflandırılmiş ve Allahın sevgisine mazhar oldukları zikredilmiştir.
İbn-i Cüreyc'in, Mücahidden naklettiği başka bir görüşe göre burada zikredilen "Temizlenenler"den maksat, günahlarından tevbe etlikten sonra tekrar günah işlemeye dönmeyenlerdir.
Taberi buradaki "Temizlenenlerden maksadın, su ile namaz için temizlenenler olduğunu söyleyen görüşün tercihe şayan olduğunu zikretmiştir. Zira "temizlenme" kelimesinden akla ilk gelen şey, su ile temizlenmedir. [32]

223- Kadınlarınız sizin tarlanızdır. O halde tarlanıza istediğiniz şekilde yaklaşın. Kendinize ilerisi için hazırlık yapın ve Allahtan korkun. Kilin kî ona mutlaka kavuşacaksınız. Ey Muhammcd, sen müminleri müjde-
Kadınlarınız sizin, çocuklarınızı yetiştirdiğiniz tarlanızdır. O halde kadınlarınıza normal cins-i temas yolundan olmak şartıyla, istediğiniz gibi ve istediğiniz taraftan cinsi münasebette bulunun. Kendinize âhiret için salih ameller hazırlayın. Ve Allanın koymuş olduğu hudutları aşmak ve isyana yaklaşmaktan korkun. Bilin ki âhirette ona kavuşacaksınız. O size, amellerinizin karşılığım verecektir. Ey Muhammed, kıyamette kurtulacakları ve cennette ebedi kalacakları hususunda müminleri müjdele.
* Yahudiler diyorlardı ki:
"Kişi, hanımı yi n normal yoldan da olsa arka taraftan cinsi münasebette bulunursa doğacak çocuk şaşı olur." İşte bunun üzerine: "Kadınlarınız sizin tarlanı/dır. O halde tarlanıza istediğiniz şekilde yaklaşın." âyeti nazil oldu. [33]
"Kadınlarınıza istediğiniz şekilde şaklasın." ifadesindeki "İstediğiniz şekilde" kelimesinden maksat, çocuğun dölleneceği ve doğacağı yerden olmak şartıyla istediğiniz yerden ve

istediğiniz şekilde yaklaşın." demektir. O yol da ön taraftır, arka taraf değildir.
Taberi diyor ki: "Yani nasıl isterseniz. Ayakta iken, otururken veya yan yatarken, fakat sadece ön yoldan yaklaşın. Çünkü neslin ürediği ve doğduğu yol sadece orasıdır, başka yer değildir. Bazı cahiller ise "İstediğiniz şekilde" ifadesini, "İstediğiniz yerden" diye anlamaktadırlar. Bu, çok yanlış bir anlayıştır.
Ali b. Talk diyor ki:
"Bir Bedevi Resulullaha geldi ve şöyle dedi: "Ey AH ahin Resulü, bizden bazıları çöllerde bulunduğunda yelleniyor yanımızda su da az bulunuyor (Bu durumda abdest almamız gerekir mi?) Resulullah; "Sizden biriniz yellendiğinde abdeset alsın. Kadınlara makatlarından yaklaşmayın. Allah, hakkı söylemekten çekinmez" buyurdu[34]
Diğer bir hadis-i şerifte de Peygamber efendimiz şöyle buyurmuştur:
^Hanımına makattan yaklaşan melundur [35]
Bu âyet-i kerime, kadınlara makattan yaklaşmanın haram olduğuna delildir. Çünkü arka yol, neslin doğum yoluyla meydana geldiği tabii yol değildir.
Taberi, âyet-i kerimeyi, diğer âyetlerde olduğu gibi çeşitli görüşleri zikrederek açıklamıştır. Bu açıklamalar da özetle şöyledir: Âyet-i kerimede geçen ve "İstediğiniz şekilde yaklaşın" diye tercüme edilen ifadesi, müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir:
1- Abdullah b. Abbas, Mücahid, İkrime, Übey b. Kâ'b, Mürre el-Heme-dani ve Süddiden nakledilen bir görüşe göre ifadesinden maksat, kadınlara arkalanndan ve adetli iken yaklaşmamak şartıyla nasıl dilerseniz öyle yaklaşın" demektir. Yani onlara normal cinsi temas yolundan olmak şartıyla istediğiniz şekilde ve istediğiniz taraftan yaklaşın." demektir. Bu görüşte olanlar delil olarak şunu zikretmişlerdir. Bu âyet-i kerime, Yahudilerin, kadınlara tabii yoldan olmak üzere arkadan yaklaşmaya karşı çıkmaları üzerine nazil olmuş ve onlara, tabii yoldan olmak üzere önden de arkadan da yaklaşılabileceğini beyan etmiştir. Bu da âyet-i kerimenin bu izah şeklinin doğru olduğ-nu göstermektedir. Bu hususta Mücahidin şunları söylediği rivayet edilmektedir: "Ben, Kuran-ı kerimi fatihadan sonuna kadar Abdullah b. Abbas'ın öünde üç kere okudum. Ben onu, her âyetin sonunda durdurup ona âyetin mânâsını soruyordum. Nihayet bu âyet-i kerimeye geldik. Abdullah b. Abbas dedi ki:

"Kureyş kabilesinin şu kolu Mekke'de kadınları her şekilde yatılıyorlardı ve onların tabii cinsel organlarından olmak üzere önden üe arkadan da ilişki kuruyorlardı. Kureyşliler Medineye gelince Ensardan olan kadınlarla evlendiler? Onlara da Mekke'deki kadınlara yaptıkları gibi davranmak istediler. Fakat Ensardan olan kadınlar buna karşı çıktılar ve dediler ki: "Bu bize daha önce yapılmayan bir şeydir." Bu davranış, insanlar tarafından duyuldu. Olay Resulullah'a kadar ulaştı. Bunun üzerine Allah teala: "Kadınlar sizin tarlanızdır. Siz, tarlanı/, a nasıl isterseniz öyle yaklaşın." âyetini indirdi. Yani, ön yoldan olmak üzere isterseniz arkadan yaklaşın. İsterseniz önden yaklaşın. İsterseniz diz çökerek yakalşın." demekti r. [36]
Cabir b. Abdullah diyor ik:
"Yahudiler "Kişi, hanımıyla ön yoldan olmak üzere fakat arka tarafından ilişki kurarsa doğacak çocuk şaşı olur." diyorlardı. İşte bunun üzerine "Kadınlar sizin tarlanızdır o halde tarlanıza istediğiniz şekilde yaklaşın." âyeti nazil oldu. [37]
Abdurrahman b. Sabit diyor ki:
"Ben, Abdurrahmanin kızı H af sanın yanına vardım ve dedim ki: "Ben senden bir şey soracağım amma onu sormaktan utanıyorum." Hafsa dedi ki; "Ey kardeşimin oğlu utanma." Ben de: "Sorum, kadınlara tabii yoldan olmak üzere arkadan yaklaşmaktfr." dedim. Hafsa dedi ki: "Ümmü Seleme bana anlattı ki Ensar, kadınları yüzükoyun yatırarak onlara yaklaşmazlardı. Zira Yahudiler: "Kim karısını yüzükoyun yatırarak ona yaklaşırsa çocuğu şaşı olur." diyorlardı. Muhacirler Medineye gelince Ensardan kadınlarla, evlendiler, Oniar, hanımlarını yüzükoyun yatırarak yaklaşmak istediler. Bir kadın bu hususta kocasının isteğini reddetti ve ona dedi ki: "Ben, ResulufÎaha varıp bunu sormadıkça bunu yapamazsın," Kadın, Ümmü Selemenin yanına varıp meseleyi ona anlattı. Ümmü Seleme ona: "Resulullah gelinceye kadar otur bekle." dedi. Resulullah gelince de o kadın sorusunu sormaktan utandı ve dışarı çıktı. Meseleyi Resulullaha Ümmü Seleme anlattı. Resulullah "Ensarlı kadını çağır." dedi. Ümmü Seleme kadını içeri çağırdı. Resulullah da ona: "Kadınlar sizin tarlanızdır. O halde tarlanıza istediğiniz şekilde yaklaşın." âyetini okudu ve "Tek yoldan." dedi. [38]
Abdullah b. Abbas diyor ki;
"Bir gün Ömer Resulullaha geldi ve "Ey Allanın Resulü, ben helak oldum." dedi. Resulullah: "Seni helak eden şey nedir?" diye sordu. Ömer de: "Ben bu gece palanımı ters çevirdim (Yani

hanımıma tabii yoldan olmak üzere arka taraftan yaklaştım) dedi." Resulullah ona herhangi bir cevap vermedi ve şu âyet nazil oldu. "Kadınlar sizin tarlanındır. O halde tarlanıza istediğiniz şekilde yaklaşın." Yani, ister önden yak)aş,istcr arkadan yaklaş, fakat makattan (anüsten) yaklaşmaktan ve adetli iken yaklaşmaktan kaçın. [39]
2- Abdullah b. Abbas, İklime. Rebi' b. Enes ve Mücahiıklen nakledilen diğer bir görüşe göre ifadesinden maksat, "Ne şekilde isterseniz." demektir. Yani. kadınlara tabii yollarından yaklaşmanız şartıyla onlarla istediğiniz şekilde temasta bulunabilirsiniz." demektir.
3- Dehhak ve Abdullah b. Abbastan nakledilen başka bir görüşe göre ifadesinden maksat, "Ne zaman dilerseniz." demektir. Yani, ka-dınlanmz âdetlerinden temizlendikten sonra onlara, dilerseniz gece, dilerseniz gündüz yaklaşabilirsiniz." demektir. Bu hususta Said b. Cübeyr diyor ki: "Ben ve Mücahid, Abdullah b. Abbasın yanında oturuyorduk. O anda ona bir adam geldi yanına dikildi ve dedi ki: "Ey Ebul Fadl, sen benim, hayız âyeti hakkındaki derdime şifa olmaz mısın?" Abdullah b. Abbas da "Evet olurum." dedi. Adam: "Ey Muhammed, sana kadınların âdet (hayız) halinden soruyorlar." ' âyetini sonuna kadar okudu. "Allanın size emrettiği yerden yaklaşın." kısmına gelince Abdullah b. Abbas: "Burası kanın geldiği yerdir. Sen hanımına (âdetinden temizlendikten sonra) buradan yaklaşmakla emrolundun." dedi. Bunun üzerine adam: "Ey Ebul Fadl, bundan sonra gelen: "Kadınlarınız sizin Uırla-nızdır. O halde tarlanıza istediğiniz şekilde yaklaşın." âyeti nasıl olacaktır'?" dedi. Abdullah b. Abbas da "Vay haline, hiç makatta (antiste) etcilecek bir tarla var mı?. Şayet senin söylediğin doğru olmuş olsaydı, adetli iken kadınlara yaklaşmayı yasaklayan âyet neshedilnıiş olurdu. Zira kadının şurası meşgul olsa siz ona diğer tarafından yaklaşırdınız. Fakat buradaki "İstediğiniz şekilde" ifadesinden maksat, "Dilediğiniz zaman yaklaşın" demektir." şeklinde olurdu." demiştir.
4- Said b. el-Müseyyeb ve Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen ifadesinden maksat, "Kadınlarınıza, nasıl isterseniz öyle yaklaşın, ister azil yaparak (meniyi dışarıya boşaltarak) yaklaşın isterseniz azil yapmayarak yaklaşın." demektir.
5- Abdullah b. Ömer ve Atâ b. Yesardan nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen ifadesinden maksat, "Nereden isterseniz" demektir. Yani kadınlarınıza tabii yoldan da

yaklaşabilirsiniz makattan da." demektir. Bu görüşü, Abdullah b. Ömerden, kölesi Nâfi nakletmiş, oğlu Salimden ise, babasının böyle bir şey söylemediği rivayet edilmiştir. Ayrıca Haris b. Ya-kubun Said b. Yesardan rivayet ettiğine göre Hz. Ömer'in oğlu Abdullaha, cariyelere makattan yaklaşmanın hükmü sorulunca onun: "Yazık, yazık, mümin böyle bir şey yapar mı?" dediği rivayet edilmiştir. Rebia'nın Said b. Yesardan rivayet ettiğine göre ise Abdullah b. Ömer'in buna izin verdiği rivayet edilmektedir.
Ebu Macid-i Ziyadiden de, Nâfi'nin, Abdullah b. Ömerden, kadınlara makattan yaklaşılabileceği şeklindeki rivayetlerde yalan söylediği rivayet edilmiştir. Katade, Ebudderdadan böyle bir yaklaşmanın hükmü sorulduğunda onun, "Bunu ancak bir kâfir yapar." dediğini rivayet etmiş fakat Revh Katadenin bu rivayetini, İbn-i Ebi Müleykeye anlatınca o, Revh'â da Katadeye de lanet okumuştur.
Görüldüğü gibi, Abdullah b. Ömerden nakledilen bu görüş hakkında tabiiler kendi aralarında ihtilaf etmişlerdir.
Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden doğru olanı, bu ifadenin mânâsının, "Kadınlarınıza dilediğiniz yönden yaklaşın." Yani, tabii yoldan olmak şartıyla kadınlarınıza otururken, ayakta iken, yatarken, eğilirken, ön taraftan, arka taraftan yaklaşın." diyen görüştür. Taberi sözlerine devamla ve özetle şunları zikretmiştir: "Burada geçen kelimesi Arapçada bir şeyin yönü ve yolunu sorma edatıdır. Nitekim Hz. Zekeriyya da bu edatı kullanarak Meryeme gelen yemeklerin hangi yönden ve hangi yolla geldiğini sormuş Meryem de ona: Allah tarafından geldiğini söylemiştir. Olayı anlatan âyette şöyle buyuruiuyor: "Zekeriyya Meryemin bulunduğu mihraba her girdiğinde onun yanında rızık buldu. Bu sana nereden ey Meryem?" dedi. Meryem de ona: "Allah tarafmdandır." dedi. [40] Her ne kadar, bir şeyin yönünü sorma edatı olan kelimesinin mânâsı ile bir şeyin yerini sorma edatı olan "Nerede" kelimesinin mânâsı ve bir şeyin durumunu sonu a edatı olan "Nasıl" kelimesinin mânâsı birbirine yakın iseler de aslında bunlar farklı şeylerdir. Fakat bunlann-birbirlerine yakın olmaları, inüfessirlerin bunları birbirlerine kandırmalarına sebep olmuş ve bu âyette zikredilen kelimesini bazıları bazılan hatta bazıları da ne zaman" mânâlarında izah etmişlerdir. Halbuki bu kelimelerin farklı oluşları bunlarla sorulan sorulara verilen cevaplarla ortaya çıkmaktadır. Mesela: "Bu mal sana hangi yönden geleli?" denildiğinde cevabı: "Şu ve şu yönlerden geldi." şeklinde

olur. "Malın nerede?" şeklinde sorulduğunda cevabı: "Malını filan yerdedir." şeklinde ojur. "Halin nasıl?" diye sorulduğunda cevabı "İyiyim" şeklinde olur. İşte bütün bu izahlar gösleriyorki kelimesini "Nereden" "Nasıl" ve "Ne zaman" mânâlarında izah etmek isabetli değil "Ne yönden?" şeklinde izah etmek doğrudur. Bu itibarla bu âyete dayanarak kadınlara makatlarından yaklaşılabileceğini söylemek tutarsızdır. Çünkü âyette "Kadınlara dilediğiniz yerden yaklaşın" Duyurulmuyor, "Dilediğiniz yönden yaklaşın" buyuruiuyor. Yönlerin farklı oluşu, yaklaşılacak yerin farklı oluşunu gerektirmez. Aynı yer de olabilir. Nitekim hadis-i şeritlerde, farklı yönlerden de olsa aynı yere yaklaşılması emredilmiştir. Bu da kadınların tabii olan cinsel organlarıdır. Aynca kadınların makatlarından hangi ekin (döl) beklenir ki, oraya "Tarla" densin ve kadınlara o yönden yaklaşılması emredilmiş olsun?"

Âyet-i kerimede geçen ve "Kendinize ilerisi için hazırlık yapın" şeklinde tercüme edilen ifadesi iki şekilde izah edilmiştir:

Süddiye göre bu ifadenin mânâsı: "Sizler, âhiretiniz için hayırlı ameller işleyin ve oraya gönderin." demektir.

Ataya göre ise: "Kadınlara yaklaşmadan önce besmele çekin." demektir.

Taberi, Süddinin görüşünün tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Zira Allah teala,bundan önceki ifadesiyle bir takım şeylerden kaçınılmasını emretmiştir. Bu ifadesiyle de salih ameller işlemeyi emretmesi ise daha tabiidir. [41]

224- Alkili a yemin ederek onu, iyilik yapmanıza, kendisinden korkmanıza, insanların arasını düzeltmenize engel kılmayın. Allah çok iyi işiten ve çok iyi bitendir.

Allaha yaptığınız yemini, hayır işlemeyi terketmeye vasıta yaparak iyilikte bulunmaktan, rabbinizden korkmaktan ve insanların arasını iyilikle bulmaktan geri durmayın. İyi bilin ki Allah, kullarının sözlerini çok iyi işiten, maksatlarını çok İyi bilendir.

Bir kimse yaptığı yemini, iyilik yapmasına naşı! engel kılar? Mesela birisinden bir iş yapması istenir o da "Ben o işi yapmamak için Allaha yemin ettim." i\tr ve o yeminini, hayır İşlememek ve insanların arasını düzeltmemek İçin bahane yapar. Böylece yeminini, hayır işlemesine engel kılmış olur.

Ayet-i kerimede geçen ve "Allaha yemin ederek onu kendinize engel kılmayın." şeklinde tercüme edilen ifadesi miifessirler tarafından farklı şekillerde izah edilmiştir.

a- Tavus, Abdullah b. Abbas, Katade, Said b. Cübeyr, Atâ, Dehhak ve İbrahim en-Nehaiye göre bu ifadenin mânâsı şudur: "Allaha yemin etmeyi kendinize bahane edinmeyin. Yani sizden bir iyilik yapmanız veya Allatılan korkmayı gerektiren bir davranışta bulunmanız yahutta insanların arasını bulmanız istendiği zaman: "Yemin olsun ki ben bunu yapmam" veya "Ben bunu yapmamaya dair daha önce yemin etmiştim." demeyin. Böyle yaptığınız takdirde Allaha yemini kendiniz için bir siper etmiş oluyor ve bahane ileri sünnüş oluyorsunuz." Tavus diyor ki: "Kendisinden, yukarıda zikredilen şeyleri yapması istenen kimse böyle bir yemini yapmış bile olsa yeminini bozar, bu işleri yapar ve yeminin keffaretini yerine getirir.
Abdullah b. Abbas bu hususta diyor ki: "Bu ayet-i kerime şu gibi insanları beyan etmektedir. Kişi, akrabalarıyla konuşmayacağına veya sadaka verme-
yeceğine yahut kendisiyle dargın olan insanlarla konuşup aralanın düzeltmeyeceğine dair yemin eder. Kendisinden bunlar istendiğinde ise "Ben bunları yapmayacağıma dair yemin etmiştim." der. İşte bu kimsenin yeminini bozması ve yemininin keffaretini yerine getirmesi emredilmiştir.
b- Abdullah b. Abbas, İbrahim en-Nehai, Mücahid, Hz. Aişe, İbn-i Cü-reye ve Mekhulden nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen "Allah;» yemin ederek onu kendinize engel kılmayın." ifaadesintlen maksat, "Kendi aranızda konuşurken Allaha yemin ederek onu, hayırlı işleri yapmamak için kendinize bir delil edinmeyin." Yani, Allahtan korkmayacağınıza dair, akrabalarınıza iyilikte bulunmayacağınıza dair yemin etmeyin. Hayırlı bir amel işlemeyeceğinize dair, insanların arasını bulmayacağınıza dair yemin etmeyin. Keza, Allanın yasakladığı bir şeyi yapacağınıza dair de yemin edip onu yapmayın. Böyle bir yemin yapacak olursanız onu bozup keffaretini de yerine getirin."
Taberi diyor ki: "Tercihe şayan olan görüş, "Allaha yemin etmeyi, iyilikleri yapmama hususunda kendinize delil edinmeyin." diyen görüştür."
Ayette zikredilen "İyilik yapmanız" ifadesinden maksat, bazı alimlere göre bütün hayırları işlemektir. Taberi tle bu görüşü tercih etmiştir. Diğer bazı âlimlere göre ise sadece akrabalara iyi davranmaktır.
Âyette zikredilen: "Rabbinizden korkmanız" ifadesinden maksat, bazı mufessirlere göre Allah tealadan mutlak şekilde korkmaktır. Yani onun emirlerini yerine getirme ve

yasaklarından kaçınma hususunda ondan korkmaktır. Diğer bazı mufessirlere göre ise insanların birbirlerinden kaçınmalarıdır. Yaniu Alhha yemin ederek birbirlerine yapacakları iyilikten kaçınmalarıdır.
Âyet-i kerimenin sonunda: " AUah çok iyi işiten ve çok iyi bilendir" buyurulmaktadır. Bu ifade Allah teala tarafından kullan için bir uyarı ve bir tehdittir. Yani şunu ifade eder: Ey insanlar, sizler dillerinizle, organlarınız ve kalbinizle emirlerime karşı davranışlarda bulunmayın. Aksi halde size tanıtmış okluğum cezama layık olursunuz. Çünkü ben, sizin fısıltılarınızı da işiten, gizlediklerinizi de bilenim. Yaptığınız hiç bir şey benden gizli kalamaz."
Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi olarak şu olay zikredilmektedir: Abdullah b. Revaha ile damadı Beşir b. Nuam birbirlerine danlmışlar, Abdullah damadının yanına gitmemeye, onunla konuşmamaya, onun hasmiyla olan dargınlığını barıştırmamaya yemin etmişti. Kendine "Niçin böyle yapıyorsun?" diyenlere "Ne yapayım Allaha yemin ettim, yeminimden dönemem." diye cevap veriyordu. İşte bu âyet bu olay üzerine nazil olmuştur.
İbn-i Ciireyc ise bu âyetin nüzul sebebi olarak Hz. Ebubekirin, Hz. Aişc-ye iftira olayına kansan Mıstah'a yardımını keseceğine dair yemin etmesi okluğunu söylemiştir. [42]

225- Allah sîzi, gelişi güzçl yaptığınız yeminlerinizden değil fakat kainlerinizin kazandığından dolayı sorumlu tutar. Allah, çok bağışlayan ve çok yumuşak davranandır.
Allah sizi, kasıtsız olarak ağızlarınızdan çıkan yeminlerinizden sorumlu tutmaz." Hayır vallahi, evet billahi" şeklinde söylenen sözler gibi. Fakat Allah, kasıtla, bilerek yaptığınız yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutar. Yalan yere yemin etmek veya günaha sebep olacak şekilde yemin etmek gibi. Allah, bağışlaması geniş olandır, yumuşak davranandır. Kullarına ceza vermekte acele etmez.
Bu âyet-i kerimede zikredilen ve "Gelişi güzel yaptığınız yeminler" şeklinde tercüme edilen "Yemin-i Lağiv"den neyin kastedildiği hakkında mü-fessirler farklı görüşler zikretmişlerdir.
a- Abdullah b. Abbas, Hz. Aişe, Şa'bi, İkrime ve Mücahide göre burada zikredilen "Yemin-i Lağiv"den maksat, insanların kasıtsız bir şekilde konuşmalarında gelişi güzel söyledikleri

"Hayır vallahi evet billahi" şeklindeki sözleridir. Bu hususta Hz. Aişe (r.anh). Resulullahın şöyle buyurduğunu söylemiştir:
"Yemin-i Lağiv, kişinin, evinde "Hayır vallahi, evet billah[43]görüşe olaıı âlimlere göre bu gibi yeminleri yapanların yeminleri boş olduğundan bunlar için herhangi birkeffaret gerekmez.
b- Ebu Hureyre, Abdullah b. Abbas, Süleyman b. Yesar, Hasan-ı Basri, Mücahid, İbn-i Ebi Neciyh, İbrahim en:Nehai, Ebu Mâlik, Ziyad, Katade, Züra-re b. Evfa, Süddi, Rebi' b. Enes, Yahya b. Said, İbn-i Ebi Talha ve Mekhul'e göre bu âyette zikredilen "Yemin-i Lağiv"den maksat, kişinin, bir şeyin doğru olduğunu zannederek yemin etmesidir. Halbuki o şey yeminin aksinedir. Mesela bir kimse "Allaha yemin olsun ki bu ev falan kişiye aittir." diye yemin eder. Sonra da o evin o kişiye ait olmadığı ortaya çıkar. Böyle bir yemini yapana da keffaret gerekmez.
c- Abdullah b. Abbas ve Tavustan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen yemi-i lağivden maksat, kişinin öfke halinde, kasıtsız bir şekilde, gelişigüzel konuşarak yemin etmesidir. Bunlara göre böyle bir yemini yapana da keffaret yoktur.
Abdullah b. Abbas, Resulullahın "Öfkeli halde yemin yoktur" (Bu hakle yapılan yemin geçerli değildir) buyurduğunu rivayet etmiştir,
d- Said b. Cübeyr, Mesruk ve Şa'bîye göre bu Ayette zikredilen yemin-i lağivden maksat, kişinin, Allanın yasakladığı bir şeyi yapmaya veya emrettiği bir şeyi yapmamaya dair yapmış olduğu yemindir. Böyle bir yemin yerine getirilmez ve keffaret de ödenmez. Halid b. İlyas diyor ki; "Babaannem, oğlu Ebul Cehm'in kızı ile konuşmayacağına dair yemin etmişti. Sonra o, Said b. EI-Mü-seyyeb, Ebubekir ve Urve b. Zübeyr'e gitti. Onların hepsi de: "Günah işleme hakkında yemin yoktur, yemini bozması halinde yemin edene keffaret gerekmez." dediler. Yani bunlar da bu gibi yeminlerin bozulması halinde keffaret gerekmeyeceğini söylemişlerdi. Bu görüşte olanlar, delil olarak şu hadis-i şerifleri zikretmişlerdir.
"Abdullah b. Amr diyor ki:
"Resulullah şöyle buyurdu: "Kim, bir günah işleyeceğine dair yemin edecek olursa onun yemini geçerli değildir. Kim, akrabalık bağını koparacağına dair yemin edecek olursa onun yemini geçerli değildir. [44]
Hz. Aişe (r.anh) diyor ki:

"Resulullah şöyle buyurdu: "Kim, bir akrabalık bağını koparma hususunda veya doğru olmayan bir şey hakkında yemin edecek olursa onun. yeminini muhafaza etmesi, onu devam ettinnemesidir. [45]
c- İbrahim en-Nehai, Mücahid ve Hz. Aişeden nakledilen diğer bir görüşe göre, yemi-i lağivden maksat, kişinin, konuşması sırasında, kasıtsız bir şekilde yaptığı ve kendisini bağlamayacağına inandığı yemindir. Bu hususta Mücnhid diyor ki: "Burada zikredilen "Yemin-i lağiv"den maksat, şu iki kimsenin yaptığı şekildeki yeminlerdir. Bunlar bir şey üzerinde pazarlık yaparlar. Onlardan biri: "Vallahi ben bunu senden şu kadara satın almam." der. Diğeri de: "Vallahi ben bunu sana şu kadara satmam." der. Hz. Aişe (ra.nlı) diyor ki: "İnsanların, şaka-laşırken, tartışırken ve birbirleriyle kavga ederlerken kasıtsız bir şekilde yaptıkları yemin, yemi-i lağiv"dir. Bu gibi yeminler için de keffaret gerekmez. Bunİa-rın görüşlerine delil olarak, Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasanın rivayet ettiği şu hadis-i şerif zikredilmektedir. Hz. Hasan diyor ki: "ResuluIIah, ok atarak birbirleriyle yarışan bir topluluğun yanından geçti. Yanında da sahabilerinden biri bulunuyordu. Topluluktan bir adam oku attı ve şöyle dedi: "Vallahi hedefe isabet ettirmiştim fakat saptı." Bunun üzerine Resulullalıııı yanında bulunan ati anı dedi ki: "Ey Allanın Resulü, bu adam yeminini bozdu." ResuluIIah da: "Hayır, okçuların yemini yemin-i lağivdir. Onların yeminleri için ne bir keffaret vardır ne tle bir ceza." buyurdu.
f- Zeyd b. Esleme göre ise, yemin-İ lağivden maksat, yemin eden kimsenin kendi aleyhine beddua olacak şekilde yemin etmesi veya yemin eden kişiyi şirke ve inkâra götürecek şekilde yemin etmesidir. Mesela kişinin: "Eğeıben bunu yapmazsın Allah gözümü kör etsin." veya "Eğer yarın sana gelmezsem Allah beni buradan çıkarıp şuraya soksun." şeklindeki yeminlerdir. Şayet Allah bu gibi yemin yapanları hesaba çekecek olsa bunlar için ne bir çocuk bırakır ne de bir mal." Yine, "Eğer ben şunu yapmazsam kâfir olayım, yahut müşrik olayım veya Yahudi olayım." şeklinde yemin eder ve bu yeminini bozacak olursa, kasıtsız bir şekilde yemin etmiş olduğu için Allah tarafından hesaba çekilmez.
g- Abdullah b. Abbas ve Dehhaktan nakledilen diğerbir görüşe göre burada zikredilen yem-i lağivden maksat, bozularak yerine keffaret verilen yeminlerdir. Mesela bir insan bir şeyi yapacağına dair yemin etler tle sonra onun kendisi için zararlı

olduğunu görürse yeminini bozar ve yemin keffareti verir. İşte bu tür yeminlere de yemin-i lağiv denilmiştir.

h- İbrahim en-Nehaiye göre ise burada zikredilen, yemin-i lağivden maksat, kişinin unutarak bozduğu yemindir.

Taberi diyor ki: "Arapçada "Lağiv" kelimesinin mânâsı kötü olan bir sözü söylemek ve anlamsız bir işi yapmaktır. "Lağiv" kelimesinin boş ve kötü .söz mânâsında kullanıldığı şu âyet-i kerimede görülmektedir. "Onlar boş ve çirkin bir söz işittikleri zaman ondan yüzçevirirler." Bizim amellerimiz bize sizin amelleriniz sizedir. Bizden emin olun, biz, cahillerden olmak istemeyiz." der-ler[46] Lağiv kelimesinin, anlamsız bir iş mânâsında kullanıldığı ise şu âyette görülmektedir: "Ve yine Rahman olan Allanın kulları yalan yere şehadet ctmczlcr. Boş söz ve çirkin bir davranışla karşılaştıkları zaman vakarla ora-dan geçip giderler. [47]

Taberi diyor ki: "Madem ki lağiv kelimesinin mânâsı budur o halde her anlamsız yemin bu âyette zikredilen yemiivi lağiv ifadesinin içine girer. Kul böyle bir yemini yapmaktan dolayı ne dünyada keffaret vermekle yükümlüdür ne de bundan dolayı âhirette hesaba çekilir. Ancak yukarıda Said b. Cübeyr ta-rafından zikredilen, Allahın emirlerine karşı gelme veya yasaklarını ihlal etme şeklindeki yemin bu âyetteki yemi-i lağiv kavramına girmez. Zira Said b. Cü-beyrin dediği yemini yapan kimsenin, yeminini bozarak yerine keffaret vermesi gerekir. Halbuki yemin-i lağivde böyle bir şey söz konusu değildir.

Said b. Cübeyrin zikrettiği şekildeki yeminin bozulması halinde ona keffaret icabedeceği Resulullahın şu hadis-i şerifinden anlaşılmakladır. Rcsulııllah (s.a.v.) buyuruyor ki:

"Kim, bir şey hakkında yemin eder de onu yapmaktansa başka bir şeyi yapmasının daha hayırlı olduğunu görecek olursa, hayırlı olanı yapsın, yeminine keffaret versin. [48]

Ayeti kerimede: "Fakat kainlerinizin kazandığından dolayı sorumlu tutar." buyurulmaktadır. Müfessirler âyet-i kerimenin bu bölümünün izahında da çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- İbrahim en-nehai, Abdullah b. Abbas, Mücahid ve Ata'dan nakledilen bir görüşye göre burada zikredilen "kalblerin kazandığından maksat, kişinin yalan yere ve haksız olarak yapmış olduğu yeminlerdir. Bu gibi yeminleri yapanların, keffaret vererek sorumluluktan kurtulmaları mümkün değildir. Allah onları, yalan yere yemin ettiklerinden dolayı âhirette cezalandıracaktır. Bunlara göre kalblerin kastettiği yeminler

için dünyada keffaret yoktur. Keffaret, yem i-ilagivlev için söz konusudur.
b- Katade, Ata ve Hakemden nakledilen diğer bir görüşe göre de, kalble-rin kazandığından maksat, yemin eden kimsenin, bile bile haksız bir şekilde ve yalan yere yemin etmesidir. Ancak bunlara göre böyle bir yemini yapan kimsenin keffaret ödemesi gerekir. Görüldüğü gibi bu görüşte olanlara göre kalblerih kastettiği yeminler için keffaret gerekir. Fakat yemi-i lağiv yapanlara keffaret gerekmez.
c- Süddiden nakledilen başka bir görüşe göre "Kalblerin kazandığımdan iki türlü yemin anlaşılmaktadır: Bunlardan biri, "Yemi-i Amd"dır. Yani kalblerin kasten yapmış olduğu yeminlerdir ki bu tür yeminler bozulduğu takdirde keffaret Ödenir ve kişi yemininin sorumluluğundan kurtulur. Mesela bir insan bir şeyi yapmayı ister de onu yapacağına dair yemin ederse bu, kalblerin kastettiği bir yemindir. Kişi bu yeminini yerine getirmemeyi daha hayırlı görür de onu bozacak olursa yerine keffaret Öder ve sorumluluğundan kurtulur. "Kalblerin kazandığı yemin" türlerinden ikincisi "Yemi-i Ğfımûs"tur. Bu gibi yeminlerde kişi, işini yürütmek için yalan yere yemin eder. Bu tür yeminleri yapan insanlara dünyada keffaret icabetmez. Fakat bunların cezası âhirette Allaha kalmıştır. Allah bunları âhirette dilediği şekilde cezalandıracaktır. Süddinin bu izahına göre bu âyet-i keriede geçen ve "Kalblerin kazandığı yemin" olarak ifade edilen yemin şekli ile Maide suresinin seksen dokuzuncu âyetinde geçen ve "Kalblerin kastettiği yemin" şeklinde ifade edilen yemin birbirinden farklıdır. Burada zikredilen "Kalblerin kazandığı yemin"den daha ziyade "Yemini Gâmûs" anlaşılmaktadır. M aide suresinde zikredilen "Kalblerin kastettiği ye-min"den ise "Yemin-i Amd" anlaşılmaktadır.
d- Zeyd b. Eşlem ve oğlu tbn-i Zeyd'e göre ise bu âyette zikredilen "Kalbierinizin kazandığı" ifadesinden maksat, kişinin kalbinde bulunan Allaha ortak koşma ve inkarcılık duygusudur.
Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden doğru olan görüş şöyle diyen görüştür. Allah teala bu âyet-i kerimesinde, kalbleriyle yemin kazanan kullarını tehdit etmektedir. Kalblerin kazandığı yeminden maksat, kişinin, kasıtlı ve bilinçli bir şekilde yapmış olduğu yeminlerdir. Bu tür yeminler de iki kısma ayrılmaktadır.
a- Kasıtlı bir şekilde yemin eden bir kimse bu yemini ile kasıtlı bir şekilde günah istediğini bilmekte buna rağmen yeminini yapmakladır. Yani. yalan yere yemin etmektedir. İşte böyle bir yemini yapan kimsenin dünyada herhangi bir keffareti yoktur.

Cezası, âhirette Allaha kalmıştır. Çünkü bu tür yeminler, bozulabilen yeminler değillerdir ki bozuldukları takdirde keffaret verilsin.
b- Kişi, bir şeyi yapacağına dair bilinçli ve kasıtlı bir şekilde yemin eder. Böyle bir yeminden dönmemesi halinde onun için bir sorumluluk söz konusu değildir. Şayet, yeminini bozacak olursa, kendisine yemin keffareli gerekir.[49]

226- Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler, dört ay bekleyebilirler. Eğer bu süre içinde yeminlerinden dönerlerse, şüphesiz ki Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.
Kadınlarıyla cinsi münasebette bulunmayacaklarına yemin edenlerin bekleme süreleri dört aydır. Eğer bu süreden sonra yeminlerinden dönerlerse Allah onları, yapmış oldukları yeminlerinden dolayı affeder. Çünkü o, mümin kullarına acıyıcıdır.
Kişinin, hanımıyla belli bir süre için cinsi münasebette bulunmayacağına dair yemin etmesine "İyla" denir. Müfessirler, erkeğin nasıl bir yemin yapması halinde "İyla" yapmış olacağı hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir:
a- Hz. Ali, Abdullah b. Abbas. Hasaıvı Basri, Atfı ve İbn-i Şihab ez-Züh-riye göre kişinin, hanımına zarar vermek için kızgın bir halde, ona yaklaşmayacağına dair yenlin etmesi "İyla" sayılır. Bunlara göre kişinin, hanımına zarar vermek için değil de faydalı gördüğü başka bir sebepten dolayı ona yaklaşmaya-cağına dair yemin etmesi "İyla" sayılmaz. Mesela kişi, çocuğunu emziren hanımını hamile bırakmamak için ona, çocuğu emzikten kesilinceye kadar yaklaşmayacağına dair yemin etmesi "İyla" sayılmaz. Çünkü Allah teala "İyla" yapan erkek için takdir ettiği süreyi, erkek tarafından kadına yapılan baskı ve zorlamadan kadını kurtarmak için bir çıkış yolu kılmıştır.
Erkeğin, karısına yaklaşmayacağına dair yemin etmesinde ona baskıda bulunmayı veya zarar vermeyi kastetmemesi halinde "İyla"nın asıl sebebi mevcut olmaz. Zira böyle bir durumda erkek, aile efradının ve hanımının menfaatini düşünmektedir. Bu nedenle kadına zarar verme amacını taşımayan "Yaklaşma-ma yeminleri" "İyla" sayılmaz. Bu hususta Ümmü Atiyye diyor ki: "Kocam Cü-beyr bana dedi ki: "Kendi çocuğunla birlikte kardeşimin çocuğunu da emzir." Dedim ki: "Ben ikisini de birlikte emzirmeye güç yetiremem." Cübeyr, ben çocuğu

memeden kesinceye kadar bana yaklaşmayacağına dair yemin etti.
Ben çocuğu memeden kesince Cübeyr onu alıp bir toplantıya götürdü. Çocuğu görenler Cübeyre: "Bunu ne güzel beslemişsiniz." dediler. O da: "Ben hanıma, çocuğu memeden kesinceye kadar yaklaşmayacağıma dair yemin etmiştim." dedi. Orada bulunanlar: "Bu bir İyla'dır." dediler. Bunun üzerine Cü-beyr, Hz. Aliye gitti, ondan bu hususta fetva istedi. AH de dedi ki: "Eğer sen bu yeminini kadına kızdığından dolayı yaptıysan hanımın sana helal değildir. Şayet ona kızarak yapmadıysan o senin hanımındır."
b- İbrahim en-Nehai, İbn-i Şîrîn ve Şa'bî'ye göre ise, erkeğin, hanımına yaklaşmayacağına dair yapmış olduğu her türlü yemin "İyla" sayılır. Kişinin, öfkeli bir şekilde veya sakin bir halde bunu yapması farketmediği gibi kadına zarar vermeyi veya çocuğu emzirtmesi gibi bir fayda sağlamayı düşünmesi de farketmez. Zira âyet-i kerime "İyla"yı mutlak bir şekilde zikretmiştir. Herhangi bir yemin şekline tahsis etmemiştir. Bu itibarla kişinin, hanımıyla cinsi münasebette bulunmayacağına dair yaptığı her türlü yemin "İyla"dır.
c- Şa'bi, Hakem ve Said b. el-Müseyyebc göre erkeğin, hanımının hoşuna gitmeyen her yemini "İyla"dır. İsterse kadınla cinsi bünasebette bulunmayacağına dair isterse onunla konuşmayacağı gibi hususlara dair yemin etsin. İster öfkeli halinde yemin etsin isterse normal halinde. Bu hususta Şa'binin şöyle dediği rivayet edilmektedir: Kan ile kocasının arasına girecek her yemin iyladır. Mesela kocasının: "Allaha yemin olsun ki ben seni kızdıracağım." veya "Allaha yemin olsun ki ben sana kötü davranacağım." yahut "Allaha yemin olsun ki ben seni döveceğim." şeklindeki yeminleri, iyladır.
İbn-i Ebİ Zi'b diyor ki: "Bir adam karısına "Eğer ben seninle bir sene içinde konuşacak olursam sen benden boşsun." dedi. Sonra bu meseleyi Kasım ve Salime sordular. Onlar da dediler ki: "Eğer sen onunla bir seneden önce konuşacak olursan o senden boş olur. Eğer konuşmayacak olursan dört ay geçtikten sonra boş olur." Bu görüşte olanlar görüşlerine gerekçe olarak şunu zikretmişlerdir. Allah tealanın, iyla yapan koca için takdir ettiği dört aylık süre, kadının, kocasının sohbet ve muhabbetinden mahrum olmasına engel olması içindir. Bu itibarla kocanın karısıyla konuşmayacağına dair vb. yeminleri yapması kadının kendisiyle olan sohbet ve muhabbetini

kesmesi bakımından, kadına yaklaşmayacağına dair yaptığı yeminden daha aşağı değildir.
Taberi diyor ki: "İyla, erkeğin, hanımıyla cinsi münasebette bulunmayacağına dair, iyla müddetinden daha uzun bir süre için yemin etmesidir." diyen görüş daha evladır. Erkek bu yemini ister normal halinde yapsın isterse gazaplı iken yapsın farketmez.
Ayet-i kerimede "Eğer bu süre içinde yeminlerinden dönerlerse," bu-yurulmaktadir. Müfessirler, iyla yapan erkeğin yeminlinden nasıl dönmüş olabileceği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.
a- Abdullah b. Abbas, Mesruk, Âmir eş-Şâ'bi, Said b. Cübeyr, Said b. el- Müseyyeb, Hakem ve Şa'bî'ye göre, hanımıyla cinsi münasebette bulunmayacağına dair yemin eden kimsenin bu yemininden dönmesi sadece hanımıyla cinsi münasebette bulunmasıyla olur. Bunlara göre böyle bir yemini yapan erkek, hapsedildiğinden veya uzun bir yolculuğa çıktığından yahut hasta olduğundan dolayı, iyla müddeti olan dört ay içinde hanımıyla cinsi münasebette bulunmazsa hanımı kendisinden boş olur. Görüldüğü gibi bunlar, erkeğin fiilen hanımına dönmesine engel olacak herhangi bir mazereti kabul etmemektedirler.
b- Hasan-ı Basri, İkrime, Ebu Vâil, Zühri, Abdullah b. Mes'ud'ıın, arkadaşları, Alkame, İbrahim en-Nehai, Katade, Hammad, Said b. el-Müseyyeb ve Rebi' b. Enesten nakledilen diğer bir görüşe göre, .hanımıyla cinsi münasebette bulunmayacağına dair yemin eden kimsenin tekrar hanımına dönmesi, herhangi bir mazereti yoksa, fiilen münasebette bulunmasıyla olur . Şayet bu yemini yapan erkeğin, hastalık, yolculuk ve hapsedilme gibi herhangi bir özürü bulunursa veya tam "İyla" süresinin anında hanımı hayızlı veya nifaslı ise bu gibi hallerde erkeğin hanımına dönmesi sözle de olabilir, kalben karar vermesiyel de. Ancak bu âlimlerden bazıları, sözle dönülmesi halinde buna dair iki şahit tutmasını şart koşmuşlardır.
c- İbrahim en-Nehai, Hasan-ı Basri ve Ebu Ktlabeden nakledilen diğer bir görüşe göre, hanımıyla cinsi münasebette bulunmayacağına dair yemin eden kimsenin hanımına dönmesi, dille bunu belirtmesiyle olur. Bir öziirünün bulunup bulunmaması farksızdır.
Tabeh diyor ki: "Sahih olan görüş, hanımıyla cinsi münasebette bulunmayacağına dair yemin eden erkeğin tekrar hanımına

dönmesi ancak onunla cinsi münasebette bulunmasıyla olur." diyen görüştür. Zira yeminin mahiyeti, kadınla cinsi münasebette bulunmamaktır.
Bu yemini bozma da ancak bu yolla olur. Bununla birlikte, kadınla cinsi münasebette bulunmamaya dair özürü bulunan kimsenin, bu yemininden döndüğünde kalben kaar vermesi de dönme sayılır. Çünkü cinsi münasebette bulunmak buna gücü yeten için söz konusudur. Buna gücü yetmeyeni bununla mükellef tutmakkişiyi gücünün yetmediği şeyle yükümlü tutmak olur. Böyle bir Özürü bulunan bir kimsenin, yeminden sonra hanımına döndüğüne dair kararını diliyle; söylemesi ve bu olaya şahit tutulması gerekli değildir. Ancak bunu yapması bize göre daha iyidir.
Âyet-i kerimenin sonunda: "Eğer bu süre içinde yeminlerinden dönerlerse şüphesiz ki Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir." buyurul-maktadır. Müfessirler ayetin bu bölümünde zikredilen "Allanın bağışlamasından neyin kastedildiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir:
a- Hasan-ı Basri ve İbrahim en-Nehaiden nakledilen bir görüşe göre, burada zikredilen: "Allahın affetmesinden maksat, iyla yeminini yapandan yemin keffaretinin düşmesidir. Bunlara göre bir erkek hanımıyla cinsi münasebette bulunmayacağına dair yemin eder sonra da bu yeminini bozacak olursa onun, yeminini bozmasından dolayı keffaret vermesi gerekmez.. Çünkü o, kötü bir şey İçin yemin etmemiştir.
Görüldüğü gibi bu görüşte olanların izahı: "Herhangi bir kötülüğü işlemek için yemin eden kimsenin, yeminini bozması halinde Ki bu gereklidir yemini için keffaret gerekmez" diyenlerin görüşüne uygundur.
b- Abdullah b. Abbas, Rebi' b. Enes, Katade ve İbrahim en-Nehaiden nakledilen diğer bir görüşe göre burada Allahın affetmesinden maksat, iyla yapan erkeğin, yeminini bozması halinde Allahın onu âhirette cezalandınnaması-dır. Fakat böyle bir erkeğin, yeminini bozmasından dolayı yemin keffaret i vermesi gereklidir.
Görüldüğü gibi bu görüş,: "Yeminini bozan herkese yemin keffaret i gerekir. İster bir iyilik yapmak için yemin etmiş olsun isterse bir kötülük." diyen kişilerin görüşlerine mutabıktır. Tabeıi de bu görüşü tercih etmiştir. [50]

227- Şayet boşamayı kastederlerse, şüphesiz ki Allah, her şeyi çok iyi işiten, çok iyi bilendir.

Şayet onlarla beraber yaşamayı terketmeye karar verir de onları boşarlar-sa şüphesiz ki Allah, kadınlarınızı boşamanızı işiten ve çok iyi bilendir.
İyla yapan erkek dört ay içinde yeminini bozup hanımına dönerse o yine onun hanımıdır. Nitekim Resulullah (s.a.v.), hanımlarına bir ay yaklaşmayacağına dair yemin etmiş, bir ay bittikten sonra hanımlarına dönmüştür. [51]
Eğer erkek dört ay süresince hanımına yaklaşmayacağına yemin eder de bu süre içinde yaklaşmazsa "İyla" söz konusu olur. İmam Şafii, İmam Mâlik ve İmam Ahmed b. Hanbel'e göre kadın boş olmaz. Hakim, erkeğe ya yeminini bozup hanımına dönmesini veya onu boşamasını emreder. Şayet hem dönmez hem de boşamazsa hakim boşar. Ebu Hanifeye göre ise bu döıt ay'ıı geçmesinden sonra kadın kendiliğinden bir talak-ı bâin ile boş olur.
Taber ibu âyet-i kerimenin izahında şunları zikretmiştir: Müfessirler: "Şayet boşamayı kastederlerse şüphesiz ki Allah, her şeyi çok iyi işiten, çok iyi bilendir." âyet-i kerimesinin izahında çeşitli görüşler ilen sürmüşlerdir:
a- Bazılarına göre bu âyetin izahı şöyledir: "Şayet hanımına yaklaşmayacağına dair yemin eden kimse, kendisi için tayin edilen dört ay bekleyebilme süresi içinde hanımına dönmez ve yemininde kararlı olursa hanımı ondan boş olur."
Görüldüğü gibi "İlya" yapan erkek döıt ay içinde hanımına dönmezse hanımı ondan boş olur. Ancak bu görüşte olan âlimler, hanımın ric'î bir talakla mı yoksa bâin bir talakla mı boş olacağı hakkında iki ayn görüş zikretmişlerdir.
a- Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ud, Osman b. Af fan, Zeyd b. Sabit, İkrime, Katade, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Kubeyse b. Züeyb, Salim b. Abdullah, Ebu Seleme b. el-Ekva, Abdurrahman, Ata, Hasan-ı Basri, İbrahim en-Nehai ve Dehhaka göre, hanımına yaklaşmayacağına dair yemin etlen erkek dört ay içinde hanımına yaklaşmayacak olursa hanımı ondan bir bain talak ile boş olur. (Yani hanımın üç talakından biri gider ikisi kalmış olur. Bununla birlikte kocasına dönüp dönmeme karan hanımının yetkisine geçer. Dilerse yeniden mehir alıp tekrar kocasıyla evlenir ve kalan iki talak ile yaşar dilerse kocasına tekrar dönmeyi kabul etmez, iddeti bittikten sonra sonra kocasından tamamen ayrılmış olur ve başka biriyle evlenebilir.)
Bu hususta İbrahim en-Nehai diyor ki: "Abdullah b. Üneys, hanımına yaklaşmayacağına dair yemin etmişti ve bu esnada

yolclıığa çıkmak zorunda kalmış ve yolculuğu dolayısıyle hanımından altı ay uzak kalmıştı. Abdullah yolculuktan dönüp geri geldi, hanımının yanına girdi. Abdullaha denildi ki "Hanımın senden talak-ı bâin ile boş oldu." O da bunun üzerine Abdullah b. Mes'udun yanına gitti ve ona meseleyi anlattı. Abdullah b. Mes'ud da: "Hanımın senden talak-ı bâin ile boş oldu ona git bunu bildir ve kendisiyle tekrar evlenmek istediğini teklif et." dedi. Abdullah b. Üneys hanımına döndü, onun, kendisinden talak-ı bâin ile boş olduğunu söyledi ve ona evlilik teklifinde bulundu. Hanımının J*;abul etmesi üzerine ona bir ntıl gümüş verdi.
bb- Said b. el-Müseyyeb, Ebubekir b. Abdurrahman, Mekhul, Zühri ve Rebi' b. Enese göre hanımına yaklaşmayacağına dair yemen etlen erkek dört ay içinde hanımına yaklaşmayacak olursa hanımı ondan bir ric'î talakla boş olur. (Yani hanımın iddeti bitmedikçe kocası tekrar ona dönebilir. Hanımının razı olup olmaması farketmez.)
b- Diğer bir kısım müfessirlere göre bir erkek hanımına yaklaşmayacağına dair yemin eder de dört ay ona yaklaşmayacak olursa yaklaşmamasından dolayı hanımı ondan boş olmaz. Ancak erkeğin bu hali hanıma, hakime başvurma hakkını sağlar. Hanım hakime başvurarak kocasının ya tekrar kendisini kabul etmesini veya boşatmasını ister. Hakim de kocayı bu şıklardan birini kabule mecbur eder. (Yani koca dört aydan sonra bu hali devam ettirmekten ahkonur. Ya kan sini boşar veya yeminini bozup tekrar ona döner.)
Bu görüş Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Osman, Ebuddeıda, Said b. el-Müseyyeb, Hz. Aişe, Abdullah b. Ömer, Tavus, Mücahid, Mervan b. ei-Hakem, Ömer. b. Abdülaziz, Abdullah b. Abbas, İmam Mâlik, Muhammed b. Kâ'b el-Kurezi ve Kasım b. Muhammedden nakledilmiştir.
Bu hususta Ebu Salih diyor ki: "Ben, Resulullahin on iki sahabisine, karısına yaklaşmayacağına dair yemin eden erkeğin hükmünü sordum. Onların hepsi de dediler ki: "Dört ay geçinceye kadar erkek için herhangi bir şey yoktur. Döıt ay geçtikten sonra artık erkek yeminini devam ettirmekten ahkonur. Yani ya hanımını boşar veya ona döner.
İmam Mâlik, bir erkeğin dört aydan az bir süre için hanımına yaklaşmayacağına dair yemin etmesini "İyla" saymamıştır. İyla'nın gerçekleşmesi için erkeğin hanımına döıt ay veya daha fazla bir süre için yaklaşmayacağına dair yemin etmesini gerekli saymıştır. Böyle yapan erkek için döıt ay geçtikten

sonra müdahale edilir. Artık o ya hanımına döner ve yeminini bozar yahutta hanımını boşar.
c- Said b. el-Müseyyeb ve diğer bazı âlimlerden nakledilen başka bir görüşe göre "İyİa" yapmanın herhangi bir hükmü yoktur.
d- İbrahim en-Nehaiden nakledilen diğer bir görüşe göre ayetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Şayet iyla yapan koca döıt ay geçtikten sonra hakim tarafından hanımına dönmesine veya onu boşamasına dair karar verilirse ve koca karısına dönmemekte ısrar edecek olursa işte o zaman hanımı kendisinden bir talak-i bâin ile boş olur."
Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden Allanın kitabının zahirine daha uygun olanı, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Aliden nakledilen görüştür. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: "Hanımına yaklaşmayacağına dair yemin eden erkeğe bu yemininin üzerinden dört ay geçtikten sonra hakim bu haline son vermesine dair karar verir de erkek te tekrar hanımına dönecek olursa şüphesiz ki Allah onu affeder ve ona merhamet eder. Şayet o erkek hanımını boşamaya karar verirse Allah onun boşamasını işiten ve hanımına yaptıklarını bilendir."
Görüldüğü gibi Taberiye göre bir erkek hanımına yaklaşmayacağına dair yemin eder de bu yeminini döıt ay bozmayacak olursa hanımı ondan herhangi bir talak şekli ile boş olmaz. Ancak hakime baş vurulduğunda o, erkeği iki durumdan birini seçmeye mecbur kılar. Bunlar da, tekrar hanımına dönmesi veya onu boşamasıdır.
Taberi bu görüşü tercih edişinin gerekçesi olarak özetle şunu zikretmiştir. Âyeti kerimede "Şayet boşamayı kastederlerse şüphesiz ki Allah her şeyi çok iyi işiten çok iyi bilendir." buyuruluyor. Elbetteki işitme söylenilen bir söz için olur. Yapılan bir iş için söz konusu olmaz. Şayet, diğer görüşlerin belirttiği gibi erkeğin hanımına yaklaşmamaya yemin etmesi hali, dört ay geçmekle hanımının boş olmasını gerektirseydi âyetin sonunda: "Şüphesiz ki Allah işitendir." denilmezdi. Böyle denildiğine göre anlaşılıyor ki dört ay geçmesi ile kadın boş olmuyor, dört ay geçtikten sonra erkeğin boşamayı tercih ettiğini söylemesi ile boş oluyor.
İyla yapmanın süresi, âyette zikredildiği gibi dört aydır. Bu hususla ilgili olarak Hz. Ömerden şunlar nakledilmektedir: Hz. Ömer (r.a.), kocası yanında bulunmayan bir kadının, geceleyin kendi kendine söylenip şikâyette bulunduğunu duyunca gelip kızı Hafsaya bir kadının kocasından en çok ne kadar ayrı kal-

maya sabredebileceğim sormuş Hafsa da dört ay veya altı ay sabredebileceğim söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Orduda hiçbir kimseyi bu müddetten fazla tutmayacağım." demiştir. [52]

228- Boşanmış kadınlar üç ay hali iddet beklerler. Eğer AHalıa ve âhiret gününe iman ediyorlarsa Allanın, rahimlerinde yarattığı şeyi gi/lc-mclcri kendileri için helal değildir. Kocaları sulh olmak isterlerse, iddet müddeti içerisinde onları geri almakta daha çok hak sahibidirler. Örfe göre kadınların, vazifeleri kadar hakları da vardır. Erkekler kadınlardan bir derece daha üstündür. Allah, her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.
Hayız gören kadınlar, kocalarından boşandıklarında, bir başka erkekle evlenebilmek için üç ay başı hali iddet beklemek zorundadırlar. Üç ay başı halinin sonunda iddetleri sona erer. Boşanmış kadınlara, rahimlerinde bulunan hayız ve gebelik gibi hususları gizlemeleri helal değildir. Şayet onlar, Allahı ve âhiret gününü tasdik eden gerçek müminler ise bunu böyle yapmazlar. Zira rahminde bulunan hayız ve çocuğu gizlemek, Allaha ve âhiret gününe iman eden kimsenin yapacağı iş değildir. Bu ancak kâfir kadınların yapacağı bir iştir. Tekrar geri dönebilecek şekilde karısını boşayan bir koca eğer sulh olup anlaşmak isterse, boşanmış karısını iddet müddeti içerisinde geri almakta herkesten daha çok hakka sahiptir. Kadınların, kocalarına itaat etme vezifeleri olduğu gibi, hoş ve iyi muamele ve örfe göre bakımları hususunda kocaları üzerinde haklan da vardır. Emir ve itaat mevzunda erkekler, kadınlardan bir derece daha üstündürler. Allah, yasaklan çiğneyip, koymuş olduğu hudutları aşanlara galiptir, yaptıklarında hüküm ve hikmet sahibidir.
Bu âyet-i kerime, hayız gören kadınların iddet sürelerini beyan etmektedir. Âyet-i kerimede "Ay başı hali" diye tercüme edilen kelimesinin, hayız mânâsına mı yoksa "Hayızdan temizlenme" mânâsına mı geldiği hususunda âlimler ihtilaf etmişlerdir.
Ebu Haıiife ve Ahmed b. Hanbel'in tercih edilen görüşüne göre âyette geçen kelimesinden maksat, "Hayız" halidir. Bunlara göre âyetin mânâsından şü hükümler çıkarılır: Kadın temiz iken boşanır, âdet görür temizlenir, tekrar âdet görür temizlenir, tekrar âdet görür temizlenirse iddeti bitmiş olur. Şayet erkek hanımını bir veya iki ric'î talakla boşamış olursa ve hanımına tekrar dönmek isterse üçüncü hayız görmesinin içinde bu

kararını açıklaması gerekir. Şayet açıklamaz da üçüncü hayız da bitecek olursa artık erkek hanımına dönme hakkını kaybeder. Artık dönüp dönmeme kararı kadına aittir. Bunlar bu görüşlerine delil olarak Resulullahm şu hadis-i şerifini zikretmişlerdir. Resulul-lah, kendisinden devamlı olarak kan gelen bir kadına: "Kur'u günlerinde namazı bırak. Bunlar bitince yıkan, namazını kıl ve her vakit için abdest al." buyurmuştur. Diğer bir rivayette ise,
Ebi Hubeyş'in kızı Patıma Resulullaha gelmiş ve kendisinden devamlı olarak kan geldiğine dair şikayetçi olmuş Resulullah da şu cevabı vermiştir: "Bu, damardan gelen bir kandır. Durumuna bak, senin kuru günlerin gelince namazı kılma. Kuru günlerin geçince de yıkan. Sonra iki kuru günleri arasında geçen sürede namaz kıl.[53] Görüldüğü gibi Resulullah (s.a.v.) kuru, günlerinde namaz kılınmamasını emretmektedir. Bundan da kuru' kelimesinin "Hayız" mânâsına geldiği anlaşılmaktadır.
İmam Şafıiye, İmam Mâlike ve İmam Ahmed b. Hanbclden rivayet edilen ikinci bir görüşe göre âyetteki "Kum" kelimesinden maksat "Hayızdan te-mizlenmek"tir. Bunlara göre kadın temiz iken boşanır. Âdet görür temizlenir, tekrar âdet görür temizlenirse bu temizliğinin bitmesiyle iddeti bitmiş olur. Çünkü içinde boşandığı birinci temizlik te hesaba dahildir. Bu görüşte olanlar delil olarak şu âyeti zikretmişlerdir;[54]Ey Peygamber, kadınları boşamak istediğiniz zaman iddctlcri içinde boşayın..."Görüldüğü gibi âyet-i celile-de, kadınların, iddetleri içinde boşanılması emredilmektedir. Kadınların boşanması temiz iken başladığına göre, üç temizlik bitince iddetleri bitmiş olur. Buradan da anlaşılıyor ki "Kuru"dan maksat "Temizlik"tir.
Taberinin beyanına göre de müfessirler bu âyette zikredilen kelimesinin mânâsı hakkında iki görüş zikretmişlerdir:
a- Bazılarına göre bu kelimenin mânâsı "Hayız görmek" demektir. Bu görüş, Rebi' b. Enes, Katade, Dehbak, Abdullah b. Abbas, Amr b, Dinar, İkri-me, Süddi, İbrahim en-Nehai, Abdullah b. Mes'ud, Ömer b. el-Hattab, Ebu Musa el-E.ş'ari, Hz. Ali, Said b. Cübeyr ve Ma'bed el-Cüheni'den nakledilmiştir.
. İbrahim en-Nehai, bu hususta Hz. Ömerin şunları söylediğini rivayet etmiştir: "Bir erkek karısını bir veya iki ric'i talakla boşayacak olursa boşanan kadın, üçüncü hayız görmesinden sonra temizlenip yıkanmadıkça ona dönmeye kocası daha layıktır ve aralarında miras hükümleri devam eder." Yine İbrahim en-Nehai diyor ki: "Hz. Ömere, hanımını, tekrar geri

alabilecek şekilde boşayan bir erkeğin meselesi arzedikli. O da bu meseleyi Abdullah b. Mes'uda havale etti ve "Sen bu mesele hakkında görüşünü söyle." dedi. Abdullah b. Mes'ud da "Bu mesele hakkında senin konuşman daha evladır." dedi. Ömer: "Sen mutlaka görüşünü söyleyeceksin." dedi. Abdullah b. Mes'ud: "Benim kanaatim şu ki, katlın üçüncü âdetinden yıkanmadıkça kocası onu tekrar hanımlığına kabul etmeye daha layıktır." dedi. Ömer de: "Benim görüşüm de budur. Söylediğin söz, kalbimdeki kanaatime uygun düştü." dedi ve böyle hüküm verdi.

b- Diğer bir kısım müfessirlere göre bu âyette zikredilen kelimesinden maksat, "Âdetten temizlenmek" demektir. Bu görüş ise. Hz. Aişe, Ebu Bekir b. Abdurrahman, Abdullah b. Ömer, Zeyd b. Sabit, Zahirî. Salim b. Abdullah ve Eban b. Osmandan nakledilmiştir.

Bu hususta Süleyman b. Yesar diyor ki: "Şam halkından "Ehvas" adında bir kişi karısını bir talakla boşadı ve kadın boşandıktan sonra gördüğü üçüncü hayızının içinde iken adam öldü. Durum Muaviyeye arzedikli. Muaviye meselenin hükmünü bilemedi. Bunu Fedale b. Ubeyd'e ve Resulullahın Samda bulunan sahabilerine sordu. Onlar da bu meselenin hükmünü bilemediler. Bunun üzerine Muaviye, Zeyd b. Sabite binekli bir adam gönderdi. Zeyd o adama dedi ki: "Üçüncü hayızının içinde olan bu kadın kocasının mirasçısı olamaz. Bu kadın da ölmüş olsaydı kocası ona mirasçı olamazdı." Süleyman diyor ki: "ömerin oğlu Abdullah da bu görüşte idi."

Taberi diyor ki: "kelimesinin Arapçada asıl mânâsı "Belli bir vakitte gelmesi mutad olan bir şeyin gelme vaktidir" Bir de belli bir vakitte gitmesi alışılagelmiş olan bir şeyin gidiş vaktidir. Bu bakımdan hem âdet görme hem de âdetten temizlenme mânâlarında tefsir edilmeye müsaittir. Bu nedenledir ki bazı Araplar kadının âdetinin gelişine demişler diğer bazıları da âdetten temizlenmesinin gelişine demişlerdir. Resulullah (s.a.v.)in. Falıma bint-i Hubeyşe: "Kuru' günlerinde namazı bırak." hadis-i şerifinde kelimesi, âdet görme mânâsında kullanılmıştır. Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Madem kî kuru' kelimesinin mânâsı budur ve madem ki Allah teala, karısını boşamak isteyen erkeğe onu cinsi münasebette bulunmadığı temiz durumunda boşamasını emretmiştir ve adetli iken boşamasını yasaklamıştır ve kendisi ile zifaf yapılan kadın boşandığı takdirde üç kum' beklemekle yükümlüdür, buradan anlaşılmaktadır ki kadın boşandığı temiz hali ile

birlikte iki temiz halini daha beklemek zorundadır. Üç temizlik hali bittikten sonra anık iddeti bitmiştir. Yani boşandıktan sonra üçüncü âdetini görür görmez iddeti bitmiş olur ve kendisiyle evlenmek isteyenlerin tekliflerini kabul edebilir.

Görüldüğü gibi Taberi, şıkkında belirtilen görüşü tercih etmiştir.

Âyet-i kerimede: "Eğer Allaha ve âhiret gününe iman ediyorlarsa, Al-lahın, rahimlerinde yarattığı şeyi gizlemeleri kendileri için helal değildir." buyurulmaktadır. Müfessirler, bu âyette, kadınların rahimlerinde gizlememeleri emredilen şeyden neyin kastedildiği hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Zühri, İbrahim en-Nehai ve İkrimeye göre burada kadınlara, rahimlerinde gizlememeleri emredilen şeydan maksat, hayızdır. Boşanan kadınlar, Alla-hın, rahimlerinde yarattığı hayız hallerini, kendilerini boşayan kocalarından gizlemeleri helal değildir. Zira bu yolla, boşamadan sonra karısına dönme hakkı bulunan kocanın bu hakkı kaybedilmiş olur. Mesela: Karısını bir veya iki ric'î talakla boşamış olan erkek, karısının iki âdet görmesinden sonra ve üçüncü âdetinden önce tekrar ona dönmesini istemesi halinde kadın yalancı olarak: "Ben üçüncü âdetimi gördüm." deyip kocasının kendisine dönmesini engellemesi haramdır.

b- Abdullah b. Ömer, Mücahid, Rebi' b. Enes, İbn-i Zeyd ve Delıhaka göre Allah tealamn bu âyette, kadınlara gizlemelerini yasakladığı rahimlerindeki şeyden maksat, hem hamilelik durumları hem de âdet görmeleridir. Kadınların bu iki hallerini gizlemeleri haramdır.

c- Diğer bir kısım müfessirlere göre burada kadınlara, gizlemeleri yasaklanan, rahimlerindeki şeylerden maksat, sadece hamile olmalarıdır. Ancak bu görüşte olan âlimler, kadınların, hamile olduklarını gizlemelerinin yasak oluş sebebi hakkında farklı şeyler zikretmişlerdir.

aa- Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas ve İkrimeye göre, kadınların rahimlerindeki hamileliği gizlemelerinin yasaklanış sebebi, kendilerini boşayan kocalarının, hamile oldukları zamanda kendilerine tekrar dönmelerine engel olmalarıdır. Bu hususta Ali b. Ebu Talha, Abdullah b. Abbasın şunu söylediğini rivayet etmiştir: Eğer bir kişi karısını bir veya iki talakla boşayacak olur da karısı da hamile olursa, doğum yapmadıkça ona tekrar dönmeye kocası daha layıktır.

bb- Katadeye göre ise, kadınların, rahimlerinde bulunan hamileliği gizlemelerinin yasaklanmasının sebebi şudur: Cahiliye döneminde kadınlar, kendilerini boşayan kocalarının tekrar kendilerine dönmesi korkusuyla hamile olduklarını kocalarından saklarlardı. Böylece başka kocalarla evlenir, önceki kocalarından hamile kaldıkları çocuklarını yeni evlendikleri kocalarına isnad ederlerdi. İşte Allah teala bu sebepten kadınlara, rahimlerindeki hamileliği gizlemelerini yasakladı.
cc- Süddiye göre ise, kadınların, rahimlerindeki çocukları gizlemelerinin yasaklanmasının sebebi şudur: Erkekler kanlanın boşamak istediklerinde onların hamile olup olmadı klanın sorarlardı. Hamile olduklarını bilince karılarını boşamak istemezlerdi. Çünkü bu takdirde hem kendileri hem de kadınları, doğacak çocuktan dolayı zarar görüyordu. İşte bu sebeple kadınların, irâh i mi erindeki çocuklarını kocalarından gizlemeleri yasaklandı.
Süddiye göre, kocasına bu şekilde davranan kadının hamile olduğu ortaya çıkınca doğum yapsa bile bir ceza olarak tekrar kocasına döndürülmesi gerekir.
Tabeıi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olan görüş şudur: Kadınların rahimlerinde gizlemeleri yasaklanan şey, hem hamile olmaları hem de adetli olmalarıdır. Kadınların, kendilerini bir veya iki talakla boşayan kocalarından hamile olduklarım veya âdet gördüklerini gizlemeleri haram kılınmıştır. Zira, kadının bu iki şeyi gizlemesi halinde de erkeğe zarar venne ihtimali vardır. Çünkü karısını bir veya iki ric'î talakla boşayan erkek, kadının iddet süresi bitmeden tekrar ona dönme hakkına sahiptir. Hamile olan kadının iddeti doğum yapması ile biteceğinden âdet gören kadının idcîeti de üç âdet veya üç âdetten temizlenme ile biteceğinden kadının, hamileliğini veya âdet gönnesini gizlemesi yasaklanmıştır. Ta ki kocasının kendisine dönme hakkı iptal edilmiş olmasın.
Âyet-i kerimede: "Kocaları sulh olmak isterlerse, iddet müddeti içinde onları geri almakta daha çok hak sahibidirler." Duyurulmaktadır. Bu ifadenin izahı şöyledir: Karısını bir veya iki talakla boşayan erkek, karısı ickiet beklediği sırada veya hamilelik esnasında onu tekrar kendine kabul edip zevce yapmaya başkalanndan daha layıktır. Bu hususta Abdullah b. Abbas şöyle demiştir: Bir adam kansını bir veya iki talakla boşar kanst da hamile olur ise o adamın, kansını tekrar geri almaya daha çok hakkı vardır, yeter ki doğum yapmış olmasın."

İkrime ve Hasan-ı Basri ise bu âyet-i kerimenin, Bakara suresinin iki yüz yinni dokuzuncu âyeti ile neshedildiğini söylemişlerdir. Zira bu âyete göre kişi hanımını üç talak ile boşasa dahi onu tekrar geri almaya daha evla görülüyordu. Fakat iki yüz yinni dokuzuncu âyet bunu neshetti. Kansını üç talakla boşayan kocanın artık onu tekrar geri alma hakkı kalmadığı bildirildi.
Âyet-i kerimede: "Örfe göre kadınların vazifeleri kadar haklan da vardır." Duyurulmaktadır. Bu ifade iki şekilde izah edilmiştir:
a- Dehhak ve İba-i Zeyd bu ifadeyi şöyle izah etmişlerdir: Kadınların, kocalarına karşı, Allanın kendilerine farz kılmış olduğu itaat etme vazife ve yükümlülükleri olduğu gibi onların, kocalarının üzerinde, hoş sohbette bulunma ve örfe göre iyi "davranma haklan da vardır.
b- Abdullah b. Abbas ise âyetin bu bölümünü şöyle izah etmiştir: "Kadınların, kocalarına karşı temizlenip süslenme yükümlülükleri olduğu gibi kocalarının da karılanna karşı ayrı yükümlülükleri vardır. Bu hususta Abdullah b. Abbasın şöyle dediği rivayet edilmektedir: Hanımımın bana karşı süslenmesini sevdiğim gibi benim de hanımıma karşı süslenmemi severim. Çünkü Allah teala buyunnuştur ki: "Örfe göre kadınların vazifeleri kadar hakları da vardır."
Taberi diyor ki: "Bana göre ayetin en güzel tefsiri şöyledir: "Bir veya iki talakla boşanmış olan kadınların, kendilerini boşayan kocaları üzerinde haklan vardır. O hak da, kocalarının, sırf zarar vennek için kendilerine dönmeme durumlarıdır. Yani bu şekilde boşanan kanlara, iddetleri içinde tekrar dönmek isteyen kocaları, onlara zarar vennek için değil faydalı olmak için dönmelidirler. Kadınların, kocalan üzerinde böyle bir haklan vardır. Kocaların da bir veya iki talakla boşadıklan karıları üzerinde hakları vardır ki o da, kadınların, rahimlerindeki âdetlerini ve çocuklarını gizleyerek kocalarına zarar vennemeleridir. Kadınların, rahimlerindeki durumu gizleyerek kocalannın bu haklarını iptal etmeye hakları yoktur. Taberi, âyetin bu bölümünü bu şekilde izah etmesinin gerekçesi olarak âyetin, boşanma ve iddet bekleme hükümlerini kapsamış olduğumı göstermiştir. Buradaki karı ve kocanın haklarının boşama ve iddetle ilgili haklar olmasını kabul etmenin daha doğru olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte bu âyet-i kerimenin, karı kocadan herbirinin diğeri üzerindeki bütün

hakları ifade ettiğini söylemenin de mümkün olabileceğini bildirmiştir.
Âyet-i kerimede: "Erkekler kadınlardan bir derece daha üstündür."
bu yurul m aktadır. Burada zikredilen üstünlük derecesinden neyin kastedildiği hakkında müfessirler çeşitli görüşler zikretmişlerdir:
a- Mücahid ve Katadeye göre, burada zikredilen, erkeklerin kadınlardan üstün olduğu dereceden maksat, Allah tealanın, miras, cihad vb. şeylerde erkeklere verdiği üstünlüktür.
b- İbn-i Zeyd ve Muhammede göre ise buradaki üstünlükten maksat, erkeklerin emirlik ve kendilerine itaat edilme üstünlükleridir.
c- Şa'biye göre buradaki üstünlükten maksat, erkeğin mehir verme ve karısına "Zina etti" iddiasında bulunması halinde "Lanetleşme" ile zina İftirası cezasından kurtulmuş olması üstünlüğüdür. Kadın ise erkeğe mehir vermediği gibi kocasının zina ettiğini iddia edecek olursa bu iddiasını doğrulayacak şahit bulamadığı takdirde kendisine zina iftirası cezası uygulanır. O, "Lanetlenerek" bu cezadan kurtulamaz.
d- Abdullah b. Abbasa göre burada zikredilen erkeğin üstünlüğünden maksat, onun, karısının üzerinde olan bir kısım haklarını tam olarak almaktan vaz geçmesi ve kadının kendi üzerindeki bütün haklarını ona vermesidir. Bu hususta Abdullah b. Abbasin şöyle dediği rivayet edilmektedir. "Ben, hanımım üzerinde bulunan bütün haklarımı almak istemem Zira Allah teala: "ftrkcklcr kadınlardan bir derece üstündürler." buyurmuştur."
e- Humeyd'e göre ise, bu âyette zikredilen, erkeklerin üstünlüğünden maksat, erkeklere sakalın Kitfedilişi, kadınların ise bundan mahrum kalmalarıdır.
Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden âyetin tefsirine daha uygun olanı, Abdullah b. Abbasın görüşüdür. Yani buradaki dereceden maksat, erkeğin karısı üzerindeki haklarına karşı bağışlayıcı ve hoşgörülü olması ve onların bir kısmından vazgeçmiş olmasıdır. Zira Allah teala bu dereceyi erkek ve kadından herbirinin diğeri üzerindeki haklarını zikrettikten sonra beyan etmiştir. Bu derecenin de bu haklarla ilgili olması daha uygundur. Bu da erkeğin, kadının üzerindeki haklarını kullanırken ona karşı müsamahalı davranmasında görülür. Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Her ne kadar: "Erkekler kadınlardan bir derece daha üstündür." ifadesi bir haber mahiyetinde ise de manen,

erkeklere, bu üstünlüklerinin gereği gibi davranmaları emredilmektedir."
Âyet-i kerimenin sonunda: "Allah her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir." buyumlmaktadir. Bu ifadenin mânâsı şudur: Allah teala, hayızlı iken kadınlarına yaklaşarak veya iyilik yapmamak için Allaha yemini kendilerine siper edinerek yahut karısına yaklaşmayacağına dair yemin edip ona zarar vererek Allanın hudutlarını aşan erkeklerden ve rahimlerinde bulunan durumu gizleyip kocalarına zarar vererek Allanın koyduğu sınırları aşan kadınlardan intikam almakta her şeye galiptir. Bunları cezalandırmasına kimse engel olamaz. Verdiği bütün hükümlerde mutlak bir hikmet sahibidir." Âyet-i kerimenin bu şekilde bitmesinin hikmeti, Allah tealanın bundan önceki âyetlerde bir kısım emir ve yasaklar koyması ve bu emir ve yasaklara uymayanları tehdit etmesidir. [55]

229- Boşanma iki defadır. Bundan sonra kadınlar ya iyilikle tutulur ya da güzellikle bırakılır. Kadınlara verdiğiniz inallardan herhangi bir şeyi geri almanız size helal değildir. Ancak eşlerin, Allanın koyduğu hudutları koruyamamaktan korkmaları hali müstesnadır. Şayet Allanın koyduğu hudutları koruyamamalarından korkarsanız, kadının, boşanması için bir bedel vermesinde, her ikisine de bir günah yoktur. İşte Allanın koyduğu hudutlar bunlardır. Bunları aşmayın. Kim, Allanın koyduğu hudutları aşarsa işte zalimler onlardır.
Tekrar geri dönme imkânı olan boşama iki defadır. Bundan sonra kadınlar ya iyilikle tutulur ve onlarla hoş geçinilir yahut da tamamen ayrılıp serbest bırakılır, hakları yenip zulme uğratmazlar. Ey erkekler, kadınlara mehir olarak vermiş olduğunuz mallardan herhangi bir şeyi geri almanız size helal değildir. Ancak eşlerin, beraber oldukları sürece birbirlerine karşı hoş davranmayarak aşırı gitmelerinden korkmaları halinde durum farklıdır. Şayet eşlerin, Allahın emrettiği şekilde hoş muamele ve güze! sohbetle yaşayamamalarından korkarsanız, kendisini boşaması karşılığında kadının, kocasına bir şey vermesinde, kocasının da kadını boşamak için ondan bir karşılık almasında bir günah yoktur. İşte bunlar, Allahın emrettiği veya yasakladığı dini sınırlardır. Bunları aşmayın. Kim, Allahın koyduğu sınırları aşıp haram kıldığı şeyleri işlerse işte onlar, işi yerli yerince yapmayan zalim kimselerdir.
Cahiliye döneminde bir erkek, hanımını dilediği kadar boşuyor ve tekrar geri alıyordu. Bazan da erkek, bu durumu kötüye

kullanarak hanımını boşu1 yor, onu bekletiyor, o kadın başkasıyla evlenmeye kalkınca üa onu tekrar geri alıyordu. Allah teala bu âyeti indirerek boşamanın üç olduğunu, üç talakla boşa-dtktan sonra o kadın başka bir erkekle evlenip ondan da ayrılmadıkça ilk kocasına helal olmayacağını hükme bağladı. Böylece erkeklerin, haklarını kötüye kullanmalarını önlemiş oldu[56] Bu konuda Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Daha Önce erkekler kadınlarım üç talak ile boşasalar bile kendilerini onlarla tekrar evlenmeye daha layık görüyorlardı. İşte bunun üzerine; "Boşama iki defadır. Bundan sonra kadınlar ya iyilikle tutulur ya da güzellikle bırakılır." âyeti nazil oldu ve bu neshedildi (bu âdeti ortadan kaldırdı.) [57]
Müfessirler, âyet-i kerimenin: "Boşama iki defadır. Bundan sonra kadınlar ya iyilikle tutulur ya da güzellikle bırakılır." bölümünü izah ederken iki görüş zikretmişlerdir:
a- Urve b. Zübeyr, Katade, İbn-i Zeyd, Süddi ve İkrimeye göre âyetin bu bölümü, karısını boşayan kişiye, kaç talakla boşarsa ona bir daha dönemeyeceğini öğretmek için nazil olmuştur. Zira daha önce de belirtildiği gibi cahiliye döneminde ve islam'ın ilk yıllarında, karıyı boşamanın bir sınırı yoktu. Kişi hanımını dilediği kadar boşuyor ve icîdeti bitmeden tekrar ona dönüyordu. Bu durum erkeğin dilediği kadar tekrar ediyordu ve böylece kadınlara zarar veriliyordu. Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirerek boşamanın bir sınırı olduğunu beyan etti. Bu hususta Urve b. Zübeyr diyor ki: "Kişi karısını dilediği kadar boşu-yordu. Ona tekrar dönmek isterse iddeti bitmeden Önce ona dönüyordu. Bir gün Ensardan bir adam karısına kızmıştı ve ona şunları söylemişti: "Ben ne sana yaklaşacağım ne de sen benden kurtulup evlenebileceksin." Karısı: "Bu nasıl olur?" dedi. Kocası: "Ben seni boşayacağım. İddetinin bitmesi yaklaşınca da sana döneceğim. Sonra seni tekrar boşayacağım yine iddetinin bitmesi yaklaşınca tekrar sana döneceğim." dedi. Kadın, kocasını Resulullaha şikayet etti. İşte bunun üzerine Allah teala: "Talak iki defadır. Bundan sonra kadınlar ya iyilikle tutulur ya da güzellikle bırakılır." âyet-i kerimesini indirdi. Bu hususta Katade şunları söylemiştir: "Cahiliye döneminde kişi karısını üç talakla veya on talakla yahut daha fazlası ile boşuyordu. Karısı iddet süresi içinde olduğu sürece kocası ona tekrar dönüyordu. İşte bu sebeple Allah teala, boşamanın sınırını üç talakla belirledi.
Bu izaha göre âyet-i kerimenin bu bölümünün açıklaması şöyledir; "Ey insanlar, sizin, kendileriyle zifafa girdiğiniz

hanımlarınızın geri döndürülebileceklerine imkân veren boşamanızın sayısı ikidir. Kanlarınızı iki talakla boşadı-ğınız takdirde onları tekra geri alabilirsiniz. İki talaktan sonra ise koca ya tekrar hanımına dönüp ona iyi davranır veya bir talak daha boşayarak karısından güzellikle uzaklaşır.
b- Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Abbas ve Mücahidin izahlarına göre ise bu âyetin asıl nüzul sebebi, Allah tealanm, kullarına, kanlanın nasıl boşayacaklarını öğretmesidir. Bunlara göre bu âyette kocanın, karısını ne kadar talakla boşarsa ona tekrar dönebileceğini ve ne kadar talakla boşarsa ona tekrar dönemeyeceğini beyan eden bir işaret yoktur. Abdullah b. Mes'ud bu âyetin izahında şunları söylemiştir: Erkek hanımını, temizlenme halinde, kendisine yaklaşmadan bir talakla boşar sonra onu bırakır. Kadın ikinci kez âdet görüp temizlenince dilerse onu bir talakla daha boşar, bundan sonra ona dönmek isterse tekrar onu hanımı kabul eder. Dilerse onu boşar yahut da onu bırakır. Kadın üç kere âdet görmüş olur ve böylece kocasından tamamen ayrılmış olur. Mücahid de âyetin bu bölümünün izahında şöyle demiştir: "Kişi, karısını, kendisine yaklaşmadığı temiz halinde bir talakla boşar, kadın âdet görür ve tekrar temizlenecek olursa kum' tamam olduğu için bir talak daha boşar sonra kadın tekrar âdet görürse kadın İki talakla boş olmuş ve iki de kuru' geçilmiş olur. Bundan sonrası için ise Allah teala şöyle buyurmuştur: "Kadını ya örfe göre tutmak vardır veya güzellikle serbest bırakmak vardır. Kişi bu son kuru'ünda dilerse karısını la-inamen boşar." Bu izaha göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Ey ihsanlar, benim size mubah kıldığım boşanma usulü şudur: "Sizler kanlarınızı her temizlenme halinde bir defa olmak üzere iki talakla boşayın. Bundan sonra sizin üzerinize gerekli olan şudur: Ya karılarınızı iyilikle tutun veya güzellikle bırakın."
Taberi diyor ki: "Âyetin zahirine daha uygun olan görüş, birinci görüştür. Yani âyetin bu bölümünün, insanlara karılarını boşamanın sayısını bildirdiğini, iki talakla boşarlarsa tekrar onlara dönebileceklerini, üç talakla boşarlarsa bir daha onlara dönemeyeceklerini beyan ettiğini söyleyen görüştür. Taberi, bu görüşü tercih etmesinin sebebi olarak şunu zikretmiştir: Bundan sonra gelen âyet, karisini tamamen boşayariih onu tekrar alamayacağını bildinnektedir. Karisi başka bir koca ile evlenmedikçe onunla bir daha evlenemeyeceğini beyan etmiş-tir. Bu da gösteriyor ki, izah etmekte olduğumuz âyet-i kerime, karıları boşama usulünü değil boşama sayısını bildirmektedir.

Kişi hanımını iki talakla boşayın-ca ona tekrar dönebilecek, üç talakla boşaması halinde ise ona tekrar dönemeyecektir.
Âyet i kerimede geçen; "Ya iyilikle tutulur ya da güzellikle bırakılır." ifadesi de müfessirlerarafı.ndan iki şekilde izah edilmiştir:
a- Bazılarınla göre bu ifadeler, talakın üç olduğunu ortaya koymak içindir. Bu görüş, Atâ, Mücahid, K'atâde ve Ebi Rüzeyn'den nakledilmiştir. Bu hususta Ebi Rüzeyn diyor ki: "Bir adam Resulullaha geldi ve dedi ki: "Ey Alkilim Resulü, söyle bana, Allah teala "Boşama iki defadır. Bundan sonra kadınlar ya iyilikle tutulur ya da güzellikle bırakılır." buyurmaktadır. Üçüncü talak nerededir?" Resuluflah da buyurdu ki: "Ya iyilikle tutulur ya da güzellikle bırakılır." ifaclesindeki "Ya da güzellikle bırakılır" cümlesi üçüncü talaktır."
b- Diğer bazı müfessirlere göre: "Kadınlar ya iyilikle tutulur ya da güzellikle bırakılır." ifadesinin maksadı, iki talakla boşanmış olan kadına tekrar dönülebileceğini beyan etmektir. Bu ifadeden üçüncü talakı anlamak doğru değildir. Bu görüşte olanlara göre: "Kadınlar ya da güzellikle bırakılır." İfadesinden maksat, "Kadınlar iddetlerini bitirmeleri için serbest bırakılırlar." demektir. Bu görüş, Süddi ve Dehlıaklun nakledilmiştir. Süddinin, âyetin bu bölümünü şu şekilde izah ettiği rivayet edilmiştir: "Kadınlar ya iyilikle tutulur ya da güzellikle bırakılır." demek, kadınlar bir veya iki talakla boşandıktan sonra ya kocası ona tekrar döner ve hanım edinir yahut da döneceğine dair herhangi bir şey söylemez susar. Ta ki kadının iddeti biter. Böylece kadın kendisi hakkında karar verme yetkisine sahibolur.
Taberi diyor ki: "Eğerirind görüşte zikredilen Resukıllahın hadis-i şerifi olmasaydı bu görüşte âyetin zahirinin gösterdiği muhtemel bir görüş olurdu. Fakat Resulüİlahtan gelen habere uymak gerektiğinden birinci görüş tercihe şayandır. Bu görüş esas alınacağına görcayete şu şekilde mânâ verilmelidir "Kocaların, kanlarına tekrar dönebilecekleri kadar boşamaları iki talaktır. Bundan sonra karılarına döndükleri takdirde dunun şudur: Ya onları iyilikle tutarlar ya da üçüncü bir boşama ile onları güzellikle bırakırlar. Böylece artık kocaların, karılarına tekrar dönebilene hakları bilmiş olur. Kadınlar kocalarına dönüp dönmemeye karar vermekte serbest olurlar.
Âyette zikredilen "İyilikle tutmak"tan maksat. Dehhak ve Abdullah b. Abbasın da izah ettikleri gibi, kadına karşı hoş davranmak ve onunla güzelce sohbet etmektir. "Güzellikle

bırakılmaktan maksat ise, yine Abdullah b, Abbas ve Dehhakın izah ettikleri gibi kadının haklarından herhangi bir şeyi yememek, onun haklarını tam vermek, ona eziyet etmemek ve ona sövmemek!ir.
Âyet-i kerimede: "Kadınlara verdiğiniz mallardan herhangi bir şeyi geri almanız size helal değildir. Ancak eşlerin, Allahın koyduğu hudutları koruyamamaktan korkmaları hali müstesnadır." buyurulmaktadır. Allah teala bu kelamı ile şunu ifade etmektedir: Ey erkekler, sizler karılarınızı boşayıp onlardan ayrılmak istediğinizde, evlenirken onlara verdiğiniz mehillerden herhangi bir şeyi geri almanız sizin için helal değildir. Bilakis size farz olan, onların geri kalan mehirlerini vermeniz ve bir kısım giyim eşyalarını lutfetmenizdir. -Ancak kan ile kocanın, Allahın koyduğu sınırları ayakta tutamayacaklarına dair korkma durumları müstesnadır. Bu durumda koca karısından bir bedel alarak ondan ayrılabilir.
Kan ve kocanın, Allanın koyduğu sınırları koruyamayacaklarına dair korkmaları şu durumda söz konusu olur: Kan kocasına karşı gelir ve ona huğuz etliğini açığa vurursa onun, Allahın kendisine farz kıldığı, kocasına ait bir takım hakları yerine getiremeyeceğinden korkulur. Koca ela Allahın kendisine farz kıldığı, karısına ait bir takım haklarda ihmalkâr davranması halinde. Allahın kendisine farz kıldığı yükümlülükleri yerine getiremeyeceğinden korkulur. İşte kan kocadan herbirinin, Allahın koyduğu sınırları koruyamayacaklarına dair korkma durumları bu hallerde olur.
Müfessirler, karı ve kocadan herbirinin, Allahın koyduğu sınırları koruyamayacaklarına dair korkmalarının hangi durumlarda gerçekleşeceği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir:
a- Abdullah b. Abbas, TJrveb. Zübeyr, Cabirb. Zeyd. Âmireş-Şa'bî, Said b. Cübeyr, Rebi' b. Enes, Zühri ve Dehhaka göre kan ve kocadan herbirinin, Allahın koyduğu hudutları koruyamayacaklarına dair korkmaları, karının kocasına karşı kötü davranması ve ona kötü muamele yapması durumunda gerçekleşir. Kocası karısının böyle davrandığını görünce ondan ayrılması için, evlenirken verdiği mehiri kandan geri alıp onu boşayabilir." Bu görüşte olan âlimlere göre, kadın tarafından kocaya herhangi bir kötülük söz konusu olmazsa kocanın karıdan bedel alarak onu boşaması helal değildir. Kötülüğün mutlaka kadın tarafından olması gerekir. Bu hususta Said b. Cübeyrin şunları söylediği rivayet edilmektedir: "Kocasına bir

bedel vererek boşanmak isteyen kadına kocası öğütte bulunur. Kadın bu isteğinden vaz geçerse mesele kalmaz. Şayet ısrar edecek olursa erkek ondan ayrı yatar ve onunla konuşmaz. Kadın vaz geçerse mesele kalmaz. Şayet yine ısrar edecek olursa bu defa erkek onu, ağır olmayacak bir şekilde döver. Kadın vaz geçerse mesele kalmaz. Şayet yine ısrar ederse koca meseleyi mahkemeye arzeder. Mahkeme bir kocanın bir de katlının tarafından olmak üzere iki hakem tayin eder. Kadının ailesi tarafından olan hakem kocaya: "Sen karına şöyle davranıyorsun, sen karına böyle davranıyorsun." der.
Kocanın ailesi tarafından olan hakem de karıya "Sen kocana şöyle davranıyorsun, sen kocana böyle davranıyorsun" der. Hangisi daha fazla haksız ise mahkeme onun haksızlığını giderir ve ona engel olur. Şayet kadın kocasına karşı gelen biri ise mahkeme emreder, koca da karıdan bedel olarak onu boşar.
Rebi' b. Enes diyor ki: "Şayet kan kocasından razı olur ve ona itaaîta bulunursa kocanın, karısı bir karşılık verip te kendisinden boşansm diye karısını dövmesi helal değildir. Kocanın böyle bir kadına kötü davranarak ondan herhangi bir şey alması haramdır. Buna mukabil şayet itaatsizlik, haksızlık ve buğuz etme kadın tarafından olacak olursa kocanın kandan bir bedel alarak onu boşaması caizdir.
b- Hasan-ı Basri, Süddi, Miksem ve Mücahiüden nakledilen diğer bir görüşe göre kan ve kocadan herbirinin, Allahm koyduğu sınırlan koruyamayacağına dair korkma durumları şu halde söz konusudur. Kadın, kocasının yaptığı bir yemini yerine getirmemek isterse, onun emrine itaat etmezse ve ona: "Ne cüniiplükten yıkanırım ne de bir emrine itaat ederim." diyecek oiursa işte bu durumda karı ve kocadan herbiri, Allahın kendileri için koyduğu sının koruyamayacaklarından korkar olurlar. Böyle bir dununda kocanın, karıdan bir bedel alarak onu boşaması caiz olur.
Muhammet! b. Salim diyor ki: "Ben Şa'biye sordum ki, erkeğin karısından ayrılmasına karşılık ondan mal alması ne zaman helal olur?" Şa'bi dedi ki:
"Kocasına karşı sevmediğini açığa vurduğu ve kocasına: "Senin hiçbir yeminini yerine getirmeyeceğim." dediği zaman helal olur."
c- Ata b. Ebi Rebah'a göre koca ile karının herbirinin Allahın koyduğu sınırlan yerine getirmekleri korkmaları şu durumda olur: Karı kocasına: "Ben seni sevmiyorum." der ve bunu rahatça söyleyecek olursa bu durum söz konusu olur. Bu

hususta Atâ şöyle demiştir: "Kocanın bedel alarak karısını boşaması, karının şunları söylemesi halinde helal olur." Karısı derse ki: "Ben senden nefret ediyorum, seni sevmiyorum. Yanında yatmaktan çekiniyorum, hakkını yerine getiremiyorum." işte bu durumda koca gönül hoşluğu ile bedel alarak karısını boşayabilir.
d- Amir, Tâvûs, Kasım b. Muhammet! ve Said b. el-Müseyyeb'e göre ise koca ile kandan herbirinin, Allahın koyduğu hudutları yerine getirmekten korkma durumları şu halde söz konusudur. Karı ve kocadan herbirinin diğerini sevmemesi ve herbirinin diğerine ait olan haklan yerine getirememesi durumudur.
Taberi bu son görüşü tercih etmiştir. Taberiye göre bir kocanın, karısını boşamak için bedel almasının helal olması için kan ve kocadan herbirinin diğerine karşı, üzerinde bulunan hakkı yerine getirmekten korkmuş olması gerekir. Çünkü Allah teala kocaya, karısını boşama karşılığında bedel almasını, Müslümanların, karı kocadan herhangi birinin, haklarını yerine getiremeyeceklerinden korkmaları halinde caiz kılmıştır.
Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki "Senin ifade ettiğine göre eğer sadece kadın itaatsiz olursa kocanın ondan bedel alarak karısını boşaması haram olur. Zira sen her iki tarafın da itaatsizliğini şart koşmuştum." Cevaben denilir ki: "Kadının itaatsizliği halinde koca da onu sevmez olur. Böylece her iki tarafın birbirinin hukukuna riayet etmemeleri gerçekleşir ve kocanın bedel alarak karısını boşaması caiz olur.
Âyet-i kerimenin: "Şayet (erkek ve kadının) Allahın koyduğu hudutları koruyamamalarından korkarsaniz, kadının, boşanması için bir bedel vermesinde, her ikisine de bir günah yoktur" kısmında kadının, bir bedel vererek kocasını razı edip ondan boşanabileceği hükme bağlanmaktadır ki İslâm hukukunda buna "Muhalaa" denir. Bu hususta şu hadis zikredilmektedir: Abdullah b. Abbas diyor ki: "Sabit b. Kays'ın karısı Resulullaha gelip: "Ey Allahın Resulü, ben Sabit b. Kays'ın dini ve ahlaki bakımdan bir kusurunu görüp onu ayıplamıyorum. Fakat ben artık ona tahammül edemiyorum." dedi. Resulullah da ona: "Sabitin bahçesini ona iade eder misin?" diye sordu. Kadın "Evet" dedi. Kadın bahçeyi Sabite verdi (böylece onu razı etti) Resulullah da Sabite emretti ve o da katlını boşadı. [58]
Âyet-i kerimenin devamında: "Ancak eşlerin, Allahın koyduğu hudutları kotu yamam atarından korkarsanız." Duyurulmaktadır. Müfesirler, koca ve karının, Allah tealanın

koyduğu hudutları koruyamayacaklarına dair müminlerin korkması durumunun hangi halde gerçekleşeceği hususunda farklı izahlarda bulunmuşlardır:
a- Abdullah b. Abbas, Hasan-ı Basri ve Zahiriye göre böyle bir korku, kadının, kocasının haklarını küçümsemesi, ona itaatında kötü davranması ve ona, konuşmaları ile eziyet etmesi halinde söz konusu olur. Mesela: Karı kocasına: "Vallahi ben senin hiç bir yeminini yerine getirmem. Yatağına ayak basmam, hiç bir emrine itaat etmem." diyecek olursa ve fiilen bunları yapmaya da girişecek olursa artık kocasının bedel alarak onu boşaması helaldir.
b- Âmir ve İbn-i Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre müminlerin, karı ve kocanın, Allahın koyduğu sınırlan koruyamayacaklarına dair korkmaları, bunlardan herbirinin Allaha tiaat etmeyeceklerinden korkulması durumumla gerçekleşir.
Taberi diyor ki: "Bu hususta doğru olan tefsir şudur: "Ey müminler, şayet sizler, kan ve kocadan herbirinin, Allanın, üzerlerine farz kıldığı haklan yerine getiremeyeceklerinden ve birbirlerine iyi davranmayacaklarından korkacak olursanız, erkeğin bedel alarak karısını boşamasında bir mahzur yoktur.
Taberi diyor ki: "Âyeti bu şekilde izah etmek her iki görüşü de kapsar."
Âyet-i kerimede: "Kadının, boşanması için bir bedel vermesinde her ikisine de bir günah yoktur." Duyurulmaktadır. Bunun izahı şudur. "Ey müminler, eğer sizler, karı ve kocadan herbirinin. Allanın kendilerine farz kıldığı emirieri yerine getiremeyeceklerinden ve birbirlerine ait olan haklan ifa edemeyeceklerinden bu yüzden de Allanın koyduğu sınırlara riayet edemeyeceklerinden korkacak olursanız bu takdirde kadının, kendisini boşattırmak için bir bedel vermesinde, kocanın, karısını boşamak için bu bedeli almasında onlara herhangi bir günah yoktur."
Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki "Şayet koca bir bedel alıp boşamak için karısına kötü davranacak olur da karı da kendisini kurtarmak için kocasına bir bedel verir ve kendisini boşattırıp kurtulacak olursa karıya bir günah var mıdır? Cevaben denilir ki: "Eğer karı, kocasının, bir bedel karşılığında kendisini boşamak için kötü davrandığını görür ve kocasına, boşaması için herhangi bir fidye vermediğinde kendisine veya dinine bir zarar dokunmayacağından ve kocasına bir haksızlık yapmayacağından emin olursa bu durumda herhangi bir bedel

vererek kendisini kocasından boşattımıası caiz olmaz. Çünkü bu durumda kocasının ondan boşama karşılığında bedel alması haramdır. Karının, kocasının böyle bir harama düşmesine âlet olması caiz değildir. Şayet kadın bu durumda malı verip kendisini boşatmazsa kocasının kendisi için veya dini için yahut kadının üzerinde bulunan haklan için zararlı olacağından korkacak olursa bu durumda kadın sorumlu olmaz. Keza, geçimsizlik kadın tarafından olur da bir bedel verip boşanmadığı takdirde kendisinin ve kocasının günaha düşmelerinden korkacak olur da bu yüzden gönül hoşluğu ile bedel ekler ve boşanırsa kadın sorumlu olmadığı gibi Allah tealadan sevap alacağı da ümit edilmektedir. Buna mukabil kadın, kocasının ahlakını veya fiziğini beğenmediğinden değil sırf kocasını bırakıp başka biriyle evlenmek için bir fidye verir ve kendisini kocasından boşattıracak olursa bu onun için haramdır. Resulullah bu şekilde boşanan kadınları münafık olarak vasiflandınnıştır. Bu hususta Resulullahın azatlı kölesi olan Sevban, Resulullahın şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:
"Herhangi bir kadın bir sıkıntı olmaksızın kocasından kendisini boşatmak isteyecek olursa Allah ona cennetin kokusunu haram kılar, (böyle olduğu halde) bedel ödeyerek kocalarından boşanan kadınlar münafıktırlar. [59]
Taberi diyor ki: "Bu izahlardan anlaşılıyor ki, karının, bir bedel vererek kendisini kocasından boşattırması meselesinde özetle şu ihtimaller vardır:
a- Böyle bir şeyi yapmakta sadece kadın günahkâr olabilir. Bu da karının, kocasının kötülüğünden değil sırf başka erkekle evlenebilmek için kocasına mal verip kendisini boşattırması durumunda söz konusu olur.
b- Sadece koca günahkâr olur. Bu da kocanın, sırf bedel almak için karısına kötü davranması ve karısını bezdirerek bedel alıp boşaması durumunda söz konusudur.
c- Hem karı hem de koca günahkâr olur. Bu da kocanın bir bedel alıp boşamak için karısına kötü davranması, karısının da bir bedel vermeden kocasının bu kötülüğünü önleyebileceğini bildiği halde bedel verip kendisini kocasından boşattırması halinde ve benzeri hallerde söz konusudur.
d- Böyle bir boşamadan dolayı ne karıya ne de kocaya günah vardır. Bu durum da şu halde söz konusudur: Kan ve kocadan her biri, birbirlerine karşı olan haklarını yerine getirmeyerek Allah tealanm koyduğu sının aşacaklarından korkacak olmaları durumunda söz konusudur.

Taberi diyor ki: "Müfesirler, kadının boşanması için ne kadar bedel verdiği zaman kadın ve erkekten her birine güah terettüp etmeyeceği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir:
a- Rebi' b. Enes, Amr b. Şuayb, Atâ b. Ebi Rebah, Zühri, Âmir eş-Şa'bi, Hz. Ali, Hakem, Hasan-ı Basri, Said b. el-Müseyyeb, Tâvûs ve Zühriye göre kocasından kendisini boşattırmak isteyen kadının, boşama karşılığında vereceği bedel, erkeğin ona verdiği mehirden fazla olamaz. Bunlar görüşlerine delil olarak, âyet-i kerimede zikredilen "Kadınlara yediğiniz mallardan herhangi bir şeyi geri almanız size helal değildir. ifadesini zikretmişlerdir. Zira bu ifade, erkeğin, kadının rızası olmaksızın verdiği mehiri geri alıp onu boşamasının haram olduğunu beyan etmektedir. Bundan anlaşılıyor ki, kadının, rızası ile boşanmayı istemesi halinde vereceği bedel, bu ifadede geçen bedeldir. O da evlenirken erkekten aldığı mehir miktarıdır. Erkeğin bu miktardan fazla alması helal değildir. Bu görüşte olan müfessirler ikinci bir delil olarak Sabit b. Kays'ın daha önce nakledilen kıssasını zikretmişlerdir. Bu kıssada Resulullah Sabitin hanımına, evlenirken Sabitten aklığı bahçeyi tekrar geri vermesini emretmiştir.
b- Hz. Ömer, oğlu Abdurrahman, Kubeyse b. Zü'eyb, İbrahim en-Nehai, Abdullah b. Abbas ve Mücahide göre, bir bedel karşılığında karısını boşayan koca, karısının malından az veya çok miktarda almakta serbesttir. Evlenirken ona verdiği mehirden daha fazlasını almasında bir mahzur yoktur. Zira âyet-i kerime, kadının vereceği boşanma bedelinin miktarını belli bir ölçü ile sınırlamamış, genel olarak bırakmıştır.
Âyetin genel hükmünü kayıtlayan ikna edici bir delil bulunmadıkça âyetin genel hükmü geçerlidir.
Semtire'nin azadlı kölesi Kesir, bu konuyla ilgili olarak şunu zikretmiştir. Ömere, kocasına itaat etmeyen bir kadın getirildi. Ömer o kadının, içinde çokça çöp bulunan bir eve üç gün hapsedilmesini emretti. Sonra kadını çağırdı ve ona: "Burayı nasıl buldun?" diye sordu. Kadın: "Ben kocamın yanında bulunduğum müddetçe hiçbir rahatlık hissetmedim. Ancak burada hapsettiğin gecelerde rahatlık hissettim." dedi. Bunun üzerine Ömer, kadının kocasına "Küpesini alarak ta olsa sen bu kadını bedel karşılığında boşa." dedi.
Nâfi de bu konuda şunu zikretmiştir: "Safıyenin azadlı cariyesi, elbisesi dışında bütün mallarını verip kendisini kocasından boşattırdı. Ve Ömerin oğlu Abdullah bunu ayıplamadı.

Kubeyse b. Züeyb de "Kadının boşanması için bir bedel vermesinde her ikisine de bir günah yoktur." âyetini okuyarak erkeğin kadına verdiği mehirden daha fazlasını almasının bir mahzuru olmayacağını söylemiştir.
c- Bekr b. Abdullaha göre ise kadının bedel vererek kendisini kocasından boşattırabileceğini beyan eden bu âyet-i kerime, Nisa suresinin şu âyet-i kelimesiyle neshedihniştir. "Bir eşi bırakıp ta yerine başka bir eş almak istediğiniz zaman onlardan birine (bıraktığınıza) pek çok mal verseniz dahi ondan bir şey geri almayın. [60]
Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden doğru olmaya daha layık olanı şöyle diyen görüştür: "Şayet erkek ve kadından her birinin, Allanın koyduğu sınırlara riayet «demeyeceklerinden korkulur ise kadının, sahip olduğu' az veya çok malını verefek kendisini boşattırmasında kadın ve erkek için bir mahzur yoktur. Yeter ki kadının verdiği mal, müslümanlann mâlik olabilecekleri bir mal cinsinden olsun. Bu malın, kadının bütün mülkünü kapsaması da mümkündür. Zira üyet-i kerime, boşanma bedelini mutlak olarak zikretmiştir.
Bu âyet-i kerimenin mensuh olduğunu söyleyen görüş, mânâsız bir görüştür. Zira sahabiler, tabiiler ve ondan sonra gelen âlimler, boşanmaya karşılık kadından mal alınmasının caiz olduğunda ittifak etmişlerdir. Ayrıca Nisa suresinde zikredilen âyette, kadın tarafından herhangi bir geçimsizlik söz konusu olmaksızın, kocanın sırf bir kadını bırakıp diğerini alması meselesi zikredilmektedir. Böyle bir durumda koca, bıraktığı karısından bir şey alamaz. Orada zikredilen mesele, bir muhalaa değildir.
Âyet-i kerimenin sonunda: "İşte Allanın koyduğu hudutlar bunlardır. Bunları aşmayın. Kim, Allanın koyduğu hudutları aşarsa işte zalimler onlardır." buyunılmaktadir. Burada zikredilen "Bunlar" İfadesinden maksat putperest olan müşrik kadınlarla evlenmek, müşrik bir erkekle müslüman bir kadını evlendirmek, kadınlara adetli iken yaklaşmak vb. hususlardır. All-ah teala bunların yasak olduğunu bildirmiş ve hudutlarını koymuştur. Bunları yapanlar, Allanın koyduğu sınırlan aşan zalim kimselerdir. Bu hususta daha geniş bilgi için şu kaynaklara bakıınz. [61]

230- Eğer erkek bu iki boşamadan sonra kadını bir daha bnşarsa, kadın başka bir erkekle evlcnmcdikçe kendisine helal olmaz. Eğer ikinci koca kadını boşarsa ve onlar da (birinci

kocası ve kadın) Allanın koyduğu sınırları koruyacaklarına kanaat getirirlerse tekrar nikahla birbirlerine dönmelerinde her ikisine de bir günah yoktur. İşte bu, Allanın hudutlarıdır. Onu, bilen bir kavim için açıklıyor.
Eğer erkek, kadını üçüncü defa boşarsa kadın başka bir erkekle evlenip onunla gerdeğe girmedikçe ilk kocası onunla tekrar evlenemez. Kadının evlendiği ikinci kocası da onu boşar yahut ölürse, kadınla eski kocası. Allanın emirlerini yerine getireceklerine ve güzel bir şekilde yaşayacaklarına inanırlarsa, kadının, eski kocasıyla yeniden nikahlanarak evlenmesinde bir günah yoktur. İşte bunlar, Allanın hükümleri ve emirleridir. Allah bunları, kendisinin adaletini bilen ve âyetlerini tasdik eden bir kavim için açıklıyor.
Müfessirler, âyet-i kerimenin "Eğer erkek bu iki boşamadan sonra kadını bir daha boşarsa kadın başka bir erkekle cvlennıedikçc kendisine helal olmaz." bölümünü iki şekilde izah etmişlerdir:
a- Katade, Abdullah b. Abbas, Dehlıak ve Süddiye göre âyet-i kerimenin bu bolümü kişinin, kansını üçüncü talakla boşamasını ve böyle bir boşamayı yaptığı takdirde artık o karasının başka bir erkekle evlenip ayrılmadıkça onunla evlenemeyeceğini ifade ettiğini söylemişlerdir. Bu hususta Katadenin şunları söylediği rivayet edilmiştir. "Allah, talakı üç adet kılmıştır. Eğer bir koca karısını tek bir talakla boşayacak oıursa kadının İddeti bitmedikçe ona dönmeye kocası daha layıktır. Kadının iddeti üç kere âdet görmesidir. Şayet kadın, kocası kendisine dönmeden önce iddetini bitirecek olursa, kocasından bir talak-ı bâin ile boş olur ve kendisi hakkında karar venneye kendisi daha layık olur. Kocası ise onunla evlenmek i steyen taliplerden biri durumuna düşer. Bir erkek hanımını boşamak istediğinde Onun âdet gömıesini bekler. Kadın, âdetinden temizlenince erkek onu, âdil olUn iki şahit huzurunda bir talak ile boşar. Şayet tekrar ona dönmek isterse iddeti içinde ona döner. İddeti bitinceye kadar ona dönmeyecek olursa kadın ondan bir talak-ı bâin ile boş olur. Erkek bundan sonra kan-sına döner ve bir kere daha boşamak isterse âdetinden temizlenmesini bekler ve onu bir talak ile daha boşar. Bu durumda kadın ona sadece bir talak ile bağh kalmış olur. Erkek karcına döndükten sonra onu bir kere daha boşamak isterse yine adetinden temizlenmiş olarak ^şar. Böylece kadın ondan üç talakla boşanmış olur. işte Allah teala

böyle bir erkek için "Kadın başka bir erkekle evlenmedikçe kendisine helal olmaz;- buyurmuştur.
b- Mücahide göre }se âyetin bu bölümünden maksat, iki talaktan sonra kansını serbest bırakan erkeğin ve serbest bırakılan kadınlar hakkındaki hükümleri beyan etmektir. Ayetin bu bölümü, üçüncü bir talak halini beyan etmek için zıkredilmemıştir. Zira daha önce Resulullahtan rivayet edildiği gibi, erkeğin iki talaktan sonra kansına dönmeyip onu serbest bıraktığını bildirmesi üçüncü bir talaktır. Bu itibarla bu âyetteki" boşamayı üçüncü talaka yorumlamaya gerek yoktur. Fakat bu ayet, üç talakla boşanmış olan kadının, eski kocasına tekrar nasıl dönebileceğini beyan etmek için zikredilmiştir.
Taben, Resulmıanm hadisini delil göstererek Mücahidden nakledilen bu son görüşü tercih etmiş vebu âyetin, üçüncü talakı değil üç talakla boşanan kadının hükmünü beyan ettiğini zikretmiştir.
Ayet-i kerimede geçen ve "Başka bir erkekle evlenmedikçe" diye tercüme edilen ifadesinin fiili Arapçada hem "Nikahlanmak" hem de "Cinsi münasebette bulunmak" mânâlarına gelmektedir. Bu nedenle Taben diyor ki; "Eğer denilecek olursa ki "Âyet-i kerimede zikredilen "Başka bir erkekle evlenmedikçe'1 ifadesinden maksat evlilik akdi yapmak mıdır.11 Yoksa cinsi münasebette bulunmak mıdır? Cevaben denilir ki: "Her ikisidir," Yanı kocasından üç talak ile boşanmış olan kadın başka bİT erkekle sadece nikah akdi yapıp zifafa girmeden boşanacak olursa birinci kocasına helal olmaz. Aişe, Ebu Hureyre, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Ömerin rivayet ettiklerine göre Rifae el-Kurezi, bir kadınla evlenip sonra onu boşamiş kadın da gidip başka biriyle evlenmiştir. Daha sonra kadın, Resulullaha gelerek yeni evlendiği kocasının yanındakinin, elbise saçağı gibi (yumuşak) olduğunu söylemiştir. Resulullah da ona:
"Hayır, o senin balcağizından sen de onun balcağizından (atmadıkça birinci kocana dönemezsin." Buyurmuştur.
Görülüyor ki erkek, karısını üç talak ile boşadıktan sonra kadın, başka bir erkekle sahih bir nikah yaparak onunla gerdeğe girip ve tekrar ondan boşanma-dıkça ilk kocasıyla evlenmesi caiz değildir. Hz. Aişe (r.anh) diğer bir rivayette de diyor ki:
"Rifae el-Kurezi'nin karısı, Resuluîlaha geldi ve: "Ey Allanın Resulü, ben, Abdurrahman b. Zübeyr el-Kurezi ile evlendim. Onun yanındakini elbise saçağı gibi (yumuşak) buldum." dedi. Bunun üzerine Resulullah: "Belki de sen, tekrar Rifacye

dönmek istiyorsun? Hayır o, (Abdurrahman) senin balcağızından sen de onun baicağızından tatmadıkça Rifae'yc dönemezsin" buyur-du. [62]
Hz. Aişe diyor ki: "Resulullah (s.a.v.) "Baicağızından maksat, cinsi münasebette bulunmaktır." buyurdu
Diğer yandan üç talak ile boşanmış olan kadın, zina ederek başka bir erkekte cinsi münasebette bulunmuş olsa bu onun, birinci kocasına dönmesini helal yapmaz. Bu hususta görüş birliği vardır. Ancak üç talak ile boşanmış olan bir kadını, tekrar onu boşayan kocaya döndürmek için ikinci bir erkekle evlendirirken onu boşamasını şart koşmanın, yani "Hülle"nin caiz olup olmadığı hususu âlimler arasında tartışmalıdır:
İmam Şafii, İmam Mâlik ve İmam Ahmed b. Hanbele göre böyle bir evlilik bâtıldır. Bunlar bu görüşlerine delil olarak şu hadisleri zikretmişlerdir.
Hz. Ali (r.a.) diyor ki:
"Rcsi'.luilah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Allah, hülleyi yapan erkeğe de yaptıran erkeğe de lanet eder. [63]'Tirmizi bu hadisi aynı zamanda. Abdullah b. Mes'ud, Ebu Hureyre, Ukbe b. Âmir ve Abdullah b. Abbasın da rivayet ettiklerini kaydetmektedir.
Ukbe b. Âmir diyor ki:
"Resıılullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Ben sizlere, emanet alınan tekenin kim olduğunu haber vereyim mi?" Sahabiler: "Evet ey Allanın Resulü." dediler. Resıılullah: "O, hülle yapandır. (Yani boşamak şartıyla evlenen ikinci kocadır) Allah, hülleyi yapan erkeğe de yaptıran erkeğe de İane! eder." buyurdu. [64]
Ebu Hanifeye göre ise böyle bir nikahı yapmak hem hülleyi yaptıran birinci koca için hem de onu yapan ikinci koca iyin mekruhtur. Bu konuda rivayet edilen yukarıdaki hadis-i şerif bu hususu açıklamaktadır. Ebu Hanifeye göremekruh olmakla birlikte böyle bir nikahın sahih oluşunun sebebi, âyette geçen: "Kadın başka bir koca ile cvlenmcdikçc" ifadesinin genel bir mânâ taşıyarak nikahın hülle yoluyla yapılıp yapılmamasının ayırımına gitmemesidir. [65]

231- Kadınları boyadığınızda iddctlcrini tamamlayınca ya onları iyilikle tutun ya da iyilikle bırakın. Haklarına tecavüz etmek İçin onlara zarar verecek şekilde tutmayın. Kim böyle yaparsa nefsine zulmetmiş olur. Alla-hın âyetlerini alay konusu yapmayın. Allanın, üzerinizdeki nimetini ve size indirdiği kitap ve hikmeti hatırlayın. Allah bununla size öğüt verir. Allah-tan korkun ve bilin ki Allah her şeyi çok iyi bilendir.

Kadınlarınızı boşadığınızda, Allanın kendileri için tayin etmiş olduğu temizlenme sürelerini yahut aylanın tamamlayınca onları ya örfe göre bakımlarını temin etmek ve kendileriyle iyi geçinmek üzere tutun yahut da mehillerini, nafakalarını ve diğer haklanın vererek bırakın. İddet süresini uzatarak yahut onlara verdiğiniz bazı şeyleri geri alarak onlara zarar vermek için tutmayın. Bu takdirde AH ahin koymuş olduğu sınırları aşmış olursunuz. Kim kadına sırf zarar vennek için, boşadiktaıı sonra tekrar ona dönerse günahkâr olur, cezayı hak eder ve böylece kendisine zulmetmiş olur. Allahın indirdiği âyetleriyle alay etmeyin, onları eğlenceye almayın. İslam dini sebebiyle Allahın üzerinizde olan nimetini, size indirmiş olduğu Kur'anı ve Peygamberin size getirmiş olduğu sünnetleri hatırlayın. Allah size, indirdiği bu Kur'anla Öğüt verir. Allahın emirlerini tutup yasaklarından kaçınarak ondan korkun ve bilin ki Allah, hayır, şer, gizli ve açık bütün amellerinizi çok iyi bilendir. O, iyiliğinize karşı sevap, kötülüğünüze karşı da ceza verecektir.
İbn-i Abbas diyor ki: "Kişi karısını boşar sonra iddetini tamamlamadan ona döner sonra tekrar boşar ve bunu da o. kadına zarar vennek ve başkasıyla evlenmesine engel olmak için yapardı. İşte bu âyet bunun üzerine nazil oldu.
Mesruk, Hasan-ı Basri, Zühri, Katade, Sevr b. Zeyd, pehhak, Abdülaziz ve Atiyye de âyet-i kerimenin nüzul sebebi olarak Abdullah b. Abbasın zikrettiği hususu söylemişlerdir. Kadını engelleyici ve zarar verici bu boşama şekline denilmektedir. Mücahid talak-ı dırarı izah ederken şöyle demiştir:
"Kişi hanımını boşar ve onun iddetinin son gününde ona döner. Öyle ki karısına zara vernıek için onu dokuz ay böyle tutar."
Rebi1 b. Enes de bu âyetin izahında şöyle demiştir: "Önceleri erkek karısını bir talakla boşuyor ve onu serbest bırakıyordu. Kadının iddetinin dolması yaklaşınca da ona dönüyor, bir müddet sonra tekrar boşuyordu. Yine iddetinin dolması yaklaşınca, kadına ihtiyacı okluğu için değil sırf ona zarar vermek için tekrar ona dönüyordu. İşte Allah teala bunu yasakladı ve buyurdu ki: "Kim böyle yaparsa nefsine zulmetmiş olur."
Süddi diyor ki: "Bu âyet-i kerime Ensardan Sabit b. Beşşar adında bir kişi hakkında nazil olmuştur. Bu adam hanımını boşamıştı. İddetinin bitimine iki veya üç gün kalarak ona tekrar döndü. Sonra tekrar onu boşadı. Adam kadına zarar vernıek için bu durumu dokuz ay devam ettirdi. İşte bunun üzerine

Allah teala: "Haklarına tecavüz etmek için onlara zarar verecek şekilde tutmayın." âyetini indirdi.
Âyeti kerimede "Allahın âyetlerini alay konusu yapmayın." buyurulmaktadır. Yani Allanın koyduğu sınırlarla, helalleri haramları, emirleri ve yasaklan arasına koyduğu hudutlarla alay etmeyin. Çünkü Allah sizlere kitabının âyetlerinde hangi tür boşamalarda tekrar hanımlarınıza dönebileceğinizi ve hangi tür boşamalarda dönemeyeceğinizi beyan etmiştir.
Hasan-ı Basri diyor ki: "Resulullah dönminde öyle insanlar vardı ki, kişi hanımını boşuyor veya kölesini azad ediyordu. Ona "Sen ne yapıyorsun?" denilince de "Ben ancak şaka yaptım, eğlendim." diyordu. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) buyurdu ki: "Kim şakadan karısını boşayacak olursa veya kölesini azad edecek olursa bu davranışı onun aleyhine olmak üzere geçerlidir." Hasan-ı Basri âyetin bu bölümünün bu gibi insanlar için nazil olduğunu söylemiştir.
Ebu Musa el-Eş'ari diyor ki: "Bir zaman Resulullah, Eş'ari kabilesi mensuplarına kızdı. Bunun üzerine Ebu Musa ona gelerek: "Ey Allahın Resulü, sen Eş'arilere kızmışsın." dedi. Resulullah da "Sizden biriniz "Boşadım, tekrar döndüm" diyor. Bu, müslümanlann boşama şekli değildir. Siz kadınları, itidalleri gelince boşayin." buyurdu.
Âyeti kerimede "Allahın, üzerinizdeki nimetini ve size indirdiği kitap ve hikmeti hatırlayın." Duyurulmaktadır. Burada zikredilen "Nimet'.'ten maksat, İslam dini ve Allahın bu ümmete, özellikle verdiği diğer nimetlerdir. Bunları anmak ise Allaha emirlerinde itaat edip yasaklanndan kaçınarak şükret-mekle olur. Buradaki "Kitap"tan maksat, Kur'an-ı Kerim "Hikmef'ten maksat ise Resulullahm sünnetidir. "Hikmet" kelimesinin ne gibi mânâlara geldiği "Size kitap ve hikmeti öğreten[66] âyetinin izahında zikredilmiştir. [67]

232- Kadınları boşadiğınızda, iddctlcrini tamamlayınca ve karı koca aralarında iyilikle anlaşmışlarsa, kadınları, kocalarıyla tekrar nikahlan-maktan men etmeyin. Bununla sizden Allaha ve âhiret gününe iman eden kimseye nasihat ediliyor. Bunlar sizin için daha faydalı ve daha temizdir. Allah bilir siz ise bilemezsiniz.
Kadınları boşadığmızda ve iddet süreleri de dolunca, kadınlar ve kocaları, aralarında anlaşmışlarsa ve kadın, yeni bir nikah ile kocasına dönmek istiyorsa, artık kocalarına dönüp yeniden onlarla nikahlanmalanna engel olmayın. Allah bununla sizden,

Allahı tasdik eden, onun rablığını kabul eden, öldükten sonra dirilmeye ve hesaba çekilmeye iman edenlere nasihat ediyor. Kocaların, kadınlarını, tekrar mehir vererek nikahlamaları daha güzel ve Allah yanında daha hayırlıdır. Sizin ve kadınlarınızın kalbindeki şüpheyi gidennek bakımından da daha temizdir. Çünkü eşler arasında hâlâ bir sevgi bağı bulunduğu halde tekrar evlenmezlerse bu sevginin, onlan helal yoldan saptırıp harama düşürmesinden korkulur. Allah, sizlerin, birbirinize karşı bilemediğiniz gizlilikleri ve bütün kapalı hususları bilir.
Allah teala, kadınların velilerine, onlnn evlenmelerine mâni olmalarını yasakladı. Çünkü Allah teala, evlenme teklifinde bulunan erkek ile evlenmesi istenen kadının kalblerindeki sevgiyi, birbirlerine karşı olan meyillerini bilmektedir. Veliler ise bunu bilmemektedirler.
Müfessirler, bu âyet-i kerimenin, kimin hakkında nazil olduğu hususunda çeşitli izahlarda bulunmuşlardır.
a- Hasan-ı Basri, Katade, Bekr b. Abdullah el-Müceni, Mücahid, İkrime ve Ebu İshak el-Hemedaniye göre bu ûyet-i kerime, Ma'kil b. Yeşnr hakkında nazil olmuştur. Bu hususta Hasan-ı Basri diyor ki:
"Ma'kıl b. Yesar, Resulullahın zamanında, kızkardeşini müsKim ani ardan bir erkekle evlendirmiş, kızkardeşi kocasıyla belli bir süre yaşadıktan sonra kocası onu bir talak ile boşamış, iddeti bitinceye kadar onu tekrar almamıştır. Fakat adamın kadında kadının da adamda gözü varmış. Adam Ma'kıle gelerek kız-kardeşini diğer dünürler gibi ondan istemiş Ma'kıl de ona "Behey âdi adanı, ben onu seninle evlendirerek sana ikramda bulundum sen ise onu boşadin. Vallahi o sana asla dönmeyecektir." demiştir. Allah teala o erkeğin hanıma, hanımın da ona arzu ve ihtiyaç duyduklarını bildiği için bu âyeti indirmiş ve "Kadınları, tekrar kocalarıyla evlenmekten men etmeyin." buyurmuştur. Ma'kıl bu âyeti duyunca; "Başüstüne rabbim, işittim ve itaat ettim." demiş. Sonra da o adamı çağırarak: "Bunu seninle evlendiriyorum ve sana ikramda bulunuyorum." de-miştir. [68]
b- Süddi ise bu âyet-i kerimenin, Cabir b. Abdullah el-Ensari ile amcasının kızı hakkında nâzi! olduğunu söylemiştir. Bu hususta Süddi diyor ki: "Cabir b. Abdullah el-Ensarinin amcasının bir kızı bulunuyordu. Onu kocası bir talakla boşadı. Kadın iddet bekledi ve iddeti bitti. Sonra kocası gelip karısını tekrar geri almak istedi. Bunun üzerine Cabir, "Amcamızın kızını boşadin. Şimdi de onunla tekrar evlenmek mi istiyorsun?" dedi. Cabirin

amcasının kızı ise kocasıyla tekrar evlenmek istiyordu. İşte bu âyet-i kerime onun hakkında nazil oldu."
c- Abdullah b. Abbas, Mesruk, İbrahim en-Nehai, İbn-i Şihab ez-Zühri ve Dehhaka göre ise bu âyet-i kerime, karısını bir veya iki talakla boşayıp ta iddeti bittikten sonra tekrar onunla evlenmek isteyen kocası ile böyle bir evliliği isteyen ve fakat velisi tarafından engellenen kadın hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. İşte Allah teala böyle bir engellemeyi yasaklamıştır.
Taberi diyor ki: Bu âyetin izahında doğru olan görüş şudur: Allah teala bu âyet-i kerimeyi, kocalarından boşanarak iddetlerini bitirip onlardan ayrılan fakat üç talakla boşanmadıklan için tekrar kocalarına dönebilen, kocalarıyla yeniden kendileriyle evlenilmek istenen ve kendilerinin de kocalarıyla evlenmek istedikleri ancak velileri tarafından evlenmelerine engel olunan kadınlar hakkında indirmiş ve böyle bir engeli yasaklamıştır. Bu âyetin, Ma'kıl b. Yesar ve kızkardeşi hakkında nazil olması da muhtemeldir. Cabir b. Abdullah ve amcasının kızı hakkında da. Durum ne olursa olsun âyet-i kerime zikrettiğimiz mânâyı ihtiva etmektedir.
Âyet-i kerimede zikredilen ve "Nikahlanmaktan men etmeyin" diye tercüme edilen ifadesinin asıl mânâsı "Onları sıkıştırmayın'1 demektir. Yani kanların yeni bir nikahla eski kocalarına dönmelerini istemeleri hallerinde sizler onların evlenmelerine engel olarak onları sıkıştırmayın, zorluğa düşürmeyin." demektir.
Âyet-i Kerimede, "Kan koaca, aralarında iyilikle anlaşmışlarsa" buyunıl-maktadır. Yani, kan ve koca, aralarında yeni bir nikah ve yeni bir mehirle anlaşmalarsa" demektir.
Taberi diyor ki: "Asabeden bir velisi bulunmaksızın kadının nikahı sahih olmaz." diyen görüşe bu âyette açık bir delil vardır. Zira bu âyette, kadının velisinin, kadının evlenmesine engel olması yasaklanmaktadır. Şayet kadının evlenmesinde velinin yetkisi olmasaydı böyle bir yasaklama söz konusu olmazdı. [69]

233- Anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Bu hüküm, emzirmenin tamamlanmasını isteyen içindir. Annelerin yiyecek ve giyeceği, örfe göre çocuğun babasına aittir. Herkes ancak gücünün yettiği ile mesul tutulur. Ne anne çocuğu yüzünden ne de çocuk kendisine ait olan baba, çocuğu yüzünden zarara uğratılsın. Babanın mükellefiyetleri aynen mirasçıya da geçer.

Eğer kan koca aralarında İstişare ederek kendi istekleriyle çocuğu sütten erken keserlerse onlar için bir günah yoktur. Çocuklarınızı başkalarına emzirtmek isterseniz, anlaştığınız ücreti iyilikle verdiğiniz takdirde sizin için bir günah yoktur. Allahtan korkun ve bilin ki Allah, yaptıklarınızı çok iyi görendir.
Eğer kadınlar boşanmışlarsa ve emzirme çağında çocuklun da varsa,bun-lar çocuklarını tam olarak iki yıl emzirirler. Yani çocuklarını emzinneye başkalarından daha ziyade anneleri layıktır. Bu hüküm, babalar ve anaların, çocuğun tam olarak iki yıl emzirilmesi hususunda anlaşmaları halinde söz konusudur. Çocuğu emziren ananın yiyecek ve giyeceği, gücü ölçüsünde, emzirilen küçük çocuğun babasına aittir. Herkes ancak gücünün yettiği ile mes'ul tutulur. Kimseye gücünün yetmediği yük yüklenmez. Anne çocuğu emzirmeye razı olduğu takdirde babası çocuğu ondan ayırarak anneye zarar veremez. Baba da çocuğu yüzünden zarara uğratılmaz. Yani anne de emzirebikliği halde çocuğu emzirme-yip babasının üzerine atarak babaya zarar veremez. Çocuğun malı yoksa onun emzirme ücreti ve diğer nafakası çocuğun mirasçılarına yani velilerine aittir. Eğer çocuğun babası ve annesi anlaşarak çocuğun yararına olmak üzere, tam iki sene dolmadan onu sütten kesmek isterlerse bu takdirde onlara bir günah yoktur. Ey babalar, çocukları anneleri emzirmek istemezler de onları annelerinden başka kadınlara emzirtmek isterseniz, Allanın, emzirenler için üzerinize farz kıldığı haklarını, emziren kendi annelerine veya süt annelere, zulmetmeden, eksiksiz olarak verdiğiniz takdirde sizin için bir güçlük ve günah yoktur. Allahtan korkun ve koyduğu hudutları aşmaktan sakının. Yoksa cezasını hak edersiniz. Bilin ki Allah, sizi devamlı kontrol altında tutar ve işlerinizden hiçbir şey ona gizli kalmaz.
* Kocasından boşanmış olan anne, iki yıl içinde çocuğu emzirmeye başkalarından daha layıktır. Anne bu süre içinde çocuğu eer-i misil ile emzirmeyi kabul ettiği takdirde baba çocuğu başka bir kadına emzirtmez. Çünkü annenin sütü çocuk için daha faydalı ve annenin çocuğa şefkati başkalarından daha fazladır. Diğer yandan çocuğu emzirme durumunda bulunan bir annenin, sadece babaya zarar vermek için çocuğu emzirmekten kaçınması caiz değildir. Çünkü bu davranışın kurbanı, masum olan çocuktur. Ancak çocuğun babası emzirme ücretini verecek kadar zengin ise anne çocuğu emzirme mecburiyetinde değildir. Bu hususta başka bir âyet-i kerimede şöyle Duyurulmaktadır: "Boşanmış kadınlar eğer çocuklarınızı

emzirirlerse ücretlerini verin. Meselelerinizi aranızda güzellikle halledin. Eğer hallcdcmczscniz çocuğu, babası hesabına başka bir kadın emzirecektir." [70]
Süddi ve Dehhaka göre, âyet-i kerimede zikredilen: ı! Anneler"den maksat, kocalarından talak-ı bâin ile boşanmış ve kendilerini boşayan kocalarından emzirme çağında çocukları bulunan annelerdir.
Âyet-i kerimede, annelerin çocuklarını tam iki yıl emzirecekleri ifade edilmektedir. Bu ifadeden, annelerin, çocuklarını emzirme mecburiyetinde oldukları anlaşılmaktadır. Bu ifadede, annelerin çocuklarını emzirmede öncelik haklarına sahib oldukları belirtilmektedir. Zira başka bir âyette de: "İddct bek-leyen kadınlar eğer çocuklarınızı emzirirlerse ücretlerini verin. Meselelerinize aranızda güzellikle halledin. Eğer hallcdcmczscniz çocuğu babası hesabına başka bir kadın emzirecektir. [71] Duyurulmaktadır. Görüldüğü gibi bu âyet-i kerimede, annenin çocuğu emziremeyeceği ihtimali de zikredilmiştir.
Âyet-i kerimede, annelerin çocuklarını iki yıl emzirecekleri beyan edilirken "İki yıl" ifadesi, "Tam" anlamına gelen kelimesiyle pekiştirilmiştir. Bunun sebebi, Arapçada bir yıldan fazla olan süreler için "İki yıl" ifadesinin kullanılmasıdır. "İki yıl"ın eksiksiz olduğunu belirtmek için kelimesi kullanılmıştır.
Müfessirler, iki yıl emzirmenin, doğan her çocuk için mi yoksa özellikle belli süreler içerisinde doğan çocuklar için mi geçerli olduğu hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.
a- Abdullah b. Abbas, îkrime ve Hz. Osmandan nakledilen bir görüşe göre burada zikredilen iki yıl emzirme süresi, annelerinden erken doğan çocuklar için söz konusudur. Abdullah b. Abbas: "Çocuğun ana karnında taşınması ve sütten kesilmesi müddeti otuz aydır. [72] âyetini gözönünde bulundurarak, çocuğun, anne kanımda kalma süresine göre emzirme süresinin tayin edileceğini ve her ikisinin otuz ayı aşmayacağını söylemiştir. Bu itibarla Abdullah b. Ab-basa göre altı aylık iken doğan çocuk tam iki yıl emzirilir. Yedi aylık iken doğan çocuk yirmi üç ay emzirilir. Dokuz aylık çocuk ise yirmi bir ay emzirilir.
Ebu Ubeyde bu hususta diyor ki: "Altı aylık hamile iken doğum yapan bir kadın Hz. Osmana şikayet edildi. O da "Bu kadın şikayet edildi, kanaatime göre bu, şer bir iş yaptı. Altı ;ıy içinde doğum yaptı." dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Abbas: "Emzirme süresi tam olarak alındıktan sonra hamilelik süresi

altı ay kalır." dedi ve "Onun, annesinin karnında kalması ve memeden kesilme süresi otuz aydır[73] âyetini okudu. Emzirme süresi tamamlanacak olursa hamilelik süresi altı ay olur." dedi. Bunun üzerine Iiz. Osman kadını ser best bıraktı.
b- Ali b. Ebi Talhanın, Abdullah b. Abbastan rivayetine, Ata'ya ve Sevri-ye göre buradaki "İki yıllık emzirme süresi" anne ile babanın emzirilme süresi üzerinde anlaşamadıkları her çocuk için geçerli olduğunu söylemişlerdir. Çocuğun erken veya geç doğması farksızdır. Bu hususta Sevri diyor ki: "Baba ile anne, çocuğun emzirilmesi süresinde ittifak edecek olurlarsa iki yıldan az bir süre için emzirilmesine karar verebilirler. Şayet emzirme süresi hususunda ittifak edemezlerse, mesela baba iki yıldan daha az bir süre ister veya anne bunu ister fakat baba istemeyecek olursa bu takdirde, çocuğun iki yıl emzirilmesi gerekir.
c- Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Mes'ud, Alkame ve Şa'bî'ye göre bu âyette emzirme süresinin iki yıl olarak zikredilmesinin sebebi, süt emzirmenin ne zaman sona ereceğini belirtmektir. Bunlara göre süt emme ile ilgili olan hükümler, çocuğun iki yaşının dolmasına kadar emmesi halinde geçerlidir. İki yıldan sonra emerse süt emmiş sayılmaz. [74]
d- Katade ve Rebi' b. Enesten nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyetin "Anneler çocuklarım tam iki yıl emzirirler." bölümü, annelerin çocuklarını iki yıl emzirmelerini farz kılmıştı. Sonra Allah teala bunu hafifleterek "Bu hüküm, emzirmenin tamamlanmasını İsteyen içindir." hükmünü indirdi. Böylece anne ile babayı, iki yıl emzirme süresini tamamlayıp tamamiamamakta serbest bıraktı. Onlar dilerlerse çocuğu iki yıl emzirirler dilerlerse çocuğun faydasını düşünerek sütten daha erken keserler.
Taberi diyor ki: "Âyetin "Anneler çocuklarını iki yıl emzirirler." bölümünün izahındaki görüşlerden tercihe şayan olan görüş, ikinci ve üçüncü görüşlerdir. Bu da özetle şudur: "Âyet-i kerime, çocuğun emzirilme süresinde ihtilaf eden anne ve babaya, çocuğun emzirilme süresini bildirmektedir. Ayrıca.âyet, süt emzirme hükümlerinin, iki yaşına kadar emen çocuk için geçerli olduğunu, ondan sonra emen çocuk için geçerli olmadığını beyan etmektedir.
Taberi bu görüşü tercih ediş sebebi olarak, özetle şunları söylemektedir: "Allah teala bu âyette, emzirmeye bir sınır koymuştur. Elbette ki Allanın koyduğu sınırın içinde bulunanla bulunmayan aynı hükme tabi değildir. Aksi halde, sınır

koymanın bir anlamı olmaz. Allah teala, emzirmeye iki yıl süre koyduğuna göre elbetteki bu sürenin dışındaki emzirmeler herhangi bir hüküm ifadeletmezler. Diğer yandan, âyet-i kerimede "Çocuklar" kelimesi, umumi olarak ifade edilmiştir. Bunlan, belli aylarda doğan çocuklara tahsis etmeye dair hiçbir delil olmadığından, tahsis edildiğini söylemek isabetli değildir.
Âyet-i kerimede "Annelerin yiyecek ve giyeceği örfe göre çocuğun babasına aittir." Duyurulmaktadır. Burada zikredilen "Örfe göre" ifadesinden maksat, çocuğu emziren annenin benzeri olan annelere yedirilen ve giydirilenlerdir. Allah teala, kullarının imkânlar bakımından birbirlerinden farklı olacaklarını bildiği için böyle emretmiştir. Nitekim başka bir âyet-i kerimede: "Varlıklı kimse, nafakasını varlığı ölçüsünde versin. Rızkı darlan da, Allanın kendisine verdiği kadarıyla versin. [75] bu yutulmaktadır.
Âyet-i kerimede: "Herkes ancak gücünün yettiği ile mcs'ul tutulur."
Doyurulmaktadır. Yani erkekler, boşamış oldukları hanımlarının çocuklarını emzirmeleri durumunda, ancak güçlerinin yettiği ölçüde onlara ücret vermekle yükümlüdürler.
"Güc yetirme" diye tercüme edilen kelimesi hakkında Taberi diyor ki: "Bunun asıl mânâsı, kişinin zorlanmadan güç yetirmesi" demektir. Kişinin, zorlanarak güç yetirmesine ise denir.
Âyet-i kerimede: "Ne anne çocuğu yüzünden ne de çocuk kendisinin olan baba, çocuğu yüzünden zarara uğratılsın," buyurulmaktadır. Süt emzirerek olan annenin, babayı sıkıntıya sokması çocuğu emzirmekten çekinmesiyle olur. Babanın anneye zarar vermesi ise, onun Çocuğu emzirmesine engel olarak üzüntüye düşürmesiyle olur. Âyet-i kerime, babaya, çocuğunu emzirme süresinde, annesinden ayırmamasını, anneyi de emzirme süresinde çocuğu reddetmemesini istemektedir. Bu âyette zikredilen "Anne"den maksat, Mücahid, Katade, Hasan-ı Basıi, Dehhak, Süddi, Zühri, Süfyan es-Sevri, İbn-i Zeyd ve Ataya göre, çocuğu doğuran kadındır. İkrimeye göre ise, çocuğu emziren süt annesidir.
Taberi âyet-i kerimenin izahında diyor ki: "Madem ki Allah teala, çocukları yüzünden anne ve babanın her birinin diğerine zarar vermesini yasaklamıştır. 0 halde hakimin çocuk hususunda şu şekilde karar verme yetkisi vardır. "Şayet erkek, karısından tamamen ayrıldıktan sonra çocuğunu karısından almak isterse kadın da onu, başkalarının bakabileceği ve emzirebileceği bir ücretle bakacağını ve emzireceğini tekeffül

ederse, çocuğu babadan alıp anneye verir ve çocuğun anneye ihtiyacı bulunduğu sürece böyle yapar. Keza hakim, çocuğun, annesinden başkasını emmemesi halinde veya babasının, emzirecek bir süt annesi bulamaması halinde yahut babası fakir olup ta emzirme ücreti veremediği için süt annesi tutamadığı ve çocuğu ücretsiz olarak emzirecek birini de bulamadığı halde, kadını, çocuğu emzinneye ve büyütmeye icbar etme hakkına sahiptir. Aksi takdirde anne ve babadan herbiri dolaylı yolla da olsa, çocukları yüzünden birbirlerine zarar vermiş olurlar.
Âyet-i kerimede: "Babanın mükellefiyetleri aynen mirasçıya da geçer." Duyurulmaktadır. Müfessirler, bu âyet-i kerimede zikredilen: "Vâris"ten ve onun miras bırakanından kimin kastedildiği hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir.
1- Katade ve Süddi gibi bazı âlimlere göre burada zikredilen "Vâris"Ier-den maksat, meme emen çocuğa mirasçı olacak kimselerdir. Miras bırakacak olandan maksat ise çocuktur. Buna göre âyetin bu bölümünün izahı şöyledir: "Meme emmekte olan çocuğun ölmesi halinde ona mirasçı olacak kimseler de, çocuğun sağ kalan babası gibi süt emziren anneye yiyecek ve giyecek temin etmekte yükümlüdürler. Buradaki "Mirasçılardan maksadın, çocuğun mirasçıları olduğunu söyleyen âlimler bu mirasçıların kimler olduğu hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.
a- Hasan-ı Basri, Said b. el-Müseyyeb, Abdullah b. Utbe, İbrahim en-Ne-hai, Mücahid, Ata, Katade ve Dehhaka göre, çocuğun mirasçılarından maksat, babası tarafından asabe sayılan mirasçılarıdır. Onlar, çocuğun kardeşi, kardeşi-ran-oğlu, amcası, amcasının oğlu vb. asabeleridir. Bu hususta Said b. el-Müseyyeb diyor ki: "Ömerb. el-Hattab, usulü ve füruu bulunmayan bir kişinin nafakası hakkında, amcasının oğullarını, diyette âkile oldukları gibi nafaka için de sorumlu tutmuş ve bu konuda vazifelerini yapmadıklarından dolayı hapsetmiştir. Başka bir rivayete göre bu nafaka, süt emzirme nafakasıdır. Dehhak diyor ki: "Şayet bir çocuğun babası ölür de çocuğun malı bulunacak olursa onun emzirilme ücreti kendi malından alınır. Eğer malı yoksa asabesinin malından alınır. Asabesinin de malı yoksa, annesi çocuğu emzinneye mecbur edilir.
b- Katade ve diğer bazı âlimlere göre burada ifade edilen "Çocuğun mi-rasçıları"ndan maksat, çocuğa mirasçı olacak kadın ve erkek. Çocuğun sadece babası tarafından asabe olan

erkek akrabaları değildir. Bu hususta Zühri diyor ki: "Hz. Ömer, çocuğa mirasçı olan üç kişinin hepsini de süt emme ücretini vermeye mecbur etmiştir.

c- Ebu Huzeyfe, Ebu Yusuf ve Muhammede göre, buradaki, "Çocuğun mirasçıları"ndan maksat, kendisiyle evlenmeleri ebediyyen haram olan mirasçılarıdır. Mesela: Teyzesi, halası, amcası, dayısı gibi. Amcasının oğlu mirasçı sayılmaz. Bu sebeple de süt emme ücretinin venne mecburiyeti yoktur.

2- Bişr b. Nasr, Kubeyse b. Züeyb ve Dehhaktan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen "Vâris"ten maksat, çocuğun kendisidir. Bu izaha göre âyetin mânâsı şöyledir: "Baba öldükten sonra çocuğu emzirme nafakası ve diğer yükümlülükler babaya imrasçi olan ve annesini emmekte olan çocuğa aittir.

3- Süfyan es-Sevriye göre buradaki mirasçıdan maksat, çocuğun anne ve babasından sağ kalmış olandır. Hangisi sağ kalmışsa çocuğu emzirme yükü ve nafakası ona ait olur.

Âyet-i kerimede "Babanın mükellefiyetleri aynen mirasçıya da geçer." buyurulmaktadır. Burada mirasçılara geçecek olan yükümlülüklerden neyin kastedildiği hakkında farklı görüşler zikredilmiştir.

a- İbrahim en-Nehai, Abdullah b. Utbe, Şa'bi, Hasan-ı Basri, Mücahid, Ata, Abdullah b. Abbas ve Katadeye göre burada mirasçılara intikal eden yükümlülükten maksat, çocuğu emzirme mükellefiyeti ve nafakasıdır. Şayet çocuğun anne ve babası ölürse ve çocuğun da emzirme nafakası bulunmazsa bu nafakayı çocuğun mirasçıları ödemek zorundadırlar.

b- Dehhak, Mücahid ve Zühriden nakledilen diğer bir görüşe göre mirasçılara intikal eden mükellefiyetten maksat çocuğu emzirecek olan anneyi zarara sokmama ve çocuğu emziren anne tarafından zarara uğratılmamaktır. Yani mirasçılar da çocuğu annesinden çekip almaya kalkışmamalı anne de çocuğu em-zirmeyerek onları zarara sokmamalıdır.

c- Dehhaktan nakledilen diğer bir görüşe göre bu ifadenin mânâsı şöyledir: Babanın ölümünden sonra ona mirasçı olan ve annesini emmekte olan çocuğa da emzirme nafakalarım yükleme bakımından, babasının mükellefiyeti gibi bir mükellefiyet vardır. Yani çocuğun babası ölürse, emziren annenin yiyecek ve giyeceği çocuğa ait olur. Şayet çocuğun malı yoksa asabesinden alınır. Onların da yoksa anneye herhangi bir ücret verilmez ve çocuğunu emzirmeye mecbur edilir.

d- Ata ise âyetin bu bölümünü şöyle izah etmiştir: "Mirasçı olana da Allah tealanın zikrettiği gibi şeyler vardır."
Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı şudur: Âyette zikredilen vâristen maksat, Kubeyse b. Züeyb ve Dehhakın dediği gibi, annesini emmekte bulunan çocuktur. Annesinin örfe göre yiyecek ve giyeceği, babasına farz okluğu gibi babası yoksa bu masraflar çocuğa ait olur. Ancak annenin muhtaç olması ve kocasının bulunmaması gerekir. Şayet anne muhtaç değilse çocuk annesine sadece emme ücretini vermekle yükümlüdür, yedirme ve giydirme ile yükümlü değildir.
Âyeti kerimede: "Eğer kan koca aralarında istişare ederek, kendi istekleriyle çocuğu sütten erken keserlerse onlar için bir günah yoktur." buyurulmaktadır.
Müfessirler, anne ile babanın ne zaman anlaşarak çocuklarını sütten kesmeleri halinde kendileri için bir günah olmayacağı hususunda iki görüş zikretmişlerdir.
Süddi, Katade, Mücahid, Zühri, Siifyan es-Sevri ve İbn-i Zeyd buradaki: "Anne ve babanın anlaşacakları süre"nin iki yıldan daha az olabilecek bir süre olduğunu zikretmişlerdir. Yani anne ve baba, çocuğun emzirilme süresi hususunda aralarında ittifak sağlayacak olurlarsa iki yıl dolmadan sütten kesebilirler. Bunda onlar için bir günah yoktur. Şayet anlaşamazlarsa emzirme iki yıla tamamlanır.
Abdullah b. Abbas ve Mücahidden nakledilen başka bir görüşe göre, anne ve babanın, üzerinde ittifak edecekleri süre, herhangi bir zaman olabilir. İki yıldan daha az da olabilir çok da. Anne ve baba ittifak ettikleri takdirde çocuğu iki yıldan daha az da emzirebilirler daha çok da.
Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olan, birinci görüştür. Zira çocuğun emzirilmesinin son sının iki yıl olarak belirlenmiştir. Artık anne ve babanın iki yılı uzatmada istişare edip karar vernıeleri söz konusu olmaz.
Ayet-i kerimede: "Çocuklarınızı başkalarına emzirtmek isterseniz, anlaştığınız ücreti iyilikle verdiğiniz takdirde sizin için bir - ünah yoktur."
buyurulmaktadır. Yani çocuklarınızın öz anneleri, onlan emzirmemekte diretirler veya sütlerinin kesilmesi gibi herhangi bir sebepten dolayı çocuklarınızın hayatlarının tehlikeye gireceğinden korkarsanız. Örfe göre ücretlerini verdiğiniz takdirde çocuklarınızı başka annelere emzirtmenizde bir mahzur yoktur. Yani çocukları asıl anneleri emzirmezler

veya emziremeyecek durumda olurlarsa velilerin süt annesi tutmaları caizdir.
Ayette kendilerine emzirme ücreti verilmesi istenen annelerden kimin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikredilmiştir.
a- Mücahid, Süddi ve Ataya göre burada, kendilerine emzirme ücreli verilmesi istenen anneler, çocukları daha (ince emziren asıl anneleridir. Bunlara göre âyetin izahı şöyledir: Çocuklarınızı emziren asıl anneleri belli bir mazeretten dolayı onlan emziremeyecek olurlarsa onlara emzirdikleri kadar ücretlerini vermeniz şartıyla çocuklarınız için yeni süt annesi tutmanızın bir mahzuru yoktur.
b- Katade ve İbn-i Şihab ez-Zühriye göre ise bu âyetin mânâsı şöyledir: "Çocuklarınızın annesiyle istişare ederek kendi isteğinizle çocuklarınızı emzirtmek istediğiniz takdirde sizin için bir günah yoktur.
c- Süfyan es-Sevriye göre ise burada, kendilerine ücretleri verilmesi emredilen annelerden maksat, süt anneleridir. Bunlara göre âyetin izahı şöyledir: Çocuğun asıl annesi Örfe göre verilen ücretle çocuğu emzirmediği takdirde süt annelerine ücretlerini vererek çocuklarınızı emzirtmekte sizin için bir mahzur
yoktur.
Taberi diyor ki: "Âyetin izahında tercih edilen görüş, âyeti şöyle izah eden görüştür. "Boşadığmız ve daha önce çocuklaıınızı emziren annelerine ve daha sonra tuttuğunuz süt annelerine emzimıe ücretini verdiğiniz hakle asıl annelerinin, çocukları emzirme müddetinin sonuna kadar emzinnedikleri takdirde, süt annesi tutmanızda sizin için bir mahzur yoktur." Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Bu görüşün tercih edilişinin sebebi, âyet-i kerimenin, çocuğu emzire-cek olan annelere ücretlerinin verilmesini genel bir şekilde ifade etmesidir. Bu genel ifadeyi, sadece boşanmış ve çocuğunu emzinneye devam eden öz annelere tahsis etmenin yahut öz annelerin emzimıemesi yüzünden tutulan süt annelerin ücretine tahsis etmenin bir anlamı yoktur. Âyet, her ikisinin de hak ettikleri ücretlerinin verilmesini emretmiştir. [76]

234- Sizden, ölen ve geride eş bırakan erkeklerin eşleri dört ay on gün iddet beklerler. İdctlcrini tamamlayınca, kendileri için meşru bir surette yaptıkları işlerden size bir günah yoktur. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

Ölen erkeklerin eşleri, kendilerine meşru olan bazı şeylerden, iddeî süresi içerisinde, ölen kocalarına hürmeten kendilerini çekmek zorundadırlar. Yani onlar, evlenemez, koku sürünemez. Süslü elbiseler giyemezler ve bu duruma dört ay on gün devam etmek zorundadırlar. Hamile olanlar ise bu duruma doğum ya-pıncaya kadar devam ederler. Ey kadınların velileri, onlar iddet sürelerini tamamlayınca evlenmeleri, koku sürünmeleri, süslenmeleri ve Allanın kendileri için mubah kıldığı diğer işleri yapmalarına müsaade etmenizde sizin için bir zorluk ve günah yoktur. Bilin ki sizin işlerinizden hiçbir şey Allaha gizli kalmaz.
Bu âyet-i kerime, kocası ölen kadının dört ay on gün iddet beklemek zorunda olduğunu beyan etmektedir. Ancak kocası ölen kadın hamile ise bunun iddeti doğum yapması ile sona erer. Bu süre, doğumun meydana gelmesine göre dört ay on günden az da olabilir çok ta. Bu hususta Abdullah b. Utbe diyor ki:
"Sübey'a" ismindeki bir kadın Sa'd b. Havlenin karısı idi. Sa'd, Amir oğullarından ve Bedir savaşına katılanlardan bir kimse idi. Sübey'a hamile iken Sa'd Veda haccında vefat etti. Sa'dın vefatından kısa bir süre sonra kadın doğum yaptı. Nifas halinden temizlenince kendisini istemeye gelenlere karşı süslenmeye başladı. Abdüddar oğullarından Ebu es-Senabil b. Ba'kek, Sübey'anın yanına gitti ve ona: "Bakıyorum süsleniyorsun. Belki de evlenme ümidindesin. Vallahi sen kocanın ölümünden sonra dört ay on gün geçmedikçe evlenemeyeceksin." dedi.
Sübey'a diyor ki: "Ebu es-Senabil bunu bana söyleyince akşam dış kiyafetlerimi giydim. Resulullaha gittim ve ona bu meselenin hükmünü sordum. Re-sulullah bana, doğum yapmamdan sonra başkalarıyla evlenmemin helal olduğunu ve imkân çıkarsa hemen evlenebileceğimi emretti. [77]
Ölen kocaları için, hamile olmadıkları takdirde dört ay on gün iddet bekleyen kadınlara nelerin yasaklandığı hususunda müfessirler farklı görüşler zikretmişlerdir:
a- Ümmü Seleme, Hafsa, Ümmü Habibe, Hz. Aişe, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbastan nakledilen bir görüşe göre, kocasının ölümü sebebiyle iddet bekleyen kadın, iddeti bitmeden evlenemez, süslenemez, güzel kokular sü-rünemez ve kocası ölmeden önceki bulunduğu evden aynlıp başka bir eve gidemez. 2ira âyet-i kerime genel bir ifade beyan etmiş ve kadının iddet beklemesini emretmiştir. Koku sürme, süslenme ve kocasının evini terkedip başka yerde kalma meseleleri de

evlenmeme emrinde olduğu gibi âyetin genel ifadesine tabidir. Zira koku sürünmeme, süslenmeme ve kocanın evinden başka yerde kalmama hakkında Resulullah (s.a.v.)den sahih olan şu hadis-i şerifler zikredilmiştir.
Ümmü Seleme diyor ki:
"Bir kadın Resulullaha geldi ve dedi ki: "Ey Allahın Resulü, kızımın kocası Öldü. Onun gözleri ağrıyor o gözlerine sürme çekebilir mi?" Resulullah (s.a.v.) iki veya üç defa "Hayır" dedi. Soran devamla buyurdu ki: "Onun iddeti dört ay on gündür. Sizler cahiiiye döneminde ancak bir yıl bekledikten sonra kı-ğıları (deve, koyun, keçi gibi hayvanların dışkılarını) serpiyordunuz. "Hümeyd diyor ki: "Ben, hadisi Ümmü Selcmeden rivayet eden Zeynebe dedim ki: "Bir yıl sonra kığılan saçmanın mânâsı nedir? Zeyneb dedi ki: "Bir kadının kocası öldüğü zaman evlerin en kötüsüne girer ve elbiselerin en çirkinini giyerdi, koku sürünmezdi Böylece bir yıl geçirirdi. Sonra ona eşek veya koyun yahut kuş gibi bir hayvan getirilirdi. Kadın, âdet kanını ona sürerdi. Kadının âdet kanını sürdüğü hayvanlardan pek azı ölmezdi. Sonra kadın evden dışarı çıkardı. Ona kığı getirilirdi, onu serperdi ve ondan sonra koku sürme ve diğer şeylerden dilediğini yapmaya tekrar dönerdi. [78]
Hz. Hafsa ve Hz, Aişe, Resulullah (s.a.v.)'in şöyie buyurduğunu rivayet etmişlerdir:
"Allaha ve âhiret gününe iman eden herhangi bir kadının, kocası dışında herhangi bir ölü için üç günden fazla yas tutması helal değildir. [79]
Taberi diyor ki: "Kadimn kocasının evinden taşınmayacağına dalı delil olarak su hadis-i şerif zikredilmiştir:
"Ebu Said el-Hııdnnin bacısı Fürey'a bint-i Mâlik demiştir ki:
Kocası, kendisine ait, yabancı adamları (kölelerini) getirmeye gitmiş sonra "Kaddum" denen yerde öldürülmüş." Fürey'a diyor ki: "Resulullaha gittim ona, bulunduğum evden çıkıp ailemin evine gitmek istediğimi söyledim ve kaldığım evin durumunun iyi olmadığını anlattım. Resulullah önce taşınmam için bana izin verdi. Sonra beni geri çağırdı ve dedi ki: "Vâde bitinceye kadar ailenin yanında kal[80]Bu hususta Hz. Aişenin, kocası ölen kadın hakkında, iddeti bitinceye kadar yas tutmasına/renkli ve kokulu elbise giymemesine, içinde koku bulunan sünneyi kullanmamasına dair fetva verdiği zikredilmektedir. Abdullah b. Ömer'in de, kocası Ölen kadının sürme çekemeyeceğini,

iddet beklediği yerden ayrılamayacağını ve renkli elbiseler giyemeyeceğini söylediği rivayet edilmektedir.
b- Atanın, Abdullah b. Abbastan naklettiğine ve Hasan-ı Basriye göre ise kocası ölen kadın dört ay on gün iddet beklerken yasaklanan şey sadece evlcn-memesidir. Bunlara göre kocası ölen kadın koku sürünebilir, süslenebilir, kocasının evinden çıkıp başka yerde iddet bekleyebilir. Zira Allah teala, kocası ölen kadına, sadece evlenmemesi İçin iddet beklemesini emretmiştir. Nitekim Esma bint-i Umeys, kocası Cafer ölünce Resulullahın ona şöyle söylediğini rivayet etmiştir. "Üç gün yas elbisesini giy. Ondan sonra dilediğini yap."
Taberi birinci görüşü tercih etmiş ve bu görüşte olan âlimlerin, Esma bin-ti Umeysden rivayet edilen hadisi şu şekilde izah ettiklerini söylemiştir. "Resıı-hıllahm Esmaya üç güne kadar yas elbisesini giyip üç günden sonra çıkannasini emretmesi onun, kocası ölen kadına yas tuünasmı kaldırdığını ifade etmez. Burada Resulullah Esmaya üç güne kadar belli bir yas elbisesini giymesine izin vermiş üç günden sonra ise her türlü yas elbisesini giyebileceğini beyan etmiştir. Elbetteki bu elbiseler süslü ve kokulu elbiseler olmayacaktır. Nitekim bir kı-sım elbiseler vardır ki onlar süslü ve kokulu değildirler. Bununla birlikte yas için giyilen çok özel elbiseler gibi de değildirler. Bunların, yas süresi içinde giyilmeleri Resulullah tarafından serbest bırakılmıştır. [81]

235- İddet bekleyen kadınlara, kapalı bir şekilde evlenme teklif etmenizde veya bu isteği içinizden geçirmenizde sizin için bir günah yoktur. Allah onları yakında anacağınızı bilmektedir. Fakat onlarla gizlice vaadlcş-meyin. Ancak meşru bir şey konuşmanız müstesnadır. İddct bitinceye kadar nikah akdine kalkışmayın. Bilin ki Allah, içinizde olan şeyi bilir. O hai-dc ondan çekinin. Bilin ki Allah, çok bağışlayan ve çok yumuşak davranandır.
Ey erkekler, iddet bekleyen kadınlara açıkça değil de imalı yollarla, evlenme isteğinde bulunduğunuzu bildirmenizde size bir sıkıntı ve günah yoktur. Onlara, nikahlama niyetinde olduğunuzu söylemediğiniz halde içinizden geçirmenizde de bir günah yoktur. Allah, iddet bekleyen o kadınlar hakkındaki dü-şüncelerinizi yakında açıklayacağınızı bildiği için bu imalı konuşmaları size mubah kıldı. Onlarla zina ve çirkin bir fiil için anlaşmayın. Doğru dürüst konuşun. Bu şekilde konuşmanız da, açıkça evlenme teklifi yapmadan onlarla nikahlanmak

istediğinizi imalı yollarla hissettirmenizdir. İddet bitinceye kadar nikah akdine kalkışmayın. İddet süresi bitmeden onlarla nikah yapmayı sahih kabul etmeyin, geçerli saymayın. Bilin ki Allah, içinizde olan şeyi, kadınlarla gizlice vaadleşme ve benzeri şeyleri bilir. O halde ondan çekinin. Yine bilin ki Allah, çok bağışlayan ve çok yumuşak davranandır. O, günâhları örten ve ceza vermede acele etmeyendir.
Ayet-i kerimede: "İddct bekleyen kadınlara kapalı bir şekilde evlenme teklif etmenizde sizin için bir günah yoktur." Duyurulmaktadır. Bu âyeti kerime, kocaları Ölmüş olan kadınlara, iddetlerini beklerken imalı bir şekilde evlilik teklifinde buîunulabileceğine müsaade etmektedir. Kocası ölen kadın iddet beklerken ona açıktan evlenme teklif yapılamaz. Ancak imalı bir şekilde yapılır. İmalı şekilde evlenme teklifinin nasıl olacağı hususunda müfessirler şunları zikretmişlerdir:
Abdullah b. Abbasa göre bu imalı teklif "Ben evlenmek istiyorum." "Ben, şöyle şöyle olan bir kadınla evlenmek istiyorum." "Ben inşallah senin dışında biriyle evlenmek istemiyorum." "Ben, saliha bir kadınla evlenmek istiyorum." "Beni de hesaba katmadan nikah hakkında karar vermemen gerektiği kanaatindeyim." "Allahin, benimle senin aranı müsait hale getirmesini isterim." şeklindeki sözlerle olabilir.
Mücahide göre ise bu teklif, erkeğin kadına: "Sen güzelsin, sen geçer akçesin." "Senin sonun hayırlıdır." şeklindeki sözler olabilir.
Said b. Cübeyre göre bu teklif "Ben evlenmek istiyorum. Evlendiğim takdirde hanımıma çok iyi davranacağını." "Ben sana bir şeyler vereceğim." "Ben sana iyilikte bulunacağım." "Ben sana şunu ve şunu yapacağım." şeklindeki sözler olabilir.
Abdurrahman b. Kasıma göre: "Vallahi ben senin hakkında istekliyim." "Ben sana karşı çok harisim." şeklindeki sözler olabilir.
Kasım b. Muhammede göre ise: "Şüphesiz ki sen güzelsin." "Şüphesbiz ki sen geçerli bir akçesin." "Şüphesiz ki senin sonun hayırlıdır." "Şüphesiz ki ben senin hakkında istekliyim." Ben sana karşı harisim." "Ben sana hayranım." şeklindeki sözler olabilir.
İbrahim en-Nehaiye göre evlenme teklifi kadına hediye vermekle de olabilir."
Diğer bazı müfessirler de kocası ölen kadına iddetini beklerken yapılacak imalı evlilik tekliflerinin bunlara benzer sözlerle olabileceğini zikretmişlerdir. Ancak hepsi de açıktan evlilik

teklifinin caiz olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir. Zira daha Önce de belirtildiği gibi âyetin devamında açıkça evlenme teklifi yasaklanmıştır.
Taberi, kocasının ölümü sebebiyle iddet bekleyen kadına ima yoluyla evlilik teklifi ile açıktan evlilik teklifinin farklı hükümlere tabi oldukları gibi iffetli bir kadına zina isnadında da, imalı bir şekilde zina isnadıyla açıktan zina isnadının farklı hükümlere tabi olduklarını söylemiştir.
Âyet-i kerimenin devamında "Fakat onlarla gizlice vaadleşmcyin." buyuru İm aktadır. Müfessirler burada yasaklanan "Gizlice vaadleşmekten" maksa-tın ne okluğu hakkında farklı görüşler zikredmişlerdir.
a- Cabir b. Zeyd, Ebu Miclez, Hasan-ı Basri, İbrahim en-Nehai, Katade, Dehhak, Abdullah b. Abbas ve Rebi' b. Enese göre "Gizlice vaadleşmekten" maksat, zina edeceklerine dair gizlice anlaşmalarıdır.
b- Said b. Cübeyr, Şa'bi, Mücahid, İkrime, Süddi, Katade, Süfyan es-Sev-ri ve Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen "Gizlice vaadleşmek"ten maksat, bir erkeğin, kocasının ölümü sebebiyle iddet Bekleyen kadından, kendisinden başka bir erkekle evlenmeyeceğine dair söz al maşıdır.
c- Mücahidden nakledilen başka bir görüşe göre burada zikredilen "Gizlice vaadi eşmekten" maksat, kocasının ölümü sebebiyle iddet bekleyen kadına bir erkeğin: "Beni düşünmeden kendin hakkında karar venne." şeklindeki sözüdür.
d- İbn-i Zeyde göre ise burada zikredilen "Gizlice vaadlcşmek"ten maksat, kocasının ölümü sebebiyle iddet bekleyen kadınla gizlice nikah akdi yapmaktır.
Taberiye göre bu görüşlerden tercihe şayan olanının, gizlice vaadlcşmek-ten maksadın, zina yapmaya dair anlaşmak olduğunu söyleyen görüştür. Zira âyet-i kerimede geçen ve "Gizlice" diye tercüme edilen kelimesinin Taberiye göre üç anlamı vardır. Bunlar da kadının erkekle cinsi münasebette bulunması veya kişinin bir şeyi içinde gizlemesi yahut da kişinin toplum içinde şerefli biri olması mânâlarıdır. Âyette zikredilen kelimesini, kişinin kavmi içinde şerefli olması mânâsına almak mümkün olmadığından diğer iki mânâdan birine yorumlamak zaruridir. Bu mânâlardan: "Kişinin içinde bulunduğu sır" mânâsına yorumlamak da doğru değildir. Zira kişinin kadına, evleneceğini söylemesi bunu, içindeki bir sır

olmaktan çıkarmıştır. O halde kelimesini "Cinsi münasebette bulunmak" mânâsına almaktan başka bir yol yoktur. Bu mânâya göre de âyetin bu bölümünün izahı şöyledir: "Siz, kocalarının ölümü sebebiyle iddet bekleyen kadınlarla zina edeceğinize dair vaadleşme-yin. Onlarla ancak meşru bir şey konuşmanız müstesnadır." Bu meşru söz de Allah tealanın mubah kıldığı imalı bir şekilde evlilik teklifidir.
Ayet-i kerimenin: "İddet bitinceye kadar nikah akdine kalkışmayın"
bölümünün harfi tercümesi şöyledir: "Kitabın belirlediği vade doluncaya kadar nikah akdi yapmaya girişmeyin." Kur1 anı kerim, kocaları ölen kadınların iddet bekleme vadeleri olarak dört ay on gün belirlemiştir. İşte bu âyetin bu bölümü bu süreye işaret etmektedir. [82]

236- Kadınlara yaklaşmadan veya onlara mehir takdir etmeden bo-şarsaniz, sizin için bir mcs'uliyct yoktur. Bu durumda zengin kendi imkânına göre fakir de kendi imkânına göre, usulüne uygun bir şekilde onlara, faydalanacakları bir şeyler verin. Bu, iyilikle bulunanların üzerine bir borçtur.
Ey iman edenler, evlendiğiniz ve kendilerine mehir takdir ettiğiniz kadınları, kendilerine dokunmadan önce boşamanızda bir günah yoktur. Yine sizlerin, kendileriyle evlendiğiniz, kendilerine mehir takdir etmediğiniz ve kendilerine dokunmadığınız kadınları boşamanızda sizin için bir günah yoktur. Kadınları boşamanız halinde onlara, "Mut'a" diye adlandırılan bir kısım şeyler veriniz. Bu eşyalar zenginin kendi haline göre fakirinde Rendi haline göre takdir edilir. Bu eşyalar Allanın size emretiiği veçhile verilir. Bunlar, iyilikte bulunanlar üzerine gerekli olan bir borçtur.
Taberiye göre bu âyetin baş tarafında, evlendikten sonra kemlilerine 'dokunulmayan ve bu haliyle boşanan iki sınıf kadın zikredilmiştir.
Bunlardan biri, evlenildikten sonra kendilerine dokunulmayan ve evlenirken kendilerine mehir takdir edilen kadınlardır. Kişi böyle bir kadını hoşaflığında; bundan sonra gelen âyette de zikredikliği gibi, ona takdir edilen nıehirin yarısını veımek zorundadır.
Diğeri ise, evlenildikten sonra kendilerine dokunulmayan ve mehir dciak-dir edilmeyen kadınlardır. Kişi böyle bir evlilik yapar ve kadına dokunmadan boşayacak olursa bu kadının

mehiri zikredilmediğinden ona"Mut'a*1 diye adlandırılan bir kısım eşyalar verilir.
Âyet-i kerimede geçen ve "Faydalanacakları şeyler verin." diye tercüme edilen kelimesinden anlaşılan "MutV'dan neyin kastedildiği hususunda müfessirler farklı görüşler zikretmişlerdir:
a- Bazılarına görer erkeğin, boşadığı kadına vermesi eredilen "Eşya"dan maksat, en fazla bir köle, orta olanı para en azı ise elbisedir. Elbisenin ise bir başörtüsü, bir vücudun üst kısmına giyilen bir elbise ve vücudun alt kısmına giyilen elbise bir de çarşaftır. Kadı Şüreyh bu "MutY'yı beş yüz dirhem olarak takdir etmiştir. İbn-i Şîrîn, mut'anm bir köle veya nafaka yahut elbise olacağını açıklamış ve Hz. Alinin oğlu Hasanın, boşadığı kadına on bin dirhem verdiğini söylemiştir.
b- Diğer b ir kısım âlimler ise mut'anın, boşanan kadının benzeri olan kadınlara verilen mehirin yansı kadar olacağını söylemişlerdir. Zira mehiri belli olan kadınlar dokunulmadan boşanacak olurlarsa onlara mehirlerinii yarısı verilir. Mehilleri tesbit edilmemişse onlara da "Mut'a" denen şeyler verilir. Bu şeylerin de, kendisine mehir tesbit edilen kadının mehirinin yarısı kadar değerde olması hakkaniyete daha uygundur,
Taberi, âyet-i kerimede: "Zengin kendi imkânına gorc, fakir de kendi imkânına göre" buyurulmasını gözönünde bulundurarak "Mut'a" denen eşyanın, kadının mehiri gözönünde bulundurularak takdir edilemeyeceğini, erkeğin
mali gücü gözöntinde bulundurularak takdir edileceğini bu itibarla birinci görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir.
Müfessirler: "Faydalanacakları bir şeyler verin." diye tercüme edilen emrinin farziyet mi yoksa mendubiyet mi ifade ettiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir. Bazılarına göre bu emir farziyet ifade etmektedir. Karısını boşayan erkeğin ona bir kısım eşyalar vermesi farzdır. Diğer bazılarına göre ise karısını boşayan erkek ona bir kısım eşya verip vermemekte serbesttir. Ancak vermesi daha evladır. Bu görüşleri şu şekilde özetlemek mümkündür.
a- Hasan-i Basri, Ebul Âliye ve Said b. Cübeyre göre erkek karısını hangi halde boşarsa boşasın onun, boşadığı karısına "Mut'a" diye adlandırılan bir kısım eşyalar vermesi onun üzerine farzdır. Bu hususta Hasan-ı Basri'den, kendisine mehir takdir edilen ve dokunulmadan boşanan kadına "Mut'a" denen eşya verilecek midir? diye sorulunca o da: "Evet vallahi" demiştir. Görüldüğü gibi bunlara göre evi eni lirken kendisine

mehir takdir edilen ve kendisine dokunulmadan boşanan kadına dahi mehirin yansı verildiği gibi "Mut'a" denen diğer bir kısım eşya da verilir.
b- Abdullah b. Ömer, Said b. el-Müseyyeb, Mücahid, Nâfi, İbn-i Ebu Neciyh ve Kadı Şüreyhten nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen ve "Mut'a" diye adlandırılan eşya, kendisine mehir takdir edilmeden evlenilen ve kendisine dokunulmadan boşanan kadınlar için farzdır. Böyle bir evlilik yapıp sonra da karısını boşayan bir erkeğin, karısına "Mut'a" diye adlandırılan eşyayı vermesi, üzerine farzdır. Kaîade bu hususta Said b. el-Müseyyebin şunları söylediğini rivayet etmiştir. "Ahzab suresinin şu âyet-i kerimesinde, kendisine dokunulmadan boşanan her kadın için şöyle Duyurulmuştur: "Ey iman edenler, mümin kadınları nikahlar sonra da kendilerine dokunmadan boşarsanız artık sizin, onların üzerinde iddet sayma hakkınız yoktur. Derhal onlara boşama bedellerini verin ve onları güzellikle salıverin. [83]Daha sonra ise şu âyet-i kerime nazil oldu ve kendilerine dokunulmadan boşanan kadınlardan mehir takdir edilenlere mehirlerinin yarısının verileceği emredildi. Ahzab süresindeki âyeti nesneden Bakara süresindeki âyet şudur: "Eğer kadınlara mehir (akdir ettiğiniz halde onlara dokunmadan boşarsanız tayin ettiğiniz mehirin yarısını onlara verin. [84]
c- Zühriden rivayet edilen başka bir görüşe göre bu âyette zikredilen ve "Mut'a" diye adlandırılan eşya, boşanan her kadının hakkıdır. Ancak bu hak, boşanan kadınlardan bazıları için mahkeme kararıyla teminat altına alınan haklar dandır. Diğerleri için ise boşayan kişinin vicdanına kalmış olan haklardandır.
Yani kendisine mehir takdir edilmeden evlenilen ve kendisine dokunulmadan boşanılan kadın için mut'a alma bir haktır. Boşayan koca bunu vermediği takdirde kadın mahkeme kararıyla bu hakkını alır. Zira böyle bir kadının mehiri hiç zikredilmediğinden kocanın ondan herhangi bir şey almaya (mehrin yarısını vermemek gibi) hakkı yoktur. Buna mukabil kendisine mehir takdir edilen kadın, gerek zifaftan önce gerekse sonra boşandığı takdirde bunun da "Mut'a" diye adlandırılan bazı şeyler alma hakkıdır. Ancak kocası bunu vermezse kadın herhangi bir mercie baş vurarak bu hakkını alma imkânına sahip değildir. Bu izaha göre bu âyette zikredilen "Mut'a"dan maksat, hakim kararıyla teminat altına alınan eşyadır. Bu surenin yüz kırk birinci âyetinde zikredilen

"MutY'dan maksat ise hakim kararıyla teminat altına alınamayan sadece takva sahiplerinin insiyati-fınde kalan bir mut'adır.
d- Kadı Şüreyhden rivayet edilen başka bir görüşe göre boşanan kadına mut'a, yani bir kısım eşya vermek farz değildir. Kadın ne suretle boşanırsa bo-şansın bu gibi eşyayı kocasından hakim kararıyla alma hakkına sahip değildir. Bu gibi eşyayı vermek koca için menduptur. Zira mut'a verilmesini beyan eden ayetlerden birincisinin sonunda "Bu, iyilikte bulunanların üzerinde bir haktır." Duyurulmakta diğerinin sonunda ise "Bu, takva sahipleri üzerinde bir haktır." Duyurulmaktadır [85]Şayet mut'a verme mendup olmayıp farz olsaydı bütün insanların üzerinde bir hak olduğu zikredilirdi. Sadece iyilikte bulunanların ve takva sahiplerinin üzerinde bulunan bir haktır." şeklinde zikredilmezdi.
Taberi diyor ki: "Tercih edilen görüş şudur ki: Mut'a denen eşya, boşanan her kadın için bir haktır. Boşayan kocanın bu hakkı yerine getimıesi bir vecibedir. Taberi bu görüşü tercih edişinin gerekçesi olarak mut'a vermeyi emreden âyet-i kerimenin mutlak bir şekilde zikredilmiş olmasını göstermiştir. Mutlak olarak zikredilen bir âyeti, delilsiz olarak özel bir şekilde yorumlamaya kimsenin hakkı olmadığını beyan etmiştir.
Taberi diyor ki: Eğer denilecek olursa ki "Sen âyetin umum ifade ettiğini söylüyorsun halbuki Allah teala, kendilerine mehir takdir ediierek, dokunulmadan boşanılan kadınlara mehirlerinin yarısının verileceğini beyan etmiş, bunlara daha başka şeyler verileceğini zikretmemiştir. Bu da gösteriyor ki mut'a vermeyi emreden âyet, umumi mânâ ifade etmemektedir. Sadece belli bir durumda boşanan kadınlar için geçerlidir."
Cevaben denilir ki: "Allah teala, kitabının herhangi bir yerinde belli bir şeyin farz olduğunu belirtirse artık her yerde aynı şeyi tekrar etmesi gerekli değildir. Allah teala şu âyette, her boşanan kadına, mut'a diye adlandırılan eşyanın verileceğini beyan etmiş ve buyurmuştur ki: "Boşanan kadınların örfe göre faydalanacakları bir kısım eşyalar (mut'a) alma hakları vardır. Bu, takva sahipleri üzerine bir borçtur. [86]
Aiiah teala bu âyetinde, herhangi bir ayırım yapmaksızın, boşanan kadınlara mut1 a vermenin bir hak okluğunu beyan ettiğine göre, kendilerine dokunulmadan boşanan kadınların mehillerinin yansını almalarından sonra artık mut'a almaya haklarının olmadığım söylemek, delilsiz b ir iddiadır. Zira böyle bir kadının, hem mehirin yansını hem de mut'a diye

adlandırılan eşyayı birlikte almayı hak ettiğini söylemeye engel nedir? Ancak âyetlerden biri bu kadının haklarından birini, diğeri ise diğer haklanın beyan etmiştir.
Taberi diyor ki: "Kanaatim kısaca şudur ki: "Boşanan her kadının, mut'a diye adlandırılan bir kısım eşyalar alması, onun, kendisini boşayan kocasının üzerinde bulunan bir hakkıdır. Koca, karısının mehirini verme hususunda hukuken hesaba çekileceği gibi bu eşyayı verme hususunda da hesaba çekilir. Kocanın böyle bir borçlan kurtulması ya bunu ödemesiyle veya karısının ona bunu bağişlamasıyla mümkündür. Bunu vermekten imtina eden kocanın, satılarak borcu ödenecek mah yoksa hapsedileceği kanaatindeyim. Zira Allah teala izah ettiğimiz bu âyet-i kerimede cümlesiyle "Onlara met'a verin" diye emretmektedir. Allah tealanın kayıtsız şartsız emirleri ise, memlup oldukları yine bizzat kendisi tarafından bildirilmediği takdirde farziyet ifade eder. Diğeryandan "Boşanan kadınların Örfe göre faydalanacakları bir kısım eşyalar alma haklan vardır[87] âyet-i kerimesi, bütün müfcssirlerin görüş birliği ile "Kocalar üzerindeki-haktır" anlamına gelmektedir. Durum böyle olduğuna göre kocanın, bu borçlarından kurtulması için yukarıda zikredilen ödeme veya borcunun bağışlanması şıklarından birine haiz olması gerekir. Şayet, kafası çalışmayan birisi diyecek olursa ki "Allah teâla mut'a diye adlandırılan eşyanın verilmesini beyan ettiği âyetlerin sonunda "Bunu vermek, iyilikte bulunanların üzerine bir borçtur. Bunu vermek, takva sahiplerinin üzerine bir borçtur. [88]buyurarak, bu borçların farz olmadığını ifade etmiştir! Zira bu borçlar farz olsaydı, sadece iyilikte bulunanlara ve takva sahiplerine değil bütün insanların üzerine borç olduğu beyan edilirdi." Cevaben denilir ki: "İnsanları, iyilikte bulunmak ve takva sahibi olmakla sıfatlandırmak, bu gibi sıfatlara sahip olan insanların yükümlü oldukları vazifelerle diğer insanlaınn yükümlü olmadıkları anlamına gelmez. Zira Allah teala bütün insanların, iyilikte bulunanlardan ve takva sahibi olanlardan olmalarını istemektedir. O halde iyilikte bulunanlara ve diğer lakva sahiplerine farz kıldığı şeyler, diğer insanlar için de farzdır.
Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Bütün müfessirlere göre evlenme sırasında kendisine mehir tayin edilmeyen ve kendisine dokunulmadan boşanılan kadınlar için "Mut'a" diye adlandırılan eşyanın verilmesi farzdır. Zira bunlar, mehirden herhangi bir şey almaya haklan olmadığı için onun yerine "Mut'a" diye adlandırılan eşyayı alırlar. Nitekim Abdullah b.

Abbas, Hasnn-ı Basri, Nafi, Mücahid, Süddi, Katade ve Dehhuk, kendisine mehir takdir edilmeyen ve kendisine dokunulmadan boşanan kadının mut'a dan başka bir şey alamayacağı hususunu zikretmişlerdir.
Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki "Âyet-i kerimede "Kadınlara yaklaşmadan boşarsanız sizin için bir mes'uliyet yoktur." buyurulınaktadır. Şayet kadınlara yaklaştıktan sonra onları boşayacak olursak bizim için bir mes'uliyet mi vardır?" Cevaben denilir ki: "Sırf kadınlardan zevk almak için evlenip sonra da boşamak doğru bir davranış değildir. Bu hususta Resulullahin: "Şüphesiz ki Allah, sırf zevkini tatmin için evlenen erkekleri, yine sırf zevkini tatmin etmek için evlenen kadınları sevmez." buyurduğu rivayet edilmektedir. Diğer bir.hadis-i şerifinde de:
"Ne oluyor şu bir kısım insanlara ki onlar, AHahın koyduğu sınırlar ile oynuyorlar. Onlardan biri karısına "Seni boşadım. Seni tekrar geri aldım." ve seni tekrar boşadım." şeklinde konuşuyor? [89]
Âyet-i kerimede, kendisine dokunulmayan kadının boşantimasından bir mes'uliyet olmadığının bildirilmesinin bir sebebi de şudur: "Kendisine dokunulmayan kadın, iddetli iken de boyanabilir. Halbuki kendisiyle zifafa girilen kadın, ancak kendisine yaklaşılmayan bir temizlik halinde boşanır. Bu nedenle âyeti kerimede: "Kentlilerine dokunulmayan kadının her zaman boşanıl-masında bir mcs'uliyct olmadığını Bildirilmiştir. [90]

237- Eğer kadınlara mchir takdir ettiğiniz halde onlara dokunmadan boşarsanız, tayin ettiğiniz mehirin yansını onlara verin. Ancak kadınların, haklarından vazgeçmesi veya nikah akdi elinde bulunanın (erkeğin) vazgeçmesi müstesnadır. Fakat sizin lütufkâr davranmanız, takvaya daha yakındır. Aranızdaki iyiliği unutmayın. Şüphesiz ki Allah, yaptıklarınızı çok iyi görür.
Eğer kadınları nikahlayıp mehirlerini de takdir ettiğiniz halde onlarla cinsi münasebette bulunmadan boşarsanız onlara, tayin edilen mehirin yarısını vermek zorundasınız. Ancak o boşanan kadınlar buluğa ermiş ve rüştlerine kavuşup reşit olmuşlarsa onların, bir lütuf olarak mehillerinin yarısını istemekten vaz geçmeleri veya boşayan kocasının, mehirin tamamını vererek lütufta bulunması müstesnadır. Fakat sizin birbirinize karşı lütufkâr davranmanız takvaya daha yakındır. Ey İnsanlar, aranızdaki sevgiyi, iyiliği ve güzel muameleyi unutmayın.

Yaptıklarınızdan hiçbir şey Allaha gizli kalmaz ve o sizin yaptıklarınızın karşılığını verir.
Allah teala bundan önceki âyet-i kerimede, kendisine mehir takdir edilmeden ve cinsi münasebette bulunulmadan boşanan kadına ait hükmü beyan etmiş ve ona "Mut'a" diye adlandırılan birtakım eşyanın verileceğini zikretmiştir. Bu âyet-i kerimede ise yine kendisiyle evlenilen ve cinsi münasebette bulunulmadan boşanan ancak evlenilirken kendisine mehir takdir edilen kadına ait hüküm zikredilmiş ve böyle bir kadına, takdir edilen mehirin yarısının verileceği beyan edilmiştir. Abdullah b. Abbas, Mücahid, Katacle, Rebi' b. Enes ve Zühri bu âyetin sadece kendisi için mehir takdir edilen kadına ait hükmü zikrettiğini söylemişlerdir.
Ayet-i kerimede "Ancak kadınların, haklarından vazgeçmesi müstesnadır." buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat, kendisine mehir takdir edilerek evlenilen ve kendisiyle cinsi münasebette bulunulmadan boşanan kadınların haklan olan mehirin yansını kocalarından almamaları ve onlara bağışlamalarıdır. Nitekim, îkrîme, Dehhak, Abdullah b. Abbas, Mücahid Rebi' b. Enes, Kadı Şü-reyh, Muhammed b. Şîrîn, Süddi, Nafı, Zühri, Ebu Salih, İbn-i Zeyd ve Süfyan es-Sevri âyetin bu bölümünü bu şekilde izah etmişlerdir. Taberi ise böyle olan kadınların, mehirin yansı olan haklarından vazgeçebil mel eri için ergenlik çağına gelmiş olmaları ve reşit olmaları şartını aramıştır.
Ayet-i kerimede: "Veya nikah akdi elinde bulunanın vazgeçmesi müstesnadır." buyurulmaktadır. Müfessirler, "Nikah akdi elinde bulunurfdan kimin kastedildiği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir:
a- Abdullah b. Abbas, Alkame, Esved b. Zeyd, Hasan-i Basri, İbrahim en-Nehai, Şa'bi Ebu Salih, Zühri, İbn-i Zeyd, Rebia ve İkrimeye göre, Tavus Mücahid ve Kadı Şüreyhin de önceki görüşlerine göre burada zikredilen "Nikah akdi elinde bulunan"dan maksat, kadının velisidir. Bunlara göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Veya kadının nikah akdini yapan velisinin, kadının hak ettiği mehirin yansını kadını boşayan kocaya bırakmasında bir mahzur yoktur." Yani kadın, hak ettiği mehirin yansım kendisini boşayan kocasından almayıp ona bağışlayabilir. Ancak Taberi, velinin böyle bir bağışı yapabilmesi için boşanan kadının kendi malından tasarrufta bulunamayacak bir durumda olmasını şart şart koşmuştur.
b- Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Kadı Şüreyh, Cübeyr b. Mut1 im, Said b. el-Müseyyeb, Mücahid, Said b. Cübeyr, Muhammed b.

Kâ'b el-Kurezi, Şa'bi, Nafı, Rebi' b. Enes, Dehhak, Süfyan es-Sevri ve Said b. Abdülazizden nakledilen diğer bir görüşe göre âyetin bu bölümünde zikredilen "Nikah akdi elinde bulunan kişi"den maksat, kadını boşayan kocadır. Bu görüşte olanlara göre âyetin bu bölümünün manası şöyledir: "Eğer mehir takdir edilerek evlenilen ve kendisiyle cinsi münasebette bulunulmadan boşanan kadının kocası, mehirin sadece yansım değil de tümünü ona verecek olursa bunun bir mahzuru yoktur. Bu hususta Amr b. Şuayb diyor ki: "Resulullah: "Nikah akdi elinde bulunan kocadır. O, hoşgörülü davranabilir veya boşanan kadın hoşgörülü davranabilir." buyurmuştur.
Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı: "Nikah akdi elinde bulunadan maksat, kadını boşayan kocadır." diyen görüştür. Zira bütün âlimler, evlenen büyük veya küçük bir kadının velisinin, kocası bu kadını boşamadan önce mehilinden herhangi bir miktarını kocasına bağışlamış olmasının bâtıl olacağı hakkında ittifak etmişlerdir. Kadın, boşanmadan önce velinin böyle bir hakkı olmadığına göre boşandıktan sonra da velinin durumu böyledir. Yine bütün âlimler, kocasından bâin talak ile boş olan kadının velisinin, kadını boşayan kocasına, kadının malından herhangi bir şeyi bağışlamasının bâtıl olduğu hakkında ittifak etmişlerdir. Kadının hak ettiği mehiri de kadının malı olduğuna göre velinin mehiri bağışlayacağı nasıl söylenebilir? Keza bütün âlimler, bekâr kızın, amcasının oğullarının ve öz kardeşlerinin oğullanılın evlendirme hususunda velisi oldukları hakkında ittifak etmişlerdir. Ancak bu velilerin, bekâr kızın malından veya kocasıyla gerdeğe girdikten sora evli olan bu kadının malından, herhangi bir şeyi kocasına bağışlamalarının bâtıl olduğu hakkında da ittifak etmişlerdir. Madem ki amca oğlu veya kardeş oğlu olan kişilerin, kadının malından herhangi bir şeyi kocasına bağışlamayacağı hakkında ittifak edilmiştir o halde diğer bütün veliler de bunlar gibidir. Zira âyet-i kerime umumi bir şekilde beyanda bulunmuştur. "Nitekim akdi elinde bulunan" demiştir. Eğer bu ifadeden velinin kastedildiği söylenirse -ki bu görüşte olanlar böyle izah etmişlerdir-buradan her türlü velinin bu hakka sahib olduğu anlaşılmalıdır. Bir kısım velilerden bu hakkı alırken diğerlerine vermenin hiçbir delili yoktur. O halde âyelte zikredilen "Nikah akdi elinde bulıınan"dan maksat, kadının velisi değil onu boşayan kocadır. Kocanın mehirden vazgeçmesi ise mehirin bir kısmını değil onun tümünü vermesiyle olur.

Âyet-i kerimenin devamında "Fakat sizin lütufkâr davranmanız takvaya daha yakındır." buyurulmaktadir. Müfessirler bu âyet-i kerimede "Sizin" diye hitabedüen kişilerden kimlerin kastedildiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir:.
Abdullah b. Abbas ve Said b. Abdülazizden nakledilen bir görüşe göre buradaki hitap, hem kadınları boşayan erkeklere hem de boşanan kadınlara aittir. Bu izaha göre âyetin mânâsı şöyledir: "Ey insanlar, sizlerin evlenme dolayi-sıyle ortaya çıkan mehir hakkında, boşama anında birbirinize karşı hoşgörülü olmanız Allahtan korkmaya daha yakındır.
Şa'biden nakledilen diğer bir görüşe göre burada kendilerine hitabedüen kişiler, kanlanın boşayan kocalardır. Bu görüşe göre âyetin izahı şöyledir: Ey Karılannn boşayan erkekler, sizlerin, boşamadan Önce Karılarımıza verdiğiniz mehirlerin bir kısmını, onları boşadiktan sonra geri almayıp bağışlamanız, Al-lahtan korkmaya daha yakındır.
Taberi diyor ki: "Tercihe şayan olan görüş, buradaki hitabın, birbirlerinden ayrılan kadına da erkeğe de ait olduğunu söyleyen görüştür. Bunların birbirlerine karşı, mehir hususunda hoşgörülü olmaları kendilerini Takvaya daha fazla yaklaştırır. Mesela, taraflardan herhangi biri, diğerine verdiğinden herhangi bir şeyi geri almazsa veya diğerinde kalan hakkının tamamını almaktan vazgeçecek olursa böylece birbirlerine karşı hoşgörülü olurlar ve takvaya daha fazla yaklaşmış olurlar. Böyle davranmaları sadece Allah rızası için olacağından onları takvaya yaklaştırmış olur.
Âyet-i kerimede "Aranızdaki iyiliği unutmayın" buyurulmakfadır. Bu Jf adeden maksat şudur: "Ey insanlar, birbirinize karşı lütufkâr davranmayı unutmayın. Karısıyla cinsi münasebette bulunmadan önce onu boşayan erkek, karısının mehirinin tamamını vermemiş ise ona mehirin tamamını vererek lütufta bulunsun. Şayet mehirin tamamını vermişse yansını geri almama lütfunda bulunsun. Şayet taraflardan herbiri hakkını tam olarak geri almakta ısrar edecek olursa kadına mehirin yansı verilir."
Mücahid, Rebi' b. Enes, Dehhak, Süddi, İkrime, İbn-i Zeyd, Siifyan es-Sevri ve Said b. Ciibeyr, âyetin bu bölümünü bu şekilde izah etmişlerdir. [91]

238- Namazlara ve orta namaza devam edin. Gönülden boyun eğerek Allahnı huzurunda durun.

Farz namazlara ve orta namaza, yani ikindi namazına devam edin. Na-mazlannızda Allanın huzurunda, gönülden itaat içinde, huşu ile sessizce durun.
Müfessirler, âyet-i kerimede zikredilen "Orta namaz"dan neyin kastedildiği hususunda farklı görüşler beyan etmişlerdir.
a- Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Ebu Hureyre, Ebu Said el-Hudri, Hz. Ai-şe, Ümmü Seleme, Hz. Hafsa, Abdullah b. Mes'ud, Semüre b. Cündeb, Ümmü Habibe, Hasan-ı Basri, İbrahim en-Nehai, Rüzeyn b. Hubeyş, Katade, Dehhak, Mücahid, Ebu Eyyub ve Zır b. Hubeyşe göre bu âyette zikredilen "Orta na-maz"dan maksat, ikindi namazıdır. Bu hususta bazı sahabilerden şu hadis-i şerifler rivayet edilmiştir:
Hz. Aişenin azadh kölesi Ebu Yunus diyor ki:
"Aişc (r.anh.) bana, kendisi için bir Kur'an nüshası yazmamı emretti ve dedi ki: "Namazlara ve orta namaza devam edin." âyetine gelince onu bana bildir." Ben de o âyete geiincc ona haber verdim. O da bana: "Namazlara, orta namaza ve ikindi namazına devam edin." şeklînde yazdırdı ve dedi ki: "Ben bunu Rcsulullah (s.a.v.)dcn duydum. [92]
Ümmü Selemenin azadh kölesi Abdullah b. Rafı de Ümmü Selemenin kendisine Kur'an nüshası yazdırırken aynen Hz. Aişeden rivayet edilen şekilde yazdırdığını, Nafı de Hz. Hafsanın Kur'an nüshası yazdınrken yazana aynen Hz. Aişenin söylediği şeyleri söyleyip yazdırdığını rivayet etmişlerdir.
Bu hususta Semure b. Cündeb, Resulullah (s.a.v.)'in, "Orta namaz ikindi namazıdır" buyurduğunu rivayet etmiştir. [93]
Abdullah b. Mes'ud da Resulullah (s.a.v.)'in "Orta nama/ ikindi namazıdır." buyurduğunu söylemiştir[94]
Hz. Aliye (r.anh.) Hendek savaşı sırasında ikindi namazı hakkında Resu-lullahın şöyel buyurduğunu rivayet etmiştir:
"Düşmanlar bizi orta namazdan alıkoydular. Nihayet güneş battı. Alah onların kabirlerini ve evlerini ateşle doldursun." (I)iğef bir rivayette, "Kabİrierirîi ve içlerini ateşle doldursun," şeklindedir")[95] Hu hadis-i şerif Abdullah b. Mes'ud ve Abdullah b. Abbasîan da rivayet edilmiştir. Bcrâ b. Âzib ise şöyle demiştir: "Bu âyet indiğinde "Namazlara ve ikindi namazına devam edin." şeklindeydi. Ben bunu Rcsulullalnn döneminde Allanın dilediği kadar okumuştum. Daha sonra ise Allah teala âyetin bu şeklini neshetti ve "Namazlara ve orta namaza devam edin." şeklinde indirdi.
İbrahim b. Yezitl ed-Dımışkî diyor ki: "Ben Abdulaziz b. Mervanın yanında oturuyordum. O bir adama: "Ey filan, falan

adamın yanına git ve ona de ki: "Sen Resulullahtan orta namaz hakkında ne işittin?" Bunun üzerine orada oturan bir adam şöyle dedi: "Ben, küçük bir çocuk iken Ebubekir ve Ömer, orta namazın ne demek olduğunu sormam için beni Resulullaha gönderdiler. O benim, serçe parmağımı tuttu "İşte sabah namazı budur" Sonra serçe parmağımın yanındaki parmağı tuttu "Öğle namazı da budur." dedi. Sonra baş parmağımı tuttu "Akşam namazı budur." dedi. Daha sonra onun yanmdakini (şehadet parmağını) tuttu ve "Yatsı namazı budur" dedi. Sonra da "Hangi parmağın kaldı?" dedi. Dedim ki: "Orta parmağım." Dedi ki: Hangi namaz kaldı?" Dedim ki: "İkindi namazı." dedi ki: "İşte orta namaz budur."

Resulullah, ikindi namazını kılmayanlar için büyük bir ceza bulunduğunu haber vermiştir.

Abdullah b. ÖmerResulullahın, ikindi namazını geçiren kimse için

"O adam, ailesi ve malı helak edilmiş gibidir." buyurduğunu söylemiştir[96]

b- Abdullah b. Ömer ve Zeyd b. Sabit'ten nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen "Orta namaz"dan maksat, öğle namazıdır. Zeyd b. Sabit diyor ki: "Resulullah öğle namazını sıcaktan dolayı insanların ortalıktan çekildikleri zamanda kılardı. Resulullahın kıldığı namazlar içinde, sahabilere bundan daha zor gelen bir namaz yoktu. Onların bu zorlanmaları üzerine "Namazlara ve orta namaza devam edin." âyeti nazil oldu. Zeyd b. Sabit, diyor ki: "Öğleden önce de iki namaz vardır. Ondan sonra da iki namaz vardır.

Hz. Hafsamn Kur'an-ı Kerim nüshası yazdırırken bu âyeti: "Namazlara, orta namaza ve ikindi namazına devam edin." şeklinde yazdırdığı ve bunu Resulullahtan işittiği rivayet edilmektedir. Görüldüğü gibi bu rivayete göre ikindi namazı, orta namazdan ayn bir namaz olarak zikredilmiştir. Bu da orta namazın, öğle namazı olduğunu göstermektedir.

c- Kubeyse b. Züeyb'e göre ise "Orta namaz"dan maksat, akşam namazıdır. Zira, rekatlarının sayısı bakımından namazların ne en azı ne de en çoğudur. Onların ortasındaki bir sayıdadır. Ayrıca, yolculukta dahi kısaltılmaz. Keza Resulullah onun ne vaktini ertelemiş ne de onu acele ederek kılmıştır.

d- Abdullah b. Abbas, Cabir b. Abdullah, Ata, İkrime, Müeahid, Abdullan b. Şeddad ve Rebi' b. Enesten nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen "Orta namaz"dan maksat, sabah namazıdır. Taberi diyor ki: "Bunların, "Orta namaz"dan

maksadın sabah namazı olduğunu söylemelerinin sebebi, şudur: "Bunlar âyetin devamında gelen ve "Gönülden boyun eğerek." şeklinde tercüme edilen ifadesini "Kunut duası yapanlar" şeklinde izah etmişlerdir. Buradaki "Orta namaz"dan maksadın da sabah namazı olduğunu söylemişlerdir.
c- Abdullah b. Ömer, Rebi' b. Haysem ve Said b. el-Müseyyebden nakledilen diğer bir rivayete göre bu âyette zikredilen "Orta namaz" beş vakit namaz içinde herhangi bir vakittir. Bu vaktin hangi vakit olduğu belirtilmemiştir. Zira bu vakit belirtilecek olsaydı insanlar sadece ona titizlik gösterir diğerlerini ihmal ederlerdi. Bu nedenle "Orta namaz"dan maksadın hangi vakitte kılman namaz olduğu belirtilmedi. Ta ki kullar bütün vakitlere devam etmek suretiyle ona da devam etmiş olsunlar.
Taberi diyor ki: "Zikrettiğimiz bu görüşler içerisinde doğru olanı, hakkında Resulullahtan birbirini destekleyen çokça haberler zikredilenidir. O da ikindi namazıdır."
Allah teala, kullarını özellikle bu vakitte namaz kılmaya teşvik etliği gibi Resulullah da bu vakitte namaz kılmaya teşvik etmiştir.
Ebu Basra el-Ğifari diyor ki:
"Resulullah "Muhammas" denen yerde bizlere ikindi namazını kıldırdı. Sonra buyurdu ki: "Bu namaz, sizden öncekilere arzcdilmişti. Fakat onlar bunu zayi ettiler. Kim bu namaza devam edecek olursa onun için iki kat nıükâfaat vardır. Şahit doğuncaya kadar bu namazdan başka namaz yok: tur. (Yani başka namaz kılınmaz) Şahit ise yıldızdır. [97]
Resulullah (s.a.v.) ikindi namazını geçiren kimse için "O adam, ailesi ve malı helak edilmiş gibidir. [98]buyunnuştur.
Umare b. Rüeybe eliyor ki:
"Resulullah (s.a.v.)'in güneşin doğmasından önce ve batmasından önce namaz kılan bir kimse asla cehennem ateşine girmeyecektir. "Yani sabah ve ikindi namazını kılan bir kimse asla cehennem ateşi görmeyecektir." buyurduğunu işittim. [99]
Taberi diyor ki: "Bütün namazlara devam etmek farz loduğu halde Resu-lullalıın özellikle ikindi namazına devam etmeyi teşvik etmesi gösteriyor ki Allah teala da "Orta namaza devam edin" buyurarak ikindi namazına devam etmeyi teşvik etmiştir.
Taberi devamla diyor ki: "Diğer vakitler arasında, özellikle ikindi namazına devam edilmesinin emredilmesi şu hikmete binaen olmalıdır. Akşam yatsı ve sabah namazları insanların

çoğunun işlerini bıraktıkları ve dinlendikleri vakitlerde olduğu için onları kılmaları kendileri için bir zorluğa sebep olmaz. Öğlen namazı da sıcağın şiddetli anma rast geldiğinden, insanların istirahata çekilme anlarında kılınır. Bu da onlar için zor değildir. İkindi namazı ise. insanların çalışmalarının yoğun olduğu bir zamana rastlar. Bu bakımdan onu ihmal etme durumu tlaha çoktur. Bu sebeple Allah teala bütün namazlara devam edilmesini emrederken, özellikle ikindi namazına da devam etmelerini emretmiştir. İkindi namazına "Orta namaz" denmesinin sebebi ise, kendisinden Önce iki vakit kendisinden sonra iki vaktin bulunması ve kendisinin beş vakit namazın tam ortasında bulunmasındandır.
Âyet-i kerimenin devamında zikredilen ve "Gönülden boyun eğerek Allanın huzurunda durun." diye tercüme edilen cümlesinde geçen ve "Gönülden boyun eğerek" diye tercüme edilen kelimesinden neyin kastedildiği hakkında müfessirler farklı görüşler zikretmişlerdir:
a- Şa'bi, Ata, Said b. Cübeyr, Dehhak, Abdullah b. Abbas, Hasan b. Ebil Hasan, Mücahid, Atiyye, Said b. Abdülaziz, Tâvûs ve Ebu Said eMIudriden rivayet edilen bir görüşe göre bu âyette zikredilen kelimesinin mânâsı "İtaat ediciler" demektir. Bu hususta Ebu Said el-Hudri, Resulullahın:
"Kur'anda zikredilen her kelimesinden maksat, "İtaattir. [100]buyurduğunu rivayet etmiştir.
b- Süddi, Abdullah b. Mes'ud, Zeyd b. Erkam, İkrime ve İbn-i Zeyd'den rivayet edilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen kelimesinden maksat "Sükut edenler, konuşmayanlar." demektir.
Bu hususta Abdullah b. Mes'ud diyor ki: "Resulullah beni, namazda iken selamımı almaya alıştırdı. (O namazda iken selam verdiğimde selamımı alırdı) Yine bir gün onun yanma varıp namazda iken selam verdim. Selamımı almadı. (Namazı bitirince) şöyle buyurdu: "Allah, dilediği zaman işinde yeniük yapar. O namazda, AHahı zikretme, onu şanına layık bir şekilde teşbih etme ve yüceltme dışında herhangi bir kimsenin herhangi bir şey konuşmaması esasını İhdas etti. Siz, Allah için sükut ederek namaz kılın."
Zeyd b. Erkam diyor ki:
"Biz, daha önceleri namaz kılarken birbirimizle konuşuyorduk. Öyle ki bazımız diğer kardeşinden ihtiyacı olduğu şeyi istiyordu. Nihayet, "Namazlara ve orta namaza devam edin ve

sukut ederek Allanın huzurunda durun." âyeti indi ve namazın içinde iken susmamız emredildi. [101]

c- Mücahid ve Rebi" b. Enese göre, burada zikredilen kelime-sinden maksat, "Rüku eden, huşu içinde olan" demektir. Bu hususta Mücahidin şunları söylediği rivayet edilmektedir. "Namazda rtikuun uzun oluşu, gözlerin kapalı olması, namaz kılan kimsenin rabbine karşj kendisini zelil hissetmesi ve Allah korkusundan dolayı huşu içinde olması (Bunların hepsi) kunuttardır. Alimlerden biri namaz kıldığında Rahman olan Allanın huzurunda ondan çekinerek etıafına bakamazdı. Secde yerindeki çakıl taşlarını dahi bir tarafa ilemezdi. Herhangi bir şeyle oynayamaz hatta dünyaya ait bir işi hatırından bile geçiremezdi. Ancak dalgın olduğu durumlarda böyle bir şey olurdu.

d- Abdullah b. Abbastan nakledilen başka bir görüşe göre bu âyette zikredilen kelimesinden maksat "Dua edenler" demektir. Buna göre âyetin mânâsı "Siz, namazı, AUaha yalvararak onun için kılın" demektir. Bu hususta Ebu Reca diyor ki: "Ben, Basra Mescidinde Abdullah b. Abbasın arkasında sabah namazını kıldım. O, rükudan Önce kunut yaptı. Sonra dedi ki: "Allah teala-nın "Kunut yapanlar" olarak Allah için namaz kılın." buyurduğu orta namaz işte budur." dedi.

Teberi diyor ki: "Bu âyetin tefsirinde tercihe şayan olan görüş kelimesinden maksat "İtaat edenler"dir, diyen görüştür.. Allaha itaat, namazda susmayı da huşu içinde olmayı da Allaha yalvarmayı da kapsar. Bu nedenle, âyeti geniş şekilde yorumlamak daha evladır. [102]

239- Eğer korku içinde bulunursanız, yaya olarak yahut binckli iken namazınızı kılın. Emniyet İçinde olduğunuzda da, bilmediğiniz şeyleri size öğrettiği şekilde Allahı zikredin.

Eğer savaş sırasında düşman korkusundan dolayı, durup ta namazı ayakta kilamıyorsanız, yürüken yahut bineklerin üzerinde kılın. Düşmanlarınızın saldırısından emin olur da korku kalmazsa, namazınızı, Allanın size öğrettiği şekilde ona şükür ve övgüde bulunarak kilin. Yani namazı, rükuu ile, secdesi ile ve diğer erkânı ile tam olarak kılın.

İbrahim en-Nehai, Zühri ve Rebi' b. Enesten nakledilen bir görüşe göre, düşmanla çarpışmakta olan kişi kıbleye tam olarak yönelme şartı olmaksızın, dilediği yöne doğru, yürüyerek veya bineğinin üzerinde namazını kılabilir. Bu durumda namaz

iki rekattır ve ima ile kılınır. Yani secdeyi rükudan biraz daha fazla eğilerek yapar.
Said b. Cübeyr, Hasan-i Basri, Mücahid, Süddi ve Ata da, korku içinde olan kimsenin, bineğinin üzerinde veya yürüyerek ve ima ile namazını kılacağını söylemişlerdir.
Dehhak ise dilediği yöne doğru, bineğinin üzerinde veya yürüyerek namaz kılabileceğini söylediği gibi, ima ile namaz kılma imkânı bulamaması halinde de iki kere tekbir alarak namaz kılmış olabileceğini söylemiştir.
Katade, Hasan-ı Basri ve Cabir b. Abdullah ise, korku anında iki rekat kı-lamayanm tek rekat kılması halinde bunun yeterli olacağını söylemişlerdir.
Taberi ise, âyette zikredilen korkunun insanı helake sürüklemesi ihtimali kuvvetli olan hertürlü korku olduğunu, düşman korkusu, yırtıcı hayvan saldırısı, evcil hayvanların saldırması ve sel baskını gibi bütün korkuların bu âyette zik-redilen korkuya dahil olduğunu, zira âyetin genel olarak korkuyu zikrettiğini söylemiştir. Ayrıca korku namazı hakkında Abdullah b. Ömerin şöyle dediği rivayet edilmiştir:
Resulullah (s.a.v.) korku namazını şöyle kıldırdı. (Müslümanlar iki guruba ayrıldı). Resulullah bir guruba bir rekat namaz kıldırdı. Diğer gurup düşmanın karşısında duruyordu. Resulullah birinci guruba bir rekat namaz kıldırınca onlar ayrılıp arkadaşlarının yerine düşman karşısına gittiler. Düşmanın karşısında bulunan gurup geldi. Resuiullah bir rekat da onlara kıldırdı. Somu selam verdi. Bundan sonra ise her gurup, eksik kalan birer rekatlarını kendi kendilerine tamamladılar[103]
Ayet-i kerimede zikri geçen namaza "Korku namazı" denmektedir. Ebu Hanifeye göre, muharebe sırasında namazı nomıal şekilde durup kılma imkanı olmazsa, yaya olanlar namazı tehir edip sonra kaza ederler. Eğer binekli iseler binekleri üzerinde kılarlar. Çünkü Resulullah (s.a.v.) Hendek muharebesinde öğle, ikindi ve akşam namazlarını, güneş battıktan sonra hep birlikte kılmıştır.
Bu hususta Cabir b. Abdullah diyor ki:
"Hendek savaşında Ömer b. Hattab gelip Kureyş kâfirlerine fena sözler söyledi ve "Ey Allanın Resulü, ben daha ikindiyi kılmadım, güneş neredeyse batmak üzere." dedi. Resulullah da: "Vallahi ben de kılmadım." dedi. Sonra bir düzlüğü indi, abdest aldı, güneş battıktan sonra, önce ikindiyi, daha sonra da akşam namazmı kıldi. [104]

İmam Şafıiye göre ise, savaşın kızıştığı zamanlarda, binekli olsun yürüyerek olsun, kıbleye karşı olsun veya başka tarafa doğru olsun, namaz işaretle kılınır.
İmam Şafii, Ebu Hanifenin delil gösterdiği hadîsi şerife mukabil şöyle demektedir: "Hendek savaşı zamanında henüz bu âyet nazil olmamıştı ve korku namazı da yoktu. Âyet-i kerime daha sonra nazil oldu. Korku namazı hakkında daha geniş bilgi için Nisa suresinin yüz bir ve yüz üçüncü âyetlerinin izahına bakınız. [105]

240- İçinizden ölüp tc geride eşler bırakan erkekler, kadınlarının, evlerinden çıkarılmayarak bir yıla kadar bırakılmasını vasiyet etsinler. Şayet kadınlar evden çıkacak olurlarsa, kendileri için yaptıkları meşru işlerde size bir günah yoktur. Allah, her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.
Ey müminler, sizden kim ölür de geride de eşleri kalırsa, Allah, size o kadınları, tam bir yıl, ölen kocalarının evlerinden çıkarmamanızı farz kıldı. Eğer kadınlar, ölen kocalarının evlerini, bir yılı tamamlamadan icrkcdcrlcrse onların, kocalarının yasını tutmayarak evlerini terkelmelerinde. süslenip koku sürmelerinde, ölenin varisleri için bir zorluk ve sorumluluk yoktur. Allah, ceza verişinde her şeye galiptir, koyduğu şeriat ve hükümlerde hikmet sahibidir.
Katade, Rebi' b. Enes, Abdullah b. Abbas, Dehhak, Ata, Mücahid ve İbn-i Zeyde göre bu âyet-i kerime, Nisa suresinin on ikinci âyeti ve Bakara suresinin iki yüz otuz dördüncü âyetiyle neshedilmiştir. Zira, önceleri bir insan ölür de geride kansı sağ kalırsa o kimse ister karısı lehine vasiyetle bulunsun, isterse bulunmasın kansı, ölen kocasının evinde bir yıl kalırdı. Bu âyet-i kerime bu hususu beyan etmektedir. Ancak, Bakara suresinin iki yüz otuz dördüncü âyeti inerek kocası ölen kadınların bir yıl değil dört ay on gün iddet bekleyeceklerini beyan etti. Nisa suresinin on ikini âyeti de nazil oldu ve kocası ölen kadına nafaka verilmeyeceğini, zira onun, kocasının malına mirasçı olacağını kocasının çocukları varsa malının sekizde birini, yoksa dörtte birini alacağını beyan etti ve böylece kadının artık nafaka alamayacağı bildirildi.
Katade ve Süddiden nakledilen diğer bir görüşe göre de bu âyet-i kerime mensuhtur. Ancak neshedilen bu âyet, sadece kadına vasiyette buluntılabileeeği-ni beyan etmektedir. Öyle ki mirasın nasıl taksim edileceğini beyan eden âyetler nazil olmadan önce kişi, hanımına ve dilediği kimselere terekesinden

vasiyette bulunabiliyordu. Mirasın hükümlerini beyan eden âyetler nazil olunca artık kişinin, karısı lehine vasiyette bulunması hükmü kaldırılmış oldu. Yine kişinin hanımına terekesinden bir yıl nafaka veriliyordu. Daha sonra bu da, kocası ölen kadının dört ay on gün iddet bekleyeceğini beyan eden âyetle ne.shedilmiş oldu.
Mücahid ve Abdullah b. Abbastan nakledilen başka bir görüşe göre bu âyet-i kerime mensuh değildir. Hükmü geçerlidir. Allah teala. Bakara suresinin iki yüz otuz dördüncü âyetinde kocası ölen kadınların mutlaka ilört ay on gün iddet beklemelerini emretmiş bu âyet-i kerimede ise kocalarının ölümünden sonra kanlanılın bir yıl evlerinde kalıp kendi mallarından yiyebileceklerine dair vasiyette bulunabileceklerini beyan etmiştir. Böylece kadın dilediği takdirde, döıt ay on gün olan mecburi iddetini bekledikten sonra kocasının vasiyetine uyarak yedi ay yirnıi gün daha kocasının evinde kalabilir. Veya bu vasiyete uymayarak dört ay on günden sonra kocasının evinden çıkabilir. Çünkü âyet-i kerimenin sonunda "Şayet kadınlar evden çıkacak olurlarsa, kendileri için yaptıkları meşru işlerden size bir günah yoktur." Duyurulmaktadır.
Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olan görüş şudur: Allah teala, ölen erkeklerin hanımlarına bir yıl kocalarının evinde kalma ve kocalarının bıraktıkları mallardan nafaka olarak harcama hakkını vermiştir. Ölen kişinin mirasçılarına da bir yıl tamamlanıncaya kadar bu kadını içinde yaşadığı evden çıkarmamayı emretmiştir. Böylece bir kadın, ölen kocasının evini, kendiliğinden terkedecek ol nisa artık mirasçılar için bir günah olmayacağını beyan etmiştir. Ancak daha sonra gelen miras âyeti, kadına harcanacak nafakayı kaldırmış, kadınların dört ay on gün iddet bekleyeceklerini hükme bağlayan âyet de bu kadınların yedi ay yirmi günlük mesken haklarını kaldırmıştır. Ancak kocasının ölümü üzerine dört ay on gün iddet bekleyecek kadının bu müddet içerisinde kocasının meskeninde kalma hakkına sahip olduğu, Resulullahın hadisi şen fi ile beyan edilmiştir.
Bu hususta Fürey'a bint-i Malik (Başka bir rivayete göre Faria bim-i M;ı-Uk)in anlattığına göre kocası, köleleri ücretle çalışmıyormuş. Bir gün köleler birleşerek kocasını öldürmüşler. Fürey'a Resulullaha gelerek meseleyi anlatmış ve şunlan söylemiştir: "Ben, şimdi mülkiyeti kocama ait olan bir evde değilim. Kocam tarafından bana herhangi bir nafaka da gelmiyor. Ben yetimlerimle birlikte aileme gidip onlara orada

bakayım mı?" Resulullah ila ona "Yap" demiş daha sonra "Ne demiştin?" diye sormuş kadın da sorusunu tekrarlayınca Resulullah ona- "Kocanın ölüm haberi sana geldiği yerde iddetini bekle." buyunmıştur. [106]
Diğer bir rivayette Resulullah o kadına şöyle demiştir:
"Sen, süre doluncaya kadar, dört ay on gün evinde kal. [107]
Âyet-i kerimenin sonunda: "Şayet kadınlar evden çıkacak olurlarsa kendileri için yaptıkları işlerde size bir günah yoktur." buyrulmaktadır. Yani, kadınların, kocalarının ölümünden sora, kocalarının evinde kalmaları halinde bir yıl kalma haklan vardır. Öyle ki ölenin mirasçıları bu bir yıl içinde kadın istemedikçe onu evden çıkaramazlar. Ancak kadın kendi isteğiyle kocasının evini bir yıldan önce terkedecek olursa bu takdirde mirasçılara herhangi bir vebal yoktur. Kadın da aynı evde kalıp kalmama mecburiyeti yoktur. Bu onun için bir haktır. Kadın, dört ay on günlük müddeti bittikten sonra, iddet beklemekte olduğu kocasının evini terkedip yas tutmaya sona erdirebiiir ve kendisiyle evlenmek isteyenlere imkân verebilir. [108]

241- Boşanan kadınların, örfe göre faydalanacakları bir lakım şeyler alma haklan vardır. Bu, takva sahipleri üzerine bir borçtur.
Her boşanan kadının, örfe göre elbise, giyim kuşam ve iyilikle istifade edilecek şeylerde hakkı vardır. Bu, rablerinin emirlerini tutup yasaklarından kaçınan takva sahiplen üzerine bir borçtur.
* Boşanan kadınlara verilmesi gereken eşyaya İslam hukukunda "Mut'a" denir. Mut'umu, boşanan her kadına mı yoksa belli şartlar altında boşanan kadınlara mı verileceği hususunda farklı görüşler zikredilmektedir.
a-Said b. Ciibeyr, Zühri ve Alaya göre. her boşanan kadına nıut'a vermek gerekmektedir. Çünkü bu âyet-i kerime genel bir mânâ ifade etmekte, boşananlar arasında ayırım yapmamaktadır.
b- Atâ ve Mücahide göre bu âyette, kendilerine mut "a verileceği beyan edilen kadınlar, kendiieriyie zifafa girildikten sonra boşnan kadınlardır. Zira kendilerine dokunulmadan boşanan kadınların durumu şu âyelte beyan edilmektedir. "Ey iman edenler, mümin kadınları nikahlar sonra da kendilerine dokunmadan bozarsanız arlık sizin, onların üzerinde iddet sayma hakkınız yoktur. Derhal onlara boşanma bedellerini

(faydalanacakları bir takım eşyayı, mut'ayı) verin ve onları güzellikle salıverin. [109]
c- İbn-i Zeydc göre ise, burada kendilerine nıut'a verilmesi emredilen kadınlar, boşanan bütün kadınlardır. Ancak bu âyetin nüzul sebebi şu âyetin yanlış anlaşılmasını önlemektir. "...Zengin kendi imkânına göre fakir de kendi imkânına göre. usulüne uygun bir şekilde onlara faydalanacakları bir şeyler verin. Bu, iyilikte bulunanların üzerine bir borçtur. [110] Bu âyet nazil olunca bir kişi: "Bğer ben iyilikte bulunursam bunu yaparım. İyilikte bulunmazsam bunu yapmam" demiş bunun üzerine de: "Boşanan kadınların, örfe göre faydalanacakları bir takım şeyler alma haklan vardır. Bu, takva sahipleri üzerine bir borçtur." âyeti nazil olmuştur.
Taberi diyor ki: "Bu âyel-i kerimede zikredilen mut'anm, boşunanan her kadına verilmesi gereken mut'a olduğunu söyleyen görüş, doğru olan görüştür. Yani her boşanan kadının mut'a alma hakkı vardır. Zira Allah teala, Kur'an-ı Kerimin diğer âyetlerinde, belli durumlarda olup ta boşanan kadınlara mut'a verileceğini beyan etmiştir. Mesala: Kendilerine mehir takdir edilmeyen ve kendileriyle cinsi münasebetle de bulunulmadım boşanan kadınlara mut'a verileceği şu âyette beyan edilmiştir. "Kadınlara yaklaşmadan ve onlara mehir takdir etmeden boşarsanız sizin için bir mes'uliyet yoktur. Bu durumda zengin kendi imkânına göre fakir de kendi imkânına göre, usulüne uygun bir şekilde onlara, faydalanacakları bir şeyler verin. Bu, iyilikte bulunanların üzerine bir borçtur. [111]Kendisiyle evlenilen ve zifafa girildikten sonra boşanılan hür kadınlara mut'a verileceği şu âyette zikredilmektedir. "Ey Peygamber, hanımlarına şöyle de: "Eğer dünya hayatını ve süsünü istiyorsanız, gelin boşanma bedellerinizi verip hepinizi güzellikle salıvereyim, [112]Kendilerine mut'a verilip verilmeyeceği açıklanmayan kadınlar, kâfir kadınlar, köleler bir de küçük yaşta iken evlenip boşanan kadınlardır. İşte âyet-i kerimede boşanan bu gibi kadınlara da mut'a verileceğini umumi bir şekilde beyan etmiştir. [113]

242- Allah, âyetlerini size, düşünesiniz diye böylece açıklıyor.
Allah size, hükümlerini bildirdiği, birbirinize karşı olan vazifelerinizi açıkladığı gibi Peygamberine indirdiği âyetlerde diğer hükümleri de açıklıyor ki, koymuş okluğu hudutları

tanıyasınız. Dininiz ve dünyanız için doğru ve faydalı olanı bilesiniz. [114]

243- Sayıları binlere vardığı halde, ölüm korkusundan memleketlerini tcrkcdcnlcri görmedin mi? Allah onlara "Ölün" dedi. Ve sonra kendilerine yine hayat verdi. Şüphesi/, kî Allah, insanlara karşı lütuf sahibidir. Fakat insanların çoğu şükretmezler.

Ey Muhammed, sayıları binlere vardığı halde, ölümden kaçmak için memleketlerini terkedeıılerì bilmedin mi? Allah onları önce öldürdü sonra tekrar diriltti. Şüphesiz ki Allah, yarattıklarına karşı lütuf sahibidir. Fakat o insanların - çoğu, nimetlere şükretmezler ve AMahtan başka ilahlar edinirler.

Âyet-i kerimede geçen ve "Binler" diye tercüme edilen kelimesi müfessirler tarafından iki şekilde izah edilmiştir.

a- Abdullah b. Abbas, Vehb b. Münebbih, Haccac b. Ertee, Siiddi, Atâ el Horasani ve Muhammed b. İshaka göre bu âyette geçen kelimesi, kelimesinin çoğuludur ve mânâsı "Bilenler" demektir. İsrailoğulları ya Taun hastalığından veya cihad etmenin korkusundan dolayı memleketlerinden binlerce sayıda çıkıp gitmişler, neticede ölümden kurtulamamış ve öldürülmüş-ler daha sonra ise Allah teâla onları diriltmiş ve vadeleri gelinceye kadar yaşamışlar sonra tekrar Ölmüşlerdir.

b- İbn-i Zeyd, Hasan-ı Basri, Amr b. Dinar ve benzeri âlimlere göre bu âyette zikredilen kelimesi kökünden türetilmiştir. Mânâsı "Ülfet ve uyum içinde olarak" demektir. Yani İsrailoğullan, memleketlerinden çıkarken kendi aralarında ayrılığa düşmemişler birbirlerine karşı huğuz eder halde olmamışlar, bilakis birlik ve beraberlik içinde çıkmışlardır" elemektir.

Bu kelimeyi sayı mânâsına alan Abdullah b. Abbastan özetle şunlar rivayet edilmektedir: Yerlerinden çıkan İsrailoğullannın sayısı dört bin idi. Onlar Taun hastalığından kaçarak köylerinden çıkmışlar ve "Biz, ölümün olmadığı bir yere gidelim." demişlerdi. Fakat onlar belli bir yere varınca Allah onlara "Ölün" demiş.onlar da ölmüşlerdi. Bunun üzerine Peygamberlerden bir Peygamber onların yanından geçmiş, Allah tealaya onlan dirilitmesi için niyazda bulunmuş Allah teala da onları diriltmişti. Vehb b.Münebbihe göre bu Peygamber "Hez-kil"dir. Abdullah b. Abbastan nakledilen başka bir rivayete göre Yahudiler Taun hastalığından değil Allah

yoyunda cihad etmekten kaçmışlar ve başlarına yukarıda anlatılan olay gelmiştir.
Eş'as b. Eşlem el-Basri diyor ki: "Ömer namaz kılarken geri tarafta iki Yahudi bulunuyordu. Ömer rüku yapınca kamını içeri çekerdi. Bu Yahudilerden biri diğerine: "Bu o mu?" diye sordu. Ömer namazı bitirince dedi ki: "Sizden birinizin arkadaşına "Bu o mu?" diye sorduğunu hissettim." Onlar da "Biz kitabımızda Allahm izniyle ölüleri dirilten Hezkil'e verilen demir boynuzun benzerinin o anlattığınız kişiye de verileceğini bulmaktayız." dediler. Ömer de: "Biz, Allahın kitabında ne Hezkil'i ne de İsanın dışında, Allahm dışında ve ölüleri dirilten birini görüyoruz." dedi. Onlarda: "Sen, Allahın kitabında " Bazılarını da sana anlatmadığımız Peygamberler gönderdik.[115] âyetini bulmuyor musun? dediler Ömer de "Evet" dedi. Onlar da: "Ölüleri diriltmesi meselesine gelince biz onu sana anlatalım." dediler ve şunları söylediler: "İsrailoğullan Veba hastalığına yakalandılar. Onlardan bir topluluk Vebadan kurtulmak için yurtlarını terkedip gittiler. Oradan bir mil uzaklaşınca Allah onları Öldürdü. Diğer insanlar onların mezarlarının etrafını duvarlarla çevirdiler. Kemikleri çürüdükten sonra Allah Hezkil Peygamberi gönderdi. O, onların öldüğü yerde Allahın dilediği kadar kaldı. Allah onlan Hezkil vasıtasıyla diriltti. Eş'as diyor ki: "İşte Allah teala bu âyeti bunlar hakkında indirmiştir."
Âyette zikredilen kelimesinin mânâsının "Binlerce" demek değil "Ülfet içinde" demek olduğunu söyleyen İbni-i Zeyd ise bu hususta özetle şunları söylemiştir: Bu âyet. Taun hastalığına uğrayan bir kasabadan bahsetmektedir. O kasabanın halkından bir gurup kasabayı tevketmiş diğer bir kısmı ise orada kalmıştır. Orada kalanlara taun hastalığı büyük zayiat vermiş, çıkanlara ise bir şey olmamıştır. Ertesi yıl tekrar taun hastalığı çıkmış bu defa, daha önce çıkanlardan daha çok sayıda insan kasabayı terketmiştir. Taun hastalığı, orada kalan insanları kasıp kavurmuştur. Üçüncü yılda tekrar taun hastalığı gelmiş bu defa İsrailoğulları ayrılığa düşmeden hep birlikte kasabayı terketmişlerdir. Fakat onlar,' yaşamak için gittikleri yere varınca Allah onlara "Hep birlikte ölün" demiş onlar da Ölmüşlerdir. Oradan geçen bir kişi parlayan kemikleri görünce dikkatini çekmiş, durup onlara bakmış ve kendi kendine şöyle demiştir: "Allah bunları öldürdüktensonra acaba nasıl diriltecektir?" Allah bu defa o kişiyi de öldürmüş ve yüz yıl sonra diriltmiştir.

Taberi diyor ki: "Bu iki görüşten tercihe şayan olan kelimesinin mânâsının "Binler" olduğunu söyleyen görüştür, israiloğullannın kasabadan kaçmalannın sebebi ise cihattan veya taun hastalığındandır. Kaçan İsrailoğullannın sayısı ise on binin üzerindedir. Zira kelimesi, on'dan yukan sayılarda kullanılan çoğullar kahbındandır.
Ayet-i kerimenin devamında, memleketlerini terkeden İsrailoğullannın, ölüm korkusuyla terkettikleri zikredilmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi İs-railoğullan ya uğradıkları taun hastalığı sebebiyle ölçeklerinden korkmaları yüzünden memleketlerinden çıkmışlar veya Allah tealadan bir komutan göndermesini istemeleri üzerine kendilerine komutan geldiğinde düşmanla savaşarak ölecekleri korkusundan dolayı çıkmışlardır. Allah teala bunların kıssalarını müminlere anlatarak kendilerine Allah yolunda cihad etmeyi ve din düşmanları ile savaşta dirençli olmayı teşvik etmekte, öldürmenin de diriltmenin de sadece kendi elinde olduğunu hatırlatarak mümin kullarına cesaret vermekte ve savaştan ve cihattan kaçıp kalelere, evlere ve müstahkem mevkilere sığınmanın hiçbir kimseyi Allanın kaza ve kaderinden kutaramayacağmi bildirmektedir. Nitekim taun hastalığından kaçan İsrailoğulları Allanın kaderinden kurtulamamış ve yine ölmüşlerdir.
Âyet-i kerimenin sonunda: "Şüphesiz ki Allah, insanlara karşı lütuf sahibidir. Fakat insanların çoğu şükretmezler." buyunılmaktadır. Allah tealanm, insanlara hidayet yolunu göstermesi ve onları helak olacakları yönlerden sakındırması, kullarına lütfettiği nimetlerdendir. Ölüm korkusuyla memleketlerinden çıkan insanları öldürüp onları tekrar diriltmesi, kullarına ibret olması bakımından Allah tealanm lütuf ve nimetlerindendir[116]

244- Allah yolunda savaşın. Bilin ki Aîlah hçr şeyi çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.
Ey iman edenler, Allanın dini için, din düşmanlarıyla savaşın. Sizi dininizden alıkoyan ve rabbinizin yolundan çeviren Şeytana itaat yolunda savaşmayın. Allah düşmanlarıyla savaşmaktan çekinmeyin. Zira diri kalmanız veya ölmeniz Allanın elindedir. Sakın ölüm korkusu sizi, düşmanlarla sataşmaktan alı-koymasın, Aksi takdirde zelil olursunuz, siz de daha Önce ölüm korkusuyla evlerinden çıkıp kaçanlar gibi Ölümden kurtulamazsınız. Sizler de evlerinizde ölürsünüz. Bilin ki

rabbiniz, samimi olan müminleri de bilir sinelerinde nifak ve inkârı saklayanları da. Ve herkesin söylediği sözü de. Bu itibarla herkesi layık olduğu şeyle cezalandıracak veya mükafaatlandıracaktır. [117]

245- O kimdir ki Allah için güzel bir ödünç takdim etsin de Allah onun karşılığını kat kat versin. Rızkı daraltan da Allahtır bol veren de. Yine ona döndürüleceksiniz.

Sizden kim Allah yolunda ve onun rızasını isteyerek harcamada bulunur, zayıf olana yardım eder, fakiri destekler, ihtiyaç sahiplerine infakta bulunursa Allah, yapmış olduğu iyiliklerden dolayı o kişiye sınırsız ve sayılamayacak kadar kat kat mükâfaat verir. Dilediği kulu için rızkı daraltan dilediği için de bol-laştıran Allahtır. Sonunda dönüşünüz Allahadir. Sizleri amellerinize göre cezalandıracak veya mükâfaatlanuıracaktır.

Bu konuda diğer bir âyet-i kerimede de şöyle buyrulmaktadir: "Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren bir tanenin durumuna benzer. Allah, dilediğini kat kat verir. Allah, lütfü geniş olan ve her şeyi bilendir. [118]

Abdullah b. Mes'ud diyor ki: "Bu âyet-i kerime inince Ebudderda dedi ki: "Ey Allanın Resulü, Allah bizden ödünç mü istiyor?" Resulullah da "Evet ya Ebudderda." dedi. Ebudderda ise "Ver elini ya Resulullah," dedi. Resulullah da elini on verdi. Ebudderde: "Ben (hurma) bahçemi rabbime karz-ı hasen olarak verdim. Onun içinde altı yüz hurma ağacı bulunmaktadır." dedi. Sonra yürüyerek bahçesine geldi. Kansı Ümmü Dahdah ve çocukları bahçede bulunuyorlardı. Ebudderda hanımına "Ey Ümmü Dahdah, diye seslendi. Ümmü Dahdah "Buyur emrin nedir?" diye cevap verdi. Ebudderda "Bahçeden çık zira ben içinde altı yüz hurma ağacı bulunan bahçeyi rabbime karz-ı hasen olarak verdim." dedi. Resulullah, Abudderda öldüğünde onun cenaze namazını kıldırdıktan sonra hakkında şöyle buyurmuştur: "Cennette Ebudderdanın asılı duran nice hurma salkımları bulunmaktadır"[119]

Âyet-i kerimede, malını Allah yolunda harcayana Allahın kat kat karşılığını vereceği vaadedilmektedir. AUahm vaadettiği nimetlerin hududu belirtilmemekte, kişilerin ihlas ve niyetlerine göre karşılık alabileceklerine işaret edilmektedir. Bu hususta bazı âlimler şöyle demişlerdir: "Allah size dünyayı ödünç olarak verdi ve onu sizden ödünç olarak istedi. Şayet sizler içinizden gelerek gönüllü bir şekilde onu Ödünç verecek

olursanız o ödüncünüzün karşılığında size on ile yedi yüz arasında değişen, hatta daha da fazla olabilen karşılık verilecektir. Şayet Allah dünyayı sizden, istemediğiniz halde çekip alacak olurda siz de buna sabreder ve iyi davranırsanız bu sizin için bir rahmet olur ve sizin hidayete kavuşmanıza sebep olur

Ayet-i kerimenin devamında "Rızkı daraltan da Allahtır bol veren de", bu ym İ m aktadır. Allah teala bu ifade ile kendilerine bol nzık verdiği mümin kullarını, nzıklan dar olanlara karşı infakta bulunmaya teşvik etmekte ve onları müşriklere karşı savaşmak için mallarını Allah yolunda harcamaya davet etmektedir. Zira bu harcamalar onların azıklarını azaltmayacaktır. Çünkü nzıklan daraltan da genişleten de Aîlahtır. Kullar yaptıkları harcamaların karşılığını kat kat alacaklardır.

Taberi, âyetin bu bölümünün izahında, rızkın dar veya bol oluşunun Alla-tim elinde olduğunu beyan etmiştir ve Resulullahın şu hadis-i şerifinde de aynı meseleninbeyan edildiğini zikretmiştir.

Enes b. Malik diyor ki:

"Resulullah (s.a.v.)'m zamanında (bir ara) fiyatlar yükseldi. Dediler ki: "Ey Allanın Resulü, bize fiyat (Narh) koysana " Resulullah: "Şüphesiz ki fiyat koyan, daraltan, bollaştıran ve nzıklandıran ancak Allahtır. Ben dilerim ki rab-bimiıı huzuruna çıktığımda sizden herhangi biriniz benden kanı ve malı hakkın-da bir haksızlıktan dolayı bir şey istemiş olmasın. [120]

246- Musadan sonra gelen îsrailoğuHarından bir topluluğu görmedin mi? Onlar Peygamberlerine şöyle demişlerdi: Bize bir hükümdar gönderde allah yolunda savaşalım." Peygamber de "Ya savaş size farz kılınınca savaşmazsanız?" dediğinde "Memleketimizden ve çocuklarımızdan üzskîsş--tırıldığımız halde niye Allah yolunda savaşmayalım?" demişlerdi. Fakat onlara savaş farz kılınınca da pek azı müstesna, savaştan yüz çevirdiler. Allah zalimleri çok iyi bilir

Ey Muhammed, Musanın ölümünden sonra İsrailoğullarmm ileri gelenlerini, başkalarım ve şereflilerini kalb gözüyle görüp benim de sana haber vermemle bilmedim mi? Bir zaman onlar. Peygamberleri İsmıûle veya Şem'una yahut Yûşâ b. Nun'a "Bizim için ordumuza komutan olacak birini gönder de onunla birlikte Allah yolunda, düşmanlarımıza karşı savaşalım." demişlerdi. Peygamberleri de onlara: "Ya savaş size farz kılınır

da Allah yolunda cihad edeceğinize dair yaptığınız vaadi yerine getirmeyip savaşmazsanız ne olacak" dedi. Onlar: "Bizleri Allah yolunda düşmanlarımıza karşı ve Allahın düşmanlarına karşı savaşmaktan alıkoyacak ne olabilir? Halbuki bizler ezilerek ülkelerimizden kovulup çoluk çocuğumuzdan ayn düştük." dediler. Kendilerine düşmanlarıyla savaşmak farz kılınınca da Talutla beraber nehiri geçen çok az kimseler hariç savaştan kaçtılar. Peygamberlerinden istedikleri cihadın farz oluşunu ayağa düşürdüler. Allah, vaadinde durmayan, verdiği sözü bozan zalimleri çok iyi bilmektedir.
Âyet-i kerimede, İsrailoğullannın ileri gelenlerinin kendisinden bir komutan istedikleri bildirilen Peygamberin hangi Peygamber olduğu hususu mü-fessirler tarafından ihtilaf konusu olmuştur. Vehb b. Münebbihe göre bu Peygamber îsmaildir. Süddiye ve Mücahide göer ise Şem'undur. Şem'umm mânâsı ise "Allah duamı kabul etti." demektir. Zira Şem'unun annesi Alİahtan kendine oğlan çocuğu nasibetmesini niyaz etmiş Allah da nasibetmiş o da oğlunun adını "Şem'un" koymuştur. Kaîadeye göre ise bu Peygamber Yûşâ b. Nûn'dur.
îsrailoğulannın ileri gelenlerinin, Peygamberlerinden, kendisiyle birlikte savaşacakları bir komutan istemelerinin sebebi, çeşitli şekillerde izah edilmiştir.
a- Vehb b. Münebbihin, İsrailoğullannın bu isteklerinin sebebini şöyle izah ettiği rivayet edilmektedir: Vehb diyor ki: "Hz. Musadan sonra İsrailoğul-(arına Peygamber olarak Yuşa b. Nun gönderilmişti. O, İsrailoğull arına Tevratı ve Allahın diğer emiTİerini tatbik ediyordu. Nihayet Allah onu da vefat ettirdi. Ondan sr-nra İsrail oğullarına Kâlib b. Yukarına gönderildi. O, da onlara Tevratı ve Allahın diğer emirlerini tatbik etti. Allah onunda ruhunu aldı. Ondan sonra İsrailoğullanna Hizkil b. Buzi gönderildi. Allah teala onun da ruhunu aldıktan sonra İsrailoğuIIan arasında olaylar büyüdü. Onlar, Allaha verdikleri ahdi unuttular. Öyle ki, putlar dikip Allanın dışında onlara tapmaya başladılar. Allah onlara, İlyas b.Nesi (Yasin) b. Finhasi Peygamber olarak gönderdi. Hz. Musadan sonra, İsrailoğullanna gönderilen Peygamberler, Tevratın unutulan bölümlerini hatırlatmak için gönderilirlerdi. İlyas, İsrai loğu fi arından "Ehab" diye adlandırılan bir Kralla birlikte bulunuyordu. Kral, İlyas Peygamberin sözünü dinliyor ve Onu tasdik ediyordu. İlyas da Krala yol gösteriyordu. İsrailoğull an nin diğer kabileleri ise bir kısım putlar edinmiş, Allahın dışında onlara tapıyorlardı. İlyas onları Allaha davet ediyor fakat bu

Kral dışında diğer İsrailoğuIIan onun hiç bir sözünü dinlemiyorlardı. O zamanda çeşitli Krallar bulunuyordu. Bunlar Şam diyarında çeşitli bölgelere yayılmışlardı ve her Kraİ belli bir bölgeyi kendisine ülke edinmişti ve orada yaşıyordu. Bir gün. Peygamber İlyasın sözünü dinleyen Kral ona: "Ey İlyas, vallahi senin insanları davet ettiğin şeyin batıl olduğunu görüyorum." dedi. İsrailoğullannın diğer Krallarını sayarak sözlerini şöyle devam ettirdi. "Bütün bunlar, Allahı bırakıp putlara tapıyorlar, bununla birlikte bunlar aynen bizim gibiler. Yiyorlar içiyorlar, çeşitli nimetlerden istifade ediyorlar, çeşitli eşyaları var. Dünyada hiçbir şeyleri eksik değil. Bizim onlardan herhangi bir üstün tarafımız olduğunu da görmüyorum." dedi. Bunun üzerine İl-' yas üzüldü ve istircada bulundu. Yani dedi. Saçları ve tüyleri üıperdi. Kralı bırakıp yanından çıktı. Kral da diğer Kralların yaptığı gibi putlara tapmaya devam etti.
Ilyastan sonra da İsrailoğullanna Elyesa Peygamber geldi. O da, Allahın dilediği kadar onların içinde kaldı. Sonra Allah onun da ruhunu kabzederek kendisine aldı. Bundan sonra İsrailoğullanna, bir kısım insanlar geldiler. Fakat İsrailoğullannın günahları gittikçe arttı. İsrailoğullannın elinde büyüklerden birbirlerine intikal edip gelen bir Tabut bulunuyordu ki bu tabutun içinde, bir huzur ve Musa ile Hanımın ailesinin bıraktıklarından aita kalanlar vardı. İsrailo-ğuiları, düşmanla her karşılaştıklarında bu tabutu Önlerine alarak yürüyorlar ve bu sayede, Allah onlann düşmanlarını mağlup ediyordu.
Sonra İsrailoğullanna "İyla" isimli bir Kral geldi. Allah, İsrailoğullannın "İlya" denen yerdeki dağlarını bol ve bereketli kılmıştı. O dağa düşman gelemiyor, İsrailoğuIIan da o dağın dışında başka bir yere muhtaç olmuyorlardı. Öyle ki kayalar üzerine serdikleri topraklara ektikleri mahsuller, sıktıklan zeytin yağlan onlara yetiyordu. İsrailoğuIIan arasında olaylar büyüyünce ve onlar, Allaha verdikleri sözü terkedince, kendilerine düşman musallat oldu. Onlar da önceleri yaptıklan gibi tabutu da yanlarına alarak düşmana karşı çıktılar, savaştılar. Fakat mağlup oldular. Öyle ki düşman, tabutlanm alıp götürdü. Onlar da Kralları, İyla'ya giderek tabutun düşman tarafından gaspedildiğini bildirdiler. Bunun üzerine Kral başını yere eğdi ve üzüntüsünden öldü. İşte bundan sonra İsraiİoğulla-nnın işi iyice karıştı. Düşmanları onlara baskın yaptı. Çocuklannı ve kadınlarım esir aldı. O sırada içlerinde Allahın Peygamberi İşmoil bulunuyordu. Fakat İsrailoğuIIan

onun hiçbir sözünü dinlemiyorlardı. İşte Allah teala bu âyette, Hz. Muhammede bu Peygamberi haber vermektedir.
İsrailoğuIIan, Peygamberleri, İşmoil b. BâH'ye: "Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım." dediler. Zira, İsrailoğullannın, iyi olma du-rumlan, Kral ve Peygamberle uyum içinde olmaları halinde gerçekleşiyordu. Kral onları sevk ve idare ediyor fakat Peygamberi dinleyip emirlerine bağlı kalı-yordu. İşte böyle olduklannda İsrailoğuIIan mutlu oluyorlardı. Fakat Kralları Peygamberlerine karşı gelip onların emirlerini bırakınca İsrailoğull arının hali perişen oluyordu. Zira insanlar, Peygamberi bırakıp Kralın emrine talip oluyorlardı. Böylece Peygamberlerden bazılarını yalanlıyor, bazılarını da öldürüyor-lardı. İsrailoğulannın bu kötü durumları devam etti. Nihayet Peygamberlerine "Bize bir komutan gönder de onunla birlikte Allah yolunda savaşalım." dediler. Peygamberleri de onlara: "Sizde vefakârlık, sadakat ve cihad isteği yoktur." dedi. Onlar da "Biz, cihaddan çekiniyor ve ondan geri duruyorduk. Çünkü bizler, memleketimizde güven içindeydik. Kimse bizim topraklanmıza ayak basmıyor ve kimse bize orada galip gelemiyordu. Şimdi ise durum farklı. Bizim cihad etmekten başka çaremiz yoktur. Düşmanımıza karşı cihad hususunda rabbimize itaat edeceğiz. Çocuklanmizi ve kadınlarımızı düşmana karşı koruyacağız." dediler
b- Süddi ise, İsrailoğullarnn Peygamberlerinden, savaşmak için bir komutan istemelerinin sebibini şöyle izah etmiştir. İsrailoğullan, Âmâlıklara karşı savaşıyorlardı. Onlann o zaman ki Kralı Calut idi. Âmâlıklar, İsrailoğullanna galip geldiler. Onları haraca bağladılar ve.Tevratlarmi ellerinden aldılar. Bu yüzden İsrailoğullan, Allah tealaya, kendisiyle düşmana karşı savaşacakları bir Peygamber göndermesin! diliyorlardı. Ancak İsrailoğullannın, kendilerinden Peygamberler gelen torunun kolu helak olmuştu. Onlardan sadece hamile olan bir kadın kalmıştı. îsrailoğullan o kadını bir yerde ikamete mecbur eltiler. Kadının kız çocuğu doğurup onu oğlan çocuğu ile değiştireceğinden korkuyorlardı. Çünkü kadın, kendisinden doğacak olan çocuğa, İsrailoğullarınm çok rağbet ettiklerini anlamıştı. Kadın Allaha yalvarıyor, kendisene erkek çocuk nasibetme-sini niyaz ediyordu. İşte bu kadın nihayet bir erkek çocuk doğurdu. Çocuğun ismini "Şem'un" koydu. Bu çocuk büyüdü, Kadın onu, Tevrat ı öğrenmesi için Kudüse gönderdi. İsrailoğullarınm âlimlerinden bir yaşlı din adamı onu evlat edinip büyütmeyi üzerine aldı. Çocuk Peygamber olacak çağa

ulaşınca, kendisini büyüten o ihtiyar din adamının yanında uyurken ona Cebrail geldi ve ihtiyarın sesine benzer bir sesle "Ya Şimol" diye seslendi. Çocuk uyanıp ihtiyar zatın karşısına dikildi ve ona "Beni sen mi çağırdın baba?" dedi. İhtiyar çocuk korkmasın diye hayır demedi yat uyu evladım dedi. Çocuk yatıp uyudu. Cebrail tekrar seslendi. Çocuk yine kalktı ve ihtiyara aynı şeyi sordu. İhtiyar da ona: "Yat uyu şayet seni üçüncü defa çağırırsam bana cevap verme." dedi. Fakat üçüncü defa Cebrail çocuğun gözüne göründü, ve ona: "Kavmine git. Onlara, rabbinin Peygamberliğini tebliğ et. Zira Allah seni onlara Peygamber olarak gönderdi." dedi. Şem'un kavmine gidip durumu anlatınca onlar onu yalanladılar ve: "Sen Peygamberlikte acele ettin. Sen henüz bu mertebeye erişmedin. Eğer sen doğru isen bize bir komutan tayin et de Allah yolunda onunla birlikte savaşalım. O komutan de senin peygamberliğinin mucizesi olsun." elediler. Şem'un da onlara "Belki de savaşmak size farz kılınınca savaşmayacaksınız" dedi.
Âyet-i kerimede: "memleketimizden ve çocuklarımızdan uzaklaştırıldığımız halde niye Allah yolunda savaşmayalım" buyurulmaktadır aslında bu ayetin ifadesi genel bir mana taşımakta ise de İsrail oğullarından sadece belli bir sınıf memleketlerinden çıkarılmıştır. Bunlar da esir düşen insanlardır. Çünkü pey-gamberilerinden komutan gönderilmesini isteyen İsrailoğullan bu istekleri esnasında kendi vatanlarında bulunuyorlardı.
Yine âyet-i Kerime'de "Fakat onlara savaş farz kılınınca da pek azı müstesna savaştan yüz çevirdiler." buyrulmaktaehr. Bu âyette istisna edilen "Pek az" kimseler, Talutla birlikte nehirden su içmeyerek karşıya geçen itaakâr askerlerdi.
Taberi diyor ki: "Bu âyet-i kerime, Peygamberimizin döneminde bulunan Yahudileri, Allanın Resulünü yalanlamaları ve rablerinin emrine karşı gelmeleri sebebiyle kınamaktadır. [121]

247- Peygamberleri onlara şöyle dedi: "Allah size hükümdar olarak Talutu gönderdi." Onlar da: "Nasıl olur da Talut bize hükümdar olur. Halbuki biz hükümdarlığa ondan daha iaytkız. Ona çok mal verilmemiştir." dediler. Peygamber: "Allah onu sizin için hükümdar seçti, ilim ve vücut bakımından geniş imkân vererek gücünü artırdı., Allah, mülkünü dilediğine verir. Allah, lütfü bol olandır ve her şeyi çok iyi bilendir" dedi.
Peygaberleri onlara dedi ki: "Allah size dilediğiniz şeyi verdi. Ordunuza komutan olarak Talutu gönderdi." Onlar da

Peygambere şu cevabı verdiler: "O bizim üzerimize nasıl hükümdar olacak? O, Bünyaminin torunlarındandir. Onların ne hükümdarlığı ne de Peygamberliği vardır. Biz, hükümdarlığa Talutta;ı üa-ha layıkız. Çünkü biz, Yakubun oğlu Yahudanın torunlarıyız. Ayrıca Talut kendisine çokça mal verilen birisi değildi." Peygamber onlara: "Allah onu, ilim ve vücut bakımından sizden üstün kıldı. Ona sizden fazla ilim ve sizden büyük bir vücut verdi. Allah, mülkünü yarattıklarından dilediğine verir. Çünkü mülkünün tasarrufu onun elindedir. Allah, lütfü ve ihsanı bol olan ve kimlerin ikrama layık Olduklarını çok iyi bilendir." dedi.
Katade diyor ki: "îsrailoğulkmndan meşhur olan iki torun soyu yardi: Birisi Peygamberlik verilen torunlar diğeri de hükümdarlık verinlen torunlardı. Kendilerine Peygamberlik verilen torunlar, Leyinin torunlarıdır. Talut bu iki torun soyundan da gönderil mey i ne e İsrailoğullan onu benimsemediler ve karşı çıktılar.
Talutun İsrailoğullanna hükümdar tayin edilmesi olayı, müfessirler tarafından özetle şu şekilde anlatılmaktadır:
a- Vehb b. Münebbih eliyor ki: "İsrailoğullarınm ileri gelenleri, Peygamberleri İşmoil b. Bâli'ye "Bize bir hükümdar gönder de onunla birlikte Allah yolunda savaşalım." dediler. Peygamberleri kendileri için bir hükümdar göndermesini Allahtan diledi. Allah da onların Peygamberlerine "Evindeki boynuzun içindeki yağa bak. Senin yanına biri gelir de boynuzdaki yağ damlamaya başlarsa işte İsrailoğullarınm hükümdarı o kimse olacaktır. Sen o kimsenin başını o boynuzdaki yağ ile yağla ve onu İsrailoğullanna hükümdar tayin et ve ona vazifesini bildir" diye buyurdu. İşmoil Peygamber böyle bir adamın gelmesini beklemeye başladı. Talut, deri tabaklayan bir sanatkârdı ve Bünyaminin soyundan gelen torunlardandı. Bu torunlarda ise Peygamberlik ve hükümdarlık yoktu. Bir gün Talut, kaybolan bir hayvanını armaya çıktı. Yanında da oğlu bulunuyordu. Peygamberin evinin yanından geçerken oğlu ona "Bu Peygamberin evine girip te kaybolan hayvanımızı ona anlatsak o bize bir yol gösterir ve o hayvan hakkında bizim için hayırlı bir duada bulunur." dedi. Talut oğluna: "Söylediğin şeyin bir mahzuru yok" dedi. İkisi birden Peygamberin evine girdiler.
Hayvanlarının durumunu ona anlatıp dua etmesini isterken, orada boynuzun içindeki yağ damlamaya başladı. Peygamber kalkıp yağı aldı ve Taluta "Başını uzat." dedi. Talut başını

uzattı. Peygamber onun başını yağladı ve ona: "Sen, İsrailoğuUannın hükümdarısın. Allah bana seni onların başına hükümdar yapmamı emretti." dedi.Talutun Süryanicedeki adı "Şadil b. Kays" idi. "Talut, Kral oldu." demeye başladılar. Bunun üzerine İsrailoğuHannin ileri gelenleri, Peygamberlerinin yanına vardılar. Ve ona "Nasıl olur da Talut bize hükmeder? Halbuki o ne Peygamberlik ne de hükümdarlık ailesindendir. Sen de biliyorsun ki peygamberlik ve iktidar Levi ve Yehuda ailelerine aittir." Bunun üzerine Peygamberleri onlara "Allah onu sizin üzerinize seçti. İlim ve vücut yönünden onu sizden güçlü kıldı." dedi.
Süddi ise, Talutun hükümdar oluşunu şöyle anlatmaktadır: İsrailoğullan Şem'un Peygamberi yalanlayınca ve ona "Eğer sen doğru isen, bize bir komutan getir de onunla birlikte Allah yolumla savaşalım. O da senin Peygamberliğinin mucizesi olsun." dediler. Şem'un da onlara "Bel ki de savaş size farz kıhmrsa savaşmazsınız." dedi. Onlar da: "Allah yolunda nasıl savaşmayız? Bizler yerimizden ve çoluk çocuğumuzdan uzaklaştırıldık." dediler. Bunun üzerine Şem'un Allaha niyaz etti. Allah da ona, İsrailoğulianna hükümdar olacak kişinin boyunu belirleyen bir âsâ gönderdi. Şem'un, İsrailoğulianna "Size gelecek olan hükümdarın boyu bu âsa'nın boyu kadar olacaktır." dedi.
Onlar, kendi boylarını Ölçtüler. Fakat âsâya uygun olmadığını gördüler. Talut da suculuk yapan birisiydi. Merkebiyle su taşıyordu. Merkebi kayboldu. Talut onu aramaya başladı. İsrailoğullan onu görünce, çağırıp onun boyunu ölçtüler. Talutun boyu tam âsâya denk geldi. Bunun üzerine. Peygamberleri, İsrailoğulianna: "Allah size hükümdar olarak Taiutu gönderdi." dedi. İsrailoğullan da: "Sen şu andakinden daha fazla yalancı olmamıştın. Soyundan hükümdarlar çıkan torunlar biziz. O, bu gibi torunlardan değil. Ayrıca ona bolca mal verilmemiş ki biz ona uyalım." dediler. Peygamberleri de onlara: "Allah onu, size karşı seçti. İlim ve vücut yönünden onu sizden daha güçlü kıldı." dedi.
Talutun ilminin fazla oluşunun sebebinin, ona vahiy gelmesi hadisesinden olduğu rivayet edilmiştir. Boyunun da İsfailöğU Harından uzun olduğu, diğer insanların ancak onun omuzuna ulaşabildikleri rivayet edilmiştir[122]

248- Peygamberleri onlara dedi ki: "Onun hükümdarlığının delili, Tabut denilen sandığın size gelmesidir. Onun içinde size,

rabbinizden bir huzur ve Musa ailesi ve Harun ailesinin bıraktıklarından arta kalanlar vardır. Onu, melekler taşıyacaktır. Eğer iman ediyorsanız bunda sizin için ibret vardır.
Peygamberleri onlara şöyle dedi: "Talutun hükümdarlık alâmeti, kendisiyle zafer dilediğiniz tabutun size tekrar iade edilmesidir. O tabutta sizin için bildiğiniz alametlerden dolayı vakar ve gönül rahatlığı vardır. Yine onda Musa ailesinden, Harun ailesinden geri kalan, Musanın âsâsı, takunyaları. Musanın Tur dağında kendisine vahyedilenlerin yazılı olduğu Levhalardan bir kısmı bulunmaktadır. O tabutu melekler getirip Talutun evine koyacaklardır. Şüphesiz ki tabutun Melekler tarafından taşınarak size gelmesinde sizin için bir alâmet ve delil vardır. Şayet sizler, söylediğim şeylerde bana inanıyorsanız bu böyledir.
Allah teala bu âyet-i kerimede, İsrailoğuUannın. Peygamberlerinden kendilerine gönderilmesini istedikleri hükümdara uymadıklarını, o hükümdardan, gerçek hükümdar olup olmadığını ortaya koyan bîr delil istediklerini, bunun üzerine de Peygamberlerinin tabutun gelmesini delil gösterdiğini beyan etmektedir.
Her ne kadar bu âyet-i kerime, geçmişteki İsrailoğuUannın, Peygamberlerine karşı geldiklerini haber verir mahiyette ise de aslında âyet-i kerime, Rcşu-lullahın. Hicreti esnasında çevresinde bulunan Kureyza ve Nadr oğullan gibi Yahudileri ıyamıaktadir. Bunların, daha Önce Resulullahı vasıta yaparak düşmanlarına karşı yardım dilediğinde bulunmalarına rağmen Resulullah geldikten sonra ona karşı çıkmalarını ve ona iman etmemelerini kınamakla, onlun atalarının izini takibetmekle suçlamaktadır.
Aynea âyet-i kerime, Hz. Muhammede iman eden samimi Müslümanları da cihattan geri kalma, zevkti Kafaya dalıp eğlenme gibi davranışlarda Yahudilere uymamaları hususunda uyarmaktadır Onları cihada teşvik etmektedir.
Âyette zikredilen "Tabuf'dan maksat, İsrailoğullanmn, düşmanlarına karşı beraberlerinde taşıdıkları ve onun sayesinde düşmanlarım mağlup ettikleri bir tabuttur. İsrailoğullan peygamberlerine karşı çıktıkça Allah teala bu tabutu ellerinden almış ve zaman zaman da onlara geri vermiştir.
Müfessirler Allah tealanın, gelmesini Talutun hükümdarlığına bir alamet kıldığı bu tabutun geliş şekil ve sebebini izahta

çeşitli görüşler zikretmişlerdir. Bazılarına göre bu tabut, Musa ve Hamının zamanından itibaren, babadan oğula miras olarak intikal etmek üzere İsrailoğuilannın elinde bulunuyordu. Fakat bir zaman geldi ki, kâfirlerin Krallarından biri bu tabutu israiloğuilannın elinden gasbetti. Sonra Allah teaia, Talutun hükümdarlığına bir delil olmak üzere onu tekrar İsrailoğullarına döndürdü.
Vehb. b..Münebbih'in bu hususu şöyle anlattığı rivayet edilmektedir. "Şi-moil Peygamberi besleyip büyüten "Ayli" adındaki yaşlı bir zatın iki genç oğlu bulunuyordu. Bu gençler, kesilen kurbanlar hakkında daha önce olmayan iki âdet icadetmişlerdi. Öyleki İsrailoğullan, kesmiş oldukları kurbanların etlerini pişirirken karıştırmak için kanca şeklinde iki kaşık icadetmişlerdi. Bu iki kancaya takılıp çıkan etler, onu karıştıran kâhine ait oluyordu. Aylinin oğulları, bir çok kancalar yaptılar. Kadınlar, Kudüse gelip namaz kıldıklarında bu adamlar o kadınlara laf atıyorlardı. Bir gün Şimoil, Aylinin evine doğru yatmış uyurken gaipten "Ey Şimol" diye bir ses işitti. Şimoil yerinden fırlayıp Aylinin yanına geldi ve ona "Emret, beni niçin çağırdın?" dedi.
Ayli de: "Ben seni çağırmadım, git uyu." dedi. Şimoil giüip uyudu. Tekrar "Ey Şimoil" diye bir ses işitti. Yine yerinden kalkıp Ayliye gitti ve ona "Buyur, ne emrediyorsun, beni niye çağırdın?" dedi. Ayli, "Ben seni çağırmadım. Dön ve tekrar uyu. Yine bir şey işitecek olursan de ki: "Buyur emret yapayım." dedi. Şimoil gidip tekrar uyudu. Yine "Ey İşmoil" diye bir ses işitti, Bu defa "Buyur, işte ben buradayım emret yapayım." dedi. O ses "Ayli'ye git ve ona de ki: Çocuk sevgisi sana oğullanılın, Kudüsün ve kurbanlarımın haklarında bir kısım şeyler uydurmalarına ve bana karşı gelmelerine mani olmanı engelledi. Ben, kâhinliği ondan ve oğullarından alacağım. Onu da iki oğlunu da mutlaka helak edeceğim." dedi. Sabah olunca Ayli İşmoile, kendisine ne söylendiğini sordu.
O da meseleyi ona anlattı. Bunun üzerine Ayli dehşetli bir şekilde korktu. Sonra çevrelerinde bulunan düşmanları onlara saldırdı. Ayli iki oğluna düşmana karşı çıkmalarını ve onunla savaşmalarını emretti. İki oğlu çıkıp, yanlarına tabutu da alarak düşmanlarına karşı savaşmaya gittiler. Tabutun içinde Levhalar ve Musanın âsâsı da bulunuyordu. Onlar tabutu, düşmanlarına karşı zafer elde etmeleri için yanlarında götürmüşlerdi. Onlar savaşa gidince Ayli de arkalarından haberlerini beklemeye başladı. Ayli tahtında otururken bir

adam geldi ve ona, iki oğlunun da öldürüldüğünü ve diğerlerinin de mağlup olduklarını bildirdi. Ayli "Tabut ne oldu?" diye sordu. Adam, tabutu düşmanın alıp götürdüğünü söyledi. Bunun üzerine Ayli göğsünü geçirerek, kürsüden kafasının üzerine düştü ve öldü. Tabutu gasbedenler, onu götürüp putların bulunduğu bir binanın içinde, tapmış olduklan putun altına koydular.
Fakat sabahleyin, putun aşağı düştüğünü, tabutun ise, onun üstüne çıktığını gördüler. Bunun üzerine tabutu aşağı indirip putu yukarı çıkardılar ve onun ayaklanın tabuta çivi ile çaktılar. Ertesi gün sabahleyin gelip putun iki elinin ve iki ayağının koptuğunu ve tabutun uluna yüzü koyun düştüğünü gördüler. Bunun üzerine birbirlerine şöyle dediler: "Siz biliyorsunuz ki hiçbir şey, İsrailoğul-lan hin ilahına karşı mukavemet edemez. Siz bunu putlarınızın bulunduğu binadan çıkann" Onlar tabutu çıkarıp şehirlerinin bir kenarına attılar. Bunun üzerine o yörede yaşayan insanların boyunlarında bir ağrı meydana geldi. Onlar bunun sebebini anlamayarak "Bu nedir?" diye hayrete düştüler. İs rai I oğullarından, esir düşen bir cariye onlara, "Bu tabut burada bulunduğu müddetçe sizler arzu etmediğiniz şeyleri görmeye devam edersiniz. Siz bunu şehirinizden çıkarın" dedi. İsrailoğullan o cariyeye "Yalan söylüyorsun." dediler.
Cariye de "Bunun doğnı olduğunun delili şu olacaktır. Sizler yeni doğurmuş ve hiç koşulmamış iki inek getirin. Sonra onlan bir arabaya koşun, tabutu da arabanın üzerine koyun ve onları sürün, yavrularını da geride bırakın. Göreceksiniz ki onlar tam boyun eğerek gidecekler. Sizin ülkenizden çıkıp İsrailo-ğuilannın toprağına ayak basınca da boyunduruklarım kırıp yavrularına doğru koşup geleceklerdir." Onlar bunu yaptılar. Koşulan hayvanlar, kendi topraklarından çıkıp İsrailoğuilannın topraklarına varınca boyunduruklarını kırıp yavru-lanna doğru koşmaya başladılar. Tabutu ise, İsrailoğuilannın sebzeliği olan bir harabeye bıraktılar. İsrailoğullan tabutu görünce korkup şaşırdılar.,Ve ona doğru yöneldiler. Fakat ona yaklaşan herkes ölüyordu.
Bunun üzerine Peygamberleri îşmoil "Bunu insanlara gösterin. Kim, kendisinde buna yaklaşma gücü hissederse o yaklaşsın." dedi. Bunun üzerine insanları çağırıp tabutu onlara gösterdiler. İsrailoğullan m! an. iki adam dışında kimse ona yaklaşamadı. İşmoil Peygamber bu iki adama, tabutu götürüp annelerinin evine koymalarına izin verdi. Anneleri dul bir kadındı. Bu tabut,

Talut hükümdar olup İsrailoğullannın aralan, Peygamberleri İşmoil ile düzelinccye kadar o kadının evinin önünde kaldı.
Vehb b. Münebbihe göre bu tabutu gasbedip götüren Kral Calul idi Tabutu Ürdün'e götünnüştü. Diğer bir kısım müfessirlere göre, ise, Allah tealanın Talutun hükümdarlığına alamet kıldığı bu tabut gasbedilmişti. O, çölde bir yerde bulunuyordu. Zira Hz. Musanın vefatı sırasında onu genç arkadaşı Yuşa b. Nûn'a bırakmıştı. Melekler onu oradan alıp Talutun evine getirmişlerdi. Katade ve Rehi' b. Enes bu görüştedirler.
Taberi diyor ki: "Tercihe şayan olan görüş, Tabutun, İsrailoğullarının elinde iken düşmanları tarafından gasbedildiğini, daha sonra da düşmanlarının elinden çıkıp tekrar İsrailoğullanna döndürüldüğünü söyleyen görüştür. Zira, Tabut kelimesi âyet-i kerimede harf-i tarifi ile zikredilmiştir. Bu da, tabutun İsrailoğullan tarafından tanınan bir tabut olduğunu ifade eder. Şayet onların bilmedikleri ve çölde bulunan bir tabut olsaydı tabut kelimesi harf-i tarifiyle zikredilmezdi.
Âyet-i kerimede; "O tabutun içinde size rabbinizden bir huzur vardır." buyrulmaktadır. Müfessirler, burada "Huzur" diye tercüme edilen kelimesinden neyin kastedildiği hakkında çeşitli görüşler zikretmişlerdir.
a- Hz. Aliden nakledilen bir görüşe göre buradaki "Sekinet" kelimesinden maksat, insanın yüzüne benzer bir yüzü bulunan ve esen bir çeşit rüzgârdır.
b- Mücahide göre ise bu âyette zikredilen "Sekinet" kedi başı gibi bir başı bulunan ve iki de kanadı bulunan bir yaratıktır.
c- Vehb b. Mühebbihten nakledilen başka bir görüşe göre "Sekinet" ölmüş kedi başı şeklinde bir yaratıktır. Tabutun içinden kedi sesi çıkınca İsrailo-ğırilan zafere erişeceklerini garanti ediyorlardı.
d- Abdullah b. Abbas ve Süddiden nakledilen başka bir görüşe göre burada zikredilen "Sekinet"ten maksat, içinde Peygamberlerin kalbi yıkanan altından bir leğen idi.
e- Vehb b. Münebbihten nakledilen başka bir görüşe buradaki "Sekinef'ten maksat, Allah tarafından gönderilen ve konuşan bir ruh idi. İsraioğullan bir şey hakmda ihtilafa düştükleri zaman o ruh konuşuyor ve onlara istediklerini bildiriyordu.
f- Ata b. Ebi Rebaha göre buradaki "Sekinef'ten maksat, İsraioğullannin bildikleri bir takım alametlerdi. Bunları gördüklerinde sükunete kavuyuyorlardı.

g- Rebi' b. Enesten nakledilen başka bir görüşe göre buradaki "Sekinef'ten maksat, rablerinin rahmetiydi.
h- Katadeden nakledilen diğer bir görüşe göre buradaki "Sekinef'ten maksat, vakar ve sükunettir.
Taberi diyor ki: "Sekinet hakkında ifade edilen bu görüşlerden doğruya en yakın olanı, Ata b. Ebi Rebahtan nakledilen görüştür. O da Sekinetten maksat, İsrailoğullarının bildikleri ve kendisini görünce sükunete kavuştukları bir kısım alametlerdir." şeklindeki görüştür. Zira, "Sekinet" kelimesi Arapçada kökünden gelmekte, mânâsı ise "Sakin olmak, mutamın olmak" demektir. Sekinet1 in mânâsı bu olduğuna göre bu âyette zikredilen "Sekinef'ten maksat, Hz. Alinin dediği gibi özel bir şekil olan ve estiğinde sükunete kavuşturan bir rüzgâr olabilir. Mücahidin dediği gibi özel bir şekilde olan ve İsrailoğul-lanni huzura kavuşturan bir hayvan olabilir. Diğerlerinin zikrettikleri yaratıklar şeklinde de olabilir. Önemli olan, ortaya çıktığında İsrailoğullanna huzur vermiş olması ve onları mutam in etmesidir.
Yine âyet-i kerimede, "O tatubutun içinde Musa ailesi ve Harun ailesinin bıraktıklarından arta kalan vardır." bu ynıl m aktadır. Müfessirler, bu arta kalan şeyler hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir.
a- Abdullah b. Abbas, Katade, Süddi, Rebi' b. Enes ve îkrimeye göre bunlardan maksat, Hz. Musanın âsâsi bir de Hz. Musanın, rabbinden getirdiği levhaların parçalandır.
b- Ebu Salih ve Atiyye b. Sa'de göre burada zikredilen "Ana kalan" şeylerden maksat, Hz. Musanın âsâsı, Hz. Hanımın asası, bir de levhaların az bir kısmı idi.
c- Sevri'den nakledilen başka bir görüşe göre bu arta kalan şeylerden maksut, Hz. Musanın âsâsı ve takunyaları idi.
d- Vehb b. Münebbihten nakledilen başka bir görüşe göre buradaki "Arta kalan şey"den maksat, sadece Hz. Musanın âsâsıdır.
e- Abdullah b. Abbas ve Ata b. Ebi Rebah'dan nakledilen diğer bir görüşe göre burada ifade edilen, arta kalan şeylerden maksat, Hz. Musaya gönderilen levhaların parçalan ve kınklan idi.
f- Dehhaktan nakledilen başka bir görüşe göre bu âyette, Hz. Musa ve Harundan kaldığı söylenen şeylerden maksat, Allah yolunda cthâd etmektir.
Taberi diyor ki: "Tercihe şayan olan görüş, burada zikredilen "Arta kalan şeyler"in herhangi bir şey olduğunu kesin olarak

söylemeyen görüştür. Zira bu arta kalan şeylerin, Hz. Musanın âsâsı, levhaların parçalan, Tevrat veya Teyra-tın bir bölümü yahut takunyalar ya da Allah yolunda cihad etme emri olması mümkün olduğu gibi bunların hepsi veya bir bölümü de olabilir. Bu arta kalanların ne olduğunu beyan eden herhangi bir kelime zikredilmediğine ve bu hususta kesin ilim ifade eden herhangi bir haber bulunmadığına göre bu görüşlerden herhangi birini tercih edip diğerini zayıf görmeye mahal yoktur.
Âyet-i kerimede, tabutu Meleklerin taşıyacağı beyan edilmektedir. Meidelerin tabutu nasıl taşıyacakları müfessirler tarafından iki şekilde izah edilmiştir:
Abdullah b. Abbas, İbn-i Zeyd, Süddi ve Katadeye göre melekler bu tabutu, göklerle yer arasında taşımışlar ve İsrailoğulfannm arasına koymuşlardır. Zira İsrailoğulları, Peygamberleri İşmoilden, Talutun gerçekten hükümdar olduğunu beyan eden bir mucize istemeleri üzerine melekler de tabutu gündü^Ieyin getirip göz göre göre İsrailoğullannin arasına koymuşlar onlar da istemeyerek Talutun hükümdarlığını kabul etmek zorunda kalmışlar ve öfkeli bir şekilde onun evinden çıkıp gitmişlerdir.
Sevri ve Vehb b. Münebbihten nakledilen diğer bir görüşe göre melekler tabutu, sığırların çektiği arabayı idare ederek ve sığırları sürerek getinnişlerdir.
Taberi diyor ki: "Tercih edilen görüş, meleklerin tabutu, gökle yer arasında bizzat yüklenerek getirdiklerini söyleyen görüştür. Zira âyette meleklerin tabutu taşıdıkları zikredilmekte, onların onu herhangi bir vasıta ile getirdikleri bildirilmemektedir. [123]

249- Talut ordusuyla birlikte ayrıldıktan sonra şöyle dedi: "Şüphesiz ki Allah sizi bir ırmakla imtihan edecektir. Kim o ırmaktan su içerse benden değildir. Kim ondan tatmazsa bendendir. Eliyle bir avuç alan müstesna." Onların pek azı hariç, hepsi ırmaktan içtiler. Talut ve kendisiyle birlikte iman edenler, ırmağı geçtikten sonra: "Bugün Calut ve askerleriyle savaşmaya gücümüz yoktur." dediler. İçlerinden, Allaha kesinlikle kavuşacaklarına inananlar da: "Nice az topluluklar vardır ki nice çok sayıdaki topluluklara, Allanın izniyle galip gelmişlerdir. Allah, sabredenlerle beraberdir." dediler.
İs rai loğu 11 an, Peygamberlerinin kendilerine söylediği sözlere inandılar. Allahın Talutu kendilerine gönderdiğini kabul ettiler ve onun emirlerine boyun eğdiler. Talut da seksen bin savaşçıdan meydana gelen ordusunu düzenleyip Kudüsten

ayrılınca şöyle dedi: "Allah, kendisine nasıl itaat edeceğinizi ortaya çıkarmak için sizleri bir ırmakla imtihan edecektir. Sizden kim o ırmağın suyundan içerse o benim ordumdan ve bana itaat edenlerden değildir. Kim de bu ırmağın suyundan tatmazsa o benim ordumdandır ve bana itaat edenlerdendir. Ancak eliyle tek bir avuç alıp içenler hariç. Bunlar bendendir." Fakat onlardan pek azı hariç, hepsi ırmaktan içtiler. Çok içenler daha fazla susadı, emre uyarak tek avuç içenlerin ise susuzluğu gitti. Talut, kendisiyle beraber olan inanmış askerleriyle birlikte ırmağı geçince askerleri ona şöyle dediler: "Calut ve ordusuna karşı savaşmaya bizim gücümüz yetmez Allahın huzuruna kesinlikle çıkacaklarına ve sonunda mutlak Allaha döneceklerine inanlar ise şöyle dediler: "Nice az topluluklar vardır ki Allahın izni va takdiriyle nice çok sayıdaki topluluklara galip gelmişlerdir. Allah, yardımı ve zafer nasibetmesiyle, sabredenlerle beraberdir.
Âyet-i kerimede Talutun ordusuyla birlikte ayrıldığı zikredilmekledir. İsrailoğullan, Talutun gerçekten hükümdar olduğuna inamca içlerinden hasta, yaşlı ve savaşmaya gücü yetmeyen özürlüleri dışında hep birlikte Talutun ordusuna katılmışlardır. Bu ordunun sayısının seksen bin savaşçıya ulaştığı rivayet edilmektedir. Allah teaîa, çok sayıda olan bu orduyu susuzluğa düşürdükten sonra onlan bir nehire rastlatarak imtihan etmiş ve onları Taluta tanıtmıştır. Bu nehirin hangi nehir olduğu hakkında miifessirler iki görüş zikretmişlerdir.
a- Reb' b. Enes, Katade ve Abdullah b. Abbastan nakledilen bir görüşe göre bu nehir, Ürdün ile Filistin arasında bulunan, suyu tatlı bir nehirdir.
b- Yine Abdullah b. Abbas ve Süddiden nakledilen diğer bir görüşe göre bu nehir Filistin nehridir.
Talut ordusuna bu nehirden su içmemeyi emretmiş ancak bir avuç içmeye müsaade etmiştir. Fakat ordusundan pek az kimseler hariç diğerlerinin hepsi bu nehirden su içmiş ve Talutun emrine karşı gelerek imtihanı kaybetmişlerdir. Bu nehirden hiç su içmeyenler veya sadece bir avuç içip fazla içmeyenler, gerçekten iman etmiş olan kişilerdi. Kâfir ve münafıklar ise orada bolca su içiyorlar buna rağmen suya kanmıyorlardı.
Ayet-i kerimede Talutun ve ona iman edenlerin, nehri geçtikleri zikredilmektedir. Müfessirler, Talutla birlikte nehiri geçen İnsanların sayısının ve "Bugün Biz Caluta ve ordusuna güç

yetiremeyiz." diyenlerin sayısının ne kadar olduğu hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir.
a- Berab. Âzib, Katade ve Rebi' b. Enese göre, Talutla birlikte nehirden sadece iman eden insanlar geçmişlerdir. Ve sayıları da Bedir savaşına katılan sahabilerin sayısı kadardır. Yani, üç yüz on kişidir.
Ebu İshak diyor ki:
"Ben, Bera b. Âzibin şunu söylediğini işittim." "Ben muhammed (s.a.v.)'in Bedir savaşını gören sahabilerinden işittim ki onların sayıları Talutla birlikte nehri geçen Talutun arkadaşlarının sayısı kadarmış. Bu sayı üç yüz oh küsur imiş. [124]
b- Süddi ve Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre, Talutla birlikte nehirden dört bin kişi geçmiş ancak, Cakıtu ve ordusunu gördükten sonra, kâfir ve münafıklar, Talulun ordusundan ayrılmışlar geride sadece, Bedir savaşma katılan müminlerin sayısı kadar samimi müslüman kalmıştır.
Taberi, bu son görüşü tercih etmiş. Talutla beraber müminlerle birlikte bir kısım kâfirlerin de nehirden geçtiklerini ve bu kâfirlerin Calütuıı ordusunu gördükten sonra Taluttan ayrılıp onu müminlerle birlikte, düşmanın karşısında bıraktıklarını söylemiştir. Zira, nehiri geçen insanlardan bir kısmı "Bugün Calut ve askerleriyle savaşmaya gücümüz yoktur." demişlerdir. Bunların, mümin kişiler oynadıkları muhakkaktır. Çünkü, diğer bir kısım insanlar da "Nice az topluluklar vardır ki nice çok sayıdaki topluluklara Allahın izniyle galip gelmişlerdir." demişlerdir. Bunlar da, âyette de belirtildiği gibi, mümin kimselerdir. Fakat Allah teala, âyette sadece mümin kimselerin ırmaktan geçtiğini belirt mistir. Çünkü gerçekte Talutla beraber kalanlar sadece onlar olmuşlardır. Diğerleri ise ayni ip gitmişlerdir. Bununla birlikte müfessirler, âyet-i kerimede zikredilen şu iki fırkanın da mümin mi yoksa birinin mümin diğerinin kâfir mi olduğu hususunda iki görüş zikretmişlerdir. Bu fırkalar, âyetin şu bölümünde zikredilenlerdir. "Calut ve ordusuyla savaşmaya gücümüz yoktur" diyen fırka ve "Nice az topluluklar vardır ki nice çok sayıdaki topluluklara Allahın izniyle galip gelmişlerdir." diyen fırkadır. Daha önce de belirtildiği gibi, Süddi, Abdullah b. Abbas ve İbn-i Cüreyce göre bu fırkalardan birincisi, nehiri geçen kâfir ve münafık olan fırkadır. İkinci fırka ise yine nehiri geçen samimi müminlerdir. Fakat Katade ve İbn-i Zeyde göre bu iki fırka da aslında nehirden çok az su içen ve Talutla birlikte orayı geçen mümin fırkalardır. Ancak bu mümin fırkalardan birinci olarak

zikredilenler imanlan zayıf olanlardır. İkincileri ise imanlan güçlü olanlardır. Zira müminlerin bir kısmının diğerlerinden daha azimli ve daha kararlı ol-malan mümkündür.
Taberi, daha önce de beyan edildiği gibi, Abdullah b. Abbas, Süddi ve İbn-i Cüreycden nakledilen birinci görüşü tercih etmiş ve bu fırkalardan birinin kâfir diğerinin mümin olduğunu söylemiştir.
İbn-i Abbas diyor ki: Bu ırmak Ürdün ile Filistin arasında bulunan, suyu tatlı ve güzel bir ırmaktır. Talutun ordusu susuzluktan şikayet etmiş o da onlara yukanda geçen cevabı vermiştir. [125]

250- Müminler Calut ve ordusuyla karşılaştıklarında şöyle dediler "Ey rabbimiz, üzerimize sabır yağdır. Ayaklarımıza kuvvet ve sebat ver ve kâfir kavme karşı bize yardım et.
Talut ve ordusu, Calut ve onun ordusuyla karşılaşınca şöyle dua ettiler: "Ey rabbimiz, sen bizim üzerimize sabır indir, ayaklanmızı yerlerinde sabit kıl. Calut ve ordusu karşısında mağlup duruma düşmememiz için bize kuvvet ver. Sen, ilahhğını inkâr edip putlara tapan bu kâfirlere karşı bize zafer nasibet. [126]

251- AHahın izniyle kâfirleri bozguna uğrattılar. Davut Calutu öldürdü. Allah, Davuda hükümdarlık ve hikmet verdi. Ve dilediği şcyîeri ona öğretti. Eğer Allah, insanların bir kısmını diğer bir kısmıyla dcfctmcscydi yeryüzü fesada uğrardı. Fakat Allah, âlemlere karşı lütuf sahibidir.
Allah, müminlerin duasını kabul etti, Talut ve ordusu, Calutun taraftarlarım, Allanın izni ve takdiriyle mağlup etli. Müminlerden biri olan Davud, azgın olan kâfir Calutu öldürdü. Allah, Davuda hükümdarlık ve Peygamberlik verdi. Ve ona zırh yapma sanatı gibi, dilediği şeyleri öğretti. Eğer Allah, iman ve itaat ehli vasıtasıyla şirk ve isyan ehlini defetmeseydi yeryüzü fesada uğrar, orada bulunanlar helak olur ve orada fitne çıkardı. Fakat Allah, bütün yaratıklarına karşı lütuf sahibidir. Onun için böyle yaptırdı.
*Hz. Davudun, kâfirlerin Kralı olan Calutu ne şekilde öldürdüğü hususunda müfessirler çeşitli rivayetler nakletmişlerdir.
a- Vehb b. Münebbihten nakledilen bir rivayette Vehb özetle şunları anlatmıştır: Talut, Calutun karşısına çıkınca Calut ona "Benimle teke tek vuruşacak bir kimseyi ortaya çıkarın. Eğer beni öldürürse benim ülkem sizin olsun, şayet ben onu

öldürecek olursam sizin ülkeniz benim olsun" demiştir. Bunun üzerine Hz. Davud, Taluta getirilmiş Talut da ona: "Eğer Calutu öldürecek olursa kızını onunla evlendireceğini ve onu, mallarının idarecisi yapacağını söylemiştir. Talut onu silahla teçhizattandırmış Davud ise bunu istememiş ve "Eğer Allah, ona karşı bana yardım etmeyecek olursa silahın hiçbir faydası olmaz." demiştir. Davud, Caluta karşı sapanla ve içine taş doldurduğu bir sepetle çıktı. Calut onu "Benimle sen mi savaşacaksın? dedi. Davud : "Evet" detli. Calut "vay haline, benim karşıma köpeğin karşısına çıkıyormuşcasına sapan ve taşla mı çıkıyorsun? Ben, senin etlerini parçalayacağım ve bugün seni kuıtlara kuşlara yem edeceğim." dedi. Davud da ona : "Ey Allahın düşmanı, sen, köpekten daha kötüsün." dedi. Bir Taş alıp sapanına koydu ve Caluta doğru attı. Taş Calutun iki gözünün arasına isabet etti. Kafasını kırarak içine girdi. Calut yere düştü. Ordusu mağlup oldu. Davud, Calutun kafasını kesti. Ordu, Calutu mağlup ettikten sonra Taluta dönünce herkes Calutu, kendisinin Öldürdüğünü idda etmeye başladı. Bazıları kılıcını getiriyor, bazıları diğer silahlarını getiriyor bazıları da Calutun vücudundan bir kısım parçalar kopararak getiriyordu. Davud, Calutun kestiği kafasını saklamıştı. Talut, "Kim Calutun başını getirirse onu öldüren odur." dedi. Bunun üzerine Davut Calutun başını getirdi ve Taluta: "Bana vaaüettiğini ver" dedi. Fakat Talut daha önce vermiş olduğu sözden dolayı pişman oldu ve Davuda "Biliyorsun ki Kralların kızlarının mehirleri pahalıdır. Sen cesaretli bir adamsın. Kızımın mehiri, düşmanlarımızdan üç yüz kişinin, sünnet edilirken kesilmesi gereken kabuklandır" dedi. Talut, bu davranışıyla Davudu öldürtmek istiyordu. Fakat Davut savaştı, düşmanlarından üç yüz kişiyi esir aldı. Onları sünnet edip kabuklarını aldı ve Taluta götürdü. Talut bu durumda kızını Davuda vermekten başka çare bulamadı. Fakat daha sonra buna pişman oldu ve Davudu Öldürmek istedi. Davud kaçıp dağlara sığındı. Talut onu takibetti ve çenber içine aldı. Bir gece Talut ve muhafızları uykuya daldılar. Davud dağdan gelip Talutun su içtiği ve abdest aldığı ibriği aldı. Sakalından kıllar, elbisesinden de parçalar kesip aldı. Sonra yerine dönüp Taluta şöyle bağırdı: "Muhafızlarını değiştir. Eğer ben isteseydim seni dün öldürürdüm. İşte senin ibriğin, sakallarının kılları ve elbisenin parçalan "Davud bu aldığı şeyleri Taluta gönderdi. Talut anladı ki, Eğer Davud isteseydi kendisini öldürmüş olurdu." bunun üzerine Talut Davuda yumuşak davranmaya

başladı. Ona güven verdi. Kendisinden Davuda herhangi bir kötülük gelmeyeceğine dair Allaha söz verdi ve çekilip gitti. Talut, son zamanlarda yine de Davudu öldümıek için planlar kuruyordu. Fakat ona bir şey yapamadan öldü.
Talut, savaştığı her düşmanı mağlup ediyordu. Vehb b. Münebbihe "Talut Peygamber miydi?" diye sorulunca o şeyle cevap vermiştir: "Taluta vahiy gelmiştir. Fakat onun yanında, kentlisine vahiy gelen "İşmoil" isimli bir Peygamber vardı. Talutu hükümdar yapan da o idi.
Vehb b. Münebbihin, Hz. Davudla Talutun arasında geçen bu olayı, daha farklı şekilde izah ettiği de rivayet edilmiştir. Mesela, diğer bir rivayette Vehb'in özetle şunları söylediği nakledilmektedir.
İsrailoğulları Talutun hükümdarlığını kabul edince, Peygamberlerine şöyle bir vahiy gelmiştir: "Taluta söyle, Medyen halkına karşı savaşsın. Orada hiçbir cani bırakmayarak hepsini öldürsün. Çünkü ben onu onlara galip getireceğim." bunun üzerine Talut, ordusuyla birlikte Medyenin üzerine yürüdü. Kralları hariç orada bulunanların hepsini öldürdü. Krallarını ise esir edip getirdi. Ayrıca canlı hayvanlarını da sürüp getirdi. Bunun üzerine Allah teala, Peygamberi İşmoile: "Talutun yaptıklarına hayret etmiyor musun? Ben ona bir şey emrettim. O ise emrime karşı geldi. Medyenlilerin Kralım sağ bırakıp esir aldı ve hayvanlarını da sürüp getirdi. Git ve ona de ki: "Ben, hükümdarlığı onun ailesinden mutlaka alacağım. Sonra da, kıyamete kadar bir daha bu duruma dönemeyecektir. Çünkü ben, bana itaat edene ikram eder, emrimi tutmayanı da hor ve hakir hale getiririm." diye vahyetti. İşmoil Talutu gördü ve ona "Ne yaptın? Niçin onların Kralını esir alarak getirdin ve hayvanlarını da sürüp getirdin?" dedi. Talut, "Ben, hayvanlarını kurban etmek için getirdim." dedi. İşmoil Taluta, "Allah, hükümdarlığı senin ailenden aldı. Bir daha kıyamete kadar ona dönmeyeceksin." dedi. Sonra Allah, İşmoile şunu vahyetti: "Sen îşi'ye git. O, oğullarını sana göstersin. Sana emrettiğim oğlunu Kudüsün yağı ile yağla. O, İsrailoğulhırının hükümdarı olsun'." İşmoil îşi'ye gitti ve "Oğullarını bana göster" dedi. îşi1 en büyük oğlunu çağırdı, O, vücudu iri ve yakışıklı bir genç olarak çıkıp geldi. İşmoil ona bakmca beğendi ve "Alhıha hamdolsun, şüphesiz ki Allah, kullarını çok iyi görendir." dedi. Allah teala da ona "Senin gözlerin zahiri görüyor. Ben ise kalblerde olanı bilirim." diye vahyetti. Bunun üzerine İşmoil "Bu oğlunu değil diğer oğlunu göster." dedi. îşi', îşmoile, altı oğlunu da gösterdi.

Herbirinde İşmoil "Bu değil" dedi. Nihayet ona "Senin bunlardan başka herhangi bir çocuğun var-mı?" dedi. îşi', "Benim, çobanlık yapan küçük bir oğlum daha var." dedi. İşmoil "Birini gönderip onu getirt." dedi. Bunun üzerine Davud geldi. O, beyaz ve kırmızı tenli birisiydi. İşmoil onu Kudüs yağı ile yağladı ve babasına "Sen bunu gizle, zira Talut bunun gelecekteki durumunu anlayacak olursa onu öldürür." dedi. İşte o dönemlerde Calut, ordusuya birlikte İsraioğullannm üzerine yürüdü. Talut da, İsrailoğullan ile birlikte Calutun karşısına yığınak yaptı. Her iki ordu da savaş hazırlığı yaparken, Calut, Taluta bir adam göndererek ona "Niçin sen benim kavmimi ben de senin kavmini öldüreceğiz? Seninle ben teke tek savaşalım veya sen dilediğin kimseyi benimle teke tek savaştır. Eğer ben seni öldürecek olursam iktidar benim olsun. Sen beni öldürecek olursan iktidar senin olsun." dedi. Bunun üzerine Talut, askerinin içine bir adam göndererek Calutla teke tek savaşacak kim var? Eğer o Calutu öldürecek olursa, Kral Talut kızını onunla evlendirecek ve onu mülküne ortak yapacak." diye ilan ettirdi. Bu sırada, Davudim babası îşi', Davudu Talutun ordusunun içinde bulunan diğer kardeşlerinin yanına gönderdi ve ona "Git kardeşlerini bana çağır ve diğer insanların durumunun ne olduğunu öğren ve bana bildir." dedi. Davud, kardeşlerinin yanına geldi ve orada, Kral Talut, Caluta karşı savaşıp onu öldürene kızını verecek " şeklinde bir ilan duydu. Davut, kardeşlerine "Sizin içinizde Calutla teke tek savaşıp ta Kralın kızı ile evlenecek birisi yok mu?" dedi. Onlar da: "Sen, ahmak bir çocuksun, Caluta karşı kim güç yetirebilir? O, zorbaların hayatta kalanların-dandir." dediler, Davut, kardeşlerinin istekli olmadıklarını görünce "Ben, gidip onu Öldüreceğim." dedi. Kardeşleri onu azarladılar ve ona kızdılar. Fakat Davut, onların bir ara dalgınlıklarından istiafade ederek gidip Kralın tellalının yanına vardı ve ona: "Caluta karşı teke tek ben savaşacağım." dedi. Tellal onu alıp Krala götürdü. Kral ona: "Bana İsrailoğullanndan bu gencin dışında kimse cevap vermedi ha? O da bu genç öyle mi?" dedi. Sonra gence "Yavrum, sen Caluta karşı teke tek savaşıp onu öldürecek misin?" dedi. Davud, "Evet" dedi. Kral, "Sen, şimdiye kadar, kendine güveneceğin bir şey yaptın mı?" dedi. Davud: "Evet, ben koyunlara çobanlık yapıyordum. Bir arslan bana hücum etti. Ben onun iki çenesini tutup ağzını ayırdım." dedi. Bunun üzerine Talut ona bir yay ve diğer bütün teçhizatı istetti. Davut onları giyip ata bindi. Halkın yanına vardı. Ve orada attan

inerek tekrar Kralın yanına döndü. Kral ve yanında bulunanlar "Bu genç korktu" demeye başladılar. Davut gelip Kralın yanında durdu. Kral ona "Ne var?" dedi. Davut, "Eğer Allah onu Öldürmeyecek olursa bu at ve bu silahlar onu öldüremez. Bırak beni de onunla dilediğim gibi savaşayım." dedi. Kral ona "Peki yavrum." dedi. Bunun üzerine Davut, torbasını aldı, içine taş doldurdu. Çobanlık yaparken yanında bulundurduğu sapanını aldı. Caluta doğru ilerledi. Ordusuna yaklaşınca, "Calut nerede Benimle teke tek savaşsın." dedi. Calut, bütün silahlarını kuşanmış bir şekilde atının üzerinde geldi. Davudu görünce "Teke tek seninle mi savaşacağım?" dedi. Davut, "Evet." dedi. Calut: "Sen benim karşıma köpeğin karşısına çıkarmış gibi sapan ve taşlarla mı çıkıyorsun?" dedi. Davut "Evet öye." dedi. Calut: "Peki şimdi senin etlerini göklerdeki kuşlara ve yerdeki kurtlara yem edeceğim." dedi. Davut, "Belki de Allah senin etini öyle yapar." dedi. Bunun üzerine sapanına bir taş koyup onu Caluta doğru fırlattı. Taş, Calutun başında bulunan miğferin burun tarafına isabet etti. Onun kafasını kırıp beynine işledi. Calut, kafası üzerine yere düştü. Davut ilerleyip kafasını kılmayla kesti. Boynundaki torbasıylîı birlikte, Talutu techizatıy-la birlikte sürükleyerek götürüp Talutun önüne attı. Herkes sevinç içindeydi. Talut geri dönerken, şehrin kapısına varınca, bütün insanların Davultan bahsettiklerini gördü. İçinden onu kıskandı. Bu arada Davut, Taluta gelip "Hanımımı ver." dedi. Talut, "Sen Kralın kızıyla mehirsiz olarak mı evlenmek istiyorsun?" dedi. Davut ona: Sen bana mehiri şart koşmam ıştın. Benim verecek bir şeyim yok." dedi. Talut ona: "Ben seni gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü tutmayacağım. Sen cesaretli bir adamsın. Bizim dağlarımızda insanlara karşı savaş açan bazı insanlar var. Bunlar sünnetsiz kişilerdir. Onlardan iki yüz kişiyi öldür ve kabuklarını bana getir." dedi. Bunun üzerine Davut, öldürdüğü her kişinin, sünnet eder gibi kabuğunu kesip ipe düzüyordu. İki yüz kişi tamamlanınca onların kabuklanın getirip Taluta verdi. Ve ona: "Artık hanımımı bana ver. Şart koştuğun şeyi getirdim." dedi. Talut da kızını onunla evlendirmek zorunda kaldı. Bunun üzerine insanlar Davudu daha fazla Övmeye başladılar. Bu defa Talut oğluna: "Davudu öldüreceksin." dedi. Talutun oğlu, "Sübhanallah, bu sana yakışır mı?" dedi. Talut "Sen ahmak bir çocuksun, yakında o seni de aileni de iktidardan uzaklaştıracaktır." dedi. Talutun oğlu, babasından bunları işitince, kızkarde-şinin yanına gitti ve ona: "Ben babamın, senin

kocan Davudu Öldüreceğinden korkuyorum. Kocana söyle de tedbirini alsın ve babamın gözünün önünden kay-bolsun." dedi. Davudun karısı durumu kocasına anlattı. Bunun üzerine Davut ortadan kayboldu. Sabah olunca Talut, Davudu çağırması için bir adam gönderdi. Davudun kansı, yatakta birisi yatıyormuş gibi bir şekil yaptı vq üzerine yar-ganı öıttü. Talutun gönderdiği adam geldi ve "Davut nerede? Kral onu çağırıyor gelsin." dedi. Kız ona: "Geceleyin hastalanmıştı. Şu anda gördüğünüz gibi yatağında uyuyor." dedi. Adamlar gidip Taluta durumu anlattılar. Talut biraz durdu, sonra tekrar adam gönderdi. Kızı yine: "Gördüğünüz gibi henüz uyanmadı." dedi. Gelen bu adamlar Krala gidip durumu anlatınca bu defa Kral, "Uyuşa da kaldırıp getirin." dedi. Onlar gidip yatağı kontrol ettiler fakat içinde kimseyi bulamadılar. Tekrar Kralagidip durumu anlattılar. Kral bu sefer kızını çağırttı ve ona "Bana karşı yalan söylemene sebep neydi?" dedi. Kızı da: "Böyle yapmamı benden Davut istemişti. Eğer öyle yapmayacak olsaydım beni öldüreceğinden korkuyordum." dedi. Davut dağlarda kaçak olarak yaşamaya devam etti. Nihayet Talut öldürüldü. Ondan sonra Davut gelip İsrailoğullanna hükümdar oldu.

b- Süddi ise Hz. Davulla Talutun arasında geçen bu hadiseyi özetle şöyle nakletmiştir. "Talutla birlikte nehirden Davudun babası on üç oğlu ile birlikte geçti. Davut, babasının en küçük evladı idi. Bir gün babasına geldi ve ona: "Ey babacağım, bu sapanımla her attığımı öldürüyorum," dedi. Babası ona: "Müjdeler olsun sana evladım. Allah senin rızkını, bu sapanına bağladı." dedi. Yine bir gün Davut, babasına gelerek: "Ey babacığım ben, dağların arasında yürüdüm. Orada yatan bir arslan gördüm onun sırtına binip kulaklarından tuttum. O bana bir şey yapmadı." dedi. Bunun üzerine babası ona: "Müjdeler olsun oğlum. Bu büyük bir şey, Allah bunu sana verdi." dedi. Yine başka bir gün, Davut babasına gelerek "Ey babacığım, ben dağların arasında yürüyor ve Allahı teşbih ediyorum. Benimle birlikte, Allahı teşbih etmeyen hiçbir dağ kalmıyor." dedi. Bunun üzerine babası ona: "Müjdeler olsun evladım. Bu, hayırlı bir şeydir. Allah bunu sana verdi." dedi. Davut, çobanlık yapıyordu. Babası ona ve diğer kardeşlerine azık getiriyordu. Bu sırada tsrailoğullannın Peygamberleri, içinde yağ bulunan bir boynuzu, demirden yapılmış bir elbiseyi (Zırhı) Taluta göndermiş ve ona "Sizin arkadaşlarınızdan Calutu öldürecek olan kişinin başına bu boynuz konulduğunda boynuz kaynayacak, ondan akan yağlarla o kişi başını yağlayacak fakat

o yağlar, kişinin yüzüne akmayacak ve sadece başında bir taç gibi kalacaktır. O kişi bu elbiseyi onlara giydirdi. Fakat hiçbirinin vücuduna uygun gelmedi. Onları elbiseyi giyecek ve vücuduyla onu dolduracaktır."Bunun üzerine Talut bütün İsrailoğullarmı çağırıp bu elbiseyi onlara giydirdi. Fakat hiçbirinin vücuduna uygun gelmedi. Onlar elbiseyi deneme işini bitirdikten sonra Talut, Davudun babasına : "Senin bizim göremediğimiz herhangi bir oğlun kaldı mı?" dedi. Davudun babası: "Evet, oğlum Davut kaldı. O bize azığımızı getiriyor." dedi. Davut yolda gelirken, kendisine üç taş tesadüf etti. Taşlar onunla konuşlu ve ona "ey Davut, sen bizi al Calutu bizimle öldürürsün." dediler. Davut onları alıp torbasının içine koydu. Talut: "Kim Calutu öldürürse kızımı onunla evlendireceğim ve onu mülküme ortak edeceğim." demişti. Davut gelince, boynuzu başına koydular. Boynuz kaynadı ve içindeki akan yağ ile yağlandı. Elbiseyi giydi. Aslında Davut hastalıklı ve sararmış birisiydi. Elbiseyi daha önce kim giyiniş idiyse, onun içinde kaybolur gibi olmuştu. Fakat Davut giyince ona dar geldi. Davut, Caluta doğru ilerledi. Calut insanların vücutça en irileri ve en güçlüleri idi. Davudu görünce kalbine korku düştü. Ve ona: "Ey genç, geri dön ben .sana acıyorum ve seni Öldürmek istemiyorum." dedi. Davut, "Bilakis ben seni öldüreceğim." dedi. Torbasından taşı çıkarıp sapana yerleştirdi. Her taşı çıkardığında ona bir şey okudu. Birinciye "Bu, atam İbrahim adıyla" İkinciye "Bu, Atam İs-hakin adıyla." Üçüncüye de: "Bu, atam Yakubun adıyla." dedi. Sonra taşlan atmaya girinşince hepsi tek taş haline geldi. Davut pnlan fırlatıp attı. Taş Calutun iki gözünün arasından girip kafasını deldi ve onu öldürdü. Bundan sonra Davut, Talutun kızıyla evlendi. Fakat Talut bu sefer Davudu kıskanmaya başladı ve onu öldürmeye kalktı. Bunu hisseden Davut, yatağına içki dolu bir küp koyarak kaçtı. Davudun yatakta olduğunu sanan Talut, küp'e bir kılıç vurdu. Küpten ağzına bir damla sıçrayınca "Allah Davuda rahmet etsin. Ne de çok içki içiyor-muş." dedi. Ertesi gün Davut, Tuluk uyurken onun evine vardı. Başına iki, ayakları ucuna İki, sağına İki, soluna da iki ok bıraktı. Talut uyanınca okları gördü ve meseleyi anladı. Kendi kendine şöyle dedi: "Allah Davuda rahmet eylesin, o benden daha hayırlı. Zira ben onu yakaladığımda vurdum. Fakat o beni yakaladığında bana dokunmadı." dedi. Sonra bir gün Talut, atının üzerinde çölde geçerken Davudun oralarda dolaştığını gördü ve "Allık bugün Davudu öldüreceğim." dedi. Davut, korktuğu zaman kaçarken

ona hiçbir şey kavuşamazdı. Talut kovaladı. Davut kaçtı. Nihayet Davut bir mağranin içine girdi. Allah örümceği, mağaranın önüne, ağını Örmesini ilham etti. Talut mağaranın önüne varınca, örümceğin ağını gördü ve "Şayet Davut buraya girmiş olsaydı bu ağı delerdi." dedi. Böylece Allah, Talutun Davuda dokunmasına engel oldu.
Bu olayı İbn-i İshak, Mücahid, Rebi' b. Enes, İbn-i Zeyd ve İbn-i Cüreyc de bazı farklarla zikretmişlerdir...
Âyet-i kerimede: "Allah Davuda hükümdarlık ve hikmet verdi ve dilediği şeyleri ona Öğretti." bu yortmaktadır. Burada zikri geçen "Hüküm d arlık "tan maksat, iktidar, "Hikmef'ten maksat, Peygamberlik, kendisine öğretilen şeylerden maksat ise, zırh yapma sanatı ve sağlam ömıe işidir. Süddiye göre burada zikredilen "Hükümdarlık"tan maksat, Talutun hükümdarlığı, "Hikmef'ten maksat da, Şem'unun Peygamberliğidir. Allah teala Hz. Davuda hem hükümdarlığı hem de Peygamberliği vermiştir.
Âyet-i kerimede: "Eğer Allah, insanların bir kısmını diğer bir kısmıyla def etmeseydi yeryüzü fesada uğrardı. Fakat Allah, âlemlere karşı lütuf sahibidir." buyrulmaktadır.
Taberi diyor ki: "Allah teala bu âyet-i kerime ile, Resulullahın döneminde bulunan ve cihaddan geri kalan münafıkları, kalblerindeki şüphelerinden dolayı, müşrik ve kâfirleri de inançlarının sakatlığından dolayı uyarmakta, geçmiş ümmetlerde olduğu gibi Muhammed ümmetinde de, iman edenleri onlara galip geticerek sırlamı bertaraf edeceğini bildinnektedir. Evet, Allah teala, salih bir kulu sayesinde salih olmayan kullarını düzeltir. Ve salih kul, çevresinde bulunan akrabalarına ve komşularına da faydalı olur. Bu hususta Abdullah b. Ömer-den Resulullahın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir. "Şüphesiz ki Allah, salih bir müminle,, komşularından yüz evin ailesinden belayı defeder." Cebir b. Abdullah da bu hususta Resulullahın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir. "Şüphesiz ki Allah, müşlüman bir insanın salih olmasıyla onun çocuğunu ve çocuğunun çocuğunu ev halkını ve çevresinde bulunan evlerin balkını salih kılar. O salih kul, içlerinde bulunduğu müddetçe onlar Allahın himayesindedirler." [127]

252- Ey Muhammed, bunlar, Allahın âyetleridir. Onları sana gerçek olarak okuyoruz. Ve şüphesiz sen Peygamberlerdensin.

Ey Muhammed, Allahın sana, ölüm korkusuyla memleketlerinden çıkan insanların kıssalarım îsrailoğullarının ileri gelenlerinin, Peygamberlerinden bir hükümdar isteme hadisesini ve ondan sonra zikredilen olayları ihtiva eden âyetleri, Allahın kuvvet ve kudretini gösteren delilleri, zikretmesi, onun varlığını ve birliğini ispat eden alâmetlerdir. Ölümden kaçan binlerce insanı bir anda öldürüp tekrar bir anda diriltmesi, sakalık veya dericilik yapan bir adam getirip İsrailoğullarma hükümdar kılması, bu hükümdarın günah işlemesi yüzünden iktidarı ondan alıp Davuda vermesi de, ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyanlara birer öğüt ve ibrettir. Bu haberler, Tevrat ve İncil mensupları tarafından bilinen ve Kuranda geçen şu gibi haberlerdir: "Ey Muhammed bu haberler, senin için de gizli olan haberlerdendi. Biz bu haberleri bir gerçek olarak sana bildirdik. Yahudi v Hristiyanlar da biliyorlar ki sen bu haberleri tahminlere dayanarak söylemedin ve uydurmadın. Bu bakımdan, senin hak Peygamber oluşun bunlar-ca şüpheli bir şey değildir. Açık ve seçiktir. Şüphesiz ki sen, gönderilen Peygamberlerdensin. Bana itaat etmeyi ve benim nizamıma uygun hareket etmeyi kendine esas edinmişsindir.". [128]

253- işte bu Peygamberlerden bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onların bazılarıyla konuştu, bazılarının da derecelerini yükseltti. Meryemoğlu İsaya da apaçık deliller verdik ve onu ruhul Kudüs ile teyid ettik. Eğer Allah dileseydi, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra Peygamberlerin ardından insanlar birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat onlar arakırında ihtilafa düştüler. Bir kısmı iman etti bir kısmı ise inkâr etti. Eğer Allah dileseydi onlar birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah, dilediğini yapar.
Musa, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup, Davud ve diğerleri, hepsi Allahın Peygamberleridir. Bunlardan bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan İmran oğlu Musa gibi bazılarıyla konuştu. Muhammed ve İbrahim gibi. bazılarını da üstün kılarak derecelerini yükseltti. Biz, Meryemoğlu İsaya da, körle-rin gözünü açma, cüzzamlıları iyileştirme, ölüleri diriltme gibi, Peygamberliğini ispat eden mucizeleri ve apaçık delileri verdik. Biz onu Cebrail ile destekledik ve güçlendirdik. Eğer Allah dileseydi insanlar, âyetlerin gelmesinden ve hak olan yolun kendilerine açıklanmasından sonra Peygamberlerin ardından birbirlerine düşmezlerdi. Fakat insanlar Allahın birliğini ve

Peygamberlerinin Peygamberliklerini ispat eden delillerin gelmesinden sonra da ihtilafa düştüler. Bazıları iman etti bazıları inkâr ettiler. Eğer Allah onların kötlük yapmalarını engellemek isteseydi onlar birbirlerini öldüremez ve ihtilafa düşmezlerdi. Fakat Allah dilediğini yapar. Bazılarım itaat etmeye muvaffak kılar da itaat ederler, bazılarını da başıboş bırakır onlar da inkâr ve isyan ederler.
Âyet-i kerimede Allah teala, Peygamberlerinden bir kısmını diğerlerinden üstün kıldığını beyan etmektedir. Mesela Hz. Muhammed (s.a.v.)'i bütün in* sanlara, ve cinlere Peygamber kılmıştır. Bu hususta Ebu Zerel-Gifari, Resuhıl-lah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.
"Bana, benden Önce herhangi bir Peygambere verilmeyen beş özellik verilmiştir. Ben, kırmızı renkliye de siyah renkliye de Peygamber olarak gönderildim. Yeryüzü benim için Mescid ve teiniz kılındı. Ganimetler bana helal kılındı ki benden önce hiçbir kimseye helal kılınmamıştı. Düşmanın kalbine korkum salınmakla yardım olundum. Bir aylık mesafedeki düşman benden korkar oklu. Bana "İste isteğin verilsin." denildi. Ben de isteğimi, ümmetime şefaat etmek için âhirete bıraktım. Sizden, Allaha herhangi bir şeyi ortak koşmayan kimseye. Allah dilerse şefaatim erîşecektir. [129]

254- Ey iman edenler, alış veriş, dostluk ve şefaatin olmayacağı o gün gelip çatmadan size verdiğimiz rızıklardan, Allah yolunda harcayın. Kâfirler, zalimlerin ta kendileridir.
Ey iman edenler, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayın, Alış verişin fayda vermeyeceği kıyamet günü gelmeden önce rızıklardan, harcamanızı farz kıldığımız kadarını yerine getirin. Çünkü o. kıyamet günü sevap ve ceza günüdür, çalışma ve kazanç günü değildir.
Kâfirler, zalimlerin ta kendileridir. Allahı ve onun Peygamberini yalanlayanlar, kendi kendilerine zulmedenlerdir.
Katade diyor ki: "Kâfirler, zalimlerin ta kendileridir, "buyuran Allaha hamdolsun, Zira o, "Zalimler kâfirlerdir." buyurmadı. Eğer böyle buyursaydı, yaptıkları zulümler sebebiyle insanların çoğu kâfir sayılır ve mahvolurdu.
Bu âyet-i kerimede, kendilerine şefaat edilmeyeceği bildirilen kimselerden maksat, kâfirlerdir. Zira, daha önce de beyan edildiği gibi müminler, birbirlerine karşı şefaatçi olacaklardır. Âyetin sonundaki: "Kâfirler, zalimlerin ta kendileridir." ifadesi

de burada, şefaat görmeyecekleri beyen edilenlerin, kâfirler olduklarını ortaya koymaktadır. [130]

255- Allah kendisinden başka ilah olmayan, daima diri ve yarattıklarını koruyup idare edendir. Onu ne uyuklama ne de uyku tutar. Gökler de ve yerde olanlar onundur. Onun izni olmadan katında kini şefaat edebilir? O, insanların geleceklerini ve geçmişlerini bilir. İnsanlar ise onun ilminden, onun dilediğinin dışında bir şey kavrayamazlar. Onun kürsüsü (hükmü) gökleri ve yeri kuşatmıştır. Yeri ve göğü koruyup gözetmek onun için zor değildir. O, yücedir, büyüktür.
Allah, kendisinden başka ibadete layık bulunmayandır. O, bakidir, ölmeyen diridir. O, yarattıklarını, rızkı ve korumasıyla muhafaza edendir. O, ne uyuklar ne du uyur. O, göklerde ve yerde ne varsa hepsinin sahibidir. Her şey onun mülkü ve yaratığıdır. O halde ondan başkasına ibadet etmek yakışmaz. Rahman olan Allanın izni olmadan kimse kimseye şefaat edemez. Onun ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hiçbir şey ona gizli kalmaz. Onun bildirmesi dışında hiçbir kimse hiçbir şeyi bilemez. Rahman olan Allanın ilmi gökleri ve yeri kuşattığı gibi, kürsüsü de bunların hepsini kuşatmıştır. Göklerin ve yerin korunması ve muhafazası ona asla güç ve ağır gelmez. O, yarattıklarına karşı yücelik sahibidir. Hiçbir şeyin yücelikte kendisine ulaşmadığı azamet sahibidir.
Bu âyet-i kerime, putların şefaatçi olacağını zanneden ve "Biz ancak onlara, bizi Allaha daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz. [131]diyen kafirlere bir cevaptır.
Bu âyet-i kerimeye "Âyet el-Kürsi" denmektedir. Bunun fazileti ve insanları, şer güçlerden muhafaza edeceği hususunda çeşitli hadis-i şeritler zikredilmiştir.
Peygamber efendimiz, Hadis-i Şeriflerinin birinde şöyle buyuruyor:
"Her şeyin bir zirvesi vardır. Kur'anın zirvesi de Bakara süresidir. Bakara suresinde âyetlerin efendisi olan bir ayet bulunmaktadır ki o da Ayet el-Kürsidir. [132]
Diğer bir hadis-i şerifte de şöyle buyuruluyor:
"Kim, mümin suresinin üçüncü âyetine kadar ve âyet el-Kürsi'yi sabahladığında okursa o kimse, o ikisi sayesinde akşama kadar muhafaza edilir. Yine kim, o ikisini akşamleyin okuyacak olursa, sabaha erinceye kadar o ikisi sayesinde korunmuş olur. [133]
Übey b. Kâ'b diyor ki:

"Resulullah (s.a.v.) bana şöyle dedi: "Ey Ebul Münzir, senin yanında bulunan Allanın kitabındaki en büyük âyetin hangisi olduğunu biliyor musun?" Dedim ki: "Allah ve Resulü daha iyi bilir." Resulullah tekrar "Ey Ebul Münzir, senin yanında bulunan, Allanın kitabındaki en büyük âyetin hangisi olduğunu biliyormusun?" dedi. Ben de dedim ki: " Âyet el-Kürsidir." Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) göğsüme vurdu ve şöyle buyurdu: "Ey Ebul Münzir, ilim (Bu öğrendiğin bilgi) sana mübarek olsun. [134]

Âyet-i kerimede, Allah tealanın daima diri olduğu ifade edilmiştir. Allah tealanın diri oluşunun başlangıcı ve sonu yoktur. O, ezelden diridir. Ebedi olarak ta diri kalacaktır.

Müfessirier, Allah tealanın, kendisini diri olarak isimlendirmesini şu şekilde izah etmişlerdir: Allah teala, işleri sevk ve idare ettiğinden, eşyayı ölçülerine göre takdir etliğinden kendisine bu ismi vermiştir. Yani o sevk ve idare etmekte diridir." demek istediğini söylemişlerdir.

Bazılarına göre ise Allah teala, bu isimle kendisinin, dirilik sıfatı bulunduğunu beyan etmek istemiştir.

Diğer bazılarına göre ise Allah teala, bununla, isimlerinden birinin de "Diri" olduğunu ifade etmek istemiştir. Biz de onun emrine boyun eğerek onu bu isimle çağırırız.

Allah teala, âyet-i kerimede kendisinin "Kayyum" olduğunu beyan etmiştir. Kayyum ise "her şeyin başında bulunan ve onları rızıklandırıp koruyan" demektir.

Âyet-i kerimede "Onu ne uyuklama ne de uyku tutar" buyrulmaktadır. Allah tealanın uyuklaması ve uyuması söz konusu değildir. Aksi takdirde gökler ve yer ve onlarda bulunanlar, birbirine çarpar ve yok olup gider. Abdulla b. Abbas, âyetin bu bölümünün izahında şunları söylemiştir, "Hz. Musa meleklere" Allah hiç uyur mu?" diye sormuştur. Allah da meleklere, Musayı uyurken peş-peşe üç kere uyandırmalarını ve uyumaya bırakmamalarını emretmiş melekler de bunu yapmışlar ve Allanın emriyle Musanın iki eline iki şişe bağlamışlar bunları ellerinde tutmasını ve kırmamasını söylemişler, Musa ise şişeler ellerinde iken uyuklamaya başlamış, uyuklamış uyanmış, uyuklamış uyanmış ve sonunda biraz derince uyuklayınca şişeleri birbirine çarpmış ve ikisini de kırmıştır. Böylece Allah, Hz. Musaya, kendisinin uyamadığını, şayet uyuyacak olursa göklerle yerin birbirine çarparak çarçalanmış olacaklarını göstermiştir,

Taberi, Ebu Hureyrenin, Resulullahtan, bu mânâyı ifade eden şu hadisi rivayet ettiğini söylemiştir. "Ben Resulullahın, minberin üzerinde iken, Musa-dan şu kıssayı anlattığını dinledim. Resulullah buyurdu ki: "Bir zaman, Musanın hatırına "Acaba zikri yüce Allah uyunnu?" diye bir düşünce gelmiş Allah teala da Musaya bir melek göndermiş onu üç defa uyandınnış sonra da melek onun ellerine birer şişe vermiş ve ona "Bu şişeleri muhafaza etmesini emretmiştir. Musa uykuya dalmış, elleri birbirine çarpar gibi olunca uyanmış birini diğerinden uzaklaştırmıştır. Tekrar uyumuş bu defa elleri birbirine çarpmış ve şişelerin ikisi de kırılmıştır. Böylece Allah, Musaya, şayet uyuyacak olsaydı göklerle yerin, bulundukları yerlerde kalmayacaklarını göstermiş oldu."
Âyet-i kerimede "Göklerde ve yerde olanlar onundur." buyrulmaktadır. Bu ifadeden maksat, Allahtan başka herhangi bir şeye kulluk etmenin, kullara yakışmayan bir davranış olduğunu beyan etmektir. Zira kulun sahibi Allahtır. Kul ise Allanın mülkü ve kuludur. Kul, ancak efendisinin emrini uygular. Herhangi bir şeye hizmet etmesi de efendisinin iznine bağlıdır. Bu itibarla, Allah izin vermediği halde herhangi bir varlığa kulluk etmek, akıl sahibine yakışmayan bir tavırdır.
Âyet-i kerimede "Onun izni olmadan katında kim şefaat edebilir? buyu-rulmaktadır. Yani, Allah tealanın, mülkü olan yaratıklarını cezalandırmayı istemesi halinde kim onun cezalandırmasına engel olabilir? veya cezalandırılacaklara yardımcı olabilir? Elbette ki Allanın, yardımcı olmaya izin verdiği kimseler dışında hiçbir kimse şefaatçi olamayacaktır.
Taberi diyor ki: "Allah tealanm böyle buyurmasının sebebi, puta tapan müşriklerin şöyle demeleridir: "Biz, Allanın dışındaki varlıklara ancak bizi Al-laha yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz. [135]
Allah teala, bunlara bildirmiştir ki: "Gökler, yer ve onlarda bulunanlar benim mülkümdür. Benim dışımda herhangi bir şeye kulluk etmeniz size yakışmaz. O halde sizi bana yaklaştıracaklarını zannettiğiniz putlara tapmayın. Çünkü onlar size herhangi bir fayda veya zarar sağlayamazlar. Benim yanımda şefaatçi olacaklar, ancak benim Peygamberlerim, velileri ve bana itaat eden salih kullarımdir."
Ayet-i kerimede geçen ye "O, insanların geleceklerini ve geçmişlerini bilir." diye tercüme edilen cümlesindeki ifadesi Hakem Mücahid ve Süddi tarafından, "Dünyada olanlar." diye izah edilmiş ifadesi ise "Âhirette olanlar" diye izah edilmiştir.

Bu izahlara göre, âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Allah onların, dünyada yaptıklarını da âhirette ne yapacaklarını da bilir."
Ibn-i Cüreyc ise âyetin bu bölümünü şöyle izah etmiştir:"Allah onların geçmişlerini de geleceklerini de bilir. "Mealde bu izah şekli tercih edilmiştir.
Ayet-i kerimede Allah tealanın kürsüsünün, gökleri ve yeri kuşattığı zikredilmektedir. Burada geçen "Kürsü" kelimesinden neyin kastedildiği hususu, müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir:
a- Abdullah b. Abbas ve Said b. Cübeyrden nakledilen bir görüşe göre burada zikredilen "Kürsü"den maksat, Allah tealanın ilmidir.
b- Ebu Musa, Süddi ve Dehhaka göre buradaki "Kürsü"den maksat ayakların konulduğu yerdir. Yani göklerle yer, kürsünün içinde bulunmakta, kürsü, rahmanın, ayaklarının koyduğu yer olmaktadır.
c- Dehhak ve Hasanı Basriden nakledilen başka bir görüşe göre buradaki "Kürsü" den maksat Allah tealanın arşıdır.
Allah tealanın kürsüsünün büyüklüğü hususunda şunlar zikredilmiştir: Rebi, b. Enes diyor ki: "Onun kürsüsü gökleri ve yeri kuşatmıştır." âyeti nazil olunca Resulullahın sahabüeri: "Ey Allanın Resulü, bu kürsü gökleri ve yeri kusattığına göre Arş nasıldır?" diye sordular. Bunun üzerine Allah teala: "Onlar, AUahı hakkıyla takdir edemediler. Halbuki bütün yeryüzü, Onun kudret ve hakimiyeti altındadır. Gökler onun kudretiyle durulmuş olacaktır. O, müşriklerin koştuğu ortaklardan münezzeh ve yücedir.[136] âyetini indirdi. İbn-i Zeyd ise, kürsünün büyüklüğü hakkında, babasının, Resulullahtan şunu rivayet ettiğini zikretmektedir. Resulullah buyuruyor ki: "Yedi kat gök, kürsüye göre, halkanın içine atılmış yedi dirhem paraya benzer." Yine İbn-i Zeyd, Ebu Zerin, Resulullahın şöyle buyurduğunu duyduğunu söylemiştir: "Arş'a nisbetle kürsü, yeryüzünde bir çöle atılmış bir demir halka kadardır."
Taberi diyor ki: "Bütün bu görüşlerden her birinin kendisine göre bir izah şekli vardır. Ancak âyet-i kerimeyi izah etmeye daha uygun olanı, hakkında Resulullahtan hadis rivayet edilenidir. Bu da Abdullah b. Halifenin rivayet ettiği şu hadiste zikredilendir. "Abdullah b. Halife diyor ki: "Bir kadın Resulullaha geldi ve ona "Allaha dua et de beni cennetine koysun." dedi. Bunun üzerine Resulullah, Allah tealanın yüceliğini zikretti sonra da şöyle buyurdu: "Allah tealanın

kürsüsü, gökleri ve yeri kuşatmaktadır. O, onun üzerine oturmaktadır. Kürsünün sadece dört parmak kadar kısmı ondan fazla gelmektedir. O kürsünün, yeni yapılmış bir semerin, üzerine ağır bir kimsenin binmesi halinde çıkardığı gıcırtı gibi bir gıcırtısı vardır. [137]"Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Kur'an-ı Kerimin zahirine göre ise kürsü hakkında tercihe şayan olan görüş, Abdullah b. Abbastan nakledilen görüştür. O da, kürsüden maksadın, Allanın ilmi olduğunu söyleyen görüştür. Zira, âyet-i kerimenin devamında "Yeri ve göğü koruyup gözetmek, onun için zor değildir" buyrulmaktadır. Allahın onları koruyup gözetmesi, onları bilmiş olmasını gerektirir ki, o da kürsüden maksadın ilim olduğunu ifade eder. Nitekim, Allah teala. meleklerinin dua edişlerini beyan ederken de, ilimin her şeyi kuşattığını zikrederek, dua ettiklerini şöyle bildirmiştir. "Arşı taşıyanlar ve onun etrafında bulunan melekler.. Müminlerin günahlarının bağışlanmasını dileyerek şöyle derler. "Ey rabbimiz, rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O halde tevbe edenleri ve yoluna tabi olanları bağışla. Onları cehennem azabından koru. [138]Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Kürsü" kelimesinin mânâsı ilimdir. Bu nedenle, üzerine ilim yayılan bir sahifeye"Kürrase" denilmektedir. Keza, âlimlere de "Kürsüler" denilmektedir. Çünkü onlar, kendilerine güvenilen kimselerdir. Nitekim şair bir sözünde:

"O insanları, yüzleri beyaz olan ve gelecek felaketlerin Kürsüsü olan bir topluluk kuşatmaktadır..." demiştir. Burada geçen "Felaketlerin kürsüsü" ifadesinden maksat, felaketleri bilen ve inceleyen âlimler" demektir. Araplar bir şeyin aslına da "onun kürsüsü" ifadesini kullanmışlardır. Accac, Ebul Abbasi met-hederken: "O, yöneticiler ocağındandir ve kürsüsü üstün olandır." demiştir. Yani "Aslı üstün olan" demek istemiştir.

Âyet-i kerimenin sonunda "O, yücedir, büyüktür." buyrülmaktadır, Mii-fessirler, bu ifadeleri farklı şekillerde izah etmişlerdir. Bazılarına göre "Yücedir" ifadesinden maksat, Allahın benzer ve emsalden beri ve yüce olmasıdır. Diğer bazılarına göre ise, bu ifadelerden maksat, Allah tealanın, yarattıklarından daha yüksekte olmasıdır.

Müfessirler "Büyüktür" sıfatını da farklı şekillerde izah etmişlerdir. Bazılarına göre burada geçen "Büyüktür" sıfatından maksat, Ululanmıştır" demektir. Yani yaratıktan onu uhılarlar ve ondan korkup çekinirler." demektir; Diğer ba-zılarına göre "Büyüktür" kelimesi, Allah teaîanm sıfatıdır. Biz,

Allahın böyle bir sıfatı okluğunu söyler fakat bu büyüklüğün keyfiyetini tasvir etmekten kaçv nırırz. Aksi takdirde, Allahı. yaratıklarına benzetmiş oluruz'.
Başka bir kısım müfessirlere göre buradaki "Büyüktür" sıfatının mânâsı, "Allah, yaratı ki an ndan büyüktür. Bütün yaratıkları ondan küçüktür." demektir. [139]

256- Dinde zorlama yoktur, Artık hak bâtıldan seçilip belli olmuştur. Kim Tağutu reddedip Allaha iman ederse, muhakkak ki o, kopmayan sağlam bir kulpa sarılmıştır. Allah, her şeyi çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.
İslamda, dine ginnek için zorlama yoktur. Artık hak ile bâtıl açıkça ortaya çıkmıştır. Kim, Şeytan ve putlar gibi, Allahtan başka tapınılan tağutları tanımaz da Allahın, kendisinin rabbi ve hak mabudu olduğuna iman ederse şüphesiz ki o, en sağlam bir iman kulpuna yapışmıştır. O kulp kendisine sarılanı Allahın azabı ve cezasından kurtaracak olan en sağlam bir kulptur. Allah, kendi birliğini tasdik edenlerin ikrarını işiten, ihlas ve samimiyetlerini çok iyi bilendir.
Bazı âlimlere göre bu âyetin hükmü kaldırılmıştır. Fakat sahih olan görüşe göre bu âyetin hükmü kaldırılmamıştır. Bu âyet, İslam devletine Cizye vererek boyun eğen ehl-i kitabın durumunu hükme bağlamaktadır. Bunlardan, cizye verenleri İslama girmeye zorlama yoktur. Fakat putlara tapanlar ve İslam dininden donenler bu hüküm dışmdadırlar. Onlar, İslamı kabul etmeye zorlanırlar.
Bu âyet-i kerimenin hükmünün kaldırılıp kaldırılmadığı hususundaki görüşleri şöylece özetlemek mümkündür:
a- Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr, Âmir eş-Şa'bi ve Mücahide göre bu âyet-i kerime, Ensardan bir kısım insanlar hakkında nazil olmuştur. Bu insanların kadınlarının çocukları yaşamadığında bu kadınlar, çocukları yaşadığı takdirde onu Yahudi yapacaklarına dair adakta bulunurlardı. Çünkü bunlar müşriktiler. Yahudiler ise ehl-i kitaptandı. Bu sebeple müşrikler ehl-i kitabın üstünlerini kabul ediyorlardı.
Resullah (s.a.v.) Medineden Yahudi kabilesi Nadr oğullarını uzaklaştırdığı zaman bunların içinde, Ensarın, Yahudileşmiş bu gibi çoeuklan-tla bulunuyordu. Ensar, "Biz çocuklarımızı bırakmayız." dediler. Bunun üzerine Allah tea-la: "Dinde zorlama yoktur. Artık hak bâtıldan seçilip belli olmuştur." âyetini indirdi[140] Ensann, çocuklannı zorla Yahudilikten çevirip Müslüman yapmalarının doğru olmadığını, onlan kendi

iradelerine bırakmalım gerektiğini, onlar, İslam gelmeden önce Yahudiliği kabul ettiklerinden, kendilerine ehl-i kitap muamelesi yapılacağım beyan etti.

b- Abdullah b. Abbas ve Süddiden nakledilen diğer bir görüşe göre ise bu âyet-i kerime, Ensann Salim b. Avf oğullanndan "Hüseyni" adlı bir kişi hakkında nazil olmuştur. Bu kişi Müslümandı ve onun, Hristiyan olan iki de oğlu vardı. Bu kişi, oğullarının, kendi istekleriyle Hristiyanlıktan dönmemeleri üzerine, Resulullahtan, bunların zorla Müslüman edilmelerini istedi. İşte bunun üzerine de Allah tealabu âyeti indirdi[141]

c- Katade, Dehhak, Mücahid ve Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, cizye verip boyun eğen ehl-i kitap hakkında nazil olmuştur. Bu sebeple hükmü bakidir, mensuh değildir. Zira bunlarla "Kitap ehlinden Allaha ve âhiret gününe iman etmeyenler, Allahın ve Peygamberinin haram kıldığını haram saymayanlar ve hak din olan İslamı din edinmeyen-İerle, boyun eğip kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşm. [142]ayeti gereğince Müslümanlara boyun eğip cizye verdikleri takdirde zorla İslam dinine sokulmaları için savaşılmaz. Daha sonra açıklanacağı üzere Taberi bu görüşü tercih etmektedir.

d- Zeyd b. Eslem'e göre ise bu âyet-İ kerime, kâfirlere karşı savaşmayı emreden şu âyetlerle neshedilmiştir. Ve attık bütün insanların İslam dinine davet edilmeleri gerekmektedir. İnsanlar bu daveti kabul ederlerse Müslümanların kardeşleri olacaklarını, kabul etmezlerse öldürülmeleri gerektiğini, ancak bu insanlardan ehl-i kitap olanların müslümanlara boyun eğerek cizye vermeleri halinde Öldürülmeyeceklerini söylemiştir.

Bu konuda âyet-i kerimelerde şöyle buyrulmaktadır: "Ey müminler, çevrenizde bulunan kâfirlerle savaşın. Sizi sert ve kuvvetli bulsunlar. İyi bilin ki Allah, kendisinden korkanların yanındadır: [143]"Ey Peygamber, kâfir ve münafıklarla cihad et. Onlara karşı sert davran. Onların varıp kalacakları yer cehennemdir. Orası varılacak ne kötü bir yerdir[144]"Ey Muhammed, savaşa katılmayıp geride kalan Bedevilere sen şöyle de: "Yakında güçlü kuvvetli bir ka-vim'e savaşa çağırılacaksınız. Onlarla ya savaşacaksınız veya müslüman olacaklar. Eğer bu davete uyarsanız Allah, size güzel bir mükâfaat verecektir. Eğer daha önce yüz çevirdiğiniz gibi yine de yüz çevirecek olursanız sizi, can yakıcı ağır bir azapla cezalandıracaktır. [145]

Taberi, âyet-i kerimenin, cizye veren ehll-i kitap ve Mecusilerin hükümlerini beyan ettiğini söyleyen, bu nedenle mensuh olmadığını zikreden görüşü tercih etmiş ve gerekçe olarak ta özetle şunları zikretmiştir: Bir nassın mensuh olabilmesi için, onu nesneden diğer nass ile tamamen çelişmesi ve aralarını te'lif etmenin imkânsız olması halinde söz konusu olur. Şayet iki passın birini âmm (Genel) ifadeli diğerini hâss (Özel ifadeli) kabul etmek mümkünse, âyetlerin birbirlerini neshettiklerini söylemek isabetli değildir. Bu âyet de bu kabilendir. Yani, cizye vererek boyun eğen ehl-i kitabı ve mecusileri zorla dine sokmak caiz değildir. Buna makabil cizye vermeyen veya ehl-i kitap ve mecusi olmayan kâfirleri zorla dine girmeye mecbur etmek caizdir. O halde bu âyetle, kâfirleri öldürmeyi emreden âyetlerin arasını te'lif etmek mümkündür. Bu da bu âyetin, özel bir kısım kâfirlerin hükmünü, yani eh-li kitap olan Yahudi ve Hristiyanla-nn bir de Mecusilerin hükmünü beyan ettiğini göstermektedir.
Bu konuda Âlûsî de şunları söylemektedir. "Kişiyi İslam dinine sokmaya çalışmak onu zorlamak de ğildir. Zira zorlamak, kötü şeyleri kabul ettirmeye çalışmakla olur. Müslüman olmak ise bütün insanların hayrınadır. Bu itibarla Müslüman olmayan bir kişiyi kılıçla İslama davet etmek, onu zorlamak değildir. Bilakis ona ikramda bulunmaktır. Âyet-i kerime bunu ifade etmektedir.
TAĞUT: Âyette zikredilen "Tağut" kelimesinden maksat, Ömer b. el-Hattab, Mücahid, Şa'bi, Dehhak, Katade ve Süddiye göre "Şeytan" demektir Ebul Âliye ve Muhammede göre sihirbaz demektir. Said b. Cübeyr, İbn-i Cüreyc ve Cabir b. Abdullaha göre, "Kâhin" demektir.
Taberi, Tağut hakkında söylenecek en doğru görüşün, onun, "Allaha karşı azgınlaşan ve Allanın dışında kendisine tapınılan şeydir." diyen görüş olduğunu söylemiştir. İsterse tağut, kendisine tapanları zorla taptınnış olsun, isterse onun zoru olmadan insanlar kendilerinden ona tapmış olsunlar. Bu nedenle, kendisine tapılan bu varlık Şeytan da olabilir Heykel de, put da yahut başka herhangi bir şey de.
Allah teala bu âyet-i kerimede, ifade buyurmaktadır ki, kim Allanın dışında kendisine t apılan bir kısım varlıkların ilahtık ve rablıktarını reddeder ve . Allaha hakkıyla iman edecek olursa, işte kopmayan sağlam kulpa sarılan kişi o'dur.
Âyet-i kerimede, tağutu inkâr edip Allaha iman edenin, kopmayan bir kulpa sarılmış olacağı beyan ediliyor. Buradaki kulptan maksat, Mücahide göre iman, Süddiye göre İslam, Said

b. Cübeyre göre ve Dehhaka göre demektir. Yani, Allah teala, müminin imanını, kopmayan sağlam bir kulpa benzetmiştir. Nasıl ki sağlam bir kulptan tutan kimse tehlikeden kurtulur. İman eden kişi de, dünya ve âhirette hedefine ulaşır. [146]

257- Allah, iman edenlerin dostudur. Onları, karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin dostları ise tağutlardır. Onları aydınlıklardan karanlıklara düşürürler. İşte onlar cehennemliktirler. Orada ebedi olarak kalacaklardır.

Allah, müminlerin dostudur. Yardım ve muvaffak kılmasıyla onları korur. Onları, inkârın karanlıklarından çıkarıp imanın nuruna kavuşturur. Allanın birliğini inkâr edenlerin dostları ise, Allahtan başka taptıkları putlar ve benzeri tağutlardır. Bunlar, kendilerine tapanları imanın nurundan çıkarır inkârın ve azgınhğın karanlıklarına sürüklerler. Allahtan başka şeylere ibadet eden kimseler ise cehennemliktirler. Orada ebedi olacak kalacaklardır.

Âyette zikredilen "Karanlıklardan maksat, Katadeye göre, sapıklık, Dehhak ve Reb' b. Enese göre, inkarcılıktır. "Nur"dan maksat ise Katadeye göre, Hidayet, Dehhak ve Reb' b. Enese göre de imandır. Bu izahlara göre Allah teala, kâfirliği ve sapıklığı, karanlıklara benzetmiştir. Çünkü inkâr içinde olan kişinin, basireti kapanır. İmanın aydınlığını göremez olur. İman ve hidayet ise aydınlıktır. Mümin olan kişinin basireti açıktır. Hak ve hakikati aydınlık bir şekilde görür.

Mücahid ve Abede b. Ebi Lübabe bu âyetin izahında şunları söylemişlerdir. Hz. İsa gelince bir kısım insanlar, ona iman etmiş, diğerleri ise inkâr etmişlerdir. Hz. Muhammed gelince de Hz. İsayi inkâr edenler, Hz. Muhammede iman etmiş, Hz. İsaya iman etmiş olan Hristiynlar ise Hz. Muhammedi inkâr etmişlerdir. İşte âyet-i kerime bu iki sınıfı beyan etmektedir. Yani Allah, Hz. Muhammede iman edenlerin dostudur. Onlan, İsaya iman etmeyerek düştükleri inkârın karanlıklarından çıkarır ve imanın aydınlığına kavuşturur. Muhammede iman etmeyen kâfirlerin dostları ise Şeytanlardır. Şeytanlar onları, İsaya iman etmenin nurundan çıkarır. Muhammedi inkâr etmek karanlıklarına sokarlar.

Görüldüğü gibi, Mücahid ve Abede bu âyeti, özellikle Hristiyanİara ve Hz, Muhammede iman eden putperestlere yorumlamışlardır. [147]

258- Allahin, kendisine hükümdarlık verdiğinden dolayı, İbrahim ile, rabbi hakkında münakaşa eden kimseyi görmedim mi? İbrahim ona: Benim rabbim dirilten ve öldürendir." dediğinde o: "Ben de diriltir ve öldürürüm." demişti, ibrahim ona: "Allah güneşi doğudan getiriyor sen de batıdan getir de görelim." dediğinde ise inkâr eden kimse şaşırıp kaldı. Allah, zalim bir topluluğu doğru yola sevketmez.
Ey Muhammed, kendisine hükümdarlık verildi diye şımararak İbrahim ile rabbi hakkında münakaşaya giren kimseyi kalb gözünle görüp benim de sana bildirmemle bilmedin mi?" İbrahim ona: "Benin rabbim hayatı ve ölümü elinde bulundurandır. Dilediğini yaşatır dilediğini ise öldürür." elediğinde: "Onu ben de yaparım. Ben de yaşatır ve öldürürüm." demişti. İbrahim ona: "Benim rabbim güneşi doğudan getiriyor sen de ilahlık iddiasında samimi isen onu batıdan getir de görelim." dedi. Bunun üzerine o inkarcı şaşırıp kaldı ve ileri sürecek hiçbir delil bulamadı. Zira Allah, zalimleri, tartr.ma ve husumetlerinde delil bulmaya mavaffak kılmaz.
Hz. İbrahim ile rabbi hakkında tartışan bu adamın Nemrud b. Men'an adında, yeryüzünde ilk zorbalık yapan bir hükümdar olduğu Mücahid, Katade, Rebi' b. Enes, Sütldi ve İbn-i Zeyd tarafından rivayet edilmektedir.
Mücahid diyor ki: "Bu zorba hükümdara iki adam getirildi. O, adamların birisini öldürdü diğerini bıraktı ve dedi ki: "İşte ben şunu öldürdüm şunu yaşatıyorum." Bu davranış Nemrudun ahmaklığını, beyinsizliğini ve anlamsız bir de-megojiye giriştiğini gösterir. Çünkü yaşatma ve öldürme, yok olan bir şeyi var edip ona hayat venne, verdiği cam alıp onu öldürmedir. Yoksa bir insanı öldürüp diğerini affetme değildir,
Zeyd b. Eşlem diyor ki: "Yeryüzünde ortaya çıkan ilk zorba kişi Nemruttu. İnsanlar gelip yiyeceklerini ondan alıyorlardı. Hz. İbrahim de bu insanlar gibi yiyecek almaya gelmişti. Nemrut, önünden geçen herkese "Rabbiniz kimdir?" diye sorar, onlar da "Sensin" derlerdi. Nihayet önünden İbrahim geçerken ona da: "Rabbin kimdir?" diye sordu. İbrahim de: "Rabbim, dirilten ve öldürendir." dedi. Nemrut "Ben de diriltir ve öldürürüm." dedi. İbrahim ona: "Şüphesiz ki Allah güneşi doğudan getiriyor sen de onu batıdan getirsene." dedi. Bunun üzerine inkarcı Nemrut, şaşırıp kaldı ve İbrahime yiyecek vermeden geri çevirdi. İbrahim, ailesine dönerken boz renkli bir kum yığının yanından geçti ve kendi kendine: "Ben, bundan biraz alıp

aileme götürsem de, onların yanına vardığımda gönülleri hoşnut olsa acaba nasıl olur?" dedi. Sonra o kumdan biraz alıp ailesine götürdü. Eşyasını yere koyduktan sonra yatıp uyudu. Kansı getirdiği şeye baktı. Bir de ne görsün, o zamana kadar gördüğü yiyeceklerin en güzelini getirmiş. Ondan yemek yapıp kocasına ikram etti. Kocası, ailesinde yiyecek bir şey olmadığım biliyordu bu sebeple "Bunu nereden buldun?" dedi. Karısı da: "Senin getirdiğinden yaptım." dedi. Bunun üzerine İbrahim bu yiyeceklerin, Alla-hm verdiği bir nzik olduğunu anladı ve ona hamdetü. Sonra Allah, bu zorba Nemruda bir melek göndererek "Bana iman et, seni iktidarında bırakayım." diye emretti. Nemrut, "Benden başka bir rab mı var?" dedi. Melek ikinci defa ona geldi ve aynı şeyleri söyledi. Nemrut da aynı durumda ısrar etti. Melek üçüncü defa geldi. Nemrut yine ısrar etti bunun üzerine Melek ona: "Üç güne kadar, toplayacağın ne gücün varsa topla." dedi. Zorba Nemrut, gücünü topladı. Allah meleğe emretti. Melek, sivrisineklerin gelecekleri mânevi bir kapı açtı. Sivrisineklerin havada yoğun bir şekilde bulunuşundan dolayı güneşin doğuşunu dahi hissedemez oldular. Allah, bu sinekleri onlara musallat kıldı. Sinekler onların etlerini yeyip kanlarını emdi. Kemiklerinden başka bir şey kalmadı. Nemnıda ise bir şey olmamıştı. Nihayet Allah teala ona da bir sivrisinek gönderdi. Sinek onun burnundan girdi. Dört yüz sene kafasının içinde kaldı. Sineğin verdiği rahatsızlığı önlemek için kafasına çekiçlerle vuruluyordu. Ona en çok merhamet eden, iki eliyle birlikte vuran kimseydi. Bu kişi dört yüz sene zorbalık yapmıştı. Bu sebeple Allah teala ona, dört yüz sene azap etti. Sonra da onu öidüıdü. Nemrut, yüksekçe bir kule yaptırmıştı. Allah onun kulesini temelinden yıkarak başına uçurdu. Şu âyet-i kerime bu hususa işaret etmektedir. "Kendilerinden önceki kâfirler de tuzak kurdular. Fakat Allah, onların binalarını temelinden sarstı. Tavanları başlarına geçti. Azap, beklemedikleri bir yönden kendilerine geldi. [148]

Süddi de Hz. İbrahim ile tartışan Nemrudun kıssasını özetle şöyle anlatmaktadır: "Hz. İbrahim, ateşten kurtulup çıkınca onu Kralın yanına götürdüler. Hz. İbrahim daha önce Kralın yanına hiç gitmemişti. Kral onunla konuştu. Ve ona: "Rabbin kimdir?" diye sordu. Hz. İbrahim, "Rabbim, dirilten ve öldürendir." dedi. Bunun üzerine Nemrut, "Ben de diriltip öldürürüm. Dört kişiyi eve hapsederim. Onlara yiyecek içecek vermem. Açlıktan ölecek duruma gelince ikisine yemek ve su verip

ölmelerini önlerim yaşarlar. İkisini de bırakırım Ölürler," dedi. Hz. İbrahim, Nemrudun sahip olduğu imkânlarla bunu yapacağını anlayınca ona şu cevabı verdi: "Benim rabbim odur ki, güneşi doğudan getirir. Sen de onu batıdan getirsene." Bunun üzerine inkarcı Nemrut şaşırıp kaldı ve Hz. İbrahime "Bu, deli bir kimse bunu buradan çıkarın. Görmediniz mi bu, deliliğinden dolayı putlarınıza karşı gelme cesaretini gösterdi ve onları kırdı. Ve kendisini de ateş yakmadı." dedi. Nemrut, daha fazla tartışırsa, kavminin huzurunda rezil olacağından korktuğu için Hz. İbrahimi huzurunda çıkardı. Allah teala bu hususta şöyle buyurmuştur. "Bu, İbrahime, kavmine karşı verdiğimiz delilimiz-dir. Biz, dilediğimizin derecelerini yükseltiriz. Şüphesiz ki rabbin, hüküm ve hikmet sahibidir. Her şeyi iyi bilendir. [149]
Ayet-i kerimenin sonunda "Allah, zalim bir topluluğu doğru yola sevket-mez." buyrulmaktadır. Yani, Allah, inkâra düşerek kendine zulmeden bir kavme, müminleri mağlup edecek herhangi bir delil göstermez. Hak ehlinin karşısında, âciz kalıp susmaya mahkum olurlar. [150]

259- Veya altı üstüne gelmiş bir şehire uğrayan kimseyi görmedin mi? O kimse "Burayı ölümünden sonra Allah nasıl diriltecek?" demişti. Bunun üzerine Allah, o kimseyi öldürüp yüz yıl ölü olarak bıraktı. Sonra tekrar diriltti. Ve ona: "Ne kadar kaldın?" dedi. O da: "Bir gün veya bir günün bir bölümü kadar kaldım." dedi. Allah da: "Hayır sen yüz sene ölü kaldın. Yiyeceğine içeceğine bir bak, hiç değişmemiş, bir de eşeğine bak. Biz seni, insanlara bir ibret olasın diye böyle yaptık. Kemiklere bak, onları nasıl bir araya getirip sonra et giydiriyoruz." dedi. Allahın kudreti ona apaçık belli olunca: "Artık Allahın her şeye kadar olduğunu iyice anladım." dedi.
Ey Muhammed, İbrahim ile münakaşa eden adam gibi, altı üstüne gelmiş şehre uğrayan adamı da kalb gözünle görüp bizim de sana haber vermemizle bilmedin mi? O kimse dedi ki: "Allah, bu şehri tamamen yıkılmış, halkı da yok olmuş iken nasıl diriltilebilir?" Bunun üzerine Allah, kudretini bizzat onun üzerinde kendisine gösterdi. Onu Öldürdü ve aradan yüz sene geçtikten sonra diriltti ve ona: "Ben seni diriltmeden kaç sene ölü kaldın?" diye sordu. O da: "Bir gün veya bir günün bir kısmı kadar kaldım." dedi. Çünkü Allah onun ruhunu öğleden evvel almış ve yüz sene sonra yine bir günün öğleden sonrası onu diriltmiş-ti. Ona ne kadar kaldığı sorulunca güneşe baktı ve

nerdeyse batmak üzere olduğunu gördü. Bunun içindir ki: "Bir günün bir kısmı kadar kaldım." diye cevap vermişti, Allah ona: "Hayır tam yüz sene ölü olarak kaldın." dedi. Yine devamla dedi ki: "Yiyecek ve içeceklerine bak, bu kadar uzun bir süre içinde hiç bozulmamışlar. Allah ona tekrar şöyle dedi: "Eşeğine bak. O da seninle beraber Ölmüştü. Bak, kudretimizle onu da nasıl diriltiyoruz? Kudretimizden habersiz ve büyüklüğümüzden şüphede olanlara seni bir delil yapmak için Öldürdük sonra dirilttik. Kendi kemiklerine ve eşeğinin kemiklerine bak, onları gözlerinle görüyorsun. Bak onlan nasıl bir araya getiriyor sonra da onları etle kaplıyoruz." Allahın kudreti ve yüceliği açıkça ortaya çıkınca o kişi şöyle dedi: "Artık Allahın her şeye kadir olduğunu çok iyi anlıyorum."
"Allah, ölümünden sonra bu şehri nasıl diriltecektir?" diyerek harap olan ülkenin tekrar diriltilebileceğini yadırgayan o kişiye bu işin olurluğunu ispat için Allah teala, paramparça olmuş kemikleri bir araya getirip nasıl düzene koyacağını göstererek bir mucize meydana getirdi. O kişi, merkebine baktı. Onun çürümüş olduğunu gördü. Allah bir rüzgâr gönderdi, merkebe ait kemikleri dağlardan, ovalardan toplayarak bir araya getirdi. O kişi, bakıp dururken o kemikleri birbirine ekledi ve bu, Allah tealanın açık bir delili oldu.
Âyet-i kerimede zikredilen ve harabe haline gelmiş bir şehrin halkının nasıl dirileceğini soran bu kişinin kim olduğu hususunda iki görüş zikredilmiştir.
a- Naciye b. Kâ'b, Süleyman b. Büreyde, Katade, Rebi' b. Enes, İkrime, Süddi, Dehhak ve Abdullah b. Abbas göre bu kişi Hz. Üzeyirdir.
b- Vehb b. Münebbih ve Abdullah b. Ubeyd'e göre bu kişi "Enniya" isimli bir Peygamberdi. Taberi, doğru olan görüşün, bu kişinin kim olduğunu kesin olarak söylemeyen görüş olduğunu bildirmiş ve özetle şunları söylemiştir: "Ayetin zikredilişinin asıl sebebi Allah tealanın, ölüleri tekrar dirilteceğine dair, kudretini inkâr eden kişilere karşı, insanların dikkatini çekmek ve bu inkarcıların tavrına olan hayreti beyan etmek ve Resulullahın hicreti esnasında çevresinde bulunan Yahudilee, Resulullahın hak Peygamber olduğunu ortaya koymak ve Yahudilerin mazeretlerini ortadan kaldırmaktır. Âyetin maksadı, harap olmuş bir kentin nasıl dirileceğine hayret eden bir kişiyi bize tanıtmak değildir. Eğer böyle olacak olsaydı Allah teala, o kişinin adını açıkça Kur'anda zikrederdi.

Zikretmediğine göre bu kişi, Üzeyir de olabilir, Ermiya da, Bizim, bunun adını bilmeye ihtiyacımız yoktur.
Müfessirler, harabe halinde olan bu şehrin hangi şehir olduğu hususunda iki görüş zikretmişlerdir.
a- Vehb b. Münebbih, Katade, Dehhak, İkrime ve Rebi' b. Enesten nakledilen bir görüşe göre bu şehir Kudüstür. Onu harebe haline getiren de Buhtun-nasr'dır.
b- İbn-i Zeyde göre ise bu şehir, ölümden kaçan binlerce İsrailoğulunun öldürüldükleri şehirdir. Bunlar, Taun hastalığına yakalanarak ölmüşlerdir. Allah teala bunlar hakkında "Sayılan binlere vardığı halde, ölüm korkusundan memleketlerini terkedenleri görmedin mi? Allah onlara "Ölün" dedi. Sonra kendilerine yine hayat verdi[151] buyun-nuştur.
Ayet-i kerimede geçen ve "Altı üstüne gelmiş bir şehir"diye tercüme edilen cümledeki kelimesi, "Halkından boş kalmış, harap olmuş, tavanları yıkılmış" şeklinde izah edilmiş kelimesi ise "Evler, binalar ve tavanlar" şeklinde izah edilmiştir. .
Âyet-i kerimede "Burayı ölümünden sonra Allah nasıl diriltecek?" buy-rulmaktadır. Müfessirler, bunu söyleyen Üzeyir veya Ermiyanın bu sözünü ne maksatla söylediği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.
a- Bazılarına göre bu sözü söyleyen, Allanın Ölüleri dirilteceğine dair kudretinden şüphe ettiği için bu sözü söylemiştir, Allah da bizzat o kişinin kendisinde ve harabe olan şehirde kudretini göstererek o kişiyi ikna etmiştir. Bu soruyu soran (Kendisine Hızır da denilen) Ermiyadır. Bu hususu Vehb b. Münebbih, uzun bir şekilde şöyle rivayet etmiştir. "Allah teala, Ermîyayı Peygamber olarak İsrailoğullanna gönderdiğinde ona şunları vahyetmiştir: "Ey Ermiya, ben seni yaratmadan önce Peygamber seçtim. Annenin rahminde şekillendirmeden önce seni takdis ettim. Seni annenin kamından çıkarmadan önce temizledim. Yürüme durumuna gelmeden önce seni Peygamber yaptım. Olgunluk çağına erişmeden Önce seni seçtim. Ben seni, büyük bir iş için seçtim." Bundan sonra, Allah teala, Ermiyayi İsraioğuSlannın Kralına gönderdi. O, Kralı irşad ediyor onu düzeltiyor ve ona Allah tarafından haberler getiriyordu. Sonra İsraioğulla-nriçîa hadiseler büyüdü. Onlar isyana düştüler. Haramları helal saydılar. Allahın kendilerine yaptığı şeyleri ve kendilerini, düşmanları Sencarip'ten kurtardığını unuttular. Allah teala da Ermiyaya "Kavmin İsrailoğullanna git. Sana emretti-ğim şeyleri onlara anlat: Onlara lütfettiğim nimetleri hatırlat ve ne

yaptıklarını da onlara göster." diye variyetti. Sonra Allah teala Ermiyaya "Ben, İsnûloğulla-nnı, Nuhun oğlu Yafesin soyundan gelen ve Babilde yaşayan Yafeslerin eliyle helak edeceğim." dedi. Ermiya, rabbinin bu vahyini işitince bağırıp ağlamaya başladı. Üstünü başını yırttı. Başına topraklar saçtı ve kendi kendine: "Lanet olsun doğdum güne ve Tevratla karşılaştığım güne. Benim en kötü günüm, doğduğum günmüş. Benim İsrailoğullannın son Peygamberi olmam da benim için kötü bir şey olduğundanmış. Eğer benim için hayır dilenmiş olsaydı, İsrailoğullannın Peygamberlerinin sonuncusu olur muydum? Benim yüzümden lsrailo-ğullan sefalete düşüyor ve helak oluyorlar." dedi. Allah teala, Emıiyanın yalvarma ve ağlamalarını işitince ona "Ey Enniya, vahyettiklerim sana ağır mı geldi" diye nida etti. Enniya: "Evet ey rabbim, hiç arzu etmediğim şeyler, beni ls-railoğullan hakkında mahvetti." diye cevap verdi. Allah teala: "İzzetime yemin olsun ki, Kudüsü ve İsraioğullarını, sen istemedikçe helak etmeyeceğim." dedi. Bunun üzerine Ermiya sevindi. Allah tealanın sözünden gönlü hoşnut oldu ve kendi kendine "Musayi ve diğer Peygamberlerini hak olarak gönderen Allaha yemin olsun ki, rabbimden İsroiloğullarım helak etmesini asla istemeyeceğim." dedi. Sonra İsrailoğullannın hükümdarına gelerek Allahın kendisine vahyettik-lerini ona bildirdi. O da sevindi. Hoşnut oldu ve "Eğer rabbimiz bize azabedecek olursa bizzat bizim işlediğimiz büyük günahlar yüzündendir. Eğer bizi affedecek olursa onun kudretindendir." dedi. Bu vahiyden sonra İsrailoğulları üç sene yaşadılar. Bu yıllar içerisinde isyanlarını artırmak ve kötülüklerinde inat etmekten başka bir şey yapmadılar. "Bu da onların helak olmalarına yakın bir za-mandaydı. Bu sırada, vahiy gelişi azalmıştı. Öyle ki, artık âhireti hatırlamaz oldular. İsrailoğulları, dünyaya dalıp onunla meşgul olunca Ermiya onlardan elini çekti. Bunun üzerine Kralları onlara: "Ey İsrailoğullan, Allahtan size bir ceza gelmeden ve Allah size bir kısım merhametsiz Kralları musallat etmeden önce bu halinizden vaz geçin. Zira rabbiniz, tevbeyi kabul eden, hayır nasibetmekte eli açık olan ve tevbe edene karşı merhametli olandır." dedi. Fakat İsrailoğullan, yaptıkları şeylerden vaz geçmediler ve Krallarına karşı direttiler. Bunun üzerine Allah, Buhtunnasr'ın kalbine, Kudüse doğru yürümeyi ve dedesi Sencaribin oraya yapmak istemiş olduğu şeyi yapmasını ilham etti. Buhtunnasr, altı yüz bin sancağı ile birlikte Kudüs halkının üzerine yürüdü. Ordu hareket edince

İsrailo-ğullafmm Kralına Buhtunnasr'ın kendileriyle savaşmak üzere yola çıktığı haberi geldi. Kral, Ermiyaya adam göndererek onu yanına çağırttı ve ona: "Ey Enniya, hani sen, zannediyordun ki, rabbimiz sana vahyetmiş ki sen istemedikçe o, Kudüs halkını helak etmeyecekmiş?" dedi. Enniya da Krala: "Rabbim vaadinden dönmez. Ben buna güveniyorum." diye cevap verdi. Zaman yaklaşıp ta, İsraio-ğullarının iktidarlarının yok edilme anı gelince ve Allah tealanın, onları helak etmeye azmetmesi kesinleşince Allah, kendi tarafından bir melek gönderdi ve ona, Ermiyadan bir fetva sormasını istedi. Meleğe hangi fetvayı soracağını da emretti. Melek, İsrailoğullarından bir adamın şekline girerek Ermiyaya geldi ve Enniya ona: "Sen kimsin?" diye sordu. Adam da: "Ben, İsroğiloğullarından bir kişiyim. Bir kısım meselelerim hakkında senden fetva soracağım:" dedi." dedi. Enniya ona izin verdi. Melek ona: "Ey Allanın Peygamberi, ben sana. Allanın bana emrettiğine göre, kendilerine iyilikte bulunduğum akrabalarım hakkında fetva soruyoum. Ben onlara iyilikten başka bir şey yapmadım. Elimden gelen herhangi bir ikramda bulunmaktan geri durmadım. Fakat benim onlara ikramım, ancak onların bana kızmalarına sebep oldu. Ey Allanın Peygamberi, sen bunlara ne yapacağımı söyle." dedi. Enniya da ona dedi ki: "Seninle Allah arasındaki şeyleri güzelce yap. Allanın sana iyilikte bulunmanı emrettiği kimselere iyilikte bulun ve neticede hayıra ulaşmayı bekle." Melek oradan ayrılıp gitti. Bir kaç gün sonra Enniyaya, daha önce şekliyle geldi. Önüne oturdu. Enniya ona: "Sen kimsin?" dedi. Melek ona: "Ben, daha önce sana, akrabalan hakkında şikayete gelen kişiyim." dedi. Enniya da ona: "Şimdiye kadar ahlakları düzelmedi mi? Sen onlardan istediğin durumu görmedin mi?" dedi. Melek ona: "Ey Allahin Peygamberi, seni hak peygamber olarak gönderen Allaha yemin olsun ki, ben onlara herhangi bir insanın, akrabalarına yapabileceği en iyi ikramı yapmaktan geri durmadım. Hatta daha fazlasını yaptım. " Peygamber de: "Sen akrabalarına dön. Onlara iyilikte bulun. Ben salih kullarını ıslah eder. Allahtan sizin aranızı düzeltmesini ve sizi, razı olacağı bir şey üzerinde birleştirmesini ve sizi gazabından uzaklaştırmasını dilerim." dedi. Bunun üzerine melek kalkıp gitti. Aradan bir müddet geçtikten sonra, Buhtunnasr, ordusuyla Kudüsün yakınında ka-rargah kurdu. Ordusu, çekirgelerden daha çoktu. İsrailoğulları bundan dolayı büyük bir korku içine düştüler. İsrailoğullarınır. Kralı güç durumda kaldı. Enni-yayı çağırdı ve ona: "Ey AH ahin

Peygamberi, Allanın sana olan vaadi nerede?" dedi. Enniya da: "Ben, rabbime güveniyorum." dedi. Enniya, Beytül Makdisin duvarında otunnuş gülüyor ve rabbinin kendisine vaadettiği zaferi sevinçle bekliyordu. İşte bu sırada ona melek geldi, önüne oturdu. Enniya ona: "Sen kimsin?" diye sordu. Melek ona: "Ben, akrabaları hakkında senden iki defa fetva soran kişiyim." dedi. Peygamber ona: "Onların, içinde bulundukları o halden hâlâ uyanma zamanlan gelmedi mi?" dedi. Melek ona: "Ey Allanın Peygamberi, bu güne kadar onlar tafarafından bana ne gibi bir kötülük dokunuyordu ise ona karşı sabrediyor ve bu kötülüklerini sırf beni kızdınnak için yaptıklarını biliyordum. Bu gün onların yanına vardım ve onlann, Allanın razı olmadığı ve sevmediği bir şeyi yaptıklannı gördüm." dedi. Peygamber de ona: "Ne yaptıklarını gördün?" dedi. O da: "Ey Allahın Peygamberi, ben onların, Allahı gazap-landıracak bir şey yaptıklarını gördüm. Şayet onlar, bu günden önce yaptıklarını gördüğüm şeyleri yapmış olsalardı, benim onlara karşı öfkem kabannazdı. Onlara karşı sabreder ve onlar için iyi dileklerde bulunurdum. Fakat ben bugün onlara Allah için ve senin için kızdım. Durumlarını sana bildirmek için geldim. Ben, seni, hak Peygamber olarak gönderen Allah hakkı için senden, onları helak etmesine dair Allaha niyaz etmeni istiyorum." dedi. Enniya da: "Ey, göklerin ve yerin hükümdarı olan Allahım, eğer onlar hak üzereyseler ve yaptıkları doğru ise sen onları sağ bırak. Şeyat onlar, senin gazabını çekmişjerse ve senin razı olmayacağın amelleri işliyorlarsa sen onlan helak et." dedi. Bu söz, Enniyanın ağzından çıkar çıkmaz, Allah gökten Kudüse bir yıldırım gönderdi. Yıldırım, kurbanların kesildiği yeri yaktı ve Kudüsün kapılarından yedisini yerin dibine geçirdi. Enniya bunu görünce ağlayıp feryad etti. Elbiselerini yırttı, başına küller saçtı ve "Ey göklerin hükümranı ve ey merhametlilerin en merhametlisi olan Allahım, senin bana verdiğin vaadin nerede?" diye niyaz etti. Bunun üzerine, Enniyaya şöyle nida edildi: "Onların başına gelenler, senin, bizim elçimize verdiğin fetvaların icabıdır." Bunun üzerine Enniya: "Bu olayın sebebinin, kendisinin verdiği üç fetvadan biri olduğunu ve kendisine gelen kişinin Allahın elçisi bir melek olduğunu anladı. Kudüşü terkedip vahşi hayvanların yaşadıkları yerlere gitti. Buhtunnasr ve ordusu, Kudüse girdi. Düşman ordusu Şam topraklarına ayak bastı. Buhtunnasr İsrailoğullarını, soylarını tüketircesine öldürdü. Ku-düsü yaktı. Sonra ordusuna, kalkanlanyla toprak taşıyarak Beytül Makdisin bulunduğu yeri

doldurmalarını emretti. Ordusu da bu emri yerine getirdi. Öyle ki, Beytül Makdisin yeri dolduruldu. Sonra da Buhtunnasr, Babile gitmek üzere oradan ayrıldı. İsrailoğullanndan aldığı esirleri de beraberinde götürüyordu. Buhtunnasr Kudüsten ayrılmadan önce, orada bulunan büyük küçük herkesi toplayıp kendisine getirmelerini emretti. Bunun üzerine İsroiloğullan, toplanıp kendisine getirilde. Buhtunnasr, onlann içinden doksan bin çocuğu seçip ayırdı. Ordunun ganimeteleri biriktirilip dağtılması istenince Buhtunnasr'ın yanında bulunan ileri gelenler ona şöyle dediler: "Ey Kral bütün ganimetlerimiz senin olsun. Sen, seçip ayırdığın bu çocukları bizim aramızda taksim et." Buhtunnasr onların bu istekerini kabul edip çocukları onlara dağıttı. Her birine dört çocuk düştü. Danyal, Azerya, Mesail ve Hananya bu çocçuklardandır. Buhtunnasr, onlardan aldığı esirleri üç guruba ayırdı. Üçte birini Şam topraplarında bıraktı. Üçte birini esir aldı, üçte birini de öldürdü. Kudüsten aldığı esirleri ve doksan bin çocuğu Babile götürdü. İşte bu olay, Allah tealanın, Resulullaha durumunu bildirdiği ve zulmetmeleri sebebiyle uğradıklarını haber verdiği kavmin olayıdır. Buhtunnasr, Kudüsü terkedip Babile doğru yönelince, Ermiya, merkebine binmiş, bir matara üzüm suyu bir sepet de inciriyle birlikte İlyaya gelmiştir. Ermiya, İlyayı ve oranın yıkıldığım görünce içine şüphe ginniş ve kentli kendine "Burayı ölümünden sonra Allah nasıl diriltecek?" demiş Allah da onu öldürmüş ve onu ve merkebini yüz yıl ölü olarak bırakmıştır. Üzüm suyu ve inciri de yanında kalmıştır. Allah, gözleri Enniyayı görmeye karşı kör etmiş, herhangi bir kimse onu görmemiştir. Sonra da Allah Enniyayı diriltmiş ve ona "Burada ne kadar kaldın?" diye sornıuş o da "Bir gün veya bir günün bir bölümü kadar kaldım." demiştir. Allah teala da ona: "Bilakis, sen burada yüz yıl kaldın. Yiyeceğine ve içeceğine bak, bunlar değişip bozulmamıştır. Merkebine de bak. Biz seni, insanlara bir mucize olman için böyle yaptık. Kemiklere de bak. Biz onlan nasıl bir araya getirip sonra da onlara et giydiriyoruz." dedi. Emriya merkebine baktı. Merkep onunla birlikte Ölmüştü bir de ne görsün, merkebinin eklemleri birbirine ulanıyor. Damarları ve sinirleri birbirine bağlanıyor, sonra üzerine et bürünüyor ve düzgün bir hale geldikten sonra ona ruh üfleniyor. Merkep te ayağa kalkıp anırıyor. Emriya bir de üzüm suyuna ve incire baktı. Gördü ki onlar da aynen bıraktığı gibi duruyorlar. Ermiya, Allanın kudretini bizzat gözleriyle görünce "Bildim ki Allah her şeye kadirdir." dedi.

Allah teala bundan sonra da Enmiyayi yaşattı. İşte bugün yeryüzünün çöllerinde ve çeşitli şehirlerinde göıii-len kimse budur (Yani, Ermiya ismi taşıyan Bızırdır.)
Vehb b. Münebbih, başka bir rivayetinde Özetle şunları anlatmıştır. "Ermiya, Mısırda bulunuyordu. Allah ona, İlya şehrine gitmesini emretti. O, merkebine binerek bir sepet üzüm ve inciriyle bir de su kabıyla yürüyüp Kudüse geldi. Oranın harabe haline getirildiğini görünce "Buranın halkı öldükten sonra Allah burayı nasıl diriltecek?" dedi. Kudüste bir yeri kendisine mekan edindi. Merkebini bir yere bağladı. Su kabını bir yere astı. Allah onu uyuttu. Uyuyunca da canını aldı ve Ermiya bu haliyle yüz yıl kaldı. Ermiya bu haliyle, yetmiş yıl geçirince Allah, Fars Krallarından birine bir melek göndererek ona "Allah, sana. gidip Kudüsü ve İlyayı yapmanı emrediyor. Böylece Kudüs, eskisinden mamur hale gelsin istiyor." diye söyletti. Kral hazırlık için üç gün mühlet istedi. Üç günden sonra üç yüz tane idareci seçti. Her idarecinin emrine bin kadar işçi ve yeteri kadar malzeme verdi. Üç yüz bin işçi ile idareciler Kudüse gittiler. Orada çalışmaya başlayınca, Allah Ermiyanın sadece gözlerine can verdi. Vücudunun diğer ki simi an Ölü idi. Ermiya, İlya şehrine ve çevresindeki köylere, mescitlere, nehirlere, ekinlere bakıp duruyordu. İnsanlar, oralarda çalışıyor oraları düzeltiyorlardı. Nihayet oralar eski durumuna dönüştü. Böylece otuz sene de geçip yüz yıl tamam olunca Allah, Ermiyanın vücudunun tamamını diriltti. Ermiya yiyeceğine içeceğine baktı. Onlar bozulmamıştı. Merkebine baktı. Onu, bağladığı gündeki gibi ayakta gördü. Merkebin boynundaki yuların, yeni olarak aynen durduğunu gördü. Halbuki üzerinden, soğuk ve sıcağıyla yüz yıl geçmişti. Ermiyanın vücudu, çürümekten mütvellit incelmişti. Allah, ona yeniden et giydirdi. Kemiklerini bir araya getirirken de Ermiya gözleriyle onlara bakıyordu. Allah teala ona: "Biz seni insanlara bir ibret olasın diye böyle yaptık. Kemiklere bak, onlan nasıl bir araya getirip sonra et giydiriyoruz." dedi. Allanın kudreti apaçık belli olunca: "Artık Allahin her şeye kadir olduğunu iyice anladım." dedi b- Süddiye göre ise bu sözü söyleyen Üzeyirdir. O, bu sözünü Allahın, ölen kişileri ve harabe olan bir yeri yeniden nasıl diriltip imar edeceğinden şüphe etmesinden dolayı söylememiş, sadece yüce mevtanın kudret ve kuvvetine hayret ettiğini belirtmek istemiştir. Bu hususta Süddi diyor ki: "üzeyir Şamdan merkebine binmiş, yanında da bir miktar üzüm suyu ve bir sepet inciriyle birlikte gelirken bir kasabaya

uğramış orayı görünce durmuş ve ellerini kaldırarak: "Buranın halkını öldürdükten sonra Allah burayı nasıl diriltecek?" demiştir. Üzeyirin bu tavrı bir yalanlama ve bir şüpheden kaynaklanmıştır. Allah Üzeyiri ve merkebini Öldürmüş, onlann üzerinden yüz yıl geçmiştir. Sonra da Allah teala Üzeyiri diriltmiş ve ona: "Ne kadar yıl kaldın?" diye somıu o da "Bir gün veya bir günün bir bölümü kadar kaldım." demiştir. Bunun üzerine Üzeyire, orada yüz yıl kaldığı bildirilmiş ve ona, yiyeceğine, içeceğine bakması, merkebinin diriltiliş şeklini gözlemesi emredilmiş, o da bunları görünce Allahın her şeye kadir olduğunu söylemiştir.
Taberi diyor ki: "Öldürülüp yüz yıl kaldıktan sonra tekrar diriltilen Enni-ya veya Üzeyir yahut ta Allahın haberini bize naklettiği fakat kim olduğunu bilmediğimiz bu kişinin, bu kadar zaman geçmesine rağmen "Bir gün kaldım" veya "Bir günün bir bölümü kadar kaldım." demesinin sebebi şudur: "Allah teala bu zatı, gündüzün başlangıcında öldürmüş ve yüz sene sonra onu güneşin batması anında d iri İtmiştir. Bu sebeple o kişi, sabahleyin uyuyup akşam olmadan uyandığını zannetmiş, bir gün veya bir günün bir bölümü kadar kaldığını söylemiştir. Nitekim Katade ve İbn-i Cüreyc âyetin bu bölümünü bu şekilde izah etmişlerdir.
Âyet-i kerimede "Yiyeceğine, içeceğine bir bak. Hiç değişmemiş." buy-rulmaktadir. Buradaki yiyecek ve içecekten maksat, bazılarına göre bir sepet incir ve üzüm, bir testi de su idi. Bazılarına göre ise, bir sepet üzüm, bir sepet incir, bir tulum da üzüm suyu idi. Diğer bazılarına göre ise yiyecek bir sepet üzüm, içecek te bir küp veya bir matara içki idi.
Âyet-i kerimede geçen ve "Hiç değişmemiş" diye tercüme edilen kelimesini Vehb b. Münebbih, Katade, Südi, Dehhak, İkrime ve İbn-i Zeyd "Değişmemiştir" mânâsına yorumlamış Mücahid ve Reb' b. Enes tarafından ise "Kokmamıştır" şeklinde izah edilmiştir.
Âyet-i kerimede "Bir de eşeğine bak." buyrulmaktadır. Müfessirler âyetin bu bölümünü ve devamını farklı şekillerde izah etmişlerdir.
a- Vehb b.Münebbih ve Süddiye göre, Allah teala diriltiği kimsenin bütün vücudunu düzgün hale getirip onu tamamen dirilttikten sonra merkebini de nasıl dirilteceğini ona göstermek için bunu emretmiştir. Yani, "Merkebini nasıl dirilteceğimize ve onun kemiklerini bir araya getirip sora da onlan etle kaplayacağımıza bir bak." demiştir.

b- Mücahid ve İbn-Cüreyce göre ise, Allah teala, dirilteceği kimsenin sadece gözlerine hayat verdikten sonra, hem kendisinin hem de merkebinin nasıl diriltildiğine bakması için ona bunu emretmiştir. Yani ona "Hayata kavuşturduğumuz gözlerinle, bizzat kendi vücudunun ve merkebinin nasıl diriltildiğine bak." demiştir. Görüldüğü gibi bu izaha göre Allah teala, dirilttiği kimsenin önce gözlerini diriltmiş, onlara hayat vermiş, ondan sonra da bu kişinin vücudunu ve merkebini, gözü önünde diriltmiş, böylece kudretini ona göstemiştir.
c- Vehb b. Münebbih, Dehhak, Katade, Rebi'i b. Enes ve İbn-i Zeyde göre ise, Allah teala, öldürdüğü o kişinin, önce kafasını diriltmiş, gözlerine hayat vermiş sonra da ona kendi vücudunun nasıl diriltildiğini göstenniştir. Yüz yıl boyunca ölü kalan bu kişinin merkebi ise başucunda yemeden içmeden dipdiri ayakta durmuştur. Bu izaha göre âyetin mânâsı şöyledir: "Sen, başucunda bulunan merkebine bak. Bir de kendi kemiklerine bak. Biz, çürüdükten sonra onlan nasıl bir araya getiriyor sonra da onları et ile buruyor daha sonra da sana hayat vererek onlan da diriltiyoruz. Böylece Allanın, öldürdükten sonra bu kasaba halkını nasıl dirilteceğini bilmiş ol."
Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı, Allah tealanın, öldürdüğü bu kimseye hem bizzat kendisinin hem de merkebinin nasıl diriltilece-ğine bakmasını emrettiğini söyleyen görüştür. Çünkü Allah teala, Öldürdüğü bu kişiye "Sen, kemiklere bak." buyurmuştur. Bu kemiklerin sadece o öldürülen kişiye veya merkebe ait olduğuna dair herhangi bir delil yoktur. Bu kemiklerin her ikisine de ait olduğunu söylemek, âyetin genel anlamda alınmasına daha yakındır. Ayrıca, merkebin üe telef olduğu muhakkakın". Bu itibarla, "Merkep, ölen kişinin başucunda bıraktığı gibi mevcut duruyordu. Allah ona, sadece kendisinin nasıl diriltileceğine bakmasını emretti." diyen görüş isabetli değildir. Hasılı "Allah teala, altı üstüne getirilen şehrin nasıl dirileceğini düşünün o kimseye, bizzat kendisinin ve merkebinin diriltilmesin! göstererek şehir halkının da diriltileceğim göstermiştir. Yiyeceğin ve içeceğin bozulmadığını göstererek de o şehrin bağ bahçe ve evlerinin nasıl tekrar iade edileceğini ona göstenniştir.
Âyet-i kerimede "Biz seni, insanlara ibret olasın diye böyle yaptık." buyrulmaktadır. Yani, "Biz seni, kudretimizi bilmeyen ve azametimizde şüphe eden insanlara bir ibret ve bir alamet olasın diye öldürüp, yüz yıl ölü olarak bıraktık ve sonra dirilttik.

Biz, öldünne, diriltme, yok etme, icadetme, nimet verme, ni-. metleri kısma, zelil kılma, güçlü kılma gibi dilediğimiz çeşitli şeyleri yapmaya kadiriz. Bütün bunlar, bizim elimizdedir. Bizim dışımızda hiçbir kimsenin gücü bunlara yetmez.
Müfessirler, öldürülüp tekrar deriltilen bu kişinin insanlara ne yönüyle ibret olduğu hususunda iki görüş zikretmişlerdir:
A'meşe göre bu kişinin, insanlara ibret oluşu, yüz yıl sonra ihtiyarlayan oğul ve torunlarının yanına genç olarak gelmesidir.
Süddiye göre ise bu kişinin, insanlara ibret olması, yüz yıl sonra geldiğinde tanıdığı insanlardan herhangi bir kimsenin kalmamış olmasıdır. Süddi bu hususta şunlan söylemiştir. "Öldürülüp yüz yıl ölü kaldıktan sonra tekrar diriltilen bu kişi (Üzeyir) ailesine dönmüş, evinin satıldığını, üzerine bina yapıldığını ve tanıdığı kimselerin yok olduğunu gönrıüştür. Bunun üzerine: "Evimden çıkın." demiş insanlar da "Sen kimsin?" diye sonnüşlar o da: "Ben Üzeyirim." demiştir. Onlar da "Üzeyir şu kadar zamandır helak olmuş değil midir?" dediler. O da: "İşte ben Üzeyirim. Bana şöyle şöyle oldu." dedi. İnsanlar onu tanıyınca evinden çıkıp kendisine teslim ettiler.
Taberi diyor ki: "Âyetin izahında' söylenecek tercihe şayan görüş şudur: Allah teala, bu âyette, sıfatlanın belirttiği kişiyi, insanlar için bir delil ve bir ibret kıldığını zikretmiştir. Bu kişi, kendisini tanıyan çocuklanna da kavmine de bir ibrettir. Onu tanımayan ve kendilerine Peygamber olarak gönderilen kimseler için de bir öğüt ve ibrettir.
Âyet-i kerimede "Kemiklere bak. Onlan nasıl bir araya getiriyoruz." buyrulmaktadır. Burada zikredilen ve "Bir araya getiriyoruz." diye tercüme edilen kelimesi iki şekilde okunmuştur.
a- Kûfe'li kurralann hepsi de bu kelimeyi Kur'anda da tesbit edildiği gbi şeklinde okumuşlardır. Bu kelimenin lügat mânâsı, "Yerden yukarı kalkmak ve baş kaldırmak" demektir. Bu itibarla çocuk boy atınca denir. Kadın kocasına karşı itaatsizlik edince denir. Bu kıraata göre âyetin mânâsı şöyledir: "Sen kemiklere bak. Biz onları nasıl birbiriyle birleştiriyor ve vücuttaki yerlerine yerleştiriyoruz." Abdullah b. Abbas ve Süddi, âyetin bu kısmını buna yakın bir şekilde izah etmişlerdir.
b- Medine halkının tümü ise bu kelimeyi şeklinde okumuşlardır. Bunun mânâsı ise "Hayat vermek" demektir. Nitekim Allah ölüleri diriltti." demek isterken demişlerdir. Buna göre

âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Sen kemiklere bak. Bizonları, nasıl diriltiyoruz." Müca-hid ve Süddi, âyetin bu bölümünü bu şekilde izah etmişlerdir.
c- Bir kısım kurralar da bu kelimeyi şeklinde okmuşlardır. Bunun mânâsının ise bir şeyi yaymak" demektir. Veya "Bir şeyin dirilmesi" demektir. Taberi bu kıraatin caiz olmadığını çünkü bu kıraata göre hem âyetin mânâsı doğru olmayacağını hem de bu kıraatin şaz bir kıraat olduğunu söylemiştir. Diğer birinci ve ikinci kıraatların ise, mânâları birbirlerine yakın olan ki-raatlar olduğunu ve her ikisinin de Müslümanlar tarafından okunan yaygın kıra-atlar olduğunu, bu nedenle iki kiraatla okumanın da caiz olduğunu söylemiştir.
Âyet-i kerimenin devamında "Artık Allanın her şeye kadir olduğunu iyece anladım." dedi." buyrulmaktadir. Bu bölümde geçen ve "İyice anladım." diye tercüme edilen kelimesi, iki şekilde okunmuştur.
a- Küfe halkının hepsi bu kelimeyi, emir olark şeklinde okumuşlardır. Bunlar, âyetin bu bölümünün Abdullah b. Mes'udun kıraat ma göre şeklinde olduğunu rivayet etmişler, Abdullah b. Abbas ve Reb'i b. Enesin de bu şekilde okudukları rivayet edilmiştir. Bu kıraata göre âyetin mânâsı şöyledir: "Öldürülüp, yüz yıl Ölü olarak kaldıktan sonra diriltilen kimseye, Allanın emir ve kudretinin ne olduğu açığa çıkınca Allah o kimseye dedi ki: "Şimdi bil ki, Allah her şeye kadirdir." Taberi diyor ki: Bu kıraata göre âyete şu şekilde mânâ verilmesi de mümkündür: "Öldürülüp diriltilen kimseye, Allanın kudreti ortaya çıkınca o kimse dedi ki: "Bil ki Allah her şeye kadirdir." Buna göre kişi başkasına emreder gibi kendi nefsine emir ve hitabetin iştir.
b- Medine halkının hepsi ve bazı İrak kurraları bu kelimeyi şeklinde fiil-i muzari nefs-i mütekellim olarak okumuşlardır. Âyet-i kerimeye Mealde bu kıraata göre mânâ verilmiştir. Vehb b. Münebbih, Katade, Süddi, Dehhak ve İbn-i Zeyd, âyeti bu kıraata göre izah etmişlerdir.
Taberi, bu kiraatlardan emir şeklinde okuyan, emredenin de Allah teala olduğunu söyleyen birinci kıraatin daha doğru olduğunu söylemiş ve gerekçe olarak ta şunları zikretmiştir. "Âyetin başlangıcı: "Allah tealanm, öldürüp dirilttiği kimseye "Yiyeceğine içeceğine bir bak hiç değişmemiş. Bir de eşeğine bak. Kemiklere bak." şeklinde emirlerle devam etmektedir.
Âyet-i kerimenin sonunda Allah tealanın, yine dirilttiği o kimseye: "Bil ki Allah her şeye kadirdir." şeklinde buyurduğunu

söylemek, âyetteki ahengi sağlama yönünden daha isabetli ve mânâ yönünden daha tesirlidir. Çünkü Allah, kudretini müşahade eden bu kuluna "Bütün bunları yapanın Allah olduğunu bil." demiş olur ki bu da bundan sonra gelen âyet-i kerimenin son bölümüne tamamen uygundur. Zira onun da son bölümünde "Bil ki Allah her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir." buyrulmaktadır. [152]

260- Yine bir zaman İbrahim: "Rabbim, ölüleri nasıl diriltirsin bana göster." demişti. Allah da: "İnanmıyor musun?" dedi. İbrahim: "Evet inanıyorum, fakat kalbim iyice mutmain olsun istiyorum." dedi. Allah: "Öyleyse dört tane kuş al, onları kendine alıştır sonra da kesip her dağın başına onlardan birer parça koy. Sonra onları çağır. Koşarak sana geleceklerdir. Bil ki Allah her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir." dedi.
İbrahim Peygamber demişti ki: "Rabbim, ölüleri nasıl dirilteceğini bana göster." İbrahim bunu söylerken Allanın varlığından ve kudretinden şüphe etmiyor sadece öğrenmek istiyordju. Bunun üzerine Allah ona: "Ey İbrahim, benim buna gücümün yeteceğini inanmıyor musun?" deyince: "İnanıyorum rabbim. Fakat istedim ki onu bana gösteresin de gördüğüm kudretinden dolayı kalbim iyice mutmain olsun." dedi. Allah da istediğini ona göstermek için dedi ki: "Dört tane kuş al onlan kendine iyice alıştır sonra da onları kesip parça parça et. Her bir parçayı götürüp bir dağa at ve ardından onları: "Allanın izniyle gelin." diye çağır. Onlar sana koşarak geleceklerdir.
Rivayet ediliyor ki, bunlar, Horoz, Tavus, Karga ve Güvercin idi. Hz. İbrahim bunlan kesti ve etlerini, kemiklerini ve tüylerini birbirine karıştırdı ve her bir parçayı götürüp bir dağa attı. Sonra onları "Allanın izniyle gelin." diye çağırdı. Çağırmasıyla birlikte parçalar uçarak birbirlerini buldular ve tekrar kuş haline dönüşüp koşarak Hz. İbrahime geldiler. Bunun üzerine Allah teala buyurdu ki: "Ey İbrahim bil ki bu kuşları dirilten ve onlara tekrar can veren rabbin Allah, her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.
Müfessirler, Hz. İbrahimin, rabbinden, ölüleri nasıl dirilteceğini sormasının sebebinin ne olduğu hakkında çeşitli görüşler zikretmişlerdir:
a- Bazılarına göre Hz. İbrahimin rabbinden bunu sormasının sebebi, onun, ölmüş bir hayvanın, yırtıcı hayvanlar ve kuşlar tarafından parçalanıp yenildiğini görmesi ve rabbinden, gökteki kuşların kursağına ve yerdeki yırtıcı hayvanların

midesine giderek parça parça olan bu hayvanı nasıl dirilteceğini kendisine göstermesini istemesidir Ta ki ilmiyle bilmiş olduğu şeyi bizzat gözüyle de görmüş olsun ve kesin bilgisi pekişmiş olsun. Allah teala da ona, zikrettiği şekliyle istediğini göstenniştir. Katade, Dehhak, İbn-i Cüreyc ve İbn-i Zeyd, Hz. İbrahimin sorusunun sebebini bu şekilde izah etmişlerdir. İbn-i Cüreyc bu hususta şunları zikretmiştir: "3ize ulaşan rivayetlere göre İbrahim (a.s.) bir yolda yürürken, ölmüş bir merkebin leşiyle kanşlaşmiş ve leşin çevresinde yırtıcı hayvanların ve kuşların bulunduğunu görmüş, merkebin etlerinin didik didik edilip yendiğini, geriye sadece kemiklerinin kaldığını görmüştür. Kuşlar semaya doğru uçup, yırtıcı hayvanlar da dağlara ve onnanlara gidince İbrahim orada durmuş, hayret etmiş ve kendi kendine "Rabbim, ben biliyorum ki sen bu leşin parçalarını yırtıcı hayvanların ve kuşların karnından toparlayıp bir araya getireceksin. Rabbim sen bana, ölüleri nasıl dirilteceğini göster." demiştir. Allah teala da: "Sen buna inanmıyor musun?" diye sormuş İbrahim de: "Evet inanıyorum fakat haberden öğrenme ile gönne aynı değildir." demiştir.

b- Diğer bir kısım üfessirleie göre ise, Hz. İbrahimin, rabbinden Ölüleri nasıl dirilteceğini istemesinin sebebi, Hz. İbrahim ile Nemrut arasında geçen tartışmadır. Bu hususta Muhammed b. İshak şunları zikretmiştir: Allah tealanın Enbiya suresinde anlattığı gibi Hz. İbrahim ile kavmi arasında belli hadiseler olmuş ve Nemrut, İbrahime şunları sormuştur: "Ey İbrahim, senin kendisine taptığın ve kendisine ibadet etmeye çağırdığın ve kendisinin diğer şeylerden daha büyük olduğunu anlattığın ilahın nedir?" İbrahim de "Benim rabbim dirilten ve öldürendir." demiştir. Nemrut ta "Ben de dirilitir ve öldürürüm." demiştir. İbrahim ona: "Sen nasıl diriltir ve öldürürsün?" diye sormuş ve neticede âyet-i kerimenin anlattığı şekilde Nemrutu mağlup etmiştir. İşte o sırada İbrahim: "Rab-bim göster bana ölüleri nasıl diriltecesin?" demiş Allah teala da" Sen inanmadın mı?" diye sormuş İbrahim de: "Evet inandım fakat kalbim mutmain olsun diye bunu istiyorum." demiştir. Hz. İbrahim bunu isterken Allah tealanın kuvvet ve kudretinden şüphe ettiği için istememiş fakat olayı bizzat gözüyle görüp kesin bilgisinin pekişmesini arzuladığı için sormuştur.

Taberi diyor ki: "Bu iki görüş te birbirine yakındır. Zira her ikisinde de Hz. İbrahimin bildiği şeyi bizzat gözüyle görmesi için sorduğu nakledilmektedir.

c- Diğer bir kısım âlimler ise Hz. İbrahimin rabbinden Ölüleri nasıl dirilteceğini kendisine göstermesini istemesinin sebebi, Allah tealanın Hz. İbrahimi dost edindiğini müjdelemesidir. Hz. İbrahim, dost edinildiğinin derhal ortaya çıkması için rabbinden bunu istemiş ta ki kesin bilgisi pekişsin ve kalbi mutmain olsun. Bu hususta Süddi diyor ki: "Allah teala İbrahimi dost edinince ölüm meleği rabbinden İbrahime bunu müjdelemesi için izin istedi. Rabbi de ona izin verdi. Melek İbrahime geldi. İbrahim evde bulunuyordu. Melek evden içeri girdi. İbrahim insanların en kıskanç olanı idi. Öyle ki evden dışarı çıktığında kapıyı dıştan kilitlerdi. İbrahim evine döndü. Evinde bir kişi bulunduğunu gördü. Onu yakalamak için hamle yaptı ve onu "Benim evime girmen için sana kim izin verdi?" dedi. Ölüm meleği: "Bu eve girmeme dair rabbim bana izin verdi." dedi. İbrahim: "Doğru söyledin" dedi ve onun Ölüm meleği olduğunu anladı. Yine de ona: "Sen kimsin?" dedi. O da: "Ben ölüm meleğiyim. Ben sana geldim ki Allahm seni dost edindiğine dair seni müjdeliyeyim." dedi. Bunun üzerine İbrahim Allaha hamdetti ve dedi ki: "Ey ölüm meleği, sen bana kâfirlerin ruhunu alırken göründüğün şeklini göster." Ölüm meleği de: "Ey İbrahim, sen buna tahammül edemezsin." dedi. İbrahim: "Evet ederim." diye cevap verdi. Bunun üzerine ölüm meleği: "Yüzünü çevir." dedi. İbrahim yüzünü çevirdi. Sonra dönüp ona baktı bir de ne görsün başı göklere değen simsiyah bir adam, Ağzından alevler çıkıyor. Vücudundaki her tüyü siyah bir adam şeklinde. Ağızlarından ve kulaklarından ateşler çıkarıyor. Bunu gören İbrahim bayılıp düştü. Sonra ayıldı. Bu sırada ölüm meleği önceki şekline girmişti. İbrahim ona: "Ey ölüm meleği, kâfir olan insan, ölümü sırasında hiçbir bela ve üzücü şey göremese de sadece senin bu şeklini görse bu onun için elbette ki kâfidir. Şimdi sen bana müminlerin ruhlarını alırken hangi şekle girdiğini göster." dedi. Ölüm meleği ona: "Yüzünü çevir." dedi. İbrahim yüzünü çevirdi. Sonra dönüp ona baktı. Bir de ne görsün, önünde genç bir adam yüzü. İsanlann en güzel olanı. Kokusu en güzel olanı ve beyaz bir elbise içinde bir kişi. İbrahim, "Ey ölüm meleği, şayet müminlerin rablerinin katında kendilerini sevindirecek şeyler ve ikramlar bulunma-saydı sadece senin bu şeklin bulunmuş olsaydı elbette ki onlar için kafi gelirdi." dedi. Bundan sonra ölüm meleği geçip gitti. İbrahim ayağa kalkıp rabbine yalvarmaya ve ona "Ey rabbim, sen bana göster, ölüleri nasıl dirilteceksin? ta ki ben senin dostum olduğumu bilmiş olayım" diye niyaz etti. Allah teala da

ona "Sen benim, senin dostun olduğuma inanmıyor musun?" dedi. İbrahim de "Evet inanıyorum. Fakat senin dostuluğuna dair kalbim mutmain olsun diye bunu istiyorum." diye cevap verdi.

d- Diğer bir kısım müfessirlere göre ise Hz. İbrahimin, Allah tealanın, ölüleri nasıl dirilteceğini kendisine göstermesini istemesinin sebebi, Şeytanın, Hz. İbrahimin kalbine, AUahın, ölüleri dirilttiğine dair kudreti hakkında şek ve şüphe sokmasıdır. Hz. İbrahimin kalbine doğan bu şüpheyi bertaraf etmek için Allah tealanın, ölüleri nasıl dirilteceğini kendisine göstermesini istemiştir. Bu hususta Ata b. Ebi Rebah, şunları söyemiştir. "Hz. îbrahimin kalbine, bir kısım insanların hatırına gelen şeyler gelmiş o da rabbinden "Rabbim, göster bana sen Ölüleri nasıl dirilteceksin?" demiştir. Rabbi de ona: İnanmadın mı?" demiş o da "Evet inandım fakat kalbim mutmain olsun diye bunu görmek istiyorum." demiştir. Rabbi de ona, ölüleri nasıl dirilteceğini göstermek için "Dört kuş al..." demiştir.

Yine bu hususta Ebu Hureyre, Resulullah (s.a.v.)in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.

"Biz, şüphe etmeye İbrahimden daha layikız. Zira İbrahim rabbine "Ey rabbim, ölüleri nasıl diriltirsin bana göster." demişti. Allah da "İnanmıyor musun?" dedi. İbrahim "Evet inanıyorum fakat kalbim iyice mutmain olsun istiyorum.[153] dedi

Abdullah b. Abbas da Hz. İbrahimin, Allahtan, ölüleri nasıl dirilteceğini göstermesini istemesinin sebebinin, hatırına gelen bir şüphe olduğuna işaret ederek bu âyet hakkında şunu söylemiştir: "Bana göre Kur'anda bu âyetten daha çok ümit verici bir âyet yoktur." yani kul, belli hususlarda şüpheye düşse dahi bu âyet-i kerime kulun dinden çıkmış olmayacağını, bu şüphesini giderme yollarını aramasının gerektiğini beyan etmektedir ki bu da devamlı olarak Şeytanın vesvesesine maruz kalan insan için en büyük ümit kaynağıdır." Abdullah b. Abbasın bu kanaatini rivayet eden Said b. el-Müseyyeb diyor ki: "Bir zaman bir araya geleceklerine dair Abdullah b. Abbasla Abdullah b. Amr b. el-Ass sözleştiler. Biz o zaman genç çocuklardık. Onlardan biri diğerine: "Allah tealanın kitabında bu ümmet için en büyük ümit veren âyet hangisidir?" diye sordu. Abdullah b. Amr. dedi ki: "Ey Muhammed, kullanma şöyle dediğimi söyle. Ey kendi aleyhlerine haddi aşan kullarım, Allanın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz kî Allah, bütün günahları bağışlar. Muhakak ki o çok affeden ve çok

merhamet edendir.[154] âyetidir. Abdullah b. Abbas da: "Sen ümmet için bu âyetin en büyük ümit kaynağı olduğunu söylüyor isen de aslında ümmet için ondan da daha fazla ümit verici âyet şu âyetir. "Bir zaman İbrahim, "Rabbim, ölüleri nasıl diriltirsin?" demişti. Allah da, "İnanmıyor musun?" dedi. İbrahim: "Evet inanıyorum. Fakat kalbim iyice mutmain olsun istiyorum." dedi[155]

Taberi diyor ki: "Hz. İbrahimin sorusunun sebebinin, kalbine Şeytan tarafından sokulan bir şüphe olduğunu söyleyen görüş, tercihe şayan olan görüştür. Zira bu hususta Resulullahtan nakledilen sahih bir hadis rivayet edilmektedir.

Âyet-i kerimede "Fakat kalbim iyice mutmain olsun." buyrul m aktadır. Bu ifadede zikredilen "Kalbim mutmain olsun." cümlesi müfessirler tarafından iki şekilde izah edilmiştir.

a- Said b. Cübeyr, Dehhak, Katade, Rebi' b. Enes, Mücahid ve İbrahim en-Nehaiye göre "Kalbim mutmain olsun" ifadesinden maksat: "Kalbim sükuna ersin ve ulaştığı yakin ile huzura kavuşsun. Yakinim ve imanım artsın." demektir.

b- Abdullah b. Abbasa göre ise "Kalbim mutmain olsun" ifadesinden maksat, "Kalbim senden bir şey dilediğinde dileğini kabul ettiğini ve bir şey istediğinde de istediğini verdiğini bilmiş olsun." demektir.

Âyet-i kerimede: "Dört tane kuş al." buyrul m aktadır. Burada zikredilen dört kuş'tan maksat, Muhammed b. İshak, Mücahid, İbn-i Cüreyc ve İbn-i Zeyd'e göre, Horoz, Tavus kuşu , Karga ve Güvercindir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Onları kendine alıştır" diye tercüme edilen kelimesi çeşitli şekillerde okunmuştur.

a- Bütün Medine, Hicaz ve Basra halkı bu kelimeyi şeklinde, Sad harfinin ötresiyle okumuşlardır. Bu kıraata göre bu kelime, kökünden türetilmiştir. Asıl mânâsı:

aa- Bir şeye meyletmek ve onu Özlemek demektir. Buna göre âyetin bu bölümünün mânâsı "Sen o kuşları kendine meylettir ve yönelt" demektir. Yani sen onlan kendine doğru çağır sonra onlan kes sonra dağın üzerine onlardan birer parça koy." demektir.

bb- Diğer bir mânâsı ise "Bir şeyi kesmek ve parçalamak" demektir. Buna göre âyetin izahı şöyledir: "Sen o kuşlardan dört tanesini kendine al. Onları kes sonra her dağın başına onlardan bir parça koy."

b- Küfe halkından bir topluluk âyetin bu bölümünü şeklinde Sac! harfinin esresiyle okumuşlar mânâsının da "Sen onlan kes" demek olduğunu söylemişlerdir.
c- Kûfeli Navîh âlimlerinden bir topluluk, bu kelimenin, Sad harfinin öt-reli okunmasıyla da esreli okunmasıyla da, Arap dilinde "Kesmek" mânâsına gelmediğini, bunun her iki okunuş şekliyle de "Meyletme" mânâsına geldiğini, Sad harfinin esresiyle okuyan şivenin, Huzeyl ve Süleym kabilesine ait olduğunu iddia etmişlerdir.
d- Kûfeli Nahiv âlimlerinden bir kısmı da kelimesini Sad harfinin ötreli okunmasıyla da esreli okunması halinde de bu kelimenin "Kesmek" mânâsına gelmediğini, ancak, Sad harfinin esresiyle okunan lehçede bu kelimenin son harfiyle orta harfinin yer değiştirdiği ihtimaliyle bu kelimenin "Kesmek" mânâsında kullanıldığını iddia etmişlerdir. Yani, nun aslı dir. Bu da Arapçada "Kesmek" mânâsında kullanılmıştır.
e- Basrah Nahiv âlimleri ise bu kelimenin kökünden türemiş olup şeklinde, Sad harfinin ötresiyle okunması halinde de kökünden türemiş olup şeklinde Sad harfinin esresiyle okunması durumunda da "Kesmek" mânâsına geldiğini söylemişler ve buna dair Arap edebiyatından örnekler göstermişi erdir.
Taberi bu son görüşü tercih etmiş, buna gerekçe olarak ta özetle şunları zikretmiştir: "Müfessirlerin hepsi bu kelimenin mânâsının ya "Onları kes" veya "Onları tut, al" elemek olduğu hususunda icma etmişlerdir. Bunlar, Sad harfinin ötreli veya esreli okunması arasında mânâ bakımından herhangi bir ayırım yapmamışlardır. Bu itibarla bu kelimenin "Kesmek" mânâsına gelmediğini söyleyenler yanılmışlardır.
Diğer yandan, Abdullah b. Abbas, Ebu Mâlik, Said b. Cübeyr, İkrime, Mücahid, Katade, Dehhak, Süddi ve İbn-i İshaktan ifadesinin mânâsının "Sen onları kes, parçala" şekilde olduğu rivayet edilmektedir. Bu da gösteriyor ki, bu kelimenin mânâsı, Sad harfinin ötresiyle de okunsa esresiyle de okunsa "Sen onları parçala" anlamına gelmektedir. Ancak, buna göre, Sad harfinin ötresiyle okunması daha evladır. Çünkü yaygın olan kıraat budur.
Bu kelimenin mânâsının "Sen onları bağlayıp tut." şeklinde olduğu pek az müfessirler tarafından nakledilmiştir. Bunlar da, Abdullah b. Abbas, Ata ve İbn-i Zeyddir.

Ayet-i kerimede "Sonra da onlardan her dağın başına birer parça koy." buyrulmaktadır. Müfessirler bu ifadeyi çeşitli şekillerde izah etmişlerdir.

a- Abdullah b. Abbas, Katade, Rebi' b. Enes, İbn-i İshak ve İbn-i Zeyd'den nakledildiğine göre bu ifadeden maksat, şudur: "Sen o dört kuşu kesip parçaladıktan ve parçalarını birbirlerine karıştırdıktan sonra onları dört kısma ayır, Her kısmı da, dünyanın dört ucunda bulunan dört dağın başına koy. Sonra onları çağır. Hepsi koşarak sana geleceklerdir." İşte Allah, kıyamet gününde dünyanın dört bucağında bulunan ölüleri de böylece diriltip kendisine çağıracak onlar da koşarak ona geleceklerdir. Bu hususta Katade diyor ki: "Allah teala, Peygamberi İbrahime, dört kuş alıp kesmesini, onların etlerini, tüylerini ve kanlarını birbirine karıştırmasını sonra da onlan dört kısma ayırarak dört dağın başına koymasını emretmiştir. İbrahim bunları yaptıktan sonra kuşların kanatlarına işaret koymuş kafalarını da elinde tutmuştur. Onlan çağırınca, her kuşa ait olan kemik kendisine, tüy kendi tüyüne her parça kendina ait olana gidip eklendi. Bütün bunlar Allanın dostu olan İbrahim (a.s.)ın gözü önünde cereyan etti. Sonra İbrahim onları çağırdı. Onlar ayaklan üzerinde koşarak geldiler. Her kuş kendi kafasıyla birleşti. Bu olay, Allah tealanın, Hz. İbrahime gösterdiği misaldir. Bununla denilmek istenmiştir ki: "Nasıl ki bu dört dağın üzerine serpilen kuşlar bir araya getirilerek diriltilmiş ise kıyamet gününde de Allah insanları, dünyanın dört bir tarafından toplayıp diriltilecektir.

b- İbn-i Cüreyc ve Süddiye göre ise "Sonra da onlardan her dağın başına birer parça koy." ifadesinden maksat şudur. "Sen o kesip parçaladığın ve birbirine kanştırdığın dört kuşun parçalarını, bir leşi yemeleri sırasında gördüğün yırtıcı hayvanlann ve kuşların bannaklan olan yedi dağın üzerine koy." Bu hususta İbn-i Cüreyc diyor ki: "İbrahim, bir leşi yiyen kuş ve yırtıcı havyanların yanlarına yaklaştığı sırada, dağılıp çeşitli yerlere gittiklerini görünce bu ölen hayvanın nasıl diriltileceği hususunda tefekkür etmiş, dehşete kapılmış ve rabbinden, ölü-leri nasıl dirilteceğini bir örnekle kendisine göstermesini istemiştir. Allah teala da İbrahim, dört kuş alıp kesmesini ve âyette zikredilen diğer hususları emretmiştir. İbrahime, kuşlan alıp kesmiş, onların kanlarını, tüylerini ve etlerini birbirlerine kanştırmiş sonra da leşi yiyen havyanların ve kuşlann dağılıp gittikleri yedi dağdan herbirinin üzerine, birbirine kanşturdığı dört kuşun parçalarını koymuştur. Kuşlann kafalarım elinde

tutmuş ve sonra AHahın emriyle onları kendisine çağırmıştır. İbrahim, her damla kanın diğer bir damla kanla, uçarak gidip birleştiğini, her tüyün uçarak gidip diğer tüyle birleştiğini, her parça kemiğin de yine uçup giderek diğer kemikle birleştiğini, böylece kuşlann vücutlan-nın parçlannın semada birbirleriyle birleştiğini sonra da koşarak gelip kendi ka-falanyla birleştiklerini görmüştür
c- Mücahid ve Dehhaka göre ise "Sonra da onlardan her dağın başına birer parça koy," ifadesinden maksat, Hz. îbrahimin, kesip birbirine kanştırdığı dört kuşun parçalarını, bilebildiği her dağın başına koymuş olmasıdır. Yani İbrahim, dört veya yedi dağa değil bilebildiği bütün dağların başına bu kuşlann parçalannı koymuştur.
Taberi âyet-i kerimede zikredilen ve "Her" anlamına gelen keli-mesinin bulunması nedeniyle bu son görüşü tercih etmiş "Dünyanın dört bucağındaki dört dağa koyması emredilmiştir." diyen görüşün, yine "Yırtıcı hayvanların ve kuşlann kaçtıklan yedi dağ üzerine koyması emredilmiştir." diyen görüşün herhangi bir dayanağı olmadığından sahih olmadıklarını söylemiştir. [156]

261- Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu: Her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren bir tanenin durumuna benzer. Allah dilediğine kat kat verir. Allah, lütfü geniş olan ve her şeyi bilendir.
Malını Allah yolunda hercayan kimsenin sevabını AUah, toprağa ekilen bir adet buğday tanesinin yedi yüz adet olması gibi yedi yüz kat verir. Aliah, kullarından dilediğinin sevabını yedi yüz kattan daha fazla da artırır. Allah, lütfü geniş olandır, dilediğinin mükâfaatını artırır. O, her şeyi bilendir, kimin mükâfaatının artması gerektiğini çok iyi bilir.
Bu âyet-i kerime, malını Allahın düşmanlarına karşı cihad için harcayan Mücahidin durumunu anlatan bir misaldir. Allah, kendi yolunda malını harcayanlara işte böyle kat kat ve hesapsızca maddi karşılık ve âhirette de kıymetini takdirden âciz olduğumuz manevi nimetleri ihsan edecektir.
Ebu Mes'ud el-Ensari diyor ki:
"Bir adam, yulan boynunda bulunan bir devesini getirip "Bu, Allah yoiu-na olsun." dedi. Bunun üzerine Resulullah (s.a,v.) "Bunun karşılığında kıyamet gününde sana yedi yüz deve verilecektir, hepsi de yularlı olacaktır." buyurdu[157]

Peygamber efendimiz (s.a.v.) diğer bir hadis-i şerifinde şöyle buyuruyor:
"Kim, Allah yolunda bir şey harcarsa ona yedi yüz katı yazılır, (veri) [158]
Bir başka hadis-i şerifinde şöyle buyuruyor:
"İnsanlar dört sınıftır. Ameller de altı çeşittir. İnsanların bazıları dünyada da âhirette de bolluk içindedirler. Bazıları ise dünyada bolluk, âhirette kıtlık içindedirler. Bazıları da dünyada kıtlık âhirette ise bolluk içindedirler. Bazıları da dünyada da perişan, âhirette de perişandır. Altı çeşit olan amellere gelince: Onlardan iki amel vardır ki neticesi kesindir. Diğer iki çeşidi vardır ki onların sadece karşılıkları verilir.
Başka bir amel vardır ki onun karşılığında on katı verilir. Bir başka amel vardır ki onun karşılığında yedi yüz katı verilir. Neticeleri kesin olan iki amel şunlardır, kim Allaha hiçbir şeyi ortak koşmadan Müslüman ve mümin olarak ölecek olursa onun için cennet kesindir. Kim de kâfir olarak ölecek olursa onun için de cehannem kesindir. Sadece karşılığı verilen ameller ise şunlardır: Kim bir iyilik yapmayı diler de onu yapmaz ve Allah teala, kişinin bu ameli gönülden istediğini ve bunu yapmaya gayret gösterdiğini bilirse böyle bir kişi için de bir sevap yazılır. Yine kim bir kötülük yapmayı düşünür de onu yapmayacak olursa karşılığında kendisine hibir günah yazılmaz. Şayet bu kötülüğü işleyecek olursa ona, bu kötülüğe karşılık sadece bir günah yazılır ve günahı artinlmaz. Karşılığında on kat sevap verilen amel de şudur: Kim herhangi bir güzel ameli işleyecek olursa ona karşılığında on katı verilir. Karşılığında yedi yüz kat sevap verilen amele gelince o amel şudur: Kim, Allah yolunda bir şey harcayacak olursa ona, karşılığında yedi yüz katı verilir. [159]
Taberi bu âyetin izahında özetle şunları zikretmiştir: Bu âyet-i kerime mânâ bakımından şu âyetin devamı mahiyetindedir. "O kimdir ki, Allah için güzel bir ödünç takdim etsin de Allah ona, karşılığını kat kat versin. Rızkı daraltan da AUahtır, bol veren de. Ona döndürüleceksiniz. [160] Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Bu iki âyet arasında zikredilen diğer âyetler, cümleyi mu'tariza mahiyetindedir.
Allah tealanın, bu âyetleri, mut'teriza olarak zikretmesinin sebebi ise şunlardır. "Öldükten sonra dirilmeyi ve kıyametin kopacağını yalanlayan bir kısım müşriklere cevap vermek, bir kısım müminlere, "Allah yolunda savaşın ve bilin-ki Allah, her şeyi işiten ve bilendir." buyurarak onları, Allah yolunda cihad

etmeye teşvik etme, o müminlere, AH ahin rızasına uygun şekilde hareket edenlerin sayılan az dahi olsa, düşmanlarına galip geleceklerini bildirme, Resulullahm hicret ettiği Medinenin çevresinde yaşayan Yahudilere, kendilerine gelen Peygamberin, onlara ait sırlan bildiğini ve haber verdiğini ortaya koyarak Yahudilerin bu Peygambere iman etmemelerine dair herhangi bir mazeretleri bulunmadığını beyan etme ve münafık olan insanları, kendileri gibi olan insanların şehir-lerinin altlan üstlerine çevrildiğini hatırlatarak onlan uyarma ve Hz. Muhamme-de iman etmelerine dair herhangi bir mazeretleri bulunmadığını beyan etmedir, işte Allah, bu iki âyet arasında, bu ve benzeri mânâ ve maksatları ifade ettikten sonra tekrar birinci âyette verilmesi teşvik edilen karz-ı hasenin büyük mükâfaatlara vesile olacağını bu âyet-i kerimede beyan etmiştir.
Taberi diyor ki: "Bu âyette zikredilen "Allah yolu"ndan maksat, Allah yolunda cihad etmektir."
Âyet-i kerimede: "Allah, dilediğine kat kat verir." buyrulmaktadır. Mü-fessirler âyetin bu bölümünü iki şekilde izah etmişlerdir:
a- Dehhaka göre bu ifadeden maksat, "Allah kendi yolunda harcamayan-lardan, dilediği kimseninkini artırır." demektir. Yani, Allah, kendi yolunda harcayanların mallarını yedi yüz katına kadar artırır. Ancak malını yolunda harca-mayanlardan ise sadece dilediği kimselerinkini artırır. Yalnız onların, malını artırması, sadece Allah yolunda hare ayanı nkini amrmasna asla ulaşamaz.
b- Abdullah b. Abbasa göre ise bu ifadenin mânâsı şudur: "Allah, malını kendi yolunda infak edenin sevabım, yedi yüz katına kadar artırır. Aynca bu, in-fak edenlerden, Allanın dilediği bazılarını nkini yedi yüz kattan da fazla artırır.
Taberi, bu görüşü tercih etmiş ve Allah yolunda malını harcamayanm herhangi bir sevaba erişeceğine veya sevabının artacağına dair herhangi bir zik-redilmediğini söylemiştir.
Âyet-i kerimenin sonunda: "Allah, lütfü geniş olan ve her şeyi bilendir." buyruîmaktadır. ibn-i Zeyd, âyetin bu bölümünü şu şekilde izah etmiştir: "Allah, malını kendi yolunda harcayanların mükâfaatım, yedî yüz kattan daha fazla artırmada lütfü geniş olandır. Ve bu lütfunu kim için artıracağını çok iyi bilendir.
Diğer bir kısım âlimler ise, âyetin bu bölümü şu şekilde izah etmişlerdir: "Allah, malını kendi yolunda harcayanların

mükâfaatım, yedi yüz kat vermede, lüfu bol olandır. Mallarım Allah yolunda harcayanların, harcadıklarım çok iyi bilendir. [161]

262- Mallarını Allah yolunda harcayıp sonra harcadıklarını başa kakmayan ve eziyet etmeyenlerin mükâfaatları, rablcri katındadır. Onlara korku yoktur. Veoriİar üzülmeyeceklerdir de.

Mallarını, Allah rızasını ve or.#n katında olan sevabı umarak Allah yolunda harcayan ve bunu yaparken de harcadıklarını başa kakıp eziyet ve kötülük yapmayanların alacakları sevap ve mükâfaat, rableri katındadır. Onlar, kıyametin sıkıntılarından korkmaz, dünyada bıraktılanna da üzülmezler.

Âyet-i kerimede, mallarını Allah yolunda harcayanların, rableri katında kendilerine hazırlanan mükâfaatları alabilmeleri için iki husustan kaçınmaları gerektiği beyan edilmektedir. Bunlardan birisi yapılan iyiliği başa kakmaktır. Bu hususta Peygamber efendimiz bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmaktadır: "Üç kimse vardır ki kıyamet gününde Allah onlarala konuşmayacaktır. Bunlardan biri verdiği her şeyi başa kakan diğeri yalan yeminle malını satan üçüncüsü ise elbisesinin eteğini (kibir için) uzatandır. [162]

Kişilerin, rableri katında kendileri için hazırlanan mükâfaatı alabilmeleri için, yaptıkları iyilik sebebiyle insanlara eziyet etmemeleri de gerekmektedir. Bu hususta bir âyet-i kerimede şöyle buyrulmaktadir: "Mümin erkeklere ve mümin kadınlara, yapmadıkları bir şeyden ötürü eziyet edenler, şüphesiz iftira et-mişler ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir. [163]

Taberi diyor ki: "Mallarını Allah yolunda harcayanlardan maksat, mallarını Allanın düşmanlarına karşı cihad eden mücahitlere harcayanlardır. Harcanan şeyi başa kakmak, yaptığını ya dille söylemek şeklinde olur veya davranışlarıyla yaptığını hissettirme şeklinde olur. "Eziyet etme" ise, malını infak ettiği kimselerin, gerekeni yapmadıklarını söyleme gibi davranışlarda bulunmaktır. Bu hususta İbn-i Zeyd diyor ki" "Bir kadın gelip babama "Ey Üsame, sen, gerçekten Allah yolunda cihada çıkan bir adamı bana göster. Çünkü onlar, ancak meyve yemek için gidiyorlar. Benden bir av yeleği ve içinde dolu oklar var. Onu ona vereyim." Bunun üzerine babam o kadına dedi ki: "Allah senin av yeleğini de oklarını da mübarek kılmadı. Çünkü sen onları vermeden önce vereceğin kişilere eziyet ettin."

Dehhak diyor ki: "Kişinin, malını harcayıp sonra da başa bakıp eziyet et-mesindenşe hiç harcamaması daha evladır. [164]

263- Güzel söz söylemek ve bağışlamak, peşinden eziyet gelen sadakadan daha hayırlıdır. Allah, hiçbir şeye muhtaç değildir. (Yarattıklarına) yumuşak davranandır.
Kişinin, müslüman kardeşi için dua etmesi suretiyle ona güzel bir söz söylemesi ve fakirin düşük halini örterek kusuruna bakmaması, Allah katında, önce verilip sonra da verilen kişiye eziyet edilen sadakadan daha hayırlıdır. Al-lahm, sizin sadaka olarak verdiğiniz şeye ihtiyacı yoktur. O, yaptığı yardım sebebiyle eziyet edenlerin cezasını vermekte acele etmez. Çünkü o, yumuşak davranandır. [165]

264- Ey iman edenier, malım insanlara gösteriş için harcayan ve AI-laha, âhiret gününe iman etmeyen kimse gibi başa kakarak ve eziyet yaparak sadakalarınızı boşa çıkarmayın. Böyle bir kimsenin durumu, üzerinde toprak bulunan kaygan bir kayaya benzer ki, ona şiddetli bir yağmur isabet eder, üzerindekini götürür, çıplak bir taş bırakır. İşte bunlar da kazandıklarından bir şey elde edemezler. Allah, kâfir bir topluluğu hidayete erdirmez.
Ey iman edenler, malını Allah rızası için değil de insanlar kendisini methetsin "Çok cömert adam" desinler diye harcayan, Allanın birliğine ve öldükten sonra dirileceği âhiret gününe iman etmeyen münafık bir insanın yaptığı gibi başa kakarak ve eziyet ederek sadakalarınızı boşa çıkarmayın. İki yüzlü olan böyle bir insanın durumu, üzerinde toprak bulunan kaygan bir taşa benzer ki ona şiddetli bir yağmur isabet ettiğinde toprak kayıp gider. İşte bu kaygan taşın üzerinde bulunan toprağın kayıp gitmesi gibi, yardımı yapıp sonra da onu başa kakan insanların yaptıkları hayırın karşılığı kaybolup gider. Bunlar, kıyamet gününde amellerinden dolayı hiçbir sevaba erişemezler. Çünkü bunlar, yaptıklarını, insanlara gösteriş için ve kendilerini Övmelerini istedikleri için yapmışlardır. Allah, böyle bir kâfir topluluğun hakka ve doğruya ulaşmasını nesibetmez. Onları, sapıklıkları içerisinde bırakır, bocalar dururlar.
Görüldüğü gibi, âyeti-i kerimede, "Allaha ve âhiret gününe iman etmeyenler." diye sıfatlanan kimselerden maksat, münafıklarıdır. Çünkü kâfirlerin, mallarını gösteriş için harcamaları beklememez. Zira onların kâfir oldukları bilindiği için müminler, onların mallarını sevap bekleyerek harcamadıklarını bilmektedirler. Bu itibarla, kâfir ve

müşriklerin mallarım gösteriş için harcamaları anlamsızdır. Halbuki, münafıklar görünüşte kendilerini müslüman gibi gösterdiklerinden, müminler onların harcamalarının, Allah nzası için olacağına ihtimal verirler. Onlar da müminlere gösteriş yapmak için harcarlar. Fakat gerçekte Allah nzası için harcamadıklarından, karşılığında hiçbir sevap alamazlar. Hakiki müminler de mallarını Allah nzası için harcadıklan halde neticede bunu başa kakarlar veya mallarını verdikleri kimselere herhangi bir eziyette bulunacak olurlarsa onlar da tıpkı mallarını gösteriş için harcayan münafıklar gibi hiçbir sevap alamazlar[166]

265- Allahın rızasını kazanmak ve içlerindeki imanı sağlamlaştırmak için mallarını harcayanların durumu ise, yüksek yerde bulunan bir bahçeye benzer ki, oraya bol yağmur yağınca mahsulünü iki kat verir. Yağmur yağmasa da bir çisinti düşer. Allah, yaptıklarınızı çok iyi görendir.
Mallarını, Allah rızasını isteyerek, ona itaat yolunda harcayan, Allahın vaadine kesin olarak inanıp durumlarını sağlamlaştıranların hali yüksek yerde bulunan bir bahçenin haline benzer ki oraya bol yağmur yağdığında mahsulü iki kat olur. Böyle yerlere yeteri kadar yağmur yağmasa da çisinti ve ıslaklık isabet eder. Allah, sizin amellerinizi çok iyi görür. İnsanlara gösteriş için harcayanı da, kendi rızasını kazanmak için harcayanı da bilir.
Allah teala o bahçeyi yüksek yerde olan bir bahçe olarak vasıflandırmışım Çünkü böyle bahçeler bitkileri daha güzel, meyveleri daha tatlı olan bir bahçedir.
Ayet-i kerimede zikredilen ve "İçlerindeki imanı sağlamlaştırmak için" şeklinde tercüme edilen ifadesi, müfessirler tarafmdan çeşitli şekillerde izah edilmiştir:
a- Katade, Şa'bi ve Ebu Salih bu ifadeyi "Kendileri tasdik ederek ve kesin şekilde bilmiş olarak mallarını harcarlar." şeklinde izah etmişlerdir. Taberi bunların bu izahlarından maksatlarının şunu söylemek olduğunu zikretmiştir. "Onlar, mallarını, Allahın vaadettiği şeyleri tasdik ederek ve Allahın vaadlerine ulaşacaklarını yakinen idrak ederek harcarlar. Bu itibarla onlar, mallarını harcamada kararlılıklarını sağlamlaştırmış bir şekilde harcarlar. Vaadedilenlerin kendilerine ulaşacağı hususunda güvensizlik içinde harcamazlar." Taberinin de katıldığı izaha göre kelimesinin mânâsı "Kararlı kılmak, kuvvetlendirmek ve sağlamlaştırmak"tır. Allahın, infak

edilen mallar karşısında vereceği sevaba ulaşacağına inanan ve bunu kesin olarak bilen kişi, malım harcarken tereddüt içinde olmaz. İradesini sağlamlaştırmış bir şekilde harcar. İşte âyet-i kerimede bu ince noktaya işaret buyrulmaktadır.
b- Mücahid ve Hasan-ı Basri ise ifadesini şu şekilde izah etmişlerdir; Onlar, mallarım harcayacakları yeri tesbit ettikten sonra harcarlar. Yani malının zekatım verirken kimlerin onu almaya layık olduğunu tesbit ederek onlara verirler."
Taberi bu görüşün isabetli olmadığını söylemiştir. Zira kelimesi, "Araştırma" mânâsına gelmemektedir. Şayet araştırma mânâsı kastedilecek olsaydı. yerine kelimesi kullanılırdı.
c- Katadeden nakledilen başka bir görüşe göre ifadesinden maksat, "Mükâfaatını bekleyerek" demektir. Taberi, bu izah tarzının da
âyetin zahirinden uzak olduğunu söylemiştir. Zira kelimesinin, mükâfaat bekleme mânâsına geldiği bilinmemektedir. Ancak, "Harcamada kendilerini kararlı kılanların mükâfaat beklediklerini söylemek mümkündür. Fakat bu izah, kelimesinin asıl mânâsını açıklama değil, onun lüzumu mânâsını açıklamadır. [167]

266- Sizden herhangi biriniz istermi ki, altından ırmaklar akan, içinde her türlü meyvenin de bulunduğu üzüm ve hurma bahçesi olsun ve kendi üzerine ihtiyarlık çökmüş olsun, ayrıca âciz, zayıf çocukları da bulunsun. Sonra da bu bahçeye ateşli bir kasırga İsabet etsin de yansın? İşte Allah size âyetlerini böyle açıklar ki düşünesiniz.
Allah teala, bu âyet-i kerimeyi, Allah rızası için değil de insanların övgülerini kazanmak için, gösteriş olsun diye mallarını harcayanlara bir misal olarak indirmiştir. Kıyamet gününde bunlar, harcadıklarından faydalanmak istediklerinde Allah bunlara sevap venneyecektir. Böylece yaptıklarının karşılığını almaya en çok muhtaç oldukları bir zamanda hiçbir şey bulamayacaklardır. Tıpkı âyet-i kerimede misal verilen kişinin durumuna düşeceklerdir. Öyle ki bu kişi bahçesi için yatırım yapmış, gereken emeği vermiş, bahçesi yetiştiğinde de kendisi yaşlanmış çoluk çocuğu çoğalmış ve o bahçeye olan ihtiyacı şiddetle artmıştır. İşte tam o anda yakıcı bir kasırga gelmiş ve bahçeyi tamamen yakmıştır ve o kişi bu bahçeden hiçbir fayda elde edememiştir.

Süddiye göre bu âyet-i kerime, yaptıklarım gösteriş için yapan münafık kimsenin, âhiretteki durumuna bir misaldir. Mücahide göre ise bu âyet-i kerime, dünya hayatında, Allaha itaatta kusur işleyen kimsenin âhiretteki durumuna bir örnektir. Hz. Ömer, Abdullah b. Abbas ve Mücahidden nakledilen diğer bir görüşe göre bu ayet-i kerime, önce güzel ameller işleyen daha sonra da Şeytanın vesveselerine kapılarak isyankâr olan ve yaptığı amellerinin yok olmasına sebep olan kişiye misaldir. Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Bir gün Halife Ömer b. Hattab, Resulullahın sahabelerine şöyle dedi: "Bu âyet-i kerimenin kim hakkında indiği kanaatindesiniz?" Onlar: "Allah daha iyi bilir." cevabını verdiler. Bunun üzerine Ömer kızdı ve şöyle dedi: "Biliyoruz veya bilmiyoruz deyin." Bunun üzerine kendisine ben şöyle dedim: "Ey müminlerin emin, bu âyet hakkında benim bir kanaatim var." Ömer: "Söyle yeğenim kendini küçük görme." dedi. Dedim ki: "âyet, yapılan bir amele misal verilmiştir. Ömer: "Hangi amele misal verilmiştir." dedi. Dedim ki: "Herhangi bir amele misaldir." Ömer bunun üzerine şöyle dedi: "Bu âyet, zengin bir adama misaldir ki, Allaha itaat uğrunda amel işler sonra Allah ona Şeytanı gönderir. Adam günah işler ve amellerini[168]Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, dünyada iken bolluk içinde yaşayan ve âhirette hiçbir şeye sahip olamayacak olan kâfire bir Örnektir, Reb' b. Enese göre bu âyet dünyadayken sapıklık ve isyan içinde yaşayan, âhirette ise hiçbir şey bulamayacak olan kimseye örnektir. İbn-i Zeyde göre ise bu âyet, verdiği sadakayı başa kakarak ve verdiği kimseye eziyet ederek boşa çıkaran kimseye bir örnektir. Dehhaka göre de bu âyet, dünyada bolluk içinde yaşayıp âhirette bir şey bulamayan kâfire bir örnektir. O, sevap ve yardıma en çok muhtaç olduğu zaman hiçbir şey bulamayacak, bahçesi yanan bir ihtiyara benzeyecektir.
Taberi diyor ki: "Bu âyet-i kerimenin, gösteriş yapmak için sadaka veren münafıkın halini beyan ettiğini söyleyen görüş tercihe şayandır. Zira Allah teala bundan Önceki âyette, müminlere verdikleri sadakayı başa kakmalarını ve sadaka verdikleri kimseye eziyet etmemelerini emretmiştir. Bu âyette de verdiği sadakayı başa kakan ve eziyet eden kimseye misal olarak gösteriş için mallarını harcayan münafıkı zikretmiştir. Münafık, verdiği sadakadan, âhirette mükâfaat beklemediği

için dünyada yeteri kadar mükâfaat görmezse, sadaka verdiği kişilerin basma kakar, onlara eziyet eder.
Âyet-i kerimede geçen ve "Ateşli kasırga" diye tercüme edilen ifadesinde zikredilen ateş'ten maksat, Abdullah b. Abbas, Katade, Süddi ve Reb'i b. Enese göre, vücudun gözeneklerinden geçen çok güçlü bir ateştir. Abdullah b. Abbas, bu ateşin, cinlerin kendisinden yaratıldığı güçlü ateş olduğunu söylemiştir. Hasan-ı Basri ve Dehhaka göre ise buradaki "Ateşli kasırga" ifadesinden maksat, "Çok soğuk olan bir kasırgadır" çünkü o da mahsulleri yakmaktadır.
Âyet-i kerimenin sonunda "Allah size âyetlerini böyle açıklar ki düşüne-siniz." buyrulmaktadır. Yani, Allah teala sizlere, mallarınızı onun yolunda nasıl harcayacağınızı, nelerin lehinize, nelerin de aleyhinize olacağını beyan ettiği gibi, bunların haricindeki âyet ve hükümlerini de size açıklar ki düşünesiniz. Alla-hın zikrettiği delillerden öğüt ve ibret alasınız böylece kendisine itaat edesiniz. Abdullah b. Abbas diyor ki: "Dünyanın geçici olduğunu, âhiretin ise baki olduğunu düşünmüş olasınız." [169]

267- Ey iman edenler, kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarımızın helal ve temiz olanlarından Allah için harcayın. Ancak gözünüz kapalı iken alabileceğiniz kötü şeyleri sadaka olarak vermeyin. Bilin ki Allah hiçbir şeye muhtaç değildir, övülmeye layık olandır.
Ey, Allahı ve Resulünü tasdik edenler, ticaretten kazanmış olduğunuz mallarınızdan, elinizde bulunanların en iyi ve güzellerinden Allah yolunda harcayın. Yerden sizin için çıkarmış olduğumuz meyve ve her türlü mahsullerden de infak edin. Vereceğiniz şeyin kötülerini vermeyin, iyilerini verin. Sizler, hakkınız olan şeyleri almak istediğiniz de, sadaka olarak verdiğiniz bu kötü şeyleri ancak gözünüz kapalı olursa alırsınız. Yani gönül hoşluğu ile değil, istemeyerek alırsınız. O halde kendiniz için istemediğiniz bir şeyi, Allah rızası için bir fakire vermeye gönlünüz nasıl razı olur? Bilin ki Allahın, sizin sadakalarınıza hiç ihtiyacı yoktur. Allah, yarattıklarına bolca lütufta bulunmasından dolayı övülmeye layıktır.
Âyet-i kerimede geçen ve "Allah için harcayın." diye tercüme edilen ifadesinden maksat, "Zekâtınızı verin ve tasaddukta bulun." demektir.
Âyet-i kerimede geçen ve "Helal ve temiz olanlarından" şeklinde tercüme edilen ifadesinden maksat, Abdullah b. Abbas

göre "Mallarınızın en güzel ve en değerlilerinden" demektir. Mücahid, Süddi ve Hz. Aliye göre ise "Altın ve gümüş"ten demektir. Yani, ticaret yaparak veya çalışarak kazandığınız altın ve gümüşten zekât verin, tasaddukta bulunun" demektir.
Âyet-i kerimede "Yerden çıkardıklarımız" diye zikredilen ifadeden maksat, Hz. Aliye göre, hububat, meyve, kendisinden zekat verilmesi icabeden her türlü mahsuldür. Mücahidden nakledilen bir görüşe göre, hurma, diğer bir görüşe göre ise sadece meyvedir." Süddiden nakledilen başka bir görüşe göre ise burada "Yerden çıkarıldığı zikredilen" şeyden maksat, hurma ve hububattır.
Taberi, burada ifade edilen "Yerden çıkarılan şey"den maksadın hurma, üzüm, buğday, Arpa ve kendilerinden zekat verilmesi gereken bütün bitkiler olduğunu söylemiştir.
Ayet-i kerimede: "Kötü şeyleri sadaka olarak vermeyin." buyrulmaktadır. Bu ifadede zikredilen ve "Kötü şeyler" diye tercüme edilen kelimesi müfessirler tarafından iki şekilde izah edilmiştir:
a- Bera b. Âzib, Ali b. Ebi Talib, Ebu Ümame b. Sehl. Katade ve Mücahide göre burada zikredilen kelimesinden maksat, malın âdisi ve kö-tüsüdür. Allah teala bu âyette kendilerine farz kılınan zekatı veren müminlere zekatı verirken mallarının kötülerini vermemelerini emretmiştir. Bu hususta Bera b. Azib diyor ki: "Artık bundan sonra birimiz bir şey tasadduk etmek istediğinde elinde bulunanın en güzelini vermeye başladı. [170]
Bu hususta Hz. Ali ise şunları söylemiştir: "Bu âyet-i kerime, farz olan zekat hakkında nazil olmuştur. İnsanlar, hurmaları topladıktan sonra iyi olanlarını ayırıyorlardı. Zekat memuru geldiğinde ona kötülerinden veriyorlardı. İşte bunun üzerine, Aziz ve Celil olan Allah, "Kötü şeyleri sadaka olarak vermeyin."buyurdu.
b- İbn-i Zeyd ise demiştir ki: "Bu âyette zikredilen den maksat, haram olan mallar demektir. Allah teala, kişiye haram olan mallarından infak etmesini yasaklamıştır. Zira Allah, temizdir ve ancak helah ve temiz olanları kabul eder."
Taberi birinci görüşü tercih etmiştir. Çünkü sahabiler ve diğer müfessirler, bu ifadeyi bu şekilde izah etmişlerdir.
Âyet-i kerimede geçen ve "Ancak gözünüz kapalı iken alabileceğiniz." şeklinde tercüme edilen ifadesi müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.
a- Hz. Ali, Süddi, Abdullah b. Abbas, Mücahid, Reb' b. Enes ve Dehhak-tan nakledilen bir görüşe göre, onlar bu ifadeyi şu

şekilde izah etmişlerdir: "Sizin, başkalarında alacağınız olsaydı, size verecekleri kötü mallan ancak düşük değerde tutup fazlasını isterdiniz" demektir. Yani, kendinizin başkalarında alacağınız olduğunda kötü malları kabul etmezsiniz. Değerini düşük tutarsınız. Alacağınız miktardan daha fazlasını istersiniz. O halde, mallarınız için üzerinize borç olan zekatları verirken, onları alma hakkına sahip olan fakirlere, mallarınızın kötüsünü nasıl verirsiniz? Abdullah b. Abbas, âyetin bu bölümünün izahında şöyle demiştir: "Şayet sizin bir kimsede alacağınız olsa o da size, hakkınızı öderken kötü mal verecek olsa, siz onu, iyi malın yerine almazsınız, değerini düşürürsünüz. O halde ey insanlar, sizler, kendiniz için razı olmadığınız şeyi, benim rızamı kazanmak için nasıl verebilirsiniz? Halbuki benim, sizin üzerinizdeki hakkım, mallarınızın en güzeli ve en değerlisidir. Abdullah b. Abbas diyor ki: "Allah teala, bunu şu kelamıyla ifade buyurmuştur: "Sevdiğiniz şeylerden Allah için harcamadıkça asla iyiliğe erişemezsiniz. [171]

b- Hasan-ı Basri ve Katadeden nakledilen bir görüşe göre âyetiirbu bölümünün mânâsı şöyledir: "Sizler, bu kötü mallan, başka birinden satın aldığınız zaman, ancak onların değerini düşürerek satın alırsınız. O halde bu kötü mallan, nasıl tam değerinde kabul ederek zekat verirsiniz.?

c- Bera b. Âzibden nakledilen başka bir görüşe göre, bu ifadeden maksat şudur: "Şayet sizlere, kötü mallar hediye edilecek olsaydı, sizler onu gönül hoşluğu ile değil istemeyerek ve utandığınızdan dolayı gözünüzü kapayarak alırdınız. O halde bu gibi mallan başkalarına zekât olarak nasıl verirsiniz?

d- İbn-i Ma'kilden nakledilen diğer bir görüşe bu ifadeden maksat şudur: "Sizlerin, başkalarında alacağınız olsa kötü malları, ancak hakkinizin yenildiğini belirterek alırsınız. 0 haide bu gibi kötü malları zekat olarak başkalarına nasıl verirsiniz?

e- İbn-i Zeyde göre ise bu ifadenin mânâsı şudur: "Sizler, kazançlarınızdan haram olanları zekat ve sadaka olarak vermeyin. Çünkü sizler, bu gibi haram şeyleri ancak günahına göz yumarak alırsınız. O halele böyle mallan başkalarına vermeyin.

Taberi diyor ki: "Bize göre âyetin izahına en uygun olan tefsir şunu söylemek olur. "Aziz ve Celil olan Allah, bu âyet-İ kerimesiyle kullarını tasaddukta bulunmaya ve mallarında zekât vermeye teşvik etmiş ve zkât vermeyi kullarına farz kılmıştır. Allah tealanın, zenginlerin mallan için, üzerlerine farz

kıldığı zekât, ona layık olanların hakkıdır. O hak sahipleri, zekât verenlerin ortağı gibidir. Nasıl ki ortaklardan biri, ortak olan mallarından kötüsünü almayı kabul etmezse, zekatı hak edenlere de o malın kötüsünü veremez. Ortaklardan biri böyle bir şeyi kabul etmesi için ya verilen malı düşük değerde tutacaktır yahut da istemeyerek kabul edecektir. Bu itibarla, kendilerine zekat verilenlerin durumu da öyle olacaktır. O halde, Allahın rızasını kazanmak isteyen sizler, ortağına haksızlık yapacak olan kimsenin durumuna düşmeyin,
Taberi diyor ki "Malların kötüsünü vermenin yasak olması, zekat gibi, verilmesi farz olan malî yükümlülükler için söz konusudur. Teberruda bulunan kimsenin böyle bir yükümlülüğü yoktur. Her ne kadar, teberruda bulunan kimsenin de, malının en güzelini vermesinin uygun olacağı kanaatinde isem de, ben, böyle bir kimseye malının kötüsünü vermesinin haram olduğunu söyleyemem. Zira, malın kötüsünden teberru eden, daha fazla miktarda verebilir, yoksullar da daha fazla faydalanmış olur.Nitekim bu hususta Ubeyde es-Selaminin şunu söylediği rivayet edilmiştir. "Bu âyet, zekat hakkında nazil olmuştur. Kişi teberruda bulunurken hurma da verebilir, değeri düşük para da. Aslında, değeri düşük para hurmadan daha evladır. [172]

268- Şeytan sizi, fakirlikle korkutur ve sîze hayasızlığı emreder. Allah ise size katından bağışlama ve lütuf vaadediyor. Allah, lütfü geniş olan ve her şeyi bilendir.
Ey insanlar, Şeytan sizi "Eğer Allah yolunda harcarsanız fakir düşersiniz." diye korkutur. Sizlere, Allaha isyan etmeyi ve ona itaati terkedip hayasız olmayı emreder. Allah ise sizlere, harcamalarınıza karşılık, günahlarınızın affedileceğini ve tarafından bir lütuf olarak azıklarınızı bol vereceğini vaadeder. Allah, lütfü bol olan, kimin ikrama layık olduğunu çok iyi bilendir.
* Abdullah b. Mes'ud diyor ki" "Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Âdemoğlunun kalbine şeytan da bir şey sokar melek te. Şeytanın soktuğu şeyler, kötülükler vaadetmek ve hakkı yal anlatmaktır. Meleğin soktuğu şey ise, hayırlı ümitler vaadetmek ve hakkı tasdik ettirmektir. Kim, kendisinde bu durumu hissederse bilsin ki bu, Allah tarafındandir. Bundan dolayı Allaha ham-detsin. Kim de diğerini hissederse, kavulan şeytanın şerrinden Allaha sığınsın." ve sonra bu âyeti okdu [173]

269- Allah, hikmeti dilediğine verir. Kime de hikmet verilirse ona çok hayır verilmiş olur. Bundan ancak akıl sahipleri ibret alır.
Allah, hikmeti yani anlayışı, sözünde isabetli olmayı, işi yerli yerince yapmayı kullarından dilediğine verir. Kime de hikmet verirse, yani kime de anlayışı, söz ve davranışlarında isabetli olma kabiliyetini verirse şüphesiz ki o kimseye çokça hayır verilmiş olur. Bunları ancak akıl sahipleri düşünüp öğüt alırlar
Müfessirler, âyette zikredilen hikmetten neyin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir: .
a- Abdullah b. Abbas, Katade, Abul Âliye ve Mücahidden nakledilen bir görüşe göre bu âyette zikredilen "Hikmef'ten maksat, Kur'andır ve Kur'anı anlainaktır. Bu hususta Abdullah b. Abbasıı şunları söylediği rivayet edilmektedir. Âyetteki "Hikmef'ten maksat, Kur'anın nâsihini, mensuhunu muhkemini, müte-şabihini, mukaddemini, muahharını, helalini, haramını ve misallerini anlamak ve bilmektir.
b- Mücahitten nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen Hikmetten maksat, sözde ve işte isabetli olmaktır.
c- İbn-i Zeyde göre, burada zikredilen hikmetten maksat, dini anlamak ve ona uymaktır.
d- İbrahim en-Nehaiye göre hikmet'ten maksat, anlayışlı olmakür.
e- Reb1 b. Enese göre bundan maksat, Allahtan korkmadır. Çünkü her şeyin başı Allahtan korkmaktır. Ve Allah teala: "Kullan içinde Allahtan hakkıyla korkanlar ancak âlim kullardır. [174] buyurmuştur.
f- Süddiye göre ise buradaki "Hikmef'ten maksat, Peygamberliktir.
Taberi diyor ki: "Aslında hikmetten maksat, davranışlarda isabetli olmaktır. Davranışlarında isabetli olan, bilinmesi icabedeni bilendir, Allahtan korkandır. Fakihtir, âlimdir. Peygamberler de böyledir. Bu itibarla hikmeti, isabetli olma anlamında almak, bu görüşlerin hepsini kapsamaktadır. [175]

270- Harcadığınız her şeyi veya adadığınız her adağı şüphesiz Allah bilir. Zalimlerin hiç yardımcıları yoktur.
Allah yolunda verdiğiniz herhangi bir nafakayı veya hayır işleme maksadıyla adadığınız herhangi bir adağı şüphesiz ki Allah bilir. Hiç bir şey ondan gizli kalmaz. O size bunların

karşılığını verecektir. Zalimlerin ise Allanın azabına karşı hiçbir yardımcıları yoktur.
* Âyette zikredilen "Zalimler"den maksat, mallarını gösteriş için harcayanlar ve AUaha itaata vesile olmayacak bir şeyi adayanlardır. Bunlar, yapacakları şeyleri gerçek yerlerinin dışında yaptıkları için zalim olmuşlardır. [176]

271- Sadakaları açıkça verirseniz ne güzel. Eğer onları gizler ve fakirlere verirseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Allah bununla günahlarınızdan bir kısmını öter. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.
Eğer sadakalarınızı açıkça verirseniz bu güzel bir şeydir. Şayet onları kimseye göstermeden gizler ve gizlece fakirlere verirseniz, bu sizin için açıkça vermenizden daha hayırlıdır. Çünkü gizli verilen sadaka daha hayırlıdır, daha faziletlidir. Allah, sadakalarınız sebebiyle bir kısım günahlarınızı Örter. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır. Amellerinizden hiçbir şey ona gizli kalmaz.
Peygamber efendimiz (s.a.v.) sadakayı gizlice verenin kıyamet gününde arşın gölgesinde gölgelendirilecek yedi sınıf insandan biri olacağını beyanla buyuruyor ki:
"Yedi kimse vardır ki, Allanın arşının gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı bir günde Allah onları, arşın gölgesi altında gölgelendirecektir. Bunlar, adaletli Halife, AUaha ibadet ederek yetişen genç, kalbi mescitlere bağlı olan kişi, Allah için birbirlerini seven iki arkadaş (öyle ki, bunlar Allah için bir araya gelir ve Allah için ayrılırlar.) Mevki ve güzellik sahibi bir kadın kendisini (hayasızlığa) davet ettiği halde: "Ben, Allahtan korkarım" diyerek onu reddeden kişi,, sağ elinin verdiği sadakayı sol elinin duymayacağı kadar gizlice sadaka veren kişi ve hiç kimsenin bulunmadığı bir yerde Allahi anarak gözlerinden yaş döken kişilerdir. [177]
Peygamber efendimiz diğer bir hadis- şerifinde de şöyle buyuruyor:
"Allah teala yeryüzünü yaratınca, yeryüzü sarsılıyordu. Bunun üzerine Allah teala dağlan yarattı. Onları yeryüzüne yerleştirdi ve yüryüzü istikrara kavuştu. Melekler, dağların güçlülüğüne şaşarak: "Ey rabbimiz, yaratıkların arasında dağlardan daha güçlü bir şey var mı?" diye sordular. Allah: "Evet, demir var." buyurdu. Melekler: "Ey rabbimiz, yaratıkların içinde demirden daha güçlü bir şey var mı?" dediler. Aİlah: "Evet ateş var." buyurdu. Melekler: "Ey rabbimiz, yaratıkların arasında ateşten

daha güçlü bir şey var mı?" dediler. Allah : "Evet su var." buyurdu. Melekler: "Ey rabbimiz, yaratıkların arasında sudan daha gülçü bir şey var mı?" dediler. Allah: "Evet rüzgâr var." buyurdu. Melekler: "Ey rabbimiz, yaratıkların arasında rüzgârdan daha güçlü bir şey var mı?" dediler. Allah, "Evet var. O, sağ eliyle bir sadaka verip onu sol elinden gizleyen Âdemoğludur." buyurdu[178]

Ebu Zer el-Gifari (r.a) diyor ki:

...Dedim ki: "Ey Allanın Resulü, sadakanın karşılığı nedir?" Resulullah (s.a.v.) "Kat kattır." buyurdu. Dedim ki: "Ey Allahın Resulü, hangi sadaka daha üstündür" Resulullah: "Malı az olanm zorlukla verdiği bir de gizli olarak fakire verilen sadakadır." buyurdu[179]

Peygamber efendimiz diğer bir hadis-i şerifinde buyurmuştur ki:

"Suyun ateşi.söndürdüğü gibi, sadaka da hataları söndürür. [180]

Abdullah b. Abbasa göre burada gizli verilmesinin daha efdal olduğu belirtilen infak, farz olmayan bağışlardır. Çünkü farz onlanların açıktan verilmesi daha evladır. Bu âyetin izahında Abdullah b. Abbasm şunları söylediği rivayet edilmektedir: Allah teala, gizli olarak verilen bağışı, açık olarak verilenden yetmiş kat üstün kılmıştır. Farz olan şeyin açıktan verilmesini ise gizli verilmesinden daha üstün kılmıştır. Açıktan verilenin sevabının, gizli verilenden yirmi beş kat üstün olduğu söylenmektedir. Diğer bütün farzlarda ve nafilelerde de durum böyledir.

Yezid b. Habib ise bu âyet-i kerimenin, Yahudi ve Hristiyan olan ehl-i kitap hakkında indiğini söylemiş ve âyeti şöyle izah etmiştir: "Eğer sizler, ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyanlara verdiğiniz sadakaları açıktan verecek olursanız ne güzel, şayet onu gizler ve onların fakirlerine verecek olursanız, bu sizin için daha hayırlıdır." Yezid b. Habib, fakir müslümanlara verilecek olan zekatların da bağışlarında gizli verilmelerinin, açıkça verilmeden daha evla olduğunu söylemiştir. [181]

272- Ey Muhammed, onları hidayete erdirmek sana ait değildir. Fakat Allah, dilediğini hidayete erdirir. Yaptığınız her hayır kendiniz içindir. Zaten siz ancak Allahın rızasını kazanmak için sarfedersiniz. Allah yolunda yaptığınız her bayırın karşılığı sîze tam olarak verilir. Ve siz, hiçbir haksızlığa uğratılmazsınız.

Ey Muhammed, müşrikleri hidayete kavuşturmak sana ait değildir. Fakat Allah, yaratıklarından dilediğini İslama ulaştırır ve o kişiyi İslama eriştirmeye muvaffak kılar. Allahın rızasını kazanmak için ne harcarsanız, onun sevap ve mükâfaati size aittir. Sizin, Allah rızası dışında harcamanız size yakışmaz. Sizin harcamış olduğunuz hayırlı, malların karşılığı, kıyamet gününde tam olarak size verilecektir. Ve sizler, yaptığınız amellerin karşılıkları eksiltilerek bir zul-ma uğratılmayacaksınız.
*Abdlullah b. Abbas diyor ki: "Müslümanlar, müşrik olan akrabalarına sadaka vermek istemiyorlardı. Resulullahtan bu hususu sordular. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Onlara bu hususta ruhsat tanıdı. Bu rivayet, Şaid b. Cübeyr, Katade, Rebi' b. Enes ve Süddiden de nakledilmektedir. [182]

273- Sadaka, kendilerini Allah yoluna vakfedenler içindir. Bunlar (rızık aramak için) yeryüzünde dolaşmazlar. Durumlarını bilmeyen kimse, iffetlerinden dolayı onları zengin sanar. Sen onları simalarından tanırsın. Onlar, insanlardan ısrarla dilenmezler. Harcadığınız her hayırı, şüphesiz ki Allah bilir.
Allah yolunda harcanacak malların harcama yeri, kendilerini Allah yolunda cihad etmeye hasreden ve bu sebeple rızık kazanma çalışması yapmayan fakirlerdir. Bunların, yeryüzünde gezip dolaşarak nzık temin etmeye ve kazanç sağlamaya imkânları yoktur. Hallerinden anlamayanlar onları, iffetlerinden dolayı dilenmediklerinden, zengin zannederler. Sen onları, yüzlerindeki bitkinlik, mağduriyet ve ihlastan tanırsan. Onlar, iffetli oldukları için, insanlardan ısrarla dilenmezler. Siz, Allah yolunda neyi harcarsanız şüphesiz ki Allah onu bilir. Ve size karşılığını verir.
Âyet-i kerimede zikredilen "Kendilerini Allah yoluna vakfedenler"den maksat, Katade ve İbn-i Zeyde göre, kendilerini Allah yolunda savaşmaya vakfeden Mücahidlerdir. Süddiye göre ise, müşrikler tarafından, Medine-i Münevverede kuşatılan fakir müminlerdir. Taberi birinci görüşü tercih etmiştir.
Âyet-i kerimede "Sen onlan simalarından tanırsın." buyrulmaktadır. Yani sen iffetli fakirleri, şekillerinden tanırsın." demektir. Müfessirler, iffetli fakirlerin, şekillerinden nasıl tanınacakları hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir:

a- Mücahide göre iffetli fakirlerin siması, mütevazi ve çekingen olur. Onlar, bu halleriyle tanınırlar.
b- Süddi ve Reb'i b. Enese göre ise, bu fakirlerin simaları, yüzlerindeki bitkiinlik ve fakirlik alametiyle belli olur.
c- îbn-i Zeyde göre ise bu gibi iffetli fakirler, elbiselerinin eski ve yırtık oluşuyla tanınırlar. Zira açlık hali gizli bir şeydir. İnsanlar kişinin bu halini pek iyi teşhis edemezler.
Taberi diyor ki: "Doğru olmaya daha layık olan görüş şudur: "Allah teala, Peygamberine, iffetli fakirlerin bir kısım alametleriyle ve üzerlerindeki yoksulluk nişaneleriyle tanindıklarnı bildirmiştir. Resulullah da sahabileri de bu gibi fakirleri, doktorun hasta insanı tanıdığı gibi bir takım alamet ve belirtilerinden tanıyorlardı. Bu alametler, iffetli fakirin, çekingen olması da olabilir, üzerindeki bitkinliği de olabilir, elbisesinin yırtıklığı da olabilir. Bunların hepsi bir arada da bulunabilir. Kişinin fakirliği, vasfedilerek değil inceleme ile anlaşılır. Mesela bir kısım hastalar görünüşte çok sıhhatli imiş gibi görünebilirler. Fakat muayene edildiklerinde hasta oldukları ortaya çıkar. Bazı zengin insanlar yırtık pırtık elbise giyerler. Siz onların fakir olduklarını sanırsınız. Halbuki onlarda fakirlik yoktur.
Âyet-i kerimede "Onlar, insanlardan ısrarla dilenmezler." buy uru 1 maktadır. Aslında iffetli fakirler, hiç dilenmezler. Burada zikredilen, ısrarla dilenmek, diğer fakirlerin sıfatıdır. Allah teala, bu sıfatı zikrederken, ısrarla dilenen fakirlerin yüzsüz olduklarını beyan etmek istemiş ve bu yolla iffetli fakirleri Övmüştür. Bu hususta Ebu Said el-Hudri diyor ki: Bir zaman yoksul düştük. Bana denildi ki: "Gidip Resulullahtan bir şey istesene." Ben de yürüyerek Resulullaha gittim. Onun konuşmalarından önüme çıkan ilk sözü şu oldu. "Kim iffetli ve vakarlı olursa Allah da onu iffetli vakarlı kılar. Kim, kendisini başkasına muhtaç göstermezse Allah da onu başkasına muhtaç etmez. Bizden bir şey isteyen kimseye, elimizde bulunanı asla esirgemeyiz. "Bunun üzerine ben kendi kendime dedim ki: "Ben, iffetli ve vakarlı olsam da Allah da beni böyle yapsa daha iyi olmaz mı?" Ondan sonra oradan ayrıldım. Ve ondan sora, Resulullahtan onaya çıkan bir ihtiyaç için hiçbir şey istemedim. Bundan sonra dünya bize meyletti. Öyle ki bizi (mala) boğdu. Ancak Allahın koruduğu kimse bundan beri oldu. Bu hususta Katade de şunu rivayet etmiştir: Resuluüah şöyle derdi: "Allah, halim selim, zengin ve iffetli olanı sever. Allah, edepsiz, hayasız zengini ve ısrarla dileneni sevmez. "Yine Katade, Resulullahın

başka bir hadisinde: "Allah sizin için üç şeyi sevmez. Bunlar, dedi kodu, malı zayi etmek ve çokça dilenmektir." buyurduğunu rivayet etmiştir. Katade sözlerine devamla şunları söylemiştir: "Bakarsın ki bir insan, gün boyunca dedi kodu ile meşgul olur. Bir sürü sözler biriktirir. Geceleyin de onlan insanlara aktarır. Nihayet ruhu alındığında döşeğinin üzerinde bir leş olarak bırakılmış olur. Allah ona ne gündüzünden ne de gecesinden bir pay vermiş olur. Bâzı zengin insanları da görürsün ki şehvani arzularında, zevkü safalannda, oyun ve eğlenceler içindedirler. Bu şeyler onu, Alla-hın emirlerini yerine getirmekten alıkoyarlar. İşte malı zayi etme de böyle olur. Bazı insanları da görürsün ki, ellerini uzatmış insanlardan dilenir. Kendisine bir şey verilirse onu vereni aşırı derecede över. Verilmeyecek olursa da bu sefer o insanları aşın derecede kınar."
Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadis-i şerifinde gerçek yoksulu tarif ederek buyuruyor ki:
"Bir hurmanın, iki hurmanın, bir lokmanın iki lokmanın geri çevirdiği kişi yoksul değildir. Asıl yoksul iffetli olandır, (iffeti il iğinden dolayı dilenmeyen ihtiyaç sahibidir.) Dilersiniz şu âyeti okuyun: "Onlar, insanlardan ısrarla dilenmezler, [183]

274- Gece ve gündüz, gizli ve açık olarak mallarını Allah yolunda harcayanların, rablcri katında mükâfaatları vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar, üzülmeyeceklerdir de.
Mallarını Allah yolunda, israf etmeksizin, cimrilik yapmaksızın, fesat çıkarıp saçıp savurmadan, gizli ve aşikâr olarak harcayanların, rableri katında sevap ve mükâfaatlan vardır. Onlar için âhirette bir korku yoktur. Dünyada bıraktıkları şeylerden dolayı da üzülmezler.
*Ebüdderda, bu âyet-i kerimenin, atlarıyla Allah yolunda cihad eden müminleri vasıflandırdığım söylemiştir. Katade ise bu âyetin, israfa kaçmaksızm ve harcamada kısıtlı davranmaksızın, mallarım Allah yolunda harcayanları vasıflandırdığını ve bunların cennetlik kimseler olduklarını söylemiş bu hususta Resulullahın da şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir. "Mallan çok olan zenginler, en aşağıda bulunanlardır." dediler ki: "Ey Allanın Peygamberi, bundan kim müstesnadır?" Resulullah yine: "Mallan çok alan zenginler, en aşağıda bulunanlardır." buyurdu. Orada bulunanlar yine "Ey Allanın Peygamberi, ondan kim müstesnadır?" dediler. Resulullah da tekrar: "Mallan çok olan zenginler en aşağıda bulunanlardır." buyurdu. Yine orada

bulunanlar: "Ey Allanın Peygamberi ondan kim müstesnadır?" dediler ve onlar, ortık bu soruya cevap verilmeyeceğini zannetiler ve cevap alamamaktan korktular. Nihayet Resuluîlah buyurdu ki: "Ondan, malını sağına soluna, önüne arkasına tasadduk eden müstesnadır. Bunlardan da pek azı bu istisnaya girer. "Evet, bu âyette zikredilenler, Allanın farz kıldığı ve razı olduğu yolda mallarını israfa, cimriliğe ve fesada kaçmaksızm harcayanlardır.
Abdullah b. Abbas Tevbe süresindeki zekata ait hükümleri belirten âyetler nazil olmadan önce bu ve bundan önce geçen iki yüz yetmiş, yetmiş bir, yetmiş iki ve yetmiş üçüncü âyetlerle amel edildiğini, Tevbe süresindeki âyetler inince de yalnızca onlarla amel edilmeye başladığını söylemiştir. [184]

275- Faiz yiyenler, yerlerinden, şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu onların: "Alış veriş tc aynen faiz gibidir." dcmclerinden-dir. Halbuki Allah, alış verişi helal, faizi ise haram kılmıştır. Kim, rabbin-den öğüt gelir de yaptığını terkederse, geçmişte aldığı onundur. Ve onun işi Allaha aittir. Kim de tekrar faizciliğe dönerse işte onlar, cehennemliktirler. Orada ebedi olarak kalacaklardır.
Faizi almak vermek ve yemek suretiyle faizle muamele yapanlar, kıyamet gününde kabirlerinden, ancak şeytanın çarptığı, sara hastalığına yakalanarak kendini yerden yere atan kişinin kaltığı gibi kalkarlar. Onların, kabirlerinden bu şekilde kalkmalarının sebebi, inkâr etmeleri ve iftirada bulunarak "Alışveriş te faiz gibidir. Niçin bu haram olsun?" demelerindendir. Halbuki Allah, alış veriş suretiyle ticari kazancı helal, faizi ise bütün çeşitleriyle haram kılmıştır. Kim, rabbinden bir öğüt ve korkutma geldikten sonra faiz yemekten vaz geçerse, haram hükmü gelmeden önce olan olmuştur. Ve onun işi allaha aittir. İsterse onu affeder, isterse azabeder. Kim de haram kılındıktan sonra tekrar faiz yerse onlar cehennemliktirler. Orada edebi olarak kalacaklardır.
Âyet-i kerimede, "Faiz yiyenler, yerlerinden, şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar." buyurulmaktadır. Arapçada "Faiz' kelimesi lafzıyla ifade edilmiştir. Bu kelimenin mânâsı "Artmak ve fazlalaşmak." demektir. Mallarını faize verenler, onları bu yolla artırmak istedikleri için faize "Riba" denmiştir. Faiz yiyenlerin, yerlerinden şeytanm çarptığı kimse gibi kalkacakları beyan edilmiştir. Burada ifade edilen "Yerler"den maksat, Mücahid, Abdullah b. abbas, Said b. Cübeyr, Katade,

Rebi' b. Enes, Dehhak, Siklıli ve İbn-i Zeyde göre kıyamet gününde diriklikten sonra kalkacakları kabirlerdir. Kıyamet gü-nünde faizcilerin alametleri, şeytanın çarpmış olduğu kişi gibi, saralı bir şekilde olmalarıdır.
Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki "Âyet-i kerimede, faizi bizzat yiyenler zikredilmektedir. Ticaretlerinde faizli işlem yapan ve onu fiilen yemeyenler de bu âyetin beyan ettiği cezaya çarptırılacaklar mıdır? Cevaben denilir ki: "Faizi sadece yiyenler değil, her türlü faizli muamelede bulunanlar bu âyetin beyan ettiği hükme dahildir. Ancak, âyetin indiği zaman-faizcilerin, faizden elde ettikleri gayr-i meşru kazancı en çok yeme ve içmelerinde kullandıkları için âyette "Faiz yiyenler ifadesi yer almaktadır. Yoksa bütün faizle muamele yapanlar bu âyetin kapsamına girmektedirler. Nitekim şu âyet-i kerime ve şu ha-dis-i şerif bu hususu ortaya koymaktadırlar. Allah teala buyuruyor ki: "Ey iman edenler, Allahtan korkun ve eğer iman ediyorsanız faizden arta kalanı bırakın. [185] Peygamber efedimiz de hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur.
"Allah, faizi yiyene de yedirene de şahidine de kâtibine de lanet eder. [186]

276- Allah, faizi mahveder, sadakaları ise artırır. Allah, hiçbir günahkâr nankörü sevmez.
Allah, faizi eksiltir ve yok eder.Sadakalarm sevabını ise kat kat artırır. Sadaka verilen malı artırır. Allah, inkârda ısrar edenleri, ikaz ve nasihatlara aldırmayarak günah işlemeye devam edenleri asla sevmez.
Allah tealanın, faizi mahvetmesi, ya onu tamamen imha etmesi veya onun karıştığı malın bereketini gödermesiyle olur. Resulullah (s.a.v.) efendimiz bir hadisi şerifinde:
"Faiz çoğalsa dahi sonunda eksilmeye mahkumdur." buyurmuştur[187]
Sadakalar bunun aksinedir. Çünkü Allah onlara bereket verir ve onlan ar-ırır. Nitekim bu hususta Allah teala diğer âyetlerinde şöyle buyumıuştur: "Malarını Allah yolunda harcayanların durumu: Her başağında yüz tane olmak üzere ^edi başak veren bir tanenin durumuna benzer. Allah dilediğine kat kat verir. Mlah, lütfü geniş olan ve her şeyi bilendir. [188]"O kimdir ki, Allah için güzel)ir ödünç takdim etsin de, Allah ona karşlığım kat kat versin? Rızkı daraltan da MİahtIr, bol veren de. Yine ona döneceksiniz. [189]
Peygamber efendimiz de bu hususta şöyle buyuruyor:

"Kim, helal kazancından bir hunna kadarım sadaka olarak verirse ki - Allah, ancak helal maldan olan sadakayı kabul eder. - Allah onu sağ eliyle (güzelce) kabul eder. Sonra onu, sizden birinin atının tayını beslediği gibi besler. Öyle ki, o dağ gibi [190]
Diğer bir rivayette de şöyle buyurmuştur.:
"Şüphesiz ki Allah, sadakayı kabul eder. Onu sağ eliyle alır ve sizden birinizin atının tayını besleyip büyüttüğü gibi o sadakayı büyütür. Öyle ki, bir lok-ma uhut dağı gibi olur. Bunu, aziz ve celil olan Allahın kitabında doğrulayan âyetler: "Bunlar, kullarının tevbesini ve sadakaları ancak Allahın kabul ettiğini ve tevbeleri çokça kabul eden ve çok merhametli olanın sadece Allah olduğunu bilmezler mi? [191]"Allah, faizi mahveder, sadakaları ise artırır. Allah, hiçbir günahkâr nankörü sevmez. [192]âyetleri dir. [193]

277- Şüphesiz ki iman edenlerin, salih amel işleyenlerin, namazı kılıp zekatı verenlerin, rableri katında mükâfaatları vardır. Onlar için korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir de.
Allahı ve Resulünü tasdik eden ve Allahın, kendilerine emrettikleriyle amel eden, namazı bütün erkânıyla birlikte kılan ve mallarından, farz kılınmış olan zekatı verenlerin, âhirette rableri katında mükâfaatları vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar, dünyada bıraktıkları şeylere de üzülmezler. [194]

278- Ey iman edenler, Allahtan korkun ve eğer iman ediyorsanız faizden arta kalanı bırakın.
Ey iman edenler, emirlerine itaat ederek ve yasaklarından kaçınarak Allahtan korkun ve alacağınızdan, ana paranın üzerine ilave edilen faizi terkedin, almayın. Eğer sözünüzde, işinizde ve imanızda samimi kişiler iseniz bunu böyle yapın.
Suddi, İbn-i Cüreyc ve İkrime, bu âyet-i kerimenin, nüzul sebebi hakkında şunlan söylemişlerdir: Bir kısım insanlar İslama girmeden önce mallanın faize vermişlerdi. Bunlar, faizin bir kısmını almışlardı diğer kısmı duruyordu. Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirerek onların daha önce almış oldukları faiz-leri affettiğini ve geriye kalan faizi de almalarının haram olduğunu bildirdi. Faize mal veren kişilerin, Abbas b. Abdul Muttalib ve Muğire oğullarından bir kişi olduğu, faizle mal alanların da Sakiyf kabilesinden Amr oğullan olduğu rivayet edilmiştir. Diğer bir rivayette ise mallarını faize verenlerin Amr oğullan olduğu, alanların da Muğire oğullan olduğu bildirilmektedir. [195]

279- Eğer böyle yapmazsanız Allah ve Resulü tarafından, size karşı harp ilan edilmiş olduğunu bilin. Şayet tevbe ederseniz, sadece sermayeniz sizindir. Böylece haksızlık etmemiş ye haksızlığa da uğramamış olursunz.
Âyet-i kerimede zikredilen ve "Bilin" diye tercüme edilen kelimesi iki şekilde okunmuştur.
a- Bütün Medine halkı bu kelimeyi, sülasî fiilden türetilmiş bir emir kabul etmişler ve şeklinde okumuşlardır. Bu kıraata göre bu ifadenin mânâsı şöyledir: "Şayet sizler, bu emredileni yapmazsanız, Allah ve Resulü tarafından size savaş açılmış olduğunu bilin.
b- Küfe kurralarımn tümü ise bu kelimeyi, rubai fıilerden türetilmiş bir emir kabul ederek şeklinde okumuşlardır. Bu kıraata göre bu ifadenin mânâsı şöyledir: "Şayet sizler, emrolunani yapmazsanız, Allah ve Resulüne karşı savaştığınızı diğer ihsanlara ilan edin."
Taberi : "Bu kıraatlardan birinci kıraatin tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Zira, savaş ilan etme, faiz yiyenlerin hakkı değil Allah ve Resulünün hakkıdır. Nitekim bu hususta, Abdullah b. Abbas şöyle demiştir: "Şayet, faizli muamele yapan kimse, bundan vazgeçmeyecek olursa, müslümanlann imanının bu kimseyi tevbe etmeye çağırması gerekmektedir. Eğer vazgeçerse mesele yoktur. Aksi taktirde imam onun boynunu vurur. Bu hususta Katade de şunları söylemiştir: "Gördüğünüz gibi Allah, faiz yiyenleri öldünnekle tehdit etmiş ve onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar, kanlannı heder etmiştir. Reb' b. Enes te Allah tealanın bu âyet-i kerime ile, faiz yiyenleri öldürmekle tehdit ettiğini söylemiştir.
Ayet-i kerime, faizin korkunç bir cinayet olduğunu ortaya koymaktadır. Bu cinayetin büyüklüğünü anlamak için, Kur'an-ı Kerimin, faizcileri nasıl vasıflandırdığını dikkatle incelemek yeterlidir. Kur'an-ı Kerim, faizcileri, Şeytanın çarptığı, sara hastalığına yakalanmış, kendini yerden yere atan ve aklından zoru olan deliler gibi sağa sola yalpa yapan bir kimseye benzetmiştir.
Faizciler ise, Kur'an-ı Kerimin bu tasvirine rağmen faizin zararlannı yok gibi göstermeye çalışmaktadırlar. Allanın, bu kadar kötü olduğunu bildirdiği faizi meşru gören ve onunla muamele yapanlann, Allah ve Resulünün kendilerine karşı savaş ilan ettiğini beyan eden âyete rağmen faizle iştigal ederek rablerine karşı savaşmayı basit bir olay gibi

gösterenlerden ve o faizi helalmiş gibi takdim etmeye çalışanlardan daha zalim ki olabilir? Hangi müslüman, bu tehdidi duyduktan sonra faizli muameleye devam etmek ister? Bu âyet-i kerimeyi duyduktan sonra yaptığından vaz geçip tevbe etmeyen, bu korkunç cinayeti işlemeye devam eden kişilere yazıklar olsun. İmanla faiz birbirinin zıddıdır. Hiç bir zaman birleşmezler.
Cabirb. Abdullahın rivayetinde bu hususta Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyuruyor Cabir diyor ki:
"Resulullah (s.a.v.) faizi yiyene, yedirene, yazana ve şahitlerine lanet etti. Ve "Onlar eşittir" buyurdu. [196]
Peygamber efendimiz diğer bir hadis-i şerifinde de buyuruyor ki:
"Ben isra ve miraç gecesinde, kannlan evler kadar büyük olan bir topluluğun yanma vardım. Karınlarında yılanlar vardı. Bu yılanlar dışarıdan görünüyordu. Dedim ki: "Ey Cebrail, bunlar kimdir?" dedi ki: "Bunlar, faiz yiyenler-dir. [197]
Peygamber efendimiz bir diğer hadis-i şerifinde de şöyle buyuruyor:
"Faizde yeüniş günah vardır. En hafifi, kişinin, anası ile zina etmesi gibidir. [198]

280- Eğer borçlu darda ise ona, genişliğe çıkıncaya kadar mühlet verin. Bağışlamanız ise, bilirseniz sizin için daha hayırlıdır.
Eğer borçlu sıkıntı içindeyse ve ödeme gücü yoksa genişliğe çıkıp ödeme gücü elde edinceye kadar bekleyin. Fakat, sadakanın faziletini ve sıkıntı içindeki borçlunun sıkıntısını gidermenin sevabını bilirseniz, alacağınızdan vaz geçip onu borçluya bağışlamanız, o malı ondan almanızdan sizin için daha hayırlıdır.
* Resulullah (s.a.v.) efendemiz buyuruyor ki:
"Kim, bir borçlusuna nefes aldırır veya onun borcunu silerse o kişi kıyamet gününde arşın gölgesinde olacaktır. [199]Müfessirler bu âyet-i kerimede, darlık içinde oldukları zaman kendilerine süre tanınması emredilen borçlulardan hangi borçluların kastedildiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir:
a- Abdullah b. Abbas, Muhammed b. Şîrîn, İbrahim en-Nehai, Katade, Dehhak vb. âlimlere göre burada zikredilen borçludan maksat, faizli muamelede borçlu durumuda olan ve faizle aldığı ana parayı ödemekten âciz kalan borçlulardır. Alacaklılar, ona paralanın ödemekten âciz olan bu borçlulara, ödeme imkânları

oluncaya kadar süre tanımakla emrolunmuşlardir. Fakat, faizli muamele dışındaki herhangi bir muameleden dolayı borçlu olan kimseler borçlarının vadesi geldiği zaman onu ödemek zorundadırlar. Aksi halde kendilerine hapis gibi hukuki müeyyideler uygulanır. Bu hususta, Muhammed b. Sîrî diyor ki: "Bir alacaklı kişi borçlusunu, Kadı Şüreyhe şikayet etti. Şüreyh de borçlunun aleyhine hüküm vererek hapsedilmesini emretti. Şüreyhin yanında bulunan bir dam, "Borçlu oJan bu kişi dardadır. Allah teala da kitabında "Eğer borçlu darda ise ona genişliğe çıkıncaya kadar mühlet verin." buyumıaktadır." dedi. Şüreyh dedi ki de "Bu âyet, faizli muameleleri söz konusu etmektedir. Zira Allah teala, kitabında, başka bir ayette buyuruyor ki: "Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmederken adaletle hükmetmenizi emrediyor.[200] Kadı Şüreyh, sözlerine davamla dedi ki: "Allanın, bize bir şeyi emredip sonra da emrini yerine getirdiğimizden dolayt bize azabetmesi beklenemez.

b- Dehhak ve Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet- kerime, her türlü borçluyu ifade etmektedir. Bu borç, helal bir alış verişten de olsa, faizden de olsa aynı hükme tabidir. Bu hususta, Dehhakm şunu söylediği rivayet edilmiştir. "Müslüman kardeşinde alacağı olan bir mümin, kardeşinin darda olduğunu bildiği halde, borcunu ödeyemediği için onu hapsettirmesi ve genişliğe çıkmasını beklemeyip alacağını isteyerek onu sıkıştırması helal değildir.

Taberi diyor ki? "Tercihe şayan olan görüş, bu âyet- kerimenin, Resulullah döneminde mallanın faize verip sonra da müslüman olan ve müslümün olduklarında faiz alacaklanni henüz tahsil edememiş olanlar hakkında nazil olduğunu söyleyen görüştür. Âyet-i kerime, bu gibi insanlara faiz alacaklarını bırakıp sadece ana paralarını almalarını emretmiş, borçluları, ana paralarını ödemekten âciz iseler, onlara mühlet ven-nelerini emretmiştir. Bu itibarla, bu âyet, müslüman olmadan önce, malını faize veren kimselere h i tabetmektedir. Ancak, her ne kadar âyet, faizli muamele yapan kimseler hakkında inmişse de hükmü her alacaklı için geçerlidir. Bu nedenle borcunu ödemede, darlık içinde olan her borçluya, alacaklısı tarafından, imkanı oluncaya kadar zaman tanınması gere-mektedir. Zira, alacaklının alacağı, borçlunun malı üzerinde bir haktır. Onun vücudu üzerinde bir hakkı değildir. Borçlunun ödeme gücü yoksa alacaklının, onun hürriyetin kayıt altına alıp onu hapsettirmeye veya onun kol eleştirerek satmaya hakkı yoktur. Zira,

alacaklının alacak hakkı ya malının tümü üzerinde bir hak, ya borçlunun vücudu üzerinde bir hak veya malından belli şeyler üzerinde bir hak veya malının tümü üzerinde bir hak farzedilebiler. Şayet alacaklının hakkı, borçlunun vücudu üzerinde olsaydı, borçlunun ölmesiyle bu hakkın sona
ermiş olması gerekirdi. Habluki bunun böyle olduğunu kimse söylememektedir. Şayet borçlunun belli bir malı üzeride bir hak kabul edilecek olursa o malın yok olmasıyla da alacaklının hakkının ortadan kalkması gerekirdi. Bunun böyle olduğunu da kimse söylememektedir. O halde, ortada, "Alacaklının hakkı, borçlunun malının tümü Üzerindedir." demekten başka bir ihtimal kalmamıştır. Madem ki alacaklının hakkı, borçlunun malı üzerindedir o halde alacaklının, borçlunun vücudu üzerinde herhangi bir tasarruf hakkı yoktur. Alacaklının, böyle bir hakkı olmadığına göre, borcunu Ödemekten aciz kalan borçluya, gücü yetinceye kadar mühlet tanımasından başka bir yol yoktur. Bu da, bu âyet-i kerimede zikredilen borçludan maksadın her çeşit borçlu olduğunu göstermektedir.
Âyet-i kerimenin sonunda "Bağışlamanız ise, bilirseniz, sizin için daha hayırlıdır." buyurulmaktadır.
a- Katade ve İbrahim en-Nahai âyetin bu bölümünü "Sizler, mallarınızın sermayesini almanız yerine, borçlunuz olan, zengin ve fakirlere bu mallarınızı bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır." şeklinde izah etmişlerdir. Buna göre, müslüman olmadan önce faizli muamelede bulunan alacaklı kişi, müslüman olduktan sonra borçlularından sadece malının sermayesini alabilir. Sermayeyi de almaması daha evladır. Borçlunun zengin veya fakir olması farketmez.
b- Süddi, Rebi' b. Enes, Dehhak ve İbn-i Zeyde göre ise bu âyet-i kerime, ifade etmektedir, ki alacaklı kişinin alacağını, borcunu ödemekte güçlük çeken borçlusuna bağışlaması daha evladır. Zengin olan borçlusuna böyle davranmasının daha evla oluşu söz konusu değildir.
Taberi bu görüşü tercih etmiştir. Zira âyetin bu bölümü, borcunu ödemede güç durumda olan borçlunun durumunu izah eden âyetin sonunda zikredilmiştir. Bu itibarla bağışlama işinin de böyle bir borçlu için yapılacağını söylemek daha uygundur.
Said b. el-Müseyyeb ve Âmir eş-Şa'binin, Hz. Ömerden, yine Şa'binin Abdullah b. abbastan rivayet ettiklerine göre Hz. Ömer ve Abdullah b. Abbas, faiz hükümlerini belirten bu âyetlerin, Kur'a-nı Kerimin en son inen âyetleri olduğunu söylemişlerdir. Bu hususta Hz. Ömerin şunu söylediği rivayet

edilmektedir: "Kur'anın en son inen âyeti faiz âyetidir. Allanın Peygamberi onu bize tefsir etmeden önce vafat etmiştir. Siz faizi ve şüpheli şeyleri bırakın. [201]

281- Allaha döneceğiniz günden korkun. Sonra herkese kazandığı tamamen ödenecektir. Ve onlar, zulme uğratmayacaklardır.
Allanın huzuruna çıkacağınız o korkulu günden sakının. Orada herkes daha önce dünyadayken yapmış olduğu iyilik ve kötülüklerin mükâfaat veya cezasına kavuşacaktır. Çünkü o gün amallerin karşılığının verileceği gündür. O gün insanlara, amellerinin mükâfaatından herhangi bir şey eksilterek zulmedilmez. Kötülüğün cezası, yapılan kötülük kadar, iyiliğin mükâfaatı ise on kat verilince kişiye nasıl zulmedilmiş olabilir?
Abdullah b. Abbas, Atıyye, Süddi ve Said b. el-Müseyyebe göre Kur1 anı kerimin en son inen âyeti bu âyettir. İbn-i Cüreyc, Resulullahın, bu âyetin inmesinden sonra dokuz gün yaşadığını, Cumartesi günü hastalanıp pazartesi günü vefat ettiğini söylemiştir.
Âyet-i kerime, Ahkemül Hakimîn olan Allah tealanın huzuruna çıkıp çetin bir hesap vereceğimizi hatırlatmaktadır: Bu konuda diğer bir âyette şöyle buyurulmaktadır. "O gün kimse kimseye bir fayda sağlayamaz. O günmir Alla-hındır. [202]

282- Ey iman edenler, belirli bir vadeye kadar birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın. Bunu, aranızda bir kâtip doğru olarak yazsın. Kâtip onu, Allahın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan kaçınmasın, yazsın. Borçlu olan kimse yazdırsın. Ve rabbi olan Allahtan korksun. Borcundan hiçbir şey eksiltmesin. Eğer borçlu aklı ermez veya zayıf yahut da yazdırmaya gücü yetmeyen bir kimse ise onun yerine velisi doğru olarak yazdırsın. Erkeklerinizden iki de şahit tutun. Eğer iki erkek bulunmazsa, şahitlerden kendisine güvendiğiniz bir erkek ve biri unutunca diğerinin hatırlaması için iki kadın (şahitlik etsin) Şahitler çağırıldıklarında kaçınmasınlar. Borç büyük olsun küçük olsun onu, müddetiyle birlikte yazmaya üşenmeyin. Bu, Allah katında en âdil, şahitlik için en doğru, şüphe etmemeniz için en yakın bir yoldur. Ancak aranızda yaptığnız ticaret, peşin olursa yazmamanızdan dolayı size bir günah yoktur. Alış veriş yaptığınız zaman da şahit tutun. Kâtibe de şahide de zarar verilmesin. Eğer zarar verirseniz o sizin için doğru yoldan

sapma olur. Allahtan korkun. Allah size doğruy öğretiyor. Allah, her şeyi çok iyi bilendir.
Ey iman edenler, belli bir vadeye kadar alış veriş veya ödünç verme gibi şeylerden dolayı birbirinize borçlandığınız zaman o borcu yazın. Aranızdaki bu borçlanmayı bir kâtip, hak ve adaleti gözeterek yazsın. Bunu yazacak olan kâtip Allahın, kendisine öğrettiği gibi yazmaktan kaçınmasın. Bu borcu kâtibe bizzat borçlu yazdırsın. Rabbinin azabından korksun. Alacaklının hakkından herhangi bir şey eksiltmesin. Eğer borçlu, yazdırmayı bilmemek veya neyin sağlam olacağım idrak edememk gibi sebeplerden dolayı aklı ennez birisi ise yahut kekemelik veya dilsizlik gibi sebeplerden dolayı yazdınnaktan âciz birisi ise ya da hapiste bulunmak veya kaybolmak gibi sebeplerden dolayı yazdırma imkânı yoksa, onun yerine velisi, kâtibe doğru olarak yazdırsın.
Bu alacak hakkınızı yazdınrken iki mülsüman hür erkeği de şahit gösterin. Eğer iki erkek bulunmazsa adaletli, dindar ve salih kimselerden uygun gördüğünüz bir erkek ve iki kadın şahit gösterin. Zira bu kadınlardan birisi şaşırır
veya unutursa diğeri ona hatırlatır. Şahitler, çağırıldıklarında şahitlik yapmaktan kaçınmasınlar. Borç ister az olsun ister çok olsun, onun vade miktarını yazdırmaktan üşenmeyin. Çünkü yazma, hem ödeme zamanı hem de borcun miktarını tesbit etmekte en sağlam yoldur. Şahitlerin şahitlik etmeleri için de en sağlam yoldur. Çünkü bu yazı satıcının da müşterinin de veya borçlunun da alacaklının da ikrar ve ifadelerini ihtiva etmektedir. Böylece şahitlik edilecek hususta şahitler arasında ihtilafta olamaz. Bu şekilde yazmak, şahitlerin şahitliğinden şüphe etmemeye en yakın olanıdır.
Eğer alış veriş nakit olarak peşin yapılırsa, onu yazmamanızda bir mahzur yoktur. Çünkü bu durumda her iki taraf birbirlerinden ayrılmadan alacaklarını almış vereceklerini vennişlerdir.
Haklarınız zayi olmasın diye alış verişlerinizde şahit bulundurun. Kâtip te şahit de zarara uğratılmasın. Yani, Özel bir işi ile meşgul olan bir kimse kâtiplik yapmaya, yine başka bir şeyle meşgul olan bir insan da o işi bırakıp şahitlik yapmaya zorlanmasın.
Eğer kâtibe yahut şahide zarar verirseniz, rabbinize isyan etmiş günah işlemiş ve ona itaatten ayrılmış olursunuz. Koymuş olduğu hudutları aşmak hususunda Allahtan korkun. Allah size, dininizin hükümlerini, nelerin vazifeleriniz nelerin ise hakkınız

olduğunu öğretiyor. Allah, sizin bütün yaptıklarınızı bilen ve sizi, amelelinize göre cezalandıracak olandır.
Âyet-i kerimede Allah teala bizlere çeşitli muamelelerimizi yazı ile tesbit etmemizi öğretiyor, hayat sistemimizi nasıl tanzim edeceğimizi bildiriyor. Buna uyduğumuz takdirde tartışmalar yerini kaynaşmaya, ayrılmalar yerini birleşmeye terkeder. İslam dini zannedildiği gibi sadece ibadet dini değildir. Bu din, hayatın bütününü tanzim eden bir dindir. Evet İslam dini hem ibadet, hem ahlak hem iktisat hem siyaset hem de idari bir sistemdir. Bu yüce İslam nimetine karşılık Allaha ne kadar hamdetsek azdır.
Âyet-i kerimenin başında "Ey iman edenler, belirli bir vadeye kadar birbirinize borçlandığınız zaman" Duyurulmaktadır. Taberi buradaki "Borçlanma" ifadesine vadeli alış vadeli satış, bir malı sipariş etme, sipariş venne, bir malın bedelini verip belli bir süre sonra teslim edilmek üzere ısmarlama, ödünç verme gibi bütün borçlanmaların dahil olduğunu ve âyet-i kerimenin, bunların hepsinin yazılmasını emrettiğini söylemiştir.
Abdullah b. Abbasa göre ise buradaki "Borçlanma" ifadesine, sadece İslam hukukunda "Selem" diye adlandırılan, parası peşin verilip malın sonradan teslim alınması şeklinde olan alış veriş girmektedir. Ayet-i kerimede, borçlanmanın yazılması emredilmektedir. Müfessirler bu emrin mensuh olup olmadığı hususunda iki görüş zikretmişlerdir.
Dehhak, ibn-i Cüreyc, Rebi1 b. Enes ve Katadeye göre buradaki emir far-ziyet ifade etmektedir ve halen geçerliliğini korumaktadır.
Şa'bi, İbn-i Zeyd, Hasan-ı Basri ve Ebu Said el-Hudriye göre ise daha önce bu âyete göre borçlan yazmak farz iken şu âyet-i kerime bu farziyeti neshet-miş ve ortadan kaldırmıştır. "...Şayet birbirinize güveniyorsanız, güvenilen kimse, emaneti yerine versin. [203]
Âyet-i kerimenin devamında "Bunu, aranızda bir katip doğru olarak yazsın. Katip onu, Allanın, kendisine öğrettiği gibi yazmaktan çekinmesin." buyuru 1 maktadır.
Mücahid, Ata ve Amir eş-Şa'bîye göre, borcu yazmaya çağırılan kâtibin bu vazifeyi yerine getirjnesi onun üzerine farzdır. Çünkü âyet- kirimecle "Kâtip onu yazmaktan çekinmesin." buyrulmaktadır.
Şa'bî, İbn-i Cüreyc, İbn-i Zeyd, Hasan-ı Basri, Ebu Said el Hûdri, Dehhak ve Reb' b. Enese göre ise, borcu yazmaya

çağırılan kâtibin bunu yazması farz idi. Fakat daha sonra neshedildi ve "Kâtibe de şahide de zarar verilmesin." buyuruldu.
Süddiye göre ise, borcu yazmaya çağırılan kâtibin işi olmadığı takdirde onu yazması üzerine farzdır. Şayet meşgul ise, onu yazmak üzerine farz değildir.
Taberi diyor ki: "Tercihe şayan olan görüş, Allah tealamn, borcunun yazılmasına dair burada zikrettiği emir, farziyet ifade etmektedir ve mensuh da değildir. Zira, Allah teala, belli bir vadeye kadar borçlanma ile muamelede bulunan iki tarafa, aralarında bulunan borcu yazdırmalarını ve yazmaya çağrılan kâtibin de hakkaniyetli bir şekilde bu borcu yazmasını emretmiştir. Allah teala-nın emirleri ise aslında farzilet ifade etmektedir. Ancak, emrin farz olmayıp mendup olduğuna veya irşad edici mahiyette olduğuna dair delil bulunması halinde Allah telanın emirleri mendubiyet veya irşad hükmü ifade ederler. Bu âyet-i kerimede böyle bir delil olmadığına göre, borçlanan tarafların borçlarını yazdırmaları ve bunu yazmaya çağırılan kâtibin de bunu yazması farzdır. Bir kısım âlimlerin: "Şayet birbirinize güveniyorsanız, güvenilen kimse emaneti yerine versin. [204] âyetini delil göstererek borcu yazma farziyetinin neshedildiğini söylemeleri isabetli değildir. Zira bu son âyet-i kerime, borcu yazdırmaya bir imkân olmadığı veya borcu yazacak bir kâtip bulumadığı durumları sözkonusu etmektedir. Yazma işinin mümkün olduğu ve yazacak kâtibin de bulunduğu durumlarda borcu yazmanın farz olması hükmü geçerlidir. Bu itibarla bu son âyetin, birinci âyeti neshettiği söylenemez. Çünkü, iki âyetin birbirini neshetti-ğini söyleyebilmek için ikisinin hükmünün bir mesele üzerinde aynı anda çakışmaları gerekir. Şayet birinin hükmünü uygulama imkân dahilinde olmadan ikinci hükmü, bir alternatif olarak uygulanacaksa, burada nâsih ve mensuh sözkonusu değildir. Bir sıralama vardır. Eğer denilirse ki: "Şayet birbirinize güveniyorsanız güvenilen kimse, emaneti yerine versin. [205] âyeti "Ey iman denler, belirli bir vadeye kadar birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın." âyetini neshet-miştir. Bu takdirde "Şayet hasta iseniz yahut yolculukta bulunuyorsanız veya herhangi biriniz tuvaletten gelmişse veya kadınlara dokunmuşsanız ve su da bulamamtşsanız temiz toprakla teyemmün yapın[206] ifadesinin: "Ey iman edenler, namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi ve ellerinizi, dirseklere kadar yıkayın[207], başlarınızı mesnedin, ayaklarınızı da

topuklara kadar yıkayın."ifadesini neshettiğini söylemek icabeder ki bunun böyle olduğunu kimse iddia edemez. Zira, abdest almaya imkân bulamayan kimselerin teyemmüm etmeleri emredilmiştir. Keza, zihar, keffareti hakkında "Azad edecek köle bulamayanın ise karısı ile temasta bulunmadan önce aralıksız iki ay oruç tutması gerekir. [208] âyetinin "Karılarına zıhar yapıp sonra da söylediklerinden dönenlerin kanlarıyla temasta bulunmadan evvel bir köle azad etmeleri gerekir[209] âyetini neshettiğini söylemek icabeder ki bunun da yanlış olduğu ortadadır. Zikredilen bu son âyetlerle bahse konu olan âyetin ve onu neshettiği iddia edilen âyetin, birbirlerine alternatif olma bakımından, aralarında hiçbir fark yoktur. Nasıl ki, abdest alma imkânı bulamayana teyemmün etmesi emredilmiş, zıhar keffaretinde köle azad etmeye gücü yetmeyene iki ay peşpeşe oruç tutması emredilmiş, aynı şekilde borcu yazdırmaya imkân bulamayana da "Şayet birbirlerine güveniyorlarsa yazdnrnadan borçlanma muamelesini yapabileceklerine izin verilmiştir. Bunların, birbirlerini neshettiklerini söylemek yersizdir.

Âyet-i kerimede: "Borçlu olan kimse yazdırsın ve rabbi olan Allahtan korksun. Borcundan hiçbir şey eksiltmesin." buyrulmaktadır. Bu ifadeden de anlaşıldığı gibi, borcu yazdırma yükümlülüğü borçluya aittir. Onun borcu yazdırması, üzerine farzdır. Borcunu yazdırırken alacaklısının hakkında herhangi bir şeyi eksiltmemesi emredilmiştir.

Âyet-i kerimede: "Eğer borçlu, aklı ermez veya zayıf yahut da yazdı rma-ya güc yetmeyen bir kimse ise onun yerine velisi doğru olarak yazdırsın." buy-rulmaktadir. Âyetin bu bölümünde, borcunu yazdırmaktan âciz olan kimseler zikredilmektedir. Onlar da şu kimselerdir:

a- Aklı ermeyen diye tercüme edilen dir. Mücahide göre "Se-fih"ten maksat, yazdırmayı ve diğer işleri kavramayan kimse demektir.

Süddi ve Dehhaka göre ise buradaki "Sefih"ten maksat, küçük çocuktur. Taberi buradaki sefihten maksadın, yazdırmayı bilemeyen kişi okluğunu söyleyen görüşün daha evla olduğunu, küçük çocuğun da bu ifadenin kapsamına girdiğini söylemiştir.

b- Zayıf olan kimes'den maksat ise, dilindeki peltelikten veya konuşmaktan acizliğinden dolayı kâtibe yazdıramayan demektir. Dehhak, Süddi ve Mücahide göre buradaki "Zayıf kimseden maksat, ahmak olan kimsedir.

c- Yazdırmaya gücü yetmeyen kimseden maksat ise, yazma anında orada bulunmayan veya hapsedilmiş gibi kimselerdir.
Ayet-i kerimede "Erkeklerinizden iki de şahit tutun." buyurulmaktadir. Burada geçen "Erkekleriniz" ifadesinden maksat, müslüman ve hür olan erkeklerdir. Köleler ve kâfirler bu ifadenin dışındadır. Onların şahitlikleri söz konusu değildir. Nitekim Mücahid, bu kelimeyi bu şekilde yorumlamıştır.
Âyet-i kerimede: "Eğer iki erkek bulunmazsa, şahitlerden, kendisine güvendiğiniz bir erkek ve biri unutunca diğerinin hatırlaması için iki kadın şahitlik etsin." buyrulmaktadır. Burada "Kendilerine güvendiğiniz" şeklinde tercüme ifadesinden maksat, Reb' b. Enes ve Dehhaka göre, dinine ve dürüstlüğüne güvenilen kimselerdir
Ayet-i kerimede "Kadınlardan biri unutursa diğerinin hatırlaması için Şeklinde geçen ifade üç şekilde okunmuştur.
a- Bütün Hicaz ve Medine halkı ile Irak halkının bir kısmı, âyetin bu bölümünü, Kur'an-ı Kerimde tesbit edilmiş olan bu şekliyle okumuşlardır ve âyetin mânâsının "Şayet şahitlik edecek iki erkek bulunmazsa bir erkek iki de kadın şahitlik etsinler. Kadınların iki oluşunun sebebi, onlardan birinin meseleyi toparl ayam aması halinde diğerinin ona hatırlatması içindir." şeklinde olduğunu söylemişlerdir.
b- Diğer bir kısım âlimler ise âyetin bu bölümünü şeklinde okumuşlardır. Âyeti bu şekilde okuyanlar, mânâsı hususunda iki kısma ayrılmışlardır.
Bunların bazılarına göre âyetin mânâsı şöyledir: "Eğer iki erkek bulunmazsa, şahitlerden kendisine güvendiğiniz bir erkek ile iki kadın şahitlik etsin. Kadınların iki oluşunun sebebi, onlardan birinin meseleyi toparlayamaması halinde, diğeri onu takviye ederek bir erkek gibi yapması içindir." Yani, kadınlardan biri şahitlik esnasında irade zaafıyetine düşecek olursa diğeri onu güçlendirir. Böylece ikisi bir erkeğin yerini tutmuş olur. Süfyan b. Uyeyne, âyetin bu bölümünü işte bu şekilde izah etmiştir."
Âyetin bu bölümünü bu kıraatla okuyan diğer bazı âlimlere göre ise mânâ şöyledir: "Kadınlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması için bir erkeğin yerine iki kadın şahitliği aranmıştır."
c- Diğeri bir kısım âlimler ise âyetin bu bölümünü şu şekilde okumuşlardır: Mânâsının da şöyle olduğunu zikretmişlerdir: "Erkeklerinizden iki de şahit tutun. Eğer iki erkek bulunmazsa, şahitlerden kendisine güvendiğiniz bir erkek ve iki kadın şahit

tutun. Eğer kadınlardan biri unutacak olursa diğeri ona hatırlatsın." âyet-i kerimeyi bu şekilde A'meş okumuştur.
Taberi, birinci kıraat şeklini tercih etmiş ve âyetin bu bölümünün mânâsının: "Eğer iki erkek bulunmayacak olursa bir erkek ile iki kadın şahitlik etsin. Ta ki kadınlardan biri unutacak olursa diğeri ona hatırlatmış olsun." şeklinde olduğunu söylemiştir. Taberi bu kıraat şeklini tercih etmesinin sebebinin, Önceki ve sonraki kurraların, âyet-i kerimeyi bu şekilde okumaları ve bu kıraatin yaygın bir kıraat olduğu, bunun dışındaki A'meş'in kıraatinin ise ferdi bir kıraat olmasıdır. Taberi, Süfyan b. Uyeynenin te'vilinin de yanlış olduğunu söylemiştir. Zira Süfyan b. Uyeyne bütün müfessirlerin aksine bir yorumda bulunmuş, ayrıca kadınlardan birinin diğerini erkek gibi yapacağım ifade eden bir açıklama yapmıştır. Onun bu izahı doğru değildir. Çünkü kadınlardan birinin meseleden sapması erkeklerde olduğu gibi onu unutmasıyla olur. Diğer kadın onu erkek haline getirmez unuttuğunu ona hatırlatır. Nitekim Reb'i b. Enes, Süddi ve Dehhak âyeti: "Onlardan biri unutursa diğeri ona hatırlatsın." şeklinde izah etmişlerdir. Bu da bizim izah tarzımıza uygundur.
Ayet-i kerimede: "Şahitler çağrıldıklarında kaçınmasınlar." buyrulmaktadır. Müfessirler, şahitlerin çağınlmalan halinde hangi çeşit şahitlikten kaçınmalarının yasaklandığı hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.
a- Katade ve Rebi' b. Enese göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir:
Bir yazışma veya herhangi bir hak için şahit olmaya çağırılan insanlar, şahit olmaktan kaçınmasınlar, Kendilerini çağıranın çağırışını kabul etsinler." Bu hususta Reb1 b. Enes diyor ki: "Kişi geliyor bir çok topluluklar geziyor, şahit tutacak birini arıyordu. Fakat kimse onun çağırışını kabul etmiyordu. Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirdi ve "Çağırıldıkları vakit, şahit olacak kişiler imtina etmesinler." buyurdu. Böylece çağırılan kişinin şahitlik etmesi gerekli oldu.
b- Şa'bi'ye göre ise âyet-i kerimenin bu bölümü ifade etmektedir ki, herhangi bir hak için şahit olmaya çağırılan kimsenin şahitlik yapmasının farz olması için, orada çağırılan kimseden başkasının olmaması gerekir. Şayet başka kimse varsa çağırılan kişi şahit olmayı kabul edip etmemekte serbesttir.
c- Hasan-i Basri, Ma'mer ve Abdullah b. Abbastan nakledilen başka bir görüşe göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir:

"Şahitler bir şey için şahit tutulmaya çağırıldıkları zaman veya bildikleri bir şey hakkında şahitlik yapmaya davet edildikleri zaman bu çağın ve daveti kabul etsinler, bundan kaçınmasınlar." Bu hususta Ma'mer Hasan-ı Basrinin şöyle dediğini rivayet ediyor: "Bu âyet iki şehadet şeklini ifade etmektedir. Sen, bildiğin bir şey hakkında şahitlik etmeye çağırılacak olursan şahitlik etmekten kaçınma. Yine sen bir şey için şahit tutulmaya çağırılacak olursan o mesele hakkında şahit olmaktan kaçınma."
d- Mücahid, Ebu Miclez, Âmir eş-Şa'bî, İkrime, Ata, Said b. Cübeyr ve diğer bir kısım âlimlere göre âyet-i keriminin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Şahitler, daha önce şahit tutuldukları mesele hakkında şahitliğe çağrıldıkları zaman şahitlik yapmaktan kaçınmasınlar." Görüldüğü gibi bunlara göre daha önce olaya şahit olmayan kimse, şahit tutulmaya çağırıldığı zaman, onu yapıp yapmamakta serbesttir. îbn-i Cüreyc diyor ki: "Ben Ataya dedim ki: "Nasıl olur da bir kişi borçlanma ile ilgili bir muameleyi yapmaya çağırıldığında onu yazmaya mecbur olur?" Ata da dedi ki: "Bu böyledir. Kâtibin yazması, üzerine farzdır. Fakat şahidin şahit olması, üzerine farz değildir. Çünkü şahitler çoktur.
e- Atiyye el-Avfî ve Atadan nakledilen diğer bir görüşe göre Allah teala âyet-i kerimede, herhangi bir hak için şahit tutulmaya çağırılan erkek ve kadına, davete icabet etmelerini ve şahit olmaktan kaçınmamalarını emretmiştir. Ancak buradaki emir farziyet değil mendupluk ifade etmektedir. Şahitlikten kaçınan kimse günahkâr olmaz. Görüldüğü gibi bunlara göre buradaki şahitlikten maksat, kişinin, bildiği bir mesele hakkında şahitlik yapması değil belli bir muamelede şahit gösterilmesidir.
Taberi diyor ki: Bu görüşlerden tercihe şayan olan görüş, buradaki şahitlikten maksadın, kişinin bildiği bir şey hakkında, idarecinin veya hakimin huzurunda şahitlik etmesi ve böylece hak sahibinin hakkının, yükümlü olandan alınmasına vasıta olmasıdır. Kişi bu şekilde bir şahitlik yapmaya davet edildiğinde bu davete icabet etmesi gerekir.
Taberi diyor ki: "Burada zikredilen şahitten maksadın, bildiği bir mesele hakkında şahitlik yapacak kimse olduğunu söylememizin ve bu görüşü tercih etmemizin sebebi, âyet-i kerimede, bu insanlara "Şahitler" ismi verilmesidir. İnsanlar, ancak olaylara şahit tutulmaları ve olayları daha önce bilmeleri halinde kendilerine "Şahit" denir. İnsanları belli bir olay için

şahit tutmadan onlara "Şahit" adı vermek caiz değildir. Ayrıca "Şahitler" kelimesinin başında harf-i tarifinin bulunması, bunlann belli şahitler olduklarını, yani olayı daha önceden bilen kişiler olduklarını ifade eder ki bu da bizim izah şeklimizi te'yid etmektedir.
Taberi eliyor ki: "Her ne kadar, âyetin bu bölümünde zikredilen "şahitler" den maksat, daha önce geçen bir olaya şahit tutulan kimseler ise de herhangi bir olaya şahit olmayan kimselerin belli bir mesele veya hak hususunda şahit tutulmaya çağınlmalan halinde, şayet kendilerinden başka şahitlik etmeye müsaid biri bulunmayacak olursa bu gibi kimselerin de bu gibi çağırılan kabul etmeleri farzdır. Şahit olma davetine icabetten imtina edemezler. Çünkü, haklan tavsik eden bir belgeyi yazmaya çağırılan katip imtina edemeyeceği gibi, ona şahit tutulmak istenen kimse de imtina edemez. Bu mesele tıpkı, Allanın dinini ve İslam şeriatını bilen bir kimseye dini ve imanı bilmeyen cahil bir kimsenin, kendisine din ve imanı öğretmesini istemesi gibidir. Şayet orada, bu çağırılan kişinin dışında imani eseslan ve İslam şeratmı bilen başka bir kimse bulunmazsa o kişinin, çağıranın davetini kabul etmesi farzdır. Ancak bu hüküm bu âyet-i kerimeden değil zikrettiğimiz diğer delillerden çıkartılmaktadır.
Âyet-i kerimede "Alış veriş yaptığınız zaman da şahit tutun." buyurul-maktadır. Bu ifadeden maksat, peşin olarak yapılan alış verişlerde de şahit tutmaktır. Âyetin bundan önceki bölümünde peşin olarak yapılan alış verişlerin yazılmamasmın bir mahzuru olmadığı belirtildikten sonra bu bölümünde de şahit tutmanın yazdırma gibi olmadığı, peşin yapılan alış verişlerde dahi şahit tutmanın icabettiği belirtilmektedir. Zira, şahit tutulmaması halinde her iki tarafın da zarara uğramalanndan korkulmaktadır. Mesela, müşterinin hakkının zayi olması şu şekilde olabilir. Satıcı satışı inkâr etmiş olabilir. Sattığı malın, kendi malı olduğuna dair bir şahit bulur, satıcı, şanidiyle birlikte malın kendisine ait olduğuna dair yemin edecek olursa, hakim satıcı lehine karar verir. Böylece alıcının satın aldığı mal elinden çıkmış olur. Satıcının hakkının zayi olması ise şu şekilde olur. Müşteri teslim aldığı malı satın aldiğnu inkâr eder. Elinde bulunan malın kendisine ait olduğuna dair yemin eder. Böylece satıcının sattığı malın bedelini alma hakkı zayi olur. İşte bu gibi durumların meydana gelmemesi için alış verişlerinde şahit tutmaları emredilmiştir. Ancak müfessirler taraflara, buradaki emrin mendubiyet mi

yoksa farziyet mi ifade ettiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a- Hasan-i Basri ve Şa'bîye göre, âyetin bu bölümündeki şahit tutma emri, mendubiyet ifade eder. Peşin alış veriş yapanlar, dilerlerse şahit tutarlar dilemezlerse tutmazlar. Bunlar, görüşlerine delil olarak şu âyeti zikretmişlerdir: "Şayet birbirinize güveniyorsanız, güvenilen kimse emaneti yerine ver-sin. [210] Görüldüğü gibi, birbirine güvenen kimselerin şahit tutmaktan muaf oldukları beyan edilmektedir.

b- Dehhaka göre ise âyetin bu bölümündeki "Şahit tutun" ifadesi, farziyet ifade etmektedir. Buna göre peşin alış veriş yapan taraflar, muamelelerini yaz-dınmak zorunda değillerse de ona mutlaka şahit tuüîiak zorundadırlar.

Taberi bu son görüşü tercih etmiş, bu görüşüne gerekçe olarak ta şunu zikretmiştir: Aslında Allah tealanın bütün emirleri farziyet ifade ederler. Ancak bu emirlerin mendubiyet ve irşad ifade ettiklerine dair kesin bir delil bulunması halinde bu emirler mendubiyet veya irşad ifade ederler. Burada buna dair herhangi bir delil bulunmadığına göre her satıcı ve müşterinin yaptıkları alış verişe şahit tutmaları farzdır. Bu farziyeti ortadan kaldıran herhangi bir delil yoktur.

Âyet-i kerimede geçen ve "Kâtibe de şahide de zarar verilmesin." şeklinde tercüme edilen cümlesi müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.

a- Tavus, Hasan-ı Basri, Katade ve İbn-i Zeyde göre bu âyet-i kerimenin mânâsı şöyledir: "Katip te şahit te, yazdıran ve şahitlik yaptıran kimselere zarar vermesinler. Yani, katip, yazdırılandan daha fazla veya daha eksik yazarak kendisine yazdıran tarafa ve karşı tarafa zarar vermesin. Tutulan şahit de şahitlik ederken doğruyu söylemeyerek tarafların haklarım zayi etmesin. "Görüldüğü gibi, âyeti bu şekilde tefsir edenler kelimesinin aslımn olduğunu kabul etmişlerdir.

b- Ata, Abdullah b. Abbas ve Mücahid de âyette zikredilen kelimesinin aslının olduğunu, bu nedenle âyetin mânâsının, "Katip te şahit te, yazdırana ve şahitlik yaptırana zarar vermesinler." demek olduğunu söylemişler ancak kâtibin ve şahidin taraflara zarar vermelerinin, yazmaktan ve şahitlik yapmaktan kaçınmakla meydana geleceğini söylemişlerdir. Bunlara göre alış veriş yapan insanlar, bu muamelelerini yazmak için bir kimseyi yazmaya çağıracak olurlarsa o kimse çağıranlara uyup muamelelerini yazmalıdır. Aksi takdirde âyetin bu bölümünde de ifade edildiği gibi, taraflara zarar

vermiş olur. Şahit olmaya çağırılan kimsenin durumu da böyledir.
c- Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ud, Mücahid, Abdullah b. Abbas, İkrime, Dehhak Süddi, Rebi1 b. Enes ve Tavustan nakledilen diğer bir görüşe göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Yaptıkları muameleyi yazdırmak isteyen ve bu muameleye şahit tutmak isteyen kimseler, yazacak olan kâtibe ve şahitlik yapacak olan şahide zarar vermesinler. "Bunlara göre kelimesinin aslı dür. Katip ve şahide zarar verilmesi ise, bunları yapacak başka insanların bulunmasına ve bunların meşgul olmalarına rağmen, muameleyi yazmaya ve şahit olmaya manevi bir baskı ile zorlanmaları İle olur. Mesela: "Benim işim var git başkasına yazdır." diyen kâtibe: "Sen yazmakla emrolun-dun. Allah teala 'Katip onu, Allanın kendisine öğrettiği gibi yazmakta!) kaçınmasın.' buyurmaktadır." diyerek onu mecbur etme ile olur. Şahit için de aynı şeyler sözkonusudur. Mealde bu görüş tercih edilerek âyete buna göre mânâ verilmiştir. Taberi de bu görüşü tercih etmiş ve gerekçe olarak özetle şunları söylemiştir: "Allah teala âyet-i kerimenin başından sonuna kadar borçla muamele yapan kimselere hitabetmiş, onlara bir kısım şeyleri emretmiş ve bir kısım şeyleri de yasaklamıştır."
Âyet-i kerimede, borçla muamele yapan tarafların dışındaki kişilere yapılan hitap ise emr-i gaip ve nehy-i gaip siygasıyla (istek ve dilek kalıplarıyla) ifade edilmiştir. Mesela: "Katip doğru olarak yazsın" "Şahitler çağırıldıklarımla kaçınmasınlar." şeklinde ifade edilmişlerdir. Burada da "Katip ve şahit zarar görmesin" demek daha isabetlidir. Çünkü onlar için yine emr-i gaip siygası kullanılmış olur. Ayrıca âyet-i kerimenin devamında ikil kalıbı kullanılmayıp çoğul kalıbı kullanılarak: "Eğer zarar verirseniz o sizin için doğru yoldan sapma olur" buyurulması da gösteriyor ki burada kendilerine zarar verilmesi yasaklanan kimseler kâtip ve şahittir. Zarar vermemeleri istenenler ise borçla muamele yapan taraflardır. Şayet, kâtip ve şahidin zarar vermemesi istenecek olsaydı ikil kalıbı kullanılır ve "Eğer o ikisi zarar verirse" denirdi ve muhatap yerine gaip cümleleri kullanılırdı.
Âyet-i kerimede "Eğer zarar verirseniz o sizin için doğru yoklan sapma olur." Duyurulmaktadır. Dehhak, Abdullah b. Abbas ve Rebi1 b. Enes âyetin bu bölümünü "Ey borçla muamele yapan insanlar, şayet sizler, kâtibe veya şahide zarar verecek olursanız, şüphesiz ki böyle yapmanız, doğru yoldan ayrılmak

ve günah işlemek olur." şeklinde izah etmişlerdir. İbn-i Zeyd ise "Şayet katip, kendisine yazdı nl un in dışında bir şey yazarak şahit de -şahitliğini değiştirerek borçla muamele yapan kişilere zarar verecek olurlarsa bu onlar için haktan ayrılma ve yalana düşme olur." şeklinde izah etmiştir. [211]

283- Eğer yolculukta iseniz ve katip bulamazsanız alınan rehinler de yeter. Şayet birbirinize güveniyorsanız, güvenilen kimse emaneti yerine versin. Kabbi olan Allahtan korksun. Şahitliği gizlemeyin. Kim onu gizlerse şüphesiz o, kalbi günahkâr kimsedir. Allah, yaptıklarınızı çok iyi bilendir.
Şayet yolcu olur, alacağınızı yazdıracak bir katip de bulamazsanız mallarınızı güvence altına almak için alacağınız karşılığında rehin alın. Şayet birbirinize güveniyor ve borçludan rehin alamı yorsam z, borçlu kendisine bir emanet olan borcu ödesin. Onu inkâr etmek hususunda rabbi olan Allahtan korsun. Cezasına çarpılmasın. Ey şahitler, hakimler huzurunda şahitlik ettiğiniz zaman şahitliğinizden hiçbir şey gizlemeyin. Kim, şahitlik edeceği konuda bazı hususları veya tamamını gizlerse şüphesiz ki o, günahkârdır, Allaha isyan etmiştir. Allah, bütün amellerinizi çok iyi bilen ve hayınn da şerrin de karşılğını verendir.
Kıraat âlimleri bu âyette zikredilen kelimesini iki şekilde okumuşlardır.
a- Bütün şehirlerin kurralan bu kelimeyi şeklinde okumuşlar-dır. Taberi de bu kıraat şeklini tercih etmiştir. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: "Ey borçla muamele yapan insanlar, eğer sizler, yolculuk haiinde, muamelenizi yazacak bir katip bulamayacak olursanız ve ona şahit de tutamıyorsamz belli bir vadeye kadar yaptığınız borçlanmaya bir teminat olmak üzere, borçlu alacaklıya rehin versin." Dehhak ve Rebi' b. Enes âyeti bu kiraaat şekline göre izah etmişlerdir.
b- Önceki kurralardan bir topluluk bu âyette zikredilen kelime-sini şeklinde okumuşlardır. Bunlara göre âyetin mânâsı şöyledir: "Ey borçla muamele yapan insanlar, eğer sizler, yolculuk halinde olur ve yaptığınız borçlu muameleyi, mürekkep yokluğundan veya kalem bulunmamasından, yahut da yazacak-bir kişinin yokluğundan dolayı, yazdırma imkânınız olmazsa, haklarınızı teminat altına almak üzere borçlu olan taraf, alacaklıya rehin teslim etsin." Abdullah b. Abbas, Mücahid ve Ebul Âliye, ayeti bu kıraata göre izah etmişlerdir. Abdullah b. Abbas, "Yazma imkânf'ndan maksadın "Kitap,

kağıt, mürekkep ve kalem" olduğunu söylemiştir. Bunlardan herhangi birinin bulunmaması halinde, tarafların yazışmayı terkederek rehine başvurmaları icabettiği-ni söylemiştir.
Ayet-İ kerimede: "Şayet birbirinize güveniyorsanız güvenilen kimse emaneti yerine versin." buyrulmaktadır. Bunun izahı şöyledir; "Eğer borçlu, alacaklı tarafından güvenilen bir kişi olur da yolculuk esnasında alacaklı ona güvenerek kendisinden rehin almayacak olursa borçlu, borcunu ödeme hususunda Allahtan korksun, onu nikâr etmesin, onu savsaklamasın ve alacaklıdan uzaklaşıp Ödeyeceği borcu alıp götürmesin."
Dehhaka göre borçla muamele yapan insanlar ancak yolculuk halinde yazma ve şahit tutma imkânı bulamadıkları için alacakları karşılığında borçludan rehin alırlar veya borçlu güvendikleri bir kimse ise rehin almadan da muamele yapabilirler. Şayet onlar, yolcu değilseler, kâtip ve şahit buldukları takdirde muamelelerini yazdırmak ve ona şahit tutmak zorundadırlar.
Taberi diyor ki: "Dehhakm yolculuk yapan kimseler hakkında söyledikleri doğrudur. Onlar, yazdırma imkânı bulamazlarsa rehin verirler veya hiç rehin almadan da muamele yapabilirler. Ancak Dehhakın, yolcu olmayan kimseler hakkında ki görüşü isabetli değildir. Zira o, yolculuk yapmayanların, borçlarını yazdirmaksızın rehin almalarını caiz görmemektedir.
Halbuki Resulullah, mukim iken vadeli olarak gıda maddeleri satın almış ve yerine zırhını rehin vermiştir. Elbette ki Resulullah Medinede kâtip ve şahit bulmaktan âciz değildi. Fakat o rehin vermişti. Bu da gösteriyor ki, mukim olan insanlar da, kâtip ve şahit bulabilecekleri halde rehinli muamele yapabilirler. Ancak, rehinli muamele yapan insanlar, bu muameleyi yaparken kâtip ve şahit bulabilirlerse hem borçlanın hem de rehinlerini yazdırmak ve onlara şahit tutmak zorundadırlar. Bunları bulamazlarsa yazdırma ve şahit tutma yükümlülüğü onlardan düşer.
Görüldüğü gibi, Taberi ye göre rehinli muamele yapmak, hem yolculuk halinde hem de mukim iken caizdir. Böyle bir muameleyi yapmak, kâtip ve şahidin bulunup bulunmamasıyla alakalı değildir. Bulunurlarsa rehinli muamele de yazılır ve şahit tutulur. Bulunmazlarsa, yolculuk anında olduğu gibi yazdırmaya ve şahit tutulmaya gerek yoktur.
Ayet-i kerimede: "Şahitliği gizlemeyin. Kim onu gizlerse şüphesiz p, kalbi günahkâr kimsedir." buynılmaktadır. Allah teala bu ifade ile alacaklının ve borçlunun şahit tuttukları

kişilere hitabetmek ve onlara: "Ey şahitler, sizler şahit tutulduktan sonra, idareciler ve hakimler huzurunda şahitlik yapmaya çağırıldığınız zaman, bildiğiniz şahitlikten herhangi bir şeyi gizlemeyin. Sizden kim, şahitlikten bir şey gizleyecek olursa şüphesiz ki, o kalbi günahkâr olandır ve günah işlemiştir." buyurmuştur. Bu hususta Reb' b. Enes diyor ki: "Herhangi bir kimsenin bildiği bir şeyi şahitlik ederken gizlemesi helal değildir. Velev ki o şahitliği, kendi aleyhine veya annesinin babasını aleyhine olsun.
Abdullah b. Abbas da bu hususta şunları söylemiştir: "En büyük günah, Allaha ortak koşmaktır. Çünkü bu hususta Allah teala, "Kim Allaha ortak koşarsa, şüphesiz ki, Allah ona cenneti haram kılmıştır ve onun varacağı yer cehennemdir. Zalimlerin hiçbir yardımcısı da yoktur. [212] buyurmuştur. Bir de yalan yere şahitlik etmek ve şahitlik ederken bazı şeyleri gizlemektir, çünkü bu hususta da Allah teala: "Kim şahitliği gizlerse, şüphesiz ki o, kalbi günahkâr kimsedir." buyurmuştur. [213]

284- Göklerde ve yerde ne varsa Allahındır. İçini/dc olanı açıklasa-nız da gizleseniz de Allah, onunla sizi hesaba çeker. Ve dilediğini bağışlar dilediğine ise azabeder. Allah, her şeye kadirdir.
Göklerde ve yerde bulunan her şey Allahındır. Onları sevk ve idare etmek ve onları evirip çevirmek Allaha aittir. Onlarda meydana gelen hiçbir şey ona gizli değildir. Çünkü Allah onların maliki, sevk ve idare edeni ve her hususta onlar üzerinde tasarruf sahibidir. Ey insanlar, s iz, içinizde bulunan bir şeyi açığa vursaniz da örtüp gizleseniz ve bu sebeple onu kimse bilmese de Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir. Allah, iman ehlini affeder, şirk ve isyan eh-line-ise azabeder. Allah, her şeye gücü yetendir.
Müfessirler bu âyet-i kerimenin mensuh olup olmadığı hakkımla çeşitli görüşler zikretmişlerdir:
a- Mücahid ve Miksem'in Abdullah b. Abbastan naklettiklerine ve İkrime ve Şa'biden rivayet edildiğine göre bu âyet-i kerime mensuh değildir. Hükmü bakidir ve hükmü şahitlerle ilgilidir. Bu izaha göre âyetin mânâsı şöyledir: "Ey şahitler, yaptığınız şahitlikten bir şey gizlemeyin. Kim, şahitlikten bir şey gizle-yecek olursa o, kalbi günahkâr olan kimsedir. Sizin o gizlediğiniz şey benden gizli kalmaz. Çünkü ben her şeyi bilenim. Göklerin ve yerin mülkiyeti, sevk ve idaresi bana aittir. Eğer sizler, şahitliğe ait gizlenmesi gereken bir şeyi açığa vu-

rur veya açığa vurulması gereken bir şeyi gizleyecek olursanız, şüphesiz ki Allah, sizleri bundan dolayı hesaba çekecektir. Dilediğine kötü amelinden dolayı azabedecek, dilediğinin ise günahlarını affedecektir.

b- Başka bir kısım müfessirler ise bu âyet-i kerimenin, şahitler hakkında nazil olmadığını, bu âyetin, Allah tealamn, kullarının hem fiilen yaptıkları amellerden hem de yapmayı doşünüp te fiilen yapmamış oldukları amellerden hesaba çekeceğini bildinnek için nazil olduğunu söylemişler faka bunlar, kendi aralarında, bu âyetin mehsuh olup olmadığı hakkında üç ayrı görüş zikretmişlerdir:

1- Ebu Hureyre, Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr, Âmir eş-Sa'bi, Abdullah b. Mes'ud, Mücahid, Hasan-ı Basri, Katade, İbn-i Zeyd, Ebu Ubeyde b. Abdullah b. Mes'ud, Süddi ve Hz. Aişeden nakledilen bir görüşe göre bu âyet~i kerime, bundan sonraki âyetten sonra gelen "Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği ile mes'ul tutar. Herkesin kazandığı iyilik lehine yaptığı kötülük ile aleyhinedir. [214]âyet-i kerimesiyle neshedı im iştir. Bu hususta, Ebu Hureyre diyor ki:

"Bu âyet-i kerime Resulullaha gelince bunun hükmü Resıılullahın sahabi-lerine çok ağır geldi. Onlar Resulullaha geldiler ve diz çökerek şöyle dediler: "Ey Allanın Resulü, bizler, namaz, oruç, cihad ve sadaka gibi gücümüzün yettiği amellerle mükellef tutulduk. Şimdi ise sana bu âyet indirildi. Biz buna güç yeti rem iyoruz." Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Sizler de sizden önceki iki ehl-i kitap (Yahudi ve Hristiyanlar) gibi "İşittik ve isyan ettik."mi demek istiyorsunuz? Hayır öyle demeyin. Deyin ki: "İşitti, itaat ettik." Ey rabbi-miz, bizi afeyle, dönüş ancak sanadır. "Bunun üzerine sahabiler: "Ey rabbimiz, işittik ve itaat ettik, sen bizi bağışla, dönüş ancak sanadır." dediler. İnsanlar bunu okuyup dilleri buna alışınca, bunun arkasından Allah teala: "Peygamberler ve müminler, rabbi tarafından Peygambere indirilene iman ettiler. "Allanın Peygamberlerini birbirinden ayırdetmeyiz." dediler. İşittik ve itaat ettik, rabbimiz, affını dileriz dönüş sanadır." diyerek yalvardılar..." âyetini indirdi[215]

Sahabiler: "Bunu böyle yapınca (İşittik itaat ettik, ey rabbimiz bizi affey-le, dönüş ancak sanadır) demeye devam edince Allah teala:" İçinizden olanı açıklasanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker." âyetin hükmünü kaldırıp onlara şu âyetleri (Bakara suresinin bu son âyetlerini) indirdi. "Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği ile mes'ul tutar. Herkesin kazandığı

iyilik lehine, yaptığı kötülük ise aleyhinedir. Kul: "Rabbimiz, eğer unutacak ve yanılacak olursak bizi sorumlu tutma." deyince Allah: "Evet (tutmayacağım)der. Kul: "Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme." deyince Allah: "Evet (yüklemeyeceğim) der. Kul: "Rabbimiz, bize gücümüzün yetmediğini de taşıtma." deyince Allah: "Evet (Taşıtmayacağım) der. Kul: "Bizi affet, bizi bağışla, bize merhamet et, sen bizim mevlaınızsin, Kâfir topluluğa karşı bize yardım et." deyince Allah: "Evet (Yardım edeceğim) der. [216]
Abdullah b. Abbas diyor ki:
"İçinizde olanı açklasanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker ve dilediğini bağışlar dilediğine ise azabeder." âyet-i kerimesi inince müminlerin kalblerine daha önce hiç gelmeyen bir şey geldi. Bunu Resulullaha söylediler. Resulullah da onlara "Deyin ki işittik itaat ettik." buyurdu. Allah imanı onların kalblerine yerleştirdi ve bundan sonra gelen iki âyeti indirdi. Onlar: "Rabbimiz, eğer unutacak veya yanılacak olursak bizi sorumlu tutma." dediler. Allah teala da: "Bunu yaptım. Sizi sorumlu tutmadım." buyurdu. Onlar, "Rabbizimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme." deyince Allah tea-la"Bunu yaptım size ağır yük yüklemedim." buyurdu. Onlar: "Rabbimiz bize gücümüzün yetmediğini de taşıtma bizi bağışla bize merhamet et." deyince Allah teala: "Ben bunu yaptım." buyurdu. [217]
Sadi b. Mürcane diyor ki: "Ben Abdullah b. Ömerin yanına vardım. O, "İçinizde olanı açıklasanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker ve dilediğini bağışlar dilediğine ise azabeder." âyetini okudu. Sonra "Allaha yemin olsun ki eğer bizler bu âyete göre hesaba çekilecek olursak mutlaka helak oluruz." dedi. ve ağladı. Öyle ki gözlerinden yaşlar aktı. Sonra ben Abdullah b. Ab-basa gittim ve dedim ki: "Ey Ebu Abbas, ben Abdullah b. Ömerin yanına gitti o, "İçinizde olanı açıklasanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker." âyetini okudu ve sonra dedi ki: "Allaha yemin olsun ki eğer biz bu âyetle hesaba çekilecek olursak mutlaka helak oluruz." Sonra da ağladı ve gözlerinden yaşlar aktı." Bunun üzerine Abdullah b. Abbas dedi ki: "Allah, Abdullah b. Ömeri affeylesin. Resuiullahın diğer sahabileri de bu âyetten onun gibi korkmuşlardı. Bunun üzerine Allah teala: "Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği ile mes'ul tutar. Herkesin kazandığı iyilik lehine yaptığı kötülük ise aleyhinedir." âyetini indirdi. Kişinin kalbine gelen vesveselerin günah olmalarını neshetti.

Sadece söylediği sözün ve yaptığı işin muteber olduğunu beyan eti. Mücahid de Abduliah b. Ömer ile Abdullah b. Abbasın arasında geçen olayda Said b. Mürcanenin değil de kendisinin bulunduğunu rivayet etmiştir.
2- Abdullah b. Abbas, Kays b. Ebi Hazım, Reb' ib. Enes ve Hasan-ı Bas-riden nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, sadece şahitler hakkında inmemiştir. Bütün insanlar hakkında inmiştir. Hükmü mensuh değildir. Allah teala bu âyet-i kerimesiyle kullarına hem fiilen yaptıkları amellerden dolayı kendilerini hesaba çekeceğini hem de fiilen yapmadıkları halde yapmayı düşündükleri şeylerden dolayı hesaba çekeceğini bildirmiştir. Bu nedenle Allah teala kulanni hem fiilen yapmış oldukan amellerinden dolayı hesaba çekecek hem de fiilen yapmadıkları halde içlerinden yapmak istediklerinden dolayı hesaba çekecektir. Ancak müminlerin, fiilen yapmadıkları ve sadece yapmak istedikleri amellerini âhirette kendilerine bildirdikten sonra affedecek, kâfirlerin ve münafıkların ise bu gibi amellerini hem kendilerine bildirecek hem de onları cezalandıracaktır. Bu hususta Ali b. Ebi Talha, Abdullah b. Abbasın "İçinizde olanı açıklasaniz da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker." âyet-i kerimesini izah ederken şunları söylediğini rivayet etmiştir: "Bu hayet neshedilmemiştir. Aziz ve Celil olan Allah, kıyamet gününde yaratıkları bir araya toplayınca onlara diyecektir ki: "Ben sizlere, amellerinizi yazan meleklerimin bilmedikleri gizlediğiniz şeyleri şimdi haber veriyorum." Sonra Allah müminlere içlerinden geçirdikleri şeyleri bildirdikten sonra onları affedecektir. "İşte Allah, onunla sizi hesaba çekecektir." ifadesinden maksat budur. Yani, Allah, içinizden geçirdiğiniz şeyleri size bildirecektir. İmanında şüphe içinde olanlara ise Allah, içlerinde gözledikleri yalanlamayı haber verecektir. İşte Allah teala "o, dilediğini bağışlar dilediğine ise azab eder." buyururken bu ikisini kastetmiştir. Diğer bir âyette ise : "Allah sizi, kalbinizin kazandığından dolayı sorumlu tutar. [218]buyurmuş ve imamlarında şek ve şüphe içinde olanları cezalandıracağını beyan etmiştir.
3- Dehhakm Hz. Aişeden naklettiği diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime mensuh değildir. Ancak bu âyet, şahitlerle ilgili değil bütün insanlarla ilgilidir. Allah teala, bu âyet-i kerimesiyle kullarını, yaptıkları gizli ve aşikâr bütün amellerden hesaba çekeceğini ve onların işledikleri veya işlemek istedikleri gizli ve açık bütün amellerden dolayı

kendilerini cezalandıracağını beyan etmiştir. Ancak onların işleme arzusunu taşıdıkları gizli amellerin cezasını onlara dünyada üzüntüye ve sıkıntıya sokan felaketler ve âfetler şeklinde verir. Bu hususta, Dehhak, Hz. Aişenin şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Kim, bir kötülük işlemeyi arzu eder de onu fiilen yapmayacak olursa Allah ona, arzu ettiği kötülük kadar sıkıntı ve üzüntü gönderir. Bu sıkıntı ve üzüntüler onun bu kötülüğü arzu etmesinin keffaretidir. Zeyd, Ümeyyenİn Hz. Aişeden "İçinizde olanı açıklasanız da gizle-seniz de Allah onunla sizi hesaba çeker." âyetiyle "Kim kötülük işlerse onun cezasını görecektir. [219] âyetinin mânaâlarmı sorduğunu, Hz. Aişenin de şu cevabı verdiğini rivayet etmiştir: "Ben bu iki âyeti Resulullahtan sorduğumdan beri kimse benden bunların mânâlarını sormamıştı. Resulullah demişti ki: "Ey Aişe. bu âyetler Allahın, kulunu takibettiğini göstermektedir. Öyle ki Allah, kuluna sıtma hastalığı veya başka bir felaket verir. (Yahut) ona bir diken batırır hatta evinde bulunan bir eşyayı kaybettirir. Ondan dolayı kulunu üzer. Sonra da o eşyayı koltuğunun altında buldurur, böylece kulunu takibat altında tutar. Öyle ki kul, kırmızı altının, potadan alınmış olarak aktığı gibi mümin kul da günahlarından arınmış olur[220]

Taberi özetle diyor ki: "Zikrettiğimiz bu görüşlerden tercihe şayan olan görüş: "Âyet-i kerime mensuh değildir." diyen görüştür. Zira bir âyetin neshe-dilmiş olması için onu nesneden âyetin hükmüyle, neshedilen âyetin hükmünün, herhangi bir yönle birleştirilmemiş olması gerekir. Birinin hükmü diğerinin hükmünü ortadan kaldırmalıdır. Halbuki "Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği ile mes'ul tutar. Herkesin kazandığı iyilik lehine yaptığı kötülük ise aleyhinedir.âyet-i kerimesi [221]"İçinizde olanı açıklasanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker." âyet-i kerimesinin hükmünü tamemen ortadan kaldırır mahiyette değildir. '

Çünkü her hesaba çekme mutlaka cezalandırmayı gerektirmez. Yine kulun hesaba çekildiği her günahından dolayı cezalandırılması gerekmez. Zira Allah teala mümin kullarına büyük günahlardan kaçınmaları halinde küçük günahlarını affedeceğini vaadetmiştir ve buyurmuştur ki: "Eğer yasakladığımız büyük günahlardan kaçınırsanız kusurlarınızı örter sizi güzel bir makama koyarız. [222] bu (ja gösteriyor ki Allah teala mümin kullarım sadece içlerinden geçirdikleri kötü şeylerden dolayı hesaba çekince onlan cezai and ırmayacak,

sadece onlara, böyle şeyleri içlerinden geçirmelerine rağmen kendilerini affetme lütfunda bulunduğunu bildirecektir. Nitekim bu hususta Resulullahtan şu hadis-i şerif rivayet edilmiştir: Safvanb. Muhriz diyor ki:

"Abdullah b. Ömer tavaf derken bir adam onun önüne çıktı ve ona "Ey Ebu Adurrahman, sen Resulullahhtan, insanın kalbinden geçirdiği şeyler hakkında bir şey işittin mi?" dedi. Abdullah da: "Ben Resulullahın şöyle buyurduğunu işittim" dedi. "Mümin rabbine yaklaştırılır. Öyle ki rabbi onu koltuğunun altına çeker, ona günahlarını itiraf ettirir ve ona: "Sen şu günahını biliyorsun değil mi?" der. O da iki defa "Biliyorum rabbim, biliyorum rabbim." der Allah tela: "Ben o günahını sen dünyadayken örttüm bugün de onu bağışlıyorum." buyurur. Sonra onun iyi amellerini yazan sahifeler dürülür. Kâfirlere gelince, onlara şahitlerin huzurunda: "Bunlar rablerine yalan nisbet ettiler[223] diye seslenilir. [224]Evet, Allah teala, mümin kuluna kötü amellerini söyler ki ona olan affetme lütfumı bildirmiş olsun. İçinden geçirerek açığa vurduğu ve gizlediği şeyleri de bu şekilde kıyamette mümin kuluna bildirecek sonra da onu affetme lütfunda bulunduğunu kendisine haber vercektir. İşte âyet-i kerimede "O dilediği kimseyi affeder" ifadesinden maksat, budur. Ancak münafıkların içlerinde sakladıkları imana dair şek ve şüpheleri, kâfirlerin ise inkârları, âhirette kendilerine açıkça bildirilecek ve içlerinde gizledikleri nifak ve yalanlarından dolayı hesaba çekilip cezalandırılacaklardır. Âyet-i kerimenin "Allah, dilediğine ise azabe-der." ifadesi, Abdullah b. Abbas ve Mücahidin de dediği gibi bu çeşit insanları gösterir. Müminlerin ise sadece içlerinden geçirdikleri günahlardan dolayı sorumlu olmayacakları, Resulullahın şu hadis-i şerifinden anlaşılmaktadır.

"Resulullah, Aziz ve Celil olan Allah tealanın şöyle buyurduğunu söylemiştir: "Kulum güzel bir amel işleyeceğini içinden geçirir de onu yapmayacak olursa ben onun karşılığında mutlaka bir sevap yazarım. Şayet düşündüğü iyiliği yapacak olursa onun karşılığında mutlaka bir sevap yazarım. Şayet düşündüğü iyiliği yapacak olursa onun karşılığında kendisine on sevap yazarım. Kulum kötü bir amel işleme niyetini içinden geçirir de onu yapmayacak olursa ben onun bu düşüncesini affederim. Şayet onu işleyecek olursa ben ona yaptığı kadar günah yazarım. [225]

Taberi devamla diyor ki: "Bütün bu izahlardan anlaşıldığı üzere âyetin tefsiri şöyledir: "Ey insanlar, sizler, içinizde bulunan şeyleri açıklayıp dışarı vursanız da veya saklayıp gizli tutsanız da içinizde bulunan şeyden dolayı Allah sizi hesaba çekecektir. Mümin kuluna içinden geçirdiği kötülüğü affettiğini bildirerek ona lütuftu bulunduğunu beyan edecek, münafıkları ise, yaratıcısının birliği ve Peygamberinin hak oluşu hakkındaki içlerinden geçirdikleri şek ve şüphelerden dolayı cezalandıracaktır."
Âyet-i kerimenin sonunda "Allah her şeye kadirdir." buyurulmaktadır. Yani, "Allah, mümin kulun içinden geçirdiği fakat yapmadığı kötü amel işleme niyetini affetmeye de kadirdir. AH ahin birliği ve Peygamberinin hak oluşu hakkında içinden şüphe eden kâfiri cezalandırmaya da kadirdir. Bunların dışındaki şeyleri yapmaya da kadirdir. [226]

285- Peygamber ve müminler, rabbi tarafından Peygambere İndirilene iman ettiler. Hepsi de AHaha, meleklerine, kitaplarına, Peygamberlerine, iman ettiler. "Allahm Peygamberlerini birbirinden ayırdctmcyiz." (dediler.) "İşittik ve itaat ettik, rabbimiz affını dileriz, dönüş sanadır." diyerek yalvardılar.
Peygamber Muhammed, rabbi tarafından kentlisine indirilen Kur'ana iman etti. Müminler de. Hepsi Allaha, meleklerine, kitaplarına ve Peygamberlerine iman ettiler. Onlar: "Biz bütün Peygamberleri tasdik ediyoruz. Onların bir kısmına iman edip diğerlerini inkâr ederek, Yahudi ve Hristiyanlann yaptıkları gibi onlar arasında ayırımı yapmayız." derler. Onlar "Biz rabbimizin sözünü işittik ve emrine itaat ettik, ey rabbimiz, günahlarımızı ört, onlara aldırma, dönüşümüz sanadır." dediler.
Katade diyor ki "Bize anlatıldığına göre, bu âyet-i kerime nazil olunca Resufullah "Peygambere, rabbi tarafından kendisine indirilene iman etmek yaraşır." demiştir.
Bundan önceki âyetin izahında da zikredildiği gibi bazı müfessirlere göre bundan sonra gelen âyet-i kerimeler, insanların içlerinden geçirdikleri şeylerden dolayı hesaba çekileceklerini bildiren bundan önceki âyetin, sahabilere ağır gelmesi üzerine nazil olmuş ve insanların fiilen yaptıkları şeylerden sorumlu olacaklarını beyan etmişlerdir.
Abadullah b. Abbas, bu âyette zikredilen ve "Kitaplar" mânâsına gelen kelimesini şeklinde okumuştur. Bu kıraata göre âyetin mânâsı "Allanın kitabına iman ettiler." demek olur ki, bu

kitaptan maksat da Kur'an olur. Ancak, burada geçen "Kitap" kelimesini cins isim kabul edip bütün kitapları kastettiği de zikredilmektedir. Taberi, birinci kıraat şeklini tercih etmiştir.
Hakim b. Cabir diyor ki: "Bu âyet-i kerime Resulullaha indirilince Cebrail dedi ki: "Aziz ve Celil olan Allah, seni de ümmetini de güzel bir şekilde övdü. Sen rabbinden dile dileğin sana verilir." Resulullah da rabbinden bundan sonra gelen âyetin ifade ettiği mânâyı diledi. [227]

286- Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği ile mcs'ul tutar: Herkesin kazandığı iyilik lehine, yaptığı kötülük ise aleyhinedir. Rabbimiz, eğer unutacak veya yanılacak olursak bizi sorumlu tutma. Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme. Rabbimiz, bize gücümüzün yetmediğini de taşıtma bizi affet, bizi bağışla, bize merhamet et. Sen bizim mcvlamızsın, kâfir topluluğa karşı bize yardım et.
Allah her can sahibini, onu güçsüz düşürecek veya sıkıntıya sokacak herhangi bir şeyle yükümlü tutmaz. Bilakis, gücünün yettiği ile mükellef tutar. Kişinin yaptığı hayır kendi lehine, şer de kendi aleyhinedir. Deyin ki: "Ey rabbimiz, şayet unutur veya bir hususta kasıtsız olarak hata edersek sen bizim kusurumuza bakma. İhmalimizden dolayı bizi cezalandırma, Ey rabbimiz, bizden önceki Yahudi ve Hristiyanlara yüklediğin gibi sen bizlere, altından kalkamayacağımız, bizleri sıkıntıya sokacak yükler yükleme, Ey rabbimiz, sen bizleri gücümüzün yetmeyeceği amellerle yükümlü tutma. Kusurlarımızı affet. Günahlarımızı Ört. Bizi rezil etme ve bizleri, her şeyi kaplayan rahmetinle kapla. Sen yardımınla bizim dostumuzsun. Çünkü biz sana iman ediyoruz, sana itaat ediyoruz. Sen, kâfirlere karşı bize zafer nasibet. Senin birliğini inkâr ederek putlara ve tağutlara tapanlara karşı bizleri galip getir. Çünkü biz, senin taraftarın olan müminleriz."
Ayet-i kerimede "Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği ile mes'ul tutar." buyurulmaktadır. Burada zikredilen "Güç yetirme"den maksat, zorlanarak veya sıkıntıya düşerek güç yetirme değil normal bir halde güç yetirmedir.
Abdullah b. Abbas âyetin izahında şunları söylemiştir: "Burada zikredilen "Kimse"den maksat, müminlerdir. Allah müminlere dini hükümleri geniş kılmış ve bu konuda şöyle buyurmuştur: "Allah size, dininiz İsi amel a bir güçlük yüklemedi. [228] "Allah size, kolaylık diler. O size zorluk dilemez. [229] "Gücünüzün yettiği kadar, Allahtan korkun, emirlerini dinleyin ve itaat

edin.[230] Abdullah b. Abbas ve Süddi, "Kişinin içine doğan vesveseler gücünün dışında olduğundan bunlardan sorumlu değildir." demişlerdir.
Âyet-i kerimede "Herkesin kazandığı iyilik kendi lehine, yaptığı kötülük ise aleyhinedir." buyurulmaktadır. Abdullah b. Abbas kulun kazandığı amelin, eliyle veya ayağıyla yapacağı ameller olduğunu söylemiştir.
Âyet-i kerimede: "Rabbimiz, eğer unutacak veya yanılacak olursak bizi sorumlu tutma." buyurulmaktadır. Allah teala bu beyanıyla, mümin kullarına, kendisine nasıl dua edip yalvaracaklarını öğretmektedir, ve onlara duyurmaktadır ki: "Siz bana yalvarmak isteğiniz zaman deyin ki: "Ey rabbimiz, eğer bizler, üzerimize farz kıldığın bir ameli işlemeyi unutacak olur da yapmazsak veya bize yasakladığın bir şey hakkında yanılır da kasıtsız bir şekilde onu yanlışlıkla işleyecek olursak sen bizi hesaba çekme." Peygamber efendimiz bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur:
"Şüphesiz ki Allah, ümmetimden hata etmenin, unutmanın ve kendisine zorla yaptırılan şeyin sorumluluğunu kaldırmıştır.[231]
Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki"Allah îeala, kullarını unuttukları şeylerden veya hataen işledikleri şeylerden sorumlu tutacak mıdır ki, âyet-i kerimede: "Rabbimiz, eğer unutacak ve yanılacak olursak bizi sorumlu tutma." Duyuruluyor? Cevaben denilir ki "Unutma iki kısma ayrılır. Birisi, kulun kusuru ve ihmalinden kaynaklanan unutmadır. Diğeri ise, kulun hafızasında tutmaktan âciz oluşundan ve aklî zaafıyetinden meydana gelen unutmadır. Kulun kusuru sebebiyle meydana gelen unutmada, kulun, Allanın emrettiği şeyi terketmesi söz konusudur, İşte kulun, rabbinden bağışlamasını istediği unutma budur. Allah tealanın, Hz. Âdemi cezalandırıp cennetten çıkarmasına sebep olan unutma da bu türdendir. Allah teala, bu hususta şöyle buyurmuştur: "Yemin olsun ki biz Ademe daha önce emretmiştik. Fakat o bunu unuttu. Biz onu kararlı görmedik.[232]Yine Alah tealanın, şu âyette zikrettiği "Umıtma"da bil türdendir. "Onlar dinlerini eğlence ve oyun edinenler ve dünya hayatına aldananlardır. Bu güne kavuşacaklarını unuttukları ve âyetlerimizi inkâr ettikleri gibi biz de bugün onları unutacağız.[233] Evet, kul k endi kusuru yüzünden. Allanın ona farz kıldığı bir emri unutup ta yerine getirmeyecek olursa, rabbinden bu kusurunun bağışlanmasını isteyecektir. Ancak kul, rabbinin emrini yerine getirmemek kusurunda herhangi bir inkâr veya şirke düşecek olursa, iman

etmedikçe rabbinden af dilemesi yersizdir. Zira, Allah teala, kendisine ortak koşanı affetmeyeceğini bildirmiştir. Kul inkârı ve şirki olmaksızın, sadece kusurundan dolayı Allanın emrettiği bir şeyi yapmaması halinde, Allahtan bu kusurunun affını diler. Mele-sa, Kur'anı ezberledikten sonra başka şeylerle meşgul olarak onu unutması veya onu okuyamam ası yahut herhangi farz olan bir namazı veya orucu başka şeylerle meşgul olarak unutması ve yapmaması halinde, onları hatırlayınca, rabbinden bağışlanmasını ister.
Kulun hafızasının acizliğinden veya aklının yetersizliğinden dolayı yükümlü olduğu bir kısım şeyleri unutması ise, o kul için bir günah sebebi değildir. Kulun bu tür unutmalarından dolayı rabbinden af dilemesi gerekmez. Çünkü o, işlemediği bir günahın affını istemiş olur. Mesela: Kul Kur'anı Kerimi, bütün isteğiyle ezberler onu okur fakat başka şeylele meşgul olduğundan değil sadece zekâsının acizliğinden dolayı ezberlediğini unutacak olursa, sorumlu olmaz ve bundan dolayı Allahtan af dilemesi icabetmez.
Âyette zikredilen ve "Yanılma" diye tercüme edilen hata da iki kısımdır. Birincisi, kulun, yasaklandığı şeyi iradesiyle ve kasıtlı bir şekilde yapmasıdır ki, kul bundan sorumludur. Bu hata, inkârdan kaynaklanmadıkça kul, rabbinden bunun affını dileyecektir. Hatanın ikinci şekli ise, bilgisizlikten veya yanlış tahminden meydana gelen hatalardır ki Allah teala, kullarını işte bu gibi hatalardan dolayı sorumlu tutmamıştır. Mesela kişinin, Ramazan ayında, henüz fecir vaktinin girmediğini zannederek sahur yemeğini yemesi veya bulutlu bir günde belli vaktin girmesini beklerken vakti kaçınnasi bu gibi hatalardandır.
Bir kısım âlimlere göre âyetin bu bölümünde kulun rabbinden, unuttuğu veya hata ettiği şeyleri affetmesini istemesi, kulun sadece rabbinin emrine uyması ve rabbinin davetine boyun eğmesi içindir. Burada kulların, yaptıkları duanın, affedilmeleriyle herhangi bir ilişkisi yoktur. Taberi, bu görüşte olan âlimlere katılmamaktadır.
Âyet-i kerimede "Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme." buyurulmaktadır. Burada zikredilen ve "Ağır yük" diye tercüme edilen kelimesi, müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.
a- Katade, Mücahİd, Abdullah b. Abbas, Süddi, İbn-i Güreye, Dehhak ve Rebi' b. Enese göre buradaki kelimesinden maksat, "Ahit ve söz al-mak"tır. Bu izaha göre âyetin bu bölümünün

mânâsı şöyledir. "Rabbimiz, bizden önce gelen Yahudi ve Hristiyanlara, belli yükümlülükler yükleyerek, kendilerinden o işleri yapacaklarına dair ahit aldığın gibi bize de yapmaktan âciz kalacağımız yükümlülükler yükleyerek onları yapacağımıza dair bizden ahit alma. Zira onlar, verdikleri ahdi yerine getiremeyince sen onları cezalandırdın. Bizi de aynı akıbete düşürme
b- Ata b. Ebi Rebah ve İbn-i Zeyde göre burada zikredilen kelimesinden maksat, tevbesi ve keffareti olmayan ve cezası ağır olan günahlardır. Bu izaha göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Ey rabbimiz, bizden önceki ümmetlere, ağır günalar yükleyip onları domuzlara ve maymunlara çevirdiğin gibi bize de bu gibi günahlar yükleyip bizi de o durumlara düşürme."
c- Reb' b. Enes ve Malik'e göre buradaki kelimesinden maksat, ağır yük demektir. Müminler rablerinden, kendilerine ağır gelecek yükümlülükleri yüklememesini istemektedirler.
Âyet-i kerimede "Rabbimiz, bize gücümüzün yetmediğini de taşıtma" buyrulmaktadır. Bunun mânâsı "Ey rabbimiz, sen bizleri, gücümüzün yetmediği ve kaldıramayacağımız amellerle yükümlü kılma." demektir.
Âyet-i kerimenin bu son kısmı, kulların, Allah tealaya karşı nasıl dua edeceklerini öğretmektedir. Ve bu mübarek sure işte bu âyetlerle sona ermektedir. Bu âyetlerle sure arasında tam bir mutabakat vardır. Zira, surenin kapsadığı, namaz, zekat, oruç, hac, kısas, evlenme, boşanma, iddet bekleme ve alış veriş yapma gibi ilahi emir ve yükümlülüklerle, insanların âhirette görecekleri hesap ve ceza arasında büyük bir münasebet vardır. Bu itibarla Allah teala surenin sonunda, yarattıklarından hiç birisini, gücünün yetmediği şeyle yükümlü kılmadığını, onları ancak güçleri ölçüsünde sorumlu tuttuğunu böylece kullarına lütufta bulunduğunu bildirmektedir.
Bakara suresinin bu son iki âyetinin fazileti hakkında çeşitli hadis-i şerifler rivayet edilmiştir. Peygamber
"Bakara suresinin son iki âyetini kim bir gece okuyacak olursa o iki âyet onun için kâfidir. [234]
Diğer bir hadis-i şerifte de şöyle buyuruyor: "Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Bir gün Cebrail aleyhisselam Resulullah (s.a.v.) in yanında otururken yukarıdan bir gıcırtı işitti. Başını yukarı kaldırdı ve .şöyle dedi: "Bu bugün gökte açılan bir kapının gkcirtisıdir. Bu kapı bu güne kadar hiç açılmamıştı. Kapıdan bir melek indi. Cebrail: "Bu, yeryüzüne inen bir melektir. Bu, bugüne kadar

yeryüzüne hiç inmemişti." dedi. Melek selam verdi ve Resulullaha şöyle dedi: "İki nur için müjdeler olsun sana. Bu nurlar ancak sana verildi. Senden önce hiçbir Peygambere verilmemişti. Bu iki nur, Fatihatül Kitap (Fatiha Suresi) ve Bakara suresinin sonudur. Sen, bunlardan okuduğun her âyetin sevabını mutlaka alırsın. [235]